

**Itämeren
hylkeenpyynti-
kulttuurit ja
ihminen–hylje
-suhde**

Juha Ylimaunu

Itämeren hylkeenpyynti- kulttuurit ja ihminen–hylje- suhde

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA • HELSINKI

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 773

ISBN 951-746-156-9

ISSN 0355-1768

Hakapaino Oy, Helsinki 2000

Sisällysluettelo

1. Esipuhe	11
2. Tutkimuksen tausta, ongelmat ja tavoitteet	16
2.1. Tutkimuksen tausta ja lähtökohdat	16
Elollisen luonnonvaran ja ihmisen suhde on monitieteinen	19
Kulttuuriekologinen ja ympäristöhistoriallinen näkökulma	19
Hylkeiden asema ekosysteemissä sekä ihmisen taloudessa ja arvoissa	21
Aikaisempi tieto ihminen–hylje –suhteesta Itämeren kulttuurialueella	25
2.2. Tutkimusongelma	27
2.3. Tutkimuksen tavoitteet ja rajaukset	28
3. Tutkimusalue, aineisto ja menetelmät	30
3.1. Tutkimusalue	30
3.2. Aineisto	30
3.3. Tutkimusmenetelmät	33
3.4. Aikaisemmat tutkimukset	36
3.5. Käsitteistä ja sanastosta	38

OSA I: IHMISEN HYLJESUHTEEN JA HYLKEENPYYNNIN MENNEISYYS

4. Itämeren vaiheet ja hylkeet	45
4.1. Itämeren ja sen hylkeiden tausta	45
4.2. Itämeren hylkeet, niiden ekologiaa ja nimitystä	49
Harmaahylje (<i>Halichoerus grypus</i> , Fabricius 1791)	49
Norppa eli kiehkuraishylje (<i>Phoca hispida</i> , Gmelin 1788)	56
Kirjohylje (<i>Phoca vitulina vitulina</i> , Linné 1758)	65
Grönlanninhylje (<i>Pagophilus groenlandicus</i> , Erxleben 1777)	69
5. Ihmisen ja hylkeiden vuorovaikutuksen sekä hylkeenpyynnin kehittyminen Itämerellä	73
5.1. Mesoliittisen ja neoliittisen ajan hylkeenpyynti	73

5.2. Pronssikauden hylkeenpyynti	91
5.3. Rautakauden hylkeenpyynti	94
5.4. Keskiaika ja uuden ajan alku: pohjoisen joukkopyynnin aika .	98
5.5. Pyssypyynnin mullistukset ja hyödyn aika 1600– ja 1700-luvuilla	106
5.6. 1800-luku ja pyyntitalouden heikkeneminen	113
5.7. 1900-luvun alkupuoli: tapporaha ja pula-aikojen pyyntirenesanssi	118
5.8. Hylkeenpyynnin viimeinen nousukausi ja hyljekantojen taantuminen toisen maailmansodan jälkeen	129
5.9. Rauhoitusten, tutkimuksen ja suojelun aika 1970-luvulta lähtien	133

OSA II: HYLKEENPYYNNIN MENETELMÄT

6. Pyynti- ja metsästysmenetelmien luokittelusta	141
7. Hylkeiden aktiiviset metsästysmenetelmät.....	143
7.1. Metsästyksen vaiheet tapoineen ja menetelmineen:	143
7.1.1. Hylkeiden etsiminen ja pyyntimatkejärjestelmä	143
Maalle poikivien hylkeiden etsintä	145
Jäälle poikivien hylkeiden kuuttimisalueiden etsintä ...	146
Norpan talvireviirin eli eloksen etsiminen	149
Hyljekoira ja sen käyttö norpan poikaspyynnissä ja hengitysavantojen etsinnässä	149
Harmaahylkeen kuuttijäiden etsintä	156
Koiran käyttö harmaahylkeen jääpyynnissä (harmaahyljekoira)	160
Kevään kaukopyyntimatkat jäällä	162
Syksyn kaukopyyntimatkat	166
Hylkeen etsinnän apuvälineet: kaukoputken, kiikarin ja kompassin käyttö	166
Moottorikulkuneuvojen käyttö hylkeiden etsinnässä ...	168
7.1.2. Saalishylkeen lähestymis- ja pyyntitekniikat	169
A. Hylkeen yllättäminen ilman tuliaseita.....	169
Nukkuvan aikuisen hylkeen yllättäminen	170
Hylkeen sulkeminen lahteen	170
Hyljelauman sulkeminen lahteen tai salmeen	171
Jokeen nousseiden hylkeiden patopyynti	171
Aktiivinen koukkupyynti	172
Hyljelauman nuijapyynti avovesiaikana	173
Hyljelauman pyynti nuijalla ja verkolla	175

	Hyljelauman harppuunapyynti avovesiaikana	178
	Hyljelauman pyynti teräaseella ja verkolla	180
	Yksittäisen hylkeen sulkuverkot	180
	Verkko- ja nuijapyynti hylkikiviltä	181
	Verkkokarsinan (<i>slagnät, fallnät</i>) käyttö	184
	Verkkokarsinan ja hylkikiviverkon yhdistelmä	186
	Hyljelauman nuija-harppuunapyynti jäällä	188
	Hylkeen yllättäminen veneellä ja seiväsharppuunalla	190
	Hylkeen yllättäminen uimalla ja seiväsharppuunalla	191
	Hylkeen yllättäminen harppuunalla jää- ja hiipimispyynnissä	192
	Harppuunan heittäminen	195
	Valikoitu harmaahylkeen kuuttien ottaminen	196
B.	Hiivintä- ja naamioitumisvälineiden käyttö	197
	Hiivintävälineet	197
	Naamioituminen maisemaan	197
C.	Hylkeen houkuttelu	198
	Hylkeiden houkuttelu erilaisilla äänillä	199
	Norpan maanittelu	200
	Harmaahylkeen huutaminen	204
	Hylkeen kuvan käyttö	205
D.	Hylkeen hämääminen	206
	Hämääminen hyljettä esittäen	207
	Raapun (<i>sälskrapa</i>) käyttö	208
	Räikkä ja metelöinti	209
	Kumbelpuun uitto seiväsharppuunapynnissä	210
E.	Avantopynnin muodot	211
	Norpan reikä- eli avantopyynti	212
	Harmaahylkeen avantopyynti	214
	Norppareviirin piirityspyynti	216
	Joutohylkeiden piiritys	219
	Norppajoukon ryöstöpyynti	219
	Kuutin käyttö houkuttimena	220
	Kuutin- eli haarikkaraudan käyttö	221
	Norppaemo houkuttimena kuutille	226
F.	Hylkeen metsästysmenetelmät pyssyä käytettäessä	226
	Hyljelauman pyynti verkolla ja pyssyllä	227
	Hylkeensoutu (<i>sälrodd</i>) pyssyllä metsästettäessä	228
	Norpan öinen ampumispyynti	231
	Hylkeen vahtiminen ja ampumasuojan (<i>paahus, sälskjul</i>) käyttö	232

Norpan väijyminen ja ampuminen jään reunalla ..	236
Hylkeenajo veneellä ja veneestä ampuminen	237
Hylkeen uteliaisuuden hyväksikäyttö venepyyntissä	237
Kalanpyydysten suojauspyynti	238
Hylkeen lähestyminen talvella jääpyyntissä ja ampuminen	239
Harmaahylkeiden ja norppien ampuminen yhteislaukauksella	242
G. Hylkeiden massapyynti laivalta	242
7.2. Metsästysvälineet ja niiden käyttötekniikat	244
7.2.1. Metsästyksen keskeiset apuneuvot hiivintävaiheessa	244
Ajopuu (<i>skredstång</i>)	244
Hyljekelkka (<i>krypkälka</i>) ja potkukelkka	253
Pienveneen käyttö hiivintävaiheessa	256
7.2.2. Tärkeimmät metsästysaseet ja -välineet ja niiden käyttötekniikat	259
Hyljenuija (<i>själklubba</i>)	259
Harppuuna (<i>hylkirauta eli själjärn</i>)	260
Jääpiikki (<i>picka, kölva, käckstakan, vekare, vekari, tuura</i>)	264
Keksi, keko	268
”Hyljekeihäs”	269
Kuutinrauta eli haarikka	271
Hyljenaarat	272
Vetokoukku ja -köysi	273
Hyljepyyssy ja siihen liittyvät välineet	274
Kivääri	281
Haulikko	282
8. Hylkeiden passiiviset pyyntimenetelmät	284
8.1. Yleistä pyydysmenetelmistä	284
8.2. Yleistä hyljeverkoista	285
Passiivisen hyljeverkon rakenne	285
Verkkojen kohot	288
Verkkojen ankkuroiminen	290
Passiivisten hyljeverkkojen pyyntiaika ja kokeminen ...	291
8.3. Hyljeverkkojen tyypit ja käyttötavat	293
Harmaahylkeen verkkopyynti	294
Rantaverkko	294
Norpan talviverkko (<i>tvärnät</i>)	297
Hylkikiviverkko (<i>stennät, ståndnät</i>)	299
Norpan verkkopyynti tekokiveltä	301
Pohjanlahtelainen pintaverkko	301

Pohjaverkot	306
Aitaverkko – mutkaverkko -yhdistelmät	308
Muut hyljeverkkotyypit	308
8.4. Muut passiiviset hylkeenpyyntimenetelmät	309
Hylkeenkoukut (<i>själkrokar</i>)	309
Koukkuköysi	311
Hylkiraudat (<i>själsaxar</i>)	311
Kalanpyydykset hylkeenpyyntivälineinä	315
Kraaselimerta ja hyljehäkki (<i>själtina, sälfälla</i>)	316
Hylkeenkuopat ja muut keksinnöt	319
Hyljerysät	320
Hyljeloukku (<i>sälkätte, sälstock</i>)	323
Pitkäsiima hylkeenpyyntivälineenä	324
Haulikkoansa	324
Hylkeiden myrkyttäminen	325
Muut hylkeiden vähentämis- tai karkottamiskeinot ...	325

OSA III: IHMINEN – HYLJE -SUHDE

9. Ihmisen hyljesuhde	329
9.1. Hylje ihmisen resurssina ja hyljetuotteet	329
Risa eli liha	329
Sisäelimet ja veri	335
Hylkeenrasva ja traaniöljy	336
Nahka	341
Muut osat	342
9.2. Suhtautuminen hylkeisiin luonnonvarana	343
Hyljeresurssin turvaaminen perinteisen tapaoikeuden mukaan	344
Omistusoikeuteen pohjautuva pyynnin säätely	348
9.3. Hylje aineettomana arvona: animismi	350
9.4. Hylje ihmisen kilpailijana	354
9.5. Hylkeet suojelukohteina ja symboleina	362
Hylkeet ekosysteemin osana: suojelutoimien varhaishistoria	
Itämerellä	362
Kansainvälinen ”hyljesota” Atlantilla ja sen vaikutukset	
ihminen-hylje suhteisiin	365
Hylkeenpyynnin vastainen kritiikki Itämerellä ja Suomessa ...	371
Hylkeet symboleina	373
10. Yhteenvetoa ja tarkastelua	375
Hylkeiden ja hylkeenpyynnin merkitys ihmisyyhteisöille	375
Itämeren hylkeenpyynnin kulttuuritaustoista	379

Ihmisten vaikutus hylkeisiin	387
Hylkeet ihmisen ympäristösuhteen kuvaajana	395
Itämeren erilaiset hylkeenpyyntialueet	400
Aktiivisten pyyntimenetelmien kehittyminen ja muutokset.....	401
Passiivisten pyydysten kehittyminen ja muutokset	409
Hylkeenpyynnin muutosten taustatekijöistä ja pyyntitehokkuuksista	416
 11. Ihminen–hylje –suhteen tulevaisuudesta	422
Ihmisten nykyinen suhtautuminen hylkeisiin	425
Ihminen–hylje –suhteen lähitulevaisuuden vaihtoehdot	426
a) Ihmisen rooli Itämeren hylkeiden saalistajana ja kantojen säätelijänä jatkuu	426
b) Itämeren hyljekannat kehittyvät ilman ihmisen suoraa vaikutusta	431
Hylkeiden ja kalastuksen yhteensovittamisesta	434
a) Hyljekantojen säätely ja kalastuspaikoille ilmaantuvien hylkeiden eliminointi	435
b) Hylkeiden karkottaminen pyydyksiltä.....	437
c) Hylkeitä kestävien pyydysten käyttöönotto	437
d) Kalastusmenetelmien ja –aikojen kehittäminen hyljevahinkojen minimoimiseksi	438
e) Hyljevahinkojen taloudellinen korvaaminen kalastajille	439
f) Hylkeiden ja kalastuksen ristiriidan ratkaisematta jättäminen	440
Hyljeturismi	441
Hylkeenpyynnin mahdolliset toteuttajat	441
Hylkeenpyynnin mahdolliset tekniikat	443
Hylkeenpyyntikiistojen kokemukset ja mahdolliset ristiriitojen aiheet Itämerellä	447
Hylkeitä koskevan päätöksenteon sisällöstä ja tasoista	451
Lopuksi	453
 12. Lähteet	454
 13. Lyhennelmä	490
 14. English summary	496
 15. Asiahakemisto	507

1. Esipuhe

Virike tähän tutkimukseen on lähtenyt 2000-luvun ympäristönsuojelun, kalastuksen ja metsästysviranomaisten yhteisestä ongelmasta: Itämeren hyljekannat ovat toipumassa pahimmasta aallonpohjastaan, niiden aiheuttamat vahingot kalastajille ovat lisääntymässä ja yhteiskunnallinen keskustelu hylkeenpyynnin sallimisesta Itämerellä on käynnistynyt. Koska hylkeet ovat kansainvälisissä suojelusopimuksissa mainittuja eläimiä, niiden mahdollinen pyynti on monitahoinen kysymys. Hylkeet ovat muodostuneet myös eläin- ja luonnonsuojeluliikkeen symboleiksi, joihin liittyy monia kulttuuritaustaisia arvoja. Ongelmaa ei helpota sekään, että hyljekannat ja niiden kalastukselle aiheuttamat vahingot näyttävät keskittyvän vain tietyille Itämeren alueille.

Omat kokemukseni Saimaalla ja Perämerellä ympäristö-, luonnonsuojelu- ja kalastuksen valvontaviranomaisena ja keskustelut em. aiheista kalastajien ja entisten hylkeenpyytäjien kanssa olivat tärkeä kannuste selvittämään hylkeiden ja ihmisen suhdetta ja hylkeenpyynnin tapoja. Tämä tietotaito on nykypäivän kalastajille usein vierasta ja unohdettua.

Kun kalastajat vaativat hylkeitä vähennettäväksi, kenelläkään ei tunnu olevan varmuutta siitä, mikä mahdollinen vähennyskeino olisi yhteiskunnallisesti ja kansainvälisesti hyväksyttävissä. Hylkeenpyynnin menetelmien osaaminen ja koko alaan liittyvä pyyntikulttuuri ovat muutamassa vuosikymmenessä lähes hävinneet Euroopasta. Hylkeenpyynti kulttuuriperinteenä onkin uhanalainen. Ympäristö- tai eläinsuojeluaktiivismin näkökulmasta kehitys on ollut pelkästään toivottava. Kielteinen suhtautuminen eläinten hyötykäyttöön ja pyyntiin onkin korostunut viime vuosina, mikä on luonnollista: hylkeiden uhanalaisuus herätti valtaväestön sympatiat ja hylkeitä käytetään nykyisin mainoksiinkin ”myönteisyyttä” herättävinä eläinhahmoina.

Yhteiskunnallinen yksimielisyys hylkeiden suojelusta, joka oli vallitseva Suomessa ja Ruotsissa 1980-luvulla, on muuttunut 1990-luvun puolivälin jälkeen Itämeren pohjoisosissa kasvavaksi ristiriidaksi kalastuselinkeinon ja eläinten suojeluvaatimusten välillä. Tilanne ei ole uusi eikä kovin poikkeava ihmisen ja ison nisäkäslajin suhde. Yksittäisen elinkeinonharjoittajan näkökulmasta ongelma voi olla kuitenkin toimeentulon vaarantumisesta. Usealle ammattikalastajalle hyljevahingot ovat jokapäiväinen palkan kaventaja. Hylkeiden aiheuttamien vahinkojen lisääntyminen on johtanut myös vanhojen kiinteiden pyydyspaikkojen autioitumiseen: kalastamisessa ei ole mieltä, jos se on pikemminkin ”ruokapöydän kattamista hylkeille.” Yhteiskunnan välinpitämättömyys ongelmaa kohtaan nähdään kalastajan näkökulmasta mm. ulkomaisen teollisen kalankasvatuksen tukemisena, kotimaisen kalastuksen, kalastuskulttuurin ja kalastajien väheksymisenä.

Itämeren hylkeet mielletään Itämeren rantavaltioiden yhteiseksi asiaksi mm. Euroopan unionin säädösten, ympäristöaktiivisuuden sekä luonnonsuojelusopimusten takia. Hylkeet ovat ”kansainvälisenä luonnonvarana” ja ympäristö- ja luonnonsuojeluliikkeen eräinä symbolieläiminä erityisesti laajan mielenkiinnon kohteina.¹ Sen sijaan hylkeenpyynti pohjoismaisen eräperinteen osana on muualla tuntematonta.

Euroopassa ja Yhdysvalloissa hylkeiden pyynti mielletään yhä Atlantin grönlandinhylkeen kuuttien taannoisiin massateurastuksiin, ja sen motiiviksi ymmärretään yksipuolisesti ”turhamaisten naisten turkkien” tuottaminen tai huvi.² Metsästyksellä on Keski-Euroopassa myös yhteiskunnallisesti varsin erilainen asema ja historia verrattuna Pohjoismaihin. Myös kalastusmenetelmissä on eroja: mm. Itämeren pohjoisimpien osien kalastuskulttuuri poikkeaa Euroopan rannikoista monin tavoin.³ Nämä seikat eivät tee keskustelua Itämeren hylkeiden aiheuttamien vahinkojen vähentämisestä tai pyynnin sallimisesta helpoksi.

Elollisen luonnonvaran suojelua, hyötykäyttöä tai metsästystä koskevien päätösten taustaksi tarvitaan luonnontieteellistä tutkimustietoa. Tämä ei ole kuitenkaan yksin riittävää, sillä päätösten reunaehdot muodostuvat tavallisesti päättäjien omien arvojen ja yhteiskunnallisen keskustelun kautta. Olen ympäristönsuojelun ammattilaisena, luonnonsuojelutyön vapaaehtoisena ja luonnontieteellisellä pohjakoulutuksella käytännön työssä havainnut, että ympäristöongelmia voidaan harvoin ratkaista pelkästään luonnontieteen osoittamin keinoin. Ratkaisuesityksiin – olivatpa ne kenen tahansa laatimia – sisältyy aina ehdottajan tai taustayhteisön omaa näkemystä ja arvomaailmaa, joka on kulttuuri- ja aikasidonnaista. Nykyisin eläinten hyödyntämistä koskeva päätöksenteko tarvitsee taustaksi myös kulttuurillista ja monialaista tietoa, mikä on todettu useissa tutkimuksissa.⁴

Eläinkannan ja ihmisen vuorovaikutuksen luonnontieteellisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen työnjakoa esitetty kuvassa 1.

Monelle lukijalle on vaikea hahmottaa, mille tieteenalalle tutkimus sijoittuu. Työ yhdistää biologista ja ekologista tietoa, arkeologiaa, talous- ja kulttuurihistoriaa, kansatiedettä, riistabiologiaa ja ympäristökysymyksiä. Tutkimuksen erilaiset osat nivoutuvat yhteen vasta ihmisen hyljesuhdetta tarkasteltaessa ja nykypäivän vaihtoehtoja pohdittaessa. Tämä aiheuttaa vääjäämättä sen, että kirjan eri osat eivät muodosta yhtenäistä lukuelämystä niille, jotka ovat tottuneet yhden tieteenalan tutkimuksiin. Monialaisena ja -tieteisenä se vastannee kuitenkin osaltaan siihen kysyntään, jota on peräänkuulutettu jo pitkään koskien ympäristökysymyksiä ratkaisuihin vaaditta-

¹ Einarsson 1990:40; Kalland 1992,1993:125.

² esim. Candow 1989; Sergeant 1991; Kalland 1992,1993.

³ mm. Ylimaunu 1995.

⁴ Blehr 1987; Kerasote 1993; Alaraudanjoki 1995,1997; Stevenson et al. 1997; Freeman et al. 1998.

**Eläinkantojen suhde fyysiseen ja
ollolliseen ympäristöön**

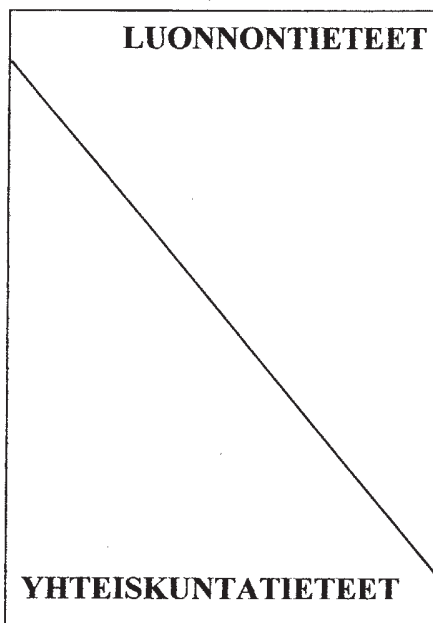
Eläinkantojen tila

**Eläinkantojen muutokset ja
niiden ymmärtäminen**

**Ihmisen ja eläinpopulaatioiden
vuorovaikutus (ekosysteemissä tai
kulttuurissa)**

**Yhteiskunnallisten ratkaisujen ja
taloudellis-teknologisen kehityksen
suhde eläinkantoihin**

**Ihmisen politiikka ja ideologiat ja
niiden suhde eläinkantoihin**

Kuva 1. Yhteiskuntatieteellisen ja luonnontieteellisen tutkimuksen työnjakoa koskien eläinkantojen (erityisesti riistaeläinten) ja ihmisen suhdetta.

van tietopohjan laajentamista mm. yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen suuntaan.⁵

Työ lähtee *kulttuuriekologian* ja *ympäristöhistorian* viitekehyksestä ja yhdistää näiden alojen aineistoa *nykypäivän kysymyksenasetteluun*. Nykyongelmien ja tulevaisuuden vaihtoehtojen tarkastelun takia työ ei ole ympäristöhistoriaa, vaikka sen, kansatieteen ja kulttuurihistorian osuus on merkittävä. Kokonaisuus pyrkii olemaan *monialainen analyysi* rajatusta tutkimusongelmasta. Rajauksen takia siinä ei myöskään syvennytä yhden, työssä käytetyn tieteenalan teorioihin tai nykyisten viitekehysten tarkasteluun, vaan keskitytään itse tutkimusongelmaan. Tästäkin huolimatta aihe on laaja.

Tälle työlle on ominaista kuvailevuus ja laajuus. Kuvailevuus on ollut perusteltua kulttuurihistorian tallentamisen takia, sillä Itämeren hylkeenpyynnin menetelmistä ei ole olemassa koostetta ja lähteet aiheeseen ovat hyvin pirstaleisia. Tässä suhteessa tutkimuksen hylkeenpyynnin menetelmiin liittyvä osa on *kansatieteellinen Itämeren alueen kulttuuriperinteen tallennus*, jonka esikuvana on ollut mm. Sireliuksen (1906–1907) suomalaisten kalastusta koskeva tutkimus.

⁵ esim. Massa & Sairinen 1991; Haila & Levins 1992; Massa 1994; Rannikko 1995.

Nykyisen, yleisesti hyväksytyn luonnonsuojelun pohjana on tieteellinen tutkimustieto, eläinkannan kyseessä ollessa erityisesti *ekosysteemi- ja populaatiobiologinen* tutkimus, myös *populaatiogenetiikka*. Tämän alan tutkijakoulutuksen – epäilemättä myös näkemyksen – omaavana eläinkannan suojeluun liittyvä luonnontieteellinen argumentointi on tuttua. Monitahoisempaa ja vaikeampaa hahmotettavaa ovat suojelukysymyksiin liittyvät yhteiskunnalliset arvot ja prosessit.

Ongelmanasettelusta johtuen työssä on yhtenä kysymyksenä käsitelty hylkeiden muodostumista eläin- ja luonnonsuojelun *symbolieläimiksi* Itämeren rantavaltioissa. Tämän kehityksen identifiointiseksi on tarkasteltu myös kansainvälisten eläin- ja ympäristöjärjestöjen kampanjoita, jotka kohdistuivat mm. Atlantin grönlandinhylkeen tappamista vastaan 1960–80 -luvulla. Tähän ”hyljesotaan” ja kampanjointiin liittyi tieteellis pohjaisen luonnonsuojelun näkökulmasta myös epäloogisuuksia. Niinpä tutkimuksessa tulee pakostakin esiin *individualistiselta, yksilötason ajattelusta lähtevän ympäristönäkemyksen* (mm. eläinten yksilöllisiä oikeuksia korostavan eläinsuojelun) ja toisaalta *ekosysteemi- ja populaatiotason ajattelusta lähtevän ympäristöorientaation* (esim. perinteisen luonnonsuojelun, riistanhoidon) eroavaisuudet. Ristiriidan esille tuominen ei tarkoita, että tutkimuksessa suhtauduttaisiin kriittisesti eläinsuojeluun tai ympäristöliikkeisiin. Kritiikin – jos epäloogisuuksien esiintuominen sellaiseksi tulkitaan – motiivi on tieteellinen: näillä eri tason ajattelusta lähtevillä ympäristöorientaatioilla on eroja, eikä niiden yhtäaikainen soveltaminen käytäntöön (hylkeiden suojeluun) ole ongelmattonta.

Uusien tutkimusmenetelmien ja -alojen omaksuminenkaan ei ole helppoa. Se on ollut vuosien prosessi. Aloitin syventymisen mm. Pohjanlahden kalastus- ja pyyntikulttuuriin 1980-luvun lopulla, vaikka tunsin sitä jo vanhastaan. Huomasin, että pohjoisten pyyntielinkeinojen, niihin liittyvien kulttuuri-ilmiöiden ja luonto-ihminen -suhteen hahmottaminen kokonaisuudeksi on haastavaa. Biologina ja tavallisena pohjoisen Fennoskandian asukkaana luonnon resurssien liittyminen ihmisen kulttuuriin, sen teknologiaan ja tapoihin on ollut minulle toisaalta itsestään selvyyys, toisaalta jatkuva ongelma. Pohjoisen alkutuotannon – siis ihmisen kulttuurin ja luonnon väliset – ongelmat ovat olleet itselleni läheisiä vuosien saatossa myös työtehtävieni kautta olivatpa ne lohien tai silakan kalastusta, metsien käsittelyn ja luonnonsuojelun välisiä kysymyksiä tai poronhoidon ongelmia.

Usko tällaisiin monialaisiin ”harrastuksiin” ei ole aina ollut vahva. Perinteisten tieteenalojen tutkijoiden käsitys tämän työn mielekkyydestä on vaihdellut. Mitään koulukuntaahan tämän tyyppiselle työlle ei Suomesta löydy. Työni edistyessä vaikeaksi koin sen, että varsinaista ohjausta työhöni en Suomesta löytänyt, sillä ”liian monitieteisenä” myös keskustelukumppanini tiedeyhteisössä yksi toisensa jälkeen joutuivat nostamaan kädet pystyyn. He ovat kyllä ovat kommentoineet tutkimussuunnitelmaa tai käsikir-

joitusta omalta tieteenalaltaan: käytännössä ensimmäiset tiedeyhteisön kommentit työstäni sain vasta väitöskirjan esitarkastusvaiheessa.

Työsuunnitelmalleni löytyi kuitenkin useita ymmärtäjiä. Keskustelut heidän kanssaan ovat auttaneet työtä eteenpäin. Heistä haluan mainita erityisesti Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen tutkimusprofessori Eero Helteen ja tutkimusassistentti Olavi Stenmanin, Oulun yliopiston professori Milton Nuñezin ja dosentti Eero Jarvan, Helsingin yliopiston dos. Ilmo Massan, professori Kari Heliövaaran, vt. prof., dos. Martin Lodeniuksen, Turun yliopiston apulaisprofessori Martti Soikkelin ja Arktisen keskuksen tutkija Pirjo Alaraudanjoen. Käsikirjoituksen viimeistelyssä arvokkaita olivat Helsingin yliopiston dosentti Timo Myllyntauksen ja museoviraston tutkija, FT Teppo Korhosen kommentit ja korjaukset. Erityinen kiitos kuuluu veljelleni FK Timo Ylimaunulle, joka vuosien varrella on minut kärsivällisesti johdattanut arkeologian, historia- ja kansatieteiden menetelmiin ja aineistoihin sekä avustanut kirjallisuuden ja lähteiden hankkimisessa.

Svenska Österbottens sällägarna -yhdistyksen puheenjohtaja, entinen hylkeenpyytäjä ja perinteen tallentaja Bo Sandström on ollut arkistoineen tärkeä apu monien yksityiskohtien tarkistamisessa. Lars Nyström, jonka oma kielitieteellinen väitöskirja hylkeenpyynnin ruotsinkielisestä terminologiasta on valmistumassa, on tarkentanut tutkimukseni skandinaavista terminologiaa ja etymologiaa. Keskustelut entisten hylkeenpyytäjien kuten Mattilan Matin, Miettusen Eskon ja Hepolan veljesten kanssa ovat olleet korvaamattomia.

Samoin kiitos kuuluu monille kalastajille, entisille ja nykyisille. Heistä mainitsen vain Bror Kuljun, Emil Luthströmin, Aarne Partasen, Mauno Postin, Erkki Ollilan, Alpo Tuikkalan, Pauli Dunderin sekä Perämeren kalastusalueen hallituksen jäsenet. Vuosien yhteistyö heidän kanssaan on tuottanut muutakin kuin tämän työn. Ph.D. Andre Costopoulos avusti ystävällisesti kanadalaisen ja arktisen kirjallisuuden hankkimisessa, tutkija Nadeshda Bojko venäläisen hylkeenpyyntikirjallisuuden kokoamisessa ja referoinnissa ja Gerda Wolfrum saksalaisten ja balttilaisten artikkelien hankkimisessa. Ilman eri yliopistojen kirjastoja, monia arkistoja sekä toimivaa pohjoismaista kirjastoverkkoa työtä ei olisi voitu tehdä.

Tämä työ on tehty osaksi Suomen kulttuurirahaston apurahan turvin, mistä kiitän rahastoa. Työ ei olisi myöskään syntynyt ilman perheeni pitkämielisyyttä, mistä kiitos kuuluu Helenalle, Annalle, Konstalle ja Matille. Hylkeenpyyntikin on aina vaatinut pitkiä työpäiviä ja uhrauksia.

Perämeren rannalla Kalkkinokalla
Kynttilänpäivänä vuonna 2000
Juha Ylimaunu

2. Tutkimuksen tausta, ongelmat ja tavoitteet

2.1. Tutkimuksen tausta ja lähtökohdat

Tässä tutkimuksessa on etsitty vastausta kysymyksiin, mikä on ollut hylkeiden ja ihmisen välinen suhde Itämeren kulttuurialueella, miten ja missä hylkeitä on hyödynnetty esihistorian ajoista tähän päivään saakka ja mitkä ovat olleet niiden pyyntimenetelmät. Näitä ja ihmisen hylkeiden suhteen nykyisiä ongelmia ja tulevaisuuden vaihtoehtoja on myös tarkasteltu.

Hylkeet ovat olleet ihmiselle tärkeää ravintoa ja lisäksi niistä on saatu moneen käyttötarkoitukseen mm. nahkaa ja rasvaa. Hylkeenpyynti oli ennen merkittävä elinkeino Itämeren alueella ja muiden pohjoisten merien rannoilla. Itämeren ja sen järvien hylkeenpyynnin on väitetty olleen esihistoriallisena aikana ehkä niinkin voimallista, että se olisi hävittänyt grönlandinhylkeen Itämerestä ja norpat Suomen järvistä Saimaata ja Laatokkaa lukuunottamatta.

Ihmisten suhde hylkeisiin on vaihdellut eri aikoina. Hylkeet olivat pitkälle 1900-luvulle saakka paikallisesti merkittävä luonnonvara, lähinnä rasva-, nahka- ja ravintoresurssi. Tämän lisäksi hylkeet olivat ihmisen kilpailijoita kalastuksessa, minkä takia niitä vainottiin ja niiden hävittämiseen kannustettiin tapporahoin kaikkialla Itämerellä, Laatokalla ja Saimaalla 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta lähtien. Tämä johti ylipyyntiin ja hyljekantojen vähenemiseen, jota voimisti 1900-luvun jälkipuoliskolla teollistumisesta peräisin olevien ympäristömyrkköjen joutuminen Itämeren ravintoketjuihin. Kun hylkeet ravintoketjujen huippupetoina joutuivat kerääntyvien myrkköjen uhreiksi, niiden lisääntymiskyky aleni merkittävästi. Kaikki Itämeren hyljekannat olivat uhanalaisia 1970- ja 80-luvuilla. Hylkeiden uhanalaisuus oli yksi syy siihen, että niistä muodostui myös eläin- ja luonnonsuojelun symboleja. Kansainväliset konfliktit pohjoisen Atlantin hylkeenpyynnissä 1960-luvulta lähtien luovat taustan ihmisen hyljesuhteen käsittelylle Euroopassa.

Ihmisen hyljesuhteesta onkin löydettävissä mielenkiintoisia, toisistaan täysin poikkeavia näkemyksiä tai ajanjaksoja, jotka kuvaavat osaltaan myös yleistä ihmisen luontosuhteen muuttumista Pohjois-Euroopassa. Ympäristöhistoriallisesti eräs lähtöoletus oli, että ihmisen hyljesuhde voi osaltaan kuvata hyvin ihmisen yleistä, aikakaudesta toiseen vaihtelevaa luontosuhdetta, suhdetta hyödynnettäviin luonnonvaroihin ja eläimiin. Tämä tutkimusala on Suomessa suhteellisen nuori, mutta ajankohtainen eläinsuoje-

luun, ympäristöetiikkaan ja metsästyksen liittyvän yhteiskunnallisen keskustelun takia.

Hylkeet ovat Itämerellä, Saimaassa ja Laatokassa nykyisin ihmisen armoilla. Näin on ollut oikeastaan jo vuosituhansia, sillä hylkeillä ei näillä alueilla ole ollut käytännössä muita yhtä tehokkaita saalistajia. Hyljekannat ja osin niistä riippuvaiset ihmisyhteisöt ovat kokeneet lukuisia muutoksia erityisesti historiallisella ajalla, joka on heijastunut mm. hylkeenpyynnin muutoksina, hylkeisiin liittyvien arvojen ja hylkeenpyynnin kannattavuuden muutoksina. Näistä moninaisista ilmiöistä ja aikaisemman tutkimuksen tai arkistolähteiden tallentamista tiedoista on tässä työssä pyritty myös koostamaan ihmisen ja hylkeen rinnakkaiselon ja saalis-saalistaja -suhteen kronologisesti etenevä tarkastelu käyttäen hyväksi mahdollisimman laajasti Itämeren rantavaltioista saatavia tietoja. Kriittinen tarkastelu ja uudet tiedot tutkimusalalta kuin alalta paljastavat aina myös aikaisempien tutkimusten tai käsitysten virheitä: näin saattoi ennustaa käyvän tässäkin työssä.

Viime vuosikymmeninä metsästyksen ja ympäristömyrkkysten uhanalaisiksi heikentämät hyljekannat ovat olleet kokonaan rauhoitettuja. Rauhoitukset ja ympäristönsuojelutoimet ovat tuottaneet tulosta: kaikkien kolmen Itämeren hyljelajin kannat kääntyivät vuosikymmeniä jatkuneen taantumisen jälkeen nousuun ja niiden kasvu jatkuu yhä. Kannan kasvussa osansa on myös sillä, että hylkeiden terveydentila ja lisääntymisteho on parantunut ympäristömyrkkypäästöjen vähentämisen seurauksena. Eläinkantojen kestävän kehityksen kannalta Itämeren kasvavat hyljepopulaatiot eivät enää ole niin uhanalaisia kuin vielä 1980-luvulla.

Nykyinen hylkeiden ja ihmisen suhde on muodostumassa haasteelliseksi. Itämeren pohjois- ja keskiosissa kasvavasta hyljekannasta aiheutuu kalastuselinkeinolle ja yksittäisille kalastajille taloudellisia vahinkoja eläinten syödessä kalat pyydyksistä ja rikkoessa ne. Esimerkiksi Suomen rannikolla hylkeiden aiheuttamat saalisvahingot lohen ajoverkkokalastuksessa kuusinkertaistuivat Lounaissaaristossa ja nelinkertaistuivat Selkämerellä vuodesta 1975 1990-luvun alkupuolelle tultaessa. Kalastuksen näkökulmasta tilanne on siis pahentunut. Ongelmaa esiintyy erityisesti Pohjanlahdella ja Perämerellä, missä harmaahylje näyttää olevan pääsyylinen vahinkoihin. Ahvenanmaalla kalastajille on korvattu vahinkoja, mutta Ruotsissa korvausten maksusta alettiin luopua vuonna 1995. Hylkeiden kalastukselle aiheuttamat vahingot kuten myös kalastuksen sivusaaliina saatavat hylkeet keskittyvät Itämerellä Pohjanlahdelle ja erityisesti Perämerelle.¹ Keskustelu hylkeenpyynnin sallimisesta on virinnyt.

Itämeren rantavaltioissa voimistunut ympäristö-, luonnon- ja eläinsuojelukeskustelu sävyttää ihmisen suhdetta luonnonvaraisiin eläimiin. Hylkeiden nousemisella eräiksi luonnon- ja eläinsuojelun symboleiksi yhdessä va-

---

¹ esim. Stenman 1995:82; Lunneryd & Westerberg 1997.

laiden kanssa on länsimaissa yhteisiä taustoja. Tämän arvolatauman ja Itämeren hylkeitä koskevien kansainvälisten suojelusitoumusten takia ratkaistut ihmisen ja hylkeiden välisissä ristiriidoissa saattavat olla yleistä mielipidettä kiinnostavia ja tunteita herättäviä. Tästä on jo kokemuksia, joita käsitellä olevassa tutkimuksessa tarkastellaan.

Kun hylkeiden pyynti on lopetettu, kyse on myös ihmisen kulttuuriperinteen katkoksesta suhteessa hylkeisiin. Tämä on käynyt hyvin ilmi, kun hylkeenpyynnin tai -metsästyksen uudelleen aloittamista on esitetty 1990-luvulla: hylkeenpyynnin perinteisiä pyyntikeinoja ei enää kaikilla rannikkoalueilla tunneta ja niiden taitajat ovat harvassa.

Esimerkiksi Ruotsissa ja Tanskassa on keskustelussa esitetty lähinnä ns. kalanpyydysten suojapyynnin uudelleen sallimista, mikä tarkoittaa yksittäisten hylkeiden ampumisen ja tappamisen sallimista silloin, kun näitä tavataan pyydyksillä tai niitä saadaan elävänä pyydyksistä. Muiden hylkeenpyyntimenetelmien taitajia kuin tällaisen ”satunnaisen” ampumisen harjoittajia ei ole Itämerellä käytännössä muualla kuin Suomessa. Esimerkiksi Ruotsissa vuosina 1995–1998 tehdyt harmaahylkeiden poistokokeilut hyljeverkoilla ja passiivisilla pyydyksillä epäonnistuivat, osaksi siitä syystä, että perinteistä tietoutta tai kokemusta niiden virittämiseen ei enää ollut saatavissa.²

Etelämpänä Itämeren rannikolla (Latvia, Liettua, Puola, Saksa) ei enää monikaan tunne eikä ymmärrä hylkeenpyyntiä, sillä hylkeitä ei ole ollut vuosikymmeniin näillä rannikoilla kuin satunnaisesti. Myös metsästyskulttuurin sisältö ja metsästyksen yhteiskunnallinen merkitys on näillä rannikoilla tyystin erilainen kuin Suomessa ja Ruotsissa,³ eikä Itämeren pohjoisosien hylkeenpyyntikulttuurin historiallisia juuria tunneta.

Kun hylkeitä koskevia suojelu- tai metsästyspäätöksiä tehdään, ratkotaan samalla mm. kulttuurisia ja poliittisia rannikko- ja saaristolakalastuksen reuna-ehdoja, siis mahdollisuuksia harjoittaa kalastuselinkeinoja. Missä, miten ja millä ehdoilla asioista pitäisi päättää? Mitkä olisivat mahdolliset hylkeiden torjunta- tai pyyntimenetelmät? Eteen tulee myös kysymys hylkeenpyynnin mahdollisesta kulttuuriarvosta: onko sitä ja tuleeko se ottaa huomioon? Asia on Itämeren alueella lähinnä Suomen vastuulla, koska muualla hylkeenpyyntiä ei enää juurikaan tunneta perinteisessä muodossa. Mitkä menetelmät tai mahdolliset tekniikat ovat vanhoista tavoista vielä sovellettavissa nykypäivään ja olisiko niistä kehiteltävissä ratkaisuja esim. kalastusvahinkojen vähentämiseen?

Kaikkien näiden kysymysten ratkaisemiseen ja päätösten tekemiseen vaaditaan tietoa, jotta arvokeskustelu itse hylkeen ja ihmisen suhteen jär-

² Bjurholm 1997.

³ metsästyskulttuurilla tarkoitetaan tässä suomalaista (ja ruotsalaista) eräkulttuuria (eränkäynti: metsästys ja/tai kalastus), joka on paljon laajempi ja kansanomaisempi kuin keskieuropalainen näkemys, jonka mukaan metsästys ei liity mitenkään tavallisten ihmisten kokemusmaailmaan, tarkemmin Dahles 1993; Alaraudanjoki 1996:148–156.

jestelyistä voisi asiallisesti tapahtua. Tämän suhteen selvittely vaatii monitieteisen, erityisesti kulttuurillisen, luonnontieteellisen ja historiallisen näkökulman yhteensovittamista.

Elollisen luonnonvaran ja ihmisen suhde on monitieteinen

Ympäristöön ja luonnonvaroihin kohdistuvan päätöksenteon pohjana olevan tutkimuksen traditio on Suomessa ja muuallakin pitkälti *luonnontieteellistä*, teknis- tai taloustieteellistä. Viime vuosikymmenen aikana myös *yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus* on voimistunut kaikkialla teollisuusmaissa. Kehitys on ollut tarpeen sanelemaa, sillä monipuolinen ja monitieteinen tutkimus on välttämättömyys ympäristöongelmia ratkaistaessa. Ihmisen ja luonnon välinen suhde on aina hyvin monitahoinen ilmiö, jota yksi tieteenala pystyy valottamaan vain omalta osaltaan.

Suomessa melko uutena ilmiönä voidaan pitää sitä, että luonnonvarojen käytön ja ympäristökysymysten taustaan pureudutaan myös kulttuuritutkimuksen tai ympäristöhistorian teorioiden kautta.⁴ Asioiden taustojen, käsitysten kulttuurisidonnaisuuksien, aikaisempien ratkaisumallien ja niiden seurausten valottaminen on yhteiskunnallisessa keskustelussa tärkeää. Tämä korostune 2000-luvulla todennäköisesti eläinten ja muiden elollisten luonnonvarojen hyötykäytössä ja myös suojelussa, sillä viime vuosina on noussut esiin mm. aivan uusia eettisiä näkemyksiä tällaisten suhteiden järjestämisestä.

Tämä tutkimus on *monitieteinen* luonnonvara-ihminen –suhteen tarkastelu. Sen aiheet voidaan sijoittaa yhteiskuntatieteellisen ja luonnontieteellisen tutkimuksen eri osa-alueille kuvan 2. mukaisesti.

Kulttuuriekologinen ja ympäristöhistoriallinen näkökulma

Tutkimuksen näkökulma on *kulttuuriekologinen ihmisen ja erään eläinryhmän* (luonnonvaran) *välisen suhteen monitieteinen analyysi* maantieteellisesti rajatulla alueella. Tutkimuksen perusnäkemys on *kulttuuriekologinen teoria*, jonka mukaan paikallisille kulttuureille on ollut ominaista, että ne sopeutuvat enemmän tai vähemmän omaan ekologiseen ja historialliseen ympäristöönsä. Tässä näkemyksessä kulttuurinmuutokseen sisältyy ihmisen kulttuurin ja ympäristön vuorovaikutus, myös yksilötason valinnat.⁵ *Ihmisen*

⁴ Suomessa pioneiritöitä esim. Massa & Sairinen 1991 ja Massa 1994.

⁵ tarkemmin esim. Bennet 1976 tai Ingold et al. 1986; Suomessa mm. Sarmela 1993:42,82–83, 1994:14–15. Erityisesti Bennetin (1976) kulttuurinmuutoksen sopeutumis- ja toimintamalli on tämänkaltaiseen työhön sovelias taustateoria sisältäen yksilötason arvovalintojen huomioon ottamisen. Mallista ja sen soveltuvuudesta pyyntikulttuuritutkimukseen tarkemmin Lappalainen 1998:23–27.

YHTEISKUNTATIETEET

YMPÄRISTÖPOLITIikka

- hylkeet kalastus-, metsästys- ja suojelupolitiikassa
- hylkeet kansainvälisenä luonnonvarana / suojelukohteena
- hyljepolitiikan tulevat vaihtoehdot

YMPÄRISTÖSOSIOLOGIA

- hylkeiden hyväksikäytön ja suojelun sosiaaliset ulottuvuudet
- ihmisten erilainen suhtautuminen hylkeisiin

YMPÄRISTÖTALOUSTIEDE

- hylkeet ihmisen taloudessa
- taloudellisen kehityksen vaikutus ihmisen hyljesuhteeseen

ARKEOLOGIA JA YMPÄRISTÖHISTORIA

- ihmisen ja hylkeiden vuorovaikutuksen menneisyys
- ihmisen hyljesuhteen aatehistoria
- ihmisen hyljepolitiikan historia
- hylkeet ihmisen muuttuneen luontosuhteen kuvaajina

KANSATIEDE JA ANTROPOLOGIA

- hylkeenpyyntimenetelmät ja niiden muuttuminen
- hylkeiden hyödyntämistavat

POPULAATIOBIOLOGIA JA -DYNAMIIKKA

- hyljekantojen muutokset
- hylkeiden luonnonsuojelubiologia

EKOLOGIA

- hylkeiden suhde ympäristöönsä
- muuttuvan ympäristön vaikutus hylkeisiin

RIISTAELÄINTIEDE

- ihminen hyljekantojen saalistajana
- pyyntimenetelmien vaikutus hyljekantoihin

ETOLOGIA

- hylkeiden käyttäytyminen

LUONNONTIETEET

Kuva 2. Tämän tutkimuksen aiheiden sijoittuminen yhteiskuntatieteellisen ja luonnontieteellisen tutkimuksen alueille.

hyljesuhteen muutoksen selvittäminen on siten tässä tutkimuksessa sekä koko rannikkokulttuurin tarkastelua, mutta myös yksilötason sopeutumien (esim. hylkeenpyyntikeksintöjen) tai sopeutumattomuuden (jona voidaan pitää mm. hylkeisiin kohdistettua äärimmäistä petovihaa) tutkimista.

Poiketen luonnontieteen yleisestä käsitteistöstä, *ympäristö* ei tarkoita tässä tutkimuksessa pelkästään luontoa, vaan ympäröiviä olosuhteita kokonaisuudessaan, joihin sisältyy myös ihmisen kulttuurirakenteet, mm. henkinen kulttuuri, normit ja teknologia. Sopeutuminen omaan ympäristöönsä –

myös suhteessa hylkeisiin eli ajallisesti ja paikallisesti vaihtelevaan luonnonvaraan – on täytynyt heijastua myös ihmisen kulttuurirakenteisiin kuten toimeentulostrategiaan, pyyntitekniikkaan, normeihin ja yhteisöjen sosiaalisiin suhteisiin. Tämä tutkimus on etsinyt vastausta siihen, miten tämä ilmeni Itämeren alueella.

Ympäristöhistoriallinen tarkastelutapa on ”läpäisevä” periaate tässä tutkimuksessa. Ympäristöhistorian käsite on Suomessa melko uusi ja sen käyttö vaihtelee: tyypillistä ympäristöhistorialliselle kuten kulttuuriekologiselle tarkastelulle on monitieteisyys, ekologinen näkökulma tai ekologisen tiedon soveltaminen ihmisen ja luonnonvarojen väliseen ajallisesti laajaan tarkasteluun.⁶ Ympäristöhistoria on tutkimusalana usein osoittanut, että ihmisen ei ole aina teknisen ja henkisen kehityksen edetessä sopeutunut luonnonympäristöönsä, on käyttänyt luonnonvaroja yli kestävänsä määrän tai on soveltanut toiminnassaan ideologiaa, josta on ollut merkittäviä seurauksia sekä ympäristölle että ihmiselle itselleen. Tämän ongelmakentän tarkastelu on tutkimuksessa rajoitettu ihmisen hyljesuhteeseen.⁷

Ympäristötieteelliseksi ja *ympäristönsuojelun* alaan kuuluvaksi tutkimus kuuluu sikäli, että kysymyksen asettelu, tutkimusongelma on lähtenyt tämän päivän ongelmista, mutta johon oleellisesti kuuluu aikaisemman tiedon, tradition, yhteiskunnallisen keskustelun ja ympäristöhistorian kartoitus. Näihin kysymyksiin vastauksia on löydetty hylkeisiin liittyvässä erityistapauksessa parhaiten luonnontieteellisen tiedon, hylkeenpyynnin kulttuurin ja aiheeseen liittyvän ympäristöhistorian tuntemisesta. Eri tieteidenalojen menetelmillä kootut osat yhdistyvät tutkimuksen tarkastelussa ja nykypäivän ihminen–hylje –suhteen käsittelyssä.

Hylkeiden asema ekosysteemissä sekä ihmisen taloudessa ja arvoissa

Hylkeet ovat erityisesti kylmiin meriin sopeutuneita petonisäkkäitä. Hylkeiden merkittävimmät luontaiset saalistajat ovat jääkarhu (*Ursus maritimus*) ja miekkavalas (*Crampus orca*).⁸ Lisäksi hylkeenpoikasten saalistajana paikoin naali (*Alopex lagopus*) on merkittävä, satunnaisemmin kettu (*Vulpes vulpes*), susi (*Canis lupus*), merikotka (*Haliaëtus albicilla*), isolokki (*Larus hyperboreus*), harmaalokki (*Larus argentatus*), merilokki (*Larus marinus*), korppi (*Corvus corax*) sekä mursu (*Odobenus rosmarus*).⁹ Jääkarhu hävisi Fennoskandiasta viimeistä jäätiköitymistä seuranneen preboreaalisen kau-

⁶ vrt. Massa 1994:13–14, 267–268.

⁷ tätä tutkimusta voi ehkä osaksi verratta aiheeltaan ja tavoitteiltaan myös Kanadan talous- ja ympäristöhistoriaa tarkastelevaan Innisin (1930) työhön.

⁸ esim. McLaren 1958; Kingsley 1990; Smith & Lydersen 1991.

⁹ Lloyd 1854:249; Tauber 1882; Granlund 1975:63; Smith 1976; Lydersen & Smith 1989; Furgal et al. 1996.

den jälkeen eikä lajin esiintymisestä Itämeren altaalla ole tarkkaa tietoa. Miekkalajaita on voinut joskus eksyä myös Itämeren altaalle (kuten mui-
takin valaslajeja),¹⁰ mutta niiden merkitys hylkeiden saalistajina ei ole voi-
nut olla mainittava.

Itämeren sekä Saimaan ja Laatokan hylkeiden luontaisista saalistajista lie-
nevät susi, kettu, merikotka ja naali olleet merkittävimmät; mm. naalien
tiedetään vielä 1800-luvulla kulkeneen säännöllisesti hyljejäillä Pohjanlah-
della etsien norpankuutteja.¹¹ Itämeren harmaahyljekuuttien silmien puh-
kojina ja kuuttien tappajina ovat myös isot lokit tunnettuja,¹² joskin nii-
den aiheuttama kuolleisuus lienee pientä.

Pelkästään Itämeren kulttuuri- ja ekosysteemialueella ihminen on pitä-
nyt riistaeläiminään sekä kymmeniä nisäkäs- että lintulajeja. Hylkeet olivat
nähtävästi tuhansia vuosia erittäin tärkeä ravinto- ja materiaalivaranto Itä-
meren rannikoiden ihmisille. Myös Jäämeren, Pohjois-Atlantin ja Euraasi-
an rannikoiden ja erityisesti Grönlannin asuttamiselle hylkeet olivat ratkai-
sevia: inuitien (eskimoiden) olemassaolo on vuosituhansien ajan riippunut
hylkeistä ja muista merinisäkkäistä.

Erityisen kannattavaa hylkeiden saalistaminen on ollut niiden proteiini-
ja rasvasisällön takia. Nykyisin kotieläinten pito ja kalastus tuottavat ihmis-
populaatiolle sen tarvitsema eläinproteiinit ja -rasva lähes kokonaisuudes-
saan, eikä riistaeläimillä ole Euroopassa pohjoisia seutuja lukuunottamatta
juurikaan merkitystä eläinproteiinien tuotannossa. Varsinkin hylkeiden
merkitys riistaeläiminä on ollut jo vuosikymmeniä erittäin marginaalinen.

Ihmisen harjoittama eläinten saalistus on johtanut toisinaan jopa suku-
puuttoihin, varsinkin jos saalispopulaatio on elänyt tiukasti rajatulla alueella
tai ollut riippuvainen niukkenevasta resurssista. Tässä suhteessa ihminen on
käyttäytynyt ekologian klassisen *Lotkan-Volterran peto-saalismallin* mukaises-
ti vastaten saalispopulaation määrällisiin muutoksiin viiveellä – jos silloin-
kaan. Tästä tuhoisasta metsästyskäyttäytymisestä on 1900-luvulla pyritty
tietoisesti pois ja metsästyslainsäädäntö on jatkuvasti tiukentunut mm. kai-
kissa Itämeren alueen maissa.

Riistaeläintieteellisellä tutkimuksella on selvitetty hyljekantojen tilaa
(ympäristömyrkyjen vaikutusten paljastuttua erityisesti eläinten tervey-
dentilaa) ja etsitty ns. kestävänn kannan verotuksen tasoa. Itämerellä tämä
toiminta on tosin melko uutta: ennen 1970-lukua ei oikeastaan kukaan
tiennyt Itämeren hyljekantojen tilaa eikä sitä aktiivisesti tutkittu.

Ihmisen ja hylkeiden välinen kilpailu kalavarojen käytössä ja kalastukses-
sa on yhä merkittävää siten, että hylkeet aiheuttavat taloudellisia vahinkoja

¹⁰ Lepiksaar 1986:55–61.

¹¹ tarkemmin Holm 1921:251; mm. Hailuodossa esiintyi talvella 1817 paljon naaleja (Under-
rättelser från Kejsarliga Finska Hushållningssällskapet n:o 9, 1819 / Borgström 1964:91.)

¹² Granlund 1975:63; Keränen & Soikkeli 1989:29–33.

kalastajille sekä syömällä kaloja suoraan pyydyksistä että pyydyksiä repimällä. Jo satoja vuosia (ehkä laajamittaisen kaupallisen lohien- ja silakanpyynnin kehittymisestä keskiajalta lähtien) Itämeren hylkeitä on pidetty ihmiselle haitallisina kilpailijoina ja siis petoina: ”hylkeet ovat eräitä pahimpia petoeläimiä, jotka karkottavat ja tuhoavat silakan, sillin, siian ja muut kalat ja samalla pilaavat ja repivät rikki kalastajien pyydykset.”¹³ Tämän takia hylkeiden pyynti on ajoittain nähty järkeväksi ”vahinkoeläinten hävittämiseksi”.

Hylkeiden esiintyminen on siis merkinnyt menetyksiä kalastajille, mikä on dokumentoitu hyvin esimerkiksi Tanskan rannikolta jo 1700-luvun puolivälissä: hylkeiden invaasio rannikolle aiheutti suur tappiot kalastajille rikottuina pyydyksinä, ja hylkeet karkottivat tai söivät kalat ”koko rannikolta”. Hylkeiden kerrottiin – aivan kuten 1990-luvulla – nopeasti oppineen hyödyntämään kalastajien verkkoja ilman että jäivät niihin kiinni eikä edes kalastajien vakituiset vahdit ja karkottajat pitäneet hylkeitä loitolta verkoista. Hyljetuhot olivat niin merkittäviä, että Tanskan kalastusyhdistys julisti 1800-luvun lopulla virallisen hylkeiden hävittämissodan pyrkien saamaan mukaan tähän työhön myös muut Itämeren valtiot. Tämän seurauksena Tanskan ja Norjan alueelle säädettiin tapporaha hylkeistä, mitä myöhemmin Saksa, Ruotsi ja Suomikin seurasivat.¹⁴

Kun Itämeren hyljekannat olivat ylimetsästyksen ja ympäristömyrkyjen heikentäminä aallonpohjassaan 1970- ja 1980-luvuilla, kalastukselle aiheutuneet vahingot hylkeistä olivat vähäiset, paikoin jopa merkityksettömät. Kun hyljekannat jälleen 1990-luvulla kasvoivat, vahingot kalastukselle myös lisääntyivät. Vaikka Itämerellä harmaahylje on pahin pyydysten ja verkkojen repijä, on tietoja myös norpan aiheuttamista tuhoista,¹⁵ jotka yksittäiselle kalastajalle merkitsevät pahimmillaan uhkaa koko elinkeinon harjoittamiselle. Hyljelajeillakin näyttää olevan eroja: kirjohylkeestä on ainakin Atlantin rannikolta paikoin mainintoja, että se ei aiheuttaisi vahinkoja kalanpyydyksille.¹⁶

Ihmisen ja hylkeiden välistä kilpailua voi verrata ihmisen ja eräiden maanisäkkäiden (esim. susi, ahma, pienpedot) kilpailuun riistalajeista, joskin kalastuksessa on kyse ihmisen perinteisestä pääelinkeinosta, nykymetsästyksessä taas useimmiten vain harrastuksesta. Maapetonisäkkäiden ja hylkeiden metsästyksessä kyse on osittain yhteiskunnallisen sietorajan määrittämisestä suhteessamme näihin lajeihin.

Viime vuosikymmeninä hylkeet ovat *saaliseläin- ja kilpailijafunktion* lisäksi saaneet muitakin arvolataumia ihmisen kannalta. Näitä ovat mm. eläin- ja luonnonsuojelun tuoma käsitys eläinlajien *itseisarvosta osana suojeltavaa*

¹³ Gadolin 1757; suomennos kirjoittajan.

¹⁴ Anon. 1895:14; Nordgård 1903:34; Vollen 1985:89,97–99.

¹⁵ esim. Gardberg 1950:74.

¹⁶ Nordgård 1903:34–35.

Perämeren kalastajat vaativat

Täsmälupia hylkeenpyyntiin

Simon merialueen ammattikalastajat:

Hylkeet ja poliitikot ammatti- kalastajan pahimpia vihollisia

Itämeri-komissio ei puolla harmaahylkeen pyyntiä

Hylkeille ja kurjille toivotaan lisää alueita Naturaan

Tiedeväki ehdottaa luonto-ohjelmaan täydennyksiä

Växande sälproblem i Bottenviken

Merenkurkun hyljeongelmaa
yritetään ratkoa yhteistyöllä

Ministeriö
ei laske hylje-
miehiä jälle

Hylkeet Tanajoen suulla
– este lohen nousulle

Hylje uhkana

Hallit tähtäimessä.

Kalastusalueet
arvostelevat
norpparajoitusten
valmistelua

Pohjois-Karjalassa kalastusalueet arvostelevat maan- ja metsätalousministeriön tekemiä kalastusrajotuksia norpan suojelemiseksi Saimaalla. Kalastelevien onnistajien sekä ammatti- ja vapaa-ajan kalastajien mielestä rajoituspöytäkirjan valmistelussa olisi pitänyt kuunnella laajemmin alueen kalastajia ja vesialueen omistajia sekä antaa riittävästi aikaa perustellun vastineen antamiseen.

*Hylkeenpyytäjät odottavat ministeriön suunnalta metsästyksen sallivaa
savumerkkiä kuin katolinen maailma paavin valintaa*

Hylje- pyynnin lähtö- laskenta alkanut

YLEISÖN SANOMAT

yljejahti alkoi liian varhain

Myös norppakanta tuhon partaalla

Oikeutta eläimille
haluaa samaa ihmisille

Kalastusalue
esittää hylkeiden
ampumista

Perämeren kalastajat

Sallittujen 30 harmaa-
hylkeen pyytämisen ei
kanta vähennä

Vain yksi rosvo-
hylje saaliiksi

KAUANKO KESTÄÄ NORPAN RAUHA?

alamon saarilla Laatokassa luonto on vielä koskematon, mutta pian vaurastunut venäläinen väki voi löytää lintujen ja norppien paratiisin.

Hylkeet joutuvat tähtäimeen

Harmaahylkeiden metsästys
herättää pelkoa luontoväessä

"Kiusaus ampua sallittua määrää enemmän on suuri"

Ministeriön lupapolitiikka ristiriidassa Itämeren suojelukomission kanssa

"Traania myydään yhä"

Hallien
tutkimus-
pyynnistä
tulikin
metsästystä

Hylkeenpoikaset hakivat turhaan avovettä
"Suurisilmäinen pienokainen oli pelokas"

Hylkeen metsästys
on tutkimuspyyntiä

ne. Alkuset hylkeet palaavat lo-
kasiin elämänsä loppuun, mutta po-

"Hylje ei väistä pyydystä. Ke-
mi-Tornion merialueella on
paikkoja, johon ei pyydystä voi
enää laittaa", kertoo Tuikka.

Vahinkoa
lohirsille

at havainneet har-
n leikkien tuhojen
viimeisen viiden
na. Vielä kymmenen
n hylkeistä ei ollut
nauttia kalastuksesta.
Jotkut kalastajat ovat tuopu-
massa lohen kalastuksesta ulko-
merellä. Muun muassa Pohjois-
Kraaselin ja Pohjantähden meri-
alueella, 15-25 kilometrin pääl-
sä Kemijokisuulta hylkeiden vi-
heuttamat tulot ovat olleet suu-
raasti luvattu pöytä-

RIIVA LUKKANEN
Järvenpää-Suomen

Hylkeen pyyntiin sisältyy suuria riskejä

Seiskarin hyljekoiria löytyi taas

Perämerellä useita
tuhansia hylkeitä

Perämerellä lasketaan olevan
norppia noin 3 500. Määrä on py-
symy samana useita vuosia. Kaik-
kia norppia ei leatolaskennassa
"Hylje on suuri suojelun al-

Kuva 3. Vuosina 1996–99 Suomen sanomalehdistä poimittuja otsikoita, jotka kuvaavat ih-
misen ja hylkeiden välistä suhdetta.

luonnon monimuotoisuutta, jossa kullakin eliölajilla on suojeltava perintöaines. Tämän lisäksi eläimet – erityisesti hylkeet – ovat saaneet merkittävää *symboliarvoa* luonnonsuojelun (varsinkin Suomessa) ja toisaalta eläinsuojelun (Eurooppa, Pohjois-Amerikka) keulakuvina. Suomessa tämä kehitys on johtunut uhanalaisiksi pienentyneistä hyljepopulaatiosta, joista on noussut aktiivisten luonnonsuojelutoimien tunnuksia (mm. Suomen luonnonsuojeluliiton saimaannorppa -tunnus).

Hylkeenpyynti on saanut arvolataumia sekä puolesta että vastaan. Itämeren hylkeiden rauhoitukset 1980-luvulla saivat lähes poikkeuksetta hylkeitä pyytäneidenkin yleisen hyväksynnän. Tätä edelsi mm. Suomessa ja Ruotsissa yli kymmenen vuotta käyty julkinen keskustelu hylkeenpyynnin lopettamisesta. Tänä aikana pyyntiä kohtaan nousi laajalti kielteisiä arvostuksia, jota tuki mm. uhanalaisen saimaannorpan tiedotusvälineissä saama huomio. Viime vuosina eläinsuojelun erät ääriilikkeet ja eläinravinnon kieltävä ns. vegaaninen elämäntapa ovat kyseenalaistaneet koko metsästys- ja pyyntikulttuurin ihmisen toimintana. Metsästyksen vastustus lieenee näistä syistä edelleen kasvava. Toisaalta kalastajat vaativat julkisesti hylkeenpyyntiä jälleen aloitettavaksi kalastukselle aiheutuneiden kasvaneiden tuhojen takia.

Kaikkiaan ihmisen suhde hylkeisiin ja hylkeen tappamisen sallimiseen on noussut monitahoiseksi *yhteiskunnalliseksi arvostuskysymykseksi*, johon liittyy monia vastakkaisia arvolataumia ja näkökantoja. Tässä keskustelussa kulttuurillisia seikkoja ja vanhoja ihmisen ja hylkeiden välisen suhteen tosiasioida ei monestikaan muisteta.

Aikaisempi tieto ihminen–hylje -suhteesta Itämeren alueella

Hylkeitä on Itämerellä sekä Saimaassa ja Laatokassa tutkittu lähinnä viimeisten kolmenkymmenen vuoden ajan luonnontieteellisin menetelmin niiden uhanalaisuuden ja kantojen taantumisen takia. Näillä alueilla on selvitetty muun muassa ihmisen vaikutuksia hyljekantoihin, kuten metsästyksen aiheuttamia kannanmuutoksia sekä ympäristömyrkköjen vaikutuksia eläimiin ja hyljepopulaatioihin. Arkeologiset tutkimukset ovat viime vuosikymmeninä paljastaneet eri osista muinaisen Litorina- ja Itämeren rantoja vanhoja hylkeenpyyntiä keskeisesti harjoittaneita kulttuureja tai pyyntiyhteisöjä. Lisäksi Itämeren (lähinnä Suomen ja Ruotsin) hylkeenpyynnistä on tehty kansatieteellisiä ja historiallisia kuvauksia sekä tutkimuksia, joissa on käsitelty hylkeenpyyntiä ja sen merkitystä ihmiselle.

Luonnontieteellisten hyljetutkimusten perusteella voidaan hahmottaa kohtuullisen hyvin Itämeren hyljekantojen muutokset ja niihin vaikuttaneet päätekijät kuten metsästyksen (ihmisen aiheuttaman saalistuksen) ja ympäristömyrkköjen vaikutuksen. Hyljekantojen liiallinen metsästys alkoi

Itämerellä 1800-luvulla Tanskan – Saksan (ja Puolan) vesillä, mutta metsästys saavutti huippunsa 1900-luvun alkupuolella Suomen ja Ruotsin otettua käyttöön hylkeiden tapporahat. Tämä vaikutti merkittävästi Itämeren vahvimpiin hyljekantoihin sen pohjoisosissa.

Itämeren hyljekannat olivat sekä metsästyksen että ympäristömyrkkujen aiheuttamien lisääntymishäiriöiden takia viimeistään 1970-luvulla niin vakavasti vaarantuneet, että osa hylkeistä rauhoitettiin. Hylkeiden suojelu – myös kansainvälisten eläin- ja luonnonsuojelujärjestöjen kampanjoimana – sai kannatusta yhä voimakkaammin. Tämä edesauttoi eriasteisten hyljerauhoidusten muuttumista täysrauhoituksiksi heti 1980-luvun puolivälin jälkeen, mikä sinetöityi Itämeren suojelukomission (HELCOM) ”hyljesuosituksella” vuonna 1988. Tätä nykyä kaikki Itämeren hyljelajit ovat ohittaneet akuutin uhanalaisuuden ja niiden kannat ovat lähes kaikilla merialueilla kasvamassa. Luonnontieteellinen tutkimus onkin osin suuntautunut myös kalastuksen ja hylkeiden välisen ristiriidan selvittämiseen, vaikka keskeisintä tutkimusta ovat edelleen hyljekantojen tilan analyysit.

Kulttuuri-ilmiönä Itämeren tiettyjen rannikoiden tai saarten hylkeenpyyntiä on tutkittu lähinnä Ruotsissa ja Suomessa: Ruotsissa erityisesti historiallis-arkeologisena (mm. Uumajan yliopiston tutkijaryhmä 1980-luvulla) ja Suomessa kansatieteellisenä ilmiönä (eri tutkijoiden kuvauksia tai selvityksiä). Tyypillistä näille tutkimuksille on ollut, että ne ovat koskettelleet yhden seudun tai paikkakunnan pyyntikulttuuria tai olleet selvityksiä jostakin yksittäisestä pyyntivälineestä. Pyyntiyhteisöihin liittyviä kuvailevia kirjoituksia on jo 1800-luvulta lähtien mm. Gotlannista, Merenkurkusta, Saaristomereltä, Ahvenanmaalta, Itäisen Suomenlahden saarilta ja Riianlahdelta. Näistä osa on kansatieteellisiä kuvauksia, osa kaunokirjallisuudeksi luokiteltavia sisältäen paljon yksityiskohtaista tietoa pyyntitavoista. Kulttuuri- ja kansatieteellisen tutkimuksen kautta voidaankin hahmottaa viimeisen sadan vuoden aikana tapahtunut hylkeenpyynnin menetelmien muutos ja korvautuminen uusilla (varsinkin Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa), joskaan aiheesta ei ole edes kansallisia yhteenvetoja olemassa.

Hylkeenpyynnin kulttuuri-ilmiöiden tutkimuksen painottuminen Itämeren pohjoisille lahdille tai sen keskiosiin ei ole sattuma. Itämeren hylkeenpyynnin pääalueet ovat olleet ehkä aina näillä alueilla johtuen mm. jääoloista, jotka ovat sanelleet hyljelajien (harmaa- ja grönlanninhylje sekä norppa, mutta ei kesällä rannoille poikiva kirjohylje) suotuisat oleskelu- ja lisääntymisalueet. Tämän takia myös olemassa oleva hylkeenpyynnistä kertova aineisto Itämereltä on lähinnä skandinaavista tai suomenkielistä. Saimaalla hylkeenpyynti on ollut aina vähäistä, mutta Laatokalta aiheesta on olemassa erityisesti suomalais-karjalaisia kuvauksia ja saalistietoja. Eri alojen tutkimuksia, kuvauksia ja muuta lähdemateriaalia on käsitelty lähemmin kappaleessa *Aineisto*.

2.2. Tutkimusongelma

Tutkimuksen konkreettisena lähtökohtana oli kaksi toisistaan erillistä, mutta hylkeisiin liittyvää tieteellistä ja yhteiskunnallista kysymystä, jotka 1990-luvun lopulla nousivat ajankohtaisiksi. Kumpaanakin liittyvät keskeisesti hylkeiden pyyntikeinot, joista ei ollut kattavaa selvitystä olemassa. Kolmantena tutkimusongelmana työssä on selvittää sitä, miten ympäristöhistoriallinen ihminen-hylje -suhde on muuttunut, mitkä tekijät ovat siihen vaikuttaneet ja vaikuttavat tänäkin päivänä ja kuvaako hylje-ihminen -suhde ja miten suhdettamme ympäristöön. Tämän aiheen käsittely on ajankohtaista erityisesti luonnon- ja eläinsuojelun ja metsästyksen tulevia vaihtoehtoja mietittäessä.

Ensimmäisen ihmisen hyljesuhteen selvittämisen konkreettisen lähtökohdan muodostivat 1990-luvulla *uudelleen kasvuun lähteneet hyljekannat ja niiden aiheuttamat vahingot kalastukselle*. Päätöksiä hylkeiden aiheuttamien vahinkojen estämiseksi vaaditaan, mutta keinoista ei ole vielä yhteiskunnallisessa keskustelussa päästy yksimielisyyteen. Ylipäättään keinovalikoimasta, entisistä pyyntitavoista, eettisistä, taloudellisista, luonnon- tai eläinsuojelullisista reunaehdoista tai vaihtoehdoista on tietämättömyyttä. Puhumattaakaan siitä, että pohjoismainen hylkeenpyynti tiedettäisiin osaksi vanhaa eräkulttuuria, jonka tausta on toinen kuin viime vuosikymmeninä paljon julkisuutta saanut Atlantin hylkeiden massateurastukset. Näiden kysymysten selvittäminen yhteiskunnallisen keskustelun ja päätöksenteon tarpeisiin on työn keskeinen tutkimusongelma.

Toinen ja teoreettisempi, erityisesti hylkeiden pyyntimenetelmiin liittyvä seikka oli tieteellisteoreettinen mielenkiinto siihen, voitaisiinko viime vuosikymmeninä mm. Pohjan- ja Suomenlahden muinaisilta rannikoilta arkeologisissa tutkimuksissa löytyneiden esihistoriallisten hylkeenpyyntiyhteisöjen käyttämiä *pyyntimenetelmiä selittää historiallisten lähteiden ja lajien biologisen käyttäytymisen kautta*. Arkeologithan eivät pysty selittämään omin tutkimusmenetelmin kuin poikkeustapauksessa, miten ennen hylkeitä pyydystettiin. Tällaisia arkeologisia kaivauksia ovat tehneet 1980- ja 1990-luvulla Suomessa erityisesti Oulun yliopiston ja Museoviraston tutkijat ja Ruotsissa Uumajan yliopiston tutkimusryhmä. Kirjoittajan seurattessa ja viranomaisena osin organisoidessa eräitä tällaisia kaivauksia syntyi Oulun yliopiston arkeologian laboratorion tutkijaryhmässä ajatus siitä, että entisistä hylkeiden pyyntimenetelmistä ja ”saavutettavuudesta” tarvittaisiin monitieteinen yhteenveto arkeologian ja historian tutkimustulosten selittämiseksi.

Itämeren tai Suomen hylkeiden pyyntimenetelmistä ei ole ollut tähän saakka käyttökelpoista kansatieteellistä tutkimusta (pääinvastoin kuin maa-eläinten pyynnistä tai kalastuksesta), minkä takia monet hylkeenpyyntikulttuureihin liittyvät tulkinnat ovat johtopäätösten osalta horjuvia. Tältä osin työ on tarkoitettu paikkaamaan suomalaisen ja Itämeren rannikoiden

kansankulttuurin tutkimuksen aukkoa ja toimimaan apuna hylkeenpyyntiin liittyvää arkeologista, historiallista ja luonnontieteellistä tutkimusta tehtäessä.

Kolmantena tutkimusongelmana työssä on selvittää hylkeenpyyntiin liittyviä kulttuuri- ja arvotaustoja nykyisen eurooppalaisen metsästys-, eläinsuojelu- ja luonnonsuojelukeskustelun tarpeisiin. Hylkeenpyyntiin liittyvillä aika- ja kulttuurisidonnoisilla arvoilla on erilaisia merkityksiä mm. riippuen ihmisryhmästä, maantieteestä ja vallitsevasta ihmisten luontosuhteesta, mikä tulisi hylkeitä koskevassa päätöksenteossa tiedostaa. Näiden seikkojen selvittämisellä myös ympäristöhistoriallisena ja -sociologisena ilmiönä on merkitystä tämän päivän luonnon- ja eläinsuojelua sekä metsästystä koskevalle päätöksenteolle.

2.3. Tutkimuksen tavoitteet ja rajaukset

Tämän tutkimuksen tavoitteena on Itämeren alueelta julkaistujen tutkimusten, julkaisemattomien suomalaisten arkistoaineistojen ja näitä täydentävien hylkeenpyyntäjien haastattelujen sekä muiden lähteiden pohjalta vastata seuraaviin kysymyksiin:

1. mitä hylkeitä Itämerellä, Saimaassa ja Laatokassa on ollut ihmisen hyödynnettävissä / kilpailijana sekä miten ja milloin ne ovat olleet ihmisen tavoitettavissa? (*biologinen ja ekologinen osatutkimus*)
2. miten hylkeitä on hyödynnetty esihistorian ajoista tähän päivään saakka? (*arkeologinen ja ympäristöhistoriallinen osatutkimus*)
3. mitkä ovat olleet hylkeenpyyntimenetelmät ja keskeisin pyyntivälineistö ja miten ne ovat muuttuneet Itämeren osa-alueilla ajallisesti ja paikallisesti? (*antropologinen ja kansatieteellinen osatutkimus*)
4. mikä on ollut ihmisen hyljesuhteen keskeinen sisältö? (*antropologinen ja ympäristöhistoriallinen tarkastelu*)
5. mitkä ovat Itämeren alueen ihminen-hylje -suhteen vaihtoehdot tulevaisuudessa, kun huomioon otetaan ihmisten nykyiset asenteet hylkeitä kohtaan, kokemukset kansainvälisestä hylkeisiin liittyvästä päätöksenteosta ja kansainväliset sopimukset, ja mitkä ovat ihmisen, kalastuksen ja hylkeiden välisen ristiriidan ratkaisuvaihtoehdot nykyisen tiedon pohjalta, ja ovatko esimerkiksi entiset hylkeenpyyntimenetelmät enää tulevaisuudessa käyttökelpoisia näihin ratkaisujen toteuttamiseksi? (*ympäristö- ja riistaeläintieteellinen tarkastelu*).

Kysymykset 1–2 muodostavat tutkimuksen I osan (pääluvun), kysymys 3 osan II ja kysymykset 4–5 yhdessä yhteenvedon kanssa työn III osan. Tutkimus on monitieteinen, sillä tutkimusongelma on monitahoinen, ihmisen

ympäristösuhdetta selvittävä. Siinä on hyödynnetty eri tieteenalojen tuottamaa, toisistaan riippumatonta tietoa hylkeistä ja hylkeenpyynnistä. Näistä palapelin osasista on koottu kuvaa ihmisen ja hylkeiden välisistä suhteista edellä mainittuihin kysymyksiin vastaamalla.

Kysymyksenasettelu on rajannut useita tutkimusaiheita pois. Osa rajauksista on tehty työn edistyessä. Esimerkiksi tutkimuksessa käytettyjen tieteenalojen teorioita tai tutkimuksen sijoittumista niiden nykyisiin viitekehyskehyksiin ei ollut tarkoituksenmukaista sisällyttää käsittelyyn alojen lukuisuuden takia. Myös hylkeenpyynnin vaikutuksia hyljekantoihin ja niiden muutoksia on tutkittu melko kattavasti jo riistatutkijoiden ja alan tutkimuslaitosten toimesta. Näitä tietoja on hyödynnetty vain osittain tässä tutkimuksessa. Myös esimerkiksi hyljekantojen terveydentilan kysymykset ja ihmisen hylkeisiin kohdistuvan epäsuoran vaikuttamisen yksityiskohdat (ympäristömyrkyjen suhde eläimiin) on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Nämä ovat mm. eläintieteilijöiden ja toksikologien aktiivisen työn kohteita.

Myös muita rajauksia on tehty: mm. hylkeenpyyntivälineiden kehittyminen tai hylkeiden yksityiskohtainen hyötykäyttö olisi itsenäinen tutkimusongelmansa. Itämeren maiden hylkeitä koskevien säädösten tarkempi selvittely on myös rajattu pois, sillä hylje-ihminen -suhdetta tarkasteltaessa on tavoitteena ollut hahmottaa tärkeimmät yhteiskunnalliset linjaukset, keskustelut ja niiden arvotaustat eikä keskittyä hallinnoinnin tai juridiikan historiaan.

Myös lähdeaineistoon on tehty rajauksia. Näistä huolimatta se on laaja. Tarkastelun ulkopuolelle on jätetty osa hylkeenpyyntitermistä, vaikka keskeisin suomalainen, ruotsinkielinen ja virolainen, nimenomaan metsästyks- ja pyyntimenetelmiin liittyvä nimistö on pyritty toteamaan. Hylkeenpyytäjien käyttämä terminologia on ollut runsas, mutta myös sekava. Terminologian avautumattomuus tai huolimaton käyttö on useissa aikaisemmissa tutkimuksissa johtanut myös vääriin tulkintoihin. Terminologia olisi sinänsä oma tutkimusala: ruotsinkielisen hylkeenpyyntiterminologian alalta onkin valmistumassa väitöstutkimus.¹⁷

Edellä mainitut rajaukset eivät sulje pois sitä, etteikö pääkysymyksiä sivuavia aiheita olisi kommentoitu. Eräiltä osin aikaisemman tutkimuksen tuloksia on pakostakin jouduttu arvioimaan, jos ne esimerkiksi ovat olleet ristiriidassa tämän selvityksen tulosten kanssa.

---

¹⁷ Lars Nyströmin keskeneräinen (1999) väitöstutkimus.

3. Tutkimusalue, aineisto ja menetelmät

3.1. Tutkimusalue

Tutkimusalue käsittää Itämeren altaan valuma-alueineen. Käytännössä tämä on Itämeren allas (pinta-ala 370 000–420 000 neliökilometriä riippuen kuinka paljon Tanskan salmia lasketaan mukaan) sekä Laatokan ja Saimaan vesistöt, jotka voidaan lukea Itämeren kulttuurialueeseen myös pyyntikulttuurillisessa mielessä ja joissa elää hyljekanta (kartta). Tutkimusalueen luonnonoloja hylkeiden kannalta on käsitelty hyljelajien ja alueen historian yhteydessä.

3.2. Aineisto

Itämeren ja sen järvien ihmisen hyljesuhteen ”kokonaisnäkemystä”, monografiaa ei voida tehdä ilman laajaa kirjallisuuden ja lähdeaineistojen kartoitusta. Aineistojen sirpaleisuudesta ja hajanaisuudesta johtuen niiden koaminen on kestänyt vuosia ja lähdeaineisto on määrällisesti suuri.

Tutkimuksen aineistona ovat

1. julkaistut hylkeenpyyntiä, hylkeitä tai hyljefossiileja koskevat tai näitä sivuavat tutkimukset ja artikkelit,
2. kansatieteelliset tai muut hylkeenpyyntiin ja hylkeisiin liittyvät kuvaukset¹ Itämeren alueelta,
3. julkaisemattomat suomalaiset ja ruotsalaiset hylkeenpyyntiä koskevat arkistoaineistot (lähinnä kirjoitukset, haastattelut),
4. näitä täydentävät eräiden suomalaisten ja ruotsalaisten kalastajien ja hylkeenpyyntäjien haastattelut, sekä
5. viimeaikainen suomalainen kirjallinen keskustelu ympäristö- ja eläinetiikasta ja sen suhteesta metsästyksen tai hylkeenpyyntiin.

¹ näillä tarkoitetaan dokumentäärisiä teoksia kuten päiväkirjoja, matka- tai metsästyskertomuksia, joilla voidaan olettaa olevan vankka todellisuuspohja. Tyypillisesti ne ovat juuri metsästystapah-
tunmia yksityiskohtaisesti kuvaavia kuten esim. Fagerudd 1996, Heikkinen 1959, Jääskeläinen
1909, Masalin 1933, Wetterhof 1888, 1889,

Kuva 4. Tutkimusalue käsittää Itämeren, Tanskan salmet, Laatokan ja Suomen järvet (käytännössä Saimaan) ja näiden rannikot, missä hylkeitä esiintyy tai on esiintynyt.

Hylkeenpyyntiä ja Itämeren hylkeitä käsittelevä tai sivuava tutkimus ja kirjallisuus on pyritty tutkimaan kokonaisuudessaan Suomen ja Ruotsin osalta kirjallisuusviitteiden ja kirjallisuushakujen kautta. Aiheeseen liittyviä tutkimuksia on laadittu mm. arkeologian, taloushistorian, kansatieteen, kulttuuriantropologian, sosiologian, ekologisen eläintieteen, riistantutkimuksen, kalatalouden, ja ympäristönsuojelun näkökulmasta. Suomesta hylkeenpyyntiä koskeva ennen 1900-lukua julkaistu kirjallinen materiaali löytyy helposti Borgströmin (1964, 1967, 1971, 1978) koosteista,² Ruotsin vastaava Schreeberin (1920) niteestä. Lisäksi Ruotsissa, Saksassa ja Baltiassa ennen 1940-lukua julkaistua aineistoa löytyy hyvin Müntzingin (käsikirj.) koosteesta ja hänen metsästyskirjastostaan (Nordiska museet, Tukholma), joka käytiin läpi hylkeenpyyntiin viittaavien niteiden ja käsikirjoitusten osalta. Müntzingin kirjastossa ovat melko hyvin edustettuna myös Suomen, Saksan ja Baltian metsästyksen liittyvät lähteet, vaikka kirjaston tarkoitus on ollut koota erityisesti ruotsalaisen metsästysperinteen aineistot.

Myös Suomen Kalastuslehden vuosikerrat (yli sadan ilmestymisvuoden osalta) tutkittiin kuten myös suomalainen metsästysalan kirjallisuus ja -lehdet, jotka osoittautuivat vähemmän antoisiksi hylkeenpyynnin menetelmien suhteen kuin kalastusalan julkaisut. Kansainvälisten luonnontieteellisten hyljetutkimusten bibliografiat myös tarkistettiin, mutta Itämeren kulttuuri-alueen ihminen-hylje -suhteeseen, pyyntitekniikoihin ja pyynnin yksityiskohtien kuvauksiin ei tätä kautta juurikaan löytynyt lisätietoja.³ Hylkeen-

² uudemmat suomalaisen metsästyskirjallisuuden kokoomateokset eivät käytännössä hylkeenpyyntiä edes tunne: esim. Hyytinen & Kettunen 1991.

³ Bibliografiana käytettiin mm. Ronald et al 1976 ja Ronald et al 1983. Näissä runsaasta 2000 hylkeenpyyntiä koskevasta luonnontieteellisestä tutkimuksesta, jotka on hakusanan hylkeenpyynti

pyyntiä käsittelevät tai sitä sivuavat suomalaiset ja ruotsalaiset pitäjäkuvaukset ja -historiikit ja muu kirjallisuus on tutkittu siltä osin, kun niissä on ollut mainintoja hylkeenpyynnin menetelmistä tai oleellisia tietoja ihmisen ja hylkeen välisestä suhteesta.

Julkaisemattomien hylkeenpyyntitietojen tutkiminen on rajattu suomalaiseen käsikirjoitus- ja keräysaineistoon (lähinnä Museoviraston kansatieteen toimiston käsikirjoitusarkiston, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston ja Suomen metsästysmuseon kokoelmiin) sekä Müntzingin metsästyskirjaston kokoelmiin (Nordiska museet, Tukholma). Suurin julkaisematon aiheesta kertova materiaali Euroopassa on epäilemättä suomalaisissa arkistoissa, sillä esimerkiksi Ruotsissa hylkeenpyynnin menetelmätietous on julkaistu arkistojen osalta lähes kokonaisuudessaan, joskin hajanaisesti. Myös tutkimusongelman kannalta oleellimmat yliopistojen opinnäytteet on selvitetty sekä Suomesta että Ruotsista.

Aineisto painottuu suomalaiseen ja ruotsinkieliseen materiaaliin. Tämä on luonnollista, sillä hylkeiden esiintymisen ja hylkeenpyynnin painopiste on ollut Itämerellä sen pohjois- ja keskiosissa. Toisaalta esimerkiksi Baltian (Viroa lukuun ottamatta) ja nykyisen Puolan ja Saksan rannikolla on säilynyt hyvin vähän tietoa hylkeenpyynnin menetelmistä:⁴ näissä ei esimerkiksi menetelmien osalta ole ollut uutta jo muualta saatuihin tietoihin verrattuna. Onkin oletettavaa, että näiden rannikoiden viimeisetkin hylkeenpyynnin yksityiskohtaiset tiedot hävisivät mm. toisen maailmansodan aikaisten ja sen jälkeisten väestösiirtojen, muuttoliikkeiden ja rauhoitusten seurauksena (mm. kansandemokraattisen Puolan, Neuvosto-Liettuan ja Saksan kahtiajaon synnyttyä näiden rannikoilla hylkeenpyynti loppui heti sodan jälkeen).

Venäläinen Itämeren hylkeenpyyntiin liittyvä lähdeaineisto on myös hyvin pieni. Syynä tähän on yksinkertaisesti se, että venäläiset eivät ole käytännössä koskaan harjoittaneet hylkeenpyyntiä Itämerellä (esim. Itämerelle tyypillisille harmaahylkeelle ja kirjohylkeelle ei ole venäjänkielessä perinteistä nimeä) ja Laatokankin hylkeenpyynti oli toiseen maailmansotaan saakka käytännössä yksinomaan suomalaisten (karjalaisten) harjoittamaa. Tämän jälkeen venäläisten harjoittamasta Laatokan hylkeenpyynnistä on ollut käytännössä mahdotonta löytää luotettavia tietoja. Sen sijaan venäläiset (nk. *pomorit*) harjoittivat laajaa hylkeiden ja muiden merinisäkkäiden pyyntiä viime vuosisatoina Vienan- ja Jäämerellä yhdessä muiden kansallisuuksien kanssa,⁵ mutta alue ei ole tämän tutkimuksen kohteena.

(sealing) alla, löytyi vain muutama kymmenen artikkelia koskien Itämeren hylkeitä. Bibliografia osoittautui tämän tutkimuksen kannalta hyvin puutteelliseksi: käytännössä lähteet jouduttiin etsimään yksilöllisesti kirjallisuudesta, arkistoista, haastattelujen ja kirjastohakujen kautta.

⁴ vrt. esim. Pilats 1998.

⁵ esim. Ognev 1962:391–502; Storå 1987.

Suomalaisen, ruotsalaisen ja virolaisen lähdeaineiston lisäksi Tanskan saarten ja salmien hylkeenpyynnistä löytyi kohtuullisesti aineistoa, joka täydentää muuten selvästi pohjoiseen painottuvaa tietoa Itämeren ihmisen-hylje –suhteesta.

3.3. Tutkimusmenetelmät

Tutkimus soveltaa luonnontieteellistä, lähinnä ekologista, paleoekologista ja riistabiologista tietoa, sekä arkeologista, historiallista, kulttuurihistoriallista ja kansatieteellistä aineistoa kulttuuriekologisen teorian pohjalta. Ympäristöhistoriallinen tarkastelutapa on työssä läpäisevä.

Työ koostuu tieteen eri traditioilla (tutkimusmenetelmillä) koottuihin katsauksiin hylkeistä, niiden pyynnin historiasta, pyyntimenetelmistä sekä näiden tarkastelusta sekä ajankohtaisista ihminen-hylje –suhteen kysymyksistä tehtyyn pohdintaan. Kulttuuriekologisen näkökulman ja luonnontieteellisen tiedon soveltaminen myös historialliseen ja kansatieteelliseen aineistoon on ollut keskeistä kirjoittajan luonnontieteellisestä taustasta johtuen, mutta myös alusta lähtien harkittuna menetelmänä: esimerkiksi ilman luonnontieteellistä, yksityiskohtaista tietoa hyljelajien käyttäytymisestä, lisääntymisbiologiasta tai esiintymisestä ei tiettyjä pyyntimenetelmiä tai –välineitä voisi enää tunnistaa vanhoista vajavaisista kirjallisista tai arkistolähteistä.

Perustiedot hylkeistä ja niiden esiintymisestä on koottu biologisen, paleoekologisen ja arkeologisen tutkimuksen sekä fossiili- ja subfossiilitutkimusten tiedoista, mutta niihin on lisätty myös kansatieteellisen keräystyön tai tämän tutkimuksen yhteydessä esiin tulleita hylkeenpyytäjien käsityksiä ja sellaista keskeistä terminologiaa, joka liittyy oleellisesti teoksessa myöhemmin esiin tuleviin käsitteisiin tai päätelmiin. Luonnontieteellinen, biologinen ja ekologinen osatarkastelu Itämerestä ja sen hylkeistä (luku 4) on tehty julkaistujen luonnon- ja eläintieteellisten sekä arkeologisten tutkimusten perusteella, ja sitä on täydennetty julkaistulla ja julkaisemattomalla hylkeenpyytäjien tietämyksellä (lähinnä eri arkistojen suomalaiset käsikirjoitukset, myös pyytäjien haastattelut). Viittauksista käy ilmi, milloin julkaistun biologisen tiedon ohessa on ilmoitettu mm. pyytäjien käsitys tai nimitys asiasta.

Ympäristöhistoriallisen, osin antropologisen tutkimustradition mukaista teoksessa on ihminen-hylje –suhteen taustan käsittely aina esihistoriasta nykypäivään (luvut 5 ja 9). Arkeologinen ja historiallinen katsaus (luku 5) perustuu julkaistuun näiden alojen tietouteen, erityisesti Suomesta, Skandinaviasta ja Virosta. Tutkimuksista on pyritty kokoamaan yhteenveto tietämyksestä. Lisäksi on pyritty kommentoimaan jonkin verran tähänastisia

tutkimuksia ja näkemyksiä. Käytetyt vuosiluvut on ilmoitettu kalibroimattomina (ellei erikseen ole mainittu: *cal.*) ennen (eaa.) ja jälkeen ajanlaskun (jaa.). Useissa siteeratuissa tutkimuksissa mahdollista kalibroitua ei ole ilmoitettu eikä viittauksista ole saatavilla tietoa, onko tekijä tarkoittanut aikaa julkaisun kirjoitushetkestä taaksepäin vain yleistä B.P. -käytäntöä (B.P. = before present = vuodesta 1950 taaksepäin radiohiilimenetelmällä määritettyjä vuosilukuja, joissa on eroja aurinkovuosiin). Nämä alkuperäislähteestä aiheutuvat mahdolliset virhetekijät on otettava huomioon vuosilukuja tarkastellessa, mutta niillä ei pitäisi olla suurta merkitystä esim. hylkeenpyynnin päälinjoihin.

Hylkeiden pyyntimenetelmien kuvaus jäsentelyineen on kansatieteellinen (luvut 6–8). Se käsittää hylkeenpyyntimenetelmien ja niiden muutoksien selvittämisen mitä moninaisimmista lähteistä. Keskeisimmän on käytetty kansatieteellisiä ja historiallisia tutkimuksia, toissijaisesti paikallishistoriikkeja ja muuta kirjallisuutta, kalastusalan ammattilehtien ym. artikkeleja sekä julkaisemattomia suomalaisia käsikirjoituksia ja hylkeenpyytäjien haastatteluja. Menetelmätietoutta on täydennetty hylkeenpyytäjien haastatteluin lähinnä Perämeren pyynnin osalta, sillä sekä julkaistussa että käsikirjoitusaineistossa Suomenlahden (myös Laatokan ja Selkämeren rannikon) hylkeenpyynti on dokumentoitu kohtalaisesti, mutta tiedot Perämeren pyyntitavoista (mm. verkkopyynnin erikoisuudet) puuttuvat lähes kokonaan. Sen sijaan koko Itämeren alueella yksityiskohtaisimmin julkaistua tietoa on Pohjanlahden ruotsinkielisiltä rannikoilta, erityisesti Merenkurkusta. Haastattelut ovat olleet perusteltuja myös sen takia, että ammattimaista hylkeenpyyntiä harjoitettiin Itämerellä käytännössä viimeisenä Perämerellä, ja täydentäviä tietoja on siten yhä saatavissa.

Määrällisesti työn paino on pyyntimenetelmillä, sillä ilman näiden tuntemusta em. tutkimusongelman kysymykset jäisivät vaille vastausta. Tämä valinta on ollut tietoinen. Yhteenvedoa hylkeenpyyntimenetelmistä ei ole ollut olemassa. Tutkimuksen eräs lähtökohta oli pyyntimenetelmien kuvaus ja jäsentely, ja näin suomalaisessa kansatieteessä ja Itämeren kulttuurihistorian tutkimuksessa olevan aukon paikkaaminen. Kirjoitustyön edistyessä on käynyt myös ilmi, että muualtakaan Euroopasta näin laajaa ja yksityiskohtaista yhteenvedoa ei ole aiheesta olemassa. Pyyntitekniikoista moni on enää vanhojen kirjallisten mainintojen, arkistolähteiden tai haastattelujen kautta hahmoteltavissa.

Tulosten tarkastelu ja yhteenvedo (luku 10) on monitieteinen, lähinnä kulttuuriekologinen ja ympäristöhistoriallinen. Keskeisesti siinä on pyritty käsittelemään vain oleelliset, aikaisempiin osioihin tai aikaisempaan tutkimukseen liittyvät johtopäätelmät.

Nykyisen ja tulevaisuuden vaihtoehtojen ympäristö- ja riistaeläintieteellisessä tarkastelussa (luku 11) on selvitetty lähinnä suomalainen, osin myös skandinaavinen ja kansainvälinen, ihminen-hylje -suhdetta käsittelevä kir-

joittelu, tämän tutkimuksen teon yhteydessä esille tulleet, nykypäivän suhtautumistavat hylkeisiin ja kysymykseen liittyvä yhteiskunnallinen ja ympäristötieteellinen kirjallinen materiaali. Näitä kysymyksenasetteluja on verrattu myös kansainväliseen ympäristö-, metsästy-, eläin- ja luonnon-suojelukeskusteluun. Riistabiologista tietoa, hylkeenpyynnin kulttuuritautaa, hylkeisiin tai metsästykseen liittyviä arvoja ja kokemuksia on tässä pyritty tarkastelemaan myös kulttuurikysymyksenä ympäristönsuojelullisen ongelmanasettelun lisäksi.

Menetelmällisesti työskentely on tapahtunut useassa vaiheessa. Tutkimusongelman aineisto ja siihen liittyvä kulttuuritraditio on mahdotonta tavoittaa vain muutamasta arkistosta. Tutkimuksen ensimmäinen vaihe oli etsiä tätä materiaalia Suomen eri arkistoista, kirjallisuudesta ja museoista mm. kirjallisuusviitteiden perusteella (ks. edellä *Aineisto*). Käytännössä työ keskittyi kaikkeen hylkeenpyyntiin tai hylkeisiin liittyvän aineiston etsimiseen, tutkimiseen ja luokitteluun. Aineiston etsiminen jatkui koko työn etenemisen rinnalla erityisesti muun kuin suomalaisen ja ruotsalaisen materiaalin osalta, joiden perusteella työn runko ja osat hahmoteltiin.

Käytännössä hylkeenpyyntimenetelmien jaottelu ja tarkastelu tapahtui ns. *systeemiteorian* viitekehystä soveltaen:⁶ hylkeenpyynti nähtiin erilaisina teknisinä menetelminä hyödyntää luonnonvaraista eläinkantaa, ja siinä käytetyistä tekniikoista pyrittiin hahmottamaan kokonaiskuva, toimiva systeemi. Rakenne muotoutui rinnakkaispareja muodostaen, jolloin luokittelu eteni järjestelmällisesti. Esim. pyyntimenetelmien luokittelu lähti ennakolta laaditusta perusjaottelusta aktiivisiin ja passiivisiin menetelmiin, mutta alajaottelu eteni tutkimusmateriaalin karttuessa. Käytännössä pelkästään tämä vaihe ”eli” pari vuotta: työ eteni vaiheittain sitä mukaa, kun uusia tietoja em. ilmeni. Sen sijaan laajempi ihminen-hylje –suhteen analyysi on ollut yleisten kulttuuriantropologian teorioiden soveltamista tähän erikoiskysymykseen.

Tutkimuksen viitteistö on muodostunut lähteiden runsaslukisuudesta johtuen laajaksi. Useasti johtopäätelmät perustuvat useasta eri lähteestä saatuun tietoon, mutta ne on koottu samaan viitteeseen kappaleen loppuun, sillä muuten viitteistö olisi paisunut entisestään.

Eräs menetelmällinen periaate tutkimuksessa on ollut, että viitteissä on pyritty antamaan tieto useasta asiaan liittyvästä mahdollisesta tutkimuksesta tai maininnasta, jos näitä on olemassa, nimenomaan myöhempää tutkimusta ajatellen. Valinta on johtunut myös lähdekritiikin vaatimuksesta. Työn edistyessä eräitä aikaisemman tutkimuksen, historiankirjoituksen tai kansatieteellisen aineiston päätelmiä on jouduttu pakostakin kyseenalaistamaan. Ristiriitaisuudet on pyritty selvittämään eri lähteiden keskinäisellä vertailulla.

---

6 systeemiteorian soveltamisesta pyyntielinkeinon tutkimiseen, esim. Pennanen 1979.

3.4. Aikaisemmat tutkimukset

Yhteenvedoa Itämeren alueen ihmisen ja hylkeiden välisestä suhteesta ja hylkeenpyynnin menetelmistä ei ole ollut olemassa. Tosin Clark (1946) on arvioinut esihistoriallisen hylkeenpyynnin taloudellista merkitystä Luoteis-Euroopassa ja Ericson (1989) Itämeren kivikautista hylkeenpyynnin laajuutta, mutta heidän lähdeaineistonsa on nykytietämyksen valossa varsin puutteellinen. Ainoastaan Baltian rannikolta on aiheesta historiallisesti kattava, mutta aineiston pienuuden takia lyhyt yhteenvedo.⁷

Itämeren entisistä ja nykyisistä hylkeistä sekä niiden esiintymisestä esim. arkeologisten, subfossiilisten ja historiallisten aineistojen yhteydessä on ilmestynyt runsaasti tutkimustietoa. Vain osaa näistä, erityisesti arkeologisista rannikkoseutujen tutkimuksista, on tässä yhteydessä tarkasteltu, mutta aiheen kannalta keskeisimmät on pyritty jäljittämään.⁸

Söderbergin (1972b) monisteessa, Almqvistin ym. (1980) kirjasessa, Vollanin (1985) ja Tillhagenin (1987) teoksessa esitellään ihmisen hyljesuhdetta ja pyyntiä Itämerellä, mutta esim. pyyntimenetelmistä esitellään vain muutama lähinnä Ruotsissa tunnettu tapa. Harvinaisempia ja ennen 1900-lukua käytettyjä pyyntitapoja tai niistä kertovia lähteitä ei ole ollut kirjoittajien tiedossa. Esimerkiksi Vollanin suomalainen lähdeaineisto perustuu yksin Vilkanan (1962) siteeraamiseen ja hän toteaaakin suomenkielisen ja Baltian aineiston jäävän pakosta hänen tarkastelunsa ulkopuolelle, vaikka hän ulottaa päätelmänsä myös Suomea käsittäviksi.

Muissa Itämeren alueen paikallisissa elinkeinojen tms. kuvauksissa hylkeiden pyyntimenetelmiä ja ihmisen suhdetta hylkeisiin on toisinaan esitelty. Eräät näistä pitäjätason kertomuksista ovat avainasemassa tarkasteltaessa hylkeiden hyödyntämisen muotoja ja jäljitettäessä ihmisen entistä suhdetta hylkeisiin.⁹

Tämän tutkimuksen tuloksia on tarkastelussa vertailtu muuhun pohjoisten merien hylkeenpyyntiin. Ihmisen ja hylkeen välisestä suhteesta ja hylkeenpyynnin historiasta on kirjoitettu laajempia teoksia lähinnä anglo-amerikkalaisesta ja kanadalaisesta näkökulmasta.¹⁰ Näissä kuten sikäläisessä hylkeenpyyntikulttuurissa on korostunut teollisen mittakaavan, isoilla laivoilla harjoitettu hylkeenpyynti, mikä on taas Itämerelle vieras ilmiö. Lisäksi pohjoisten alkuperäiskansojen hylkeenpyynnistä Grönlannista ja Pohjois-Amerikasta on runsaasti tietoa ja tutkimuksia. Tähän verrattuna kan-

⁷ Pilats 1998; myös Löugas 1997, 1998.

⁸ esim. Möhl (1970), Welinder (1975), Bay-Petersen (1978), Zvelebil (1978), Broadbent (1979), Siiriäinen (1981, 1982), Ericson (1989), Hiekkänen (1990), Nunez (1990a, 1990b), Ukkonen (1993) ja Löugas et al. (1996), Löugas 1997.

⁹ esim. Klein 1924; Hannula 1947.

¹⁰ vrt. Bonner 1982b, Busch 1985, Candow 1989.

sainvälisesti saatavissa oleva aineisto Siperian kansojen hylkeenpyynnistä on lähes olematonta. Antarktisilla vesillä hylkeenpyynti on ollut pääasiassa teollismittakaavaista teurastusta viimeisen parin vuosisadan aikana; tämä ja lämpimien merien vähämerkityksellinen hylkeenpyynti on rajattu vertailukohteenakin tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Itämeren, erityisesti Pohjanlahden talvinen hylkeenpyynti oli erikoisuus, jonka muulle maailmalle esitteli ensi kerran Olaus Magnus (1555). Myöhemmin valistuksen ja hyödyn aikakaudella Itämeren hylkeenpyyntiä kuvattiin yksityiskohtaisesti eniten Pohjanlahdella ja Pohjanmaalla,¹¹ joka näyttää säilyttäneen 1700-luvulle saakka merkityksensä Euroopan traaniöljytuotannon keskeisenä lähteenä. Nämä kuvaukset ja silloiset tieteelliset väitöskirjat liittyivät paikallisten taloudellisten olojen tutkimiseen. Wijkarin (1707) väitöskirja Pohjanlahden hylkeistä ja niiden pyynnistä on tätä aihetta kosketteleva vanhin akateeminen tutkimus maailmassa.

Virinnyt innostus kansallisiin kulttuuri-ilmioihin johti 1800-luvun lopulla hajanaiseen tietojen kokoamiseen myös hylkeenpyynnistä, mutta vasta 1900-luvun alussa hylkeenpyynti ymmärrettiin nimenomaan osaksi suomalaista ja ruotsalaista kansankulttuuria. Tämä johti useisiin aiheen kuvauksiin (Suomessa mm. Sirelius 1909). Hylkeenpyyntiä onkin tutkittu aikaisemmin Suomessa ja Ruotsissa lähinnä kansatieteellisin kuvauksin ja historiallis-taloudellisenä ilmiönä.

Alueellisesti erityisesti hylkeenpyyntiin liittyviä kuvauksia on olemassa eniten Pohjan- ja Suomenlahdelta, jotka olivat myös tärkeimmät Itämeren hylkeenpyyntialueet. Pohjanlahdelta tällaisia paikallisemman tason julkaisuja kuvauksia tai tutkimuksia on runsaimmin, joista osa on myös päiväkirjatasoisia yksityiskohtaisia muistiinpanoja.¹² Uumajan yliopiston ja Västerbottenin museoiden yhteistyönä on myös ilmestynyt monta Pohjanlahden entistä hylkeenpyyntiä koskevaa tutkimusta.¹³ Suomenlahdelta aiheesta on taltioitu julkaisematonta aineistoa suomalaisiin museoihin ja arkistoihin sekä julkaistu myös kirjoituksia,¹⁴ jotka kuvaavat pyyntiä ennen toista maailmansotaa, joka käytännössä tuhosi Suomenlahden ja Riianlahden vanhat pyyntiyhteisöt ja lopetti pääosan hylkeenpyynnistä. Ahvenanmaan ja Saaristomeren hylkeenpyyntiä ovat kuvanneet mm. Gardberg (1930), Andersson (1931, 1945) ja Ahlbäck (1955).

¹¹ Wijkar 1707, Tengström 1747, Salmenius 1754, Cneiff 1757.

¹² esim. Wetterhoff 1889, Sjöberg 1895, 1926, Ekman 1910, Hämäläinen 1930, Brännström 1934, Sundfeldt ja Johnson 1964, Gustafsson 1971, Lehtonen 1973a, Tuomi-Nikula 1982, Söderholm 1989, Storå 1990, Fagerudd 1996, Sjöroos 1997.

¹³ mm. Baudou 1977, Kvist 1987, 1990, Nyström 1988, Westerberg 1988, Gustafsson 1989, Korhonen 1989.

¹⁴ mm. Itkonen 1923, Pälsi 1924, 1943, Niemelä 1928, 1934b, 1934c, Hannula 1947, Aalberg 1963, Paasi 1966.

Merkittävimmän Baltian hylkeenpyyntikeskuksen eli Riianlahden Ruhnun (Runön) saaren pyyntikulttuuria on kuvannut yksityiskohtaisimmin Klein (1924).¹⁵ Itämeren hylkeenpyynnin välineitä ja tähän liittyvää pyyntikulttuurin muutosta on tutkinut kansatieteen näkökulmasta eniten Lehtonen (mm. 1971, 1972, 1974a) kuten myös Laatokan pyyntiä (1974b).

Itämeren eteläosan eli pääaltaan alueilta pyyntikuvauksia ei juuri ole paitsi Ruotsin rannikolta (esim. Klein 1930) ja Gotlannista (Säve 1867). Tiedot tältä alueelta ovat vanhoja ja vähäisiä, ja esimerkiksi Baltian alueen (Viroa ja Riianlahtea lukuunottamatta) tiedot hylkeenpyynnistä, menetelmistä ja sen kehittymisestä ovat varsin vajavaisia.¹⁶ Vielä vähäisempää tietous hylkeistä ja hylkeenpyynnistä on 1900-luvulla ollut Itämeren etelärannikolla.¹⁷

Pohjoismainen eläintieteellinen tutkimus tuottaa jatkuvasti tietoa hyljekantojen tilasta, kalastusvahingoista ja erityisesti Ruotsissa myös kokeista niiden välttämiseksi. Näitä käytetään hyljekantojen suojelupäätöksien pohjana. Kuitenkaan yleisempää, aihetta lähiajan metsästyksen ja eläin- tai luonnonsuojelun etiikan näkökulmasta lähestyvää tutkimusta ei ole toistaiseksi ollut.

3.5. Käsitteistä ja sanastosta

Tässä tutkimuksessa *pyynnillä* on tarkoitettu laajasti ottaen kaikkea (saaliseläimeen liittyvää) pyydystämistä ja metsästämistä, mitä se myös vanhana suomalaisena ja hylkeisiin liittyvänä sanana tarkoittaa. Sen sijaan *metsästy* -sanaa on sekä tässä tutkimuksessa että yleensäkin hylkeisiin liittyen käytetty ahtaammin koskemaan selkeästi aktiivisen metsästyksen tapahtumaa, tavallisimmin isku- tai tuliaseella tehtyä eläimen surmaamista. *Metsästy* on sanana historiallisesti nuori koskemaan hylkeenpyyntiä (vrt. *metsällä käynti*, siis metsän eläinten pyydystäminen), sillä hylkeiden pyydystäminen on mielletty usein lähemmin kalastukseen kuin muuhun nisäkkäiden pyyntiin liittyväksi (vrt. ennen yleinen ruotsin *sälfiske*). *Hylkeenpyynti* on suomalaisessa terminologiassa siten kattavampi, laajempi ja myös perinteisempi käsite kuin *hylkeenmetsästy*. Nykysuomessa *hylkeenpyynti* ja *hylkeenmetsästy* ovat toistensa synonyymeja, ja toiston välttämiseksi on paikoin jouduttu käyttämään *hylkeenmetsästy* -käsitettä myös laajassa merkityksessä.

¹⁵ tästä Baltian hylkeenpyynnin historian kirjoittanut Pilats (1998) ei ole ollut tietoinen!

¹⁶ Pilats 1998.

¹⁷ Kuvaavaa on, että Mohr (1952) laajassa monografiassaan käsittelee myös pyyntimenetelmiä, mutta ei tunne niistä kuin muutaman: mm. entisen Saksan eli Itämeren lähes koko etelärannikon kattavalta alueelta hän ei ole saanut tietoa pyyntimenetelmistä (satunnaisia kiväärillä ampumisia ja kalastuspyydyksiin joutumisia lukuunottamatta).

I. N. J.
TRACTATUM,
De
PHOCIS
IN SINU BOTHNICO
CAPI SOLITIS,

Ex Consensu Amplif. FAC. PHILOS.
Regiæ Acad. Aboënsis,
SUB PRÆSIDIO
VIRI CELEBERRIMI,
DN. TORST. RUDEEN,

Hæftenius Poëf. nunc desig. S.S.Th.
Prof. Ord:

Pro Gradu Magisterii,
Publico examini modelle submitte
J A G O B W i j k a r,
Ostro-Botnienfis,
In Auditorio Maximo ad d. 24 Jan.
Anno M. DCC. VII.

ABOÆ, Exc. Jo. WAL.

Fig. A.

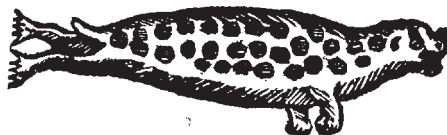
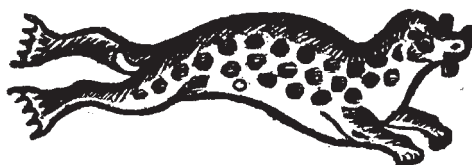

Fig. B.

Kuva 5. Maailman ensimmäinen yksinomaan hylkeitä ja niiden pyyntiä käsittelevä väitöskirja tarkastettiin Turun akatemian suuressa salissa 25. tammikuuta vuonna 1707. Tämä Jakob Wijkarin Pohjanlahden hylkeenpyynnin kuvaus on yksityiskohtainen, selvästikin empiirisiin havaintoihin ja hylkeenpyytäjien haastatteluihin perustunut looginen kokonaisuus. Wijkar (vikare = suomeksi hylje, norppa!) osoitti siinä hylkeiden elintavat ja miten pohjanmaalaiset hylkeenpyynnin ammattilaiset pyydystävät eläimensä. Kuvassa väitöskirjan etulehti ja vieressä V:n luvun kuvapari, jolla Wijkar osoittaa muualta Euroopasta kuvatun hylkeen (Fig. B.) muistuttavan Pohjanlahdella elävää hyljettä (hänen oma piirroksensa hylkeestä Fig. A.).

Tässä tutkimuksessa kulloinkin eläimen pyyntiin käytetty pyynti- tai metsästystapojen kokonaisuus (*metsästysstrategia*) on jaettu yksittäisiin *metsästystapoihin* eli *-menetelmiin* ja niiden eri *vaiheisiin* (*metsästystaktiikoihin* tai *-tekniikoihin*). Teknisluonteisen *metsästysmenetelmä* -termin synonyymina on siis käytetty usein *-tapaa* (joka tosin korostaa hieman enemmän käytetyn metsästystaktiikan perinnettä; *tapa* on ollut ainakin jonkin aikaa vakiintunut taktiikka, mitä menetelmä ei välttämättä ollut). Pyyntimenetelmien yhteydessä näiden jaottelua ja perusteita on käsitelty tarkemmin.

Ihmisen ja hylkeen välinen suhde on kuvattavissa luonnontieteellisesti parhaiten ekologis-evoluutiivisella käsitteistöllä. Keskeistä tässä suhteessa on ihmisen (*pedon*) harjoittama pyynti eli *saalistus* (*predatio*) kohdistuen hylkeisiin (*saaliseläinpopulaatioon*) ja toisaalta ihmisen ja hylkeiden välinen lajienvälinen *kilpailu* samasta *resurssista* (kalavaroista). Kukin hyljelaji muodostaa oman kantansa (*populaation*) Itämeren alueella, norppa myös *reliktinä* (jäähäudauden jälkeisten Itämeren vaiheiden jäänteinä) Saimaan ja Laatokan järviin, jossa elävät norpan *alalajit* (tai *"rodut"*, maantieteellisesti toisista kannoista eriytyneet ja omia perinnöllisiä piirteitä omaavat norppakannat).

Hylkeet ovat ekologis-evolutiivisessa tarkastelussa ns. *K-strategisteja* eli eliölajeja, jotka ovat mm. sopeutuneet pitkälle ja peruuttamattomasti tiettyyn ympäristöön ja ovat suhteellisen hitaasti kantaansa uudistavia (lisäantuvia). Hylkeet ovat myös ekosysteemin ns. *huippupetoja* eli *ravintoketjun* huipulla olevia lajeja (kuten ihminenkin), minkä takia ne ovat alttiita mm. ympäristömyrkköjen kertymiselle. Saalistajan eli pedon hyödyntämää osaa luonnosta voidaan kuvata lajin *ekologiseksi lokeroksi (niche)* ja sen leveys kuvaa saalistajan saaliskohteiden valikoimaa (laajuutta). Myös toisten lajien aiheuttama kilpailu samasta resurssista voi kaventaa tätä lokeron laajuutta – kuten myös saalistajan oma *erikoistuminen* johonkin tiettyyn lajiin tai luonnon osaan. Ihmisen ja hylkeen rinnakkaiselo (*rinnakkaisevoluutio*) Itämerellä erilaisina vuorovaikutuksineen ja valinta- ja käyttäytymistilanteita luovasti voi johtaa uusiin sopeutumiin tai uuteen käyttäytymiseen – puolin tai toisin.

Riistaekologian ja metsästystutkimuksen keskeisiä käsitteitä ovat esimerkiksi *saalis* (englanniksi *yield, harvest*; metsästyskohde, metsästämyllä saatu osuus eläinkannasta), *metsästyspaine* (*hunting pressure*; metsästysaika tai -tehokkuus esim. tietyllä alueella tai tiettyä populaatiota kohtaan), *verotus-* eli *metsästysaste* (*harvest rate*; saaliin osuus koko metsästettävästä populaatiosta), *metsästysponnistus* (*hunting effort*; metsästyspaine suhteessa saatuun saaliiseen).¹⁸ Suurten nisäkkäiden kantoja rajoitetaan usein jo ennen kuin ne saavuttavat *ympäristön biologisen kantokyvyn* (*carrying capacity*), jolloin kannan kasvua säädelään yhteiskunnallisin perustein; tällöin voidaan puhua *yhteiskunnallisesta sieto- tai kantokyvystä* (*sociological carrying capacity*).¹⁹ Näitä käsitteitä on käytetty erityisesti tarkasteltaessa pyyntimenetelmien tuottavuutta, muutoksia ja ihminen-hylje –suhteen tulevaisuutta. Poiketen riistaekologian terminologiasta tässä tutkimuksessa on termiä *pyyntiponnistus* käytetty kuvaamaan ihmisen hylkeenpyyntiin uhraamaa aikaa ja resursseja (ajan ja työpanosten summa). Tämä käsite on siten enemmän taloudellinen. Muut sosio-ekonomiset käsitteet on pyritty tarpeellisin osin selostamaan asiayhteydessä.

Luonnontieteellinen terminologia on vain osin käyttökelpoinen kuvattessamme suhdettamme hyljelajeihin. Kun ihminen-luonnonvara –suhteen liittyy aina runsaasti myös *kulttuurillisia*, mm. *taloudellisia, teknisiä ja eettisiä käsitteitä*, on näitä myös käytettävä.

Näiden lisäksi tutkimuksessa on pyritty tuomaan esiin erityisesti aikaisemmin käytössä ollutta hylkeisiin tai hylkeenpyyntiin liittyvää suomalaista, osin ruotsalaista ja virolaistakin sanastoa ja pyytäjien omaa terminologiaa, sillä erikoiskäsitteet ei lukijalle useinkaan selvene yksittäisiä lähteitä tarkastelemalla. Sanaston monipuolisuus ilmentää yleisesti hyvin tietyn luon-

¹⁸ tarkemmin esim. Marjakangas 1996.

¹⁹ Strickland et al. 1994.

nonvaran tai elinkeinon tärkeyttä ihmisen taloudessa. Tältä osin tutkimus on mm. suomalaisen kansankulttuurin *murresanastoja* täydentävä ja selittävä, sillä hylkeenpyyntiterminologiaa ei suomenkielen osalta ole aikaisemmin systemaattisesti esitelty.²⁰

---

²⁰ vrt. tosin Nirvi 1944, Suomen ruotsinkielisen terminologian kooste: Nyström 1988.

I osa

**Ihminen–hylje -suhteen ja
hylkeenpyynnin menneisyys**

4. Itämeren vaiheet ja hylkeet

4.1. Itämeren ja sen hylkeiden tausta

Itämeren jääkauden jälkeinen historia on ollut vaihteleva, millä on ollut merkitystä myös hylkeenpyynnin ja erityisesti hylkeiden kannalta. Tiedot hylkeiden muinaisesta esiintymisestä Itämerellä pohjautuvat satunnaisiin, entisen merenpohjan sedimentistä tehtyihin luulöytöihin tai arkeologisten kaivausten yhteydessä ihmisen asuinpaikoilta tehtyihin (palaneiden) luiden löytöihin, sillä muuten orgaaninen materiaali säilyy vain harvoin Fenno-skandian maaperässä. Nämä antavat todellisuudesta vain osittaisen kuvan, sillä esim. asuinpaikkojen luulöydöt kertovat lähinnä suurikokoisimmista saalistuksen kohteista, ei koko faunasta. Lisäksi luokappaleiden määrittäminen hyljelajilleen on äärimmäisen vaikeaa, muttei mahdotonta.¹

Pohjois-Eurooppaa peittänyt mannerjää, jonka keskus oli nykyisen Perämeren alueella, vetäytyi ilmaston lämmitessä (alkaen noin 18 000 vuotta sitten) niin, että sen reuna oli noin 11 000 vuotta sitten Etelä-Suomen ja -Ruotsin tasalla ja sen eteläpuolella levisi sulamisvesistä muodostunut *Baltian jääjärvi*. Hylkeet ilmestyivät Itämeren altaalle jääjärveä seuranneen *Yoldiameri*-vaiheen aikaan noin 10 000 vuotta sitten, jolloin oli muodostunut vesiyhteys sekä Vianmeren että Atlantin ja jään sulamisen tuloksena syntyneen *Baltian jääjärven* välille. Tämä yhteys oli kapea, vain 50–100 km leveä salmi Äänisen ja nykyisen Laatokan kautta Baltian altaalle.² Norppa (*Phoca hispida* Schreb.) oli todennäköisesti ensimmäinen tätä kautta Itämeren altaalle kotiutunut hyljelaji jo Baltian jääjärven ja Yoldiameren muodostumisen aikaan (noin 8200 eaa).³ Näin lajin kanta ja sen eristyminen (*Phoca hispida botnica*) Itämerellä saivat alkunsa.

Yoldiameren jälkivaiheen ns. *Echineismeren* aikana (n. 7300–6800 eaa.) mm. Saimaa, Päijänne ja Näsijärvi kuroutuivat omiksi järvikseen maankohoamisen seurauksena. Saimaa ja Päijänne laskivat tuolloin vetensä Pohjanlahteen Suomenselän matalimman kohdan eli nykyisen Kalajoen latvojen kautta. Tuohon aikaan eli 9500–9000 vuotta sitten arvellaan meriyhteydestä eristyksiin jääneen saimaannorpan eli saimaanhylkeen (*Phoca hispida saimensis*) kannan saaneen alkunsa.

¹ mm. Forsten & Alhonen 1975; Ukkonen 1993; Löugas 1997, 1998.

² tarkemmin Eronen 1990; Segerstråle 1957.

³ Itämeren vaiheista mm. Eronen 1983, Huurre 1979:7–12; norpan isoitumisesta Müller-Wille 1969:7–10; esim. Lepiksaar 1986:55 ei käsittele mahdollisuutta, että laji olisi voinut levitä Vianmeren suunnalta, vaan mainitsee hylkeiden ainoaksi varhaiseksi reitiksi ns. Närken salmen (Ruotsin halki), mikä muiden tutkijoiden mukaan on ainakin norpan osalta vähemmän todennäköinen.

Kuva 6. Yoldiameri sen muodostumisvaiheessa (yläkuva) , laajimmillaan (keskellä) n. 9300 vuotta sitten ja Ancylijärvi n. 8300 vuotta sitten (alakuva) Sauramon (1958) mukaan.

Se milloin muut hyljelajit saapuivat mannerjäädästä vapautuneelle Itämeren altaalle, ei ole tarkkaan tiedossa.⁴ Harmaahylje (*Halichoerus grypus* Fabr.) ehkä ilmestyi tänne myös Yoldiameren aikaan, mutta varmasti se yleistyi Itämerellä ja Suomen rannikoilla vasta Litorinakaudella noin 5500 vuotta eaa, mikä on todistettu sekä subfossiilien että arkeologisten luulöytöjen perusteella.⁵ Joka tapauksessa sitä ja grönlanninhyljettä (*Phoca groenlandica* Erxl.) tavattiin yleisesti Litorinakaudella, joskin jotkut tutkijat epäilevät grönlanninhylkeenkin saapuneen jo Yoldiameren aikaan.⁶

Se että varsinkin arkeologisesta aineistosta löytyy harmaa- ja grönlanninhylkeitä vasta Litorina-ajalta, saattaa selittyä pelkästään sillä, että avomeren ajojälle poikivina (pelagiaalisina) niitä olisi siirrytty pyydystämään myöhemmin kuin norppaa, joka poiki rannikon lähellä kiintojäällä. Myös se, että ajojääoloissa ei olisi rahdattu ruhoja mantereelle, vaan tyydytty pelkästään ottamaan nahka ja rasva mukaan (kuten usein historiallisella ajalla) saattaisi selittää em. tilanteen.⁷

Suolaton *Ancylusjärvi* (n. 6800–5800 eaa.) syntyi, kun maankuoren kohoaminen tukki Itämeren altaan meriyhteyden Keski-Ruotsin yli Atlantiin. Tämän *Ancylusjärven* aikainen suolapitoisuuden lasku aiheutti myös hylkeille suuren elämänmuutoksen, jota ei tarkkaan tunneta. *Ancylusjärvi* kuitenkin jäätynä vahvemmin kuin aiempi suolainen meri. Tämä on eräiden epäilyjen mukaan aiheuttanut sen, että harmaahylje joutui Itämeren altaalla sopeutumaan jäälautoille poikimiseen kevättalvisin – päinvastoin kuin Atlantin kanta, joka poikii maalle pääasiassa syksyisin.⁸ Norppakannalle *Ancylusjärvivaihe* ei liene aiheuttanut suurempia vaikeuksia, mutta ravintoeläinten väheneminen suolapitoisuuden laskiessa ja lisääntynyt kiintojää ovat todennäköisesti rajoittaneet laumahylkeiden (harmaa- ja grönlanninhylje) elinmahdollisuuksia. Norppa on talvisin kiintojäällä yksittäin tai pareittain esiintyvänä sopeutunut parhaiten myös ravinnon niukkuuteen. Norppa oli asuttanut myös silloisen Laatokan ”lahden”, ja kun Karjalan kannas kohosi ja muodosti Laatokasta järven, jäi sen norppakanta eristyksiin. Näin sai alkunsa norpan alalaji laatokannorppa (*Phoca hispida ladogensis*).⁹

Ancylusjärveä seurasi uusi meriyhteys Tanskan salmien muodostuttua, jolloin uusi *Litorinameri* (n. 5800–1000 eaa.) oli nykyistä Itämerta suolai-

⁴ esim. Lepiksaar 1986, Forsten & Alhonen 1975.

⁵ Davies, J.L. 1957; Forsten & Alhonen 1975; Lepiksaar 1986:55; Matiskainen 1989.

⁶ Lepiksaar 1986:62. Harmaahylkeen isoitoimisesta on myös erilaisia käsityksiä, tarkemmin Stenman & Blomqvist 1999:40.

⁷ esim. Nunez 1990b:33.

⁸ Itämeren harmaahylkeen poikimistavan iästä ei ole varmuutta ja toisaalta nykyisinkin huonoina jäätälvinä laji kuuttii maalle; myös esim. kirjohylkeeltä tiedetään sekä jälle että maalle kuuttivia kantoja Atlantilta, esim. Coffey 1977:194–195.

⁹ Helle 1983:19–23; Müller-Wille 1969:8–10.

sempi. Tämä suolaisuuden kohoaminen (Litorinameren pinnassa noin 15 promillea) johti merkittävään meren eliölajiston monipuolistumiseen ja runsastumiseen, kun mereiset kasvi- ja eläinlajit pystyivät jälleen elämään ja lisääntymään Itämeren altaalla. Mm. sillin (silakan) tuotanto todennäköisesti moninkertaisti aikaisemmat kalamäärät.¹⁰ Tällä on täytynyt olla suotuisa merkitys myös hylkeille.

Litorinameren aika oli mm. Pohjanlahdella ja Tanskan salmissa esihistoriallisen hylkeenpyynnin ”kulta-aikaa”, minkä kivikautiset luulöydöt osoittavat. Tuolloin harmaahylje ja grönlanninhylje kansoittivat suuremmassa määrin meren. Grönlanninhylje yleistyi Itämerellä nopeasti Litorinameren ensimmäisinä vuosisatoina ja se oli tuolloin yleisin saalistettu hylje mm. Viron rannikolla asuinpaikkojen luujätteiden perusteella.¹¹ Litorinavaiheen ilmasto oli atlanttinen, kostea ja lämmin, vuoden keskilämpö vastasi lähes nykyisen Keski-Euroopan oloja ilmastollisesti lämpimimpänä kautena noin 4000–3000 eaa. Norpan lähisukulainen kirjohylje (*Phoca vitulina*) saapui todennäköisesti vasta Litorinakaudella ja sitä on tavattu tuolloin jopa Pohjanlahdella päätellen asuinpaikkojen luujätteiden sisältämistä kirjohylkeen luista.¹² Myöhemmin lajin levinneisyysalue on rajoittunut Itämeren eteläosiin.

Nykyistä *Itämerta* (n. 1000 eaa. lähtien) voidaan pitää Litorinameren jälkivaiheena. Litorinameren suolapitoisuus väheni Tanskan salmien kohoamisen seurauksena (nykyisin Itämeren eteläosissa alle 9 promillea pinta-vedessä). Myös ilmasto viilentyi noin 2000 eaa. lähtien.¹³ Tämän jälkeen historiallisen ajan alusta (viikinkiajalta lähtien) aina 1570-luvulle saakka oli Itämeren pohjoisosissa leuto ilmasto, joka vaikutti hylkeiden talviseen esiintymiseen. Tämän jälkeen ilmasto viileni (nk. pieni jääkausi).¹⁴ Nykyisen Itämeren pohjoisosien suolapitoisuuden jatkuva, joskin hitaasti tapahtuva väheneminen, mahdollinen ilmaston muuttuminen leudommaksi ja näistä johtuvat ekosysteemimuutokset sekä erilaiset ympäristölle haitalliset aineet vaikuttavat hyljelajien elämään.

Viime vuosikymmeninä Itämeren rantavaltioiden teollistuminen on lisännyt monin tavoin mereen joutuvaa haitallisten aineiden määrää. Ympäristömyrkyt ovat vaikuttaneet Itämeren hylkeisiin erityisesti 1960-luvulta lähtien niin, että mm. osa hyljenaaraista on ollut lisääntymiskyvyttömiä tai niiden terveydentila on niin paljon heikentynyt, että lisääntyminen ei ole onnistunut normaalisti. Ravintoketjujen kautta vaikuttavat haitta-ainepitoisuudet ovat tietävästi 1980-luvun lopulla kääntyneet laskuun, sillä hyl-

¹⁰ Lepiksaar 1986:61; Eronen 1974.

¹¹ Lepiksaar 1940; Löugas 1997, 1998.

¹² Welinder 1977; Nunez 1986; Seger 1987.

¹³ esim. Ukkonen 1993:260–261.

¹⁴ tarkemmin Kvist 1989.

jekantojen terveyden tila on kohentunut ja kannat kääntyneet kasvuun.¹⁵ Itämeren tila näyttää 2000-luvun alussa hylkeiden osalta paremmalta kuin 1970-luvulla, mutta edelleenkin lukuisat ympäristönsuojelutoimet ovat tarpeellisia ekosysteemin terveellisen toiminnan ja ravintoverkon huippupetojen (kuten hylkeiden ja ihmisen) terveyden turvaamiseksi.

4.2. Itämeren hylkeet, niiden ekologiaa ja nimistöä

Itämeressä elää tällä hetkellä kolme hyljelajia, harmaahylje (*Halichorus grypus*, Fabricius 1791), norppa eli kiehkuraishylje (*Phoca (Pusa) hispida botnica*, Schreber 1775, Gmelin 1788) ja kirjohylje (*Phoca vitulina vitulina*, Linné 1758). Lisäksi Itämeren valuma-alueella elää yhä kahdessa järvessä, Laatokassa ja Saimaassa, omat norpan alalajinsa (*P. h. ladogensis* Nordq. ja *Ph. saimensis* Nordq.). Esihistoriallisella ajalla, mahdollisesti vielä keskiajalla, Itämeressä eli myös grönlanninhylkeitä (*Pagophilus groenlandicus*, Erxleben 1777). Seuraavassa on esitelty nämä Itämeren hylkeenpyynnin kohdelajit yleispiirteisesti. Muita merinisäkkäitä kuten pyöriäisiä (*Phocaena phocaena* L.), joita Itämeressä on esiintynyt tai esiintyy, ei tässä käsitellä. Niiden merkitys ihmiselle on ollut Itämerellä vähäinen.

4.1.1. Harmaahylje (*Halichoerus grypus*, Fabricius 1791)

Yleisimmät kansan käyttämät nimet: suomeksi Pohjanlahdella *isohylje*, *harmaahylje* tai *kraaseli* ja Suomenlahdella mm. *halli*, ruotsiksi *gråsäl*, tanskaksi *gråsael*, saksaksi *Kegelrobbe*, *grauer Seehund*, viroksi *hallhülge*, latviaksi *pelekais ronis*, puolaksi *foca szara*, *pies morski* (englanniksi *grey seal*, *great grey seal*, *big seal*).¹⁶

Tuntomerkit, koko ja ikä: Harmaahylje on Itämeren hylkeistä kookkain, pohjaväritään harmaa, usein selkäpuolelta epämääräisesti mustan ja keller-täväkuvioisen läiskikäs, mahapuolelta vaalean harmaa. Vanhat koiraat ovat yleensä tummia ja yksivärisempiä. Lajin erottaa muista hylkeistä myös tyyppillisen pitkulaisen kuonon perusteella. Nostelee mielellään takaräpylöitään ylös makuualustalta, jolloin siluetti on venemäisen kaareva. Lajin sukupuolet ovat erikokoiset: koiras saattaa painaa 300 kg (yleensä 160–220 kg) ja kasvaa 2,5 metrin pituiseksi, naaras vastaavasti noin 200 kg (tavallisesti n. 150 kg) ja yli parin metrin pituiseksi; lyhyenä mutta tehokkaana imeytys-

¹⁵ ympäristömyrkyjen vaikutukset on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle; aihe on oma tutkimusalsansa.

¹⁶ mm. Mohr 1952:12–13.

aikana naaraan paino alenee usein noin 75 kg. Koiraat saavuttavat yleensä ainakin 25 vuoden iän, naaraat 35 vuoden iän, mutta yli 40-vuotiaitakin tavataan.¹⁷

Kanta: Levinneisyys on atlanttinen jakautuen Kanadan rannikon, Länsi-Euroopan ja Itämeren kantoihin. Itämeren kanta on esitetty myös luokiteltavaksi omaksi alalajikseen. Harmaahyljettä esiintyy kaikkialla Itämerellä, mutta sen suurimmat kesäiset lepäilylaumat tavataan Itämeren altaan keski-osissa eli Itägotanmaan ja Hälsinglannin välisellä rannikolla, Ahvenanmaalla, Saaristomerellä ja Viron ulkosaarilla. Suurimmat kesäiset keskittymät olivat 1900-luvun alkupuolella Itägotanmaan Harstenan ulkoluodoilla, missä jopa 30 000 yksilöä vietti kesäänsä. Vielä 1800-luvulla laji oli kuuttivana yleinen eteläisimmälläkin Itämerellä, mutta metsästys hävitti sikäläiset populaatiot: esimerkiksi Tanskassa laji ei ole kuuttinut enää vuosikymmeniin Itämeren puoleisilla saarilla (lukuunottamatta jäätalvia 1940–42, jolloin poikiminen tapahtui Bornholmin vesillä, sekä muutamaa Rødsandilta Lollandin eteläpuolelta löydettyä kuuttia). Myös Gotlannissa ja Öölannissa laji on enää harvalukuinen, vaikka vielä sata vuotta sitten alue oli lajin vahvimpia esiintymisalueita Itämerellä.¹⁸

Itämeren harmaahyljekanta oli 1900-luvun alussa 80 000–100 000 yksilöä, mutta liikametsästyksen ja ympäristömyrkyjen romahduttamat kannat pienenivät niin, että 1970-luvun lopussa ja 1980-luvun alussa Itämerellä oli enää noin 2000 harmaahyljettä. Täysrauhoituksen ja ympäristönsuojelutoimien ansiosta kanta on kasvanut niin, että 1990-luvun lopussa se oli noin 10 000 yksilöä kasvaen tasaisesti yli 10 prosentin vuosivauhtia. Käytännössä harmaahylkeen Itämeren kanta lienee yhtä suuri kuin se oli 1950–60 -lukujen vaihteessa.¹⁹

Kanadan rannikon kanta kasvoi rauhoitusten ansiosta vuoden 1977 25 000 eläimestä vuoteen 1987 noin 100 000 eläimeen. Länsi-Euroopan maalle poikiva kanta oli 1990-luvulla runsaat 100 000 eläintä kasvaen rauhoitusten ansiosta tasaisesti. Eniten on kasvanut Pohjois-Skotlannin harmaahyljekanta, joka oli 1900-luvun alkupuolella vain 500 yksilön suuruisen; poikimisajan rauhoituksen ja suojelutoimien tuloksena kanta on yli 60 000 eläintä ja sitä harvennetaan.²⁰

Lisääntyminen: Laji on pääsääntöisesti moniavioinen (polygyninen): koiras pyrkii paritumis aikaan kokoamaan ”haaremin”, jota puolustaa toisia koiraita vastaan. Vanhalla voimakkaalla koiraalla on usein puolentusinaa naarasta. Itämerellä laji on ajojääolosuhteissa poikiessaan todettu usein mo-

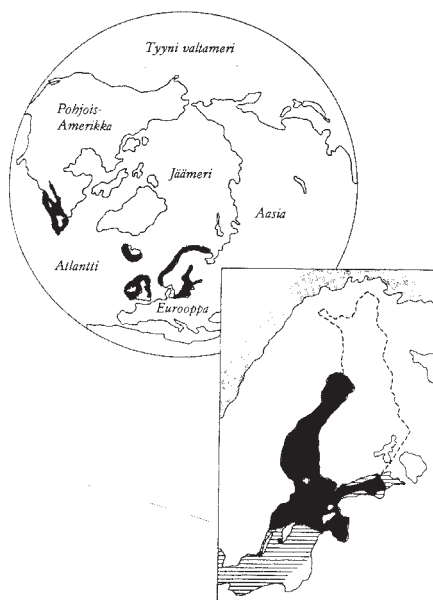
¹⁷ Bonner 1981,1979b; Helle 1983:152–156; Haller et al. 1996; Olavi Stenman kirjall. ilm.

¹⁸ esim. Aul et al. 1957; Volla 1985:27.

¹⁹ Harding & Härkönen 1999; Anon 1985a; Helle & Stenman 1990:14–19; Helle käsikirj.; Helle 1999.

²⁰ Helle & Stenman 1990:8; Anon. 1994a:34; Volla 1985:25–28.

Kuva 7. Harmaahylkeen nykyinen levinneisyys Itämerellä ja maailmassa mukaeltuna Helteen (1983 ja 1997 käsikirj.) esittämiin tietoihin.

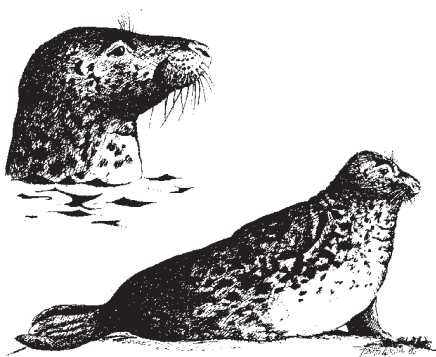
nogaamiseksi (yksiavioiseksi). Pyytäjien perimätiedon mukaan harmaahylje on mm. Riian- ja Suomenlahdella etupäässä yksiavioinen ja lisääntymisaikaan pareittain esiintyvä.²¹ Näin ollen ilmiö ei rajoitu Itämerellä yksinomaan harvan kannan aikaan 1900-luvulle, kuten on epäilty. Polygynia näyttää merinisäkkäiden evoluutiossa olevan tyypillinen lisääntymisaikana maalla esiinnyttäessä. Lisääntymisaikana ajojääoloissa esiintyminen lienee Itämerellä ihmisen saalistuksen välttämiseen liittyvä. Tällaisissa epävakaissa, mutta runsaissa oloissa naaraat voivat levittäytyä laajalle alueelle ja luonnonvalinta näyttäisi suosivan monogamiaa.

Osa Kanadan itärannikon kannasta ja Itämeren kanta synnyttää kuuttinsa jälle, muualla kalliorannoille ja luodoille. Eri kannoilla on erilaiset kuuttimisajat. Itämerellä harmaahylkeet poikivat normaalisti maaliskuun alussa tai puolivälissä ajojälle (kiintojään ja avoveden välivyöhykkeelle), jään puuttuessa myös kalliorannoille ja luodoille kuten Atlantilla, jossa Euroopan puoleinen kanta kuuttii syys-tammikuussa, Kanadan rannikkokanta tammihelmikuussa.²²

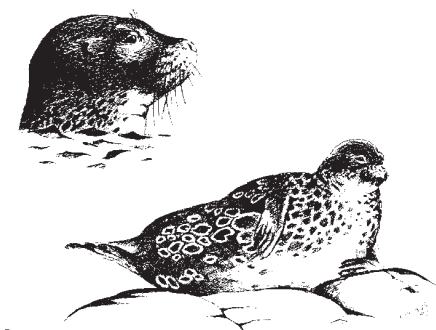
Hylkeenpyytäjien mukaan Pohjanlahdella lajin mieluisin kuuttimisalusta ovat 3–15 metriin halkaisijaltaan olevat kantikkaat, jo kertaalleen yhteenpusertuneet ajojää. Niiden puuttuessa naaras synnyttää myös kiintojälle,

²¹ mm. Klein 1924:254.

²² Bergman 1966:85–88; Bonner 1979b. Syitä eroihin ei ole juurikaan selvitetty. Teoria Itämeren kannan käyttäytymisestä ks. kpl. "Ihmisten vaikutus hylkeisiin" tulosten tarkastelussa.

Kuva 8. Harmaahylje eli halli (Almkvist et al. 1980).

Kuva 9. Norppa, hylje eli viikari (Almkvist et al. 1980).

mutta tällöin mieluummin hieman kiintojään reunan sisäpuolella olevan railon tms. äärelle. Merenkurkussa vanhojen naaraiden poikimisajan sanottiin olevan parhaimmillaan 12–13. maaliskuuta, nuorempien 1–2 viikkoa myöhemmin kun ensisynnyttäjät poikivat viimeisimpänä. Ennen kuuttimistaan hyljelauman tiedettiin olevan erityisen herkkä häiriöille: häiritty lauma saattoi vielä vaihtaa kuuttimisaluettaan jopa 100 merimailin päähän, minkä takia liikkuminen jäillä ennen pyyntikautta oli vanhan tapaoikeuden mukaan kiellettyä.²³

Urokset saavuttavat lisääntymisiään noin 6–8 vuotiaina ja naaraat 3–7 vuotiaina. Sikiönkehitykselle on muiden hylkeiden tapaan tyypillistä viivästynyt alkiorakkulan kiinnittyminen kohdun seinämään, minkä takia alkion kehittyminen on silmin havaittavaa vasta syksyllä. Syntyessään hylkeenpoikanen (kuutti) on noin 10 kiloinen ja 0,6–1,0 m pitkä, ja sillä on kellertävänvalkoinen kuuttikarva. Kuuttikarva vaihtuu 3–4 viikon iässä harmahtavaan nuoruuspukuun. Kuuttikarvainen yksilö ei mene veteen kuin ah-

²³ Holm 1921:244; Granlund 1975:67.

distettuna. Emo imettää kuuttia synnytyspaikalla säännöllisesti, mutta lopettaa imetyksen 2–4 viikon jälkeen, jolloin poikanen aloittaa itsenäistymisen. Imetyksaikana poikasen paino on runsasrasvaisen (n. 50 %) maidon avulla kohonnut 45–60 kiloon. Parittelu tapahtuu yleensä viikon kuluessa imetyksen lopettamisen jälkeen.²⁴

Hylkeenpyytäjät väittävät, että harmaahylje voisi synnyttää poikasensa vähäjäisinä vuosina tai vaikeissa jääoloissa myöhästyneenä niin, että poikaset menettävät jo muutaman päivän kuluessa vaalean kuuttivillansa.²⁵ Tätä ei ole Itämeren alueen biologiset tutkimukset vahvistaneet.²⁶

Elintavat: Harmaahylje on luonteeltaan sosiaalinen, ulkomerellä ja -luodoilla viihtyvä laumaeläin. Laji on mieltynyt erityisesti ulkomeren siloluotoihin (kun esim. kirjohylje suosii enemmän hiekka- ja liejurantoja). Harmaahylkeen laumoissa, joita on varsinkin pariutumisajasta keväältä aina elokuulle, kuuluu usein eläinten ääntely, ”mylvintä”. Suurimmat laumat tavataan touko-elokuussa ulkosaariston luodoilla. Näiden lähivesillä eläimet lihottavat itseään kalaravinnolla alkusyksystä alkaen. Pääravintoa ovat kalat ja laji on tunnettu myös mieltymyksestään käydä kalastajien pyydyksillä: silakka, turska ja lohikalat ovat sen pääravintoa Itämeressä. Aikuisen kalankulutukseksi väitetään 7–12 kg vuorokaudessa, mutta ajallisesti se vaihtelee paljon. Hylje voi sukeltaa 100 metrin syvyyteen saakka ja olla veden alla 5–20 minuuttia.²⁷

Laji on muita Itämeren nykyisiä hyljelajeja pelaagisempi (ulapalla elävä): talvisin se elää mieluiten aina avoveden partaalla. Tämän takia lajin talvehtimisalue on aina kulloisestakin jäätilanteesta riippuva. Äkillisen jäätymisen takia kiintojää-alueelle jouduttuaan harmaahylje pitää yllä yleensä vain paria hengitysavantoa (*partareikää*) ja yhden kulkuavannon (*ruhtimareian* eli *ruhtomon*).²⁸

Hylkeenpyytäjien kokemusten mukaan Itämeren kannalla on vuodenaikaisvaelluksia. Ilmiö liittyy talvella kuuttimisjäiden hakemiseen ja keväällä siihen, että laumat kulkeutuvat Itämeren lahtien perukoihin (Perämeri, Suomenlahden itäosa) sulavien jäälauttojen mukana ja myöhemmin taas laumat palaavat kohti Itämeren pääallasta mm. Saaristomeren-Ahvenanmaan ja Keski-Ruotsin rannikkojen ravintorikkaammille alueille. Tätä vaellusmallia ei ole toistaiseksi pystytty täysin tutkimuksin todentamaan, joskin yksilöiden laaja liikkuvuus Itämerellä onkin todettu.²⁹

Talvinen harmaahylkeiden vaellus pohjoiseen Ahvenanmaalla ja Pohjanlahdella on tunnettu ilmiö hylkeenpyytäjien mukaan, mikäli kuuttimiseen

²⁴ mm. Curry-Lindahl 1975; Bonner 1979b; Haller et al. 1996.

²⁵ mm. Sandström Bo haast., Mattila Matti haast., Bergman 1956:90.

²⁶ Eero Helle, suull. ilm.

²⁷ Söderberg 1971,1972a; Coffey 1977:180; Tormosov & Rezvov 1978; Bonner 1982a:262.

²⁸ nimitykset Suomenlahdelta, Talve 1996:168.

²⁹ Sjöberg 1999.

sopivia ajojaita ei ole etelämpänä. ”*Sälsteget*” oli hylkeiden vaellus ja *stegsäl* pohjoiseen pyrkivä vaellushylje. Nuoret vaelsivat Merenkurkusta pohjoiseen ensin marras-joulukuussa ja suuret, vanhat yksilöt myöhemmin tammikuun lopulta alkaen, mutta vain leutoina talvina, kun jäätä ei ollut siihen mennessä muodostunut Selkämerelle.³⁰ Vastaava kuuttimisjään hakeneminen tiedetään muualtakin Itämereltä, esim. Riianlahdelta. Tämä ilmiö lienee ollut syynä myös Tanskan-Saksan välisellä Mecklenburginlahdella kalastajien ennen tuntemaan loppuvuoden hylkeiden vaellukseen: hylkeet tulivat Itämereltä kohti länttä pysähtyen lahden tietyille hiekkasaarille oleskelemaan, mutta osan hylkeistä sanotaan lähteneen samaan aikaan Bornholmin vesiltä pohjoiseen etsimään kuuttimisjää.³¹

Kevättalven myrskyjen aikana jäälautat voivat hajota ja kuutit hukkuu tai joutua erilleen emoistaan. Tällöin nuoret, emoistaan eksyneet ja näлкиintyneet poikaset ovat vaeltaneet jopa pitkälle maalle (vastaavaa ilmiötä esiintyy myös norpalla). Nuorten harmaahylkeiden sanotaan aloittavan itsenäistymisensä Pohjanlahdella kolmen-kuuden viikon iässä, jolloin ne vaistonvaraisesti aloittavat vaelluksensa tarkalleen kohti etelälounasta (SSW) esteistä välittämättä etsien avovesialuetta. Tämä tarkalleen samaan kompassisuuntaan tapahtuva vaellus etenee jopa 5 km tuntivauhtia jäällä, raiiloissa paljon nopeammin.³²

Myöhemmin karvanvaihdon aikaan huhtikuun lopulla ja toukokuussa harmaahylkeet pysyttelevät mielellään jäälautoilla. Eläinlaumoja ajautuu Pohjanlahdella pohjoiseen kohti Perämeren pohjukkaa sulavien jäälauttojen mukana, joilla ne oleskelevat mahdollisimman pitkään. Kun jää on sulanut kesäkuun alussa, suurin osa hylkeistä vaeltaa Merenkurkun eteläpuolelle. Pyytäjien mukaan vain nuorempia harmaahylkeitä jää pysyvästi Perämerelle. Näidenkin laumat voivat olla satapäisiä.³³

Kaikkia em. harmaahylkeen elintapoja luonnontieteellinen tutkimus ei ole voinut – ainakaan vielä – vahvistaa. Satelliittiseurannoin on todettu, että hylkeet liikkuvat vuosittain laajalla alueella, mm. Pohjanlahden populaatio koko Pohjanlahden-Ahvenanmaan-Saaristomeren alueella, mutta ei nähtävästi Suomenlahdella. Nuoret näyttävät liikkuvan myös vanhempia enemmän ja lisääntymisen jälkeen kesäiset lepäilyluodot muodostavat hylkeille lähivesineen melko selvän, joskin yksilöllisen kotireviirin.³⁴

Pyytäjien nimistöä: Harmaahylkeen nimeä *halli* on käytetty vain Itäisellä Suomenlahdella; viroksi laji on myös *hall*, *halli* tai *all*; nämä kaikki nimet tarkoittavat harmaata väriä. Virossa ennen mm. nimet *wezi-hall*, *suur all*,

³⁰ Holm 1921:243–244; Granlund 1975:67.

³¹ mm. Tauber 1882:115–116; Almkvist ym. 1980:16; Jüssi käsikirj.; Fiedler 1891:81.

³² mm. Granlund 1975:68.

³³ Holm 1921:254–255.

³⁴ tarkemmin Sjöberg 1999:15–24.

rumal hüljes olivat käytössä. *Harmaa hylje* on myös kaikilla suomenkielisillä rannikoilla ollut käytössä. Pohjanlahdella ja Perämerellä harmaahylkeestä on käytetty viimeisen runsaan sadan vuoden aikana eniten nimeä *kraaseli*, joka on suora laina ruotsista (vrt. *gråsäl*). Silti myös nimet *isompihyle*, *iso-hyle* ja *harmaa*, myös *isoharmaa* ovat tunnettuja Perämerellä. Selkämeren rannikolla laji on tunnettu myös *isohylkeenä* tai *harmaana*. Poikasta on kutsuttu Perämerellä *kraaselikuutiksi*, Satakunnassa *harmaanpojaksi*.³⁵ *Harmaa-hylje* lienee myös vanhimpia lajin suomenkielisiä nimiä, mutta se yleistyi Pohjanlahdella ja Suomenlahdella vasta Suomen kalastuslehden kirjoitusten kautta 1930-luvulta lähtien.

Ruotsiksi laji oli yleisesti *gråsäl* (Gotlannissa *grakäut*) Pohjanmaalla, Ahvenanmaalla ja Saaristomerellä; koiras on *ståt* (Gotlannissa *tatål*, *käutatatål*) tai *mellanståt* (Viron Ruhnalla *gråkarlnatt*), naaras *gamla* ja poikanen *kut*; muita nimiä erikokoisille tms. yksilöille *svinsäl*, *broksäl*, *morunge*, *smågråsäl*.³⁶ Tanskassa ja Norjassa lajin yleisnimenä on *havert* eri murremuotoineen.³⁷

Lajin suhde ihmiseen ja metsästys muualla: Harmaahylje on ollut vuosituhsia tärkeä metsästyksen kohde Länsi-Euroopassa ja Itämerellä, missä ihmisen on käytännössä lajin ainoa saalistaja (muualla myös miekkavalas; tosin Itämerelläkin harmaa- ja merilokit saattavat aiheuttaa poikaskuolevuutta puhkomalla kuuttien silmiä)³⁸. Itämerellä lajia on pidetty laumakäyttämisen ja ”varomattomuutensa” takia helpoimmin pyydettyinä hylkeinä. Kokemuksen mukaan harmaahylkeen näköaisti ei ole yhtä hyvä kuin norpan, mutta hajuaistin väitetään olevan norppaa paremman.³⁹

Kaikkialla esiintymisalueellaan laji oli 1900-luvun alkupuolella liiallisen pyynnin kohteena. Laji rauhoitettiin lisääntymisajaksi Britanniassa, minkä jälkeen sikäläinen kanta on yli satakertaistunut. Viime vuosikymmenet laji on luokiteltu pääosassa esiintymisaluettaan joko uhanalaiseksi tai silmällä pidettäväksi ja sen pyynti on joko kiellettyä tai rajoitettua. Rannikkohylkeenä se kärsii myös ympäristömyrkyistä.⁴⁰ Harmaahylkeen ja kuuttien tappaminen jatkuu Brittein saarilla, Färsearilla ja Islannissa.⁴¹ Britanniassa pyynti on ammattimainen teurastustapahtuma valituilla kuuttimispaikoilla, sillä harrastuspohjainen pyynti (eli sikäläinen ”urheilumetsästys”) on yleisen mielipiteen vuoksi mahdotonta.

Suhde kalastajiin on ongelmallinen kaikkialla, sillä harmaahylje on oppivainen ja tunnettu pyydyskalojen syöjä sekä aiheuttaa merkittäviä vahin-

³⁵ Nirvi 1944:166–168, Hämäläinen 1930:5; Wahlroos 1995:82; J.Santanen käsikirj.; Saarela käsikirj.; Vierimaa Jouko haast.

³⁶ esim. Andersson 1945:160; Tengström 1747; Olsson 1979:5–6; Nyström 1989:51.

³⁷ tarkemmin Volla 1985.

³⁸ Granlund 1975:63.

³⁹ esim. Granlund 1975:57,72.

⁴⁰ mm. Bonner 1979b; 1982a.

⁴¹ Anon. 1994a:33.

koja myös pyydyksiä repimällä. Laji kantaa myös Atlantilla loismatoa, joka infektoi ihmisen käyttämiä kalalajeja aiheuttaen myös tätä kautta menetyksiä kalastukselle.

4.1.2. *Norppa eli kiehkuraishylje (Phoca hispida, Schreber 1775)*

Yleisimmät kansan käyttämät nimet: suomeksi *hylje* (merialue ja Saimaa), *norppa* (Laatokka), ruotsiksi *vikare*, tanskaksi *ringsael*, saksaksi *Ringelrobbe*, *Stinkrobbe*, viroksi *hülge*, *viigerhülge*, *kütt*, venäjäksi *nerpa*⁴², puolaksi *ciele morskie* (englanniksi *ringed seal*).

Tuntomerkit, koko ja ikä: Norpan turkki on harmaa, harmaanruskea tai ruskean musta, enemmän tai vähemmän säännöllisin rengasmaisien vaaleiden täplien ("kiehkuroiden") kirjoma. Vatsapuoli on vaalea, yksivärinen tai pikkutäpläinen. Kuono on lyhyt, otsa erottuva ja pää pyöreähkö verrattuna pitkäkuonoiseen ja "matalaotsaiseen" harmaahylkeeseen. Täysikasvuinen Itämeren norppa on n. 140 cm pitkä ja painaa 60–140 kg. Lajista väitetään esiintyvän ns. kääpiömuotoja, mutta ne lienevät poikkeuksellisen pienikasvuisia nuoria yksilöitä. Levätessään tasaisella alustalla norppa tavalisesti pitää takaraajat ojennettuina suoraan taaksepäin, kun harmaahylje nostaa niitä toisinaan vinosti yläviistoon. Luonnollisissa oloissa norppa saavuttanee yleisesti noin 35 vuoden iän.⁴³ Saimaan ja Laatokan alalajit poikkeavat hieman morfologialtaan Itämeren populaatiosta, josta ne ovat eriytyneet.⁴⁴

Kanta: Norppa on maailman hyljelajeista arktisin ja sen päälevinneisyysalue on pohjoiset arktiset meret. Lajin koko maailmankannan arvioidaan olevan 3,0–7,0 miljoonaa. Laji on jakautunut useisiin alalajeihin, joista erilliset Itämeren, Laatokan ja Saimaan kannat muodostavat osan.⁴⁵

Itämeren, Laatokan ja Saimaan alalajit ovat reliktejä jääkauden jälkeiseltä ajalta. Laji levisi Itämeren altaalle todennäköisesti jääkauden jälkeen Vietnamin ja Itämeren välisen meriyhteyden kautta. Kun maankohoamisen seurauksena suuret järvet muodostuivat Fennoskandiaan ja Suomeen, jäi niistä suurimpiin norppakantoja. Näistä nykypäiviin ovat säilyneet edellä mainitut laatokan- ja saimaanhylkeet. Norppaa on esiintynyt myös eräissä muissa Suomen järvissä ainakin Oulujärvessä, Kokemäenjoen ja Päijänteen vesistöjen alueella sekä Kemijokisuulla (Rovaniemen seudulla) muinoin si-

⁴² venäjässä *nerpa* on lainasana, joka on todennäköisimmin peräisin suomensukuisilta kieliltä Laatokan ympäristöstä. *Nerpa*-nimi eri muunnoksineen esiintyy Pohjois-Venäjän uraalilaisilla kansoilla Laatokalta Baikalille ulottuvalla alueella, vrt. Nirvi 1944:175–188, Okladnikov & Konopaitskiy 1975:299.

⁴³ mm. Bergman 1966:82–85; Helle 1979b.

⁴⁴ Müller-Wille 1969; Hyvärinen & Nieminen 1990.

⁴⁵ Reijnders et al. 1993; Anon. 1994a:13.

jainneessa Kolpeneenjärvässä. Nämä erilliskannat (Saimaata ja Laatokkaa lukuunottamatta) joko metsästettiin loppuun tai ne taantuivat pienen kannan sisäiseen sukusiitokseen,⁴⁶ Päijänteellä ehkä vasta historiallisella ajalla.⁴⁷

Myös Itämeren norppa on oma alalajinsa, joka on saanut nimensä pääesiintymisalueensa eli Pohjanlahden mukaan (*P. hispida botnica*). Itämeren-norppa on ollut eristyksissä Jäämeren kannasta jo yli 10 000 vuotta ja on mm. Jäämeren lajitovereitaan isokokoisempi.⁴⁸ Itämerellä vahvin norppakanta on perinteisesti ollut Selkä- ja Perämerellä, mutta aikoinaan se ollut vahva myös Suomenlahden itäosissa sekä Riianlahdella, missä jääolot ovat yleensä taanneet hyvät kuuttimisolosuhteet: lajin esiintyminen Itämerellä vastaa vuotuisen jääpeitteen aluetta. Norpan levinneisyys Itämerellä ulottuu etelään Riianlahden – Tukholman saariston tasalle; etelämpänä laji on satunnaisvieras (aikoinaan tavattiin vuosittain Tanskan salmiin ja Pommeriin, Itä- ja Länsipreussiin saakka)⁴⁹.

Laatokalla norppakanta (*P. hispida ladogensis*, Nordquist 1899) on edelleen tuhansia eläimiä;⁵⁰ 1900-luvun alkupuolella se oli ehkä pienimmillään, kun suurin osa Laatokan rannoista oli osa Suomea ja karjalainen kalastajaväestö aktivoitui tapporahan avulla hylkeenpyyntiin. Esimerkiksi 1920-luvulle saakka vuotuinen saalis saattoi olla yli 1000 yksilöä. Neuvostoliiton valloitetua alueen hylkeenpyynti oli suomalaisten pyyntiä huomattavasti vähäisempää (arvio 150–200 eläintä vuodessa) eikä kunnon tilastoja aiheesta ole saatavissa. Neuvostoliiton aikana 1970-luvulle saakka laatokanhyljettä pyydettiin lähinnä turkistarhojen ruoaksi eikä tapporahaa maksettu.⁵¹

Saimaan alueella erilliskanta (*P. hispida saimensis* Nordquist, 1899) oli 1900-luvun alussa ehkä n. 700 yksilöä, pienimmillään se oli 1980-luvun alussa noin 180 eläintä. Tämän jälkeen kanta on suojelutoimenpiteiden ansiosta kasvanut ollen vuonna 1999 200–230 eläintä.⁵²

Tällä hetkellä joidenkin osakantojen tila on paranemassa ja ympäristömyrkköjen aiheuttamat lisääntymishäiriöt Itämerellä pienenemässä. Itämeren norppakannan on arvioitu olleen noin 200 000 yksilöä 1900-luvun alussa.⁵³ Jo esihistoriallisista ajoista lähtien Itämeren norppakanta on ollut ainakin paikallisesti tehokkaan metsästyksen kohteena. Vasta 1900-luvun alussa uusien aseiden ja tapporahajärjestelmän käyttöönoton seurauksena

⁴⁶ McLaren 1958; Ukkonen 1993:260; Järvinen & Varvio 1985.

⁴⁷ Limnell 1958:73, minkä mukaan vielä 1700-luvun alussa Päijänteellä väitettiin elävän norppia.

⁴⁸ Müller-Wille 1969.

⁴⁹ mm. Nehring 1887:54–55.

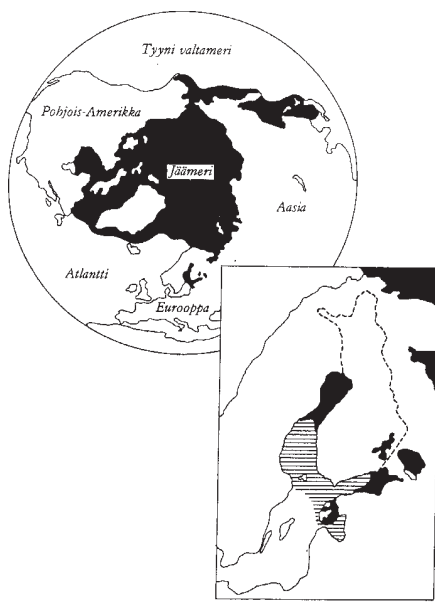
⁵⁰ Hyvärinen et. al. 1999.

⁵¹ mm. Popov 1979.

⁵² Sipilä et. al. 1990:4–6; Hyvärinen et. al. 1999:127.

⁵³ Durant & Harwood 1986; Harding & Härkönen 1999:625.

Kuva 10. Norpan levinneisyys 1980-luvulla Itämerellä ja maailmassa (Helle 1983).

kanta alkoi voimakkaasti taantua ja se hävisi 1930-luvun jälkeen lähes kokonaan mm. Ahvenanmaan ja Saaristomeren alueelta. Ympäristömyrkköjen täydentäessä kannan elinvoiman katoamista norppia oli Itämeressä 1980-luvun lopussa niin, että Pohjanlahden kanta oli noin 3000, Suomenlahden ehkä 2000 ja Riiianlahden muutama sata yksilöä kuten Ahvenanmaan-Saaristomeren kantakin.⁵⁴ Itämeren norppakanta kääntyi kasvuun 1980-luvun lopulla ja kasvuvauhti on ollut Perämerellä vähintään 5-6 prosenttia vuodessa. Viimeksi laskennoissa tavoitettavaksi kannaksi on arvioitu yli 6500 elaintä, jotka muodostuvat kolmesta toisistaan erillisestä esiintymisalueesta (Pohjanlahti, Riiianlahti, Itäinen Suomenlahti).⁵⁵ Kanta on kuitenkin laskennoissa nähtävää osaa suurempi, ehkä hieman alle 10 000 yksilöä.

Lisääntyminen: Norpat tulevat sukukypsiksi 4-8 vuoden iässä.⁵⁶ Naaras tekee keskitalvella jään alta kulkuavannon eli *läpinäisen*⁵⁷ lumikinokseen tai yhteenpusertuneiden jääteliäen alle, ja kaivaa lumeen onkalon, josta muodostuu poikaspesä. Saimaanhylkeen pesäonkalot ovat rantojen lumikinoksissa.⁵⁸ Naaras synnyttää kermanvalkean (saimaanhylje tuhkanharmaan) kuu-tinkarvaisen poikasen helmikuun loppupuolella tai maaliskuun alkupuolis-

⁵⁴ Helle et al. 1990:16-17; Pilats 1989b:109-113; Helle & Stenman 1990:22-23.

⁵⁵ Helle käsikirj. (selvitys 19.12.1996); Härkönen et al. 1998:178; Helle 1999.

⁵⁶ Helle 1980:149; Olavi Stenman kirjall.ilm.

⁵⁷ nimitykset Itäiseltä Suomenlahdelta.

⁵⁸ Sipilä 1990.

kolla, Suomenlahdella synnytyssesonki on ”viikko Matin päivästä”⁵⁹. Poikasen syntymäpaino on yleensä n. 5 kg, pituus 60–70 cm.

Naaras imettää poikasta lumipesässä ja poikanen pystyy uimaan tarvittaessa lähes vastasyntyneenäkin. Poikanen kaivaa pesäluolansa sivuille usein käytäviä, *urumia*. Norppanaaras ja koiraskin on poikasestaan huolehtivainen: vaaran uhatessa ne voivat viedä eli *kihuttaa* poikasensa eturaajojensa välissä toisille hengitysavannoille ja tehdä uuden pesäluolan (johon poikanen ei enää kaiva *urumia*).⁶⁰ Valkea kuutinkarva alkaa vaihtua tummaksi 2–4 viikkoa syntymästä, ja 4–6 viikkoisena poikanen aloittaa itsenäistymisen ja naaraan imettäminen lakkaa ja poikanen siirtyy pois pesäpaikoiltaan. Parittelu tapahtuu yleensä kuukauden sisällä imettämisen loputtua.⁶¹ Hylkeenpyytäjien käsityksen mukaan norppanaaras – päinvastoin kuin harmaahylje – opettaa huolellisesti poikasensa saalistamaan kaloja ennen kuin poikanen lähtee omille vesilleen.⁶²

Lisääntymis- ja paritteluaikaan koiras haisee erittäin voimakkaan epämiellyttävälle. Hajun voi tuntea hengitysavannoillakin. Hajun takia koirashylkeelle on pyytäjillä tätä kuvaavia nimityksiä.⁶³

Elintavat: Norppa ei ole kirjallisuuden mukaan laumaeläin kuten harmaahylje, vaan elää kautta vuoden yksin tai pareittain. Tosin nuorten yksilöiden tiedetään liikkuvan muutamien yksilöiden laumoissa. Kuitenkin Laatokalla lajin sosiaalisuus on selvä: laji laumautuu loppukesällä ja alkusyksystä varsinkin järven pohjoisosan luodoille.⁶⁴ Tiettyyn sosiaalisuuteen viittaa myös tiedot Riianlahdelta ja Perämeren koillisosasta Simon-Kuivaniemen rannikolta, missä alkutalvisin on tavattu jopa satojen yksilöiden haja-laumojia.⁶⁵ Tätä muualla tuntematonta norpan ensijäälle tapahtuvaa laumautumista hylkeenpyytäjät pitävät syynä juuri tällä seudulla pisimpään säilyneeseen norpan verkkopyyntitraditioon. Arktisista lajitovereista poikkeavaa laumautumista esiintyy nykyisin myös avovesikaudella Viron rannikolla.⁶⁶

Uros ja emähylje kulkevat hylkimiesten käsityksen mukaan talvisin aina yhdessä joskin tietyllä etäisyydellä toisistaan ”talvireviireillään”, jotka ovat useimmiten kiintojäässä. Tästä käyttäytymisestä päätellen he pitävät norppaa yksiavioisena,⁶⁷ mutta uroksella voi olla myös useampia naaraita lähettyvillään.

⁵⁹ Tuomala, Yrjö haast.

⁶⁰ mm. Tuomala, Yrjö haast.

⁶¹ mm. Stirling & Calvert 1979:66–67; Popov 1982:367.

⁶² Granlund 1975:68.

⁶³ Holm 1921:253; Niemelä 1934b.

⁶⁴ mm. Popov 1979:70; esim. laskennoissa 1993 tavattiin yhden saaren ympäriltä n. 250 yksilöä, Olavi Stenman kirjall.ilm.

⁶⁵ Hepola Antti ja Paavo haast.

⁶⁶ Härkönen et al. 1998.

⁶⁷ Holm 1921:254; Niemelä 1934b; myös inuitipyytäjät väittävät samaa norpan parisdoksesta, mutta biologit ovat pitkään kiistäneet tällaisen yhteiselämän toteennäyttämättömänä, Smith 1973:122.

Talvireviirillään (Suomenlahden pyyntimiesten terminologiassa *elo* tai *elos*) kukin hylje pitää auki hengitysreikiä, joita on yleensä toistakymmentä äärimmäisten ollessa joskus kilometrin, parinkin etäisyydellä toisistaan. Norppa aloittaa varsinaisen talvipesänsä (Pohjanlahdella *asunto*, ruotsiksi *vista* tai *viste*; Ahvenanmaalla *sälståndet* Sottunga, *sälvistet* Vårdö)⁶⁸ teon vasta ”kynntilänmessun päivän aikoihin” tammi-helmikuun vaihteessa, Saimaalla jo vuodenvaihteessa. Kun hylje valitsee talvisen asuinpaikkansa keskitalvella jään ollessa vielä ohuempaa, se varaa itselleen myös riittävän määrän hengitys- ja jäällenousureikiä, niitä välillä suurentaen kynsillä poraten.⁶⁹ Luonnontieteellinen norppatutkimus Itämerellä ei ole vahvistanut tapaa, miten norppa tekee reiät jähän, mutta pyytäjien tiedon mukaan tämä tapahtuu ensin eturaajojen kynsillä poraten ja viimeksi päätä jähän painaen ja sitä sulattaen, ellei jää mene rikki jo sitä alhaaltapäin työntäen.⁷⁰

Saimaan ja Laatokan alalajien talvipesät ja elinolot talvella ovat periaatteessa samanlaisia kuin merellä, mutta Saimaalla jäämurrokkojen ja -ahtautumien puuttuessa talvipesät ovat rantakinostumissa ja matalassa vedessä.⁷¹

Yksilöt ovat lihavimmillaan loka-marraskuussa, jolloin ihonalaista rasvaa eli traania on 45 prosenttia eläimen kokonaispainosta. Aikuinen norppa syö keskimäärin kolmisen kiloa kalaa päivässä, mutta vuodenaikaisvaihtelu on suurta. Norpan ravintovalikoima Itämeressä on monipuolisempi kuin harmaahylkeen: lukumääräisesti se syö paljon äyriäisiä (mm. kilkkejä *Saduria entomon*, jotka ovat norpan tavoin Itämerelle loukkuun jääneitä Jäämeren eliöitä), mutta erityisesti silakkaa, myös lohikaloja ja simppuja. Osa norpista on oppinut Itämerellä käymään myös kalastajien pyydyksillä verottaen toisinaan saalista. Jäämerellä lajin ei katsota juurikaan haittaavan kalastusta sen takia, että norppien ravinto koostuu mm. pienistä kaloista ja pelaagisista äyriäisistä. Itämerellä norppa on sopeutunut talvikauden aikana syömään äyriäisiä ja muita pikkueläimiä, muualla nämä mainitaan myös kesäsajan tärkeänä ravintona.⁷²

Vaikka norppa on aikaisemmin ollut Itämeren yleisin hylje, on se ollut pitkään huonosti tunnettu elintapojensa (vaikean seurattavuutensa ja havainnoitavuuden) takia. Norpan vaellukset Itämerellä avovesiaikaan ovat yhä huonosti tunnetut: suurin osa hajaantunee kesäksi avomerelle. Parhaiten elintavoista ovat olleet perillä hylkeenpyytäjät, ja vasta viime vuosikymmeninä on lajia alettu tutkia tarkemmin. Laatokan- ja saimaanhylkeen (norpan ao. yleisiä alalajien nimityksiä) elintavoissa on joitakin vähäisiä poikkeavuuksia verrattuna Itämeren kantaan.

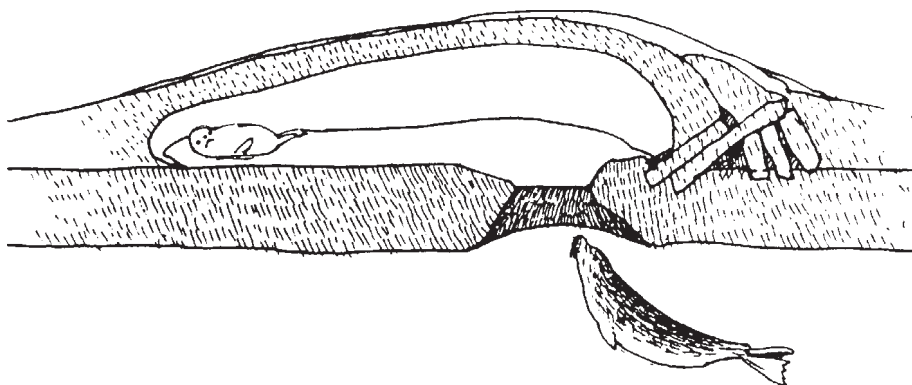
⁶⁸ Tuomi-Nikula 1982; Ekman 1910; Andersson 1945:169.

⁶⁹ Holm 1921:246–248; Niemelä 1934b:33–35; Hyvärinen et al. 1984:70.

⁷⁰ Granlund 1975:68.

⁷¹ Hyvärinen et al. 1984; Sipilä 1990:13–16.

⁷² Söderberg 1971, 1972a:33–335; Frost & Lowry 1981; Helle 1983:136–137, 160; Anon. 1994a:13; Stirling & Calvert 1979.

Kuva 11. Norpan tyyppillinen pesäluola jäämurrokon taakse kasautuneessa lumessa (Bonner 1982b).

Hylkeenpyytäjien mukaan pääosa Pohjanlahden norppakannasta vaelttaa syksyllä Merenkurkun läpi pohjoiseen Perämerelle. Jo elokuussa alkaa yksivuotisten nuorten vaellus pohjoiseen ja niiden jälkeen parivuotiaat seuraavat. Viimeisinä, loka-marraskuusta alkaen tulevat vanhemmat yksilöt. Tällöin niiden uskotaan uivan ja sukeltavan etupäässä ”kolmanneksessa syvyyttä pinnasta päin laskien”.⁷³ Se kuinka aikaisin hylkeitä nähdään Merenkurkun tienoilla vaeltavan pohjoiseen etsimään ensijäitä, on perinteisen uskomuksen mukaan riippuvainen odotettavissa olevan talven tulon aikaisuudesta. Vanhimpien norppien ”nouseminen” pohjoiseen suurella joukolla tapahtui hylkimiesten tietojen mukaan vasta joulun tienoilla. Nuoret pariutumattomat hylkeet jäävät Pohjanlahden vaelluksellaan aina jääreunan läheisyyteen avovesialueille, kun sen sijaan vanhemmat ja jo pariutuneet hylkeet etsivät joulu-tammikuussa jo sopivaa kiintojään muodostumisaluetta talvipesäänsä varten.⁷⁴

Perämerellä ensimmäisten pakkaskausien jälkeen hylkeet tulevat merenlahtiin etsimään jäätä lekotteluun. Sellaisina syksyinä, jolloin rantavedet jäätyvät laajalta alueelta ja ensilumi pysyy puissa ja rannoilla, norpat rantautuvat. Kokeneet pyytäjät ovat selittäneet, että ulkomerellä oleskelevat hylkeet näkevät kauaksi valkoisen kajastuksen ja lähtevät etsimään talvehtimis- ja pesäpaikkoja.⁷⁵ Kalojen kuten Perämeren *maivan* (muikun) kudullakin on otaksuttu olevan osuutta asiaan, mutta syksyllä verkoilla pyydettyjen hylkeiden mahojen on todettu olevan lähes tyhjiä eli niiden perusteella otaksumaa ei voi vahvistaa.⁷⁶

⁷³ Montell 1892:66; Holm 1921:244; Granlund 1975:66–67.

⁷⁴ mm. Härmäläinen 1930:7; Granlund 1975:66–67.

⁷⁵ Partanen 1990:148.

⁷⁶ Miettunen Esko haast.; Helle 1983.

Keväällä norpat mielellään lekottelevat sekä Pohjan- että Suomenlahdella sulavilla jäälautoilla mahdollisimman pitkään, hylkeenpyytäjien mukaan karvanvaihdon takia (hylkeet heidän mukaan mieluummin hankaavat vanhan karvan jäähän, mutta sen sulaessa vasta kiviin ja kallioihin). Tällöin ne ajautuvat usein suurempina määrinä ko. suurlahtien pohjukoihin viimeisten ajojaiden mukana. Pohjanlahdella nuorimpien kuuttimattomien hylkeiden (nimityksiä *småål*, *nadden*, *pikkuhylje*, *tulopässi*) sanotaan saapuvan Merenkurkun läpi pohjoiseen vasta keväällä huhtikuussa uiden aktiivisesti kohti Perämeren pohjukkaa, vaikka jäät ajautuisivat muuhunkin suuntaan. Kuuttineet emot sen sijaan kulkevat aina jäiden mukana poikastensa kanssa. Kesäkuussa ja heinäkuun alussa osa norpista vaeltanee Merenkurkun eteläpuolelle: vaelluksen sanotaan tapahtuvan öisin.⁷⁷ Vastaavan, tosin keväuvaellukseksi kuvatun, sanottiin olevan tyypillinen Laatokan norpalle: hylkeet kiersivät laumoittain Laatokan ”merta” vastapäivään.⁷⁸

Muualta mm. Siperian jokisuiista ja Alaskasta tavattua ilmiötä, että norpat nousisivat jokisuihin ja jokiin, ei ole Itämereltä tavattu kuin satunnaisesti.⁷⁹ Kirjohylkeen tapainen jokiin nousu ei liene koskaan ollut norpalle ominaista.

Pyytäjien nimistöä: Suomen- ja Pohjanlahden suomenkielisillä alueilla norppaa on nimetty yksinkertaisesti *hylkeeksi* (*hylje*, *hyle*), Pohjanlahdella myös *viikariksi* (lainasana ruotsinkielen *vikare*-nimestä).⁸⁰ Poikasesta kaikkialla käytetty *kuutti* tarkoitti Selkämeren rannikolla toisinaan myös aikuista. Suomenkielisellä alueella viikari-nimitys on ollut tavallisin lähellä ruotsinkielisiä alueita. Perämeren pohjoisosien suomenkielisillä rannoilla 1900-luvulla ainoa norpan nimi on ollut yksinkertaisesti *hylje* eli *hyle* tai *hylky*.⁸¹ Selkämeren rannikolta on *viikarhylkeen* ohella tiedossa nimimuoto *kiehku-rahylje*, mutta se saattaa olla kirjallisuudesta saatu.⁸² Suomenlahdella tiedetään lajista suomenkielisten nimityksinä myös useita kiertoilmaisuja.⁸³ Laatokalta peräisin oleva (laatokkalais-aunuslainen) nimitys *norppa*⁸⁴ on tullut käyttöön Suomessa vasta viime vuosikymmeninä ”virallisia teitä” ja tiedotusvälineiden kautta; Suomenlahdella tai Pohjanlahdella *norppa* -sanaa

⁷⁷ Holm 1921:256–258.

⁷⁸ Marttinen käsikirj.; myös Koponen 1986:209.

⁷⁹ mm. Popov 1982:367. Esim. kesällä 1997 Oulujokisuulla asui yksi norppa joessa ja Kemijokisuulla on ollut v. 1994–97 joka syyskuu norppia kalanpyydyksillä, myös käyden virtaavassa joessakin, Autio Mikko haast.

⁸⁰ Nirvi 1944:168–171. Vrt. myös pohjalaismurteisiin siirtynyt ilmaus ’viikari’ merkityksessä pojankoltiainen, vilkas poika, vaikeasti kiinni otettava poika.

⁸¹ mm. Wahlroos 1995:82; Paulaharju 1914:57; Virkkula 1926:157–169; Saarela Kalervo käsikirj.; vrt. Tuomi-Nikula 1982.

⁸² Leskinen 1931:97.

⁸³ Itkonen 1923:28; Nirvi 1944:173, 191.

⁸⁴ Forsström 1894:16; Nirvi 1944:175.

ei ole tunnettu hylkeen nimenä.⁸⁵ Sen sijaan Saimaalla *norppa* on ollut nähtävästi harvinaisempi, mutta tunnettu rinnakkaisnimi *hylkeelle*.⁸⁶ Vep-sässä laatokannorppa oli *tülen*.⁸⁷

Ruotsiksi lajin yleisnimenä ovat olleet *vikare* tai *vikarsäl*, jotka on selitetty tulevan lajin tavasta tyynellä ja varsinkin syksyisin uida lähellä rantaa ja jopa lahdissa.⁸⁸ *Vik* (lahti) -nimi on avain nimen syntyyn, mutta yhtä mahdollinen ja pyyntimielessä vielä todennäköisempi nimen syntytausta saattaisi olla se, että laji hakeutuu mielellään makaamaan ja yötään viettämään loppukesällä ja syksyllä saariston suojaisiin pieniin lahdenpoukamiin, joissa on vesirajassa makuupaikka ja joista niitä on hyvinkin alkeellisin menetelmin, jopa paljain käsin, pyydystetty.⁸⁹ Tämä norpan käyttäytymispiirre on edelleen yleinen Laatokalla, Riianlahdella ja Viron rannikolla, mutta pohjoisempana Itämerellä harvinaisempi.⁹⁰

Näiden yleisten lajia tarkoittavien nimien lisäksi sekä suomen- että ruotsinkielisillä hylkeenpyytäjillä on ollut iso joukko nimiä erilaisille norpan ”lajeille” yksilöiden koon, käyttäytymisen, sukupuolen, värityksen, esiintymisajan ym. mukaan. Näistä mainittakoon esimerkkeinä seuraavat: *natti*, *Pohjan natti* (pienin hyljelaji Pohjanlahdella; vastaavat nimimuodot *natt*, *nati* myös Virossa ja *natt*, *nattare* Suomen ruotsissa)⁹¹, *natu* (norppanaaras Satakunnassa ja Pohjanmaalla); *nanna* (naaras, Lavansaari); *tulopässi*, *sulanmerenpässi*, *uittihylje* (keväisin kiintojään reunalle tulevat nuoret hylkeet; eivät paikalla talvehtineet, Pohjanmaa); *alje*, *alg* (koirashylje Merenkurkun ruotsissa sekä Suomen että Ruotsin puolella, sana alunperin saamenkielestä); *lagga* (naaras Merenkurkun ruotsissa); *jorri*, *isäjorri*, *jorniekka* (iso vanha koirashylje, jonka liha ei kelvannut syötäväksi), *emäjorri* (vanha naaras) Suomenlahdella.⁹²

Hylkeitä on suomenkielisten *hylkimiesten* käsityksen mukaan ollut Perämerellä tietolähteestä riippuen ”2–5 eri lajia”, joiden nimitys pohjautuu vuodenaikaan (esiintymiseen) ja käyttäytymiseen: 1) *viikari*, 2) *tulohylje* eli *tulopässi* (rikkojäissä oleileva, 1–2 vuotias; myös *telihylje* on nuori, mutta

⁸⁵ Nirvi 1944:175,188. Laatokalla ei puolestaan käytetty hylje-sanaa.

⁸⁶ vrt. esim. Kilkki & Marttinen 1984:98.

⁸⁷ Nirvi 1944:177.

⁸⁸ mm. Nirvi 1944:170.

⁸⁹ Useissa ruotsalaisissa ja suomenruotsalaisissa kertomuksissa toistetaan tieto hylkeiden syksyisestä uimisesta lähellä rantaa ja tämän liittyminen jotenkin *vikare*-nimeen. Kuitenkin mistään ei ole löytynyt vakuuttavaa kertomusta siitä, että hylkeet olisivat tulleet nimenomaan lahtiin (*vik*) muulloin kuin mm. Saaristomereltä kuvattuihin pieniin poukamiin, joissa niillä on ollut tapana yöpyä tai levätä, ja josta niitä on sulkemalla pyydystetty (ks. Hylkeen sulkeminen lahteen).

⁹⁰ Pilats 1979b; Durant & Harwood 1986; Eero Helle suull.ilm.

⁹¹ *natti*-sanan etymologiaa: pieni palikka, pölkkö, eläin, henkilö tms. Sana alun perin todennäköisesti itäskandinaavinen, monin eri tavoin viron, vironruotsin, liivin, suomen ja suomenruotsin välillä lainautunut, mikä on hyvä esimerkki hylkeenpyynnin monikulttuurisesta vuorovaikutuksesta Itämerellä; Nyström 1970,1989.

⁹² esim. Tuomi-Nikula 1982; Nirvi 1944; Nyström 1988,1989.

enemmän avovedessä ja jääteliien päällä oleileva), 3) *hylje* ja 4) *asuntohylje* (talvipesän tehnyt, paikallaan pysyvä). Hailuotolaiset tunsivat puolestaan kaksi hylkeen lajia *kraaselin* lisäksi: *pikkyhyle* ja *tavallinen hyle*. Poikasen ja nuoren nimityksistä ovat suomenkielisellä Perämerellä käytetyt *kuutti* eli *hylkeenkuutti* (pehmeä- ja valkokarvainen nuori poikanen). Suomenlahdella niminä myös *kuutti* (nimi *napavatsapoika* imetettävästä), *kuuttipenikka*, *hasukkapoika*, *hasupoika* eli *niisnaapeli* (jo kuuttikarvaa vaihtanut) tai *mustapoika* (vanhempi, jo itsenäistymässä oleva poikanen, joka on vaihtanut karvansa tummaksi).⁹³

Satakunnan rannikolla *kuutti*-nimen ohella poikasista on käytetty ainakin nimiä *palli* (valkokarvainen vastasyntynyt) ja *molli* ja itsenäisistä nuorisista *pikkuviikari*. Naarasnorppa eli *natu* oli poikimisaikaan *emä*. Suomenlahdella poikimaton naaras, joka eleli yksinään, oli *ahermahylje*.⁹⁴

Ruotsinkielisessä Merenkurkussa on puolestaan erotettu neljä *viikarin* lajia: 1) *lång(blå)vikare* ('pitkäviikari'), 2) *rödröstvikkare* ('punarintaviikari'), 3) *små(blå)säl* ja *nadden* ('pikkuhylje') ja 4) *långsäl* ('pitkähylje'). Näistä 2) *rödröstvikkare* on hylkeenpyytäjien käsityksen mukaan ollut erillinen, rasva-, väri- ja karvaominaisuuksiltaan poikkeava norpan avomerellä viihtyvä Selkämeren osapopulaatio, jonka yksilöt olivat luottavaisen tyhmiä ja helppoja ampua, mutta eivät koskaan tulleet 20–30 km lähemmäksi rannikkoa tai uineet saaristoon, kuten muilla norpilla on tapana (hylkeenpyytäjien mukaan tämä norpan "erillismuoto" ammuttiin loppuun helpon pyydetävyyden takia sotien jälkeen).⁹⁵

Ruotsin rannikolla pienikoisia norppia on kutsuttu puolestaan nimillä *kroppsjäl* tai *småsjäl* yleisnimen *vikare* ohella (myös *stegsäl* 'nousu- eli vaelushylje'). Nimitystä *strandsäl* ('rantahylje') on joskus käytetty ilmaisemaan lajin tyypillistä, varsinkin syksyistä rantautumista. Naarashylkeen nimitys on ollut Ruotsin rannikolla *morsan*, uroshylkeen em. *alge* ja poikasen *kut*.⁹⁶ Ahvenanmaalla *piggsäl* tarkoitti puolestaan hyljettä, joka söi erityisesti kilkkejä.⁹⁷

Kuollut, meren rannalle tuoma hylje oli lajista riippumatta *lötty* eli *merehinen* sekä Pohjanlahdella että Suomenlahdella. Tätä tarkoitti joskus myös *merenajo*, *merenhylky*, jotka olivat kuitenkin useimmiten näistä raadoista peräisin olevan kuulun lääkkeen eli hylkeenrasvan nimiä. Itämeren-suomen *hylje* -nimi tulee tästä "meren hylkäämästä, meren annista".⁹⁸

⁹³ kirjoittajan omat haastattelut, Tuomi-Nikula 1982; Paulaharju 1914:57; Nirvi 1944; Herrala, Aarno haast.; Eskola 1992:69.

⁹⁴ Keto Matti käsikirj.; Wahlroos 1995:82; J.Santanen käsikirj.

⁹⁵ mm. Wetterhoff 1889:56; Sjöberg 1926:88–91; Granlund 1975:57–59; Sandström Bo haast.

⁹⁶ Ekman 1910:224–225; Holm 1921:257–258; Nyström 1988,1989.

⁹⁷ Andersson 1945:191.

⁹⁸ Tuomi-Nikula 1982:257; tarkemmin Nirvi 1944:176–187.

Lajin suhde ihmiseen ja metsästys muualla: Norppa on Kanadan arktisen alueen ja Grönlannin inuitien perinteisin toimeentulon lähde ja tärkein saaliseläin: käytännössä koko inuitien pohjoinen rannikkokulttuuri on n. 2500 vuoden ajan perustunut keskeisesti norpan hyödyntämiseen.⁹⁹ Arktisten alkuperäiskansojen norpan pyyntimäärät ovat edelleen merkittävät: pelkästään Grönlannin norppasaalis on vuosittain noin 80 000 norppaa (79–88 % koko hyljesaaliista) ja norpanliha muodostaa yhä paikallisen ravintoperustan ihmisille ja rekikoirille.¹⁰⁰ Nenetsien Vienenmerellä ja Jäämerellä pyytämä norppamäärä on jäänyt 1990-luvulla alle 1500 yksilön vuodessa.¹⁰¹

Muualla esiintymisalueellaan paitsi Itämerellä, Laatokalla ja Saimaalla lajin metsästys on ollut kannan kokoon nähden kestävä. Pääkantojen säilymiselle arktisilla merillä ei ole uhkia näköpiirissä. Itämerta lukuunottamatta myöskään ympäristömyrkyt eivät uhkaa lajia.¹⁰²

Kirjohylje (Phoca vitulina vitulina, Linné 1758)

Yleisimmät kansan käyttämät nimet: ruotsiksi *knubbsäl*, tanskaksi *spaettet sael*, *sael*, saksaksi *Seehund*, *Robbe*, *Seekalb*, viroksi *kirjuhülge*, latviaksi *rohrnis*, puolaksi *ciele morskie* (englanniksi mm. *harbour seal*, *common seal*).

Tuntomerkit, koko ja ikä: Kirjohylje on yleisväritykseltään melko vaalea, harmaanvalkea tai -keltainen, runsastäpläinen. Sen pensselinvetoa muistuttavat epäsäännöllisesti sijaitsevat täplät ovat ruskeita tai mustia; kyljet ovat vaaleammat ja alapuoli hyvin vaalea, joskus täpläinen. Myös huomattavan tummia yksilöitä tavataan. Pään profiili on norpan ja harmaahylkeen väliltä. Kirjohyljekoiras saavuttaa noin 150 kg painon, 1,9 metrin pituuden; naaras noin 125 kg painon, 1,6 metrin pituuden; elinikä voi olla 40 vuotta.¹⁰³

Kanta: Kirjohylje on Itämeren nykyisistä hylkeistä eteläisin ja harvinaisin. Sen levinneisyysalue käsittää Atlantin ja Tyynenmeren viileät ja lauhkeat osat: Euroopassa Biskajan lahdelta Ruijan rannikolle esiintyy alalaji *Phoca vitulina vitulina* (kanta runsaat 100 000 yksilöä) kun taas *P. v. concolor* on Atlantin länsirannikon alalaji (kanta alle 100 000 yksilöä). Lajin koko maailman kannaksi arvioidaan alle 500 000 yksilöä. Monin paikoin se on kärsinyt sekä aikaisemmin metsästyksestä että nykyisin ympäristömyrkyistä. Lajia pidetään tyypillisenä rannikon eläjänä.¹⁰⁴

⁹⁹ esim. Smith 1973:118.

¹⁰⁰ Anon. 1995b; Bernes 1996:78; Helms et al. 1997:69. Grönlannin vuotuisen norppasaaliin kokonaismäärä ei ole juurikaan muuttunut viimeisen 150 vuoden aikana.

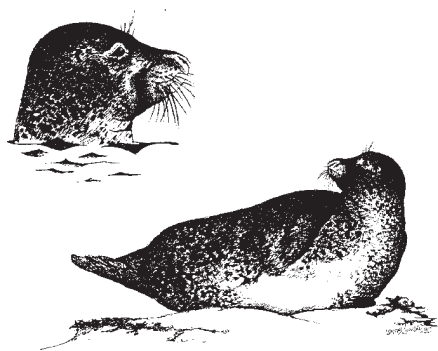
¹⁰¹ Durkin 1998.

¹⁰² esim. Stirling & Calvert 1979.

¹⁰³ Mohr 1952; Bonner 1979a.

¹⁰⁴ Scheffer 1958:88–90; Bonner 1979a; Reijnders et al. 1993; Bigg 1981.

Kuva 12. Kirjohylje (Almkvist et al. 1980).

Nykyisin lajia tavataan Itämerellä lähinnä Tanskan salmissa, Saksan rannikolla sekä Öölannin ja Gotlannin eteläpuolen rannikoilla, Baltiassa vain satunnaisvieraana. Toista sataa vuotta kirjohylje on ollut Tanskan salmien ja Saksan yleisin hyljelaji; aikaisemmin harmaahyljekanta lienee ollut alueella vahvempi.

Sekä kivikautisten että ennen ajanlaskun alun metallikautisten asuinpaikkojen luujätteistä on määritetty kirjohylkeen luita mm. Ahvenanmaalta, Pohjanmaalta ja Perämeren rannikolta (jopa Ruotsin Lapin sisämaasta, minne lajin luun on arveltu joutuneen traaninahkojen viennin yhteydessä).¹⁰⁵ Virossa erityisesti pronssikaudella kirjohylje oli yleinen saalislaji.¹⁰⁶

Pohjoisen ja keskisen Itämeren arkeologisen aineiston hylkeenluista huomattavin osa on määritetty toistaiseksi vain *Phocidae*-ryhmään kuuluviksi, missä joukossa saattaa olla myös kirjohylkeen luita. Osassa tutkimuksia ei ehkä ole edes otettu huomioon kirjohylkeen mahdollisuutta; tällainen saattaisi aiheuttaa systemaattisen virheen aineistoihin, joista muutenkin vain muutama prosentti voidaan määrittää lajilleen. Kirjohylkeen määrittäminen luunkappaleista on vaikeaa. Näyttää selvältä, että kirjohylje oli Litorinameren aikaan pyynnin kohteena eri puolilla rannikkoja, mutta muita hylkeitä harvinaisempi pyyntikohde (vain eteläosissa Litorinameren vaihetuessa Itämereksi norppa – nähtävästi harvinaistumisensa takia – jäi jälkeen pyyntikohteena kirjohylkeestä).¹⁰⁷

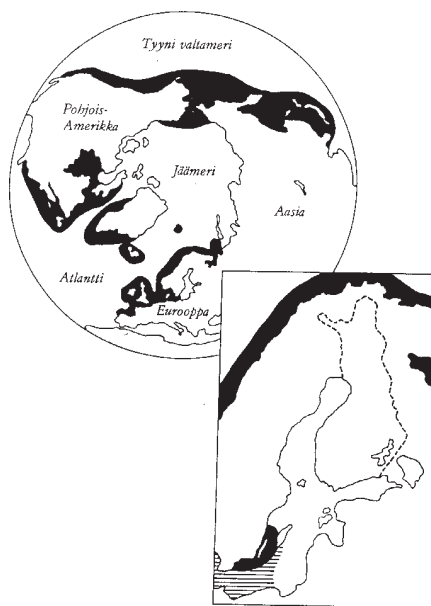
Kirjohylkeen Itämeren kanta lienee ollut historiallisella ajalla aina melko pieni, mutta geenivaihto on ollut jatkuvaa Atlantin kannan kanssa kuten

¹⁰⁵ Nunez 1986; Seger 1987; Wallander 1994; Halén 1994; Gräslund 1967. Vastaavalla tavalla traaninahka- tai hylkeenlihakaupan tms. mukana kulkeutuneita muinaisia hylkeenluita on löytynyt myös Baltian sisämaan asuinpaikoilta (Vankina 1970).

¹⁰⁶ Pilats 1998:15–16.

¹⁰⁷ Ericson 1989:57–60. Hän epäilee Itämeren keski- ja pohjoisosista tehtyjen kirjohylkeen luumääritysten luotettavuutta ilman että osoittaa ne vääriksi; hän on jättänyt nämä pois omasta aineistostaan kirjohylkeen nykyisen levinneisyysalueen ulkopuolelta ja on tehnyt johtopäätelmänsä näin karsitusta aineistosta. Hampaalliset leuat ja frontali-alue pitäisi olla kallosta kuitenkin selkeästi lajityypillisiä osia, Olavi Stenman kirjall.ilm.

Kuva 13. Kirjohylkeen levinneisyys Itämerellä ja maailmassa (Helle 1983).

harmaahylkeelläkin (Euroopan rannikon ja Itämeren kirjohylkeet ovat samaa alalajia). Aikoinaan kirjohylkeen Itämeren kanta lienee ollut tuhansia yksilöitä, mutta pyynnin takia kannat pienenevät esim. Tanskan ja Saksan vesillä jo 1800-luvulla. Alimmillaan kanta oli 1970-luvulla noin 200 eläintä. Vuonna 1988 virusepidemia aiheutti Länsi-Euroopan kannalle noin 60 prosentin kuolleisuuden, josta kanta on toipunut hyvin. Viimeisen parinkymmenen vuoden ajan Itämeren kanta on hieman kasvanut (vuonna 1996 n. 300 yksilöä Lounais-Ruotsissa ja Kalmarin salmessa, n. 100 Tanskan salmissa ja Saksan rannikolla). Kattegatin ja Skagerakin alueella rauhoitukset ovat kasvattaneet kirjohyljekannan parista sadasta jo tuhansiin yksilöihin, mistä tulee pientä täydennystä myös Itämeren kantaan.¹⁰⁸

Lajin esiintymisen pohjoisraja oli Itämerellä vielä 1800-luvulla Gotska Sandötä ja Gotlantia ympäröivillä vesillä. Kirjohyljettä tavattiin ennen Tukholman saaristossakin. Pohjanlahden hylkeenpyytäjät ovat väittäneet kirjohylkeitä nähdyn (myös tapetun) 1900-luvun alkupuoliskolla satunnaisesti talvisin Merenkurkussa asti.¹⁰⁹ Viimeksi nuoria kirjohylkeitä sanotaan nähdyn Merenkurkussa talvella 1964.¹¹⁰

Lisääntyminen: Kirjohylje synnyttää Itämerellä kuuttinsa kesä-heinäkuun vaihteessa syrjäisille hiekka- tai kalliorannoille. Kuuttimisaikana laji ei ole

¹⁰⁸ Helander & Bignert 1992; Helander & Sjöäsen 1985; Anon. 1994a:18; Anon. 1997a:26.

¹⁰⁹ esim. Masalin 1933; Sundfeldt & Johnson 1964:59–60; Granlund 1975:57–59; Sandström Bo haast.

¹¹⁰ Granlund 1975:59. Harmaa- ja kirjohylkeen erottaminen toisistaan on tosin vaikeaa, varsinkin vedessä.

sosiaalinen: kukin naaras valitsee itsenäisesti synnytyspaikkansa. Poikasen vaalea kuuttikarva vaihtuu usein jo ennen syntymää tummemmaksi. Poikasen pystyy uimaan heti synnyttyään. Syntymäpaino on 9–11 kg ja pituus 70–100 cm. Naaraan imetys lakkaa 4–6 viikon iässä. Laji ei muodosta haaremeja tai pysyviä parisuhteita. Naaraat ovat sukukypsiä 2–5 vuoden, koiraat 3–6 vuoden iässä. Parittelu tapahtuu pari viikkoa imettämisen lopputtua.¹¹¹

Elintavat: Kirjohylje lienee sosiaalisempi kuin norppa esiintyen varsinkin syjäisillä hiekka- tai kalliorannoilla usein pienissä laumoissa, jos ravintoa ja rauhaa hylkeille on tarjolla. Laumoissa ei ole tiukkoja sosiaalisia rakenteita. Varsinaisia vaelluksia laji ei tee, mutta elintapoihin kuuluu talvisin mm. ulapalla eläminen ja toisinaan kesäisin nouseminen jokisuistoihin ja jokiinkin kalojen perässä (esimerkiksi Tenojokea jokisuulta jopa 290 km)¹¹², mitä muut Itämeren hylkeet eivät tee. Tällä seikalla on ollut aikoinaan merkitystä myös kirjohylkeiden pyynnissä. Pääravintona ovat pohjakalat (kampelat, tokot, hietakampelat ym.) ja äyriäiset kuten katkat, ravut sekä simpukat. Lajin sukellussyvyys saattaa olla jopa 100 metriä.¹¹³

Pyytäjien nimistöä: Lajille ei ole Suomesta tiedossa pyytäjien nimeä, mutta esimerkiksi Gotlannissa ja eteläisen Ruotsin rannikolla lajia kutsuttiin yksinkertaisesti *säl*, *kut* (myös vanha yksilö), *kubbsjäl* tai *vikare* (Gotlannissa *våikare*, joka tulee lajin samantapaisesta mieltymyksestä pikkulahdelmiin makuupaikkana kuin norpalla on tapana). Tanskassa laji oli yleisesti vain hylje (*sael*). Virossa pyytäjät tunsivat lajin nimellä *kirju(hylgē)*, josta lajin suomenkielinen nimi lienee lainattu. Liivin *randali* (suom. 'rantalainen') lienee tarkoittanut nimenomaan rannalle poikivaa kirjohyljettä.¹¹⁴

Lajin suhde ihmiseen ja metsästys muualla: Maailmassa kirjohylje on suhteellisen vähän pyydystetty laji. Kaikkialla esiintymisalueellaan lajia on metsästetty nahkojen, traanin ja lihan takia sekä kalanpyydysten suojaamiseksi. Lajin kantojen harvennus (sisältäen myös kalanpyydyksiin hukku-neet) on viime vuosikymmeninä arvioitu seuraavaksi: Euroopassa keskimäärin n. 1000 yksilöä vuodessa, Islannissa 5000–7000, Kanadan itäran-nikko 1000, Alaska 8000–12000, muu Tyynimeri 1000 ja Grönlanti 100–200 eläintä. Kirjohylkeestä on paikoin tullut myös turistihoukutin, koska laji kesyntyy helposti. Euroopassa ja Itämerellä ristiriitaa ihmisen kanssa esiintyy poikimishietikoiden käytössä: alueet ovat yleensä liian rauhattomia hylkeille. Lajia käytetään hylkeistä eniten tutkimukseen koeolosuhteissa ja

¹¹¹ Bonner 1979a:59–61.

¹¹² Nordgård 1903; Gjessing 1955a:33. Alaskassa myös norpan on raportoitu nousevan jokiin, Vollan 1985:23.

¹¹³ Bonner 1979a; Söderberg 1972a; Härkönen 1987.

¹¹⁴ tarkemmin esim. Säve 1867; Olsson 1979:5; Nirvi 1944; Nyström 1970; Vollan 1985. Nirvi 1944:170 epäilee randali -nimen tarkoittaneen norppaa.

Kuva 13. Aikuinen grönlanninhylje ja kuutti
(Ronald et al. 1976, 1983).

yleisesti eläintarhoissa. Lajin teollisuusseutujen rannikkokannat kärsivät myös ympäristömyrkyistä.¹¹⁵

Grönlanninhylje (*Pagophilus groenlandicus*, Erxleben 1777)

Nimistö: Kansan käyttämää nimistöä lajille ei ole säilynyt Itämeren alueelta. Nykyniminä ruotsiksi *grönlandssäl*, tanskaksi *groenlandsael*, saksaksi *Sattelrobbe*, *Grönlandsrobbe*, englanniksi *harp seal*, *Greenland seal*, *saddleback*, kuutti *whitecoat*, venäjäksi *Grenlandskii tjulen*, kuutti *belok*; Atlantin, Jäämeren ja Vienanmeren pyytäjillä on runsaasti muitakin nimiä.

Tuntomerkit, koko ja ikä: Grönlanninhylje oli esihistoriallisella ajalla Litorinamerellä (ja myöhemmällä Itämerellä) tärkeä pyyntikohde. Lajin koiraat ja naaraat ovat samankokoiset saavuttaen aikuisikäisinä jopa yli kahden metrin pituuden (lisääntymisikäisinä 150–220 cm) ja 100–180 kg painon. Itämerellä eläneet grönlanninhylkeet olivat hieman nykyisiä lajikumppaneitaan pienikokoisempia.¹¹⁶ Aikuisten väriyty on kaksiosainen: naamaosa ja niskasta häntään ulottuvat selkäpuolen alueet ovat tummia tai mustia, muu osa kellertävän- tai harmaanvalkea. Myös kuvioiltaan epäselvempiä yksilöitä tavataan. Elinikä on vähintään 30 vuotta.¹¹⁷

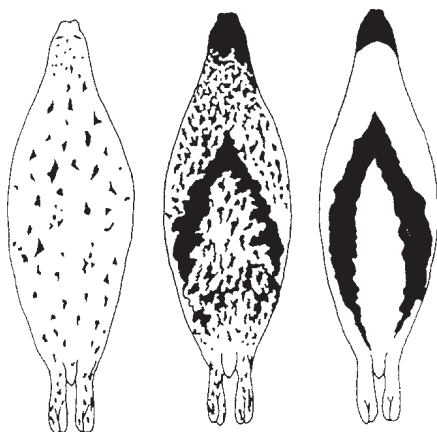
Kanta: Laji yleistyi Itämeren altaalla Litorinavaiheen ensimmäisinä vuosisatoina, mutta luulöytöjä on jo Yoldia-merivaiheelta. Lajin selviytyminen Yoldia-vaiheesta Litorina-merivaiheeseen on epäselvä.¹¹⁸ Kuten harmaahyljekin, näyttää grönlanninhylje ilmestyvän ihmisen asuinpaikkojen luulöytöihin vasta myöhäisen esikeraamisen ajan (5500–4200 eaa) jälkeen. Ruhojen kuljetusongelmat ajojailta rannikon asuinpaikoille voivat selittää

¹¹⁵ mm. Bonner 1979a:60–61.

¹¹⁶ Lepiksaar 1964, Forstén & Alhonen 1975, Ericson 1989.

¹¹⁷ Sivertsen 1941:6–12; Ronald & Healey 1981; King 1983:93–95; Lavigne & Kovacs 1988:42–44.

¹¹⁸ poikkeavia käsityksiä asiasta mm. Ekman 1922, Mohr 1952 ja Lepiksaar 1986:62; vrt. Löugas 1998.

KUVA 15. Grönlanninhylkeen värikuvion muuttuminen iän mukana, vasemmalla nuori, oikealla vanha yksilö, jolla lajityypillinen harppukuvio. Osa yksilöistä jää myös vanhemmiten vaihtelevakuvioisiksi (Lavigne & Kovacs 1988).

grönlanninhylkeen ja harmaahylkeen vähäisen esiintymisen Itämeren pohjoisten rannikkojen pyyntikylien luujätteissä; kaukana pyydetystä hylkeistä olisi otettu talteen vain nahka ja rasva.¹¹⁹

Lajin muinaisesta Itämeren kannasta tiedetään vähän. Sitä tavattiin koko nykyisen Itämeren alueella. Varsinkin neoliittisella ajalla (atlanttisella lämpökaudella) noin 3000–1500 eaa. lajia on pyydetty erityisesti meren keskiosissa (Viron saaret, Gotlanti, Ahvenanmaa), ja runsaasti myös etelämpänä Tanskan salmia myöten.¹²⁰

Otaksuttavasti laji tuli kohtalaisesti toimeen Litorinameren olosuhteissa. Tosin Itämeren altaan luuaineistoista määritettyjen yksilöiden pienehkö koko voi ilmentää vaikeuksia ravinnonhankinnassa tai kilpailussa esimerkiksi harmaahylkeen kanssa.¹²¹ Ravintonsa puolesta grönlanninhylje muistuttaa norppaa ja on hyvin arktisiin oloihin sopeutunut. Grönlanninhylje hävisi Itämereltä ehkä vasta keskiajalla (tarkemmin ks. *Yhteenveto ja tarkastelu*).

Laji on nykyisin pohjoisen Atlantin runsain hylje ja sitä on pyydetty voimakkaasti pari sataa vuotta. Nykyinen kanta poikii kolmella erillisellä alueella Newfoundlandin edustalla (v. 1995 3,5–4 miljoonaa yksilöä), Grönlannin koillispuolella Jan Mayenin lähistöllä (n. 350 000 yks.) sekä Vienanmeren ajojäillä (noin miljoona yks.). Kantojen koko ehti pienentyä 1800-luvun alkupuolelta 1960-luvun lopulle 50–80 prosenttia massapyyntin takia, mutta vuosina 1966–1972 voimaan tulleet pienennetyt saalis-kiintiöt käänsivät kantojen kehityksen voimakkaaseen kasvuun: vuosien 1985–1995 aikana lajin kokonaiskanta 2,5 kertaistui.¹²²

¹¹⁹ Nunez 1990b:33 ja tämä tutkimus.

¹²⁰ Forsten & Alhonen 1975:149–151, 1977; Ericson 1989:58–61; Löugas 1998.

¹²¹ aikaisemmat kokoverailut on nyttemmin kyseenalaistettu, tarkemmin Löugas 1998.

¹²² Lavigne 1979; Ronald & Dougan 1982; Anon. 1994a:23–24; Anon. 1994b; Lawson et al. 1995; Anon. 1995b:20.

Lisääntyminen: Naaraat tulevat sukukypsiksi noin viiden ja koiraat 6–8 vuoden iässä. Itämerta lähinnä Vienanmerellä kuutit syntyvät 40–90 cm paksuille ajojaille helmikuun lopulla ja maaliskuun alussa 90–105 cm pituisina painaen noin 10 kg. Poikasta suojaa valkea kuutinvilla noin kuu-kauden verran, jonka jälkeen se vaihtuu harmaaksi turkiksi, jolloin poika-nen lähtee myös uimaan ja itsenäistymään. Imeytysaika on vain 8–12 päi-vää, ja sen päätyttyä naaras parittelee.¹²³

Elintavat: Grönlanninhylje on arktisten ja subarktisten merien eläin, joka lisääntymiskaudeksi laumautuu suunnattomiin, jopa satojen tuhansien yksilöiden joukkoihin avomeren ajojälautoille. Laumoissa ei ole havaittu sosiaalista hierarkiaa ja pariutuminen tapahtunee enemmän tai vähemmän satunnaisesti. Nuoret yksilöt elävät pääosin yksittäin, mutta vanhat ovat sosiaalisia ja mielellään toistensa seurassa läpi vuoden. Pääravintona ovat kalat (lähinnä villakuore ja turskat) ja äyriäiset. Sukellussyvyys on jopa 280 metriä.

Laji on pelaaginen ulapalla eläjä, jolla on säännöllisiä vuodenaikaisvaelluksia esiintymisalueillaan, pääosan kannasta pysytellessä aina ajojaiden vyöhykkeessä. Kesäisin hylkeet oleskelevat arktisilla alueilla ja vaeltavat syksyllä etelämmäksi poikimisalueille, keväällä päinvastoin. Lajin pääravintokohde on villakuore (*Mallotus villosus*).¹²⁴

Paitsi vuodenaikaisvaelluksia tunnetaan lajin joukkovaelluksia normaalin esiintymisalueen ulkopuolelle. Niiden syynä näyttää olevan hylkeiden saaliskalakantojen joko luonnollinen tai ihmisen aiheuttama kato, jolloin hylkeet – ensin nuoret – lähtevät etsimään elantoaan muualta. Tällaisia massavaelluksia esimerkiksi Jäämereltä Norjan rannikolle (yksittäisiä eläimiä tavattiin jopa Ranskan rannikolla) tapahtui vuosina 1902–03, 1978–81 ja 1987. Viimeisimpien joukkovaelluksien syynä oli lajin saaliskalojen puute Jäämerellä ihmisen ylikalastuksen takia.¹²⁵

Lajin suhde ihmiseen ja metsästys muualla: Laji on ollut Vienanmerellä massapyynnin kohde jo satoja vuosia, mutta muilla poikimisalueilla sitä on metsästetty vasta pari sataa vuotta. Vienanmerellä pyyntiin osallistuivat karjalaiset, venäläiset, saamelaiset ja muutkin rantojen asukkaat. Massapyynti Vienanmerellä muistutti Pohjanlahdelta kuvattua miesjoukkojen ja vene-kuntien kuukausia kestäneitä pyyntimatkoja. Nämä matkat olivat myös alku muulle Jäämeren purjehdukselle, valaan ja mursunpyynnille.¹²⁶ Lajilla ei ole sen kantaa merkittävästi sääteleviä luonnollisia petoja. Vasta 1800-luvun lopun ja 1900-luvun massametsästys pienensi kannat.

¹²³ Sergeant 1991:58–60.

¹²⁴ Kapel 1986; Sergeant 1991:31,101–114.

¹²⁵ Sörensen 1902; Vollan 1985:30; Sergeant 1991:59–60,126. Vaelluksista saattaisivat olla peräisin myös ne kaksi grönlanninhyljettä, jotka Pohjanlahden viimeisiin ja kokeneimpiin hylkeenpyytäjiin kuulunut Erik Granlund Bergöstä on väittänyt ampuneensa Perämerellä 1950-luvulla; näistä toinen Kokkolan edustalla keväällä 1958. Tiedon todenperäisyyttä ei voida enää todistaa, Granlund 1975:60.

¹²⁶ tarkemmin Tegengren 1970; Storå 1987.

Lajia tapettiin kuuttimisjäillä enimmillään 1900-luvun alkupuolella satoja tuhansia yksilöitä vuodessa, lähinnä poikasia (turkin vuoksi) ja jonkin verran naaraita. Jan Mayenin lähellä kuuttiva populaatio romahti jo 1870-luvulla eurooppalaisten liikametsästyksen tuloksena: esimerkiksi vuonna 1875 pyyntiin osallistui noin 60 laivaa, joista pelkästään norjalaisissa 27 laivassa oli 2000 pyyntimiestä. Vienanmerellä kuuttivan Jäämeren kannan romahdus alkoi 1920-luvulla, kun neuvostoliittolaiset suuret pyyntilaivat alkoivat ottaa saaliikseen myös suuria määriä naaraita. Neuvostoliiton ja Norjan yhteinen saalis Jäämerellä ja Vienanmerellä oli vielä 1920-luvulla 200 000–400 000 eläintä vuodessa, mutta 1940-luvun jälkeen enää puolet tästä. Neuvostoliitto rajoitti pyyntiään nimellisellä 100 000 eläimen vuosikiintiöllä vuodesta 1935 lähtien ja vuodesta 1963 60 000 eläimen kiintiöllä. Vuodesta 1965 lähtien kiintiö oli 20 000–30 000 kuuttia. Norjalaisten pyyntimäärät pienenivät näitäkin lukuja nopeammin. Länsiatlantin kanta tapettiin liikaa jo 1830–1850-luvuilla ennen höyrylaivakautta. Tämän jälkeen vuosisaaliit pienenivät alle 400 000 eläimen, mutta pyynti oli mittavaa: 1870-luvulla pyyntijäillä saattoi olla yhtäkaaa yli 200 laivaa ja 10 000 miestä.¹²⁷

Kun kansainväliset saaliskiintiöt tulivat käyttöön 1960-luvulta alkaen, saalismäärät pienenivät. Ne romahtivat lopullisesti 1980-luvun alussa, kun Yhdysvallat ja Euroopan Unioni kielsivät hylkeennahkatuotteiden tuonnin eläinsuojelijoiden painostuksen tuloksena. Juuri grönlanninhylkeen kuuttien tappaminen oli 1960-luvulta 1980-luvulle kansainvälisen eläinsuojelukampanjoinnin pääkohteena. Hyljetutkijoiden mukaan pyynti ei kuitenkaan uhannut lajin olemassaoloa, vaikka se romahdutti kantojen koon. Nykyisin osakannat ovat moninkertaistuneet 1970-luvun tilanteesta. Rannikoiden kalakantojen ylikalastus on välillinen uhka hyljepopulaatioille ja vaikuttanut em. joukkovaelluksiin tavanomaisen esiintymisalueen ulkopuolelle. Lajin luonnollinen predaatio (vihollisina jääkarhut *Ursus maritimus*, holkeri *Somniosus microcephalus*, miekkavalas *Orcinus orca*) on pientä. Nykyinen lajin metsästysmäärä on n. 60 000 hyljettä vuodessa, minkä arvioidaan olevan kolmasosa kestävästi hyödynnettävissä olevasta hyljemäärästä. Itäisen Kanadan kuuttimisjäille on lennätetty turisteja helikoptereilla 1970-luvulta lähtien, ja grönlanninhylje on saanut myös matkailullista arvoa.¹²⁸

Grönlanninhylje on ihmisen merkittävin kilpailija villakuoresaaliista pohjoisilla merillä. Mainitun kalalajin kanta on jo ylikalastettu Jäämerellä ja Amerikan rannikoilla. Grönlanninhylje on myös kaloissa loisivan madon kantaja, joten sen katsotaan aiheuttavan jonkin verran tappioita tätä kautta kalastukselle.¹²⁹

¹²⁷ Popov 1982:366; Busch 1985; Sergeant 1991:89–99.

¹²⁸ Busch 1985; Lavigne 1979; Anon. 1995b:20–21; Bernes 1996:77–78.

¹²⁹ Sergeant 1991:126–128.

5. Ihmisen ja hylkeiden vuorovaikutuksen sekä hylkeenpyynnin kehittyminen Itämerellä

Ilman hylkeitä huomattava osa Arktikumista ja maapallon subarktisesta osasta olisi ollut ihmiselle asumiskelvotonta. Hylkeet olivat kokonsa puolesta sopivan suurta riistaa ihmisille: yhdenkin yksilön tappaminen tuotti ravintoa, tarvemateriaalia ja polttoainetta runsaasti eikä tappamiseen yleensä liittynyt suurta riskiä. Viimeisimmän jääkauden aikaisissa Euroopan paleoliittisissa pyyntikulttuureissa hylkeet olivat saaliseläiminä rannikoilla. Koska tuolloiset Euroopan merenrannikon asuinpaikat ovat nykyisin merenpinnan alapuolella, tästä todennäköisesti merkittävästä ihminen-hylje-suhteesta ei saada yksityiskohtaista tietoa. Kuitenkin viitteitä hylkeenpyynnistä on paleoliittisen ajan luukaiverruksissa ja luolamaalauksissa Ranskan alueelta.¹ Maailmanlaajuisesti hylkeiden ja muiden merinisäkkäiden laajamittaisen hyödyntämisen oppimista on arveltu mesoliittisen kauden ilmiöksi.²

Jääkauden loppuvaiheen ja sen jälkeisissä meso- ja neoliittisen ajan ihmis-yhteisöissä hylkeet ovat olleet tärkeimpien saaliseläinten joukossa ns. jätefaunan luiden ja luisten harppuunalöytöjen perusteella. Kivikautiset Pohjois-Euroopan väestöryhmät olivat keskittyneitä suuren riistan metsästykseen ja kalastukseen sekä tämän ohessa tapahtuvaan keräilytalouteen.³ Ravintotalouden kannalta tuolloiset mereiset eläinperäiset proteiini- ja rasvalähteet näyttävät olleen keskeisiä; hylkeet näiden ravintoaineiden lähteinä olivat usein vertaansa vailla.

5.1. Mesoliittisen ja neoliittisen ajan hylkeenpyynti

Hylkeenpyynti oli Itämerellä kivikaudelta lähtien merkittävä elinkeino. Tämä ei ole ollut selvää menneisyyden tutkimuksellekaan ennen 1970-luvulta lähtien tehtyjä uusia löytöjä ja analyysejä. Vielä 1960-luvulla hyl-

¹ tarkemmin Clark 1946; Bonner 1982b:19–20.

² mm. Workman 1990.

³ Clark 1946; Fitzhugh 1975; Welinder 1978; Indrelid 1978; Renouf 1989.

keenpyyntiä ei nähty kaikissa alan tutkimuksissa merkittävänä muun metsästyksen ja pyyntielinkeinojen rinnalla.⁴ Myöhemmin tilanne on muuttunut oleellisesti.

Viimeisen jäätiköitymisen peitettyä Itämeren altaan ja ulotuttua sen eteläpuolelle ihmisen mahdollisesti käyttämistä hyljelajeista ei saatane enää tietoa Pohjois-Euroopasta lukuunottamatta holoseeniaikaa. Esihistoriallisen ajan merinisäkkäiden hyödyntämistä Itämeren altaalla ja tähän liittyviä arkeologisia ja subfossiilisia löytöjä ovat käsitelleet mm. Möhl (1970), Welinder (1975), Bay-Petersen (1978), Zvelebil (1978), Broadbent (1979), Siiriäinen (1981,1982), Ericson (1989), Hiekkanen (1990), Nuñez (1990a, 1990b), Ukkonen (1993) ja Löugas et al. (1996). Tärkeimpiä todisteita hylkeenpyynnistä ovat ihmisen asuinpaikoilla säilynyt luumateriaali, josta usein vähintään muutamia prosentteja on määritettävissä eläinlajilleen.

Hylkeenpyyntiyhteisöt jääkauden jälkeen ja pohjoinen vetovoima

Viimeisimmän jäätikkövaiheen jälkeiseen Baltian jääjärveen mereiset hylkeet eivät päässeet. Tämän jälkeisen Yoldiameren avauduttua sekä Laatokan-Äänisen salmen kautta Jäämereen että nykyisen Ruotsin kohdalta Atlanttiin ainakin norpat levisivät syntyneeseen uuteen mereen.⁵ Tällöin tämä uusi luonnonvara lienee ollut eräs tärkeimmistä Yoldiameren ja tätä seuranneen Ancylusjärven rannoille metsästäjä-keräilijäyhteisöjä vetäneistä syistä – erityisesti sen pohjoisosiin, josta tätä uutta resurssia pystyttiin tuottoisimmin ja helpoimmin pyytämään (kuuttiaikana) jääolojen takia. Esimerkiksi Ancylusvaiheessa ensimmäiset nykyisen Suomen etelärannikolle asettuneet asukkaat perustivat asuinpaikkansa selkeästi saariston uloiimpiin osiin tai niemien kärkiin silloisten koivumetsien peittämille paikoille.⁶ Norpat näyttäisivät selittävän asutuksen sijainnin asuinpaikkojen jätefaunan perusteella. *Norppia voidaan pitää joka tapauksessa väestöä Itämeren pohjoisille rannikoille vetäneenä syynä* ja ehkä juuri Suomen ensimmäisten jääkauden jälkeisten asukkaiden muuttomotiivina.

Mesoliittisen metsästäjäyhteisön norpan metsästyksen kannalta parhaimmat olosuhteet olivat Ancylusjärven pohjoisosissa, koska eteläosista norppaa oli lähes mahdotonta pyytää jään puutteen takia. Tällaiselle yhteisölle vetovoimaista elinaluetta olivat erityisesti pohjoiset lahdet: nykyiset Pohjan- ja Suomenlahti jäätyvine perukkoineen. Näiden lahtien helposti jääty-

⁴ esim. Hvarfnerin (1965, 1975) koosteet. Poikkeuksena tosin eräät yksittäiset tutkijat kuten Suomessa Meinander (1954:142–143) ja Kivikoski (1961:86), jotka korostivat hylkeenpyynnin muinaista merkitystä Itämeren rannikoiden asuttamiselle.

⁵ Itämeren altaan vaiheista esim. Segerstråle 1957; Eronen 1983.

⁶ Schulz 1997:14,23.

villä rannikoilla ainakin ihmisyyhteisön kriittisimmän ajan eli kevättalven ja kevään ravintoresurssi oli norppien avulla turvattu.

Nykyisen Suomenlahden rannalla meso- ja neoliittisten asuinpaikkojen tunnistetusta luumateriaalista 40–80 prosenttia on norpanluita; hirven ja majavan luita on hylkeen jälkeen eniten.⁷ Metsästys- ja pyyntitalous on perustunut meren (hylkeet), rannikon ja jokisuiden (vaellus- ja kutukalat, vesilinnut) ja sisämaan (kalat, peurat, hirvet, kasvisravinto, turkisriista) vuodenaikaisrytmitettyyn hyödyntämiseen,⁸ mistä on tietoja Pohjanlahdelta vielä uudeltakin ajalta. Vastaavaa norpanpyytäjyhteisön vuotuiskiertoa on kuvattu muualtakin Arktisilta alueilta,⁹ ja se perustuu samankaltaisiin luonnonresursseihin mitä Itämeren alueellakin oli esihistoriallisella ajalla.

Eri pyynti-keräilijäkulttuureista Itämeren altaalle tulleet ihmiset olivat ehkä sopeutuneet eri lailla hyödyntämään hyljeresursssia, mutta lähes kaikkialta Itämeren rannikoiden esihistoriallisilta asuinpaikoilta, joilta eläinten luumateriaalia on enemmän säilynyt, on raportoitu hylkeiden käytöstä.¹⁰ Myös pyynnissä käytetyt kulkuneuvot ovat vanhoja: esimerkiksi skandinaavisten kalliopiirustusten mukaan viimeistään neoliittisella ajalla Itämeren ja Norjan rannikoilla on ollut käytössä suurehkojakin veneitä (eskimojen *umiag* -naistenveneen tyyppisiä), joilla pyyntimiehistöt saattoivat kulkea merellä pitkiäkin matkoja.¹¹ Norpan kuuttiajan pyynnissä ei välttämättä edes tarvittu erillisiä kulkuvälineitä, mutta reet ovat voineet olla käytössä.

Hylkeet olivat erityisesti meso- ja neoliittisella ajalla voimakkaasti metsästyksen kohteina Itämerellä. Tämä ei ole poikkeavaa verrattuna Pohjois-Atlantin tai Kuolan niemimaan saman ajan tietoihin. Esimerkiksi Kuolasta on tältä ajalta jäänteitä tuhansista merinisäkkäiden luista, joista grönlanninhylje, norppa, mursu ja valaat ovat merkittävimmät lajit. Jäämeren rannalla keskittyminen merinisäkkäiden metsästykseen oli niiden runsauden sanelemaa: niitä oli ehkä 10–15 kertaa enemmän saatavilla kuin metsäympäristössä metsästettäviä saaliseläimiä.¹²

Se että Baltian eteläosista (Liettua) ja nykyisen Puolan-Saksan rannikolta ei ole juurikaan tietoja meso- ja neoliittisen ajan hylkeenpyynnistä (eli hylkeen esiintymisestä asuinpaikkojen luuaineistoissa) johtunee sen aikaisen rannikkoasutuksen joutumisesta osittain nykyisen Itämeren peittoon (maankuoren sikäläisen painumisen takia). Tämä on luultavin syy eikä ole syytä olettaa, että Tanskan salmien/Mecklenburgin rannikon, eteläisen Itämeren rannikon tai Baltian rannikon välillä olisi ollut toisistaan poikkeavaa

⁷ Forsten 1972; Hiekkänen 1990:30; Schulz 1997.

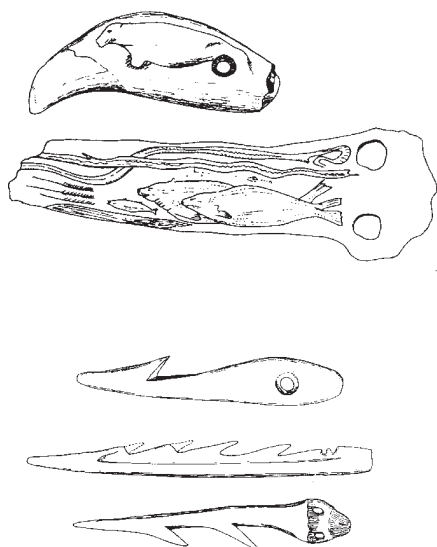
⁸ Matiskainen 1989:48–58.

⁹ Balicki 1968:78–80.

¹⁰ esim. Hiekkänen 1990:29; Paaver 1965; Ericson 1989.

¹¹ Gjessing 1936; Forsberg 1993; Vollen 1985:51.

¹² Shumkin 1994:148,150.

Kuva 16. Paleoliittisia hyljekuvia luupiirok-sina Dordognen alueelta Ranskasta ja meso- ja neoliittisia luisia hylkeen harppuunan teriä Itämeren alueelta Clarkin (1946) mukaan.

suhtautumista hylkeisiin saalisresurssina. Todennäköisesti tälläkin alueella harmaa-, kirjo- ja grönlanninhylje olivat pääsaalislajeja kuten läntisimmässä osassa Itämeren. Baltian pohjoisosien asuinpaikoilla hylkeenluut olivat yleisiä, erityisesti Suomenlahden ja Viron rannikolla eteläisen Baltian ollessa lähes tyhjiötä näiden suhteen.¹³ Tämä vastaa hyvin tietoja historiallisen ajan hylkeenpyynnin merkittävistä alueista Baltiassa: vasta Riianlahdelta pohjoiseen alkoi merkittävä hylkeenpyyntialue.

Varhaiset hylkeenpyyntitekniikat ja suhde muuhun metsästykseen

Hylkeiden muinaisista metsästystekniikoista tiedetään kymmenien kivikautisten luisten harppuunanterien perusteella tämä väline ehkä käytetyimmäksi pyyntiaseeksi. Sitä käytettiin mm. norppia hengitysavannoilta saalistettaessa. Norpan poikaspesien etsintä koirien avulla on myös tuttua koko sirkumpolaariselle alueelle ja todennäköisesti ikivanhaa.

Talvinen norpanpyynti poikasaikana ei käytännössä edes onnistu ilman opetettua koiraa ja sen hajuaistia. Sen sijaan myöhemmin keväällä norppien noustessa jään päälle on voitu käyttää mm. hiipimis- ja harppuunan heittämistekniikkaa, mutta tällöin ja avovesiaikana norpan pyynti on ollut vaikeaa ja vähätuottoista verrattuna kuuttiajan pyyntiin.¹⁴ Koska koirat – luulöytöjen mukaan piirteiltään Itämeren piiristä tunnettuja hyljekoiria

¹³ Timofeev 1994:157–159; Piläts 1998.

¹⁴ tarkemmin tämän tutkimuksen pyyntimenetelmäosat.

muistuttavia – ovat olleet Suomen rannikoilla ja Suomenlahden pohjukassa jo mesoliittisella ajalla yleisiä,¹⁵ on näitä todennäköisesti käytetty ainakin hyljekoirina – aivan kuten vielä 1900-luvulla Suomenlahdelta ja Saaristomereltä on kuvattu. Kun samoilta paikoilta on tiedossa sekä koirien että nuorien norppien luita, on yhteys ilmeinen. Toistaiseksi esihistoriallisia koirien luulöytöjä ei ole yhdistetty norpan pyyntikulttuuriin, vaan tutkimuksissa on puhuttu yleisesti mahdollisista metsästys- tai rekikoirista.

Yksinkertaisimpia harmaa-, grönlannin- ja kirjohylkeen metsästystapoja – kuten nuija- verkkopyyntejä sekä hylkeen sulkemista lahteen – käytettiin todennäköisesti viimeistään mesoliittisella ajalla. Verkkoja voitiin solmia esim. hylkeennahasta, pajusta, niinestä tai hampusta ja verkkopaulat puun juurista, koivunvitsoista, jouhista tms. kuten Antrean verkkolöydöstä ja historiallisen ajan tiedoista voidaan päätellä.¹⁶ Historiallisen ajan hylkeen verkkopyynnin levinneisyyden (Friisien saarilta ja Skandinaviasta itään Pohjois-Siperiaan ja Alaskaan) perusteella on päätelty, että hylkeen verkkopyynnillä olisi pohjoisimmassa Euroopassa esihistorialliset taustat.¹⁷ Tämän ovat Itämeren alueen hyljeverkkolöydöt vahvistaneetkin.¹⁸

Itämeren alueella pyydystettiin muitakin merinisäkkäitä. Esimerkiksi luulöydöt Ahvenanmaalta ja Baltiasta¹⁹ viittaavat siihen, että pyöriäinen (*Phocaena phocaena*) oli Litorinameressä pyyntikohteena. Nykyisin pyöriäisten vaellukset Itämerelle ovat käytännössä loppuneet. Se ui tyypillisesti suurissa parvissa, jolloin sitä on mahdollisesti voitu metsästää veneistä harppuunoinnalla tai ahdistamalla parvia matalaan lahteen tai salmeen, kuten Tanskassa tehtiin vielä 1800-luvulla.²⁰

Itämeren alueen ensimmäisten metsästäjäyhteisöjen on arvioitu olleen erikoistumattomia saaliseläinten suhteen: erikoistuminen esim. hylkeenpyyntiin olisi tapahtunut vasta myöhemmin.²¹ Jyrkkää rajanvetoa ei voi kuitenkaan arkeologisista tutkimuksista ja luuanalyyseistä tehdä. Esimerkiksi Suomenlahdella jo Ancyliuksen järven aikaan (ja hieman myöhemmin Litorinavaiheen alussa) näyttää asuneen selvästi hylkeenpyyntiin erikoistunut metsästäjäväestö, kun samaan aikaan Pohjanlahden rannoilla samoilta asuinkentiltä löytyi hylkeiden ohella myös runsaasti maanisäkkäiden luita.²² Tiettyjen asuinpaikkojen runsaampi luulajisto saattaa selittyä yksinkertaisesti ympärivuotisuudella, toisten sesonkivuotoisuudella. Baltian alueella

¹⁵ Zvelebil 1978; Schulz 1997:25.

¹⁶ vrt. Nihlén 1927; Sirelius 1919:170–172; Luho 1954:18–19.

¹⁷ Gutorm Gjessing: Norges steinalder/Vollan 1985:49.

¹⁸ Luho 1954; ks myös kpl. Passiivisten pyyntimenetelmien kehittyminen ja häviäminen.

¹⁹ Piläts 1998.

²⁰ Vollan 1985:77, 108; sama strategia on ollut mm. inuitien valaanpyynnissä ja japanilaisten delfiinin metsästämisessä, Nunez 1986; 1990b:34.

²¹ Clark 1946; Siiriäinen 1981, 1982.

²² Hiekkanen 1990:28–30.

sen sijaan vaikuttaa hylkeenpyynti selvästi voimistuneen n. 4000 eaa,²³ mikä liittyy hylkeenrasvan hyödyntämisen ja vaihdantatalouden kehittymiseen.

Ylipäättään pitkälle menevät teoriat hylkeenpyyntiin erikoistumisen ajankohdasta ja mm. suhteesta ”hirven katoamiseen” tai ”metsästämiseen sukupuuttoon”²⁴ ovat arveluttavia, sillä pelkästään luuaineiston säilymisen vaihtelevuus aiheuttaa merkittävän virhelähteen jo ilman pyyntiyhteisön asumipaikan luonteen huomioimista sekä suhdetta saalislajien esiintymis-alueisiin, pyyntistrategioihin ja -aikaan, saaliin käsittelytapoihin, kuljetusvaikeuksiin yms.²⁵ Eräissä tutkimuksissa eläinluiden säilymiseen ja lajien esiintymiseen luuaineistossa vaikuttavia seikkoja ei ole tarkasteltu lähdekriittisesti. Esimerkiksi hirven pieni osuus rannikon asuinpaikkojen luuaineistossa on pikemminkin odotettua: rannikolla asumisesta ei ollut strategista hyötyä, jos keskittyi metsästämään hirviä. Toisaalta pitkät luut olivat erinomaista esineiden raaka-ainetta.

Litorinameren uusi resurssipohja ja ”hylkeenpyynnin kulta-aika”

Hylkeenpyynnissä tapahtui käänne, kun Ancyclusjärven (jossa hyljelajeista vain norppa oli tullut hyvin toimeen) tilalle syntyi Litorinameri. Uusi mereinen yhteys toi uuden faunan ja floran Atlantilta ja lämmin atlanttinen ilmasto lisäsi ekosysteemin biologista tuottavuutta ennen näkemättömiin mittoihin. Subfossiililöytöjen ja arkeologisen aineiston perusteella harmaahylje runsastui nopeasti Litorinameren eteläosissa, samoin kirjo- ja grönlanninhylje levittäytyivät meren lahtiin ja luodoille.²⁶ Pohjoisissa suurlahdissa norpat poikivat runsaina kiintojäillä.

Tämä noin 7500–7000 eaa. alkanut ajanjakso vaikutti koko silloisen Litorinameren rantamilla monella tavalla ihmistoimintaan. Suotuista aikaa sekä ihmiselle että hylkeille kesti kivikauden loppuun, ja sen perusta oli Litorinameren 1) suolaisuus ja tästä johtuva monipuolisempi ja biomassaltaan entistä runsaampi ekosysteemi ja toisaalta 2) tuolloin vallinnut lämmin atlanttinen ilmastovaihe, joka yhdessä monimuotoisen ekosysteemin kanssa synnytti runsaan biologisen tuotannon).²⁷ Sen sijaan hylkeiden elinolojen ja hylkeenpyynnin kohentumisen taustateorioiksi eräissä tutkimuksissa esi-

²³ Pilats 1998:10–12.

²⁴ Siiriäinen 1981:15. Siiriäisen (1982:18) mukaan Suomessa metsästysstrategian siirtyminen hirvestä hylkeisiin tapahtui noin 4000–4200 eaa. Siiriäisen teoriaa ovat aiemmin kritisoineet MatisKainen (1989) ja Hiekkanen (1990).

²⁵ vrt. myös Chaplin 1971, Fortelius 1981.

²⁶ esim. Ericson 1989; Ukkonen 1993.

²⁷ Nunez 1990b:46. Esimerkiksi Litorinameren aikaan Perämeren pohjoisrannikon asuinkentiltä löytyneet turskan luut (mm. Bertvall 1991) viittaavat nykyistä suolaisempaan ja tuottavampaan meriympäristöön (nykyään turska on Itämereltä eksyvä harvinaisuus Perämerellä).

tetyt 1) runsastuneet ravinnehuuhtoumat Itämeren etelärannikoilta (ja tämän takia kohonnut meren biomassa)²⁸ tai 2) hylkeiden hakeutuminen suolapitoisuudeltaan hitaimmin muuttuneelle Perämerelle eli hylkeiden huono sopeutuneisuus suolaiseen veteen²⁹ eivät ole vakuuttavia. Tällaisia oletuksia ei voida luonnontieteellisin tiedoin vahvistaa.

Atlanttisella lämpökaudella noin 7500–3000 eaa. ainakin kesän keskilämpötilojen on arvioitu olleen pari astetta nykyistä korkeamman. Jääkauden jälkeisen ilmaston lämpöoptimi lienee saavutettu noin 5000 eaa. Litorinameren matalat suurlahdet olivat nykyistä paljon laajempia ja syvempiä, mikä vaikutti jäätymistä estävästi. Esimerkiksi vielä 5000–4000 eaa. Pohjanlahden vesitilavuus oli nelinkertainen nykyiseen verrattuna. Subboreaalisen kauden, noin 3000–500 eaa., vaihtuessa subatlanttiseen noin 500 eaa. katsotaan jääkauden jälkeisen lämpökauden lopullisesti päättyneen. Subboreaalinen kausi oli sekin aluksi nykyistä ilmastoa leudompi.³⁰

Litorinameren eteläosissa ja Tanskan salmissa harmaahylje oli ehdoton päämetsästyskohde, mutta myös grönlannin- ja kirjohyljettä pyydettiin. Harmaahyljettä pyydystettiin nähtävästi poikimisluodoilla (lämpimän ilmaston vallitessa laji ei eteläosissa merta voinut käyttää jäätä poikimiseen). Grönlanninhyljettä saatiin Litorinameren eteläosistakin kuten Puolan Rzućewon neoliittisen ajan luulöydöt osoittavat. Norppa näyttää olleen Litorinameren alkuvaiheessa sen eteläosissa vielä melko yleinen ainakin osan vuotta, mutta Itämerivaiheen alkaessa sen osuus lähes häviää asuinpaikka-aineistojen luulöydöistä.³¹

Kirjohylkeen vähäiseen määrään pyyntikohteena lienee vaikuttanut se, että laji oli todennäköisesti Litorinameressä harvalukuisempi ja vaikeammin pyydystettävä kuin laumasieluiset, pelottomammat, suuremmat ja siten halutummatsa harmaa- ja grönlanninhylkeet.

Pohjoisimmissa osissa Litorinamerta norpanpyynti oli tärkeä elinkeino viimeistään 6000–5000 vuotta eaa. kevättalvisissa rannikon pyyntiyhteisöissä. Talvisessa norpan jääpyynnissä oli epäilemättä keskeisenä apuna koirra. Tällaista yhteisöä edustavat jo kymmenet tunnetut sesonkiluonteiset, suuret ja pienet asuinpaikat muinaisen Perämeren rannikoilla, erityisesti Litorinameren saarissa ja niemissä, kuten Norrbottenin Alträsket noin 5000 eaa., ja Lillberget 3900 eaa.,³² sekä Suomen puolella mm. Tervolan Törmävaara ja Kauvonkangas, Yli-Iin Kierikki, Kuivaniemen Veskankangas, Kaustisen Kankaan ja Pedersören Hundbackan neoliittiset asuinkentät.³³

²⁸ Ericson 1989:59–61.

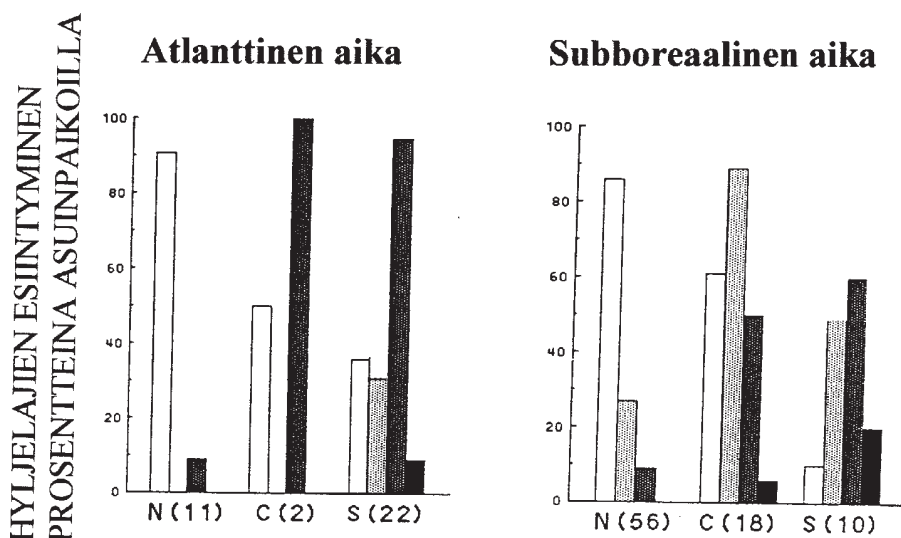
²⁹ Christiansson 1971:60–63.

³⁰ Sauramo 1954; Eronen 1990:232–233; Broadbent 1982:49.

³¹ Möhl 1970; Gill 1978b:18; Ericson 1989:57–60.

³² Populär arkeologi 2/1991; Halén 1991, 1994; Sturk 1991; Huggert 1992.

³³ esim. Kotivuori 1993a:132–133; Oksala 1994.; Koivunen 1996; Halinen 1997; Miettinen 1982; Rautiainen P. käsikirj.

Kuva 17. Eri hyljelajien osuus prosentteina atlanttisella ja subboreaalaisella ajalla niillä Itämeren esihistoriallisilla asuinpaikoilla, joilta hylkeiden luuta on voitu määrittää lajilleen luujätteistä Ericsonin (1989) mukaan. Avoin pylväs = norppa (*Phoca hispida*), vaaleanharmaa = grönlanninhylje (*Phoca groenlandica*), tummanharmaa = harmaahylje (*Halichoerus grypus*), musta pylväs = kirjohylje (*Phoca vitulina*), N = Itämeren pohjoisosat, lähinnä Pohjanlahti, C = Itämeren keskiosien rannikot ja saaristot, S = Itämeren etelärannikko, Etelä-Ruotsin rannikko ja Tanskan salmet. Luvut sulkujen sisällä ilmaisevat asuinpaikkojen lukumäärän osa-alueella. Ks. hyljelajien suhteista ja mahdollisista virhelähteistä tarkemmin teksti; grönlanninhylkeen osalta myös tulosten tarkastelu. Ericsonin (1989) jälkeen vastaavaa yhteenvetoa ei ole tehty, vaikka uutta tietoa ilmestyy aiheesta vuosittain; tämä ei ole kuitenkaan muuttanut kokonaiskuvaa esimerkiksi hyljelajien suhteista Ericsonin esittämään verrattuna.

Atlanttiselle kaudelle sijoittuvalla Pohjanlahden hylkeenpyynnin ”kulta-ajalla” lienee selvä selitys: varsinkin norpat, mutta myös muut hylkeet jouutuivat kuuttimaan nykyistä pohjoisempana Perämerellä jään puuttuessa usein etelämpää. Jäätyminen lienee ollut heikkoa muualla Litorinameressä myös korkeammasta suolaisuudesta johtuen. Perämeren asema erityisesti esihistoriallisella (ja myöhemmälläkin) ajalla keväisen kuuttimisajan hylkeenpyynnin keskuksena perustui jääoloihin: leudon ilmaston (ja talvien) aikaan jäälle kuuttivat hylkeet löysivät jäätä vain Pohjan- ja Suomenlahden pohjukoista tai jokisuiden lahdista, jossa suolaton jokivesi kerrostui suolaisen meriveden päälle ja muodosti jäätä muuta merialuetta useammin. Tästä syystä Perämeren rannikolla kukoisti erityisesti norpan pyyntikulttuuri, sillä hylkeiden saavutettavuus poikasaikaan oli nykyistä helpompi.

Litorinameren pohjoisimmat lahdet, nykyisen Perämeren pohjoisosan rannikoilla, olivat runsaista asuinkenttien luulöydöistä päätellen oivallisia norpan poikimisalueita, kun grönlannin- ja harmaahylkeet poikivat ehkä samaan aikaan ulompana ajojäävyöhykkeessä. Esimerkiksi meren äärim-

mäisessä perukassa oli tuolloin merkittävä norpanpyyntisaari, nykyinen Tervolan Törmävaara, Kemijoen edustalla lahdessa, jonka ympäristö jäätyni epäilemättä joka talvi.

Meren pohjoisosissa myös grönlanninhylje tuli pyyntikohteeksi viimeistään neljännellä vuosituhannella eaa. Tuolloin ainakin Suomen neoliittisen ajan asukkaat metsästivät harppuunoin grönlanninhyljettä kevättalvella kaukana rannikosta ajojällä, mitä todistaa Närpiöstä Etelä-Pohjanmaalta löydetty grönlanninhylkeen luuranko hirvenluisine harppuunoineen. Harppuunoimispaikka oli tuolloin n. 3000 vuotta eaa. reilun 20 km:n päässä rannikosta.³⁴

Grönlanninhylje on tavallinen asuinpaikkojen luujätteissa Ahvenanmaan saaristossa kolmannella vuosituhannella eaa., mutta näyttää puuttuvan varhaisemmilta asuinpaikoilta.³⁵ Grönlanninhylkeen luut yhdessä myöhäisen kivikauden verkonjäänteiden kanssa löydettyinä Porin läheltä viittaavat myös siihen, että lajia pyydystettiin verkoillakin. Sitä miten ja mihin vuodenaikaan saalistus tapahtui, ei voida enää päätellä, mutta verkkokohojen ja verkkojen suuresta määrästä päätellen työ on vaatinut organisoitua miesjoukkoa. Vastaavia esihistoriallisen ajan hyljeverkkojäänteitä, lähinnä painokiviä ja satoja kaarnakohoja, on löytynyt myös Ruotsista Lundforsin asuinpaikan lähistöltä.³⁶ Vielä pronssi- ja varhaisella rautakaudella Saarenmaan väestö näyttää sivuelinkeinonaan pyytäneen merkittävät määrät grönlanninhylkeitä, vaikka väestö oli muuten keskittynyt karjanhoitoon, maanviljelyyn ja kalastukseen.³⁷ Myös Itämeren etelärannikolta on tiedossa lukuisia grönlanninhylkeen luulöytöjä.³⁸

Ihmisen ja hylkeiden kivikautisesta vuorovaikutuksesta

Kivikaudella pohjoisen Litorinameren rannikon asutus näyttää saavuttaneen huippunsa tyypillisen kampakeraamikan aikaan noin 5000–3000 eaa., jolloin myös meren etelärannikolla ihmispopulaatio kasvoi merkittävästi.³⁹ Tällöin kalastukseen ja hylkeenpyyntiin erikoistuneen väestön on päätelty aiheuttaneen Suomen rannikoilla sekä kala- että muun riistavarojen ehtymistä ja näin oman populaationsa nopean taantumisen – lukuunottamatta Perämeren rantamia, jossa menestyksekkäs hylkeenpyynti näyttää jatkuneen.⁴⁰

³⁴ Sauramo 1936; Forsten & Alhonen 1975.

³⁵ Nunez 1986; Lindqvist 1988.

³⁶ Luho 1954; Alhonen 1974; mm. Populär arkeologi 2/1991:31; Broadbent 1988.

³⁷ Bikikova/Gurina 1967; Zvelebil 1978:217.

³⁸ Gill 1978:18; Ericson 1989.

³⁹ mm. Siiriäinen 1981; Meiklejohn 1978:75.

⁴⁰ Siiriäinen 1981:21–22, 24–30. Hänen hypoteesinsa grönlanninhylkeen keskeisestä asemasta ihmisyhteisöjen elämässä, kulttuurimuutosten ja ihmisen populaatiokoon tärkeimpänä säätelijänä perustuu sirpaleiseen empiiriseen aineistoon, sillä luuaineistoja ei oltu vielä juurikaan analysoitu. Myöhempi tutkimus ei ole vahvistanut Siiriäisen hypoteesejä.

Hylkeen käyttötarkoituksen ja pyyntiponnistuksen (saalistamiseen käytetty työn, resurssien ja ajan)⁴¹ optimoinnin mukaan esihistoriallisen ajan halutuimmat hyljelajit ovat vaihdelleet ajallisesti ja paikallisesti kuten mitkä tahansa metsästäjäyhteisön saalistukohteet. Kaikkien hyljelajien kuutit ovat olleet haluttua herkkua, mutta myös aikuisia voi olettaa metsästetyn ravinnoksi aina pyyntiponnistuksen ollessa odotettuun saaliiseen nähden kohutuullisen. Joka tapauksessa kunkin lajin kuuttimisaika on ollut keskeistä metsästysaikaa.

Litorinameren pohjoisosissa norpan ylivoimainen suosio pyyntikohteena on luonnollinen: pyytäjien kannalta turvalliselle kiintojälle ja lähimmäksi rannikkoa poikivana hylkeenä sen saalistaminen oli pyyntiponnistukseen nähden optimaalisinta, vaikka laji ei esiintynytkaan laumoissa. Norpan synnynäinen tapa yksittäis- tai pariesiintymiseen kiintojääalueella lieenee selvä rinnakkaisevoluution tulos, joka on syntynyt saalistuksen välttämisestä ja suhteesta lajin (aikaisemmin) tärkeimpään saalistajaan eli jääkarhuun.

Toiseksi eniten pohjoisessa voisi olettaa pyydetyn grönlanninhyljettä, sillä lajin kuuttimisaikat ajojäältä on helposti paikallistettavissa ja kuuttivat hylkeet ovat yhtenäisinä laumoina, jolloin niiden tappaminen on (Jää- ja Vietnanmeren tapaan) esimerkiksi harmaahylkeisiin verrattuna helpompaa. Pyyntimatkat ajojääille ovat kuuttimisaikaan olleet kuitenkin selvästi norpanpyyntiretkiä vaarallisempia ja edellyttäneet ruuhtaa, kanoottia tai venettä. Tällaisten kulkuneuvojen ollessa käytössä saalista on voitu saada kerralla suuri määrä. Ongelmalliseksi on tällöin muodostunut saaliin kuljettaminen, mikä on ehkä voitu ratkaista ruhojen nylkemisellä ja vain rasvanahan talteenotamisella, kuten historiallisella ajalla on tehty. Lajia, kuten harmaahyljettäkin, voisi laumahylkeenä lisäksi olettaa metsästetyn ylläköillä lepäilyluodoilta tai lahtiin sulkemalla. Tällaisista paikoista yhteistyökykyinen miesjoukko on voinut saada helpohkosti eläimiä nuijituiksi tai esim. verkkoihin. Tällainen pyyntitapa sopisi mm. Ahvenanmaan Jettbölen asuinpaikalle, jossa nuoria ja esiakuisia grönlanninhylkeitä onkin syksyisin saalistettu.⁴²

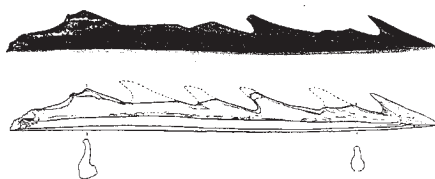
Suurimpana hylkeenä ja laumaeläimenä harmaahylkeen voisi olettaa olleen kautta esihistorian halutuinta ja helppoa hyljesaalista. Näin onkin ollut Litorinameren eteläosissa, jossa laji on yleisin asuinpaikkojen hyljejäänteissä. Kuitenkin harmaahylkeen mitätön osuus pohjoisen ja itäisen Litorinameren asuinpaikkojen luumateriaalissa on tosiasia.⁴³ Laji lieene ollut yleinen koko Litorinameren alueella. Selitystä harmaahylkeen muinaisen metsästyksen kahtiajakaisuuteen onkin etsittävä lajin metsästettävyydestä ja pyyntiponnistuksesta erilaisissa pyyntioloissa, unohtamatta tähän liittyviä luuaineistojen mahdollisia virhelähteitä.

⁴¹ tarkemmin pyyntitapahtuman resurssoinnista ja budjetoinnista esim. Lee 1968, Torrence 1981.

⁴² vrt. Storå 1994:41–42.

⁴³ Pilats 1998:15.

Kuva 18. Esihistoriallinen hirvenluinen hyljeharppuuna Oulujoen subfossilisesta hyljelöydöstä (Leppäaho 1936).

Harmaahylje on kuuttinut Itämeren eteläosissa maalle perinteisesti silloin, kun jäätä ei ole ollut. Suurissa laumoissa esiintyvänä laji on ollut otollinen kohde ylläköpöpyynneille, kuten historiallisen ajan tiedot⁴⁴ osoittavat. Sen sijaan Itämeren eteläisillä vesialueilla ainakin norppa on jo ekologisten vaatimustensa takia aina harvinainen. Grönlanninhylkeen voisi olettaa olleen siellä atlanttisella lämpökaudella lähinnä syksy- ja talviajan vieras, jos lajin kanta on käyttäytynyt vaeltavasti Litorinamerellä kuten muilla merillä. Kirjohylje pienempänä ja enemmän yksittäin esiintyvänä ei ole koskaan voinut olla yhtä tavoiteltu ja helppo saalis näissä oloissa kuin harmaahylje, vaikka jälkimmäinen onkin tunnettu kookkaana, vaikeasti pidäteltävänä ja kokemattomalle metsästäjälle jopa vaarallisena vastustajana. Tämän perusteella harmaahylkeen esiintyminen Itämeren eteläosien esihistoriallisten asuinpaikkojen pääsaalislajeina on looginen.

Sen sijaan pohjoisempaan tilaan on pulmallisempi. Lajin pohjoisen Litorinameren poikimispaikoista ei voi saada kuvaa arkeologisista tai subfossiililöydöistä. Koska Närpiön löydön perusteella grönlanninhylkeitä on Pohjanlahdella metsästetty kevättalvella jäältä harppuunoin kaukana ulkomerellä, on ajojaita ollut Pohjanlahdella myös harmaahylkeiden kuuttimisalustoiksi. Ajojääoloissa harmaahylje oli kuitenkin vaikeampi saalis kohde kuin grönlanninhylje. Myöskään harmaahyljeaikuisia ei raskaimpina hylkeinä välttämättä edes raahattu rannikolle tällaisista oloista, vaan tyydyttiin ottamaan mukaan rasvanahka, – aikuisten liha on ainakin historiallisena aikana yleensä noteerattu enemmän tai vähemmän syömäkelvottomaksi. Lisäksi laji lienee esiintynyt – kuten historiallisenakin aikana – mm. Pohjanlahdella etupäässä talvisin, kun kannan kesän ja syksyn lepäily- ja syönösaluudet olivat etelämpänä. Tällaiset seikat saattaisivat selittää sen, että lajia ei käytännössä tavata Pohjanlahden rannikon asuinpaikkojen jätefaunassa keskellä neoliittisella ajalla. Toinen selitys voisi olla lajin kuuttimistavoissa tapahtunut muutos, koska ei ole tietoa milloin pääosa Itämeren harmaahyljekannasta siirtyi kuuttimaan luodoilta ajojaille.⁴⁵

⁴⁴ esim. Säve 1867.

⁴⁵ kirjallisuudessa on toistettu toistaiseksi hypoteesia että Itämeren harmaahyljepopulaatio olisi jäänyt vangiksi Ancyclusjärveen, jolloin se olisi sopeutunut jääoloihin. Tätä ei ole kuitenkaan voitu osoittaa luulöydöin, vrt. esim. Davies 1957; Forsten & Alhonen 1975; Lepiksaar 1986:55; Ukonen 1993.

Edellä kuvatut lajikohtaiset erot saalistettavuudessa, pyyntiponnistuksessa ja saaliin käsittelytavoissa selittävät hyvin Ericsonin (1989) kuvaamat erot Itämeren esihistoriallisen ajan asuinpaikkojen hylkeenluulöydöissä ilman teorioita hylkeiden vaihtelevista runsastumisista, levinnäisyyden muutoksista tai ”massametsästyksen” aiheuttamista hyljekantojen romahtamisista. Näitä kaikkia on eri yhteyksissä esitetty luulöytöjen vaihteluiden selittäviksi tekijöiksi.

Litorinameressä yleistyneen grönlanninhylkeen on arveltu muuttaneen meren pohjoisosassa hylkeen pyynnin luonteen yksittäisestä norpan metsästyksestä ”grönlanninhylkeen massametsästykseksi”, jolla olisi ollut myös merkittäviä vaikutuksia ihmisen kulttuuriin: tämä olisi mm. synnyttänyt tarpeen keramiikka-astioiden käytölle.⁴⁶ Laumahylkeiden massametsästystä on epäilemättä esiintynyt, mutta kuva pyyntikulttuurin muuttumisesta ei ole yksiselitteinen. Jo ennen Litorinavaihetta rannikoiden pyyntiyhteisöissä hylkeet saattoivat olla päämetsästyskohde osan vuotta ja toisaalta yleensä pohjoisen Litorinameren rannikolla asuinpaikkojen lajilleen määritetyt luulöydöt näyttävät olevan usein yksipuolisesti norpan luita, grönlanninhylkeen ollessa harvinaisemman.⁴⁷ Sen sijaan Baltiassa, Gotlannissa ja Ahvenanmaalla osa kivikautisista hylkeenluulöydöistä viittaa pyynnin selvästi keskittyneen grönlanninhylkeeseen,⁴⁸ mutta tällöinkään pyynnin ”massametsästyksen” luonteesta ei ole todisteita.

Metsästysstrategian, saaliinkäsittelyn ja kuljetuksen optimoinnin mahdollisesti aiheuttamia virhelähteitä ei arkeologien tai kulttuuriekologien hypoteeseissa ole juurikaan otettu huomioon.⁴⁹ Esimerkiksi jos raskaat pelagiaaliset laumahylkeet (grönlannin- ja harmaahylje) on käsitelty jo avomeren jäillä vain rasvan ja nahkojen talteenottamiseksi ja kuljetushyödyn optimoimiseksi (kuten historiallisella ajalla tehtiin kaukana rannikolta pyydetuille hylkeille lajista riippumatta)⁵⁰, ei niistä voinut myöskään jäädä luumateriaalia rannikon asuinpaikoille. Näiltä paikoilta tutkijoiden käsiin on jäänyt vain säilynyt, pääasiassa palanut luumateriaali. Myöskään se, mitkä luut poltettiin, ei ole yksiselitteistä.

Kivikauden ihmisen aiheuttamasta, mahdollisesta saalishylkeidensä kantojen romahtamisesta ei enää saada todisteita. Silloinen metsästäjä määrä ja välineet huomioon ottaen tällainen työ vaikuttaa mahdollottomalta muiden kuin laumahylkeiden osalta: näille kannoille jo neoliittinen ihmisen saalistus lienee ollut merkittävä, mutta suoraa sukupuuttoa ja hylkeiden alueel-

⁴⁶ Siiräinen 1981:18–30.

⁴⁷ esim. Hiekkanen 1990; Kotivuori 1993a,1996;Yli-Iin Kierikin löydöistä Korolainen, Minna suull. ilm.

⁴⁸ Nihlén 1927:192–194; Storå 1994; Löugas 1998.

⁴⁹ Esim. Ericson 1989.

⁵⁰ Suomenlahdelta esim. Aalberg 1937:11; Pohjanlahdella näin tehtiin 1900-luvulla aina.

lista häviämistä ihmiset tuskin ovat saaneet aikaan. Litorinameren nykyistä Itämeren selvästi suuremmasta biologisesta tuottavuudesta johtuen hyljekannat ovat olleet paremmassa asemassa ympäristön kantokyvyn ja ravintopotentialin suhteen, vaikka toisaalta meren vähäinen jäätyminen suosi metsästäjiä kuuttimisaikana. Yksittäinen metsästäjä ei kykene pyyntisesongin aikana tappamaan ja käsittelemään kuin rajallisen määrän hylkeitä, vaikka nämä olisivat helposti tapettavia. Ainoastaan grönlanninhylje aina jälle ja laumassa kuuttivana on voinut olla niin merkittävän saalistuspaineen alainen, että se ehkä yhdessä meren ekosysteemin muutoksen seurauksena hävisi Itämereltä. Muiden hyljelajien osalta tiedot historiallisen ajan hylkeenpyynnistä ennen tuliaiseita eivät viittaa siihen, että ihminen olisi kyennyt romahduttamaan merkittävästi Itämeren hyljekantoja ennen 1800-lukua, vaikka esim. 1550-luvulla pelkästään Suomen puoleisen Pohjanlahden pitäjien pyyntimäärät saattoivat olla 15 000 hyljettä kevässä.⁵¹

Siiriäisen mukaan⁵² Fennoskandian sisäjärvien norpat joutuivat jo varhain kivikaudella voimakkaan massametsästyksen kohteiksi aiheuttaen jopa niiden katoamisen ja että rannikolla norpalle olisi käynyt yhtä heikosti: norppakantojen taantumisesta olisi ollut myös monia seurauksia väestölle ja tämä olisi aiheuttanut myös metallikausilla metsästyksen painopisteen siirtymisen merelle ulkosaariston harmaahylkeisiin. Näille hypoteeseille ei ole todisteita, eikä esim. Suomen sisämaan melko hyvin tunnetut kallio-maalaukset anna mitään viitteitä hylkeisiin tai hylkeenpyyntiin sisävesillä.⁵³ Myöskään sisäjärvien biologinen tuotanto ei ole koskaan ollut niin suuri kuin meressä eikä näin ollen ole voinut ylläpitää suurta hyljekantaakaan, ”massametsästyksestä” tai ”ympärivuotisesta rikkaasta hylkeenmetsästyksestä” puhumattakaan, vaikka yksittäisiä kivikautisia norpanluita onkin löytenyt mm. Saimaalta Sulkavalta ja Luopioisten Kukkianjärven muinaisrannalta.⁵⁴

Vielä 1700-luvulla kansan parissa sitkeänä elänyt käsitys Päijänteen erillisen norppakannan olemassolosta⁵⁵ viittaa pikemminkin siihen, että norppa hävisi Päijänteeltä ehkä vasta historiallisella ajalla,⁵⁶ mutta missään vaiheessa se ei liene ollut tärkeä metsästyskohde. Sisämaan väestön elinkeino- ja asutushistoria selittyneekin muilla tekijöillä kuin sisäjärvien norppa-

⁵¹ Tegengren 1970; Kvist 1987, 1989.

⁵² Siiriäinen 1981:15,28,34 ja 1982:20.

⁵³ Kivikäs 1997:49. Tosin eivät muuallakaan Fennoskandiassa kalliopiirustukset tai -maalaukset kuvaa hylkeitä paria Pohjois-Norjan piirroskenttää lukuunottamatta (Gjessing 1936, Vollen 1985:44). Hylkeillä ei ehkä ollut sellaista maagista merkitystä metsästäjäyhteisöille kuin esim. hirvillä.

⁵⁴ mm. Siiriäinen 1982:20.

⁵⁵ Linnell 1958:73.

⁵⁶ Kuisma 1997:94, joka esittää ilman perusteluja Päijänteen-Keiteleen norpan häviämisaikankohdaksi keskiajan.

Kuva 19. Hylkeenrasvan tultua tärkeäksi vaihdanta- ja kauppatuotteeksi kaukana rannikosta pyydystetyt hylkeet on voitu käsitellä kuten tehtiin yleisesti historiallisella ajalla: vain nahka rasvakerroksineen voitiin ottaa mukaan rannikolle. Tässä rasvanahkojen käsittelyä Suomenlahdella (Museoviraston kuva-arkisto, valokuvaaja Jorma Jussilainen 1953).

kannan oletetuilla muutoksilla. Esimerkiksi kannan sisäsiitoksella saattaa olla merkitystä järvien norppakantojen katoamiseen ja taantumiseen.⁵⁷

Hylkeenpyynnin sosiaalinen ja taloudellinen merkitys

Kun neoliittisella ajalla karjanhoito- ja maanviljelyskulttuuri levisi Itämeren alueelle, pelkästään pyyntielinkeinoihin perustuvien yhteisöjen määrä väheni jo kivikauden lopulla ja metallikausien aikana. Hylkeenpyynnin merkitys oli jo myöhäisellä kivikaudella, noin 3000–2000 vuotta eaa., Itämeren etelä- ja kaakkoisosien karjanhoidon ja maanviljelyn omaksuneissa kulttuureissa vähäinen. Esimerkiksi Baltiassa sitä harjoittivat merkittävästi vain Itämeren saarilla asuvat ja osa rannikkoväestöstä.⁵⁸ Itämeren pohjoisosissa tilanne oli toinen.

Hylkeenpyynti lienee liaksi korostunut joissakin esihistoriallisen ajan johtopäätelmissä, sillä verrattuna muihin ihmisen saaliseläimiin hylkeiden luut säilyvät tiiviin rakenteensa ansiosta pitempään.⁵⁹ Rannikoilla hylkeenpyynti lienee muodostanut aina elintason parantajan hylkeestä saatavien tuotteiden avulla. Hylkeiden hyödyntämisessä on ollut monia luonnon- ja kulttuuriolosuhteista johtuneita vaiheita kivikaudesta metallikausiin ja aina historialliseen aikaan saakka. Näistä ei kuitenkaan voitane nykytietämyksellä muodostaa kuin hypoteesejä, kuten Christiansson ja Broadbent (1975) sekä Siiriäinen (1981) ovat tehneet.

Yleisenä käsityksenä esitetään, että metsästäjä-keräilijät elivät sekä sosiaalisesti että taloudellisesti tasa-arvoisissa yhteisöissä. Tämä tarkoittaa mm.

⁵⁷ Järvinen & Varvio 1985.

⁵⁸ tarkemmin Zvelebil 1978.

⁵⁹ Ericson 1989:62–63.

saaliin jakoa koko yhteisön kesken, mikä on ollut tyypillistä mm. inuitikulttuurille.⁶⁰ Vielä 1900-luvun alussa hylkeenpyyntiseurueet – käytännössä kyläyhteisöt – jakoivat saaliin sekä Pohjanlahdella että mm. Riianlahden Ruhnassa pyyntiin osallistuneiden kesken. Kuuluminen pyyntiyhteisöön toimi myös eräänlaisena sosiaali- ja eläketurvana.⁶¹ Tällainen sosiaalinen tasa-arvo hylkeenpyyntiyhteisössä on odotettua sen perusteella, että pyyntiretket vaativat yhteistyötä ja henkilökohtaista luottamusta jäsenten kesken niiden vaarallisuuden takia.

Luonnonvaroiltaan rikkailla alueilla on ollut mahdollista hankkia ylijäämää varastoon myös kaupankäyntiä varten; ylijäämän tuottaminen on ollut avainasemassa taloudellisen ja sosiaalisen eriarvoisuuden ja kilpailun synnyssä. Mahdollisia viitteitä tällaisesta eriarvoisesta neoliittisesta hylkeenpyyntiyhteisöstä on Pohjanlahdella, joka on ollut myöhempinäkin aikoina Euroopan tuottoisin hylkeenrasvan tuottaja: osassa punamultahautauksia vainajat ovat saaneet mukaansa yli 30 meripihkariipusta, toiset taas eivät mitään.⁶² Eriarvoisuuden syynä saattavat tosin olla muutkin pyyntiyhteisön kulttuuriset tekijät.

Euroopassa on varhaiselta neoliittiselta kaudelta noin 5500 eaa lähtien merkkejä systemaattisesta raaka-aineiden ja tuotteiden välityksestä eli kauppa- ja vaihdantataloudesta. Tämä aika oli myös Litorinamerellä tehostuneen hylkeenpyynnin aikaa: nahkojen ja traaniöljyn on arveltu tulleen näihin aikoihin merkittäväksi vaihdantatuotteeksi ja synnyttäneen mm. tarpeen säilöä traaniöljyä keramiikka-astioissa. Keramiikan on arveltu tulleen käyttöön nimenomaan tarpeesta säilyttää traaniöljyä vaihdantataloutta varten. Koska keramiikka tuli käyttöön myöhemmin Pohjanlahden ja Itämeren länsiosissa, on tästä päätelty hylkeen traaniöljytalouden olleen kehittyneemmän Litorinameren itäpuoliskolla.⁶³ Hylkeenpyynti lienee saanut kaupan avulla myös sosiaalisesti arvostetun elinkeinon aseman, sillä vaihdantatuotteita antavana se turvasi harjoittajilleen myös vastatuotteita, joilla saatettiin parantaa elintasoja ja yksilön sosiaalista asemaa pyyntiyhteisössä.

Perustelut keramiikan kehittymisen ja hylkeen traaniöljykaupan yhteydestä ovat ongelmallisia: esimerkiksi Pohjois-Amerikan luoteisosissa traaniöljyä ei säilötty hauraisiin keramiikka-astioihin vaan perinteisesti mm. puuastioihin, poron, valaan, hylkeen tms. mahalaukusta tai virtsarakoista tehtyihin nahkapusseihin.⁶⁴ Myös Itämerellä historiallisella ajalla traaniöljy kuljetettiin ja säilöttiin aina puuastioissa tai -tynnyreissä. Sen sijaan kera-

⁶⁰ esim. Hertz 1995:134–141.

⁶¹ tarkemmin Klein 1924.

⁶² mm. Halinen 1997:22–26.

⁶³ esim. Siiräinen 1981:7–11, 18–24; Nunez 1990a.

⁶⁴ Nelson 1899:73; Suttles 1968:63.

miikka-astioita on voitu käyttää tilapäisinä rasvan kokoamis-, varasto- tai käymisastioina, mutta nestemäisen vaihdantatuotteen kuljetusastioiksi ne ovat olleet liian hauraita.

Pohjanlahden rannikkoalueilta, mm. Kaustisen Kankaalta, Yli-Iin Kierikistä ja Ylikainuun (Överkalix) Lillbergetistä, on neoliittisten hylkeenpyyntiyhteisöjen asuinpaikoilta paljastunut kaupan avulla tuotettu meripihkasta, piistä, kuparista ja skandinaavisesta liuskeesta valmistettu esineistö.⁶⁵ Myös pohjoisen Fennoskandian sisäosiin kulkeutui hyljetuotteita, mitä todistavat esim. hylkeenluut Ruotsin Lapin Tjikkiträskin asuinpaikalla.⁶⁶ Löydöt todistavat kaupankäynnistä pohjoisen hylkeenpyyntiväestön ja muiden Itämeren neoliittisten yhteisöjen välillä.

Hylkeiden voimallisen pyynnin aikana noin 6000–2000 eaa. Litorinameren pohjoisosan rannikkoväestö, erityisesti ns. asbestisekoitteinen ja kampakeraaminen kulttuuri Pohjanlahdella, Suomenlahdella ja Ahvenanmaalla, perusti toimeentulonsa osan aikaa vuodesta hylkeisiin. Hylkeenpyynti oli nähtävästi osa silloisen pyyntiväestön vuotuiskiertoa muodostaen ainakin kevättalvisen pääelinkeinon ja tärkeän vaihdantahyödykkeiden (rasva, nahka) saantitavan.⁶⁷ Näin kalastus jokisuiissa kevästä kesään ja lopukesällä järvillä, vesilinnut ja keräilytalous kesällä ja alkusyksyllä, maaeläinriista syksyllä ja alkutalvesta, norppa kuutteineen rannikon kiintojää-alueilla helmi-maaliskuulla ja harmaahylje sekä grönlanninhylje maaliskuutoukokuulla ajojääoloissa aina karvanvaihtoon saakka olisivat muodostaneet luonnolliselta tuntuvan vuotuiskierron resurssiperustan. Hylkeitä tosin saatettiin pyytää myös esim. jo syksyllä verkoilla ja yrittää myös yllättää lepäilyluodoilta pitkin kesää.

Pohjanlahdella neoliittisen ajan asuinpaikoilla, jossa luumateriaali on lähes yksipuolisesti norppaa, on Tervolan Törmävaaran ja Kaustisen Kankaan perusteella ollut talvisesongin aikana koolla 30–50 henkilöä eli 4–10 asumuksen verran, joista ehkä 10–15 on ollut aktiivimetsästäjää. Tällöin norpan pyynnissä on voitu käyttää apuna erilaisia piirityspyyntitekniikoita. Selvin esimerkki tällaisesta pitkäaikaisesta kivikautisesta norpanpyynnin talvikylästä on koko Euroopan laajimmat säilyneet kylämäiset asuinkentät kronologisesti toisiaan seuraavilla rantaterasseilla Tervolan Törmävaarassa, silloisessa Litorinameren pohjoisimman lahden saarella, johon nähtävästi joka talvi noin 3500–2000 eaa. kokoontui metsästäjäryhmiä norpanpyyntiin.⁶⁸

Törmävaaran ja muiden Kemijokisuun muinaisrantakorkeuksien asuinpaikkojen perusteella näyttää siltä, että väestö vaelsi suku- tai pyyntikun-

⁶⁵ Halén 1994; Halinen 1997; Koivunen 1996; Ylimaunu & Costopoulos 1998.

⁶⁶ Gräslund 1967.

⁶⁷ mm. Broadbent 1979:192.

⁶⁸ Kotivuori 1993, 1996; Populär arkeologi 2/1991; Halinen 1997.

nittain hylkeenpyyntiin rannikon edustalle, josta ehkä laajoin, organisoiduin miesjoukoin tehtiin pyyntiretkiä jälle. Tässä lienee ollut kyseessä historiallisella ajalla pohjoisesta Fennoskandiasta dokumentoitu, yhteisöllisesti tärkeä talvikyläperinne, jonka tausta palautunee näin ehkä neoliittiseen hyljeresurssin hyödyntämiseen. Kivikautiseen talvikylätraditioon liittyi epäilemättä myös jään alta tapahtunut kalastus.⁶⁹ Kuitenkaan ”talvikylämalli” ei ollut todennäköisesti Pohjanlahdellakaan yhtenäinen. Tietyillä paikoilla ei ollut todennäköisesti tarvetta tai mahdollisuutta vuotuiskiertoon: esim. saariston puuttuminen mantereen edustalta saattoi tehdä rannikon asuinpaikasta ympärivuotisen, jos lisäksi mantereen ravintoresurssit olivat lähellä. Tällaisesta neoliittisesta hylkeenpyyntiyhteisön asuinpaikasta lienee kysymys Kaustisella ja ehkä Yli-Iin Kierikissä.⁷⁰ Näin ollen ravintoresurssit olivat määräävässä asemassa, millaista ympäristön hyödyntämismallia tai vuotuiskiertoa yhteisöt käyttivät.

Hylkeenpyytjä-metsästäjä -yhteisöissä (esimerkiksi inuiteilla) juuri talvi, jolloin asuttiin lähellä hylkeiden pyyntipaikkoja, oli sosiaalisten tapahtumien, shamanismin ja seremoniallisten aktiviteettien vuodenaikaa. Se miksi laajan alueen sukukunnat kokoontuivat yhteen juuri keskitalveksi, selittyi inuiteilla tärkeältä osaltaan juuri norpan piirityspyynnillä: siinä oli etua suuresta metsästäjäjoukosta. Koirat saattoivat tällöin toimia norpan hengitysavantojen etsijöinä kuten helmi-maaliskuun vaihteessa kuuttiaikana poikaspesien etsijöinäkin. Vasta norpan piirityspyynnin jälkeen jäiden jo haurastuttua ja hylkeiden noustessa jälle yhteisö hajaantui pienempiin osiin jatkaen hylkeenpyyntiä eri strategialla: yksittäisen metsästäjän harjoittamana hylkeen lähestymisenä tms., sillä pyynnissä ei enää ollut suuresta joukosta apua. Tällainen norpanpyyntiyhteisön käyttäytyminen oli tyypillinen vielä 1900-luvun alkupuolella em. Netsilikin inuiteilla.⁷¹

Tegengren (1970) on esittänyt hypoteesin pohjanlahtelaisen, viananmerisen ja suomenlahtelaisen hylkeiden kevättalvisen joukkopyynnin yhteisistä taustoista ja kulttuuritradition ulottumisesta kauas kivikaudelle saakka. Tämä traditio oli 1550-luvulla elävä Itämerellä vain nykyisen Suomen puoleisella Pohjanlahdella eli Varsinais-Suomesta Pohjois-Pohjanmaalle, Suomenlahden perukan suomalaisasutuksen alueella sekä Viananmerellä. Tegengrenin mukaan hylkeiden venekunnittain tapahtunut, miesjoukkoja vaativa ja kuukausia kestänyt jääpyynti on ollut Itämerellä nimenomaan suomalainen ilmiö, mutta Pohjanmaalla myös suomenruotsalainen. Sen tiedetäänkin kotiutuneen esim. Ruotsin puolelle Pohjanlahtea vasta yhdessä pyssypyyntitekniikoiden yleistymisen aikaan 1600-luvulta lähtien.⁷²

⁶⁹ vrt. Pennanen 1987:232–233.

⁷⁰ Halinen 1997; Koivunen 1997.

⁷¹ esim. Balicki 1968:80.

⁷² Tegengren 1970; Kvist 1987, 1989.

Vanhin dokumentoitu hylkeen kevättalvinen joukkopyyntitraditio (1500-luvulta) näyttäisi yhdistyvän Itämeren – Vienanmeren alueella aikaisempaan neoliittisen kampakeraamisen tai asbestisekoitteisen kulttuurin maantieteelliseen alueeseen, mutta sen kytkeytymistä tiettyyn aikaisempaan kulttuuriin ei voida luonnollisestikaan pitävästi todistaa. Jo kivikautinen norpan pyyntikulttuuri saattaa olla kuitenkin varteenotettava selitys näille ilmiöille.

Tapahtuuko Pohjanlahden rannikoilla taloudellisessa toiminnassa tai kulttuurissa muutos kivikauden loppupuolella, koska muinaisjäännöskannassa kevättalviseen hylkeenpyyntiin liitetyt kylämäiset asuinkentät katoavat? Sen sijaan tilalle ilmaantuvat nk. *jätinkirkot* ja palaneen kiven kummut. Jätinkirkkoja on löydetty kymmeniä Perämeren rantamilta, erityisesti muinaisen Litorinameren jokisuiden läheisiltä niemiltä Oulun-Keskipohjanmaan väliseltä alueelta. Nämä kivikehävallit lienevät aikavälillä 2400–1800 eaa. käytettyjä, sesonkiluonteisen hyljesaaliin käsittely- ja varastoismaikoja, joiden ympärille varsinaiset pyytäjien asuinpaikat sijoittuivat.⁷³ Erään löydöksen mukaan pyytäjät ovat saattaneet olla asbestisekoitteista, ns. Pöljän tai Kierikin keramiikkaa käyttävää väestöä. Palaneen kiven kummut rakenteiden läheisyydessä viittanevat traaniöljyn keittoon, sillä ainakin myöhemmillä metallikausilla tällaiset kummut olivat kiistatta juuri traaniöljyn valmistuspaikkoja.⁷⁴

Jätinkirkkojen ja niitä ympäröivien asumusten tyypillinen sijainti soveltuisi teoriassa myöhäissyksyn norpan ja grönlanninhylkeen verkkopyyntipaikaksi, keskitalven norpan avantopyyntitukikohdaksi tai myös grönlannin- tai harmaahylkeen talviseksi, kiintojään reunaan tehtyjen pyyntimatkien tukikohdaksi. Jäällä kulkemisesta ei ole luonnollisesti jäänyt merkkejä: kiintojäällä lienee yövytty tekemällä jäälohkareista, taljoista tai purjekankaasta yöpymissuojia, kuten vielä 1900-luvun alussa Suomenlahdella ja kuten yhä Grönlannin pyytäjät tekevät.⁷⁵ Palaneen kiven kummut todistavat, että ne on koottu läheisten rantakivikoiden kivistä nähtävästi sulan maan aikana. Itse jätinkirkkojen tehtävä saattaisi siten olla juuri hylkeen rasvanahkojen tai ruhojen säilytyspaikka kevääseen saakka, jolloin rasvojen sulatus tapahtui. Tällainen työrytmi oli tyypillinen hylkeenpyytäjille vielä 1900-luvulla: talvella tai keväällä pyydettyjen hylkeiden rasva keitettiin vasta loppukeväällä ilmojen lämmentyä ja vesien avauduttua.⁷⁶

⁷³ Forss 1996; Koivunen 1997; myös Bertvall 1991; rannikkoasutuksen suhteesta muuttuvaan ympäristöön: Nunez & Okkonen 1999.

⁷⁴ esim. Gustavsson 1987, 1997.

⁷⁵ Allardt 1923; KMA:n valokuva-arkisto; vrt. Hertz 1995:114–116.

⁷⁶ teoriassa jätinkirkkojen muu kuin hylkeenpyyntiin liittyvä käyttökään ei ole poissuljettua. Niiden asumisesta erillinen tehtävä saattaisi viitata myös sesonkiluonteiseen kulttipaikkaan, joista on viitteitä muualta neoliittisen Itämeren alueelta, vrt. Apel et. al. 1995:79–89.

Mikäli jätinkirkkojen rooli hylkeenpyynnin talvisaikaisina varastopaikoina ja palaneen kiven kummut rasvansulatuksesta syntyneinä pitää paikkansa, näyttäisi aikaisempi talvinen hylkeenpyynti kokeneen kivikauden loppupuolella nimenomaan Pohjanlahdella uuden muutoksen. Tämä saattaisi olla juuri hylkeen traaniöljytalouden kehittyminen kaupallisiin mittoihin. Samalla aikaisempi ns. hylkeenpyynnin talvikyläperinne näyttäisi jatkuvan ns. jätinkirkko -yhteisöinä.

Jätinkirkkojen ja palaneen kivien kumpujen lisäksi eräs toinenkin muinaisjäännettyyppi eli *muinaisrantojen kivikkokuopat* (ihmisen kaivamat kuopat, useimmiten asumattomilla muinaisrantaterasseilla, Pohjanlahden ympäristössä nykyisten mäkien ja vaarojen lakiosissa) selittynevät useassa tapauksessa muinaisella hylkeenpyynnillä. Osa saaliista kätettiin kuljetusvaikeuksien takia ulkosaarten kivikkorannoille kaivettuihin kuoppiin, jotka peiteltiin kivillä haaskaeläinten ja -lintujen kaivelujen sekä auringon lämpövaikutuksen estämiseksi ja myöhemmin noudettaviksi. Näin meneteltiin Gotlannissa vielä 1860-luvulla kirjohylkeen pyynnissä ja Tanskan saarilla 1700-luvulla.⁷⁷ Vienanmerellä ja Suomenlahdella tapa oli vielä 1900-luvun alussa tavallinen: saalishylkeet, ”pinnaat ja kuutit pannaan veneeseen, kuljetetaan lähimpään ”maahan” ja peitetään jäiden sisään karikkoon avovedellä noudettaviksi”.⁷⁸ Vastaava hyljesaaliin säilömistapa on tavallinen myös inuiteilla.

5.2. Pronssikauden hylkeenpyynti

Myöhäiskivikauden vaihtuessa metallikausiin, pronssi- ja rautakauteen, toisella vuosituhannella eaa. olivat karjanhoito ja maanviljelyksen varhaisvaiheet valloittaneet koko eteläisen Itämeren alueen.⁷⁹ Nähtävästi vain Suomen ja Ruotsin sisämaat ja pääosa Pohjanlahden rannikosta oli yhä metsästys-kalastus-keräilytalouden aluetta. Esimerkiksi pronssikauden alussa maanviljelystä harjoitettiin Suomessa Turun saaristossa, Varsinais-Suomessa, Hämeessä, Kokemäenjokilaaksossa, Etelä-Karjalassa ja nähtävästi Kainuussa ja Tornionjokilaaksossa. Maanviljelys ei kuitenkaan Suomessa syrjäyttänyt metsästystä ja kalastusta vaan niiden tärkeys säilyi vielä historialliselle ajalle.

Metallikausilla hylkeenpyynti oli yhä tärkeä elinkeino Itämeren pohjoisilla rannikoilla, mutta etelämpänä mm. Baltiassa ja Itämeren kaakkois- ja etelärannalla hylkeenpyynti näyttää olleen vähäistä. Paikoitellen Itämeren

⁷⁷ esim. Säve 1867; Thomsen 1886:136.

⁷⁸ Bojko käsikirj.; Itkonen 1923:32; Talve 1996:174. Toinen vanha, mutta jälkiä jättämätön ja jo 1800-luvulla unohdettu tapa säilöä tilapäisesti hyljesaalis oli upottaa se ankkuroituna mereen alkukeväällä, jolloin sen sanottiin säilyvän 5–6 viikkoa ilman vahinkoa, Rålamb 1895:18.

⁷⁹ Timofeev 1994:164.

Kuva 20. Esihistoriallisina aikoina hylkeenpyynnissä voitiin yöpyä kuten itäisellä Suomenlahdella tehtiin vielä 1900-luvun alussa. Purjekankaasta, taljoista ja jäälohkareista tehtiin yöpymissuoja. Paikka merkittiin lipulla, sillä muuten sen löytyminen jäälakeudelta olisi ollut vaikeaa. Hyljekoirat yöpyivät yleensä ulkona (Museoviraston kuva-arkisto, valokuvaaja Sakari Pälsi 1924).

eteläosissa Saksan ja Tanskan rannikoilla hylkeenpyynti oli vain osalle väestöstä tärkeä tiettyyn aikaan vuodesta, mutta pääasiallinen elanto saatiin monesta eri pyynti- ja keräilyresurssista sekä kotieläinten pidosta.⁸⁰ Litorinameri muuttui pronssikaudella, noin 1700–500 eaa., vähitellen nykyiseksi vähäsuolaiseksi Itämereksi ja samanaikaisesti ilmasto tuli viileämmäksi. Fennoskandiassa hylkeenpyynti kukoisti vielä mm. Pohjanlahden kumminkin puolin ja hyljetuotteet lienevät olleet merkittäviä kauppatarvikkeita.⁸¹

Hylkeiden ekologiaan saattoi olla vaikutuksia Itämeren suolapitoisuuden laskusta aiheutuneilla ravintoverkkomuutoksilla, joista ei ole selvää kuvaa olemassa. Esimerkiksi yhä suolattomammaksi tullessa ja biologisesti köyhäksi ja alhaiselle tuottavuudelle jäävässä Perämeressä ei liene menestynyt yhtä runsas kalakanta kuin Litorinameren aikana. Suolapitoisuuden laskusta aiheutuneiden ravintoverkkomuutosten on arveltu olleen sen verran merkittäviä, että esimerkiksi silakan eli Itämeren sillin (*Clupea harengus membras*) ennen yleiset isokokoiset muodot ja Litorinameren aikainen nähtävästi runsas turskan (*Gadus morhua*) kanta ovat kadonneet Pohjanlahdelta.⁸² Tällaisen runsaan ja hylkeille keskeisen kalakannan pieneneminen

⁸⁰ Vassar 1955; Graudonis 1967; Zvelebil 1978; Price 1985.

⁸¹ mm. Broadbent 1987b; Bertvall 1991.

⁸² mm. Melander 1931; Litorinameren aikaisista turskan luulöydöistä Perämeren asuinpaikoilta mm. Bertvall 1991.

metallikausista alkaen on voinut vaikuttaa haitallisesti myös hyljekantoihin (esim. grönlanninhylkeiden ravintomahdollisuuksiin), vaikka jälle poikivien hylkeiden kannalta Itämeren aikaisempaa laajempi jäätyminen olisi ollutkin edullista niiden ainoita merkittäviä saalistajia eli hylkeenpyyttäjiä vastaan.

Aikaisempaan kivikautiseen hylkeenpyyntiin verrattuna ainakin kevät-talvinen poikimisajan pyynti lienee muuttunut sen takia, että Itämeri jäätyi nyt hieman enemmän aiheuttaen pitempiä saalistusmatkoja ja hylkeille enemmän mahdollisuuksia säilyä pyyntimiesten ulottumattomissa. Ainakin historiallisen ajan Pohjanlahdella jäätyminen lisääntyminen talvisin on keskimäärin vähentänyt hyljesaaliita esim. ja aiheuttanut erityisesti pyyntimatkojen pitenemisen ja riskitekijöiden lisääntymisen.⁸³ Muilta osin hylkeenpyynnin ekologiset edellytykset eivät liene muuttuneet kivikaudesta metallikausiin ja ajanlaskun alkuun tultaessa.

Perämeren rannikolla ilmenee muutos muinaisjäännöksissä siirryttäessä kivikautisilta muinaisrannoilta metallikautisille rannankorkeuksille. Mm. kevättalviseen hylkeenpyyntiin liittyvät laajat asuinkentät katoavat, tilalle tulevat harvat asuinpainanteet ja *keittokuopat*. Nämä ovat suppilon muotoisia, halkaisijaltaan yhdestä jopa neljään metriin olevia kuoppaliesiä. Paikoitellen nämä esiintyvät yhdessä peuranpyyntikuoppien kanssa.⁸⁴ Muutokset muinaisjäännöksissä saattavat olla ilmentymä elinkeinoissa tapahtuneesta muutoksesta kuten peuranmetsästyksen, maanviljelyn, poron- tai karjanhoidon merkityksen lisääntymisestä.⁸⁵ Meren laajemman jäätyminen vaikutus hylkeiden saatavuuteen saattaa olla yksi syy elinkeinojen muuttumiseen. Myös hylkeenpyyntiin liittyvä aineisto vähenee. Kylmenneen ilmaston aiheuttama jäätyvän merialueen merkittävä lisääntyminen Perämeren pohjoisrannikolla on varmasti vaikeuttanut hylkeenpyyntiä: hylkeitä jouduttiin etsimään kevättalvisin aikaisempaa paljon laajemmalta jääkentältä, mikä lisäsi pyyntiponnistusta ja laski hylkeenpyynnin kannattavuutta.

Harmaahylkeen luut yleistyvät keskisen ja pohjoisen Itämeren asuinpaikoilla pronssikauden alusta lähtien,⁸⁶ mikä on merkinä uudesta tavasta saalistaa tai hyödyntää näitä eläimiä. Vähemmän todennäköistä on, että laji olisi vasta tällöin yleistynyt ja tullut metsästyskohteeksi, sillä jo neoliittisen kivikauden alusta lähtien harmaahylkeen luita on tavattu pohjoisenkin Litorinameren asuinpaikoilta.⁸⁷ Etelä- ja keskiosissa Litorinamerta laji oli jo tuolloin sikäläinen rannikon päämetsästyskohde, nähtävästi keväällä poikimispaikoilla ja kesällä lepäilyluodoillaan.

⁸³ esim. Kvist 1989; Isacson 1993.

⁸⁴ Ylimaunu T. 1998:27; Ylimaunu J. et al. 1999:154.

⁸⁵ Halén 1994:191.

⁸⁶ mm. Meinander 1954; Lahtiperä 1970, Forsten 1974.

⁸⁷ Bay-Petersen 1978; Ericson 1989:58.

Pelaagisten, ulkoluodoilta tai ajojailta tavoitettavien harmaahylkeiden laajempi saalistus syntyi todennäköisesti traaniöljyn kysynnän ja vaihtokaupan aikaansaamana. Sekä grönlanninhylkeen että erityisesti kesäajan harmaahylkeen metsästys on vaatinut harjoitellun miesjoukon toimintaa, mikä takia pronssikauden aikainen lajin yleistyminen rantakenttien luuaineistossa saattaa kuvata uuden pyyntitavan menestyksestä käyttööntuloa. Tähän viittaavat mm. Kökarin saarelta tutkittu luumateriaali ja palaneen kiven kummut, jotka ovat syntyneet, kun kuumennetuilla kivillä on sulatettu hylkeenrasvaa öljyksi: öljy koottiin kallionkoloista, jotka muodostivat luonnolliset sulatusastiat. Sesonkiluonteinen harmaahylkeen metsästys on täytynyt olla laajan miesjoukon organisoitua pyyntiä. Kökarin säilyneestä luumateriaalista 75 prosenttia on harmaahylkeen luita. Pyyntimiehistöt näyttävät tulleen arkeologisten löydösten perusteella nykyisen Puolan alueelta. Kyseessä lienee ollut maanviljelyksestä elänyt, mutta hyljetuotteilla vaihtokauppaa tehnyt väestö. Harmaahylkeen laajempi saalistus alkoi saarella pronssikaudella n. 1250 eaa. ja jatkui pitkälle rautakaudelle. Traaniöljyn valmistuksen huippukausi ajoittunee ajalle 700 eaa – 250 jaa (cal).⁸⁸

Pronssikaudella sekä harmaahylkeen lisääntynyt saalistaminen että uloimman saariston asuinpaikat (kuten Kökar) viittaavat tarpeeseen pyytää hylkeitä aikaisempaa vaikeammista oloista ja toisaalta kaupalliseen traaniöljyn valmistamiseen. Kivikautisten palokivikumpujen perusteella traaniöljyn ”massavalmistus” alkoi Pohjanlahdella jo myöhäisneoliittisella ajalla. Pronssikaudella Pohjanlahdella yleistyneet ”keittokuopat” liittynevät ehkä osaksi hylkeen hyödyntämiseen.⁸⁹ Rasvansulatusmenetelmä olisi ollut pronssikaudella samanlainen, mikä on merkitty muistiin Vienanmereltä vuonna 1588.⁹⁰ Tämä laajamittainen traaniöljyn tuotanto pronssikaudella voi liittyä metallien kauppaan.

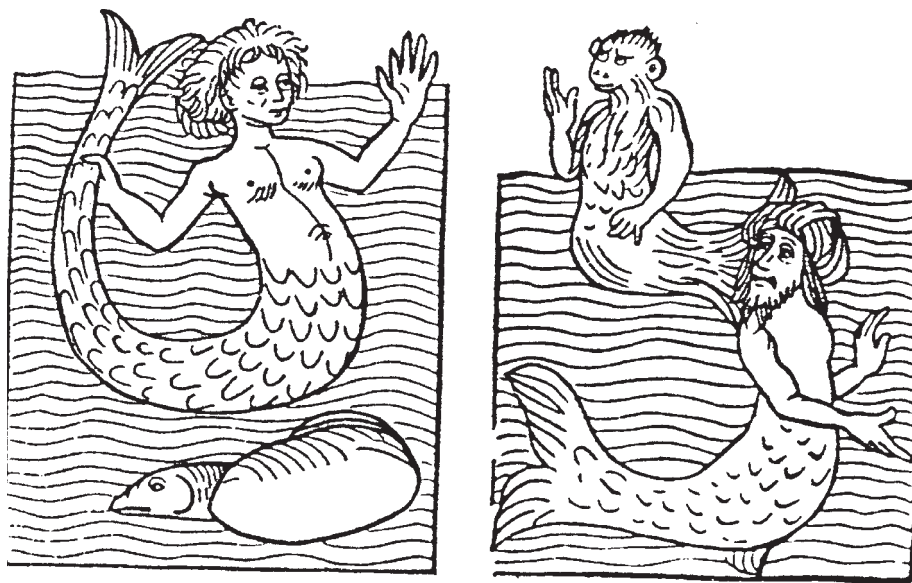
5.3. Rautakauden hylkeenpyynti

Rautakaudella, noin 500 eaa. alkaen, ilmasto muuttui nykyisen kaltaiseksi. Itämeren päältä ja Pohjanlahdelta tiedot rautakautisesta hylkeenpyynnistä ovat hyvin vähäiset verrattuna aikaisempiin ajanjaksoihin. Keittokuoppia löytyy vielä rautakauden alun asuinpaikoilta. Hylkeenpyynti jatkui kuitenkin, mistä ovat osoituksena mm. Pohjanlahdella uuden tyyppiset ulkosaariston väliaikaisasumusten pohjat. Näitä yöpymissuojia (ruotsiksi

⁸⁸ Gustavsson 1987,1997; Nunez et al. 1997.

⁸⁹ tarkemmin Ylimaunu et al 1999:157.

⁹⁰ Gustavsson 1987,1997;Klang et al. 1991;Lundin 1991,1992;Vienanmeri:Tegengren 1970:132.

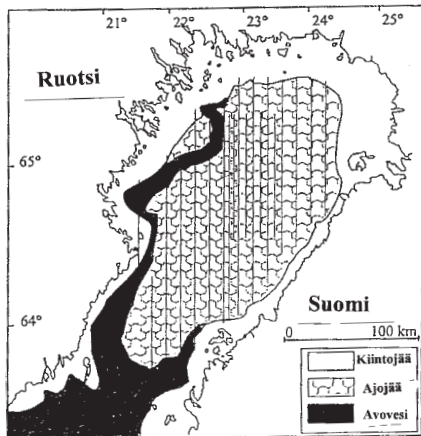
Kuva 21. Keskieurooppalainen piirros ”meren puoli-ihmisistä” vuodelta 1491 (Bonner 1982b). Antiikin ajan taruilla rantakallioilla laululla merimiehiä houkuttelevista seireeneistä on todellisuuspohjansa hylkeissä. Seireenit olivat puoliksi ihmisiä, puoliksi kaloja. Näistä uskomuksista johtuvat myös viime vuosisatojen tarinat merenneidoista.

tomtningar) kivikehävälleineen rakennettiin rautakaudelta lähtien merkittävämminkin erityisesti Ruotsin puolelle Pohjanlahtea. Suomen rannikolta samantyyppisiä muinaisjäänteitä löytyy Merenkurkusta Maksamaan, Maalahden ja Korsnäsin muinaisrannoilta, joista osa on ajoitettu esiroomalaiselle rautakaudelle.⁹¹

Näiden yöpymissuojien on päätelty mm. rakennustavasta ja -paikasta johtuen kuuluneen kevättalvista hylkeenpyyntiä harjoittaville metsästäjille, jotka liikkuiivat venekunnittain kuten historiallisen ajan alusta aina meidän päiviimme on ollut tapana. Tilapäisasumusten kivikehiä on löydetty jo satoja Ruotsin Selkämeren rannikolta pohjoiseen aina Haaparannan saaristoon saakka. Yöpymissuojien keskeltä alusmaa on perattu kivistä vapaaksi, oviaukko yleensä pohjoiseen tai tuulensuojaisaan suuntaan. Ne sijaitsivat usein suoraan saariston uloimmassa osassa, usein kohti aavaa merta, ilman suojaista venepaikkaa ja lähellä merialuetta, mihin aukeaa varhain kevättalvella kiintojään ulkoreunaan nk. *leikkaus* (rannikon suuntainen purjehduskelpoinen railo; ruotsiksi *landvredet*). Osa niistä on hyvin alkeellisia: vain muutama kivenlohkare kallionhalkeamassa ”seinäksi” pystytettynä ja pohja

⁹¹ Miettinen 1982; Seger 1987; Kotivuori 1993b; Forss 1996.

Kuva 22. Pohjanlahdella vallitsevista länsivoittoisista tuulista johtuen Ruotsin puoleiselle rannikolle avautuu käytännössä joka kevät rannikon suuntainen railo kiintojään reunaan, jota hylkeenpyytäjät ovat nähtävästi vuosituhansien ajan käyttäneet hyväksi. Tilannetta kuvaa hyvin vuoden 1996 kevään hylkeiden lentolaskennan jääkartta Perämereltä (30.4.–2.5.1996, Härkönen et al. 1998). Tämä ilmiö selittää sen, että Pohjanmaankin venekunnat suunnistivat hylkeenpyyntiin yleensä lähemmäksi Ruotsin rannikkoa kuin Suomen rannikkoa. Näin Pohjanlahden rannikolla mm. hylkeenpyynnin eräitä tilapäissuojia tavataan esihistoriallisina ja historiallisina jäänteinä enemmän Ruotsin puolelta, vaikka kevättalvinen jääpyynti on ollut paljon voimallisemmin harjoitettua aina 1600-luvulle saakka Suomen rannikon kylistä ja pitäjistä.

tasoitettuna. Eniten näitä rakennelmia löytyy pitkälle mereen ulottuvien niemien päistä ja ulkosaaristosta.⁹² Suojattomuuden takia niitä ei voida pitää esim. syksyisen norpan verkkopyynnin tukikohtina, vaikka tätäkin on esitetty,⁹³ sillä hylkeen verkkopyyntipaikat ja sen tukikohdat ovat olleet ainakin historiallisella ajalla suojaisemmissa paikoissa ja vaatineet veneelle suojaisan ylösvetopaikan.

Näitä yöpymissuojia on käytetty enimmäkseen noin 400-luvulta lähtien. Selvästi enemmän niitä näytetään rakennetun viikinkiaikana ja keskiajalla sekä erityisesti 1500-luvulla.⁹⁴ Tällainen yöpymistapa ulkokareilla, teltan tai purjeen alla kivi- tai kivikahlan muodostaessa tuulisuojan ja telttakatoksen sivupainot, oli vielä 1950-luvulla käytössä satunnaisesti Pohjanmaan hylkeenpyytäjillä.⁹⁵ Erityisesti keskiajalta lähtien vastaavia yöpymissuojia on rakennettu edellä mainituista poiketen ulkokareille myös yhdessä suojaisan, rai- vatun veneenvetopaikan kanssa, mutta nämä lienevät poikkeuksesta kesäaikaisen silakanpyynnin suojia.⁹⁶

Se, miksi näitä yöpymissuojia (*tomtningar*) on paljon vähemmän Suomen puolella Pohjanlahtea, selittyy kahdella ”jäätekijällä”. 1) Ensiksikin hyl-

⁹² Nilsson 1989; Lindström & Olofsson käsikirj.:71,91; Klang et al. 1991:298–299; kirjoittajan omat havainnot.

⁹³ Broadbent 1987a.

⁹⁴ Broadbent 1987a, 1989; Klang et al. 1991.

⁹⁵ Sandström Bo haast. ja SÖSA:n arkisto, jossa mm. valokuva Walter Nissaksen ja Frans Rönningin leiripaikasta Merenkurkun Hällkallanilla.

⁹⁶ kirjoittajan omat havainnot Alakainuun–Haaparannan saaristosta; myös Klang et al. 1991:299.

keitä (oikeammin sopivia kuuttimisjäitä) on ollut kevättalvisin aina enemmän Perämeren länsiosassa tuulioloista johtuen. 2) Toiseksi vallitsevista länsituulista johtuen rannikon kiintojään ja ajojävyöhykkeen väliin aukeaa joka talvi ns. rannikkorailo (*leikkaus; landvredet*) pitkin Ruotsin rannikkoa pohjoiseen aina Haaparannan ulkosaariin asti. Railoa pitkin Suomen Pohjanmaan, Merenkurkun ja Ruotsin Västerbottenin venekunnat pyrkivät purjehtimaan pohjoiseen.⁹⁷

Näiden seikkojen takia ovat hylkeenpyyntiin lähteneet venekunnat (historiallisten tietojen mukaan) käyttäneet aina enemmän Ruotsin puoleista Perämerta. Näin sikäläiset uloimmat niemet kuten Bjuröklubb Skellefteån lahden eteläpuolella ovat olleet eri suunnilta tulleiden venekuntien pysähdyspaikkoja ja tukikohtia.

Viimeistään rautakausi muutti myös jääpyynnin tärkeimmän välineen eli harppuunan terän materiaalin: luu syrjäytyi raudan tieltä. Pohjoisin tällainen rautakautinen *hylkirauta* lienee Oulun Kaakkurin hautalöytönä esiinkaivettu harppuuna, joka on tulkittu aikaisemmin ”väkäselliseksi keihäänkärjeksi”.⁹⁸

Mielenkiintoisen, ehkä rautakauteen tai keskiajalle palautuvan seikan Pohjanlahden ruotsinkielisten hylkeenpyytäjien terminologiasta on julkaissut Nesheim (1952, 1953). Hän osoittaa eräiden tähän päivään saakka säilyneiden pyyntinimien olevan saamelaista alkuperää, mikä on hänen mukaansa edellyttänyt saamelaisten ja ruotsinkielisten ”sangen tuttavallista yhdessäoloa” Pohjanlahden pyyntijäillä, ehkä suorastaan kaksikielisten pyytäjien olemassaoloa. Linausten merkitys on hänen mukaansa myös se, että saamelaista on aikoinaan pidetty hyvinä hylkeenpyytäjinä. Tällaista ajanjaksoa ei voida kuitenkaan määritellä, eivätkä historialliset lähteet kerro tämän tyyppisistä asioista.⁹⁹

Ajanlaskun alun jälkeen grönlanninhylje oli kaiketi jo harvinainen Itämerellä, vaikka sen luita on löytynyt vielä asuinpaikoilta.¹⁰⁰ Harmaahylkeen luiden esiintyminen monilla saariston asuinpaikoilla todistaa jo pronssikaudellekin ominaisen hylkeiden hyödyntämisen jatkuneen. Kuitenkin neoliittisen ajan tapaan runsaasti norpanluita sisältävät sesonkiluontoiset asuinpaikat näyttävät puuttuvan rautakaudelta. Hylkeenpyynti lie-neekin syrjäytynyt sivuelinkeinoksi, eikä sen merkitys väestölle ollut kivi- ja pronssikautista luokkaa.

Itämeren rautakaudelta ei ole jäänyt todisteita merkittävästä hyljetuotteiden kaupasta tai välityksestä, vaikka tällainen toiminta lienee jatkunut

⁹⁷ mm. Masalin 1933 ja lukuisat muut muistelmat sekä Suomen että Ruotsin kevätpyyntijiltä; historiallisen ajan hylkeenpyynnin yöpymissuojien ja rannikkorailon yhteydestä: Lindström & Olofsson käsikirj. ja Ylimaunu 1996, 1998.

⁹⁸ Mäki vuoti Markku käsikirj.:62 (KM 24597:17). Tarkemmin Ylimaunu et al. 1999:160.

⁹⁹ myös Nyström 1989; Korhonen 1989.

¹⁰⁰ Mäki vuoti 1986.

neoliittisen ja pronssikauden tapaan. Rautakaudellakin hyljetuotteilla on ollut kysyntää: esimerkiksi Rooman valtakunnassa 300-luvulla hylkeen- nahkaa pidettiin leopardin nahan rinnalla arvokkaimpana nahkalaatuna. Hylkeennahka oli mm. leijonan nahkaa kalliimpi ja sen arvo vastasi noin 25 työpäivän palkkaa tavalliselle käsityöläiselle.¹⁰¹ Osa Itämeren alueelta löydetystä rautakautisista, Rooman valtakunnassa keisariajalla valmistetuista esineistä saattaa olla hyljetuotteilla ja turkiksilla vaihdettuja.

Verotiedot ja tullitilastot keskiajalta ja 1500-luvulta osoittavat, että esimerkiksi Pohjanlahden traaniöljy kulkeutui lähes kokonaisuudessaan Turkuun ja Tukholmaan, joista edelleen Itämeren eteläosiin. Tilanne ei varmasti ollut hetkessä syntynyt, vaan traaniöljyn viennillä lienee ollut esihistorialliset perinteet, ja mm. Tukholmaa kauppapaikkoina edeltäneet Birka ja Sigtuna lienevät olleet myös traaniöljyn välittäjiä.

5.4. Keskiaika ja uuden ajan alku: pohjoisen joukkopyynnin aika

Metallikausien jälkeen viikinkiajalta läpi keskiajan ja uuden ajan alkuun (1570-luvulle asti) Pohjois-Euroopan ilmasto oli hylkeenpyynnille suotuisa: siis melko lämmin ja talvet leutoja. Esimerkiksi harmaahyljelaumat poikivat tuolloin runsaina Pohjanlahdella ja niitä metsästettiin nimenomaan Suomen rannikolta käsin tehokkaasti: vielä 1550- ja 1560-lukujen hylje-verotietojen mukaan Perämerelläkin päämetsästyskohde oli tuolloin runsaana kuuttanut harmaahylje. Tämän jälkeen alkoi ilmastollisesti kylmä ns. pikkujääkausi, joka muutti Itämerellä erityisesti Pohjanlahden hylkeenpyynnin luonteen. Tällöin ennen tuottoisa harmaahylkeen pyynti taantui kuuttimisalueiden siirtyessä Pohjanlahtea etelämmäksi. Tämä kehitys on hyvin todennettavissa Ruotsin valtakunnan hyljeveroluetteloista.¹⁰²

Historiallisen ajan alusta (pohjoisella Itämerellä noin 1000-luvulta alkaen) aina 1540-luvulle saakka hylkeenpyynnistä on melko vähän tietoja. Esimerkiksi Tanskan ensimmäiset kirjalliset tiedot hylkeenpyynnistä ovat vasta uudelta ajalta.¹⁰³ Pohjoisempaa Itämereltä on keskiajalta tiedossa mm. muutamat Ruotsin kuninkaan nimissä annetut verotusohjeet 1300- ja 1400-luvuilta,¹⁰⁴ jotka koskivat myös hylkeenpyyntiä. Samoin Suomesta on tieto Pyhän Henrikin ihmetekojen yhteydessä mainitusta Satakunnan miesten hylkeenpyyntimatkasta, joka lienee varhaisin historiallinen tieto

¹⁰¹ Diolectianuksen hintaediktin mukaan, Frank 1940:338,350.

¹⁰² tarkemmin Kvist 1987,1989,1990; ilmastosta Eronen 1990:235.

¹⁰³ Vollen 1985:72.

¹⁰⁴ tarkemmin Åkerblom 1928; Tegengren 1943; Vilks 1962.

Itämeren alueelle tehdystä yksittäisestä pyyntimatkasta: eräät Kokemäen piittäjän miehet olivat joutuneet hylkeenpyyntimatallaan kovan myrskyn kouriin, mutta ”pelastuneet Pyhää Henrikiä rukoilemalla.” Tämä lienee tapahtunut 1200-luvulla.¹⁰⁵

Myös 1300-luvulta lähtien on säilynyt kirjallisia dokumentteja esim. hylkeen traaniöljykaupan määräyksistä Tukholmasta.¹⁰⁶ Keskiajan merkittävä traanikauppa suuntautui Itämeren pohjoisilta lahdilta lähinnä Tukholmaan, Turkuun, Visbyyn ja edelleen eteläisempiin Hansakaupunkeihin kuten Lyypekkiin ja Danzigiin. Traaniöljy oli mm. Turun tärkeimpien vientiartikkelien joukossa ja se saatiin Pohjanmaalta (”bottenhandel”). Myös Viipurista vietiin traanitynnyreitä suoraan Danzigiin ja Porvoosta ja Pernajasta Rääveliin, nykyiseen Tallinnaan. Traanikaupan määrä saattoi olla jo keskiajalla samaa luokkaa, mitä se oli esimerkiksi vuonna 1558, jolloin säilyneiden tietojen mukaan Suomesta vietiin ulkomaiden satamiin tynnyreissä vähintään 307 000 litraa traaniöljyä.¹⁰⁷ Tiedot esimerkiksi Lyypekistä ilmentävät sitä, että traaniöljykauppa olisi saavuttanut huippunsa juuri 1500-luvulla ja että suurin syy keskiajalla traaninkysynnän nousuun Keski-Euroopassa ja Tanskassa oli sen käyttö valaistukseen.¹⁰⁸

Ruotsissa Tukholma ja Visby kilpailivat tulliluetteloiden mukaan 1300-luvulla suurimpina traaniöljyn välittäjäsatamina, joihin tynnyrit tuotiin lähinnä Turusta ja Viipurista. Myöhemmin 1400-luvulla traani- ja nahka-kauppa keskittyi Tukholmaan, jonne Pohjanlahdelta oli säännölliset yhteydet. Tukholman ja Visbyn tullitilastojen perusteella hylkeenpyynnin on täytynyt olla 1400-luvulla Pohjan- ja Suomenlahdella hyvin laajamittaista. Traaniöljyn vientiarvo ei 1500-luvulla kohonnut Ruotsin valtakunnassa voin tai raudan tasolle, jotka olivat tärkeimmät vientiartikkelit.¹⁰⁹

Mikään tieto ei viittaisi siihen, etteikö Kustaa Vaasan verouudistuksen takia vuodesta 1550 lähtien ensi kerran dokumentoitu,¹¹⁰ silloisen Ruotsi-Suomen hylkeenpyyntikin olisi ollut pääpiirteissään samanlaista, jota oli harjoitettu jo keskiajalla ja vuosisatoja aikaisemminkin. Esimerkiksi vuodelta 1413 säilyneen tiedon mukaan papisto sai pelkästään Mustasaaren ja Vöyrin pitäjistä veroina 12 kippuntaa hylkeennahkoja.¹¹¹ Kustaa Vaasa määräsi mainitusta vuodesta lähtien ennen paikalliselle papistolle kuuluneen hylkeiden verotuksen pääosin kruunulle. Olaus Magnus esitteli puolestaan 1500-luvulla teoksissaan ja kartassaan (Carta Marina 1539) Pohjanlahden Euroopan hylkeenpyyntikeskuksena. Hänen näkemyksensä mukaan

¹⁰⁵ mm. Suvanto 1973:246.

¹⁰⁶ Granlund 1962; Berg 1971.

¹⁰⁷ Kerkkonen 1963.

¹⁰⁸ Volla 1963b:559; Nordlund 1956.

¹⁰⁹ Yrwing 1963.

¹¹⁰ Vilkuna 1962:687.

¹¹¹ Ehnholm 1979.

juuri hylkeenpyynti oli sitä, mitä Pohjanlahdesta oli muulle sivistyneelle maailmalle esiteltävissä, koska alue oli tuolloin Euroopan öljytuotteiden keskeinen lähde.

Hylkijäillä kulkeminen oli Pohjanlahdella (myös Suomenlahden itäosassa)¹¹² 1500-luvulla niin yleistä, että osasta Pohjanmaan pitäjää lähes jokainen pyyntiin kykenevä mies osallistui siihen. Hyvinä saalisvuosina Perämerellä liikkui yli sata pohjanmaalaista venekuntaa. Näiden venekunnittain tehtyjen kaukopyyntimatkojen (suomeksi *erä-* tai *hylkimatkojen*, *hylkireissujen*; ruotsiksi *fälresor*; *fäl* = *färd*)¹¹³ tausta on esihistoriallinen.

Venematkojen mittavuudesta saa kuvan Pohjanmaan verotileistä 1500-luvun puolivälistä: pelkästään Pietarsaaren-Iin väliseltä rannikolta oli näillä jopa kuukausia kestäneillä matkoilla noin 1000 miestä kevättalvisin, kun näiden pitäjien veroamaksavien talonpoikien lukumäärä oli 1589 (joista osa asui sisämaassa). Esimerkiksi Kalajoelta ja Salon pitäjästä (nykyisen Raahen seudulta) pyyntimatkoille osallistui noin 85 prosenttia verovelvollisista talonpojista, muualla Pohjanmaalla 55–75 prosenttia. Suhteellisesti eniten miehiä osallistui hylkeenpyyntiin 1550- ja 1560-luvuilla Kalajoen-Limingan väliseltä rannikolta (myöhempinä vuosisatoina hylkeenpyynnin painopiste Pohjanmaalla siirtyi Merenkurkkuun). Verotileistä arvioitu saalismäärä Pohjanlahden Suomen puoleisilla pyytäjillä oli tuolla ajalla noin 15 000 hyljettä tai kuuttia keväässä eli keskimäärin 5½ hyljettä ja 2 kuuttia miestä kohti.¹¹⁴

Esimerkiksi v. 1551–1566 ilmoitettiin verovoudille pelkästään Mustasaaren ja Vöyrin pitäjistä keskimäärin 34 317 kilon traaniöljymäärän keittämistä vuosittain. Ns. pikkujääkauden alku vuosina 1575–1594 oli näiden pitäjien hylkeenpyynnille suotuisinta: tuolloin löytyy keskimäärin 63 300 kilon vuotuinen traaniöljymäärä verottajan tileistä. Huippuvuosi oli 1585, jolloin keitettiin vähintään 123 000 kg traaniöljyä. Koska hyljeverotilien kirjaustapa muuttui Ruotsissa vuoden 1564 jälkeen, ei pyynnin venekuntakohtaista tuottoa voida tämän jälkeen arvioida.¹¹⁵

Ruotsin velkaisen kuninkaan Kustaa Vaasan otteet hyljeverojen keräämiseksi kirkon sijasta kruunulle eivät pysähtyneet pelkästään pyyntimiesten verottamiseen, vaan 1550-luvun lopulla kruunu pyrki valtiollistamaan Itämeren tuottoisimman hylkeenpyynnin eli Pohjanlahden kevätmatkat. Kokeilu päättyi kuitenkin lyhyeen: vuonna 1559 Pohjanmaan voudin määräämät ja kruunun lukuun lähteneet 19 venekuntaa tuottivat huonosti ver-

¹¹² esim. Aalberg 1963:83.

¹¹³ suomenkielisistä nimistä mm. Tuomi-Nikula 1982:253.

¹¹⁴ tarkemmin Tegengren 1970:122–123. Vaikka saalisarvio Pohjanmaalta perustuu keskimääräistä hieman parempaan hyljevuoteen 1561, ei se muuta kuvaa pyynnin suuruusluokasta ja merkittävyydestä. Ks. myös Ehnholm 1979.

¹¹⁵ laskettu Ehnholmin (1979) kokoamien hyljeverotilien summista.

rattuna yksityisiin pyyntiseurueisiin,¹¹⁶ mikä lienee ollut syy voudin pitäytymiseen jatkossa vain yksityisen toiminnan verottajana.

Verotalonpoikaa kohti laskettuna saalisero Pohjanmaan ja Satakunnan suurpyynnin ja Ruotsin Länsipohjassa (nykyinen Väster- ja Norrbotten) harjoitetun vaatimattoman, lähinnä syksyisen hylkeen verkkopyynnin välillä oli moninkertainen.¹¹⁷ Pohjanlahdella Ruotsin puolen pitäjissä hylkeenpyynti oli 1500-luvulla – kuten yleensä myöhemminkin historiallisena aikana – paljon vähäisempää kuin Pohjanmaalla eikä mittavaa venekunnittaista jääpyyntiä harjoitettu hyljeerotietojen perusteella todennäköisesti lainkaan. Tämä oli erittäin suuri kulttuurinen eraisuus Pohjanlahden vastakkaisilla rannoilla. Todennäköisesti kaikkialla Itämerellä pyydettiin tuolloin hylkeitä (nimenomaan norppaa ja kirjohyljettä) syksyisin verkoilla ja harppuunoiden ns. *hylkeensoutuna* (*sälrodd*), mutta saalis miestä kohti (ja pyyntiponnistukseen nähden) oli vähäinen pohjanmaalaisten jääpyyntiin verrattuna.

Venematkat olivat organisaatioltaan ja ilmiöinä samanlaisia, mitä 1500-luvulla tiedetään karjalaisten, saamelaisten ja venäläisten Vienenmerellä harjoittaneen.¹¹⁸ Historiallisen ajan Itämerellä (1500-luvun hyljeerotietojen perusteella) kuukausia kestäneet kaukopyyntimatkat olivat ilmiöinä nimenomaan suomalaisia (Suomenlahti, Pohjanlahti) ja suomenruotsalaisia (Pohjanlahti). Ruotsin puolelle Pohjanlahtea tämä kaukopyyntikulttuuri kotiutui vasta 1600- ja 1700-luvuilla.¹¹⁹ Yksittäisenä, näistä poikkeavana saarekkeena kaukopyyntimatkoja harjoitettiin Riianlahden ruotsalaissaarilta suuntautuen lähinnä Suomenlahden pohjukkaan; tämän kaukopyyntikulttuurin iästä ei ole 1700-lukua varhaisempia tietoja (vaikka se lienee vanhempi).

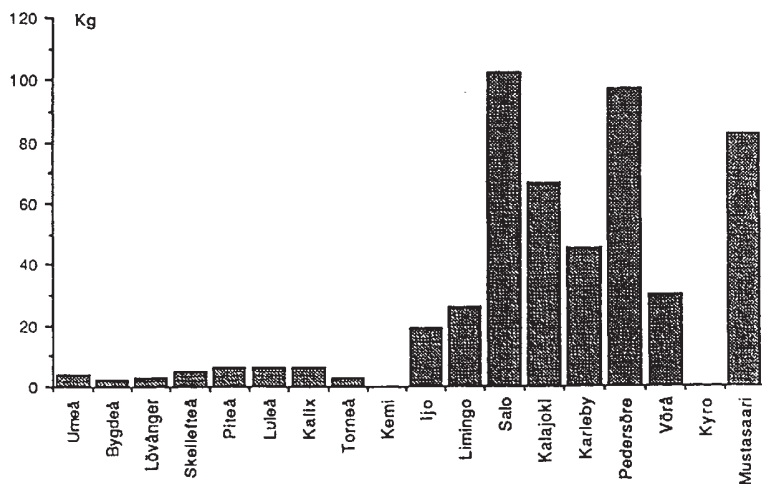
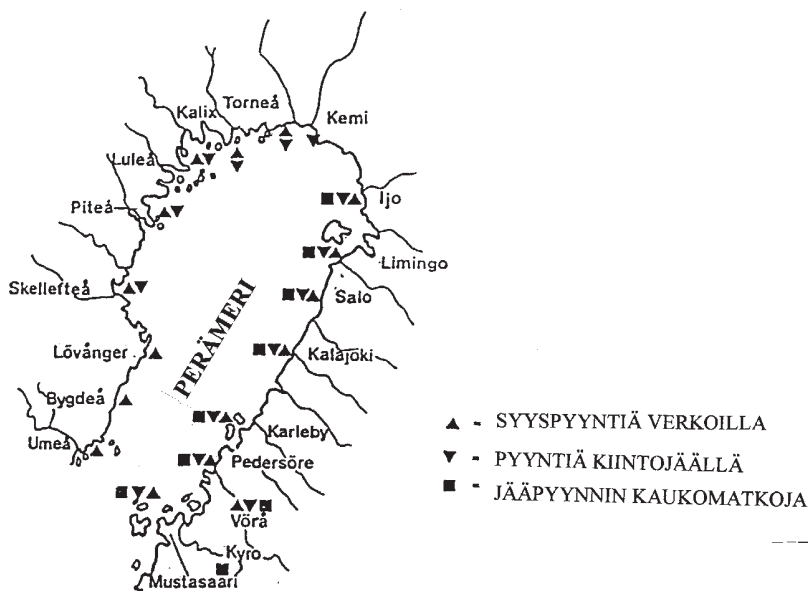
Keskiajalla katolinen kirkko luki hylkeen kaloihin, minkä takia sen lihaa voitiin syödä ainakin Ruotsin valtakunnassa paaston aikana (Norjassa tul-kinta oli toinen). Tämä takasi hylkeenlihalle myös kysyntää. Ennen Kustaa Vaasan verotusuudistusta ja sen jälkeen ei hylkeenpyynnistä ole kunnon tilastoja kuin vasta 1900-luvulta, kun hylkeistä alettiin maksaa tapporahaa. Niukat tiedot Ruotsin valtakunnan hylkeenpyynnistä 1500-luvun jälkeen johtuvat pyynnin vapauttamisesta kruununveroista.

¹¹⁶ Ehnholm 1979.

¹¹⁷ Kvist 1990:62–63.

¹¹⁸ Vienenmerellä venekunnittain tapahtuneesta grönlandinhylkeen pyynnistä on kuvauksia 1500-luvulta lähtien, tarkemmin Schultz 1875:144–148; Engelhardt 1899:133; Tegengren 1970:108–113.

¹¹⁹ Tegengren 1970:122–126; Kvist 1987; Almkvist ym. 1980:41–43,52; Vollen 1985. Suomenlahdella venekuntina tehdyt pyyntimatkat olivat tyypillisiä läpi historiallisen ajan nimenomaan Itäisimmän Suomenlahden saarilta ja Koiviston alueelta (1500–1600 -lukujen tilikirjat/Melander käsikirj.), mistä ne nähtävästi opittiin Viron ruotsalaissaarille.

Kuva 23. Jäälle venekunnittain tehtyt hylkeenpyynnin kaukomatkat olivat vielä 1500-luvulla vain Suomen rannikolta harjoitettuja, mikä käy hyvin ilmi esimerkiksi Perämeren rannikon pitäjäkohtaisista hyljeverotileistä vuosilta 1551-1570. Neliö = jääpyynnin kaukomatkoja; kolmio, kärki alas = lyhyempiä pyyntimatkoja kiintojäällä, lähinnä päivämatkoina; kolmio, kärki ylös = syysspyyntiä, norpan pyyntiä verkoilla. Hylkeenpyynnin mittakaava oli myös Pohjanlahden länsi- ja itäpuolella täysin erilainen, mikä käy ilmi alemmasta pylväsdiagrammista, jossa pylväät ilmaisevat hylkeenpyynnin määrää eli verotettua hylkeenrasvaa (kiloina) talonpoikaa kohden eri Perämeren rantapitäjissä (Kvist 1989,1990).

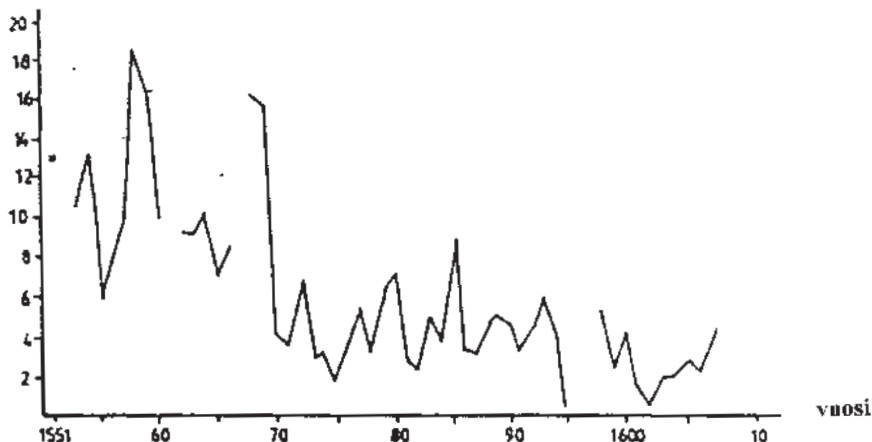

Kuva 24. Jääpyynnin isovene, tässä merenkurkkulainen fälbåt, tuettuna yöpymisasentoon ja purjekangas levitettynä katokseksi. Etualalla mies kahden rautapadan kanssa ruoanlaitossa, oikealla polttopuuvarasto, taustalla pyytäjät tulossa pyynnistä vetäen pienvenettä (jullaa). Pyyntiseurueen päällikkö etsii hylkeitä kaukoputkellaan. Tämä I.K. Inhan Merenkurkussa noin sata vuotta sitten lavastama kuva kertoo hyvin venekunnan arjesta jäällä (Museoviraston kuva-arkisto).

Kun kaupalliseen tarkoitukseen käytetty hylkeenrasva oli tärkeä, saannon optimoimiseksi myös hylkeenpyynti oli osittain määräytynyt hylkeiden biologisen rasvakerroksen vaihtelurytmin mukaan. Kerros on paksuimmillaan alku- ja keskitalvella, jolloin hylkeiden nahoista ja rasvakerroksesta saatiin paras taloudellinen tuotto; heikoimmillaan tuotto oli alkukesällä ja yleensäkin kesäaikaan, jolloin rasvakerros oli ohut. Valkeita kuutinnahkoja arvostettiin nähtävästi aina korkealle ja niiden arvo oli aikuisten nahkoja korkeampi. Loppukeväällä karvanvaihdon aikaan hylkeenahan arvo oli alimmillaan. Nämä seikat ovat ohjanneet kaupallista hylkeenpyyntiä, mutta eivät estäneet paikallisten pyyntitraditioiden kehittymistä ja hylkeiden metsästystä omaan käyttöön.

Vaikka hylkeenpyynnin taloudellinen merkitys oli suurin Itämeren pohjoisilla lahdilla, myös Tanskassa 1500–1600 -luvuilla hylkeenpyynti ja traaninkeitto oli paikoin tärkeämpi elinkeino kuin kalastus. Siellä hylkeen-

tuhatta lispuntaa
traania

Kuva 25. Hylkeiden pyyntimäärät Pohjanmaalla laskivat 1570-luvun jälkeen, minkä syy-
nä oli lähinnä Pohjanlahden laajempi jäätyminen talvisin ja näin harmaahylkeiden kuutti-
misalueiden siirtyminen Perämereltä ja Pohjanlahdelta etelämmäksi Itämerelle. Kuvassa
kruununvoutien verotileistä lasketut koko Pohjanmaan hylkeenpyynnin tuotto verotettuna
traaniöljynä (yksikkönä tuhat lispuntaa = 8500 kg; Kvist 1989). Katkokset tiettyinä vuo-
sina johtuvat hävinneistä tai epätäydellisistä verotileistä.

pyynti poikimisludoilla kuului kruunulle, sen sijaan rannikolla paikalliselle aatelille eli maanomistajille. Hylkeenpyynti edellytti tuolloin erillistä maanomistajan lupaa tai se oli julistettu kuninkaan privilegeiksi, jolloin ammattia saivat harjoittaa vain siihen luvan saaneet henkilöt, jotka samalla hankkivat kruunulle sen tarvitsemat hylkeennahat ja traaniöljyn.¹²⁰ Kuitenkin jäätalvina yleinen harmaahylkeen kuuttiajan pyynti jäillä näyttää olleen kaikille vapaata. Samanlainen oikeudellinen tilanne hylkeenpyynnissä lienee ollut nykyisen Saksan, Puolan ja Baltian rannikoilla, missä maanomistukseen liittyvät metsästysoikeudet olivat samaan tapaan ratkaistuja ja hylkeistä jouduttiin maksamaan kymmenykset ensisijaisesti kartanojen aatelisille.¹²¹ Tanskan merialueella hylkeenpyynti tuli käytännössä vapaaksi vasta vuodesta 1840 lähtien.

Vollan (1985:81–85) ajoittaa yleisen hylkeenpyynnin taantumisen Pohjolassa myöhäiseen keskiaikaan, mutta tämä ei pidä ainakaan Itämeren pohjoisosissa paikkaansa. Tosin hylkeennahkojen kysyntä lienee pienentynyt etelästä alkaen mm. villa- ja kasvikuutiusten kankaiden kaupan yleisty-

¹²⁰ esim. Söndergaard ym. 1976:15.

¹²¹ esim. Anon. 1876:2.

essä jo keskiajalta lähtien, mutta kesken Euroopan kasvava väestö sai aikaan jatkuvan traaniöljyn kysynnän lamppuihinsa aina 1600-luvulle asti, jolloin ensimmäiset pohjoisen Atlantin valaanpyynnin retkikunnat alkoivat tyydyttää tätä tarvetta kilpailevin tuottein ja hinnoin.¹²²

Myös hylkeen verkkopyynnistä saadaan ensi kerran luotettava kuva Kustaa Vaasan aikaisista hyljeveroluetteloista. Pyyntitapa näyttää olleen Pohjanlahdella (erityisesti Etelä-Pohjanmaan rannikolla ja Merenkurkussa), Ruotsin rannikoilla ja Gotlannissa merkittävää. Hylkiverkkopyynti oli veroluetteloiden perusteella melko tasaisesti jakautunut Pohjanlahden länsi-, pohjois- ja itärannikoiden kesken. Siihen osallistuvien talonpoikien saalis oli usein yksi hylje miestä kohti syksyssä: esimerkiksi syksyiltä 1551 seitsemäntoista iiläistä ja yhdeksän Salon (Raahen seudun) talonpoikaa saivat yhteensä kolmisenkymmentä hyljettä verkoillaan. Verkkopyynti tuotti v. 1566–1569 Tornion-Uumajan väliseltä rannikolta 90–190 eläintä vuosittain.¹²³ Syksyisen hyljeverkkopyynnin laajuus ja tuotto oli ylivoimaisesti suurinta Merenkurkussa: parhaat syksyt tuottivat esimerkiksi silloisesta Mustasaaren pitäjästä yli 10 000 kg traaniöljyä.¹²⁴

Ammattitaitoa ja investointeja vaativa hylkiverkkopyynti oli todennäköisesti juuri rannikon kalastaja-talonpoikien harjoittamaa. Sen sijaan hylkijäillä kulkemiseen osallistuivat Pohjanmaalta jokivarsien ja sisämaankin talonpojat, jotka eivät välttämättä harjoittaneet merikalastusta.

Perämeren perukassa hylkeenpyynti oli naapuripitäjiä vähäisempää, mikä johtui siitä, että matkat hyville hylkijäille olivat pitkät. Saaristo myös jäätynä huomattavasti ennen muuta Perämerta, mikä lyhensi verkkopyynnin kautta. Esimerkiksi torniolaisten ja kemiläisten verkkopyyntiä kuvataankin 1550-luvulla muita pitäjiä vähäisemmäksi: esim. syksyllä 1559 Tornion pitäjän miehet käyttivät yhteensä 29 hylkiverkkoa seitsemän eri karin luona saaden ”vain kymmenkunta hyljettä”. Vuoden 1553 veroluetteloissa erikseen huomautetaan, ettei Kemin pitäjästä kukaan vaivautunut jääpyyntiin, ja näin kruunukaan ei hyljeverolla rikastunut. Perämeren pohjukan talollisille oli nähtävästi jo vuosisatoja aikaisemmin muodostunut muu kevättalvinen turkisriistan pyynti sekä kesäinen lohenkalastus merkittäviksi elinkeinoiksi.

¹²² Erngaard 1982.

¹²³ Tegengren 1970:122–125.

¹²⁴ Ehnholm 1979.

5.5. 1600- ja 1700-luvut: pyssypyynnin mullistukset ja hyödyn aika

Ilmastollisesti 1500-luvun loppu aina 1800-luvulle katsotaan olleen ns. pikkujääkauden aikaa Euroopassa, jolloin keskilämpötila oli 1–2 astetta nykyistä alhaisempi. Sääoloille olivat kuitenkin tyypillistä suuret vaihtelut.¹²⁵ Itämeren hylkeenpyynnin kannalta oli kuitenkin oleellista, että sen suuret lahdet Pohjan- ja Suomenlahti jäättyivät käytännössä kokonaan lähes vuosittain (ja koko Itämerikin ajoittain).¹²⁶ Tällöin esim. harmaahylje ei kuuttanut aikaisempaan tapaan Itämeren suurlahdissa vaan sen pääaltaalla tai eteläosissa. Tämä lienee ollut tärkein syy hylkeenpyynnin ja traaniöljykaupan nopeaan taantumiseen varsinkin Pohjanlahdella 1600-luvun alussa, jolloin kruunukaan ei saanut hyljeverojaan enää kunnolla perittyä. Seurauksena oli, että hylkeen traaniveroa lievennettiin vuonna 1603 1/15-osaan entisestä 1/6-osasta, ja vuonna 1625 traaniverotilit loppuvat kokonaan. Nähtävästi kruunun systemaattinen hylkeenpyynnin verotus lakkasi tuolloin Pohjanlahdella, mutta papisto sai edelleen omat kymmenyksensä. Joka tapauksessa v. 1638 kruunun vero määrättiin koskemaan vain yksityisiltä (kylän) vesiltä pyydettyjä hylkeitä (eli lähinnä syysverkkopyyntiä).¹²⁷

Tuliaseiden käyttöönotto mullisti hylkeenpyynnin menetelmiä Itämerellä erityisesti 1600-luvulla. Hylkeiden pyssypyyntiä on oletettu kokeillun ehkä jo 1500-luvun puolivälissä, mutta sen on arveltu yleistyneen vasta 1600-luvun lopussa,¹²⁸ mikä on nykytiedon valossa liian myöhäinen arvio. Tosin 1500-luvulta ei ole ollut julkaistua tietoa pyssyn käytöstä hylkeenpyynnissä. Epäsuorasti eri lähteistä voidaan päätellä, että pyssujen käyttö yleistyi Itämeren rannikoilla 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa. Mm. Pohjanlahden 1700-luvun alun hylkeenpyynnin kuvauksissa¹²⁹ pyssyn käyttöönottoa ei mainita, vaan pyssypyynnin tekniikat esitellään täysin vakiintuneina. Sen sijaan 1500-luvun alkupuolen kuvauksessa¹³⁰ pyssyä ei käytetä, vaan pyynti tapahtuu harppuunatekniikoilla.

Pyssujen käyttöönottoa hylkeenpyynnissä tarkentavat myös seuraavat tiedot:

Itämeren alueen varhaisin maininta pyssystä hylkeenpyynnissä lienee vuoden 1560 Pohjanmaan verotileissä, jossa Limingan, Iin ja Kemmin pitäjien talonpoikien sanotaan pyytävän hylkeitä ”med själejärn och Bijser opå

¹²⁵ Eronen 1990:235.

¹²⁶ Lindgren & Neuman 1982.

¹²⁷ vrt. Ehnholm 1979; Kvist 1990:62–73; Nikander 1959:66. Hyljeverojen vähenemisen syynä saattoi olla osaksi saalisilmoitusten laiminlyöntikin, mitä Ingman (Ivalo) 1890:89 on epäillyt.

¹²⁸ Sirelius 1919:149; Lehtonen 1972:162 ja 1974a.

¹²⁹ Wijkar 1707; Tengström 1747; Salmenius 1754; Cneiff 1757.

¹³⁰ Olaus Magnus 1555.

isen”.¹³¹ ”*Bijser*” tarkoittanee tässä tuliasetta, pyssyä (*bössor*), sillä mitään muuta tämän termin kaltaista, suomenkielistä tai skandinaavista pyynti-
välinettä ei ole tämän tutkimuksen yhteydessä löydetty. Samoin 1550-lu-
vulla oli Ruotsin saaristossa pyssyjen käytöstä aiheutunut jo sellaista häiriö-
tä, että kuninkaan täytyi määrätä vuonna 1553 rangaistus tällaisen metsäs-
tyksen harjoittamisesta.¹³² Pyssymetsästyksen kieltö lienee jäänyt vain
teoriaksi, eikä ole tietoa mitä eläimiä kyseinen metsästys koski.

Ruotsissa ja Suomessa oli 1500-luvun lopulla hyviä aseseppiä ja esim.
Selkämeren rannikolla Rauman seudulla oli vuonna 1564 ainakin kymmen-
nen tuliasetta talonpojilla. Ruotsissa 1590-luvulla oli yksin Hälsinglannissa
jo 28 pyssyseppää ja 1600-luvun alussa ampuma-aseita tehtiin Pohjanmaal-
la sarjatuotantona Ruotsin hallituksen tarpeisiin.¹³³ Ensimmäinen tieto hyl-
jepyssyjen tekijästä saattaa olla vuonna 1630 mainittu pyssyseppä Grels
Olsson Mustasaaren Tobyn kylässä.¹³⁴ Etelämpää Itämereltä kirjallinen en-
simmaininta pyssystä hylkeenpyynnissä on vuodelta 1610, kun Tanskan ku-
ningas antoi luvan hylkeenmetsästystyksen laajentamiseen nimeämilleen
hylkeenmetsästäjille.¹³⁵ Sanamuodosta päätellen lupa koski pyssypyyntiä.
Samoin Gotlannin Fårön kirkon alttaritaulussa esitetty kuvaus 1600-luvun
alussa sattuneesta 15 hylkeenpyytäjän ajelehtimisestä jäälautalla varustaa
viisi miehistä kantamaan pyssyä.¹³⁶ Norjassa mainitaan vastaavasti vuonna
1604, ettei meluavalla ja hylkeitä karkottavalla tuliaseella saanut ampua pe-
rinteisillä hylkiluodoilla, joilla harjoitettiin muuta pyyntitapaa.¹³⁷

Tuliasiden yleistyminen hylkeenpyynnissä näyttää tapahtuneen Pohjan-
lahdella 1600-luvun puoliväliin mennessä. Esimerkiksi Mustasaaren ja
Maalahden vuoden 1645 käräjillä syytettiin eräitä sulvalaisia hylkeen ja
pyssyn varastamisesta mustasaarelaisten pyyntipaikalta.¹³⁸ Vuonna 1657
menetti pohjanmaalainen hylkeenpyytäjä Lars Mårtensson Lassus pyynti-
kuntineen kovassa merenkäynnissä koko hylkiveneensä ja paljon varusteita,
joiden joukossa luetellaan mm. ”3 uutta pyssyä, 3 markkaa lyijyä”.¹³⁹ Sa-
moin vuonna 1654 Merenkurkun Vargössä (nykyinen Bergö) sanotaan
hylkeiden pyynnin ampumalla (*med skiutande*) olleen tapana,¹⁴⁰ mikä viit-

¹³¹ Limingan, Iin ja Kemin pitäjien hyljeverotili v. 1560 (Vol. 462, fol.110 ja 15). Tieto löytyy
Melanderin keskeneräisestä käsikirjoituksesta Metsästyksestä Suomessa 1500- ja 1600-luvuil-
la.

¹³² Almkvist et al. 1980:51.

¹³³ Vuorela 1975:33; Tillhagen 1987:68–69.

¹³⁴ Ehnholm 1979.

¹³⁵ Weismann 1931; Söndergaard 1976:14.

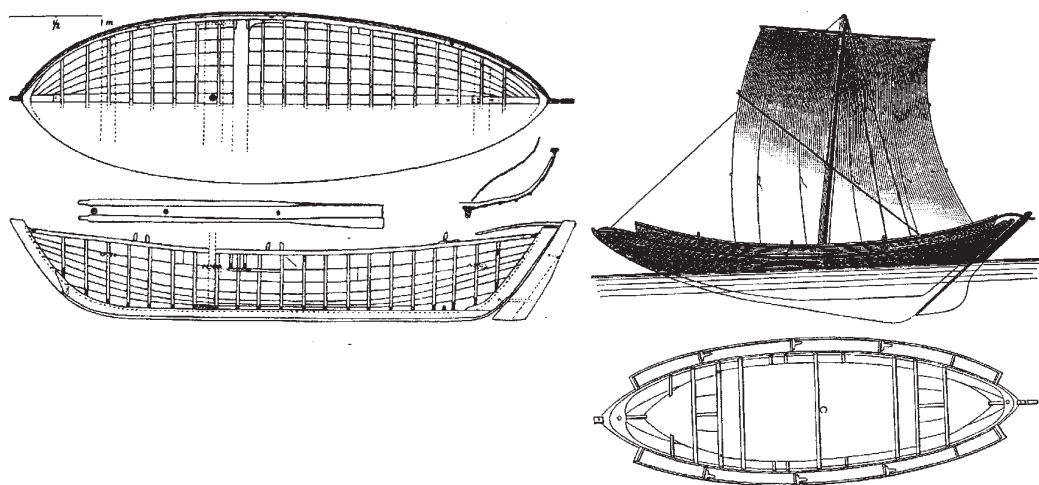
¹³⁶ Olsson 1979:12–14.

¹³⁷ Volla 1985:87–88.

¹³⁸ Pohjanmaan tuomiokirja 1645–49, Mustasaaren ja Maalahden käräjät 29/I 1645 fol.33 v.34./
Melanderi käsikirj.

¹³⁹ Åkerblom 1937:312–313.

¹⁴⁰ Ehnholm 1979.

Kuva 26. Hylkeenpyyntiin kehitettiin useita eri venemalleja Itämerellä. Suomenlahdella matkaveneenä toimi mm. ns. suurhaapio (yläkuvat), jonka alle laitettiin irtoköli jäällä vetämistä helpottamaan. Pohjanlahden erikoista hylkeenpyyntikulttuuria edustaa alakuvan ns. fälbåt, jolle oli tyypillistä tasaisesti kohti keulaa nouseva köli ja syvemmällä uiva perä. Kölin muoto helpotti raskaan veneen jäälle vetämistä. Kuvat Itkosen (1926) ja Ekmanin (1910) mukaan.

taa jo vakiintuneeseen metsästystapaan. Pohjanlahdella oli 1700-luvulla käytössä todennäköisesti jo erilaisia hylkipyssyjä.¹⁴¹

Samaan aikaan kun ampuma-aseet tulivat käyttöön, levisi Pohjanlahdella Suomen puolelta (epäilemättä Merenkurkun ruotsinkielisen väestön välityksellä) kevätjälle tehtävien kaukopyyntimatkojen harjoittaminen Ruotsin puolelle. Niitä tehtiin 1600-luvun lopulla Ruotsin Selkämeren rannikolla neljän miehen venekuntana ja tavallisesti 4–6 viikon pituisina.¹⁴² Suomen puolella Pohjanlahtea venekunnan koko oli 1500–1700-luvuilla tyypillisesti 6–8 miestä, mikä vaati ison veneen. Kaukomatkojen omaksuminen Ruotsin Pohjanlahden rannikolle muutti 1600-luvulla oleellisesti sikäläisen, aiemmin yksipuolisesti syksyiseen verkkopyyntiin ja hylkeen-soutuun (*sälrodd*) painottuneen hylkeenpyynnin.

Merenkurkussa (ja muuallakin Suomen rannikolla) oli kaukopyyntiin kehitettyjä isoja jäämatkaveneitä (*fälbåtar* tai *eräveneitä*)¹⁴³ muine erikoisvarusteineen. Jääpyynti erikoisvarusteineen ja veneineen kehittyi nimenomaan ruotsinkielisellä Merenkurkun alueella huippuunsa ”kaukopyyntikulttuuriksi”. Osassa Merenkurkun pitäjiä oli hylkeenpyynnillä yhä 1600-

¹⁴¹ muualta Itämereltä tiedot hylkeenpyynnin tultiaseista ovat ennen 1700-lukua olemattomat, Almkvist et al. 1980:36.

¹⁴² Rålamb 1895:17.

¹⁴³ esim. Ylimaunu 1996.

luvulla hallitseva asema elinkeinojen suhteen,¹⁴⁴ ja näiden pitäjiä sisämaan kylistäkin osallistui venekuntia säännöllisesti pyyntimatkoille ainakin 1750-luvulle saakka.¹⁴⁵

Pyssyjen käytön yleistymisen hylkeenpyynnissä tapahtui muilla Itämeren rannikoilla todennäköisesti myös 1600-luvulla, mutta tästä ei ole juurikaan yksityiskohtaisia tietoja. Suomenlahdelta ensimmäinen maininta pyssystä hylkeen pyynnissä on 1600-luvun puolivälistä, mutta pyssypyynti yleistyi vasta 1800-luvulla: silloinkin muilla välineillä tehdyt jääpyynnit olivat itäosan saaristolaisille tärkeämmät. Esimerkiksi Tytärsaarella hylkeitä pyynti ampumalla aloitettiin vasta 1800-luvun loppupuoliskolla, jolloin Virossa tuotiin joitakin suustaladattavia ja piilukkoisia pyssyjä. Saaren oma seppä teki ensimmäisen hyljepyssyn v. 1889.¹⁴⁶ Uudenmaan rannikolla hylkeen pyssymetsästyksen on tullut vallitsevaksi todennäköisesti aikaisemmin, 1700-luvulla.¹⁴⁷ Itäisin Suomenlahti näyttää olleen tässä – kuten monen muunkin pyyntitavan suhteen – konservatiivinen tai eristyksissä. Sen sijaan Laatokalla pyssypyynti oli nähtävästi jo 1800-luvun lopulla jo niin vakiintunutta, etteivät lähteet kerro pyyntitekniikan muuttumisesta.

Viimeistään 1600-luvulla hylkeenpyynnillä oli merkittävä rooli myös Viron ruotsalaissaarten (Runö eli Ruhnu, Kihnu ym.) taloudessa; tällöin nämä saaret tulivat Ruotsin valtakunnan yhteyteen. Mainitut saaret olivat aina 1900-luvulle Baltian tärkeimmät hylkeenpyynnin keskukset. Sen sijaan Tanskan-Saksan rannikolla hylkeenpyynti oli 1600-luvulla enää vähämerkityksellistä. Pyynnin motivaatio saattoi olla yksinomaan eläinten hävittäminen kalastukselle aiheutuvien vahinkojen takia, kuten eräässä oikeudenkäyntitapauksen yhteydessä Fynin saarella vuonna 1633 todettiin.¹⁴⁸

Kun pyssypyynti mullisti monet vanhat pyyntitavat ja syrjäytti ne, myös suhtautuminen hylkeisiin näyttää samanaikaisesti muuttuneen mm. kristinuskon ja valistusajattelun levitessä. Mm. taloudellisen ajattelun korostamisella, joka hyödyn aikakaudelta (erityisesti 1700-luvulta) lähtien oli tyypillistä, oli vaikutusta hylkeenpyynnin muutoksiin. Esimerkiksi Ruotsin valtakunnassa hylkeet määriteltiin 1600-luvulta lähtien virallisesti vahinkoeläimiksi: kruunun maa- ja vesialueita hallinnoiva Kungliga Domänstyrelsen luokitteli hylkeet karhun, suden, ahman ym. ”hävitettävien petojen” joukkoon. Pyynti vapautettiin osaksi myös kruunulle ja kirkolle suorite-
tuista veroista kuningatar Kristiinan aikana 1600-luvulla ja vapaa hylkeenpyynti sallittiin kylän vesien ulkopuolella perusteena mm. hylkeiden va-

¹⁴⁴ esim. Ehnholm 1930:71.

¹⁴⁵ Ehnholm 1979.

¹⁴⁶ Aalberg 1963:92–94; Talve 1996:168.

¹⁴⁷ Tähän viittaisi se, että 1900-luvun alussa ei Porvoon saaristossa edes perimätietona tunnettu ajankohtaa, jolloin pyssyt olisi otettu käyttöön, Allardt 1925:484.

¹⁴⁸ Frydenthal 1939.

hingollisuus kalastukselle. Tosin kruunu pyrki verottamaan hylkeenpyyntiäkin siellä, missä se onnistui: vuonna 1653 valtio onnistui vuokraamaan kirjohylkeen pohjoisimman pyyntipaikan Itämerellä eli Gotska Sandön Gotlannin färoläisille, jotka joutuivat tapaoikeuden mukaan omistamansa alueen vuokramiehiksi.¹⁴⁹

Itämeren hylkeenpyynnin taloudelliseen kannattavuuteen vaikutti myös muualla Euroopassa tapahtunut kehitys. Jo 1600-luvulla eurooppalaisen merenkulun pohjoiset mahtivaltiot Iso-Britannia ja Alankomaat kiinnostuivat pohjoisesta Jäämerestä. Tuolloin ensimmäiset suuret laivat ilmaantui- vat Atlantin ja Jäämeren hylkeiden poikimisalueille ja -saarille ja grönlan- ninhylkeen poikimisjääät löydettiin. Myös teollisen mittakaavan saanut va- laanpyynti alkoi. Tämän jälkeen vähitellen myös tanskalaisia, norjalaisia ja saksalaisia Jäämeren laivoja ilmaantui hylje- ja mursujälle sekä valaan- pyyntiin. Tämä synnytti mm. Tanskaan ja Norjaan kokonaan uuden, osit- tain hylkeenpyyntiin vihkiytyneen ammattilaiskunnan, jotka olivat ns. me- rimiehiä (*sjöfolk*).¹⁵⁰ Heidän kauttaan levisi Itämerelle todennäköisesti myös eräitä täällä aiemmin tuntemattomia hylkeenpyynnin tekniikoita ja käsitteitä (esimerkiksi *harppuuna* -sana).

Vielä 1600-luvun alussa traaniöljyä vietiin Pohjanlahdelta suoraan ete- läisen Itämeren satamiin (esimerkiksi Vaasasta suoraan Tallinnaan, Stral- sundiin ja Lyypekkiin eri ostajille)¹⁵¹, mutta myöhemmin vienti keskittyi Tukholmaan. Kaupan keskittyminen ja monopolisointi Ruotsin valtakun- nassa nähtävästi laski myös tuottajahintoja.

Jäämeren purjehduksen seurauksena alkoi Euroopan valaistus-, voitelu- ja muokkausöljyjen saanti tyydyttyä muualta kuin Itämeren alueelta, mikä alensi traaniöljyn hintoja. Saman suuntainen vaikutus oli 1700-luvulla hamppuöljyn (kasvisöljyn) tulemisella markkinoille, mistä Pohjanlahden hylkeenpyyntäjät valittivat.¹⁵² Jo 1700-luvulla Itämeren kaupallinen, Poh- janlahdella tehokkaimmin harjoitettu hylkeenpyynti oli pahassa kannatta- vuuskriisissä: kaukopyyntiä perusteltiin perinteellä ja se nähtiin tuottavana vain sen kautta, että rannikon ja saariston miesväestöllä ei ollut kevä- talvisin juuri muutaakaan hyödyllistä tekemistä.¹⁵³

Ruotsin kruunun luopuminen hyljeveroista ja *hylkikivien* sekä *hylkiverk- kovesien* (*själfiskevatten*) yksityisomistuksen unohtuminen yleisesti 1700-lu- vulla kielivät osaltaan pyynnin kannattavuuden laskusta. Esimerkiksi vielä 1600-luvun alussa kannettiin traanivero ja kymmenykset hylkeennahoista sekä Suomen- että Pohjanlahdella, mutta kruunun hylkeenpyyntiin koh-

¹⁴⁹ Volla 1985:11; Olsson 1979:15.

¹⁵⁰ Volla 1985:35,111.

¹⁵¹ Ehnholm 1979.

¹⁵² Fjellström 1982:117.

¹⁵³ Gadolin 1757; Tegengren 1965:465–466.

Kuva 27. Ensimmäisiä julkaistuja kuvia 1600- ja 1700- luvuilla voimistuneesta pohjoisen Atlantin ja Jäämeren pyyntipurjehduksesta. Piirros vuodelta 1611 kuvaten hollantilaisten matkaa Novaja Zemljan vesille v. 1594 (Brink Per 1947: *Valrossen i zoologiens historia. Zoologiska bidrag från Uppsala* 25).

distama verotus loppui käytännössä 1700-luvun puoliväliin mennessä. Saa-ristomerellä hylkeenpyynti oli 1700-luvun lopulla enää kotitarvepyyntiä eikä kannattavaa kuten ennen.¹⁵⁴ Hylkeenpyynnin taloudellinen kannattavuus oli Itämerellä koko 1700-luvun heikkenevä.

Myös sota-ajat koettelivat hylkeenpyyntiä. Esimerkiksi Ison vihan aika (ns. Suuri Pohjan sota 1700–1721), jolloin Ruotsi oli sodassa Venäjän kanssa, näyttää katkaisseen aikaisemmin Perämeren merkittävimpien suomenkielisten rantapitäjien kaukopyyntiperinteen. Tuolloin näiden rannikkopitäjien väestö suorastaan tapettiin tai vietiin vangeiksi venäläisten harjoittaman rannikon systemaattisen autioittamisstrategian seurauksena. Juuri hylkeenpyynnin suomenkielisistä suurpitäjistä Kalajoelta aina pohjoiseen Kuivaniemelle (Pyhäjoelta, Raahesta, Saloisista, Limingasta, Hailuodosta ja Iistä) tapettiin tai pakkosiirrettiin Pietarin rakennustöihin suurin osa asukkaista, osasta pitäjiä lähes kaikki.¹⁵⁵ Miehiä ei jäänyt jäljelle, eikä venepyynnissä tarvittavaa kokenutta miesjoukkoa ollut enää olemassa. Pohjan-

¹⁵⁴ Anon. 1759; Salmijärvi käsikirj.; Eneberg 1793.

¹⁵⁵ esim. Toivanen & Forss 1990:843–855; Paaso 1965:97–98.

maan suomenkielisistä pitäjistä jääpyyntiä harjoitettiin 1700-luvun lopulla käytännössä enää Keskipohjanmaan muutamasta kylästä ja Hailuodosta, jossa jokainen talo osallistui jääpyyntiin vielä 1770-luvulla.¹⁵⁶ Merenkurkun ja Pohjanmaan ruotsinkielisistä pitäjistä kaukopyyntimatkat jatkuivat.

Ison vihan jälkeen Perämeren jääpyynnissä vallitsikin ruotsinkielisten venekuntien ylivoimainen enemmistö, kun vielä 1500-luvulla tilanne oli toinen: tuolloin suomenkielisistä pitäjistä välillä Kalajoki-Ii lähes jokainen verotalonpoika osallistui kevättalven kaukopyyntiin. Hylkeenpyynnin kehittämisessä Pohjanlahdella 1600-luvun jälkeen onkin nähtävissä Merenkurkun ruotsinkielisen innovatiivisen pyyntikeskuksen (Bergö, Korsnäs, Björkö, Raippaluoto ym.) voimakas vaikutus sekä suomenkieliseen että ruotsinkieliseen (länsi- ja pohjoispohjalaiseen) hylkeenpyyntiin, välineistöön ja sanastoon.

Monet hylkeenpyynnin vanhat tavat säilyivät osissa Itämeren mullistuksista huolimatta. Hylkeen verkkopyynti näyttää jatkuneen läpi 1600- ja 1700-lukujen mm. Pohjanlahdella, Saaristomerellä ja mm. Gotlannissa ja Öölannissa. Saalismäärissä mitaten norpan tai kirjohylkeen verkkopyynti oli vaatimatonta Pohjanlahden jääpyyntiin verrattuna, mutta jokasyksyisenä ja rannikolla kalastusta harjoittavien talonpoikien lisäelinkeinona sillä oli merkitystä: verkkosaalis oli tavallisesti hylje tai pari miestä kohti syksyssä. Kaupallista merkitystä tällä ei juuri ollut. Koillisella Perämerellä oli yhä 1800-luvulle saakka maininta hyljeverkoista lähes jokaisen talonpojan perukirjassa, eniten verkkoja oli merilohen kalastajilla.¹⁵⁷ Norpan verkkopyynti pysyi kannattavana pisimpään juuri koillisella Perämerellä (aina 1960-luvulle saakka).

Itämeren alueen pahin tiedossa oleva hylkeenpyytäjille sattunut onnettomuus ajoittuu tälle ajanjaksolle vuoteen 1680 (1800- ja 1900-luvun perimätiedon mukaan se olisi tapahtunut 1700-luvulla, mutta tämä ei pidä paikkaansa). Useat kirjallisetkin lähteet kertovat,¹⁵⁸ että Perämeren vesillä hukkuu noin 80 yöyriäistä pyytäjää, kun 15 venekuntaa oli kokoontunut yhteen ja hyväksi yöpymissuojaksi kuviteltu, luolamainen ja korkea *kalla* (vedenalaiselle karille kasaantunut suuri ahtojääröykkiö) hajosi ja jäät murskasivat sekä veneet että miehet. Yli 50 pitäjän vaimoa muuttui kerralla leskiksi ja perheet jäivät ilman isää. Pitäjän suru oli pitkä ja sikäläinen hylkijäillä kulkeminen loppui siihen. Tapauksesta kertoi muuntuneen ja ajallisesti hämärtyneen suullisen tradition Turun Wiikkosanomat 8.11.1823 otsikolla ”Kaksi merkillistä ja surkiaan asiaa, jotka kauanaikaa sitte tapahtuivat muutamille hylkeen pyytäjille Pohjan maalla”:

¹⁵⁶ Stiervald 1774:97–100.

¹⁵⁷ Paaso 1965:12–14; Helistö 1994:163–164.

¹⁵⁸ kirkkoherra Jacob Haartmanin muistiinpanot v. 1753/Ehnholm 1979; Cneiff 1757:189; Böcker 1823; Turun Wiikko-Sanomat 8.11.1823 / Borgström 1971; Wetterhoff 1889:85–86; Nissilä 1960:305.

”Wanhaan aikaan oli Pohjan maalla hylkeen pyytäjillä tapana, että he hylkeitä ampuaksensa meniivät kewät-aikana weneellä ulos merelle ja seurasiwat ympärin ajelewia jää-telejä (eli palasia) niin kauan kuin net pysyiwät sulaamatonna. Niillä reisuilla het sanotaan usein wiipyneen monet wiikot, alinomaisessa hengen waarassa, sillä jos esimerkiksi wenet sattui tulemaan kahden suuren jää-telin wäliin, niin aiwan helposti saatti tapahtua että se niiltä särjettiin palasiksi...”

Ensimmäinen tapaus, josta ma tahdoin mainita, oli se että 50 ajastaikaa sitten oli Orawaisten kappelin asukkaita, Wöyrin pitäjistä, jotka kaikki oli sellaisella hylkeenpyyntö-reisulla, kerran ottaneet yösiansa yhden suuren tuulelta karille ajetun jääwuoren luolaan, ja tuliwat, tämän jääwuoren samana yönä hajotessa, kaikki sen alle haudatuksi, paitsi yksi, joka pääsi pakoon. Siinä on se merkillinen asia että tämä mies oli unessa nähnyt jääwuoren olewan hajoamassa, ja oli herättänyt kumppaninsa; mutta het oliwat hänelle waan nauruneet. Hän lähti kuitenkin pois weneellänsä, ja oli vielä ollut niin likellä koska jääwuori hajosi, että aallot, jotka siitä nousiwat, oliwat wähällä kumota hänen weneensä...”

5.6. 1800-luku ja pyyntitalouden heikkeneminen

Ilmastollisesti 1800-luku oli Itämerellä ehkä paria edellistä vuosisataa suotuisampi, mutta hylkeenpyynnin kannalta oleellisessa jääpeitteen laajuudessa ei 1700-luvun jälkeen enää voida erottaa merkittäviä keskimääräisiä eroja; vuosittaiset vaihtelut ovat tosin olleet suuria.¹⁵⁹

Itämeren hylkeenpyynti ei ollut kaupallisesti kovin kannattavaa enää 1800-luvulla. Esimerkiksi Pohjanlahdelta Tukholmaan suuntautuvaa, vanhaa traaniöljy- ja nahkakauppaa harjoitettiin talonpoikaipurjehduksen tapaan enää säännöllisesti vain Merenkurkusta¹⁶⁰ ja ajoittain Ahvenanmaalta. Merenkurkun-Pohjanmaan hylkeenpyytäjien viimeiset, ehkä vuosituhantisia vanhat traanin- ja nahkanvientimatkat pienveneillä Tukholman (tätä edeltäneeseen Sigtunan ja Birkan) kauppakeskukseen loppuivat 1890-luvulla: viimeisinä bergöläiset veivät sinne tuotteitaan.¹⁶¹ Muualla nahkat, traani ja rasva vaihdettiin paikallisesti tai myytiin lähikaupungin nahkureiden ym. tarpeisiin. Merkittäväksi vientiartikkeliksi traaniöljystä ei enää ollut.

Traaniöljyn hinnat laskivat Jäämeren purjehduksen seurauksena ja lisääntynyt karjatalous tuotti yhä enemmän myös eläinten nahkoja, samoin mineraaliöljyt ja kasviöljyt tulivat markkinoille. Petroolilamppujen leviäminen 1860-luvulta lähtien teki nopeasti lopun viimeisistäkin traanilam-

¹⁵⁹ Alenius 1989.

¹⁶⁰ Wetterhoff 1889; Fjellström 1982:117.

¹⁶¹ Granlund 1975:64.

puista Euroopassa.¹⁶² Nämä tekijät olivat suurimmat syyt Itämeren hylkeenpyynnin muuttumiseen yhä kannattamattommaksi. Ammattimainen hylkeenpyynti ”kannatti” juuri ja juuri Riian-, Suomen- ja Pohjanlahdella kalastajien sivuelinkeinona, kun jääpyynnin tehokkuus kehittyi 1800- ja 1900-luvuilla korvaten osaksi taantuvan hintakehityksen. Mm. veneet pienenivät ja miehistön määrä väheni erilaisten keksintöjen ansiosta, jolloin pyynnin tuotto voitiin jakaa harvempien kesken (onnettomuusriskit olivat taloudellisuuden lisäksi syy siihen, että 1900-luvun alkuun tultaessa mm. Merenkurkun hylkeenpyynnin isoveneet pienivät kooltaan ja miehistöltään: ne saatiin myrskyn uhatessa helpommin ylös kiinteälle jälle)¹⁶³.

Sen sijaan esimerkiksi Norjassa jäämerenpyynnistä (*Ishavsfangsten*: teollisen mittakaavan valaan, mursun ja hylkeen pyynti) muodostui 1800-luvulla uusi merkittävä rannikon yhdyskuntien toimeentulon perusta. Norjan rannikon oma hylkeenpyynti oli 1800-luvulla enää paikallinen, kalastajien harjoittama kuriositeetti, jolla ei ollut elinkeinollista merkitystä kuten vielä esim. Pohjanlahdella.¹⁶⁴

Vähitellen kaukopyyntimatkat Itämerellä hiipuivat: ne olivat 1800-luvulla enää Riianlahden ruhnulaisten ja Merenkurkun ja eräiden Pohjanlahden rantapitäjien erikoisuus. Riianlahden ruotsinkieliseltä Runön (Ruhnun) saarelta käytiin hylkeenpyynnissä isoilla purjelotjilla Suomenlahdella.¹⁶⁵

Kuitenkin vielä 1800-luvun lopulla Ruotsin puolelta Pohjanlahtea keväisiä kaukopyyntimatkoja teki noin 80 venekuntaa. Pohjanlahdella 1800-luvulla vuosittain 7000–8000 tapetusta hylkeestä saatu lisätulo oli rannikkoväestölle merkittävä: keskimääräisen venekunnan saaliin tuotto arvioitiin 1880-luvulla kaksinkertaiseksi samanaikaiseen teollisuustyöläisen palkkaan verrattuna,¹⁶⁶ mutta vertailusta on jätetty pois matkaan liittyvät investointi- ja käyttömenot. Nekin huomioiden hylkeen venepyyntimatka tarjosi silti ruumillista työtä ja hengenvaarallisia riskejä vastaan siedettävän ansion ja ainutlaatuisia kokemuksia, mitä ei voida väheksyä pyyntimatkojen motiiviina. Monissa pitäjissä pyyntimatkojen jatkuminen oli myös sosiaalinen ja kulttuurinen ilmiö, johon ajoi vanha arvostettu perinnäistapa. Pohjanlahden eri aikaiset jäämatkat (aikaisempi norpanpyyntiin keskittynyt jäämatka ja myöhempi harmaahylkeen ja norpan kaukopyyntimatka) olivat yhdistyneet 1800-luvulla eikä varhaisempaa norpan kuuttiajan kaukopyyntiä Pohjanlahdella enää harjoitettu.¹⁶⁷

¹⁶² mm. Storå 1990:240–243.

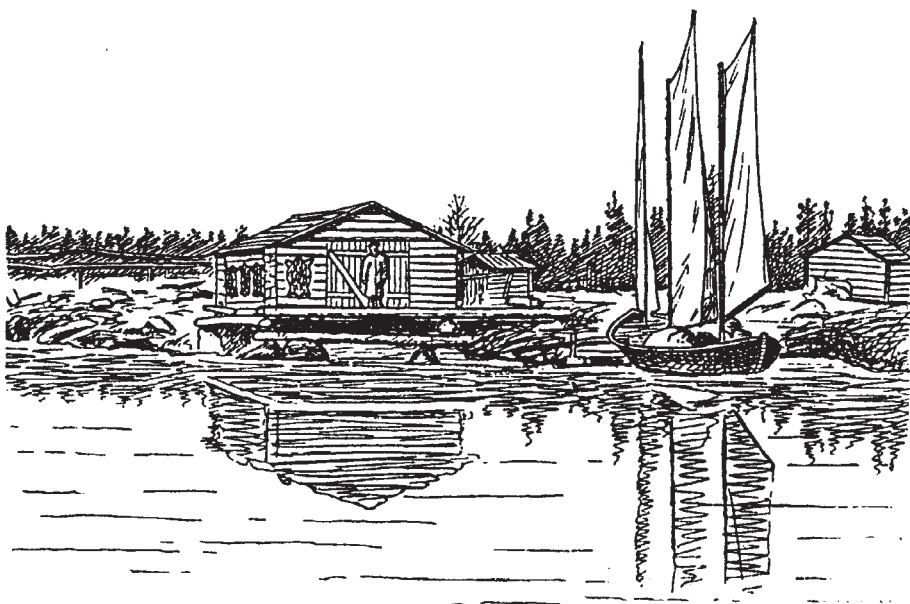
¹⁶³ Granlund 1975:64–65.

¹⁶⁴ Nordgård 1903:29–30; Volla 1985:35,91–94,99.

¹⁶⁵ mm. Jussilainen 1953.

¹⁶⁶ esim. Tillhagen 1987:251–252.

¹⁶⁷ Nordlund 1866:84–86; Masalin 1981:519–523; Heikkinen 1959:187.

Kuva 28. Viime vuosisadan vaihteessa hylkeenpyyntivälineistön aitat, matkaveneet ja aittojen seinillä kuivuvat hylkeenahat olivat vielä tavallinen näky loppukeväisin paikoin Pohjanlahden rannikolla ja saaristossa (piirros Merikarvialta, Schvindt 1905) kuten myös Itäisellä Suomenlahdella, Saaristomerellä, Ahvenanmaalla ja Viron saarilla.

Suomenlahden itäisillä saarilla hylkeenpyynti jatkui todennäköisesti siksi, että muita sivuelinkeinomahdollisuuksia ei käytännössä ollut. Sen sijaan esimerkiksi Saaristomerellä maanviljelyksen tietoinen lisäys yhdessä laske-
neen hylkeenrasvan hinnan kanssa aiheuttivat sen, että monin paikoin hylkeenpyynti elinkeinona loppui 1800-luvun puolivälissä; se jatkui vain ulkosaarilla, missä maanviljelys tai kalastuksen tehostaminen ei käytännössä onnistunut.¹⁶⁸

Eteläisimmissä osissa Itämeren hylkeenpyynti oli varsin vähäistä, joskin vielä 1880-luvulla tiedetään Itä- ja Länsipreussin rannikolla tapetun jopa lähes 600 hyljettä joinakin vuosina: nähtävästi eniten kirjo- ja harmaahylkeen poikasia Kuurinmaan ja Danzigin (Gdanskin) lahden kuuttimishietikoilta. Sikäläiselle pyynnille oli tyypillistä, että kalastajat, jotka näitä tapoivat, eivät erottaneet eri hyljelajeja toisistaan. Paikoin hylkeitä oli Itämeren etelärannikolla jo niin vähän, että isonkin seutukunnan kalastajien saalis 16 vuoden ajalta saattoi olla vain 6 yksilöä, osa niistäkin verkkoihin hukkuneena.¹⁶⁹

¹⁶⁸ esim. Gardberg 1950:73–75.

¹⁶⁹ esim. Kusz 1817:152; Nehring 1886:28, 1887:55–56.

Hylkeen pyyntiä.

Kuva 29. Laatokan norpan jääpyyntiä 1800-luvun lopulta (Forsström 1894).

Kun Itämeren etelärannikolla hyljesaalismäärät olivat tapporahan käyttöönotosta huolimatta 1890-luvulla satakunta hyljettä vuodessa,¹⁷⁰ kuvastaa se sekä pientä hyljekantaa että sitä, ettei Itämeren eteläisellä rannikolla enää aktiivisesti harjoitettu hylkeenpyyntiä. Tuolloin koko Itämeren etelärannikon vuotuinen saalismäärään vastasi pelkästään kahden venekunnan keskimääräistä kevätsaalista Pohjanlahdella! Suomen ja Ruotsin yhteenlasketuksi keskimääräiseksi vuosisaaliiksi 1800-luvun loppupuoliskolla on arvioitu noin 10 000 hyljettä, kun se saattoi olla 1500-luvun suomalaisen joukkopyyntin huippuvuosina jopa 25 000 hyljettä.¹⁷¹ Tanskan Itämeren rannikolla kalastajat myös valittivat, että 1840-luvun jälkeen vähentyneitä hylkeitä ei juurikaan ammuttu, koska se vaati pitkäkantoisen pyssyn ja kokeneen ampujan sekä paikan, missä traania voitaisiin sulattaa.¹⁷² Näistä kaikista oli pulaa, mikä ilmentää hylkeenpyyntitradition vähäisyyttä.

Ainakin 1800-luvun alusta lähtien, mutta todennäköisesti myös aiempi-
na vuosisatoina hylkeenpyytäjät olivat tyypillisesti henkilöitä, jotka olivat myös aktiivisimpia kalastajia rannikoillaan. Kuitenkin 1500-luvulta 1700-luvulle on tietoa, että ainakin Suomen rannikolla hylkeenpyyntiin osallis-

¹⁷⁰ esim. Anon. 1895:61.

¹⁷¹ Almkvist et al. 1980:43.

¹⁷² Tauber 1882:97–98.

tui myös sisämaan talonpoikia, tosin läheltä rannikkoa (Kyrö, Laitila ym.). Nähtävästi pyynnin tuoton laskiessa hylkeenpyynti vaati erikoistumista ja se jäi yhä enemmän kalastukseen erikoistuneiden talonpoikien sivuelinkeinoksi. Esim. 1800-luvun Keski-Pohjanmaalla talolliskalastajista vain ne, joilla kalastusvälineistö oli erityisen runsas ja monipuolinen, omistivat myös hylkeenpyyntivälineitä. Pääosa seudun hylkimiehistä olikin jo 1800-luvulla ammattikalastajia (usein mäkitupalaisia tai kotitalonsa torppareita), talolliskalastajia (joista merkittävä osa oli talojen naimattomia poikia) sekä merellä liikkuvia kruunun virkamiehiä (luotseja, majakkamestareita). Aktiivisille pyytäjille hylkeistä saatu tulo oli merkittävä ja mahdollisti mm. kalastusvälineistön uudistamisen.¹⁷³ Hylkeenpyynnin jääminen yhä enemmän ammattikalastajien sivuelinkeinoksi heijastaa myös yhteiskunnan yleisen työnjaon muuttumista ja erikoistumisen lisääntymistä 1800-luvulla.

Hylkeenpyynnin oli sovittava myös kunkin henkilön ja talouden työvuoteen, sillä siihen erikoistuminen vaati huomattavia ajallisia, usein myös taloudellisia panostuksia. Kivikautinen laaja hylkeenpyynti, erityisesti Litorina- ja Itämeren pohjoisosissa, viittaa siihen, että pyyntikulttuurissa elävä yhteisö sovitti vuotuisrytminsä hylkeiden esiintymisen ja pyynnin mukaan. Myöhemmin maanviljelyskulttuurissa talonpoikien työrytmiin kevättalvinen kuuttiajan jääpyynti sopi vielä hyvin ennen toukokuuta. Kun sitten esimerkiksi Pohjanmaalla 1800-luvulla kaksi lyhyenmatkan jääpyyntiä sulautuivat yhdeksi ja huhti-toukokuun pyyntimatka venyi usein 6–12 viikkoa kestäväksi kaukopyyntimatkaksi, pystyivät siihen osallistumaan enää lähinnä ammattikalastajat.¹⁷⁴ Pisimmiltä kaukopyyntimatkoilta palattiin vasta kesäkuussa jäiden sulattua Perämeren pohjoisosista, jolloin talonpojan toukokuotyöt olivat jo tehtynä.

Pyyntitalouden heikkenemisen lisäksi jääpyynnin vähentymiseen vaikuttivat myös sen vaarat (kuten edellä kerrottu vöyriläisten hukkuminen): esimerkiksi yhdessä maaliskuun myrskyssä vuonna 1837 hukkui Gävlenlahden Finngrundetin vesille 16 merenkurkkulaista pyyntimiestä ja helluntaina 1875 neljä bergöläistä; kevätmyrskyssä 1892 Perämerellä puolestaan katosi seitsemän luulajalaista pyyntimiestä.¹⁷⁵ Tällaiset tapaukset vaikuttivat erityisesti perheellisten miesten osallistumiseen: kuitenkin useiden kertomusten mukaan hylkeenpyynti oli kalastaja-saaristolaisten puolipakollinen elinkeinokeino miespuolisille yhteisön jäsenilleen yhä 1900-luvun alkuun saakka. Tässä sosiaalisen kulttuuritradition ja pyyntiperinteen arvostuksen vaikutus oli suuri.

¹⁷³ Tuomi-Nikula 1982:241–242, 244.

¹⁷⁴ Tuomi-Nikula 1982:244.

¹⁷⁵ Helsingfors Dagblad 11.6.1875 / Borgström 1971:85; Nordmann 1919:55; Brännström 1934:265.

5.7. 1900-luvun alkupuoli: tapporaha, kivääri ja pula-aikojen pyyntirenessanssi

Yleisen petoeläinvihan seurauksena 1900-luvun alussa Itämerellä käyttöön tulleet tapporahat ja kiväärit lisäsivät välittömästi hyljesaaliita, eniten hylkeenpyynnin pääalueella eli Suomessa ja Ruotsissa. Samoin tilanne synnytti osa-aikaisia, uusia päätoimisia ja ammattimaisia hylkeenpyytäjiä. Hylkeiden pyynti muodostui tapporahan ansiosta kannattavaksi rannikon ja saariston miespuoliselle väestölle, jolla oli toistuvasti vaikeuksia toimeentulon hankkimisessa.¹⁷⁶

Jo 1700-luvulla oli Tanskassa ehdotettu tapporahan maksamista hylkeistä, mutta vasta 1880-luvulla asiassa päästiin käytännön toimiin, jolloin sikäläinen kalastajien yhdistys lähetti kaikille Itämeren maiden kalastusviranomaisille aloitteen hyljesodan käynnistämiseksi ja tapporahojen maksamiseksi. Tanskassa otettiin käyttöön hylkeiden tapporaha 15.10.1889, jota maksettiin aina kevääseen 1927 saakka. Tämänkin jälkeen tuettiin hylkeentappamista yksittäistapauksissa.¹⁷⁷ Tapporahakautena 1889–1927 tapettiin Tanskan vesillä tilaston mukaan yli 37 000 hyljetta, mikä oli tärkein syy kaikkien sikäläisten hyljekantojen nopeaan pienenemiseen. Vuonna 1903 grönlanninhylkeen vaellus etelään Tanskan vesille kiihdytti ”sotaa hylkeistä vastaan” niin, että Tanskan valtio tuki hyljeverkkojen ylläpitoa. Hylkeiden vähentämiskampanja tapporahan avulla oli kalastajien kannalta onnistunut. Tapporahan poistamisen jälkeen käytiin kiivas keskustelu sen palauttamiseksi.¹⁷⁸

Alkuvaiheessa tanskalaisten tapporahan maksu oli tieteellisen tarkkaa: hylkeenpäätti piti lähettää eläintieteelliseen museoon Kööpenhaminaan, josta tutki ja talletti ne maksaen tapporahan Tanskan kalastusyhdistykselle, joka puolestaan tilitti sen hylkeen pyytäjälle. Myöhemmin käytäntö osoitautui ylivoimaiseksi. Tanskan valtio avusti hylkeiden hävittämistä antamalla sotilaskivääreitä ja patruunoita ilmaiseksi ammattikalastajille. Kuitenkin jo ensimmäisen maailmansodan aikana hylkeiden hävittämisestä jouduttiin kärsimään Tanskassa myös taloudellisesti: öljynsaannin vaikeutuessa valtio jakoi käyttöön 15 000 traanilamppua, joihin yritettiin – väliin huonolla menestyksellä – saada kotimaista hylkeen- tai pyöriäisen traania.¹⁷⁹

Saksan Itämeren rannikoilla, käytännössä Tanskan rajoilta Kuurinmaalle, hylkeen tapporaha tuli voimaan 1890-luvun puolivälissä. Tapporahakysy-

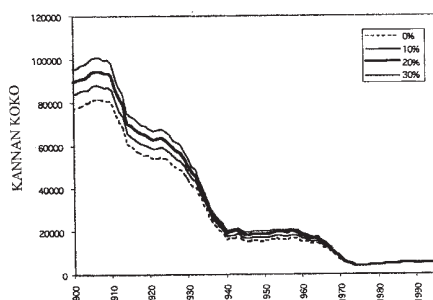
¹⁷⁶ mm. Tuomi-Nikula 1982:266.

¹⁷⁷ esim. veljeksille Niels ja Alfred Landt maksettiin erillistä valtion korvausta siitä, että pitivät hyljerysää Rödsandin vesillä.

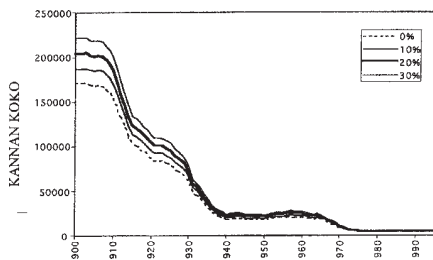
¹⁷⁸ Anon. 1913; Söndergaard ym. 1976:23–36.

¹⁷⁹ Volla 1985:113–114; Anon. 1895:60–61.

Kuva 30. Harmaahylkeen kannan kehitys Itämerellä 1900-luvulla. Ylin viiva mallissa kuvaa tilannetta, jossa kuolleena menetettyjen hylkeiden osuus on 30 prosenttia virallisista saalistilastoista, alin viiva, kun hävikkiä ei olisi tapahtunut (tarkemmin Harding & Härkönen 1999).

Kuva 31. Norpan kannan kehitys Itämerellä 1900-luvulla. Ylin viiva mallissa kuvaa tilannetta, jossa kuolleena menetettyjen hylkeiden osuus on 30 prosenttia virallisista saalistilastoista, alin viiva, kun hävikkiä ei olisi tapahtunut (tarkemmin Harding & Härkönen 1999). Tämän tutkimuksen perusteella norpan saalishävikki olisi ollut 20–30 prosenttia saalistilastoista, harmaahylkeellä vähintään saman verran (ks. tarkastelu).

mys oli vakavasti esillä jo Saksan kalastusyhdistyksen (Deutsche Fischerei-Verein) konferenssissa Danzigissa 1890, joka päättyi suosittamaan hylkeen tapporahaa kaikille Itämeren rantavaltioille Tanskan kalastusyhdistyksen tavoin. Konferenssissa esitettiin myös Itämeren hylkeiden totaalista hävittämistä mm. myrkkysyöttien avulla, mutta tämä ei saanut kannatusta siihen liittyvien vaarojen takia. Ensimmäisenä Itämeren etelärannikolla aloitti tapporahojen maksun em. yhdistyksen osasto Westpreussischer Fischerei-Verein vuonna 1892: vuosisaalis oli Itämeren pohjoisempiin osiin mitätön (noin 100 hyljettä), joista suurin osa oli saatu kalanpyydyksistä.¹⁸⁰ Puolan rannikolla (Danzigin eli Gdanskin lahdella) hylkeen tapporaha oli voimassa vain maailmansotien välisenä aikana: vuosittain saatiin vain muutama hylje – usein kalanpyydyksestä.¹⁸¹

Tanskalaisten aloite hylkeen tapporahasta ei saanut vastakaikua silloisen Venäjän rannikolla Suomen autonomista suuriruhtinaskuntaa lukuunottamatta, jonne kirje mainitaan myös lähetetyn.¹⁸² Baltian rannikolla asia olisi ollut ainakin Viron ruotsalaissaarilla kannatettava: olivathan nämä saaret käytännössä Baltian hylkeenpyynnin keskuksia, missä tapporaha olisi ollut

¹⁸⁰ Anon. 1895:61.

¹⁸¹ Gill 1978b.

¹⁸² Anon. 1895:61–62.

hyvää lisätulo. Venäjän suhtautuminen asiaan oli ymmärrettävää. Venäläiset, vasta edellisellä vuosisadalla Itämeren rannikolle valtansa ulottaneina, eivät harjoittaneet kalastusta tai hylkeenpyyntiä Itämerellä (esimerkiksi Pietariin kala- ja hyljetuotteet tulivat suomalaisilta ja virolaisilta).

Tanskan aloitetta Itämeren valtioiden yhteisestä tapporahapolitiikasta käsiteltiin tiettävästi viimeisen kerran kansainvälisessä kokouksessa vuoden 1910 Itämeren kongressissa Riiassa, jossa asiaan ei löytynyt yhteistä kantaa.¹⁸³

Ruotsissa hylkeen tapporahan maksu tuli säädökseen jo vuonna 1808, mutta ei ole tutkittua tietoa siitä, maksettiinko vuosina 1808–1864 säädöksen voimassa ollessa rahoja todella, vai mahdollistiko se ainoastaan maksun ”tarvittaessa”.¹⁸⁴ Joka tapauksessa tapporahan maksu aloitettiin Gotlannissa maakuntakäräjien päätöksellä vuodesta 1891 lähtien, missä sen sai 1.5.–31.12. välisenä aikana tapetusta hylkeestä. Se, miksi kevättalvella tapporahaa ei maksettu, perustui näkemykseen, että keväisten ajojaiden mukanaan tuomista, muiden Itämeren rannikoiden hylkeistä ei pitänyt gotlantilaisten maksaa. Esityksiä tapporahan maksusta 1890-luvun alussa tehtiin lähinnä Ruotsin eteläisimmistä osista. Vuosina 1891–1913 Ruotsissa oli voimassa läänikohtaisia hylkeentapporahoja, jotka vaihtelivat 1–10 kruunuun.¹⁸⁵

Valtakunnallisesti hylkeen tapporahaa maksettiin Ruotsissa v. 1913–1974. Se oli aluksi pieni (v. 1914–1924 vain 4 kruunua) verrattuna pahimpana pidettyyn petoon eli suteen (50 kr) tai ahmaan (10 kr), mutta suurempi kuin mäyrän, ketun tai haukan (1 kr). Hylkeen tapporahaa korotettiin vuosina 1925 (kuuteen kruunuun), 1928 10 kruunuun, 1948 15 kruunuun ja 1965 30 kruunuun.¹⁸⁶

Suomessa hylkeen tapporahan maksu alkoi vuonna 1890 yksityisten kalastusyhtymien toimesta, kun vasta perustetut Kemin lohikalastuksen vuokrayhtiö maksoi 10 mk:n ja Simon lohikalastuksen vuokrayhtiö 25 mk:n palkkion alueellaan tapetusta hylkeestä. Suomen kalastusyhdistys alkoi vuonna 1892 maksaa 3 mk:n tapporahaa norpasta Saimaalla ja Laatokalla, mutta Itämeren hylkeistä ei haluttu maksaa mitään. Syy oli selvä: Saimaalla ja Laatokalla tiedettiin norppien olevan ”paikallisia”, mutta ”Itämeren osalta olisi jouduttu maksamaan muiden rannikoiden, mm. Venäjän, hylkeistä.”¹⁸⁷ Taustalla oli myös taloudelliset syyt: Pohjanlahden ja Suomenlahden hylkeenpyynti oli kokonaan toisessa mittakaavassa tapahtuvaa kuin Saimaan ja Laatokan.

¹⁸³ Rautiainen käsikirj. 1998.

¹⁸⁴ Almkvist et al. 1980:32.

¹⁸⁵ Anon. 1895:60; Almkvist et al. 1980:32.

¹⁸⁶ Vollen 1985:125–126; Larsson 1978; Almkvist et al. 1980:32–33.

¹⁸⁷ Gottberg 1925:1; Anon. 1895:61; Suomen kalastuslehti 1898/2:49; Rautiainen käsikirj. 1998:13–14.

Päätös hylkeen viiden markan suuruisen tapporahan maksamisesta koko Suomessa tehtiin senaatissa 17.12.1908. Tapporahan maksu alkoi vuonna 1909, jolloin saalismäärä Suomessa kaksinkertaistui. Tapporahaa maksettiin lähes katkoksitta vuoteen 1918, jolloin tapporahasta luovuttiin kahdesta syystä: Venäjän kanssa ei päästy sopimukseen Itäisellä Suomenlahdella suomalaisten toimesta harjoitetun hylkeenpyynnin korvauksista (Venäjä kieltäytyi maksamasta korvauksia suomalaisille tapporahoista) ja toiseksi maailmansodan jälkeinen pula-aika kohotti hyljetuotteiden hinnat niin korkeiksi, että pyynti oli muutenkin taloudellisesti kannattavaa.¹⁸⁸

Vuonna 1924 aloitettiin tapporahan maksu uudelleen korotettuna eli 30 mk suuruisena ja vuonna 1928 se korotettiin 50 markkaan. Tapporahalla oli ratkaiseva vaikutus hylkeenpyynnin jatkumiseen ja sen määrään 1900-luvun alkupuoliskolla niin Itämerellä, Saimaalla kuin Laatokallakin. Esimerkiksi saimaanhylkeen populaatio pieneni nopeasti arviolta 700 yksilöstä alle puoleen.¹⁸⁹

Marraskuussa 1939 alkanut Neuvostoliiton hyökkäys ja talvisota katkaisivat Suomessa sekä hylkeenpyynnin että tapporahan maksun. Tapporahan maksu aloitettiin jälleen sotavuosina traanipulan takia vuonna 1943, jolloin vähintään 20 kg rasvaa tuottaneesta hylkeestä maksettiin 150 mk, pienemmistä 50 mk. Sodan jälkeen elintarvike-, öljy-, ja traanipulan hellitettyä tapporahaa jouduttiin nostamaan 1000 markkaan, sillä se oli monesti lähes ainoa tulo tapetusta hylkeestä, kun traanin ja nahkojen valmistaminen ja kauppaaminen ei juurikaan enää taloudellisesti kannattanut. Vuonna 1957 tapporaha korotettiin 2000 markkaan ja rahanarvon muuttamisen jälkeen vuonna 1964 se jälleen kaksinkertaistettiin 40 markkaan.¹⁹⁰ Tuolloin kalastajat vaativat tapporahan korottamista mm. sillä perusteella, että Selkämerellä hylkeet söivät siimoista jopa 40–50 prosenttia lohisaaliista pyydysten rikkomisen lisäksi. Perämerellä sotien jälkeen harjoitetun pitkäsiimapyynnin häviäminen luettiin yleisesti voimistuneen hyljekannan syyksi.¹⁹¹

Tapporahan aikaansaama hylkeenpyynnin renesaanssi ylitti hylkeiden lisääntymiskapasiteetin ja hyljekannat taantuivat. Suuret hylkeenpyynnin vuodet 1910–1913 seurasivat tapporahan ja kiväärien käyttööntuloa: tuolloin Suomessa tapettiin tapporahatilastojen mukaan yhteensä 67 000 hyljettä ja Ruotsissakin 31 500 yksilöä. Tämä alensi hyljekantojen kokoa: mm. Perämeren ja Merenkurkun norppakannan sanotaan tuolloin taantuneen huomattavasti kiväärien ja tapporahan käyttöönottojen seurauksena.¹⁹²

¹⁸⁸ Gottberg 1925:2.

¹⁸⁹ Rautiainen käsikirj. 1998; Hyvärinen et. al. 1999:133.

¹⁹⁰ Tuomi-Nikula 1982:251,260,263; Mattila Matti haast.

¹⁹¹ tarkemmin Tuomi-Nikula 1982:264.

¹⁹² Holm 1921:259.

Teknologian kehittyminen eli kiväärien käyttö oli kehityksen toinen syy. Eri puolilla Itämeren erityisesti kalastajien omat yhdistykset edesauttoivat aktiivisesti uusien, helppokäyttöisten, patruunoilla takaaladattavien, nallisytyttimisten kiväärien yleistymistä hylkeenpyynnissä.¹⁹³

Hylkeenpyynnin ammattilaisilla oli aluksi epäilyksiä kiväärejä kohtaan. Mm. Vaasan läänin kuvernööri V. Procopé lahjoitti vuonna 1885 viisi takaaladattavaa kivääriä, yhden kuhunkin Merenkurkun merkittävään pyyntipitäjään tarkoituksella, että niiden soveltuvuus hylkeenmetsästyksessä selvitetäisiin. Yhden talven kokemusten perusteella hylkeenpyytäjien vankka käsitys oli, etteivät ne sovellu hylkeen ampumiseen ja että vanhat pyssyt ovat tässä puuhassa parempia.¹⁹⁴ Pyyntimiesten oli vaikea ymmärtää sitä, että 6,5 mm:n teräväkärkinen kuula voisi olla tehokkaampi tappaja kuin massiivinen 15–20 mm:n lyijykuula: kiväärin kuulat olivat heidän mielestään ”liian pieniä ja menivät liian nopeaa ehtimättä tappaa”.¹⁹⁵ Myöhemmin kuulien kärjet opittiin viilaamaan tylopiksi (ns. räjähtävä luoti).

Esimerkiksi ensimmäiset kiväärit tiedetään ostetun Pohjanmaalle ja Merenkurkkuun Ruotsin puolelta Uumajan seudulta 1890-luvun alkuvuosina.¹⁹⁶ Kiväärien yleistymistä hylkeenpyynnissä haittasivat Suomessa ja Baltiassa (muusta Itämeren alueesta poiketen) viranomaiset. Venäläisten santarmien tiukka ase- ja venevalvonta haittasivat 1900-luvun alkuvuosina ja I maailmansodan ajan sekä kiväärien saantia että merellä liikkumista. Nämä pelkäsivät laitonta asetulvaa separatisteille varsinkin syksyn 1905 jälkeen, kun aselaiva ”John Grafton” seikkaili Pohjanlahdella tuoden aselähetysten suomalaisaktivisteille. Vaikka aselaiva lopulta räjäytettiin ja aseet joutuivat pääosin venäläisten käsiin, tiedetään näitä ”Grafton-kiväärejä” jo seuraavana keväänä käytetyn hylkeenpyynnissä. Grafton-kivääri (ruots. *graftongevär*) olikin monen kalastajan ensimmäinen hyljekivääri Pohjanlahdella (myös Suomenlahdella) ennen laillisesti hankittuja kiväärejä (kuten ruotsalaisten Mauser-kivääriä mallia 1896, Berdan-kivääriä, suojeluskuntien kautta hankittuja suomalaisia *pystykorvia* jne).¹⁹⁷ Kuvaavaa on, että vasta Suomen itsenäistyttyä saatiin kiväärejä tarpeellinen määrä esim. Bergön pyytäjille: sikäläisen maatalousseuran kautta ja lainarahalla tuotettiin talvella 1919 60 kpl ruotsalaisia mauserkiväärejä ja 10 000 patruunaa.¹⁹⁸

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen myös Suomen maataloushallitus edisti päätöksillään hylkeenpyyntiä ja myi talvella 1920 armeijan ruotsalaisia Berdan-kiväärejä kalastajille hylkeenpyyntiä varten. Aseita saatiin myös

¹⁹³ Söndergaard ym. 1976:24.

¹⁹⁴ Sjöberg 1895:143, 1926:95–97; Masalin 1981:509.

¹⁹⁵ Brännström 1934:244.

¹⁹⁶ Sjöberg 1895:143.

¹⁹⁷ Wegelius 1927:5–63; Noponen Matti haast.; Aalberg 1963:94; Eerola 1981; Nyström 1988:34.

¹⁹⁸ Sjöberg 1989:195.

Kuva 32. Suomenlahden Haapasaaren hylkeenpyytäjiä saaliineen 4.4.1912 (Kymenlaakson maakuntamuseon kokoelmat).

muunmerkkisiä: japanilaiset ja venäläiset sotilaskiväärit, Winchesterit ym. alkoivat ruotsalaisten mauserkiväärien ohella syrjäyttää nopeasti loppujakin suustaladattavia.¹⁹⁹ Pohjanlahdella ruotsalainen armeijakivääri (mausermalli 1896) oli hylkeenpyytäjille se ase, joka muutti pyyntitapahtuman nykyi-kaiseksi.²⁰⁰ Näiden teho oli hyvä: kovilla luodeilla ammuttaessa kuula läp-päisi 60 cm puuta, mutta pehmeällä vaipattomalla lyijykuulalla ammuttaes-sa tuhovoima lisääntyi ja se usein repi hylkeen pahoin. Vaipan poistaminen luodista ("kuulan" kärjestä viilattiin osa pois) yleistyi, jotta se osuessaan "räjähtäisi". Pohjanlahden kaukopyynnissä venekunnalle panoksia varattiin 100–200 kpl miestä kohti, lisäksi mukaan tuli pari varakivääriä.²⁰¹

Suomenlahden saariin niin hyljepyssyt kuin kivääritkin tulivat muita alueita myöhemmin. Esim. Tytärsaareen saatiin vasta v. 1917 ensimmäiset kiväärit Virosta ja vasta Suomen sisällissodan lakattua niitä sai ostaa mm. suojeluskuntien kautta.²⁰² Kiväärit olivat 1920-luvun puolivälissä syrjäyttä-neet kokonaan hylkipyssyt Merenkurkussa, mutta Himangalta on tietoja,

¹⁹⁹ Suomen kalastuslehti 9–10/1920:175; Aalberg 1963:94.

²⁰⁰ Isacson 1993:276.

²⁰¹ Tuomala, Yrjö haast.; Härmäläinen 1930:84; Erä-Esko 1949:75.

²⁰² Aalberg 1963:94; Paasi 1966:11.

että samaan aikaan suomenkielisellä Keski-Pohjanmaalla olisi pyydetty valtaosin vielä vanhoilla piilukkoisilla suustaladattavilla.²⁰³

Hylkeenpyynnin voimakkaaseen lisääntymiseen 1910-luvulla vaikutti myös ensimmäinen maailmansota ja sitä seurannut pula-aika, jotka nostivat maailmanlaajuisesti hyljetuotteiden hinnat ennätyksiin.²⁰⁴ Sota-aikana esimerkiksi Ruotsissa maksettu hinta hylkeestä tapporahoineen ja rasvoineen kohosi 15,50 kruunusta (1914) 200 kruunuun (1918); kun hinnat taas halpuivat ja elintaso nousi Ruotsissa, väheni kiinnostus hylkeenpyyntiin 1930-luvulla selvästi.²⁰⁵ Pulakausina pyynti oli taloudellisesti tuottavaa ilman tapporahaakin, mutta muulloin sen taloudellinen kannattavuus oli usein kyseenalainen.

Toinen merkittävä hylkeiden pyyntihuippu ajoittui vuosiin 1925–36, jolloin Itämeren vuosittain tapettu hyljemäärä oli 8 000–13 000 yksilöä. Käytännössä suomalaiset ja ruotsalaiset tappoivat nämä hylkeet: Suomen osuus Itämeren hylkeenpyynnin tärkeimpänä rannikkona näyttää jatkuneen siitä asti kuin kirjallisia tietoja on aina 1900-luvulle ja pyynnin loppumiseen. Esimerkiksi 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä suomalaiset ja suomenruotsalaiset tappoivat keskimäärin noin kaksi kertaa enemmän hylkeitä kuin Ruotsin rannikoilla yhteensä. Muualla Itämerellä Viroa lukuunottamatta hylkeenpyyntimäärät olivat vain yksittäisiä prosentteja Suomen luvuista. Suuriin pyyntilukuihin vaikuttivat hylkeenrasvan kohtalainen taloudellinen arvo, tapporahat ja 1930-luvulla leudot vähäjäiset talvet, jotka helpottivat jääpyyntiä merkittävästi. Seurauksena oli hyljekantojen taantuminen (ehkä osittainen siirtyminen pohjoisemmaksi), joka tapahtui esimerkiksi Saaristomerellä ja Ahvenanmaalla niin, että norppa 1930-luvulla käytännössä hävisi. Tämä lopetti esimerkiksi Hiittisten saaristosta perinteisen, sekä verkoilla että jää- ja avovesiaikana harjoitetun hylkeenpyynnin. Samaan aikaan norppasaaliit olivat Perämerellä vielä suuret.²⁰⁶

Itämeren eteläosissa tilanne oli jo toinen. Kun vielä 1880-luvulla saatettiin jäätalvina Tanskan, Saksan, Puolan ja Liettuan rannikoilla nähdä yhteensä jopa 1000 hyljettä (lähes kaikki harmaahylkeitä), kannat pienenevät 1900-luvun alussa. Saksalaisten raporttien mukaan vuosina 1912–1920 tapettiin koko Itämeren etelärannikolla yhteensä vain 521 hyljettä. Saksan silloisen pitkän rannikon hyljesaalis vaihteli 1900-luvun alussa vain neljästä (!) 99:ään yksilöön vuodessa.²⁰⁷ Esimerkiksi Puolan rannikolla (Danzigin eli Gdanskin edustalla) hylkeet olivat maailmansotien välillä niin harvina-

²⁰³ Kohtala & Märsylä 1979:139.

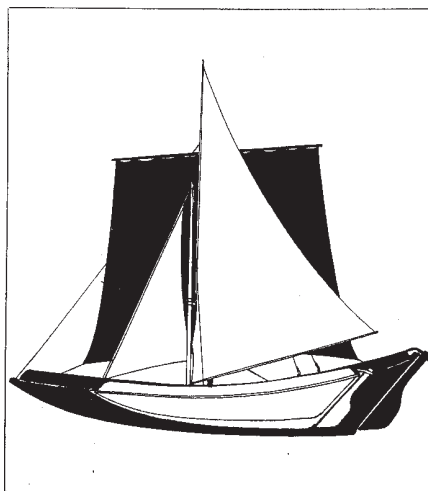
²⁰⁴ Busch 1985:241.

²⁰⁵ Söderberg 1975b:107.

²⁰⁶ Lönnberg 1934; Gardberg 1950:73–75, Bergman 1958:113–114,121; Söderberg 1974, 1975b; Helle & Stenman 1990:9,13.

²⁰⁷ Schubart 1929; Mohr 1952:145–149.

Kuva 33. Pohjanlahdella hylkeenpyynnin kaukomatkojen veneen koko pieneni mm. teknisten uudistusten, tehokkuusvaatimusten ja isojen veneiden riskien takia 1800-luvulta lähtien. Kuvassa fälbåt -matkaveneen pieneneminen Merenkurkussa 1800-luvun isosta (keskimäärin 7–8 miehistöinen, musta tausta) 1900-luvun alkupuolen tyyppilliseen veneen kokoon eli 5–6 miehiseen (Bonns 1989). Huomaa myös vanhan raakapurjeen muuttuminen kahvelipurjeiksi. Viime sotien jälkeen veneet ja venekuntien koko pienenivät edelleen aina 2–3 miehen suuruisiksi. Tämä oli mahdollista erilaisten teknisten uudistusten kuten ajopuun kehittämisen, kiikarikiväärin ja säilyke-elintarvikkeiden seurauksena.

sia, että huolimatta 5 zlotyn tapporahasta vain muutama yksittäinen hylje saatiin pyydystettyä vuosittain 1922–1939 (nekin tavallisesti kalaverkkojen sivusaaliina). Toisen maailmansodan jälkeen Puolan rannikolla hylkeitä on nähty tai saatu kalaverkoista vain satunnaisesti eikä tapporahoja ole enää maksettu.²⁰⁸ Tanskassakaan ei 1920-luvulla voitu enää puhua kuin kalastajien ja innokkaimpien metsästäjien harjoittamasta, ei-ammattimaisesta yksittäisten hylkeiden ampumisesta lukuunottamatta Rödsandin edustalla ollut erikoista hyljerysää, joka oli yhä pyynnissä.²⁰⁹ Liettuan edustalla hylkeenpyynti oli niin merkityksetöntä, ettei siitä ole säilynyt tilastoja; Latviassa arvioidaan 1930-luvulla saadun vielä 30–100 hyljettä vuodessa.²¹⁰

Myös Ruotsin etelärannikolta hylkeet katosivat: 1930-luvulla Gotlandissa saatiin enää parikymmentä yksilöä vuodessa, Itägotanmaalla runsaat 200 ja Kalmarin läänissä satakunta vuodessa. Tosin vielä 1930-luvun alussa Itägotanmaan Harstenassa harjoitettiin harmaahylkeen ikivanhaa nuijapyyntiä: tuolloin hylkeenpyytäjät pääsivät jopa sopimukseen lentoliikenteen ohjaamisesta ohi hyljelautojen. Norpat katosivat Itägotanmaan rannikolta 1910-luvulla ja 1930-luvulla Tukholman saaristosta. Ruotsin länsi- ja etelärannikolla ei enää 1930-luvulla voitu puhua tarkoituksellisesta hylkeenpyynnistä. Hylkeenpyynti saikin näillä alueilla yhä selvemmin vain ns. kalastuksen suojauspyynnin luonteen 1940-luvulle tultaessa. Esimerkiksi kirjohylkeen kokonaissaalis oli Ruotsissa vielä 1930-luvun alussa noin parisataa hyljettä vuodessa, mutta kanta väheni tasaisesti niin, että 1960-luvulla

²⁰⁸ Gill 1978a.

²⁰⁹ Mortensen & Strubberg 1931:48.

²¹⁰ Lange 1970; Pilats 1998:13. Tarkkoja saalistietoja ei ole saatavissa huolimatta siitä, että kaikkialla Baltiassakin maksettiin 1930-luvulla hylkeistä tapporahaa.

tilastoitiin enää keskimäärin parikymmentä tapettua (usein kalanpyydyksiin kuollutta) kirjohyljettä.²¹¹

Erityisesti Itämeren norppakannan taantuminen ei ole ihme, sillä pelkästään 1910-luvulla suomalaiset ja ruotsalaiset tappoivat yhteensä yli 100 000 ”kiehkuraishyljettä”. Esimerkiksi Saaristomerellä norppa alkoi kadota 1920-luvulla.²¹² Satakunnan rannikolla hyljekannat olivat jo 1950-luvun alussa ”hyvin vähissä”²¹³, vaikka hylkeiden vahingollisuuden takia tätä ei esim. kalastusalan lehdissä tuotu julki. Harmaahylkeen kannan taantuminen oli pyynnin takia voimakasta erityisesti 1930-luvun lauhoina talvina, jolloin noin 70 prosenttia hallisaaliista oli kuutteja.²¹⁴

Kun hylkeenpyynti hiipui Itämerellä, oli Laatokan norpanpyynti puolestaan voimakkaimmillaan 1900-luvun alussa (pyssy oli käytännössä ainoa hylkeenpyyntiväline Laatokalla ja se oli yleistynyt todennäköisesti 1700-luvulla). Laatokan norppien jääpyyntiin osallistui 1900-luvun alussa vuosittain muutama kymmenen metsästäjää 20–30 venekuntana, jotka kaikki olivat käytännössä suomalaisia (karjalaisia): venäläiset ja inkeriläiset eivät olleet hylkeenpyyntijä. Vuotuinen saalismäärä vaihteli muutamasta sadasta jopa yli 1500 yksilöön vuodessa ollen esim. vuosina 1909–1918 keskimäärin noin 700 eläintä, 1924–28 880 ja 1929–33 1100 eläintä vuodessa. Venäjän puolelta tilastoa ei ole olemassa eikä pyyntiä juurikaan harjoitettu: venäläiset arviot Laatokan hylkeistä ja saalismahdollisuuksista perustuivat suomalaisiin lähteisiin ja tapporahatilastoihin vielä toisen maailmansodan jälkeenkin. Laatokan merkittävin norpanpyyntipitäjä oli Sortavala.²¹⁵

Saimaanhyljettä tapettiin esimerkiksi v. 1909–1918 yhteensä 142 yksilöä, mutta se oli alalajin pienestä kannasta kuitenkin suhteellisen merkittävä määrä. Nuoria yksilöitä saatiin myös kalaverkoista. Alunperin noin 700 yksilön saimaanhyljekanta taantui nopeasti alle puoleen 1900-luvun alkupuoliskon kuluessa. Puolet tapetuista saatiin Rantasalmen pitäjältä, mikä osoittanee kannan painopistealuetta.²¹⁶ Suomen ulkopuolella eläintieteilijöiden huolestumista saimaanhylkeen pienestä kannasta ja sukupuuttouhasta ilmeni jo 1930-luvulla.²¹⁷

Hylkeen verkkopyyntiä harjoitettiin 1900-luvun alkukymmeninä talvisin vielä Ahvenanmaan-Saaristomerén alueella, Merenkurkun tienoilla Suomen rannikolla (erityisesti Kaskisten – Kruunupyyn välisellä alueella) ja toisaalta koillisella Perämerellä Hailuodon, Pohjois-Pohjanmaan – Alatornion välisellä rannikolla. Näiden väliin jäävällä Keski-Pohjanmaalla

²¹¹ Hesse 1934:29–30; Almkvist et al. 1980:52–53; Vollen 1985:121,127.

²¹² mm. Ahlbäck 1955:199.

²¹³ Wahlroos 1995:87.

²¹⁴ Almkvist et al. 1980:52–53.

²¹⁵ esim. Gottberg 1925:3–4; Chapskii 1932/Ognev 1962:501–502; Lönnberg 1934:271.

²¹⁶ Rautiainen käsikirj. 1998:24–26; Gottberg 1925:3; Hyvärinen et al. 1999.

²¹⁷ Lönnberg 1934, 1937.

verkkopyynti oli jo 1900-luvun alkupuolella lähes tuntematon pyyntitapa.²¹⁸ Vielä viisivuotiskautena 1909–1913 Suomessa pyydystettiin verkolla 6436 hyljettä, joista ylivoimaisesti suurin osa Perämerellä ja Merenkurkussa.

Ruotsin puolella Pohjanlahtea ja Itämerta verkkopyynti hiipui jo 1800-luvulla; 1900-luvulla hyljeverkkoja on käytetty Ruotsissa korkeintaan vain muutaman pyytäjän toimesta. Suomessakin verkkopyynti väheni voimakkaasti ensimmäisen maailmansodan jälkeen: esimerkiksi Merenkurkussa useiden pyyntikuntien voimin harjoitettu hylkiverkkopyynti loppui 1920- ja 1930-luvulla (tosin viimeisin sikäläinen verkottaja liotteli verkkojaan vielä syksyllä 1965 Korsnäsin Kyrkbyn vesillä).²¹⁹

Hyljeverkkojen määrä pyytäjää ja pyyntikuntaa kohti kasvoi 1920-1930-luvuilla siellä, missä pyyntitapa säilyi (Suomen puolella Perämerellä ja Merenkurkussa). Tämä lienee seurausta uusien verkkomateriaalien helppotuneesta saannista ja halventuneesta hinnasta. Hamppu sytjäytyi verkkomateriaalina vähitellen: 1930-luvulla tilalle tuli pumpulilanka. Esim. Haukiputaalla pidettiin ennen sotia pyyntikuntaa kohden jo 60 kpl hyljeverkkoja (Närpiössä oli yhdellä pyytäjällä 30 verkkoa, Kaskisissa 15 kpl ennenkuin verkkopyynti alkoi taantua) ja Simossa pyyntikunnalla oli noin 80 verkkoa, jotka jakautuivat 2–3 talon kesken.²²⁰

Perämeren koillisosassa Kuivaniemen Vatungin edustan vesialueet olivat koko 1900-luvun Itämeren hylkeiden verkkopyynnin keskus. Kuivaniemen kalastajat ja osittain maanviljelijätkin siirtyivät tyypillisesti kesäajan kalastuksesta syksyllä monesti päätoimiseen hylkeen verkkopyyntiin. Verkkomäärä oli suurimmillaan 1930-luvulla: esim. v. 1938 paikkakunnan 11 venekunnalla oli yli 1000 kpl hylkiverkkoja (nk. pintaverkkoja).²²¹

Kun sotien 1939–1945 aikana Itämeren ja Laatokan hylkeenpyynti jäi vähäiseksi, hyljemäärien sanotaan tuolloin lisääntyneen ainakin Pohjanlahdella selvästi. Tämä todistaisi sen, että 1900-luvun alkupuolen voimakas hylkeenpyynti piti todella hyljekantoja selvästi ympäristön kantokyvyn alapuolella. Tosin rasvapulan ja valtiolle luovuttamispakon takia sanotaan Suomen vesillä ammutun huomattavasti enemmän hylkeitä kuin mitä viranomaisille ilmoitettiin,²²² joten tilastot eivät pitäne kaikilta osin paikkaansa. Sota-aikana on havaittavissa myös lievä saimaanhylkeen suurentunut osuus pyyntimäärissä, todennäköisesti säännöstelytalouden aiheuttamana. Tällöin sotatilanteesta johtuen Suomenlahden, Laatokan ja keskisen

²¹⁸ esim. Nissen 1929:129–133; Andersson 1945:166–171; Partanen 1990; Tuomi-Nikula 1982:249–250; Manninen 1990.

²¹⁹ Nyström 1988:3–4; Back 1996:45; Masalin 1981:525.

²²⁰ Heikkinen 1959:189; Back 1996:43; Hepola Antti ja Paavo haast.

²²¹ Vuorela 1938; Heikkinen 1959.

²²² Bergman 1958:110.

Taulukko 1. Kahden hylkeenpyytäjän pyyntipäiväkirjoista (Wilhelm Sjöroos 1918–22, Henry Fagerudd 1945–51) lasketut kevään jääpyyntimatkoihin käytetyt pyyntipäivät yhteensä (miespyyntipäivä = koko pyyntiseurueen eli venekunnan miesten yhteenlaskettu aika päivinä pyyntimatalla), hyljesaalis ja tämä jaettuna miespyyntipäivää kohden. Huomaa pyyntiseurueen pieneneminen toisen maailman sodan jälkeen verrattuna ensimmäisen maailmansodan jälkeiseen aikaan

Vuosi	Miehiä	Miespyyntipäiviä	Hylkeitä	Hylkeitä/miespyyntipäivä
1918	6	504	200	0,397
1919	5	490	93	0,190
1920	6	594	104	0,175
1921	6	444	142	0,320
1922	7	315	117	0,371
1945	3	140	24	0,171
1946	4	208	18	0,086
1947	2	66	18	0,333
1948	2	86	27	0,314
1949	4	208	39	0,188
1951	4	130	44	0,338

Taulukko 2. Norppien ja harmaahylkeiden saalismäärät Pohjanlahdella kevään aikana puolen kuukauden jaksoissa kahden hylkeenpyytäjän pyyntipäiväkirjoista (Wilhelm Sjöroos 1918–22, Henry Fagerudd 1945–51) laskettuna. Luvut ovat kummankin pyytäjän koko pyyntiseurueen eli venekunnan kokonaissaaliin summia. Näiden venekuntien pääpyyntialue oli Perämeri, osin myös Merenkurkku ja Selkämeren pohjoisosat kulloistenkin jääolojen mukaan. Taulukosta kuvastuu hyvin alkukevään harmaahylkeeseen (pääosin kuutteihin) keskittynyt ns. hylki-jääpyynti, joka huhtikuussa muuttui jään päälle nousseiden norppien ampumispyynniksi kunnes toukokuussa viimeisiltä jäiltä ammuttiin kumpaakin lajia aina olosuhteiden mukaan.

	15.– 28.II	1.–15.III	16.– 31.III	1.–15.IV	16.– 30.IV	1.–15.V	15.– 31.V	1.–15.VI	YHT.
Norppia	0	0	2	72	185	173	105	8	545
Harmaa hylkeitä	0	31	6	16	0	5	5	8	71
YHT.	0	31	8	88	185	178	110	16	616

Itämeren hylkeenpyyntiin ei käytännössä enää päästy,²²³ mutta jatkosodan aikana Pohjanlahdelle annettiin eräille asevelvollisille määräys hylkeenpyyntiin nahkatehtaiden traanihuollon turvaamiseksi.²²⁴ Sota-aikana ruotsalaisten venekuntien kerrotaan ihmetelleen Pohjanlahdella vanhoista ukoista ja keskenkasvuisista poikasista koostuneiden, huonoilla aseilla ja olemattomilla muonavarjoilla varustettujen Pohjanmaan venekuntien suuria saalismääriä. Suomenruotsalaisten ja suomalaisten sanotaan olleen tuoloin selvästi ruotsalaisia viitseliäämpiä ja ahkerampia pyyntimiehiä. Tämän taustalla oli mm. elintasoero ja Suomen sota-ajan säännöstelytalous.

Toinen maailmansota säännöstelyineen ja pula-aikoineen nosti hyljetuotteiden hinnat. Esimerkiksi ennen sotaa Ruotsissa hylkeen keskimääräinen arvo oli vain 15 Skr mutta jo v. 1942 115 Skr säännöstelytalouden nostettua kaikkia hintoja.²²⁵ Sodan loppupuolella Ruotsissa hylkeenpyynti elpyi jälleen, samoin Suomessa sodan loputtua. Hintakehitys oli vastaava Suomessakin ja hyljetuotteiden hinnat olivat hyvät vielä vuosia sodan jälkeenkin.

5.8. Hylkeenpyynnin viimeinen nousukausi ja hyljekantojen taantuminen toisen maailmansodan jälkeen

Sekä Suomessa että Ruotsissa hylkeenpyyntimäärissä on havaittavissa sekä pula-aikojen että tapporahan korotuksen saaliita kohottava vaikutus²²⁶ sekä todennäköisesti myös rannikkoväestön piilo- ja todellisen työttömyyden aiheuttama vastaava vaikutus. Ruotsissa 1950-luvun taloudellinen nousukausi lopetti käytännössä ammattimaisen hylkeenpyynnin ja siihen osallistumisen.²²⁷ Suomessa vastaavasti rannikon pyyntielinkeinojen (kalastuksen ja hylkeenpyynnin) parista hankkiuduttiin viimeistään 1960-luvulla yleisesti lähikaupunkien tehtaisiin töihin silloin kun töitä saatiin, mutta työttömänä aikaa voitiin käyttää myös hylkeenpyyntiin.

Suomessa ja Ruotsissa ilmestyi 1950-luvun lopulla kirjoituksia, joissa varoiteltiin hyljekantojen hälyttävästä taantumisesta ja arvosteltiin kritiikittömiä arvioita Itämeren hyljekantojen suuruudesta. Varsin vähäisenä Pohjanlahden norppakanta kävi nähtävästi jo 1950-luvun alussa. Esimerkiksi

²²³ vrt. esim. Gottberg 1942.

²²⁴ Mattila Matti haast.

²²⁵ Söderberg 1975:107.

²²⁶ Söderberg 1975b; Almkvist et al. 1980:45–49.

²²⁷ Söderberg 1975b:107–108.

Pohjanlahdella vielä 1920- ja 30-luvuilla parhaista jääpyyntialueista sanottiin olleen kilpailua lukuisien venekuntien kesken ja saaliit hyviä, kun 1950-luvun harvat jäljellä olleet pyyntimiehistöt valittivat saaliin vähyyttä. Myöskään Saaristomereltä ennen yleisesti poikineesta norpasta ei saatu enää sotien jälkeen poikashavaintoja.²²⁸

Harmaahylkeen kannan kehitys oli samankaltainen. Voimakas poikasve-rotus aiheutti todennäköisesti kannan keski-ään kohoamisen. Uusina teki-jöinä hyljekantojen taantumiseen tuotiin esiin 1950-luvulta lähtien lisäänty-nyt meriliikenne ja saariston lisääntynyt kesäasutus sekä urheilukalastus, jotka mainitaan esteeksi sille, että hyljekannat eivät voineet asuttaa rauhat-tomia saaristoja Suomenlahdella, Turun väylän läheisyydessä ja paikoin Ahvenanmaalla.²²⁹ Kuvaavaa harmaahylkeen kannan romahdukselle oli, että vielä 1800-luvun lopulla tuhansien yksilöiden kesäiset keskittymät Ruotsin Itägotanmaan ulkoluodoilla olivat kutistuneet 1970-luvulle tulta-essa muutaman kymmenen yksilön laumoiksi.²³⁰

Tapporahan merkitys pyyntimotivaationa korostui pula-aikojen hellitet-tyä 1950-luvun loppupuolella ja 1960-luvulla. Suomessa vuoden 1964 tap-porahan korotuksen ansiosta hyljesaaliit nousivat jälleen muutamaksi vuo-deksi. Kuitenkin saaliin hyödyntämisessä tapahtui muutoksia ainakin Perä-merellä: traanin ja nahkan hintojen alenemisen seurauksena oli tavallista, että ammattimaiset pyytäjät siirtyivät ottamaan mukaansa vain hylkeen leukaluun, jota vastaan nimismies maksoi tapporahan. Lihaa ja traania otet-tiin vain omiin tarpeisiin. Keskittyminen pelkkään tapporahaan myöhäisti myös kevään jääpyyntiä, sillä enää ei ollut väliä oliko hylje lihava vai jo ”kevään lämmön laihduttama”. Matkaradioiden yleistyminen paransi tuo-hon aikaan myös pyyntimatkojen turvallisuutta, kun voitiin kuunnella säätiedotuksia. Suomen Perämerellä ja Merenkurkussa hylkeenpyytäjä-kalastajille hylkeistä saatu tulo oli aina 1970-luvun alkuun saakka paikoin hyvin tarpeellinen.²³¹

On huomattava, että harmaa- ja kirjohylkeiden hävittäminen eteläisellä Itämerellä ja Tanskan salmissa oli ollut voimakasta jo 1800-luvulla, minkä takia saalismäärät olivat 1900-luvulla tapporahan houkutuksesta huolimatta vähäisiä. Tosin Tanskan rannikon hyljekannat taantuivat entisestään eli metsästys ylitti jatkuvasti kantojen lisääntymiskyvyn: 1940-luvulla vuotuis-saalis oli Tanskassa noin 550 hyljettä, 1950-luvulla 600, 1960-luvulla 300 hyljettä sekä 1970-luvulla 200–300 kirjohyljettä. Näistä enää kolmasosa ta-pettiin Itämeren puoleisilla vesillä.²³²

²²⁸ tarkemmin Bergman 1956,1958:110–111,114–119; Haglund 1961.

²²⁹ Bergman 1958:122–123.

²³⁰ mm. Almkvist 1978.

²³¹ tarkemmin Helle 1979a; Tuomi-Nikula 1982:266–269.

²³² Jensen 1975:34; Volla 1985:113.

Puolan ja Saksan Itämeren rannikolla hylkeenpyynti kiellettiin toisen maailmansodan jälkeen, Liettuan ja Latvian rannikolla sitä ei enää tiedetä harjoitetun.²³³ Rannikolla ei käytännössä ollut enää rauhallisia kuuttimis-alueita ja myös poliittiset syyt lienevät olleet kiellon taustalla: yksittäisiä kansalaisia ei päästetty pienveneillä Itämerelle kalastamaan Itä-Saksasta tai Puolasta. Puolan rannikolla toisen maailmansodan jälkeen tavatut hylkeet saatiin lähinnä kalastajien verkoista, ja muutamia yksilöitä on tavattu rannoilta. Muutenkin Puolan hylkeet ovat olleet viimeiset vuosikymmenet suurharvinaisuuksia, ja ne ovat muodostuneet sikäläisen rannikkoeläimistön suojelun symboleiksi.²³⁴

Baltian rannikolla hyljekannat taantuivat Viron rannikkoa lukuunottamatta jo sotien aikana tai niiden jälkeen. Neuvostojen Viron hylkeenpyynti oli annettu kahden kalastuskolhoosin (Kihnun ja Hiidenmaan) metsästäjille, joille hankittiin myös hyljeverkkoja ja pyynti keskittyikin entistä selvemmin syksyyn (entisen kevättalven jääpyynnin sijaan). Kevään jääpyyntimatkat olivat käytännössä kiellettyjä neuvostokansalaisten liikkumisrajoitusten takia. Baltian rannikon pyyntimäärä arvioitiin 1930-luvulla keskimäärin 13 prosentiksi, 1950-luvulla noin 21 prosentiksi ja 1960-luvulla jopa 30 prosentiksi Suomen ja Ruotsin yhteenlasketuista saalismääristä, mutta viimeisten lukujen luotettavuutta ei ole voitu mistään tarkistaa. Pyyntikustannukset ylittivät jo 1960-luvulla huomattavasti saaliista saadun rahallisen tuoton.²³⁵

Saimaan hylkeiden lähes täydellinen rauhoitus toteutui Suomessa vuonna 1955, jolloin tuli voimaan saimaannorpan metsästyskielto alalajin uhanalaisuuden takia. Luotettavia tietoja yksilömääristä ei tuolta ajalta ole, mutta hylkeiden tiedettiin jo hävinneen monista Saimaan vesistön osista. Kanta lienee ollut jo tuolloin huomattavasti alle 200 yksilön, eikä sitä pidetty enää paria paikkakuntaa lukuunottamatta vakavana hättänä kalastukselle. Kanta lienee hieman vahvistunut 1960-luvulla, ja vuosittain myönnettiin parikymmentä ampumislupaa niille paikoille, joilla hylkeet repivät kalastajien pyydyksiä.²³⁶

Itämeren keväträillä hylkeen ampumista harrastettiin sotien jälkeen aina hylkeiden rauhoittamiseen saakka. Pisimpään 1960-luvulle kaukopyyntimatkoja tekivät purjepaateillaan Pohjanmaan ruotsinkieliset, varsinkin Merenkurkun eteläpuoliselta Bergön saarelta. Mm. bergöläiset ja Pietarsaaren seudun pyyntimiehet olivat jokakeväisiä vieraita Hailuodon vesillä ja Kemmin-Luulajan välisillä ulkosaarilla 1970-luvun alkuun saakka. Ruotsissa vuonna 1968 voimaan tullut lainmuutos salli hylkeenpyynnin enää vain

²³³ Drescher 1978; Pilats 1998.

²³⁴ esim. Gill 1978a, 1978b.

²³⁵ Tormosov & Rezvov 1978; Luts 1997:46; Pilats 1998:14.

²³⁶ Bergman 1958:116–117, 1966:85.

ammattikalastajille ns. suojapyyntinä kalanpyydyksiltä: hallinnollisella päätöksellä lopetettiin näin mm. vuosisatainen kevätpyyntiperinne, jota vielä muutamat kymmenet Väster- ja Norrbottenin rannikon kalastajat harjoittivat. Suomessakin jääpyyntiä voitiin pitää enää harrastuksena 1970-luvulta alkaen, sillä vuodesta 1972 lähtien hylkeenpyynnin sanotaan tulleen Perämerellä taloudellisesti kannattamattomaksi.²³⁷

Hylkeen vuosituhantinen verkkopyyntiperinne säilyi pisimpään koillisella Perämerellä. Verkkojen käyttö keskittyi 1930-luvun jälkeen enää Simon, Kuivaniemen, Olhavan ja Iin rannikolle. Vähentyneet saaliit (ylimetsästyksen ja huonojen kuuttimisvuosien seurauksena) mainitaan syiksi siihen, että verkkopyynti loppui naapuripitäjistäkin vähitellen: esimerkiksi Haukiputaalla v. 1951.²³⁸

Kuivaniemen Vatungista ja Simojokisuulta hylkiverkkoja laskettiin aina tapporahan maksun lopettamiseen saakka syksyyn 1975. Myöskään hylkeiden vähydestä ei ole kertomusten perusteella ollut tietoa, sillä norppien määrän vakuutettiin olleen hyvän aina vuosiin 1972–74 saakka, jolloin tapporahaa ensin pienennettiin ja vuonna 1975 poistettiin, mikä lopetti käytännössä myös kuivaniemeläisten pyynnin kannattamattomana. Verkko-saaliitkin vähenivät 1960-luvun alusta (esim. 1961 saatiin n. 500 hyljettä verkoilla) huomattavasti 1970-luvulla.²³⁹

Pohjanlahden norppakannan metsästyspaine kohosi 1960-luvun puolivälissä mm. korotetun tapporahan takia. Norppakanta ja poikastuotto suorastaan romahtivat 1970-luvun alkuun mennessä verrattuna kymmenen vuotta aikaisempaan tilanteeseen.²⁴⁰ Käsitystä tukivat myös pyytäjien havainnot: aikuisten norppien saaliista suurin osa oli jo lisääntymättömiä eli steriilejä eikä nuoria nähty entiseen tapaan; epäily ympäristömyrkköjen vaikutuksista hyljekantaan huolestutti myös pyyntimiehiä. Ensimmäisinä todella huonoina kuuttivuosina pyytäjät muistavat talvet 1973–74, jolloin Perämeren norppanaaraiden sanottiin olleen lähes kokonaan lisääntymättömiä.²⁴¹ Niinpä vuosina 1975–84 Pohjanlahden norppakanta piene- ni edelleen arviolta kolmasosan. Ympäristömyrkköjen osuutta tähän kehitykseen on vaikea varmuudella osoittaa, sillä niiden tutkimus alkoi Itämerellä laajemmin vasta 1970-luvulla,²⁴² jolloin tilanne oli myös jätteaineiden päästöjen suhteen pahin Itämeren pohjoisosissa ja Saimaalla. Myrkyillä on ollut kiistaton vaikutus mm. lisääntymishäiriöiden yleisyyteen ja ne ovat

²³⁷ mm. Tuomi-Nikula 1982:269; Miettunen Esko ja Mattila Matti haast.

²³⁸ M.Merenluoto käsikirj. a.

²³⁹ Partanen 1990:149; Miettunen Esko haast.

²⁴⁰ Helle 1979, 1986, 1990.

²⁴¹ mm. Granlund 1975 ja Sandström Bo haast.

²⁴² tosin ympäristömyrkkyselvityksiä hylkeistä käynnistettiin jo 1960-luvulla (esim. Helminen et al. 1968, jossa osoitettiin elohopeajäämiä saimaanhylkeen maksasta ja munuaisista).

olleet merkittävästi estämässä Itämerellä hyljekantojen kasvua ainakin 1970- ja 1980-luvuilla.

Norppakantojen vähentymistä Pohjanlahdella 1950-luvulta 1970-luvulle kuvaa myös kalastajien saamat tapporahat pyydyksiin jääneistä hylkeistä. Aikaisemmin tavanomaisina nämä ja hylkeiden aiheuttamat pyydysvahingot hävisivät käytännössä kokonaan 1970-luvulla mm. Keski-Pohjanmaan rannikolla. Myös pitkäikäiselle eläinkannalle tyypillinen tiheydestä riippuvainen keskimääräinen lisääntymisikä näytti alentuneen 1930-luvulta 1970-luvulle tultaessa.²⁴³

5.9. Rauhoitusten, tutkimuksen ja suojelun aika 1970-luvulta lähtien

Itämeren ja sen järvien hylkeiden rauhoituksen eteneminen on esitetty oheisessa taulukossa. Saksojen ja Puolan rannikoilla hylkeet rauhoitettiin jo toisen maailmansodan jälkeen. Läntisen Saksan Itämeren rannikolla ei ole enää riittävän rauhallisia rantoja hylkeiden kuuttimiseen. Hylkeiden rauhoitusajoja käsiteltiin yhteispohjoismaisesti ensi kerran vuonna 1969. Ruotsissa vuoden 1974 jälkeen vain kalastajien harjoittama ns. *kalanpyydysten suojapyynti (skyddsjakt)* oli sallittua.²⁴⁴ Suomessa 1970-luvun alussa oltiin huolissaan vain harmaahylkeestä, sillä norppakannan arveltiin olevan vielä vahvan.²⁴⁵

Hyljekantojen tutkimusta alettiin tehdä 1960-luvun lopulla yhä aktiivisemmin Tanskassa ja Ruotsissa, Suomessa 1970-luvulla. Neuvostoliiton Itämeren alueen hyljetutkimukset käynnistyivät vuonna 1969. Itämeren etelärannikolla hyljetutkimusta ei ole juurikaan tehty eläinten harvinaisuuden takia.²⁴⁶ Hyljevahinkojakin pyrittiin tutkimaan tieteellisesti ja arvioimaan Itämeren hyljekannan vaikutusta kalastoon. Itämeren hylkeiden arvioitiin syövän 1970-luvun alussa vuosittain noin 40 000 tonnia kalaa,²⁴⁷ mikä suuruusluokkana piti paikkansa myös 1990-luvun lopun tilanteessa. Hyljevahingot kalastukselle keskittyivät Itämerellä 1970-luvulla kuten myöhemminkin Suomen ja Ruotsin rannikkovesiin verkko- ja lohikalastuksen alueille.²⁴⁸

²⁴³ Helle 1979a; Partanen 1990:149; Granlund 1975; Tuomi-Nikula 1982:341; Söderberg 1978.

²⁴⁴ Anon. 1977a; Joensen & Hansen 1978; Drescher 1978.

²⁴⁵ tarkemmin Tuomi-Nikula 1982:264–265; Niemelä 1973, 1975.

²⁴⁶ mm. Larsson 1978; Drescher 1978; Stenman 1978a; Gill 1978a.

²⁴⁷ Söderberg 1971, 1972a

²⁴⁸ tarkemmin Söderberg 1975; Stenman 1978b.

Taulukko 3. *Hylkeiden rauhoituksen eteneminen Itämerellä, Laatokalla ja Saimaalla sekä viime vuosina uudelleen sallitut toimenpiteet.*

1945	Hylkeiden vähäisyys, väestösiirrot, miehitysjoukot ja kansandemokratioiden perustaminen lopettivat hylkeenpyynnin Saksan, Puolan ja Kaliningradin (Königsberg) rannikolla, käytännössä myös Liettuassa.
1948	Saimaanhylkeen tapporaha poistettiin.
1955	Saimaanhylje rauhoitettiin.
1960	Tanskaan ensimmäinen hylkeiden rauhoitusalue.
1967	Ruotsin ja Tanskan metsästyslakeihin hylkeille rauhoitusajat; Tanskassa vain kirjohylkeen pyynti sallittiin.
1969	Suomessa harmaahylkeen tapporahaa alennettiin.
1970	Neuvostoliitto rauhoitti harmaahylkeet ja Itämeren ja Laatokan norpille määriteltiin metsästysaika.
1971	Suomessa norpan tapporahaa alennettiin.
1974	Ruotsissa hylkeet rauhoitettiin kalastuksen ns. suojapyyntiä lukuunottamatta.
1975	Suomessa harmaahylkeelle lisääntymisaikainen rauhoitus.
1976	Suomessa harmaahylkeen ja norpan tapporaha poistui.
1977	Tanskassa kaikki hylkeet rauhoitettiin.
1978	Suomessa harmaahylkeen rauhoitusaikaa pidennettiin.
1980	Neuvostoliitto rauhoitti Itämeren ja Laatokan norpat, Suomen norpille kesärahoitus.
1982	Suomessa harmaahylje rauhoitettiin, norpan pyynti sallittiin vain kevättöillä.
1985	Ahvenanmaa rauhoitti kaikki hylkeet.
1986	Ruotsissa hylkeille täydellinen rauhoitus.
1988	Itämeren suojelukomissio (HELCOM) suositti kaiken hylkeenpyynnin lopettamista, Suomessa viimeinen vuosi, jolloin norppaa pyydettiin erikoisluvalla kevättöillä.
1989	Kaikki Itämeren hylkeet täysin rauhoitettuna 1989–96 vähäisiä tutkimustar-koituksiin pyydettyjä eläimiä lukuunottamatta.
1997	Suomessa ja Ruotsissa aloitettiin koeluonteinen harmaahylkeiden pyynti.
1998	Suomessa sallittiin pienimuotoinen, kiintiöity harmaahylkeiden pyynti metsästysaikana.

Vuosina 1969–1976 julkistettiin tutkimustuloksia koskien Itämeren hylkeiden ympäristömyrkkypitoisuuksia ja muutoksia hyljenaaraiden lisääntymiselimissä. Näiden tutkimusten jälkeen kävi ilmeiseksi, että viimeisin, 1960-luvulta alkanut hyljekantojen lasku oli todennäköisesti vauhdittunut ympäristömyrkkujen aiheuttamilla hylkeiden steriliteetillä ja lisääntymiseen liittyvillä muilla häiriöillä, jotka olivat muuallakin teollisuusmaiden rannikoiden hylkeiden ongelma. Noin puolet Itämeren harmaahyljenaaraista ja 60 prosenttia norppanaaraista arvioitiin lisääntymiskyvyttömiksi 1970–

luvun lopulla.²⁴⁹ Pahimmillaan hylkeiden tulevaisuuden näkymät ja kannat olivat Itämeren etelärannikolla, missä on ymmärrettävää, että esimerkiksi Puolassa 1970-luvulla harmaahyljekantaa yritettiin ylläpitää mm. Varsovan eläintarhassa.²⁵⁰

Vuonna 1974 järjestettiin Ruotsissa ensimmäinen kokous koskien Itämeren hylkeiden suojelua, ja vastaavia tutkijoiden työkonferensseja on pidetty määrävuosin tämän jälkeen. Kokouksista on syntynyt mm. suosituksia maiden viranomaisille ja hylkeiden rauhoitus eteni. Vuonna 1984 Suomessa järjestetyn hyljetutkijoiden symposiumin johtopäätökset puolsivat selkeästi Itämeren hylkeiden suojelua, joskin norppakannan tilaa Neuvostoliiton vesialueiden osalta ei todennäköisesti osattu arvioida.²⁵¹

Saimaanhylkeen pelastamiseksi ryhdyttiin myös kalastuksen rajoitus-hankkeisiin vuodesta 1982 lähtien. Eräs Suomen rantojensuojeluohjelman tärkeä taustatekijä oli saimaanhylkeen elinalueiden turvaaminen rantarakentamiselta. Epäsuorat ihmistoiminnat yhdessä nuorten yksilöiden kalaverkkoihin sotkeutumisen kanssa ovat yhä alalajin suurin uhka. Saimaanhyljekannat tulivat monipuolisen luonnontieteellisen tutkimuksen kohteiksi Itämeren hyljekantojen tapaan 1980-luvulla.²⁵²

Viimeisenä Itämerellä hylkeiden rauhoittaminen tapahtui Suomessa, jossa sitä hidasti sekä perinteeseen pohjautuva, harrastusmainen hylkeenpyynti että kalastajille hylkeistä aiheutuvat vahingot. Suomalaiselle hylkeenpyynnille oli sen viimeisinä vuosina tyypillistä, että siihen otti osaa Perämerellä vain kymmenkunta venekuntaa ja Suomenlahdella kulki vain muutama pyyntimies, yleensä ilman tulosta. Perämerellä 1980-luvulla sekä kalajokiset jääpyytäjät että simolaiset verkkopyytäjät saivat tehtäväkseen hankkia hylkeitä tutkimuksiin, joiden tarkoituksena oli selvittää hyljekantojen tila ja taantumiseen johtaneita syitä. Tämä palautti hieman hylkeenpyytäjien arvostusta paikallisyhteisössä, ja pyytäjätkin olivat suojeita hylkeiden totaaliselle rauhoitukselle.²⁵³

Hylkeiden terveydentila alkoi parantua 1980-luvulla. Tämä lienee ollut tulosta ympäristömyrkkyjen päästöjen vähenemisestä ja Itämeren ravintoverkon yleisestä tervehtymisestä: mm. PCB-pitoisuudet alenivat hylkeiden ravinnossa. Tervehtyminen näkyi myös hylkeiden lisääntymisen onnistumisella: esimerkiksi Pohjanlahdella nuorten norppien osuus kannasta kasvoi jo 1980-luvun kuluessa.²⁵⁴

²⁴⁹ tarkemmin esim. Wolk 1969; Anon. 1977a; Helle 1980, 1983; Reijnders 1984, 1986; Helle & Stenman 1990:9, 13.

²⁵⁰ Wolk 1976; Gill 1978b.

²⁵¹ Anon. 1975a, 1990a; Stenman 1978a; Helle & Stenman 1990:62; Pilats 1998:14–15.

²⁵² Becker 1984; Hyvärinen et al. 1999.

²⁵³ Mänttari 1984; Tuomi-Nikula 1982; Mattila Matti haast.

²⁵⁴ esim. Helle 1990:33–35.

Kansainvälinen merentutkimusneuvosto (ICES) on alakomiteoissaan käsitellyt 1980-luvulta lähtien Itämeren hyljekantojen tilaa. Itämeren suojelukomission (HELCOM) vuoden 1988 suositukset lopettaa kaikki hylkeiden tappaminen Itämerellä on vaikuttanut koko 1990-luvun eri maiden hyljepolitiikkaan.²⁵⁵ Itämeren lähialueilla hylkeiden suojelu on myös edennyt: mm. Norjan eteläosissa hylkeet rauhoitettiin ns. kalastuksen suojapyyntiä lukuunottamatta, mutta pohjoisilla rannikoilla pyynti on sallittu myös yleisenä metsästysaikana joulukuun alusta 1. toukokuuta saakka. Myös lohijokiin nousevia kirjohylkeitä saa metsästää. Vianmerellä hylkeet rauhoitettiin 1970- ja 1980-luvuilla lukuunottamatta kiintiöityä grönlandinhylkeen pyyntiä.²⁵⁶

Itämeren ensimmäinen hylkeiden suojelualue perustettiin Tanskaan 1960-luvun alussa. Ruotsissa harmaaahylkeelle perustettiin vastaavia 1970-luvun alusta lähtien niin, että vuonna 1977 niitä oli itärannikolla neljä ja 1983 17 kpl. Suomessa vastaavia rauhoitusalue-esityksiä tehtiin yksityisesti jo 1970-luvulla, kuuden alueen rauhoitusesitys vuonna 1989. Suomessa vain Ahvenanmaan saaristoon on perustettu yksi erillinen harmaaahylkeen suojelualue, mutta mm. Saaristomerén, Ahvenanmaan ja Perämeren luonnonsuojelualueisiin kuuluu harmaaahyljeluotoja.²⁵⁷ Kuitenkin Euroopan toistaiseksi mittavimpana ja kalleimpana hylkeiden suojeluohjelman voidaan pitää Saimaalla toteutettavaa Suomen rantojensuojeluohjelmaa (1990) ja muita rauhoitusalueita, vaikka näillä on myös muita tavoitteita. Myös Suomen Natura-2000 -suojelualueverkoston ehdotukseen (1998) on sisällytetty useita harmaaahylkeiden suojelualueita.

Kaikkien kolmen Itämeren hyljelajin kannat olivat 1990-luvulla sivuuttaneet akuutin uhanalaisuuden ja merkit kantojen jatkuvasta kasvusta olivat selvät. Eniten kasvoi 1990-luvulla Itämeren pohjoisosien harmaaahyljekanta yli 10 prosentin vuosivauhdilla.²⁵⁸ Vaikka hyljekannat olivat kääntyneet nousuun, Itämeren suojelukomissio totesi v. 1996 yleisen metsästyskiellon edelleen perustelluksi ja hylkeen tappamisen sallituksi vain tutkimustarkoituksessa ja poikkeuksellisissa tapauksissa kalanpyydysten suojaamiseksi. Samoin elin suositti edelleen suojelualueiden perustamista, hylkeiden aiheuttamien vahinkojen rekisteröimistä, pyydysten kehittelyä hylkeille vähemmän vaarallisiksi, hyljevahinkojen korvaamista ja kalastuksen säätelyä niin, että hylkeiden joutuminen sivusaaliiksi minimoituu.²⁵⁹ Hyljekantojen tilanne on eri osissa Itämerta ja sen järvissä erilainen. Mm. eteläisellä Latvian-Saksan välisellä rannikolla hylkeet eivät ole yksinkertai-

²⁵⁵ Anon. 1983a, 1985a, 1988a, 1990b.

²⁵⁶ esim. Bernes 1996; Boiko käsikirj. ja suull.ilm. 4.8.1997.

²⁵⁷ Larsson 1978; Helander & Sjöäsen 1985; Anon. 1990c; Helle & Stenman 1990:62–63.

²⁵⁸ Helle käsikirj. (1996); Anon. 1995a; Helander 1996; Helle 1999.

²⁵⁹ Anon. 1997a:26–27.

sesti palanneet kuin satunnaisesti.²⁶⁰ Tilanne on verrattavissa saimaan-hylkeen uhanalaisuuteen.

Kalastajien mukaan kasvaneen harmaahyljekannan kalastukselle aiheuttamat vahingot ovat uhka elinkeinon harjoittamiselle. Tilanne on johtanut vuoden 1995 jälkeen Perämerellä perinteisen rysäpyynnin lopettamiseen ja ammattikalastuksen vähentymiseen.²⁶¹ Hyljepopulaation kasvaessa siitä aiheutuu siten ongelmaa myös paikallistaloudelle. Kalastuselinkeinolle aiheutuvien vahinkojen takia yleistä hylkeenpyynnin uudelleen sallimista on vaadittu sekä Suomessa ja Ruotsissa, joiden aluevesillä Itämeren hyljekannoista pääosa oleskelee. Muualla Itämerellä – pienessä määrin Viron ja Tanskan vesiä lukuunottamatta – paineita tämän suuntaisiin toimiin ei esiinny.

Uudessa kasvavan hyljekannan tilanteessa ongelmana on myös hylkeiden käyttäytymisen muutos verrattuna aikaisempaan. Eläimet – lähinnä harmaahylje – on muuttunut yhä kesymmäksi ja ihmistä pelkäämättömämmäksi, koska sitä ei vainota. Pahimmillaan hylkeiden väitetään kokevan pyydyksiä samanaikaisesti kalastajien kanssa ja oppineen pitämään näitä ruokkijoinaan ja kalanpyydyksiä ”ruokinta-automaatteina”. Koska tällaisia tapoja oppineen hyljeyksilön ikä on pitkä, kalastajat pitävät syntyneitä tilannetta kohtuuttomana, kun yhteiskunta ei maksa tilanteessa korvauksia; tilanne on erilainen esim. maapetoeläinten aiheuttamien vahinkojen suhteen.²⁶² Kalastusta lukuunottamatta hylkeistä ei ole tällä hetkellä haittaa muulle ihmisen toiminnalle. Päinvastoin, niitä on paikoin Itämerellä ja mm. Saimaalla alettu käyttää mm. turistien houkutteluun ja matkailutuotteiden imagon rakentamiseen.

Itämeren hylkeet saivat olla tutkimuspyyntiä lukuunottamatta rauhassa vuosina 1989–1996. Vuonna 1997 kalastajien painostus johti siihen, että Suomessa ja Ruotsissa sallittiin syksyllä määräaikainen, tutkimusluonteinen harmaahylkeen kiintiöity ampuminen.

Itämeren hyljetutkimus oli 2000-luvulle tultaessa keskittynyt hyljekantojen suojelukeinojen ja kantaan vaikuttavien tekijöiden selvittämiseen. Myöhemmin erityisesti Ruotsissa on pyritty kehittämään myös kalanpyydyksiä, joihin hylkeet eivät hukkuisi ja jotka kestäisivät myös ne. Tätä työtä tehdään edelleen eikä hylkeiden suojelukeinojenkaan selvittäminen ole loppunut.²⁶³

²⁶⁰ Pilats 1998:16–18.

²⁶¹ hyljevahinkojen takia mm. Perämeren kansallispuiston ulkosaaristossa ammattikalastus on loppunut, vaikka kansallispuiston yhtenä tarkoituksena oli turvata perinteisen ammattikalastuksen jatkuminen; myös Kaarto 1999.

²⁶² Kaarto 1999.

²⁶³ Helle & Stenman 1990; Olsson, Karlsson & Ahnland 1992; Helle 1999; Lehtonen 1999.

II osa

Hylkeenpyynnin menetelmät

6. Pyynti- ja metsästysmenetelmien luokittelusta

Hylkeenpyynnin strategioita, tapoja ja menetelmiä on toistaiseksi käsitelty mm. kansa- ja historiatieteellisessä tutkimuksessa ja metsästyskirjallisuudessa painottaen Itämerelle ominaista kauko- ja lähipyynnin erilaisuutta.¹ Pyyntitavat on tällöin jaettu (jos erittelyä on ylipäättänsä tehty)

kauko- ja lähipyyntimenetelmiin, tai
jää- ja avovesikauden menetelmiin tai
vanhoihin ja uudempiin menetelmiin.

Nämäkin mainitut jaot ovat usein vaihdelleet, sillä kauko- ja lähipyynnin ero on suhteellinen ja eri vuodenaikoina voitiin käyttää samojakin menetelmiä tai niiden muunnoksia. Myöskään päättely siitä, mikä on vanha tai uusi menetelmä, on riippunut mm. tietojen antajan tai kirjoittajan omasta aikanäkemyksestä.

Tässä tutkimuksessa eläimen pyyntiin kulloinkin käytetty pyynti- tai metsästystapojen kokonaisuus (*metsästysstrategia*, jota kuvaa esimerkiksi venekunnittain tapahtunut hylkeiden kaukopyyntimatka) on jaettu analyysiemmin yksittäisiin metsästysmenetelmiin eli -tapoihin (*metsästystaktiikoihin*). Nämä erilliset menetelmät eli taktiikat on sijoitettu kahteen luokitteluun:

1. pyytäjän aktiivista liikkumista ja läsnäoloa edellyttäviin *aktiivisiin metsästysmenetelmiin*, ja
2. pyytäjän aktiivisuutta vain alku- ja kokemisvaiheessa vaativiin, lähinnä paikallaan oleviin pyydyksiin perustuviin *passiivisiin pyydysmenetelmiin*.

Nämä kaksi pääluokkaa on puolestaan jaettu erillisin perustein niille tyyppillisellä tavalla niin, että selvästi erilaiset hylkeenpyynnin menetelmät on voitu erottaa toisistaan, mutta toisaalta niin, että esim. maantieteellisesti erilliset tai eri hyljelajiin kohdistuneet samankaltaiset menetelmät on voitu yhdistää samaan luokitteluun.

Aktiiviset metsästysmenetelmät ovat kautta aikojen edellyttäneet 1) hylkeiden aktiivista *etsimistä*, 2) niiden *lähestymistä* riittävälle etäisyydelle ja 3) lyömä-, pisto-, luoti- tai muun *aseen käyttöä*. Onnistunutta pyyntitapahtu-

---

¹ esim. Ekman 1910; Hämäläinen 1930; Tuomi-Nikula 1982.

maa on usein edeltänyt pitkä ja hyvä varustautuminen, ja itse *metsästys vaati tyypillisesti antautumista tähän työhön* ainakin sesonkiajaksi. Samoin metsästys edellytti hylkeiden *käyttötymis- ja lisääntymistapojen tarkkaa tuntemusta*.

Passiiviset pyydysmenetelmät ovat tyypillisesti sellaisia, että niitä voitiin käyttää myös muun elinkeinon ohessa. Erilaisia hylkeille sopivia *pyydyksiä* on käytetty Itämerellä ehkä jo vuosituhansia sekä kehitetty ja kokeiltu varsinkin kalastuksen yhteydessä saatujen hyljekokemusten perusteella. Pyydykset asetettiin pyyntiin tiettyyn aikaan vuodesta, joten näissäkin menetelmissä oli omat sesonkinsa, mutta niillä *pyytäminen ei edellyttänyt läsnäoloa* pyydyksillä. Näissä menetelmissä korostui *hylkeiden lepäily-, ravinnonhankimis-, liikkumis- ja uintitapojen tuntemus*.

Tämän jaottelun avulla voidaan välttää päällekkäisyyksiä ja ottaa mukaan myös eräissä muissa tarkasteluissa vähälle huomiolle tai kokonaan unohtuihin jääneitä pyyntitekniikoita, joita ei ole aiemmin tunnistettu tai huomioitu esim. kauko- tai lähipyyntimenetelminä. Tällä tekniikkapainotteisella lähestymistavalla voidaan erottaa myös enemmän pyynnin yksityiskohtia ajatellen menetelmien kehittymistä.

Yleisesti hylkeitä voidaan *pyytää helpoimmin poikasaikaan* kuuttimispaikoilta, jolloin useimpien lajien poikaset on pelkästään nuijittavissa kuoliaaksi ja emotkin sidoksissa huonosti liikkumaan pääseviin poikasiin. Pohjoisilla jääpeitteisillä merillä tämä on tiennyt hylkeen *metsästyskesonin ajoittumista aina kevättälveen* hylkeiden lisääntymisajan mukaisesti. Toinen hyvä mahdollisuus aktiiviseen metsästykseseen on ollut avovesikautena laumalajien (harmaa- ja grönlanninhylkeen) lepäilyluodoilla, joilla on saattanut parhaimmillaan oleskella satoja hyljeysilöitä kerrallaan. *Pyydysmenetelmät*, joista useat ovat vasta historiallisen ajan keksintöjä, ovat olleet pääasiassa *käytössä muuna kuin hylkeiden lisääntymiskautena*. Pohjoisilla merillä monien pyydysten käyttöä on lisäksi rajoittanut kesän valoisuus (joka vaikuttaa pyydyksen ”ottavuuteen”) ja hylkeiden vaellukset: tyypillisesti esim. *verkopyydyksiä on käytetty vasta syksyn pimeydessä*. Tämän seikan tuntemattomuus on johtanut kirjallisuudessa useasti virhepäätelmiin.

Muitakin pyyntimenetelmiä (kuin seuraavassa esiteltäviä) on voinut esiintyä, mutta ne ovat joko erittäin harvinaisia tai niin vanhoja, ettei niistä ole säilynyt edes epäsuoria todisteita. Vaikuttaakin siltä, että *uudet tekniikat ja innovaatiot* ovat varsinkin *historiallisella ajalla seuranneet toisiaan* mullistaen pyyntitapoja ja koko pyyntikulttuuria. Vanhimmissa menetelmissä ei ole voinut säilyä kuvauksia, mutta eräät arkeologiset löydöt ja muualta hylkeenpyyntikulttuureista saadut tiedot valottavat kivikautisiaakin pyyntitapoja. Systemaattista analyysiä esim. esihistoriallisista harppuunoista Itämeren alueelta ei tässä yhteydessä tehdä: aihe vaatisi oman tutkimuksensa. Kooste hylkeenpyynnin menetelmistä ei ole myöskään kronologinen; monia menetelmiä on käytetty samaan aikaan.

7. Hylkeiden aktiiviset metsästysmenetelmät

Metsästysmenetelmiä käsiteltäessä pyyntitapahtuma on jaettu seuraavassa

1. hylkeiden etsimiseen (ja tästä johtuvien pyyntimatka -järjestelmien tarkasteluun),
2. hylkeiden lähestymis- ja pyyntitekniikoihin, ja
3. aseiden ja keskeisten pyyntivälineiden käyttöön.

Lisäksi keskeisin välineistö (aseet, hiipimisvälineet) on kuvattu ja sen käytötekniikoita on arvioitu. Metsästyksessä käytettyihin muihin liikkumisvälineisiin ei ole tarkemmin puututtu (sukset, isot veneet, ahkio ym.; näiden kuvauksia löytyy kirjallisuusviitteiden avulla).

7.1. Metsästyksen vaiheet tapoineen ja menetelmineen

7.1.1. Hylkeiden etsiminen ja pyyntimatkajärjestelmä

Hylkeiden etsintä on luonnollisesti perustunut tietoon niiden esiintymispaikoista. *Avovesikaudella* hylkeenmetsästys keskittyi niille luodoille ja rannoille, joille hylkeiden tiedettiin kokoontuvan tai poikivan. Poikimisrannoilta pyydettiin kesäisin Itämeren eteläosissa varsinkin kirjohyljettä. Harmaa- ja grönlanninhylkeet lienevät olleet helpoimmat saalistettavat lajit laumaan hakeutumisen ja ehkä lajityypillisen ”pelottomuudenkin” takia. Norppa on ollut avovesiaikaan vaikeampi pyydettävä, joskin senkin pyynti on joskus onnistunut. Etsinnän perusta on ollut ennalta hankittu kokemus hylkeen lepopaikoista tietyllä säällä.

Talvisin hylkeiden esiintyminen Itämerellä on sidoksissa jäätilanteisiin, joten sää- ja jääoloja tarkkailtiin jo kuukausia ennen pyyntiaikaa ja niitä seuraamalla ja sopivia jääalueita etsien löydettiin hyljealueille.¹ Hyljelajit poikkeavat jäävaatimuksissaan toisistaan, joten eri maantieteellisillä alueilla toivotut jääolot olivat riippuvaisia siitä, minkä lajin metsästystä ajateltiin. Sekä Suomenlahden pohjukassa että Perämerellä vallitsevat talvisin tavalli-

---

¹ mm. Andersson 1945:157; Aalberg 1963:85.

sesti hyvät olosuhteet norpan esiintymiselle, mutta etelämpänä ja lähempänä Itämeren pääallasta harmaahylkeen edellyttämät ajojääolot ovat tyypillisiä. Lauhoina talvina ja lämpimän ilmaston vallitessa (ja kun Itämeren suolapitoisuus oli nykyistä suurempi) on jäätyminen Itämeren eteläosissa ollut merkityksetöntä. Tällöin sikäläiset harmaahylkeet kuuttivat luodoille ja rannoille kuten nykyisinkin jäättöminä talvina.

Esimerkiksi Ahvenanmaalla, jossa pyynti kohdistui loppupalvesta varsinakin harmaahylkeeseen ja kuutteihin, oli saaren eri osissa erilaiset toiveet sääoloista, jotta hyvä ”sälis” eli *hylkijää* osuisi kohdalle. Ahvenanmaan pohjoisrannikolla hylkeiden joukkopyyntiin päästiin silloin, kun kuuttimisajan jälkeen kovat lounaismyrskyt rikkoivat jääkentät ajaen jäälautat pohjoiseen, jonka jälkeen pohjoismyrsky (*havisnordan*) pakkasi lautat hyljelaumoineen vasten saaren pohjoisrannikkoa. Vastaavasti saaren etelärannikolla toivottiin kuuttimisajaksi kovia pohjoistuulia ja sen jälkeen etelämyrskyjä, jotka toisivat ajojää hylkeineen saaren etelärannikkoa vasten.²

Eri hyljelajien poikimispaikkoihin ja -aikoihin sidoksissa ollut hyljeresurssin hyödyntäminen näyttää synnyttäneen Itämerelle erillisten hylkeenpyyntimatkojen perinteen. Tämä käy ilmi seuraavissa kappaleissa, joissa kuvataan hylkeiden etsimisen menetelmiä, joita näillä eri matkoilla käytettiin. Tässä yhteydessä ei kuvata pyyntimatkojen luonnetta; aiheesta on olemassa useita tutkimuksiakin. Sen sijaan hylkeiden etsimiseen kytkettynä pyyntimatkat kertovat sen, että ne olivat alunperin erityisesti hyljelajien kuuttimisen hyödyntämiseen syntyneitä. Tähän ei ole aikaisemmissa tutkimuksissa juurikaan kiinnitetty huomiota.

Itämeren alueella *kevättalvella ja keväällä jälle tehdyt perinteiset hylkeenpyyntimatkat* voidaan jakaa karkeasti seuraavasti:

- 1) kiintojälle tehtyihin *norpan* kuuttimisajan *poikapyyntöön* ja tähän liittyviin jään alta tapahtuviin aikuisten hylkeiden pyynteihin (tapa oli 1900-luvulla käytössä vain Suomenlahden itäosissa mutta 1700-luvulla Pohjanlahdellakin), ja
- 2) harmaahylkeen kuuttien ja emohylkeiden pyyntiin, joka tapahtui joko a) päivämatkoina jälle (ruotsiksi mm. *bräddlöpning*; suomeksi mm. *rantakytäpyynti*; näitä tehtiin kaikkialla Itämeren alueella) tai b) maalis-kuussa tehdyllä venekunnan pitemmällä kaukopyyntimatalla (Pohjanmaalla nimenä *aikaisempi erämatka* tai *hylkijäähän meno*, ruotsiksi mm. *tidigare fälresa* tai *vinterfäälän*).
- 3) Näitä pyyntejä seurasi Suomen- ja Pohjanlahdella lisäksi maalis-huhtikuusta alkaen *jälle nousseiden norppien pyynti*; Laatokalla ja Saimaalla tämä oli keväällä ainoa pyyntitapa (nimenä Pohjanlahdella mm. *myö-*

² Andersson 1931:74–75, 1945:156.

hempi erämatka, ruotsiksi *senare fälresa*; Suomenlahdella mm. *keväthylkeen pyyntö*). Kevään edistytessä ja kiintojään hajotessa tämä pyynti kohdistui jäänreunoille myös harmaahylkeeseen.

- 4) Jään päältä tapahtuva harmaahylkeiden ja norppien pyynti saattoi jatkua venepyyntinä hajoavien jäälauttojen keskellä aina alkukesään saakka, jolloin hylkeet jatkavat oleskeluaan hajoavilla jäälautoilla mahdollisimman pitkään erityisesti karvanvaihdon takia. Pyytäjät puhuivat mm. *karvaa vaihtavien hylkeiden pyynnistä*, ruotsinkielisellä Pohjanmaalla myöhemmästä hyljematkasta, *seinan fäälän*.

Näiden lisäksi Itämeren pääaltaalta Gotlannin-Roslagenin alueelta ja Riianlahden Ruhnulta (Runö) on tiedossa *syksyiseksi kaukopyyntimatkoiksi* tulkittava pyyntiperinne. Edellisellä alueella se kohdistui Gotska Sandöillä lepäileviin kirjohylkeisiin (myös *kesällä*) ja jälkimmäinen lähinnä norppaan.

Matkoja voidaan kuvata myös ”*pyyntimatka järjestelmänä*”, jonka yksityiskohdat on selostettu seuraavassa hylkeiden etsimisstrategioiden ja -perinteen yhteydessä.

Maalle poikivien hylkeiden etsintä

Eri osissa Itämeren hylkeiden poikiminen eli kuuttiminen tapahtuu eri aikaan. Norppa kuuttii kiintojälle jää- tai lumipesään kevättalvisin, harmaahylje joko ajojälle (Itämeren pohjoiset lahdet, osaksi Itämeren pääallas) tai maalle (Itämeren pääaltaan eräät rannikot, Tanskan salmet)³ ja kirjohylje kesällä hiekka- ja kalliorannoille.

Hylkeenpyytäjät tiesivät rantojen poikimispaikat nähtävästi sukupolvien kokemuksella, ja näille pyyntimatkat suunnattiin kunkin lajin kuuttimisajan mukaan. Pitkää hylkeiden etsintää ei tarvittu. Tällaisena ikimuistoisena kirjohylkeen kuuttimisajan pyyntipaikkana pitivät esim. Gotlannin Fårön asukkaat Gotska Sandön hiekkaisia riuttoja, jolle pyyntimatkoja tehtiin kesäisin sukupolvien ajan.⁴ Muualta Itämereltä ei ole säilynyt tietoja kesäkesällä tehdyistä säännöllisistä ja pitkäkestoisista hylkeenpyyntimatkoista. Tyypillisiä kesäisiä kirjohylkeen poikimispaikkoja olivat eteläisellä Itämerellä rauhalliset ja etäiset karit, luodot ja hiekkasärkät, joille todennäköisesti muuallakin kuin Gotlannin lähivesillä tehtiin aikoinaan näitä *kesäpyyntimatkoja* (siis kirjohylkeen pyyntimatkoja).

Mittava esihistoriallisen ajan (6000–1000 eaa) harmaahylkeiden metsästys, jota arkeologisten tietojen mukaan on harjoitettu Tanskan salmissa ja

³ tarkemmin esim. Möhl 1970, Hook & Johnels 1972.

⁴ Säve 1867.

Itämeren etelärannikolla, lieenee ollut juuri kuuttimispaikoille tehtyä pyyntiä.⁵ Historialliselta ajalta on tällaisesta suuren miesjoukon harmaahylkeen massapyynnistä tietoja mm. Tanskan Lollandin eteläpuoliselta Rødsandilta. Se oli aikoinaan Mecklenburginlahden paras harmaa- ja kirjohylkeen kuuttimispaikka, jossa tiedetään esimerkiksi alkuvuodesta (joko vuonna 1801 tai 1802) tapetun lähinnä nuijimalla yhtenä päivänä noin 900 hyljetä. Tapaus on tässä tutkimuksessa esiin tulleiden dokumenttien perusteella määrällisesti suurin yhtenä päivänä ja yhdellä paikalla tehty hylkeen-
teurastus Itämeren alueelta, vaikka luku olisikin hieman liioiteltu. Koska pyynti tällä kuuttimispaikalla oli tärkeä tulolähde paikallisille asukkaille, se oli tarkkojen säännösten mukaista ja mm. ampuma-aseet olivat alueella kiellettyä, jotta niillä ei voitaisi karkottaa hylkeitä. Pyynti Rødsandilla tapahtui suuren miesjoukon ylläköllä: hylkeet tapettiin nuijilla ja varrellisilla piikkikepeillä (tanskaksi *hakker*).⁶

Pyyntiaseina tällaisella paikalla tarvittiin yksinkertaisimmillaan vain nuijat, mutta aikuisten hylkeiden veteen pääsyn estämiseksi tarvittiin usein harppuunaa eli *hylkirautaa* (ruotsiksi *säljörn*). Kirjohylkeen ja harmaahylkeen kuuttimisrannoille tehty metsästys oli esim. Tanskan Öresundin tunnetuilla poikimispaikoilla merkittävää 1800-luvulla, ennen kuin sikäläiset hyljekannat taantuivat.⁷

Jälle poikivien hylkeiden kuuttimisalueiden etsintä

Jälle kuuttivien hyljekantojen poikimisalueet ovat vaikeammin löydettäviä ja hyödynnettäviä kuin maalle poikivien hylkeiden.⁸ Suomen- ja Pohjanlahden pyyntikertomusten mukaan jälle kuuttivien hylkeiden poikimisalueita ennustettiin jo varhain keskitalvella seuraamalla tuuli- ja sääilmiöitä. Ilmastotekijät ratkaisivat jäätymisen, vanhan jään (norpan kuuttimisalueen) ja uuden jään esiintymisen suhteet ja toisaalta avoveden ja ajojään (harmaahylkeiden kuuttimisalueiden) sijainnin. Sääilmiöiden seuraaminen kuului erityisesti pyyntikunnan vastuulliselle johtajalle, joka oli vanhempi, kokenut pyytäjä, jonka sana oli tarvittaessa myös ”laki” jäämatkalla. Mm. Mustasaaressa (nykyisen Vaasan seudulla) tapa oli, että johtaja (*skipar*) aloitti jo joulun tienoilta tarkan sään ja erityisesti tuulien seurannan, jotta maaliskuussa pitkälle jäämatkalle lähdetessä hän pystyisi varmemmin sanomaan, mihin suuntaan pyyntikunta ottaa kurssin löytääkseen sopivia jääoloja ja hylkeitä.⁹

⁵ esim. Joensen ym. 1976:3.

⁶ Söndergaard ym. 1976:18; Fiedler 1891:75.

⁷ Tauber 1880, 1882.

⁸ esim. kuvaus harmaahylkeen kuuttimisolosuhteista: Keränen & Soikkeli 1989.

⁹ Nordlund 1866:83.

Kuva 34. Hylkeenpyytäjä tähystää. Suomenlahden Haapasaari v. 1953 (Museoviraston kuva-arkisto, valokuvaaja Jorma Jussilainen).

Hylkeiden kuuttimisaika vaihtelee Itämeren suurlahdilla vain hieman. Perinteisesti esim. Perämerellä tiedettiin, että ”Marian päivän tienoilla ovat kuutit jääryösyissä”.¹⁰ Suomenlahden pohjukan saarilla, jossa norpan kuuttimisjääät olivat usein saarten ympärillä, oli *tähystäminen* eli hylkeiden *elosten* (talvireviirin eli henkireikien alueen) merkintä jo ennen pyyntiä pyyntikunnan nuorimpien miesten tehtävänä.¹¹

Hylkimies ei talvella etsinyt koskaan suoraan hylkeitä, vaan sopivaa jäätä: joko norpalle tyypillistä vanhaa, tasaista, osin yhteen ajautunutta kiintojäätä tai sitten ”tuoretta”, harmaahylkeen suosimaa jäätyyppiä, jota löytyi läheltä avovettä. Pohjanmaan ruotsinkielisten pyytäjien keskuudessa oli tunnettu sanonta: *Du skall icke söka sälen, utan du skall söka isen*. Kokenut pyytäjä saattoi myös kotikallioilta kiikaroimalla päätellä *merisavun* eli sumun esiintymisestä taivaanrannassa, missä kiintojään ja ajojaiden raja kulloinkin oli ja olivatko toivotut ajojääät tulleet rannikon kiintojäätä vasten ja näin harmaahylkeen pyynti edessä. Viron Pranglin saarelle oli aikoinaan tätä hyljejaiden arviointia varten rakennettu tähystystornikin.¹²

¹⁰ Heikkinen 1959:187.

¹¹ Saarinen ym. 1916:69.

¹² Fjellström 1982:118; Andersson 1945:157; Luts 1997:46.

Harmaahylkeen ajojää-kuuttimisesta johtuen ”sen saaminen oli aina satuman varassa.”¹³ Kun jäätyminen oli tavallista vähäisempää (leutoina talvina), oli tällöin myös jäälle kuuttivien hylkeiden metsästykseseen ollut tavallista helpommat lähtökohdat. Saalis oli tällaisina talvina mm. Pohjanlahdella aina suurin.¹⁴

Mikäli vahvaa kiintojää-aluetta oli paljon, kuten usein Perämerellä, oli matka kuuttimisalueelle pitkä: matka on vaatinut erikoistuneemman välineistön ja huollon kuin etelämpänä ja kotivesillä päivämatkoina tapahtunut jääpyynti.¹⁵ Tässä lieenee syy myös siihen, miksi juuri Pohjanlahdella kehittyi erillisille kaukopyyntimatkoille mm. omat venetyypinsä erikoisvälineistöineen.

Pohjanlahdella (erityisesti sen keskiosissa) oli vuosisatoja käytössä nk. *aikaisempi erä-* eli *hylkimatka* (*tidigare resa*) erikoisvälineineen ja -veneineen. Suomeksi näistä jääpyyntimatkoista käytettiin nimitystä *erä-* eli *hylkimatka* (myös *hylkijäähän meno*), ruotsiksi mm. *fälresa*, joita siis ennen erotettiin kaksi: *aikaisempi* ja *myöhempi* eli *tidigare* ja *senare* (*fäl*)*resa*.¹⁶ Aikaisempi hylkimatka saattoi olla aikoinaan osittain myös norpan poikapyyntöä, mutta erityisesti harmaahylkeen kuuttiajan pyyntimatka ja se tähtäsi nimenomaan harmaahyljekuuttien ja niiden emojen pyydystämiseen, ainakin viimeisen 200 vuoden aikana. Muuallakin Itämerellä kuuttimisajan jääpyynti oli tavallista, mutta harvoin veneellä eikä niin pitkänä kuin Pohjanlahdella. Toinen eli *myöhempi hylkimatka* (*senare resa*) vastasi muuallakin Itämeren alueella yleistä kevään sulaville kiintojäille ja ajojaiden keskelle tehtyä venepyyntimatkaa (tämä oli usein paljon pitempi kuin edellinen ja liittyi norpan nousuun jään päälle, harmaahylkeen laumautumiseen keväisin sekä kummankin lajin karvanvaihtoon).

Jääpyyntimatkojen viimeisiä ”loistoajkoja” oli Pohjanmaalla 1500-luku: esim. vuonna 1561 pelkästään Pietarsaaren-lin välisistä Pohjanmaan pitäjistä osallistui noin 1000 miestä näille matkoille, kun näiden pitäjien verotalonpoikien luku oli yhteensä vain 1589.¹⁷ Tämän jälkeen jo 1500-luvun lopussa pyynti taantui kylmenneen ilmaston takia (ns. pikku jääkausi), jolloin harmaahylkeiden kuuttiminen loppui Perämerellä Itämeren aikaisempaa laajemman jäätyamisen takia (ks. historiallinen katsaus edellä).¹⁸

¹³ Inkilä 1939:89.

¹⁴ esim. Pälsi 1924:117–119; Brännström 1934:236–237, 252–254.

¹⁵ jo Tengström (1747) kertoo, että Pohjanmaan jääpyytäjien huollon takasivat erilliset miehet (rajtare) hevosineen. Välineiden kehittyessä erillishuolto kävi myöhemmin tarpeettomaksi.

¹⁶ Melander 1928:83; Öhman 1930; Klein 1930:137; Nyström 1988:9; Cneiff 1757:181, 190–191; Virtanen 1949:18; Storå 1990; Tuomi-Nikula 1982:251–254.

¹⁷ Tegengren 1970:122–123.

¹⁸ Kvist 1987, 1989.

Norpan talvireviirin eli eloksen etsiminen

Norpan talvireviiri etsittiin kiintojääalueelta. Suomenlahdella oli vielä 1900-luvun alkupuolella tavallista, että pyyntiseurueen nuorimmat lähtivät meren jäädyttyä tai viimeistään ennen *koirapyyttöön* (eli *norpan poikapyyttöön*) lähtöä etsimään hylkeen hengitysreikiä, joiden avulla eläimen talvinen hengitysreikien eli *elöjen* muodostama oleskelualue (reviiri, Suomenlahdella nimenä *elos*, *elopaikka*; vanhalla koiralla *poikaelos*) voitiin paikallistaa. Tällä tähytys- ja tarkkailumatkalla löydetty elokset merkittiin havuilla, jotta niille osuttaisiin varsinaisen pyynnin alkaessa.¹⁹ Norppien *elosten* etsinnässä oli koira merkittävänä apuna.

Norppakoiraalle on tyypillistä voimakas epämiellyttävä haju kevättalvella, mikä liittyyne pariutumisaikaan. Tämän perusteella kokeneet pyytäjät haistamalla avantoreikää päättelivät, oliko kyseessä koiras- vai naarashylkeen avanto ja elos.²⁰ Tämä tapa lienee hyvin vanha. Kokenut pyytäjä saattoi joskus vähälumisina ja leutoina talvina ilman koiraakin paikallistaa lukuisia norppareviirejä; esim. Merenkurkussa tiedetään erään venekunnan saaneen yhtenä talvena runsaasti norppia pelkästään erikoistumalla poikasten etsintään hylkeiden ääntelyä kuuntelemalla. Apuna ei käytetty koiraakaan, joka olisi helpottanut poikasten etsintää.²¹

Elokseen etsintää ja merkitsemistä ei ole kuvattu yksityiskohtaisesti muualta Itämeren alueelta kuin Suomenlahdella, eivätkä esim. ruotsalaiset tutkimukset tunne sitä. Norpan talvireviirin etsintä ja poikaspyynti koiran avulla oli hävinnyt 1800-luvulla Pohjanmaalta, mutta pyyntikuvausten mukaan tapa oli elävä vielä 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa (tarkemmin seuraavissa kappaleissa). Saaristomereltä ja Ahvenanmaalta on tietoja talvisen verkkopyynnin yhteydessä tapahtuneesta vastaavasta hengitysreikien etsinnästä koiran avulla; hylkeen vaihtaessa oleskelureviiriään on pyytäjä joutunut etsimään sen uudelleen useitakin kertoja.²² Grönlannin inuitien hylkeenpyynnissä hengitysreikien muodostaman talvireviirin etsintä koiran avulla on yhä käytössä.

Hyljekoira ja sen käyttö norpan poikaspyynnissä ja hengitysavantojen etsinnässä

Koira on jo varhain esihistoriasta lähtien käytetty norpan talvipesien ja hengitysavantojen etsinnässä. *Hyljekoira* (Suomenlahdella nimenä *hylekoira*)

¹⁹ Silvennoinen 1916:68–76; Itkonen 1923:30.

²⁰ Porkka 1881:373–375; Itkonen 1923:26; Pälä 1944:126.

²¹ E. Gustafsson käsikirj.

²² esim. Ahlbäck 1955:196–198.

on nykyisin rotuna ja ilmiönä sukupuuttoon kuollut Itämeren alueelta. Suomenlahdella koiran käyttämistä norpan poikaspesän etsimiseen pidettiin välttämättömänä: ”ilman koiraa mies oli avuton.”²³ Koiran käyttö oli vielä 1930-luvulla norppien pääetsintätapa Suomenlahdella (Suursaari, Koivisto, Tytärsaari, Lavansaari, Tammio, Haapasaari, Virolahti ym.). Matin päivän 24.2. jälkeen lähdettiin tähän talvikauden aikaisimmalle hylkeenpyyntiretkelle: *koirapyyttöön* eli *talvi-* eli *poikapyyttöön*, johon usein liittyi kuutin avulla tapahtuva emähylkeen houkuttelu ja pyytäminen.²⁴ Poikasajan pyynnissä kiintojällä yövyttiin ennen kuusennäreistä tehtyjen kaarien varaan viritetyn purjeen tms. alla *varjossa*, mihin alustaksi laitettiin kuusen-havuja ja olkia.²⁵

Koulutettu hyljekoiria (*själhund*) oli käytössä yleisesti vielä 1800-luvulla ja vähäisemmässä määrin 1900-luvulla norpanpesän etsinnässä myös Saaris-tomerellä Kökarin alueella ja Ahvenanmaan saaristossa sekä vironruot-salaisessa Riianlahdella Ruhnun (Runön) saaren pyytäjillä.²⁶ Sen sijaan Laatokalta tai Saimaalta ei ole tietoja koiran käytöstä hylkeenpyynnistä eikä näillä järvillä pyynnin kohteena olleet (ainakaan 1800- ja 1900 -luvuilla) norpanpoikaset.²⁷

Koiran käyttö hylkeenpyynnissä oli aikoinaan tapana myös Pohjanmaalla, sillä 1700-luvulla se mainitaan yhtenä keskeisenä pyyntimuotona: ”Toinen tapa pyytää hyljettä on se, että koiran avulla etsitään hylkeiden poikasia, jotka sitten vangitaan. Sen jälkeen niitä käytetään houkuttimina pyydystettäessä emoa ...”.²⁸ Samassa yhteydessä mainitaan, että näin ei metsästetä harmaahyljettä (vaan siis norppaa) ja että harmaahylkeen kuutit eivät väisty ihmistä eivätkä koiraa, vaikka piestäisiin kuoliaiksi. Pohjanlahdella muinainen koiran käyttö norpanpyynnissä lienee ollut samanlaista kuten itäisen Suomenlahden saarilla vielä 1930-luvulla. Myös 1600-luvulta on epäsuora todiste koiran käytöstä Pohjanlahdelta: tutkimusmatkailija Francesco Negri (1663) piirsi hylkeenpyyntivälineenä norpan ns. *kuutinraudan* jostakin Pohjanmaalta; kuutinrautapyynti eli nk. kuutin uittaminen tapahtui aina poikaspesävaiheessa, joka etsittiin juuri koiran avulla. Wijkarin (1707) maininnan jälkeen ei Pohjanlahdelta ole tietoa norpan koirapyy-

²³ Pitkänen 1900:41; Paasi 1966:8,10.

²⁴ Inkilä 1939; hyljekoiraa ja sen käyttöä ovat kuvanneet Itkonen 1923:27; Pälsi 1924:176–183; Niemelä 1934c; Peltola 1960:205–211; Aalberg 1963:86–90; Paasi 1966; myös seur. käsikirjotukset: J.Heinonen, K.Rechardt, N.Valonen, V.Paananen, A.Jaakkola, A.Tikkanen, J.Porvali, T.Yrjönen.

²⁵ Saarinen ym. 1916:69.

²⁶ Klein 1924:252–254; Andersson 1945:169; Ahlbäck 1955:196.

²⁷ Lehtonen 1974b:140; SKS:n ja Museoviraston arkistojen taltioinneissa Laatokalta ei myöskään mainita hyljekoiria, mutta kuuttiajan pyytöä mainitaan harjoitetun Karjalan kannaksen rantapitäjissä (Marttinen käsikirj.). Mitä tällä tarkoitettiin, on jäänyt hämäräksi.

²⁸ Wijkar 1707:II:4§, suomennos kirjoittajan (ruotsinnoksesta).

döstä, joten tapa lienee pääosin hävinnyt 1700-luvun kuluessa. Tosin koiran käytöstä hylkeenpyynnissä on kirjattu vielä 1900-luvulla yksittäinen muistitieto Raippaluodosta ja tieto koiran käytöstä Merikarvialta. Tätä on epäilty uudelleen syntyneeksi tavaksi ja irralliseksi.²⁹ Kuitenkin Merikarvialla koiran käyttö hylkeenpyynnissä saattoi olla pitkään säilynyttä perinnettä, sillä v. 1959 paikkakunnan ”kuuluisin” hylkeenpyytäjä Vihtori Siren ilmoitti, ettei koiraa ”juurikaan” käytetty hylkeenpyynnissä, mutta toisaalta hän ilmoittaa tapana olleen, jos koira löysi saalishylkeen, se kuului koiran omistajalle tai koiraa käyttävälle pyyntiryhmälle; koirasta ei myöskään saaliinjaossa erikseen hyvitetty.³⁰

Koiran käyttötieteellinen norpanpyynti voidaan hahmottaa hyvin Suomenlahden ja Saaristomerien kuvausten perusteella. Kökarilaisen hyvän hyljekoiran sanottiin vainuavan norpan asunnon yhden kilometrin etäisyydeltä: kun se tuli lähemmäksi pesää, se osasi juosta suoraan pesälle. Suomenlahdelta koira saattoi vainuta hylkeen ”hyvinkin parin kilometrin etäisyydeltä”. Vainuttuaan kuutti hyljekoira lähti pesäluolaan kohti, pysähtyi siitä muutaman askeleen päähän odottamaan, aina tuulen alapuolelle ja haukkumatta. Pyytäjän saavuttua koiran tehtävänä oli näyttää pesäluolan paikka, missä kuutti hajun perusteella makasi, hypähtämällä hangelle sen kohdan eteen tai päälle. Tällöin pyyntimies kokemuksesta arvioi pesäluolan kulkuavannon paikan, hyppäsi hajareisin pesäluolan katon läpi pyrkien osumaan avannon ja kuutti väliin ja yrittäen siten estää kuuttia pakemasta avantoon.³¹

Koiran tehtävänä oli samassa rynnätä isäntänsä jalkojen välistä pesäluolaan (*makuukseen*) ja kaapata kuutti suuhunsa (Suursaari) tai vain estää sen pako avantoon (Seiskari). Pieni kuutti ei vielä ymmärtänyt sukeltaa emäreistä. *Komopesän* (pystyynnousseiden jäälohkareiden välissä oleva pesäkolo) tai jäätyneen pesäluolan katon murtamiseen tarvittiin jääpiikkiä, eikä poikasan pakoa veteen voitu estää. Jos poikanen ehti sukeltaa, sitä *vahdittiin* ja sen tullessa avantoon hengittämään nostettiin poikanen ylös *vahtimaraudalla* (kaksikoukkuisella raudalla, joka tehtiin nk. *kuutinaudasta* lisäämällä siihen varsiosa). Jos poikanen ehti emänsä huostaan, se oli mennyttä: naarashylje vei sen heti hengittämään jollekin *eloksensa* hengitysavannoista.³²

Pälsin (1924, 1943) ohella täydellisimmän kuvauksen koirapyynnistä on kirjannut kokenut hylkeenpyytäjä Onni Paasi:

²⁹ Korhonen 1989:74–75; ks. myös Hämäläinen 1930:34,110–111,129. E. Gustafsson (käsikirj.) Björköbystä puolestaan todistaa, etteivät edes vanhat pyytäjät muista Merenkurkussa koirien käyttöä.

³⁰ V.Stenros käsikirj.

³¹ Eerola Viljo haast.; Eerola 1981; Aalberg 1937:4–6; Erä-Esko 1949:72.

³² Saarinen ym. 1916:70; Itkonen 1923:30; Niemelä 1934c:61; Aalberg 1937:5; Erä-Esko 1949:73.

”Miehet lähtivät (majapaikkana pidetyltä veneeltä tai saaresta) koiransa mukanaan kukin omalle taholleen pysytellen toistensa näköpiirissä mahdollisen avunannon varalta, toisinaan se oli tarpeen. Pyytjä katsoi mieleisensä ”käynnöksen” (jääharjanteen). Tuulen mukaisesti sivutuuleen hiihtäen ja harjanteen sivua seuraten koira kulki edellä kuono lähellä jään pintaa käännettynä tuuleen päin, sillä hylkeenpesästä haju kulkee tuulen mukana lähempänä pintaa; juoksulumen ollessa sekin auttaa. Toisinaan tulee haju ylitse harjanteen toiselta puolelta ylempänä ja kauempana olevasta harjanteesta.

Koiran saatua pesäpaikasta hajun, se heti lähtee juoksemaan sitä seuraten ja tultuaan lähemmäksi pesää se alkaa hiipimällä edetä, vilkaisee taakseen ja jää odottamaan isäntäänsä, joka hiljaa hiipii koiran luo. Koira lähtee vielä hiipimään aivan pesän luo ja pysähtyy siihen, missä hylkeenpoika on, kallistellen päätään. Toinen etukäpälä ylhäällä kuin kesken askeletta jää alas laskematta, aivan kuin mielestään se olisi tullut liian lähelle. Häntä hiljaa ”lakuu”, heiluu, kahta puolta, mies tarkastaa pesän sijainnin ja myös pesässä olevan reiän paikan. Sen huomaa pesän päällä olevasta painanteesta, mikä on juuri pesäreiän kohdalla. Usein notkelmaan on kerääntynyt juoksulunta, mikä on varma paikka tasajalkaa loikata piikki käsissä poikittain sen vuoksi, ettei kinttuja kastelisi mennessään suoraan pesäreikään. Toisinaan hanki helposti kaatuu alas, joskus on piikillä autettava ja kiireellä jalkoineen lumi sotkettava pesäreikään tukkeeksi aukon tullessa niin suureksi, että itse pääsee pesän sisään poikasta ottamaan.

Usein jo vantturampi, isompi, poika kaivelee pesässä käytäviä, täten yhdistäen pesässä olevat reiät toisiinsa. Niitä sanotaan silmärei'iksi. Näitä joskus on neljäkin, joista poika lujahdaa alas. Ne ovat kuin tarkoituksella tehdyt pakorei'iksi vaaran uhatessa. Jos emä ei ole lähellä, poika tulee 2–3 minuutin kuluttua takaisin reikään hengittämään. Sitä varten on olemassa koukku, millä se napataan ylös. Usein teki ilkeää, kun kuuli pojan jään alla uیدessaan naukuvan, että kyllä emo sen vie. Usein se tuli, mutta usein emo vei sen turvaan, ja niin jäi saalis saamatta, ellei myöhemmin parin päivän perästä yllätyksenä sitä saanut uudesta pesästä kiinni. Sellaiset ”kaamitetut” pojat ovat varuillaan. Päivän tai parin vanha poika ei ymmärrä niin paeta, eikä sillä vielä ole kaivauksia toisiin reikiin.”³³

Koiran kanssa harjoitettu poikapyynti jatkui tämän etsimisvaiheen jälkeen emohylkeen pyynnillä usein seuraavasti: kun norpan pesä on löydetty ja kuutti saatu kiinni, hakattiin ns. uittoavanto (*liotusavanto*), kuuttia paulassa uittamalla tai kiinnittämällä poikanen ”haarikkaan” ja tätä uittamalla emo houkuteltiin paikalle ja koukkuun (ks. *Kuutin käyttö houkuttimena* ja *Kuutin- eli haarikkaraudan käyttö*). Näiden työvaiheiden aikana koiralta vaadittiin kurinalaista käyttäytymistä ja itsehillintää, sillä opettamaton koira kävi helposti kiinni hylkeenpoikaseen tai aiheuttamalla ääniä pelotteli emähyl-

³³ Paasi 1966:7.

keen pois.³⁴ Sekä Suomenlahden että Viron Ruhnun (Runö) hylkeenpyytäjillä oli oma äänetön merkkikielensä hyljekoirille.³⁵ Viron saarilla (Ruhnu, Kihnu) käytetyt hyljekoirat olivat todennäköisesti peräisin itäisen Suomenlahden saarilta, joilta useat muutkin norpan jääpyynnin tavat ja välineet näyttävät siirtyneen Viroon sikäläisten kulkiessa keväisin Suomenlahden hylkijäillä.

Toinen koirapyynnin vaihe oli aikuisten norppien (myös isojen poikasten) pesien tai hengitysreikien etsintä, jossa koira oli täysin välttämätön.³⁶ Jo poikapyynnin yhteydessä löydettiin usein aikuisten hylkeiden *asuntoja* ja *eloksia*, mutta ne jätettiin monesti odottamaan seuraavaan pyyntivaiheeseen. Tämä toinen koirapyynti vietiin loppuun harppuunalla joko yksittäisten avantojen äärellä väijymisenä tai ns. piirityspyyntinä (ks. *reikä-* eli *avantopyynti*, *piirityspyynti*) tai jään alle uitettavilla norpan *talviverkoilla*. Koiralla oli tärkeä rooli norpan verkkopyynnissä talvella (henkireikien ja kulkuavantojen etsimisessä) Varsinais-Suomen rannikolla 1700-luvulla³⁷ ja vielä myöhemminkin Saaristomerellä (ks. *talviverkkopyynti*).

Ennen jokaisella Suomenlahden saarien pyyntimiehellä oli nimikko-koiransa pyyntiretkellä, monessa talossa hyljekoiria oli kolmekin. Sikäläinen pyyntimies muodosti pyyntiyksikön koiransa kanssa, ja venekunnan koiraton mies (usein nuorin ”oppipoika”) pantiin ”toimettomimpana” kokiksi ja vartioimaan haapiota.³⁸ Koira vaati omaa huolenpitoaan: sille varattiin yksi reikäleipä päiväksi, velli tai keitto tehtiin koirillekin päivässä. Koirille keitettiin myös kuutin sisälmyksiä ja *räpiläslihaa*; jokaisesta hylkeestä koira sai aivot ja verta jo tappopaikalla *pyyntipalkkioksi*. Koirallakin oli oma hylkeenpyyntiin kehitetty varusteensa: *koirankengät* (vastaavat koirankengät tunnetaan myös inuitien koirilta). Nämä laitettiin Suomenlahden saarelaishylkeenpyytäjien koirien jalkoihin, kun kovalla kelillä karkea hanki repi koirien kypälät verille:

”Koirat pyrkivät myöskin karkeilla keväisillä hangilla tulemaan rammoiksi. Niiden varvaspohjat leikkaa teräväkiteinen hangenpinta verihaavoille. Aamulla, hangelle lähtiessä, vinkuvat koirat kivusta, kun ottavat ensimmäisiä askeleita ja varovasti, tunnustellen ne ensin liikkuvat. Päivän mittaan ne tottuvat jo olotilaan. Miehet laittavat koirilleen, niiden pahimmillaan ollessa, kangas- tahi lankatossut jalkojen suojaksi...

Monta viikkoa kestäneiltä pyyntimatkoilta palattaessa ovat koirat hyvin väsyneitä. Monta päivää ne vain lepäilevät ja pyrkivät sisälle lämmittelemään. Iloisia ne ovat ylen kotia päästyään. Ne asettuvat sisälle tuotujen

³⁴ mm. Paasi 1966:7; Aruste käsikirj.:58.

³⁵ Manninen 1931:81.

³⁶ Paasi 1966:10–11.

³⁷ Wijkar 1707:II:5§.

³⁸ Niemelä 1934c:60; Itkonen 1923.

hylkeiden viereen nukkumaan ja murisevat uhkaavasti, jos joku vieras henkilö lähestyy hylkeitä. Hylkeitä perattaessa saavat koirat osalleen ne osat ruhoista, mitkä eivät ihmisille kelpaa.”³⁹

Itämeren hyljekoirista ei ole säilynyt tarkkoja tietoja Suomenlahtea lukuun ottamatta. Suomenlahden Lavansaari, Seiskari, Suursaari, Tytärsaari ja Tammio olivat tunnettuja hyljekoiristaan, joita juoksenteli laumoissa ympäri vuoden kylänraitilla ja rannoilla etsimässä suuhunpantavaa. Hyljekoirien väritys muuttui 1900-luvun alussa mustemmaksi ja pystyt korvat menivät lerpalleen erityisesti Suursaaresta, koska saareen tuotiin Inkeristä ja Virosta venäläisperäisiä, tummia paimenkoiria, jotka sekoittuivat nopeasti vapaissa koiralaumoissa hyljekoiriin.⁴⁰ Tämän takia eräissä lähteissä epäillään suomenlahtelaisen hyljekoiran alkuperäksi venäläisten käyttämiä koirarotuja, mutta väitteelle ei ole perusteita: sisämaan kansana venäläiset eivät käytännössä ole harjoittaneet hylkeenpyyntiä Itämerellä. Suomenlahden hylkeenpyynnin tuntijat Niemelä (1934c:60–61) ja Paasi (1966) toteavat, että puhdasrotuisimmat hyljekoirat pyrittiin hakemaan rannikkosaariin 1930-luvulla ulkosaarista, nimenomaan Tytär- tai Lavansaaresta, koska muualla rotu tahtoi sekaantua myös Suomen mantereen koirien kanssa.

Suomenlahtelaiset hyljekoirat olivat valkeankirjavia, lähinnä musta-valkoisia. Hyljekoirat olivat ennen 1800-luvun lopulla tapahtunutta ”rotusekaannusta” pääväriltään valkoisia, mutta mustia yksityiskohtia suosittiin, jotta koira näkyi jäälakeudella. Ruskehtavia oli hyvin vähän. Rotuominaisuuksiltaan ne olivat pohjoiseuraasialaista ”jäämerityyppiä” poiketen muista Itämeren rantojen koiraroduista.⁴¹ Ne muistuttivat arktisia koiria, porolappalaisten paimenkoiria tai Vienankarjalan karhu- ja hirvikoiria, joiden kanssa niillä oli yhteistä jyrkää päätä, pystyt korvat, runsas valkoinen väri. Näitä ominaisuuksia pidetään arktisten koirarotujen ominaisuuksina. Hyvälle hyljekoiralle oli tärkeää, että sillä oli pitkä kuono (mikä lisäsi sierainten limakalvojen, siis hajuaistin pinta-alaa) ja että se sai kuutin kerralla hampaidensa otteeseen, mutta sen ei saanut tappaa sitä. Koiran piti myös tulla toimeen hangessa nukkuen. Koiranpennulla piti olla ”pyyntivainu ja tottelemisen vainu” kelvataksaan hyljekoiraksi. Kukin mies koulutti koiransa itse: keväällä syntynyt penikka sai oppia hyljekoiran tavat jo seuraavana talvena vanhemman koiran seurassa. Koiran tuli mm. oppia lähestymään hylkeen olinpaikkaa aina tuulen alapuolelta ja olemaan vahingoittamatta kuuttia. Oppimattomille koirille saatettiin käyttää erillistä kuonohih-

³⁹ Itkonen 1923; Pälä 1943:6–7; Rechardt 1951; lainaus: Niemelä1928:218 ja 1934c:62.

⁴⁰ Pälä 1924:179–183; Korhonen 1926:266; Aalberg 1963:86–87 ja 1968:212. Näiden lisäksi hyviä valokuvia hyljekoirista: J.Alb. Sandman 1899/Naskali 1993:88–89; Paasi 1966:9.

⁴¹ Korhonen 1926:266–267.

naa.⁴² Suomenlahden hyljekoirien haukkumattomuus oli laajalti tunnettu: viimeisistä Suomeen tuoduista hyljekoiristakin muistetaan parhaiten se, että niiden ei kuultu haukkuvan koskaan tai ylen harvoin.⁴³

Itäisen Suomenlahden saarten hyljekoirat tuhosi vuonna 1939 ennen Neuvostoliiton hyökkäystä tehty väestön evakuointi. Neuvostoliiton vaadittua Suomea luovuttamaan saaret itselleen, saarten asukkaat – ”vahingossa” muutama koirakin – evakuoitiin mantereelle syksyllä 1939. Suurin osa koirista oli kuitenkin pakko jättää saariin: ne nääntyivät tai ammuttiin. Harvat hengissä säilyneet koirat sekoittuivat mikä minnekin eikä asukkailakaan ollut enää mahdollisuutta palata kotipaikoilleen Neuvostoliiton miehitettyä saaret.⁴⁴ Esimerkiksi suursaarelaiset hyljekoirat ammuttiin 11.10.1939 siviiliväestön evakuoinnin jälkeen, yhtään niistä ei saatu ottaa mukaan mantereelle,⁴⁵ sillä ”puolivilleinä” niitä ei olisi voitu pitää kaupungeissa. Tosin muutaman hyljekoiran tiedetään päässeen salaa mantereelle evakuointiveneissä,⁴⁶ mutta rotu kuoli käytännössä jo talvisodan aikana. Viimeisenä Suomenlahdella *hylekoiraa* lienee käytetty Haapasaaressa 1950-luvulla. Sen sanottiin olleen muuta kuin alkuperäistä rotua, mutta oppineen ”kaikki konstit”.⁴⁷ Tämän koiran käyttöön 1950-luvulle ajoituivat myös viimeiset perinteiset norpan poikapyydöt Itämerellä.

Viron saarilla Kihnulla ja Ruhnalla hyljekoiria lienee käytetty myös 1950-luvulla,⁴⁸ mutta tieto on epätarkka. Sikäläinen ruotsinkielinen hylkeenpyyntiä harjoittanut väestö evakuoitiin käytännössä kokonaan Ruotsiin syksyllä 1944.⁴⁹ Keski-Pohjanmaan hylkeenpyynnin tutkimuksessa⁵⁰ väitetään, että koiraa ei voitu käyttää norpanpyynnissä ja esitetään, että koirapyynti olisi liittynyt harmaahylkeen pyyntiin. Väitteeseen on vaikuttanut koirankäytön tuntemattomuus Pohjanlahden hylkeenpyynnissä 1900-luvulla,⁵¹ mutta taustalla saattaa olla myös perimätieto Pohjanlahdella harjoitetusta harmaahylkeiden koirapyynnistä.

⁴² parhaimman kuvauksen hyljekoiran käytöstä ja pennun opettamisesta antaa Niemelä 1934c; ks. myös Pälä 1924:176–178 ja 1943:6; Erä-Esko 1949:73,82–84; Heinonen käsikirj.

⁴³ Saarinen ym. 1916:70; Korhonen 1926:267; amanuenssi Jukka Peltonen (Suomen metsästys-museo) suull. ilm. keskusteluistaan viimeisten hyljekoirien omistajien kanssa.

⁴⁴ mm. Aalberg 1968:212.

⁴⁵ Anttila 1996:91.

⁴⁶ Jäänkävijät-dokumenttifilmin haastattelutieto.

⁴⁷ 2953:159–160/MVka, J.Jussilainen v. 1953. Viime vuosina ovat koiraharrastajat jäljittäneet entisten norppakoirien jälkeläisiä Suomesta tavoitteena koota ns. geenipankki rodun uudelleen jalostamista varten.

⁴⁸ Aruste käsikirj.:58.

⁴⁹ mm. Steffensson 1976.

⁵⁰ Tuomi-Nikula 1982:239,333–334.

⁵¹ tosin eräät pohjanlahdelaiset hylkimiehet tiesivät koiran käytön yleiseksi norpanpyynnissä Suomenlahdella, mutta he eivät kuitenkaan koirapyyntöön ryhtyneet, koska ei tiedetty, miten koiraa pitäisi kouluttaa (Matti Matti haast.).

Harmaahylkeen kuuttijäiden etsintä

Harmaahylkeen kuuttimisjäiden löytyminen oli aina enemmän tai vähemmän sattuman kauppaa. Avomerellä ja ajojään reunoilla jääolot sanelivat harmaahylkeille suotuisien paikkojen sijainnin: lajin talvehtimispaikka on Itämerellä kulloisenkin jäänreunan (oikeammin ajojäiden) ja ilmastotekijöiden määräämä. Kokemusperäisesti tiedettiin, että harmaahylkeet ajautuivat tuulissa jäälauttojen mukana: kun myrskyt kasasivat ajojäitä, tai hajottivat jäät pirstaleiksi, niin hylkeet ajautuivat *laumoittain* tuulen mukana sinne, mihin ajojää puristuivat. Harmaahyljelauman niminä oli myös *parvi* tai *parttio* Perämerellä; ruotsiksi *läger*; Gotlannissa *kutabraide, flattma*.⁵² Säiden sanelemaa harmaahylkejäiden eli *hylkijäiden* (ruotsiksi *sälis, havis*, Gotlannissa *käutis*) ilmaantumista hyödynnettiin vuosittain erityisesti Itämeren keskiosissa (joka samalla on ollut nykyilmaston vallitessa harmaahylkeen päätalvehtimisaluetta) kuten Gotlannissa, Ahvenanmaalla, Saaristomerellä, Selkämerellä ja Suomenlahdella. Pyynti oli useimmiten laajemman miesjoukon harjoittamaa ryhmäpyyntiä. Keskimäärin Itämeren suurissa lahdissa helppoja pyyntitilanteita on syntynyt silloin, kun jäätyminen on ollut vähäistä eli leutoina talvina; toisaalta Ahvenanmaalla ja Gotlannissa kovista talvista oli odotetusti hyötyä, sillä tällöin harmaahylkeiden kuuttimisalue siirtyi esim. Pohjanlahdelta etelämmäksi ja rannikoilta keskemmäksi Itämeren.⁵³

Pyytäjien mukaan harmaahylje ei halua kuuttia kiiintojälle vaan vapaina kulkeville lautoille. Suotuisissa oloissa kuuttaminen tapahtui esim. Merenkurkussa noin 10. maaliskuuta, mutta huonoissa jääoloissa emän väitettiin pystyvän siirtämään poikasen syntymää kuukaudenkin, jolloin poikasen ehti menettää ennen syntymäänsä osan kuutinkarvoistaankin. Valkoisten kuuttien havaitseminen jäälautoilla oli vaikeaa. Kun tuulet toivat ajojäälautoja kohti kiiintojäättä, oli syytä aloittaa harmaahylkeen etsiminen.⁵⁴ Ruotsin Selkämerellä tämän kuutinyönnin (*skälkutfänge*) sanottiin 1600-luvulla ajoittuvan Matin ja Maarian päivän väliin, ”minkä jälkeen harmaahylkeen kuutti pakenee ihmistä mereen, kun se siihen saakka oli emon imetyksestä riippuvainen” ja voitiin nuijia jäälle.⁵⁵

Hylkijäitä (*sälis*) etsittiin aktiivisesti Pohjanlahdella tyypillisen *ensimmäisen*, jopa viikkoja kestäneen jääpyyntimatkan aikana maaliskuussa, jolloin vielä esim. norpat eivät olleet nousseet jään päälle viettämään aikaansa. Tämä matka tehtiin kuten myöhempiinkin pyyntimatka venekuntana erikoisvarustein.

⁵² esim. Säve 1867:180.

⁵³ esim. Haglund 1961; Kvist 1989; Radloff 1795:196; Olsson 1979:5–7.

⁵⁴ Söderholm 1989:171–172.

⁵⁵ Rålamb 1895:19, suomennos kirjoittajan.

Mualla Itämeren alueella (Pohjanlahtea lukuun ottamatta) tämä harmaahylkeen kuuttimisjäiden etsintä tapahtui lyhyempinä, päivän mittaisina matkoina joko kotoa tai kalastusluodoilta kohti jään reuna-alueita. Pyynnissä ei tällöin yleensä käytetty venettä kuin korkeintaan varmistuksena.⁵⁶ Tähän pyyntiin saattoivat osallistua jopa vanhuksetkin, jotka eivät enää lähteneet kaukopyyntiin. Siinä käytettiin alunperin varusteina nuijaa, harppuunaa tai *jääpiikkiä* (jonka niminä paikallisesti esim. *vekari*, *kölva*, *käxs-takan*), veitseä ja köyttä saaliin poisvetämiseen, usein oli myös jääkelkka tai julla (pienvene) mukana.⁵⁷ Aikoinaan pyssyjen katsottiin tässä hiipimistä, ennen myös hylkeiden matkimista ja rivakkaa ylläkköä edellyttävässä pyynnissä olevan vain hidasteena, mutta Pohjanlahdella ja Suomenlahden länsiosissa 1700-luvulta lähtien pyssyt olivat poikkeuksetta mukana,⁵⁸ ja nuija- ja harppuunapyynti korvautui pyssypyynnillä.

Näitä lyhyitä, mutta usein vaarallisia päivämatkoja kutsuttiin ruotsinkielisillä alueilla *islöpning* (Gotlanti) tai *bräddlöpning* -pyynneiksi (myös *brädd-jakt*, Pohjanlahti, Saaristomeri; *brädd* = ääri, laita; *brädden* Merenkurkun pyytäjien kielessä kiintojää tai sen reuna).⁵⁹ Tosin 1800-luvun lopulta lähtien *bräddlöpning* saattoi tarkoittaa myös loppukeväällä norppien ampumista päiväreissuilla jäänreunalta. Pohjanlahden ruotsinkielisten *fäla*-miesten antama nimitys kotoa tai omilta kalasaunoilta pyynnissä kulkeville oli kuvaava *heimspringare*⁶⁰ (”kotoajuoksijat”). Suomeksi harmaahylkeen lyhyenmatkan pyyntiä kutsuttiin *hylkijääpyynnin* ohella kuvaavasti myös *rantakyttäpyynniksi* (Merikarvia).⁶¹

Tätä lyhyenmatkan harmaahyljelauman jääpyyntiä pidettiin tuottavimpana hylkeenpyyntinä pyyntiponnistukseen nähden ja pyyntiä voitiin harjoittaa kotoakin.⁶² Välineeksi riitti jääpiikki, jonka toisessa päässä oli harppuuna köysineen ja jonka vartta voitiin käyttää nuijana (esim. Gotlannissa). Esim. Merenkurkussakin välineinä oli alkujaan vain jääpiikki-harppuuna, ajopuu ja jääruuhi (pienvene).⁶³ Harmaahylkeen lauman kohtaamisesta ja yllättämi-

⁵⁶ vrt. Melander 1928:83; Öhman 1930; Klein 1930:137; Nyström 1988:9; Cneiff 1757:181,190–191: miehillä oli epävarmoissa oloissa ja jullalla tapahtuvassa *bräddlöpning*-pyynnissä mukana korkeintaan kolmen päivän eväs, mikä osoittaa pyyntiretken lyhyttä.

⁵⁷ esim. Wijkar 1707:II:5§; Gardberg 1950:75. Masalin 1981:510–511 mainitsee välineinä Korsnäsin edustalla vain vekarin, ajopuun ja pikkuvene (eka).

⁵⁸ esim. Säve 1867:172–175. Pyssyjen käyttö harmaahylkeiden metsästyksessä näyttää vaihdelleen paikallisesti: mm. Pohjanlahdella ne olivat matkassa, mutta etelämpänä varsinaisella harmaahylkeen pääesiintymisalueella pyssyä vieroksuttiin osittain vielä 1800-luvullakin (Säve 1867, Andersson 1945).

⁵⁹ mm. Nordlund 1866:83; Masalin 1933:31; E.Gustafsson käsikirj.; Nyström 1988:10; Säve 1867:172. Tähän pyyntiin osallistujaa kutsuttiin ‘*bräddlöpare*’; pyyntiä myös pelkästään ‘*brädd*’; ks. myös Melander 1928:83; Öhman 1930.

⁶⁰ mm. Sandström haast.; Masalin 1981:511 ja Söderholm 1989, joka on omiin kokemuksiin perustuen kuvannut Pohjanlahden *heimspringare*-pyyntiä.

⁶¹ ‘*rantakyttä*’ V.Stenroos käsikirj.

⁶² Kvist 1989:87,93.

⁶³ Gotlanti: Säve 1867:172–185; Suomenlahti: mm. Pettersen 1824; Merenkurku: Masalin 1981:

sestä syntyi poikkeuksetta pyyntiyhteisön merkkitapaus, jota muisteltiin pitkään.

Hylkeenpyyntiä harjoittanut Birger Masalin kuvaa harmaahylkeiden laumasieluisuutta ja kuuttien *bräddlöpning* -pyyntiä Merenkurkussa:

”Harmaahyljenaarailla (*”laggorna”*) on tapana kuuttia toistensa läheisyyteen. Jos löytää yhden kuutin, tietää, että läheltä löytää useita muitakin. Tarvitsee vain etsiä ja nuijia, nuijia ja etsiä. Tuntuu hieman vastenmieliseltä löydä kuoliaaksi näitä tyhmiä raukkoja, jotka eivät osaa puolustaa itseään, mutta tätä pyyntiä vartenhan on lähdetty hylkijäälle.”⁶⁴

Historialliset tiedot todistavat, että Suomen rannikoilla hylkijäillä kulkeminen harmaahyljelaumoja ja kuutteja etsien oli mittavaa 1500-luvulla, erityisesti Pohjanlahdella. Tätä harjoitettiin jopa sisämaan kylistä mm. Kokemäeltä, Laitilasta ja usein paikoin Etelä-Pohjanmaalta. Ilmiö oli 1550-luvun hyljeveroluetteloiden mukaan tyypillinen vain Suomen puoleiselle Pohjanlahdelle.⁶⁵

Pohjanlahdella harmaahylkeen talviesiintymisessä ja tässä pyyntitavassa tapahtui merkittävä muutos: Kvist (1989) on osoittanut Pietarsaaren seudun hyljetilastoista ja -veroluetteloista, että Pohjanmaan suuret hyljesaaliit ennen 1570-lukua (verotettavan traanin määrä oli vuositasolla noin 10 000 lisipuntaa eli 85 000 kg) perustuivat harmaahyljelaumojen teurastukseen Perämerellä. Tuo 1500-luvun suuri Pohjanmaan harmaahyljepyynti oli kevättälvisin veneellä tehtyä kaukopyyntiä. Norpan jääpyynnillä oli tuolloin pienempi merkitys, mutta suhde muuttui ns. *pienen jääkauden* ilmastomuutoksen seurauksena, joka 1570-luvun jälkeen jäädettiin Perämeren yleensä pysyvään kiintojähän.

Wijkar (1707) mainitsee kemiöläisten lähtevän koirineen jäänreunapyyntiin Suomenlahdelle tammikuun ja maaliskuun välisenä aikana, kun etelämyrskyt ovat ensin kasanneet ajojaita kiintojäästä vasten. Pyyntitapa mainitaan tuototoisimmaksi kemiöläisille myös 1800-luvun alussa (tosin ilman koiria).⁶⁶ Samoin se oli 1930-luvulla tärkeintä jääpyyntiä esim. läntisellä Uudellamaalla.⁶⁷ Hyviä hylkijääoloja ei silti ollut joka talvi, esim. erään hylkeenpyytäjän päiväkirjan mukaan n. 30 vuoden aikana Korppoon Utössä vain vuosina 1848, 1857, 1860, 1865, 1868, 1869.⁶⁸ Saaristomerellä tällaista sanottiin tapahtuvan keskimäärin joka kymmenes talvi,⁶⁹ Pohjanlahdella vielä harvemmin.

510–511; Smeds 1935:96. Esim. Gotlannissa ja Suomenlahdellakin vieroksuttiin pyssyn käyttöä ”hankalana”; pyssyn tulo tähän kuuttiajan pyyntöön onkin myöhäinen ilmiö.

⁶⁴ Masalin 1933:11, suomennos kirjoittajan.

⁶⁵ esim. Tegengren 1970; Vuorela 1975:78; Ehnholm 1979; Kvist 1987.

⁶⁶ Pettersen 1824.

⁶⁷ Andersson 1936:316.

⁶⁸ Ohman 1930.

⁶⁹ Gardberg 1930:70.

Esimerkiksi tällaisissa hylkijäissä Selkämerellä Siipyyn kylän asukkaat pyydystivät parisataa hyljettä maaliskuun 7–9 päivinä vuonna 1903. Paras yhden ”heimspringarlagin” saalis oli Bergössä 480 hyljettä talvella 1913. Kevättalvella 1928 onnistui puolestaan närpiöläisten joukko nuijia 330 hyljettä kuoliaaksi. Nämä saalismäärät häviävät kuitenkin sille teurastukselle, joka tehtiin keväällä 1908 Ruotsin Medelpadin rannikolla Brämön ja Hernön välillä: tällöin tapettiin noin 1200 harmaahyljettä.⁷⁰

Merenkurkun pohjoispuolella harmaahylkeiden joukkoesiintymiset ovat olleet nykyilmaston aikana ja hyljekantojen pienennyttyä harvinaisia: esim. Maksamaan Österön pyyntikylässä muistettiin vielä kuutisenkymmentä vuotta myöhemmin kevättä 1912 nuijimisvuotena, jollaista ei ennen eikä sen jälkeen ole ollut.⁷¹ Pohjoisempaan tilanne on ollut satunnaisempi, mutta ei tavaton. Laajoista kiintojääoloista johtuen Perämeren pohjoisimmissa osissa tämä pyyntitapa ei ole ollut viime vuosisatoina edes käytössä. Myös Suomenlahden perukassa (Seiskari, Koivisto) tämä pyyntitapa oli samasta syystä vähämerkityksellinen 1800- ja 1900-luvuilla, eikä sitä ole kaikissa sikäläisissä pyyntikuvauksissa edes mainittu.

Erikoisimpia tietoja harmaahyljelaumojen etsinnästä on Wijkarin (1707) kuvaus, jonka mukaan Pohjanmaan pyytäjät pystyivät yöllä pimeässä erikoisesta ”valosta” taivaanrannassa päättelemään kaukaisen hyljelauman sijainnin ja kulkemalla seuraavana päivänä merkittyyn suuntaan löytämään lauman. Wijkar arveli tämän ”valon” syntyvän suuren hyljelauman lämpimästä hengityksestä;⁷² kyse lienee juuri hengitysilman aiheuttamasta sumupilvestä, josta jäätä heijastuva heikko valo kajastaa.

Oma lukunsa olivat tämänkin pyyntitavan riskit (jotka tosin arvioitiin isolla hyljeveneellä tehtyjä kaukopyyntimatkoja pienemmiksi). Esimerkiksi ahvenanmaalaisten pyytäjien tiedetään ajautuneen jäälautoilla henkiihieverissä mm. Gotlantiin ja Latvian rannikolle. Kymmeniä miehiä on kadonnut viime vuosisatoina pelkästään Pohjanlahdella, kun tuuli on kääntynyt maalle irrottaen kappaleita kiintojäästä ja ajaen miehet jäälautoilla merelle, yksittäisistä hukkumisista ja paleltumista puhumattakaan. Eräs viimeisimpiä järkyttäviä ”*hemspringareille*” sattuneita onnettomuuksia tapahtui 23.3.1927 Selkämeren rannikolla, kun kymmenen skaftungilaista hylkeenpyytäjää katosi jäälautalla avomerelle tuulen äkisti kääntynyttä. Talvella 1844 puolestaan pari sataa gotlantilaista pyytäjää joutui jäälautoille tuulen irroitettua jään saaresta: onnistunut pelastusoperaatio kesti useita päiviä.⁷³

⁷⁰ Vasabladet 1903 no. 35; Nya Pressen 1911 no. 99; Söderholm 1989:172; Hämäläinen 1930:33,129; Ekman 1910:250.

⁷¹ artikkeli ”Sälfångsten minne från gångna tider”, Vasabladet 26.4.1969/SÖSA.

⁷² Wijkar 1707:II:4§; myös Peltonen 1995:15.

⁷³ Olsson 1979:12; Eurén 1855:10; Masalin 1933:37; Anon. 1877:221–224.

Koiran käyttö harmaahylkeen jääpyynnissä (harmaahyljekoira)

Ensimmäinen historiallinen kuvaus Itämeren hyljekoirista on Pohjanlahdelta, jossa hyljekoira mainitaan ”valkeaksi”. Italialainen Francesco Negri (1623–1698) mainitsee matkakertomuksessaan vuodelta 1663, että ”hyljekoiran tulee olla suuri kuin pieni härkä, sillä on pitkänomainen pää, terävät hampaat. Se haukkuu kuin susi...”⁷⁴ Myös Cneiff (1757) kertomuksessaan Pohjanmaan hylkeenpyynnistä painottaa, että ”jokaisessa hylkeenpyyntiveneessä tuli olla valkoinen koira”, jotta hylkeet helpommin löydetäisiin: ”Koira ilmoittaa haukunnallaan, missä se on hylkeet keksinyt, ja tänne pyytäjät sitten kiiruhtavat”.⁷⁵ Näiden kuvausten perusteella voi jo päätellä, että kyse ei ollut edellä kuvatusta koiran avulla tapahtuneesta norpan poikaspyynnistä, jossa koira ei saanut koskaan haukkua. Sen sijaan kyseessä oli harmaahylkeen kuuttien ja emojen etsintä kuten Wijkarin (1707) maininta kemiöläisten päivänmittaisista jäänreunaan tehdyistä pyyntimatkoistakin osoittaa ja joissa koirat olivat mukana.

Koulutettua valkeaa hyljekoiraa käytettiin Pohjanlahdella nimenomaan harmaahylkeiden etsintään, vaikka tähänastisissa tutkimuksissa Itämeren hyljekoira on mainittu vain norpanpyyntiin liittyvänä. Historiallisten, tämän tutkimuksen yhteydessä ”löytyneiden” kuvausten perusteella koira oli mukana harmaahylkeen etsinnässä 1600–1700-luvuilla Kemiön-Hankoniemen suunnalla Suomenlahdella, Pohjanlahdella sekä Ruotsin puoleisella Ahvenanmerellä ainakin vielä 1820-luvulla. (Tosin satunnaisesti poikkeavissa jääoloissa itäisellä Suomenlahdella koiraa käytettiin harmaahylkeen etsinnässä 1900-luvullakin: raijien ym. mentyä kiinni pakkasten tai jään liikkeen takia etsittiin koirien avulla hallien avannot harppuunalla iskemistä varten,⁷⁶ mutta tämä pyyntitapa oli sovellus norpan hengitysavantojen etsimisestä ja siihen käytettiin norpanpyyntiin koulutettua koiraa.)

Sekä Cneiffin (1757:184) Pohjanmaan pyyntikuvaus että Holmersin (1828:5–7) kuvaus Upplannin saaristosta ja Ahvenanmereltä kertovat yksiselitteisesti koiraa käytetyn harmaahylkeenpyynnissä lauman etsimiseen (hyljelajin nimeä mainitsematta). Tosin Wijkar (1707) mainitsee (tarkoittaen nähtävästi hänen parhaiten tuntemaansa Pohjanmaan ja Perämeren pyyntiä), että koiran avulla pyydettiin nimenomaan norppia (em. poikapyttö),⁷⁷ mutta toteaa samassa yhteydessä, että harmaahylkeen kuutit eivät pakene ihmistä eivätkä koiraa. Koiran käyttö harmaahyljelaumojen etsinnässä lieneekin ollut eteläisempi ilmiö Pohjanlahdella, kuten myös länti-

⁷⁴ Gustafsson 1971:98. Negrin matkakertomus ilmestyi 1701, käännös ruotsista kirjoittajan.

⁷⁵ Cneiff 1757:184, suomennos Hämäläisen (1930)111.

⁷⁶ Wijkar (1707:II:5§) mainitsee suomenlahtelaisesta pyynnistä esimerkkinä kemiöläisten pyyntitavat; Upplannista Holmers 1828:184; Itkonen 1923:33.

⁷⁷ Wijkar 1707:II:4§, suomennos kirjoittajan (ruotsinnoksesta).

Kuva 35. Italialaisen Francesco Negrin (1623-98) vuonna 1663 piirtämä pohjanlahtelainen hyljekoira, joka kuvauksen perusteella oli nimenomaan harmaahylkeiden etsintään, ehkä niiden piiritykseen ja hylkeiden pakoa veteen estämään käytetty hyljekoira (ks. teksti).

sempi Suomenlahdella (mikä selittyy luonnollisesti jääoloista johtuvalla harmaahylkeen esiintymisellä). Kuitenkin on huomattava, että etelämpää Itämeren pääaltaalta (Viron saarten norppakoiria lukuunottamatta) ei hyljekoirien käytöstä ole tietoja. Koiralla ei ollut mitään roolia esim. Gotlannissa harmaahylkeiden jääpyynnissä.⁷⁸

Myös harmaahyljekoiran koulutuksessa on täytynyt olla selkeä ero itäisen Suomenlahden norpanmetsästyksen käytettyihin hyljekoiiriin verrattuna. Kun itäisellä Suomenlahdella koira ei saanut haukkua ja sen tuli olla mielellään osaksi tumma erottuakseen jäällä, oli Pohjanlahden harmaahyljekoira haukkuva ja valkoinen.⁷⁹ Täten voitaneen puhua 1800-luvun alkupuolella hävinneestä, erillisestä harmaahyljekoirasta jopa rotuna, jota ei ole aiemmin osattu erottaa Suomessa ja Virossa tunnetusta norpan poikaypyyntiin käytetystä hyljekoirasta.

Hyljelauman etsintä koirien avulla tapahtui Pohjanlahdella seuraavasti:

⁷⁸ Säve (1867) tosin mainitsee kerran Gotlannin pyyntikertomuksissaan koiran, mutta ”jälle pyyntimiehiä seuranneena”.

⁷⁹ Cneiff 1757:184.

”Metsästäjät jakaantuivat tavallisesti 3–4 osaan ja ottivat mukaansa koulutetut koiransa, jotka jo meripeninkulman päästä saattoivat vainuta harmaa-hyljelauman; nämä koirat jaettiin niin, että yksi parhaista tuli jokaiseen ryhmään. Niin nopeasti kuin koirat saivat vainun hylkeistä, alkoivat ne juosta kohti tuulta ja alkaen haukkua ja rynnätä niin, että jopa metsästäjät joutuivat etenemään juosten, jotta eivät olisi kadottaneet koiriensa haukuntaa korvistaan. Näin jatkettiin kunnes hyljelauma keksittiin, mikä usein tapahtui vasta keskellä Ahvenanmerta. Niin nopeasti kuin pyytäjät vain ehdivät laumaan, alkoi heti kauhea teurastus: hyljepiikeillään tappoivat he ne vanhat hylkeet, jotka eivät ehtineet paeta avantoihin. Kuutit jätettiin viimeiseksi, koska ne ovat vielä liian nuoria ja kokemattomia yrittääkseen pelastautua, vaikka ne voivat olla jo 3–5 viikkoisia ja omata 3 lispuntaa (n. 25 kg) rasvaa.”⁸⁰

Viimeisin säilynyt tieto koirien käytöstä harmaahylkeen pyynnissä lienee em. kertomus, joten pyyntitapa ja harmaahylkeen metsästyksen opetetut valkeat tai vaaleat koirat ovat hävinneet Pohjanlahdelta 1800-luvun alkupuoliskolla.

Hylkeenpyyntiin opetettuja koiria ovat inuitit käyttäneet norpan pesäluolien etsinnässä samaan tapaan kuin mitä itäiselle Suomenlahdella vielä 1930-luvulla tehtiin.⁸¹ Samoin 1600-luvulla färsaarelaiset käyttivät opetettuja koiriaan nukkuvien kirjohylkeiden etsimiseen rantakallioilta: koirat hyökkäsivät hylkeiden kimppuun pidättäen niitä, kunnes pyytäjät ennättivät paikalle surmaamaan eläimet nuijillaan.⁸² Itämereltä ei ole tietoa koirien käytöstä kirjohylkeen metsästyksessä. Hyljekoirien käyttö jatkuu edelleen Kanadan arktisilla alueilla ja osassa Grönlantia; näitä koiria käytetään myös tärkeänä apuna hyljetutkimuksissa.⁸³

Kevään kaukopyyntimatkat jäällä

Kuuttimisajan pyyntiä (esim. harmaahylkeen *bräddlöpning*-pyyntiä, *norpan koira-* eli *poikapyyntöä* ja Pohjanlahdella maaliskuista kuuttien etsintämatkaa, *hylkijäähän menoa*) seurasi myöhemmin keväällä kaikkialla Itämeren jäätyvällä alueella (Gotlannissa, Riianlahdella, Viron ruotsalaissaarilla, Varsinais-Suomessa, Saaristomerellä, Ahvenanmaalla, Suomenlahdella ja Pohjanlahdella) sekä Laatokalla iso- ja pienveneillä tehty hylkeenpyyntimatka, joka kesti vähintään 2–3 viikkoa. Tämä pyynti oli maalishuhtikuussa nimenomaan *jälle nousseiden norppien pyyntiä*, mutta loppuvaiheessa kiintojään

⁸⁰ Holmers 1828:6–7, suomennos kirjoittajan.

⁸¹ tarkemmin esim. Rasmussen 1927; Manning 1944.

⁸² Thomsen 1886:146.

⁸³ Riewe & Amsden 1988; Kinsley 1990; Furgal et. al. 1996.

hajottua se kohdistui myös harmaahylkeeseen. Ainoastaan Gotlannin vesillä, missä norppa oli harvinaisuus ja missä tämä pyyntivaihe oli eteläisimpänä käytössä, pyynti kohdistui yksinomaan harmaahyljelaumoihin. Pyynnin nimiä olivat mm. *kevätreisu* eli *keväthylkeen pyytö* Suomenlahdella (myös *pyssypyytö*),⁸⁴ Pohjanlahdella *myöhempi hylki-* tai *erämatka*, ruotsiksi *senare (fäl)resa*.

Pyyntiyksikkö koostui tiiviistä ja yhteistyökykyisestä *venekunnasta* (suomenkielisiä vanhoja nimityksiä mm. *seura*, *eräseura*),⁸⁵ johon kuului vielä 1800-luvulla 5–8 miestä, mutta myöhemmin uuden tekniikan vähentäessä työ- ja tarvikemäärää sekä helpottaessa liikkumista enää 2–4 miestä. Laatokalla ja Riianlahden Ruhnusta (Runö) sekä Merenkurkusta ja Perämeren rannoilta tehtyinä tämäkin jääpyyntimatka kesti usein 1–3 kuukautta. Laatokalla tämä ajojaiden keskelle tehty *norppiin meno* oli useimmissa rantapitäjissä ainoa veneellä tehty jääajan pyyntireissu (jota edelsi toisinaan kolkalla ja pikkuveneellä tehty retki).⁸⁶ Pyynnissä ei käytetty koiraa.

Tämä pyyntivaihe perustui erityisesti norpan keväällä tapahtuvaan käyttäytymisen muutokseen: talvikauden jään alla ja lumipesässään viettäneet eläimet nousevat jälle makaamaan keväällä, kun lämpötila nousee tarpeeksi, erityisesti aurinkoisilla ilmoilla. Auringon valo edistää hylkeiden vitamiiniaineenvaihduntaa ja jälle nouseminen lienee välttämätöntä karvanvaihdon edistämiseksi. Perämerellä ja Merenkurkussa tämän katsotaan alkavan maaliskuun vaihteesta ”Marianpäivästä lähtien”, jolloin norpan jään päältä tapahtuva pyynti perinteisesti alkaa. Suomenlahdella sama pyssypyynti alkoi toisinaan jo tätä ennen kevään edistymisen mukaan, mutta tavallisesti sielläkin ”*pyssypyyttöön* männää Marjanpäivältä” eli 25. maaliskuuta.⁸⁷

Jääolot sanelivat sen, mihin pyyntimatkat suuntautuivat: hylkeiden etsinnässä hyödynnettiin kokemuseräistä tietoa. Matkaan lähdettiin esim. Perämerellä sitten, kun oli ns. *rau’usjää* (lumi oli sulanut jään päältä ja norppien pesät romahtaneet).⁸⁸ Hylkeiden halu leikotella sulavilla jäillä ja mm. hangata vaihtuvaa karvaansa tiedettiin. Tämä johti pyyntimiehistöt viimeisten sulavien jäiden mukana kohti Perämeren tai Suomenlahden pohjukkaa, *Narvan merta*. Viimeisillä kevätjäillä hylkeet olivat myös tavallista rohkeampia.⁸⁹

Pyyntimatka vaati yöpymisiä veneessä (tai veneen alla, kuten ruhnulaiset usein tekivät) ja hyvää varustautumista. Aluksi pyynti tapahtui sulavien

⁸⁴ Pitkänen 1900:43.

⁸⁵ mm. Tuomi-Nikula 1982; Talve 1996:176.

⁸⁶ 1800-luvun lopulla vain loppukevään norppapyytö tunnettiin yleisesti Laatokalla; Forsström 1894:16; Relander 1903:16.

⁸⁷ mm. Svensson 1904; Inkilä 1939:100; Porkka, Aulis haast.

⁸⁸ Mattila Matti haast.

⁸⁹ mm. Aalberg 1937:10; Tuomala, Yrjö haast.

kiintojääkenttien keskellä, Perämerellä ja Laatokalla lähinnä etsien yksittäisiä jälle nousseita norppia,⁹⁰ mutta kevään edistyessä varsinkin touko-kesäkuussa etsittiin aktiivisesti myös harmaahyljelaumojia. Suomenlahdellakin esim. Uudenmaan rannikolla jääpyynti keskittyi usein pelkästään norpan-metsästykseen.⁹¹ Miehet ja usein pienvenekin olivat tyypillisesti valkeiksi naamioituja.⁹² Hylkeen etsintä-, lähestymis- ja houkuttelutekniikoita saatettiin käyttää useita, vaikka aseena olivat viimeistään 1700-luvulta lähtien yksinomaan pyssyt (Itäisellä Suomenlahdella vasta 1800-luvun lopulla).⁹³ Aikaisemmin tämän pyyntiajan pääase oli harppuuna (tarkemmin ks. *Hylkeen yllättäminen harppuunalla jää- ja hiipimispyynnissä*), mutta viime vuosisatoina pääasiassa pyssy. Pyynti tapahtui aikaisemmin usein miespareittain: ampuja (*kyttä*) lähestyi (*ajoi, pyyti*) hyljettä ja ampui, *takamies* oli tarvittaessa apuna.⁹⁴ Myöhemmin Pohjanlahdella *ajopuun* kehityttyä nykymuotoonsa 1900-luvulla kukin mies toimi yksin.

Suomen puoleiselta Pohjanlahdelta näitä kevään jääpyyntimatkoja tehtiin venematkoina ja isoilla miehistöillä (6–8 miestä) eteläisimpänä Satakunnan rannikolta vielä 1800-luvun lopulla.⁹⁵ Vielä 1960-luvun lopulla nämä matkat olivat sekä suomen- että ruotsinkielisillä pyyntiseurueilla usein 5–6 viikon mittaisia, mutta venekuntia oli enää vähän ja monesti vain pari-kolme miehisiä.⁹⁶

Etelämpänä Itämerellä pisimpiä hyljematkoja tekivät Riianlahden ruotsinkieliset ruhnulaiset, jotka purjehtivat kaksimastoisilla jaaloillaan keväisin ja syksyisin Suomenlahdelle, joskus myös Gotlantiin. Pyyntimatka oli ilmiönä samanlainen kuin Pohjanlahdella loppukevään matka Perämeren perukkaan: matka suuntautui vain Riianlahdella sulavien ajojaiden mukana Suomenlahden pohjukkaan ja päättyi usein Viipurinlahdelle tai Koiviston rannikolle, missä Perämeren tapaan saattoi tavata jopa tuhansia hylkeitä viimeisillä jäälautoilla hankaamassa karvaansa ja lekottelemassa. Ruhnulaisten pyyntimatka tehtiin samanaikaisesti Suomenlahden ulkosaarten suomalaisen venekuntien kanssa. Tapa oli yleinen vielä ensimmäisen maailmansodan aikaan, mutta harvinaistui 1930-luvulla, jolloin tyypillisiä olivat vain Riianlahdelle tai Viron rannikolle suuntautuneet kolmen-neljän miehen

⁹⁰ Laatokan kelkka- ja venepyyntistä Marttinen Iivo käsikirj.

⁹¹ esim. keväällä 1885 pörtöläinen J.F.Liljeberg miehineen sai 31 norppaa kolmessa päivässä jääpyynnissä koko venematkan saaliin oltua 75 hyljettä; muuten jääpyynti kohdistui Suomenlahdella ylipäättään niihin hylkeisiin, mitä päästiin ampumaetäisyydelle, Hult & Nordmann 1897:114–115.

⁹² esim. Wijkar 1707:II:5§; Säve 1867:186–187; Forsström 1894:16.

⁹³ ks. hyljepyyssy; lähestymis- ja houkuttelutekniikat esitelty jäljempänä.

⁹⁴ Pitkänen 1900:43.

⁹⁵ Cneiff 1757:180–190; Johan Liljefors käsikirj., jonka mukaan ainakin Merikarvialla tämä pyyntitapa oli yleinen. Sen sijaan Luvialla ei venekaukomatkoja tunnettu enää 1800-luvulla (Wahlroos 1995).

⁹⁶ esim. Sundfeldt ja Johnson 1964; Saarela Kalervo käsikirj.; Sandström haast.

viikon jääpyyntimatkat pienemmillä lotjilla (*lådja*) tai moottoriveneillä. Suomenlahdelle ulottuneet matkat tehtiin kuusimiehisinä venekuntina: kaksi kahden miehen partiota etsi hylkeitä lotjillaan ja kaksi miestä piti huolta yöpymisveneestä.⁹⁷

Myös Saaristomereltä tehtiin loppukevään venematkoja; esim. Utöstä Suomenlahdelle (*östlandsresa*), 1700-luvulla Kökarista Hankoniemelle, Porkkalaan ja Viroon saakka tai Saaristomeren pohjoispuolelle Selkämerelle (sikäläinen *Norrbotten*, mitä väärin tulkiten on väitetty Saaristomereltä kuljetun hylkeenpyynnissä Perämeren pohjukassa)⁹⁸. Ko. alkuperälähteistä käy ilmi, että matkoilla ehdittiin hädin tuskin käydä Selkämerellä. Sama *Norrbotten* -tulkinta näyttää olleen käytössä myös Tukholman saariston ja Roslagenin pyytäjillä: hekin kävivät yleisesti Selkämerellä, mutta eivät Perämeren pohjukassa.

Itämeren jääpyynnissä käytettiin useanlaisia *isoveneitä* (matka- ja yöpymisveneitä; Suomenlahdella nimenä mm. *hylehaapio*), osa juuri hylkeenpyyntiin ja jäissä kulkemiseen suunniteltuja apulaitteineen (esim. varalaidat eli *varppeet*, kölin alle asennettava vetopuu *rouki*, *rooki*, eli *rovi* ja jälle vetämistä helpottavat *vetotaljat* jne)⁹⁹. Ne eivät olleet itse pyyntiteknikkaan liittyviä, minkä takia isoveneitä ei tässä tarkastella.¹⁰⁰ Myös ison *ahkion* käyttö lienee ollut aikoinaan tavallista kulku-, yöpymis- ja saaliin vetovälineenä. Viimeisenä ahkiota käytettiin jääpyynnissä itäisellä Suomenlahdella 1900-luvun alussa.¹⁰¹

Venepyyntimatkat muuttuivat mm. uusien apuvälineiden ja kulkuneuvojen ansiosta. Jo 1930-luvun alkupuolella esimerkiksi Korsnäsistä miehet vietiin veneineen kuorma-autolla Mäntyluodon satamaan tai junalla Raahen, jotta pyynti olisi voitu aloittaa mahdollisimman edullisista jääoloista.¹⁰² Myöhemmin 1950–70 -luvuilla vastaava kuljetus oli Pohjanmaalla jonkun venekunnan osalta lähes jokakeväistä.

Pisimmät kaukopyyntimatkat teki vuosina 1956–1960 eräs Suomenlahden saarten venekunta, joka suuntasi keväisin Pohjanlahdelle: pisin pyyntimatka ulottui Suomenlahdelta Ahvenanmaa kiertäen Perämeren pohjukkaan.¹⁰³

⁹⁷ Russwurm 1855; Klein 1924, Manninen 1931:88–90; Jussilainen 1953:99–101; Steffensson 1976:85–89, Hannula 1947:44.

⁹⁸ Nyström 1988:2; Ahlbäck 1955:188.

⁹⁹ Tuomala Yrjö haast.

¹⁰⁰ tarkemmin jääpyynnin iso- eli matkaveneistä Itkonen 1923, Klein 1924; Bonns 1989; Porkka-Tuominen käsikirj.; Ylimaunu 1996.

¹⁰¹ Lehtonen 1983.

¹⁰² Nyström 1988:16; Fagerudd 1996.

¹⁰³ Piispa, Kauko haast.

Syksyn kaukopyyntimatkat

Kevään hylkijäillä tapahtuvan kaukopyynnin kaltaista syksyistä, kotirannikolta etäämmäksi tapahtuvaa pyyntiä ei ole kuvattu Itämereltä muualta kuin Riianlahden Ruhnulta (Runö). Tosin 1500-luvun hyljeerotietojen mukaan lähivesille suuntautuneita matkoja (*höstresan*) tehtiin myös Pohjanmaan rannikolta ja Merenkurkun saarilta. Nämä olivat kuitenkin suhteellisen vähätuottoisia kevätpyynteihin verrattuna,¹⁰⁴ kyseessä oli todennäköisesti norpan verkkopyynti.

Syyspyyntimatka oli ruhnulaisilla vielä 1900-luvun alussa perinteenä tehdä Riianlahdelta pohjoiseen joko Viron länsirannikolle tai toisaalta Suomenlahdelle, jossa ruhnulaisten tärkeimpiä syksyisiä hylkeen ns. vahtimispaikkoja oli Suomenlahden pohjukassa Narvan-Inkerinmaan (Pietarin) välisellä rannikolla ja toisaalta Koiviston-Viipurinlahden välillä. Nämä syksyiset jopa kuukausiksi venyneet matkat olivat samalla kauppamatkoja, sillä niillä poikettiin myymässä tuotteita Viron ja Suomen satamissa. Hylkeenpyynti tapahtui lähinnä ns. vahtimisyöpyntinä (norppien ampumisena) saarten rannoilta kivien suojasta. Matkoilla yövyttiin saarten kalastustukikohdissa tai matkaveneessä. Todennäköisesti pyynti ei ollut kevätmatkoihin verraten tuottavaa ja sen tärkeänä motivaationa oli myös kaupankäynti.¹⁰⁵

Kirjohylkeen vahtiminen Ruotsin rannikolla muistutti paikoin ruhnulaisten syksyn pyyntimatkoja: Gotlannin färöläisten ja Roslagenin pyytäjien syksyinen perinteinen kirjohylkeen vahtimapaikka oli Gotska Sandön, joka oli myös lajin pohjoisin kuuttimis- ja oleskelupaikka. Pyyntimatka ei ollut kuitenkaan kovin pitkä.

Hylkeen etsinnän apuvälineet: kaukoputken, kiikarin ja kompassin käyttö

Hylkeen etsinnän tärkeimpiä henkilökohtaisia apuneuvoja olivat koiran hajuaistin lisäksi kaukonäkökykyä parantaneet keksinnöt eli kaukoputki ja kiikari. Pyyntimatkoilla tuli käyttöön nähtävästi jo 1700-luvulla *kiikari* (Pohjanlahden ruotsinkielisillä niminä *djikarn*, *färdkikare*; so. yksiosainen, messinkinen kaukoputki,¹⁰⁶ myöhemmin kaksiosainen nykykiikari). Tämä vaikutti muuhunkin välineistöön: jo 1800-luvulla niin pohjanlahtelaisen kuin ruhnulaistenkin jääpiikin varsi veistettiin mieskohtaisesti niin, että mies saattoi tukea ”kiikarinsa” siihen tähystäessään hylkeitä. Kaukoputken ja myöhemmän kiikarin käyttö tehosti pyyntiä nimenomaan keväällä, jolloin

¹⁰⁴ Ehnholm 1979.

¹⁰⁵ Jussilainen 1953:100–102; Klein 1924:272–278.

¹⁰⁶ Nyström 1988:36.

norpat nousivat jälle ja havaittaviksi. Norpan pesien etsinnässä välineestä ei ollut hyötyä. Kaukoputki ostettiin ennen vanhaan usein joltakin merikapteenilta. Sille tehtiin hylkeennahkasta tai puusta oma, kelluva kotelonsa.¹⁰⁷

Näiden apuvälineiden kuten myös *kompassin* merkitystä kuvaavat monet pyyntikertomukset:

”Ilman näitä (kaukoputki ja kompassi) hylkeenpyytäjä ei saata poistua monta askelta leiristään, jommoisena tavallisesti on teltillä varustettu hyljewene, senpä vuoksi hän aina kuljettaa näitä kapineita mukanaan. Kaukoputkella hänen tulee tutkia jääsuhteita ja etsiä saalistaan, sen avulla hänen tulee panna merkille suojaava paikka, mistä hänen pyssyllään tulee osata otukseen, ja sen avulla hän myös saattaa huomata, milloin joku toweri on vaarassa... Entisaikaan hylkeenpyytäjiin aina oli tapa kulkea paritain... Apumies silloin osotti kaukoputkella paikan, johon ampujan tuli ryömiä, sekä piti häntä kaukoputkella silmällä ollakseen apuna, jos toweri ehkä joutuisi vaaraan.”¹⁰⁸

”Aina väliin pyyntimies seisahtuu tähystelemään. Hän nostaa kaukoputken silmälleen ja tukee sen pitkää vartta vekarilla. Saapuessaan rovalle pyytäjä heti kiipeää korkeimman jäätelin harjalle ja aloittaa kiikarointinsa. Kaukaa taivaan rannalta hän voi keksiä pienen mustan pisteen. Sitä kohti nyt ohjataan ajopuun kulku, vaikka piste katoaakin silmistä rovalta laskeutuessa. Lopulta se kuitenkin tulee silmin nähtäväksi...”¹⁰⁹

Kaukoputken käyttöönnotolla saattoi olla yhteyttä siihen, että hyljekoiria jäi Pohjanlahdella pois käytöstä kaukopyyntimatkojen yhteydessä 1700-luvun puolivälin jälkeen, jolloin Cneiff (1757) mainitsee Pohjanmaalla jokaiseen venekuntaan kuuluneen yhden harmaahyljekoiran. Kaukoputken käyttötulo edisti todennäköisesti koiran käymistä vähitellen tarpeettomaksi.

Suunnistuksessa apuna käytetty kompassi kuului viimeistään 1800-luvun alussa jokaisen pohjanlahtelaisen pyyntimiehen varustuksiin,¹¹⁰ mutta jo 1600-luvun lopulla ainakin Ruotsin venekunnilla oli kompassseja matkoillaan.¹¹¹ Kompassseja oli 1800-luvulla pyyntikunnilla kahdenlaisia: isoa, noin 15 cm halkaisijaltaan olevaa piti matkaveneen johtaja puulaatikossaan veneessä, kun taas pyyntimiehillä oli taskuissaan pienemmät.¹¹² Myöhemmät suuntimisen apuvälineet (kaikuluotain, tutkat, satelliittinavigointi) eivät ehtineet olla apuna hylkeenpyynnissä ennen hylkeiden täysrauhoitusta.

¹⁰⁷ Brännström 1934:246; Manninen 1931:81; Stefensson 1976.

¹⁰⁸ Sjöberg 1895:144.

¹⁰⁹ Vilkuna 1977:105.

¹¹⁰ Fjellström 1982:118.

¹¹¹ Nordlund 1866:84; Anon. 1875:28; Rålamb 1895:18.

¹¹² Lervik 1996:41.

Moottorikulkuneuvojen käyttö hylkeiden etsinnässä

Moottoriveneiden yleistyttyä Itämerellä 1920-luvulla niitä käytettiin hylkeenpyyntiveneinä. Niillä voitiin matkata tuulista riippumatta ja etsiä hylkeitä laajemmalla säteellä kuin purjehtien. Esimerkiksi Perämerellä viime sotien jälkeen oli tavallista, että *matka-* eli *isoveneenä* oli moottorivene, joskin myös pelkän purjeen varassa monet venekunnat tekivät matkojaan. Useasti myös varsinaiset hylkeenpyyntiveneet korvautuivat kalastustarkoituksiin tehdyillä moottoriveneillä. Eräs paikallinen jääpyyntiä suuresti helpottanut keksintö oli moottorikäyttöinen *lykäri*, joka oli ”hammaspyörämäinen veneen työntäjä” jäällä.¹¹³

Moottorikelkkojen yleistyttyä 1960-luvulta lähtien niitä käytettiin toisinaan hylkeenpyynnissä matkaveneen sijasta ja varsinkin etsittäessä ulkosaa-riston tukikohdista käsin sopivia hyljejäitä. Myös ilmatyynyveneellä ja hydrokopterilla tiedetään etsityn sopivia hyljejäitä ja näitä liikkumisvälineitä kehiteltiin 1960-luvulla Pohjanmaalla hylkeenpyyntiin soveltuviksi. Muuan luotolainen kolmimiehinen pyyntikunta kiersi keväällä 1968 käytännössä koko Perämeren viisivuorokoisella matkallaan: saalis oli 173 hyljettä hydrokopterin toimiessa isovenettä korvaavana tukikohtana ja kulkuneuvona.¹¹⁴

Lentokoneen käyttöä hylkeiden etsintään ja hyljekantojen laskemiseen esitti virolainen Tiit Aruste 1960-luvun alussa. Pyyntitarkoituksessa tätä ei tiettävästi tehty, sillä neuvostoaikana virolaisilla hylkeenpyyntijillä oli muutenkin vaikeaa päästä Itämerelle. Sen sijaan lentokoneen käyttö oli tuolloin tavallista Vienanmerellä grönlanninhyljelaumojen paikallistamisessa; Atlantilla Newfoundlandin edustalla se oli yleistä jo 1920-luvulta lähtien.¹¹⁵

Pohjanlahdella eräät pohjanmaalaiset hylkeenpyyntäjät käyttivät joko omaa tai vuokrattua pienlentokonetta muutamina keväinä 1960–80 -luvuilla tiedustellakseen Perämerellä jääoloja, sopivia etenemissuuntia ja hylkeiden tai harmaahyljelaumojen sijainteja ennen varsinaiseen jääpyyntiretkelle lähtöä. Samoin näitä tietoja voitiin välittää lentokoneella kesken pyyntiretken jällekin, vaikkakin tällainen oli harvinaista.¹¹⁶ Lentokone on käyttökelpoinen loppukeväällä paikallistettaessa norpat ja harmaahyljelau-mat jääalueilta, minkä takia nykyisin hylkeiden laskentaa lentokoneesta käytetään päämetodina kantojen seurannassa.

Kun ammattimainen hylkeenpyynti oli jo loppunut kannattamattomana ja rauhoituksiin, käytettiin tutkimustarkoituksiin tehdyssä hylkeenmetsästyksessä Perämerellä helikopteria ja mm. radiopuhelinyhteyksiä apuna

¹¹³ Sandström Bo haast., Mattila Matti haast.; Vierimaa Jorma haast..

¹¹⁴ mm. Tuomi-Nikula 1982:271–272; Fagerudd 1996; Sandström Bo haast.

¹¹⁵ Aruste käsikirj.; Bojko käsikirj.; Candow 1989:78–86.

¹¹⁶ Lukkarila, Jalmari haast.; myös Saarela, Kalervo käsikirj.

hylkeitä etsittäessä ja miehiä jälle vietäessä.¹¹⁷ Helikopterin avustama grönlanninhylkeen pyynti kuuttijäällä oli 1980-luvulla tärkeintä Vienanmeren hylkeenpyyntiä. Tämä alkoi 1960-luvun puolivälissä, mutta helikopterin käyttö on nyttemmin taloudellisista syistä vähentynyt.¹¹⁸

7.1.2. Saalishylkeen lähestymis- ja pyyntitekniikat

Seuraavaan on koottu eri lähteistä löytyneet hylkeiden etsimisvaiheen jälkeiset, aktiivisen metsästyksen pyyntitekniikat (lähestymis-, isku- ja ampumistekniikat) ryhmitellen ne luokkiin:

- A. Hylkeen yllättäminen ilman tuliaseita*
- B. Hiivintä- ja naamioitumisvälineiden käyttö*
- C. Hylkeen houkuttelu*
- D. Hylkeen hämääminen*
- E. Avantopyynnin muodot*
- F. Hylkeen metsästyksen menetelmät pyssyä käytettäessä, ja*
- G. Hylkeiden massapyynti laivalta*

Aktiivisen metsästyksen pyyntitekniikat ovat olleet Itämeren kulttuuri-alueella mitä moninaisimmat. Varsin moni seuraavien kappaleiden pyyntimenetelmistä on kokonaan ”uusi” siinä mielessä, että aikaisemmat kirjalliset koosteet Itämeren alueen hylkeenpyynnistä eivät ole niitä tunteneet.

Lukuisilla aktiivisen metsästyksen pyyntitekniikoilla on ollut yksi yhteinen piirre: kaikissa lähestymistavoissa oli tärkeää lähestyä hyljettä tai hylkeitä tuulen alapuolelta tai välttää pyytäjän / veneen hajun välittyminen hylkeelle. Tämä käy ilmi useista seuraavien kappaleiden viittauksista, vaikka pyyntitekniikat saattoivat olla hyvin erilaiset.

A. Hylkeen yllättäminen ilman tuliaseita

Kaikkien Itämeren hyljelajien metsästyskuvauksista löytyy mainintoja ylläkkö- tai hämäämispyynnistä ilman tuliasetta. Tällainen pyynti tapahtui mieluiten hämärissä tai suorastaan öisin. Yksinkertaisin tapa lähestyä hyljettä oli hiipiä tai ryömiä kohti saaliseläintä ja yllättää tämä. Hiipiminen on ollut tavallista useassakin pyyntitavassa ja eri aseita käytettäessä. Näin on varsinkin harmaahylkeitä (ehkä myös grönlannin- ja kirjohylkeitä) voitu lähestyä. Tärkeätä oli kuten pyssypyynnissäkin lähestyä hyljettä *tuulen ala-*

¹¹⁷ mm. Tuomi-Nikula 1982:270.

¹¹⁸ Bojko käsikirj.

puolelta ja mielellään jonkin *maasto- tai jäästeen suojassa*. Hylkeen unen tiedettiin toisinaan olevan keskipäivällä niin sikeää, että pyytäjät saattoi joskus yllättää sen suoraan unesta nuijallaan – jopa paljain käsin. Harmaahyljettä oli helpompaa lähestyä kuin norppaa tai kirjohyljettä, mutta iso harmaahyljekoiras oli aina vaarallinen vastustaja: Saaristomerellä sellaisen kerrotaan tappaneen pyytäjänsä, kun tämä oli epäonnistunut iskussaan ja kaatunut.¹¹⁹

Hylkeen yllättämisestä ilman tuliasetta on eriteltävissä Itämeren alueelta seuraavat pyyntitekniikat:

Nukkuvan aikuisen hylkeen yllättäminen

Yksittäisiä, luodolla nukkuvia hylkeitä voitiin pyydystää veneellä hiljaa lähestyen, näkösuojaa käyttäen ja hiljaa ryömien sekä yllättäen esimerkiksi nuijalla iskien. Itämerellä nämä tapaukset olivat harvinaisia ja satunnaisia, kun parempaa asetta ei ole ollut käytettävissä. Tyypillisesti ”urheiluhenkkinen” kalastaja on saattanut kokeilla hiipimistaitojaan havaittuaan nukkuvan hylkeen luodolla.¹²⁰

Sen sijaan Saimaalla tällainen hylkeiden makuukiville hiipiminen hämähississä ja hylkeen lyöminen esim. kirveellä tai atraimella oli vielä sata vuotta sitten ainoa käytetty hylkeenmetsästystapa ennen kuin kalastusviranomaisien innoittamana alueella aloitettiin hylkeen vainoaminen uusin asein ja keinoin.¹²¹ Pyyntitapa todistaa, että aikuista hyljettä on aikoinaan voitu pyytää näinkin yksinkertaisesti ja systemaattisesti hiipimis- ja yllätystaktiikkaa käyttäen.

Hylkeen sulkeminen lahteen

Yksinkertaisimpia hylkeenmetsästyskeinoja oli sulkea lahteen tullut hylje sinne vangiksi ja iskeä se kuoliaaksi. Tätä pyyntitapaa käytettiin viimeksi Saaristomerellä, mutta nähtävästi se on ollut aikoinaan käytössä ainakin Ahvenanmaalla ja Ruotsissa päätellen siitä, että tästä kehittyneempi versio eli ”sulkuverkkopyynti” oli siellä tunnettu (ks. *Yksittäisen hylkeen sulkuverkot*).

Nuoria norppia (*nattsjälär*, 1–2 vuotiaita) voitiin näin pyytää paljain käsin ilman apuvälineitä. Tätä menetelmää käytettiin syksyisin, jolloin hylkeet hakivat turvaa myrskysäillä pienistä, helposti suljettavista lahdista. Kapean vuonomaisen lahden (”*pära*”; tod.näköisesti suomen perä -sanasta) ehkä vain yhden tai kahden kyynärän levyinen kapein kohta suljettiin

¹¹⁹ Säve 1867:144–145; Karjalainen 1948:42–44.

¹²⁰ esim. Granlund 1975:66; Olsson 1979:5.

¹²¹ Kilkki & Marttinen 1984:99.

pyyntimiesten seistessä rinnakkain valmiina ottamaan käsin kiinni nuori eläin; vanhempi harppuunoitiin tai nuijittiin. Tämä menetelmä on kuvattu Saaristomereltä: mm. Hiittisten Kyrkosundskärin ”Knivslidan” lähellä Bengtskäriä ja Husskärstråje Husskärillä tunnettiin tällaisina pyyntipaikkoina. Pyynti paljain käsin näiltä paikoilta loppui vuoden 1870 tienoilla, mutta jatkui Korppoon Jurmon vesillä 1900-luvulle. Muualla ja näilläkin saarilla tiedetään samanlaisista lahdista pyydetyn hylkeitä (myös harmaahyljettä) em. sulkuverkkoa käyttäen.¹²²

Hyljelauman sulkeminen lahteen tai salmeen

Toistuvasti tapahtuneen, suuren hyljelauman sulkeminen kapeaan salmeen on kuvattu vain Tanskan Fynin saaren pohjoispuolelta Hindsholmilta, entisen Mejlön ja Bogön välisestä salmesta. Ennen sen läpi pyrki vuosittain runsaat harmaahyljelaumat kesäisille lekotteluudoilleen. Salmeen oli laitettu noin 150 metrin välein puinen tolpparivi: kun hyljelauma oli mennyt salmeen, vedettiin rannalta (nähtävästi pohjaan painotettu) verkkojota kummankin tolpparivin väliin niin, että hylkeet jäivät vahvarakenteiseen verkkoonsaan. Sen jälkeen pyyntiväki meni veneissä paikalle ja ampui hylkeet. Yhden päivän saalis saattoi olla 70 hyljettä ja koko kesänä noin tuhat yksilöä tältä paikalta. Pyyntitapa lienee ollut tuottoisimmillaan 1600-luvulla. Jälkeenpäin ryöstöpyynniksi leimattuna sen sanotaan aiheuttaneen paikallisen hyljekannan taantumisen niin, että paikalta saatiin 1700-luvun puolivälissä enää parisensataa hyljettä kesässä. Tyypillistä pyyntitapojen ja -kulttuurien muutoksille on tässäkin tapauksessa, että paikalliset ihmiset eivät tienneet enää 1980-luvulla aikaisemmasta, ainutlaatuisesta ja mittavasta hylkeenpyynnistä seudulla.¹²³

Pyyntitapa oli koko eteläisen Itämeren tuottoisimpia, mutta tällainen pyynti oli mahdollista vain hyvin harvinaisissa oloissa. Pynnissä käytettiin kiinteitä, ennalta pystytettyjä puutolppia ja niiden varaan vedettäviä vahvarakenteisia verkkoja kuten seuraavassakin, tätä muistuttavassa pyyntitavassa.

Jokeen nousseiden hylkeiden patopyynti

Itämeren alueelta ei ole varmaa todistetta saamelaisten Tenojoella harjoittamasta tavasta pyytää syksyisin jokeen nousseita kirjohylkeitä jokisuun poikki tehdyn padon avulla. Tähän viittaa kuitenkin mm. Baltian eräiden

¹²² Gardberg 1930:65–66. Gardbergillä ei ollut tietoa, että tämä nähtävästi ikivanha pyyntikeino on jo Wijkarin (1707:II:5§) kuvaama ja se on saattanut aikoinaan olla yleisempi. Wijkar mainitsee tätä käytetyn, kun hylkeet myrskyillä hakivat suojaa kapeista lahdista, jolloin ne tapettiin nuijilla tai harppuunoilla.

¹²³ Volla 1985:106–107.

jokien rannoilta ihmisten asuinkentiltä löytyneet esihistorialliset hylkeenluulöydöt.¹²⁴ Kirjohylkeen nousu lohen perässä eteläisen Itämeren jokiin oli vielä 1900-luvun alussa säännöllistä: ne saattoivat nousta mm. Latvian jokiin laumoina.¹²⁵ Etelä-Ruotsin lohestaan kuuluisalla Mörrumjoen suu-alueella kirjohylkeiden tiedetään tehneen tuhoja lohenkalastukselle ja syöneen osan jokeen pyrkivistä kutulohista, minkä takia esimerkiksi vuonna 1895 esitettiin suulle palkattavaksi erityinen hylkeenmetsästäjä huhtikesäkuun ajaksi lohen nousun turvaamiseksi ja hylkeiden jokeenpääsyn estämiseksi.¹²⁶

Tällaiseen pyyntitapaan saattaisivat viitata myös Perämeren itärannalta Kierikistä muinaiselta Iijokisuulta esiin kaivetut esihistorialliset puiset pato- ja pyydysrakennelmat, joille ei ole voitu osoittaa tarkempaa merkitystä.¹²⁷ Kirjohylkeen pyynti olisi saattanut olla tällä menetelmällä mahdollista Litorinameren aikaan, jolloin kirjohylkeen tiedetään esiintyneen myös Pohjanlahdella. Kirjohylkeiden nousu pohjoisiin lohijokiin oli ehkä tuolloin mahdollista.

Tämä menetelmä oli käytössä Itämeren lähialueella: vielä 1800-luvun alussa Tenojokilaakson saamelaiset rakensivat joen poikki useina syksyinä padon ja sen keskelle nelikulmaisen *karsinan*, josta hylkeet pyydystettiin verkolla. Itse pato koostui pohjaan upotetuista pilareista, joiden väliin laitettiin 1,5 m vedenpinnan yläpuolelle ulottuva kaksinkertainen lohiverkko. Kesällä jokeen lohen perässä nousseet hylkeet olivat sikäläisen tapaoikeuden mukaan rauhoitettuja, ja pyyntiin sai ryhtyä vasta syksyllä. Osa pyyntimiehistä oli rannoilla padon kohdalla estäen mahdollisesti rannan kautta alavirtaan yrittävien hylkeiden paon. Tämän pyyntitavan tiedettiin antaneen parhaimmillaan 120 kirjohyljettä syksyllä: tällöin suurenkin miesjoukon osallistuessa siihen saalis oli peräti 6 ½ hyljettä miestä kohti. Pyynti saattoi epäonnistua, jos virtaama oli joessa tavallista suurempi.¹²⁸ (Tenojokeen nousevien kirjohylkeiden perinteistä pyyntiä suomalais-norjalaisena yhteistyönä esitettiin jälleen kesän 1998 jälkeen, jolloin hylkeiden väitettiin vievän suuren osan joen lohista.)¹²⁹

Aktiivinen koukkupyynti

Hylkeenkoukut olivat tunnettuja passiivisina pyyntivälineinä lähes koko Itämeren alueella ja Atlantin rannikolla. Aktiivisena, metsästäjän paikalle

¹²⁴ Pilats 1998:12.

¹²⁵ Rupeiks 1936 / Pilats 1998.

¹²⁶ Anon. 1895:62.

¹²⁷ lehtori Pentti Koivunen, Oulun yliopisto, suull. ilm. Rakennelmat lienevät kuitenkin todennäköisemmin lohipatoot tms. kalan sulkupyydykseen kuuluvia.

¹²⁸ Fellman 1847:214–215, 1906.

¹²⁹ Karasjoen kunnanjohtaja Kjell Saetherin kirjoitus Pohjolan Sanomissa 28.8.1998 ”Hylkeet Tanajoen suulla – este lohen nousulle”.

vaativana pyyntitapana koukkupyynnistä on tietoa Saksan Schleswig-Holsteinin rannikolta. Siellä koukkupyynti tapahtui 1700-luvulla n. 7,5 m pitkällä tammitukilla, jossa oli 12 vastaväkäistä rautakoukkuja taivutettuna yhteen suuntaan n. 60 cm välein. Tammitukki kiinnitettiin päistään syväälle rantahiekkaan kaivettuihin tammipaaluihin, jotka olivat vielä kiinni toisisaassa alemmalla (hiekan sisällä). Vain tukista pistävä koukkurivi jäi rantahiekan pinnan yläpuolelle. Tällaisia tammilankkuja koukkuineen kaivettiin hylkeiden suosimalle rannalle niin monta, että ne sulkipat hylkeiden keskeisimmin käyttämän pakotien veteen. Koukut olivat käännettyinä kohti rantaa, mieluiten vesirajassa tai muutaman tuuman vesirajan alapuolella niin, että hylkeet pääsivät niiden estämättä rantautumaan.

Metsästäys hylkeenkoukuilla edellytti tuulta rannalta päin: metsästäjä tai useampi hiipi rantaa kohti vastatuuleen (etteivät hylkeet saaneet hajua vainoajistaan). Otollisella hetkellä hylkeet säikytettiin huudoin tai pyssyllä ampuen kohti merta ja odottavia koukkuja. Koukkuihin tarttuneet eläimet tapettiin joko pyssyllä tai nuijanlyönnillä.¹³⁰

Aktiivinen hylkeenkoukkupyynti rantahiekkaan kaivetun puutukin ja koukkujen avulla lieenee ikivanhaa. Se on kuvattu täsmälleen samanlaisena kuin Saksan rannikolta myös 1800-luvun alkupuolella Tenojokisuulta, missä siihen perehtyi mm. Utsjoen kirkkoherra Jaakko Fellman.¹³¹ Pyyntitapana se lieene edeltänyt passiivista hylkeenkoukkupyyntiä, erityisesti Itämeren pohjoisosista kuvattuja, kiville tehtyjä hylkeenkoukkuja.

Hyljelauman nuijapyynti avovesiaikana

Avovesikautena hyljelauman, lähinnä harmaahylkeiden, yllättäminen pelkällä nuijalla lepäilyluodoilta tai hiekkarannoilta oli vanha ja yleinen pyyntimenetelmä. Tämä pyyntitekniikka hävisi pyssypyynnin ja kehittyneempien menetelmien tieltä nähtävästi ennen 1800-luvun puoltaväliä muualta paitsi Tanskan eräiltä saarilta, Ruotsin Itägotanmaan Harstenan vesiltä ja Gotlannista, mistä se ehdittiin myös dokumentoida. Vielä 1700-luvulla tämä oli kaikkein tuottavinta hylkeenpyyntiä Gotlannissa pyyntiponnistukseen suhteutettuna. Viikossa tiedetään saadun noin 100 hyljettä yhdeltä paikalta, usein 30–40 yksilöä yhdellä kerralla ennätyksen ollessa 95 nuijittua hyljettä yhdessä ylläkössä.¹³² Myös Tanskan salmissa ja rannoilla tunnettiin hylkeen avovesiaikainen nuijapyynti 1700-luvulla;¹³³ se lieene ollut aikaisemmin yleinen eteläisellä Itämerellä.

¹³⁰ Thomsen 1886:147–148.

¹³¹ Fellman 1847:215–216; myös Gjessing 1955a:32–33.

¹³² Säve 1867:148, 154.

¹³³ Pontoppidan 1763–81. Nuijapyynti oli myöhemminkin merkittävä (ks. Maalle poikivien hylkeiden kuuttimisalueiden etsintä).

Ylläkköä ja nuijapyyntiä harjoitettiin Harstenan luodoilla lähinnä alkukesällä ja syksyisin, jolloin kylän miehet muodostivat tapahtumaa varten 12-miehisen pyyntiryhmän (*sälslag*). Ennen metsästystä hylkeiden olinpaiikat (*bådor*) ympäristöineen rauhoitettiin ("själafriden") kaikelta liikkumiselta ja häirinnältä. Vasta kun hylkeitä oli kallioilla satoja vierä vieressä, kyläpäällikkö ilmoitti pyyntitapahtumasta. Miehet varustettiin vain tammivartisilla, päästä rautavahvistetuilla nuijilla (*sälknop*). Jaloissaan heillä oli saappaiden alle sidottu "jääkengän" kaltaiset rautapiikit liukastumisten välttämiseksi. Hyljekallioita lähestyttiin hämärissä isolla veneellä (*storöka*) soutaen ja näkösuojia etsien. Rantautuminen kävi nopeasti ja ilman ääniä siltä puolelta hyljekalliota, joka tarjosi näkösuojaa hylkeiden pääjoukkoon nähden. Jopa tuhat mölisevää ja makaavaa hyljettä saattoi odottaa nuijin varustautuneita miehiä, jotka pyrkivät juosten saartamaan osan hylkeistä niin, etteivät kaikki päässeet mereen. Tämä saattoi tapahtua hyväksikäyttäen esim. kallionmuotoja tai kapeaa lahtea (*svag*), johon oli jopa ennakolta rakennettu sulkuja ja patoja kivistä hylkeiden pakotien tukkeeksi. Hylkeitä nuijittiin niin monta kuin ehdittiin: muutamassa minuutissa yksi mies saattoi nuijia 6–7 hyljettä, mitä pidettiin kohtuullisen hyvänä saaliina.¹³⁴

Gotlannin parhaalla nuijapyyntiluodolla käytettiin tätä pyyntitekniikkaa siten, että miehet soutivat hiljaa veneillään hämärissä luodon rantaveteen, kahlasivat maihin, piiloutuivat kivien ja rantavallien taakse; kun kaikki nuijamiehet (*rännare*) olivat kokoontuneet ja valmiina, rynnättiin nuija kädessä hylkeiden kimppuun. Jokainen mies pyrki kiireessä lyömään hylkeitä vain turpaan tainnuttaakseen ne (jäljempänä tulevat miehet vasta tappoivat ne). Nuijapyynnissä isot harmaahylkeet saattoivat olla vaarallisia vastustajia yrittäen purra; joskus mies joutui jopa hylkeen ylikävelemäksi ja mereen viemäksi. Kymmeniä, satojakin harmaahylkeitä ehti yleensä paeta mereen, mutta toisinaan myös pyynti tuotti hyvin: onnistunutta pyyntiä kutsuttiin eri nimillä sen mukaan, kuinka monelle kymmenelle saalismäärä nousi. Kun pyynti oli onnistunut, oli luoto kauttaaltaan verentahraama kunnes seuraava suurempi merenkäynti sen puhdisti, jonka jälkeen myös hylkeet ja niiden perässä pyyntimiehet saattoivat palata (usein jo parin päivän päästä).

Kuten Harstenan luodoilla, oli Gotlannissakin pyynnin ehdoton edellytys se, että koko luodon alue oli rauhoitettu kaikelta pyssymetsästykseltä ja muulta liikkumiselta ennen pyyntiaikaa. Itse pyynnin aikanakin liikuttiin mahdollisimman vähän ääntä pitäen.¹³⁵

Gotlannin ja Harstenan lisäksi tiedetään harmaahylkeen nuijapyyntiä harjoitetun myös Södermanlannin rannikolla, Tanskan saarilla (mm. An-

¹³⁴ Klein 1930:137–138; Lindell 1931.

¹³⁵ Säv 1867:148–150,153–154; Anon. 1895:57.

holtilla 1600-luvulla)¹³⁶ ja todennäköisesti Ahvenanmaalla sen epäsuoran todisteen perusteella, että eräät hyljeluodot olivat erikseen verotettuja kuten Ruotsinkin nuijapyyntiluodot. Nuijapyynti harmaahyljeluodoilla säilyi aina 1800-luvun puoliväliin Gotlannissa ja Tanskan-Saksan saarilla, ja aina 1940-luvulle saakka Harstenan vesillä.¹³⁷ Tanskan-Saksan välisen Mecklenburginlahden kuululla hyljehiekalla Rödsandilla 4–6 venekunnan tekemä, vuosisatainen harmaahylkeiden nuijapyynti loppui 1800-luvun alkupuolella. Pyyntiajankohta oli mahdollisimman tumma yö ja laskuvesi, jolloin veneet miehistöineen piirittivät hiekkasärkän eri puolilta. Parhaat saaliit olivat satoja hylkeitä yössä.¹³⁸ Myös pohjoisen Atlantin saarilla (esim. Färsaarilla) ja Jäämeren rannikolla laumahylkeiden nuijapyynti oli tavallisinta hylkeiden metsästyä, erityisesti niiden poikimisaikaan.¹³⁹

Hyljelauman pyynti nuijalla ja verkolla

Yksinkertaista ylläkkö-nuijapyyntiä vaativampi pyyntitapa oli yhdistää tähän hyljeverkkojen käyttö, joka saattoi vaatia myös useamman veneen käytön, pyynnin vaiheistamisen ja monipuolisemman työnjaon pyyntimiesten kesken. Tällaisesta pyynnistä on säilynyt tarkka kuvaus Gotlannista,¹⁴⁰ jossa sitä käytettiin harmaahylkeiden suosimalla ulkoluodolla menestyksekkäästi sukupolvien ajan aina 1700- ja 1800-luvun vaihteeseen saakka. Tämä pyyntitapa on periaatteessa identtinen em. *hylkeen sulkemiselle lahteen* ja *sulkuverkko*-pyynnille, mutta viimeksi mainitut kohdistuivat tavallisesti vain yhteen hylkeeseen ja niitä voitiin harjoittaa yhden tai kahden miehen pyyntinä.

Nuija- ja verkkopyyntiin lähdettiin auringon laskiessa, kun tiedustelemalla tai hylkeiden ääntelyn perusteella tiedettiin lauman kokoontuneen ja rauhoittuneen luodolle. Yhteensä 13 miestä kuudella ”kaksimiehisellä” hylkeenpyyntiveneellä (*tvemänningar*) ja yhdellä pienellä jullalla varustetaan 12 hyljeverkkoa ja nuijat lähestyivät hyljeluotoa mahdollisimman hiljaa. Verkot olivat nähtävästi juuri tähän pyyntitapaan tehtyjä ja nimenomaan harmaahylkeelle tarkoitettuja: ne oli kudottu hyvästä hampusta, kolminkertaisen purjelman vahvuisista, vähintään 6 tuuman levyisistä neulönmuotoisista silmistä. Yksi verkko (*stubb*) oli 12 syltä (yli 21 m) pitkä ja 4 ½ kyynärää (2,7 m) korkea, ja siinä oli 32 puukohoa (*skildrur*) yläpaulassa, mutta ei painoja alaosassa. Verkko ankkuroitiin vain toisesta päästä

¹³⁶ Söndergaard 1976:18–22; Vollan 1985:72.

¹³⁷ Säve 1867:152–154; Söndergaard 1976:19–21; Almkvist 1980:34–35; Harstenan pyyntiluotojen kuvaus: Barthel 1933.

¹³⁸ Fiedler 1891:74–75.

¹³⁹ Thomsen 1886:146; Nordgård 1903:32; Rasmussen 1962.

¹⁴⁰ Säve 1867:148–157.

isolla ankkurikivellä (*storphallen*) ja toisesta vain pienellä kivellä. Varusteena oli myös n. metrin pituinen hyljekoukku (*kutkrok, krabbe*), jolla verkkoa nostettiin ja suoritettiin tarvittaessa.

Pyyntiin kannatti lähteä vain tuulen alapuolelta. Jo lähtiessä verkot si-dottiin pareittain kiinni, jolloin jokaiseen veneeseen tuli yksi verkkopari (pienveneessä, jota souti yksi mies, oli aseena vain nuija). Veneessä etumies souti mahdollisimman hiljaa ja takamies hoiti verkot ja saaliin. Luodon keskiosassa oli hylkeiden suosima vesialue, jota yhdisti pienempi ja toinen laajempi salmi mereen. Veneiden lähestyessä suurempaa salmea, piti julla soutaa nopeasti luodon toiselle puolelle sulkemaan yksin pienempi ka-peikko. Loput veneet jakautuivat kahteen osastoon alkaen nopeasti laskea verkkojaan poikki suuremman salmen niin, että kukin laski yhden verkko-parin, jolloin salmi sulkeutui kuudella verkkojatalla noin 10 kyynärän (6 m) välein.

Silloin oli jo täysi mylläkkä meneillään vesialueella: isot hylkeet syöksyi-vät laumoina kohti verkkoja ja veneitä kuin ”villihevoslauamat”. Jotkut pääsivät pakoon yli tai ohi verkkojen, mutta jos ylläkkö oli onnistunut, suuri osa hylkeistä jäi kiinni johonkin verkonsilmään. Vene soudettiin kohdalle, takamies nosti hyljekoukulla verkon hylkeineen veneen vierelle ja etumies antoi nuijallaan hylkeenturpaan iskun. Jos aikaa oli tappamiseen, sekin tehtiin samalla, mutta jos verkossa oli useampi hylje, ehdittiin ne vain tainnuttamaan ja tappaminen tehtiin kun ehdittiin. Jos keskelle tai kuivalle maalle oli jäänyt hylkeitä, otettiin uloin verkkopari ylös, soudet-tiin sisälle luodon vesialueelle, laskettiin verkot uudelleen ja ajettiin loput hylkeet niihin, mikäli eläimiä ei saatu muutoin nuijittua. Saman luoto-ryhmän siinä osassa, jossa pystyttiin turvautumaan yksinkertaiseen em. nuijapyyntiin, ei hyljeverkkoja tarvittu.

Tätä pyyntiä saatettiin harjoittaa kaikkina vuodenaikoina, mutta kor-keintaan joka toinen ilta samalle luodolle suunnattuna. Pyyntitapaa käytet-tiin yhä harvemmin 1800-luvun alussa, koska hylkeitä häirittiin ampumalla paikkakunnalla niin, ettei pyynti ollut perinteisenä ja tietyille taloille kuu-luvana enää kannattavaa: lopullisesti se unohtui, kun pyyntiluotojen hyl-keenpyyntioikeudet vuokrattiin pois 1860-luvulla, jolloin vuokraajat (luotsit) siirtyivät ampumaan yksittäisiä hylkeitä.

Nuija- ja verkkopyynnin yhdistelmästä on tietoja muualtakin Itämereltä. Se on ollut yleistä siellä, missä harmaa- tai kirjohylkeet kuuttivat ja mihin ne kesäisin kokoontuvat laumoihin kuten Lollandin-Mecklenburginlahden Rödсандilla. Siellä pyynti tapahtui 1840-luvulle asti ilman verkkoja. Tuol-loin pari kalastajaa alkoi kehittää hylkeenpitäviä verkkoja (*netringsgam*), jot-ka laskettiin hiekkasärkän toiselle puolelle mereen. Tämän jälkeen, kun hylkeitä oli kokoontunut tarpeeksi, miesjoukko yllätti ne nuijin ja piikki-kepein särkän toiselta puolen. Osa nuijittiin hiekalle, mutta joitakin hyl-keitä tarttui vielä vedessä odottaviin verkkoihinkin. Paras saalis pakenevia

hylkeitä odottavista verkoista oli 19 yksilöä yhdellä kertaa. Tämä oli kuitenkin vaatimaton lukumäärä verrattuna aikaisempaan, jopa satojen hylkeiden nuijimiseen samalla paikalla. Pyyntitavan työläyden takia kalastajat alkoivat kehittää passiivista hyljerysää, joka otettiin menestyksellisesti käyttöön n. v. 1850 (ks. *Hyljerysät*).¹⁴¹

Ahvenanmaalta ja Saaristomereltä säilyneiden 1500–1700-lukujen käräjäpöytäkirjojen mukaan käytettiin verkkoa hylkeenpyynnissä toisella tapaa kuin myöhemmin aikoina. Hylkeenpyytäjiä tuomittiin käräjillä toistuvasti mm. 1530–1550 -luvuilla siitä, että he käyttivät hyljeverkkoja (*siela neth*) ennen sallittua aikaa eli keskikesän Pyhän Pietarin päivää (kesäkuun 29.) tai muuten syyllistyivät hylkeen verkkopyyntiin sunnuntaisin, mikä myös oli kiellettyä.¹⁴²

Ahvenanmaan 1500-luvun kesäaikaista hylkeiden verkkopyyntiä on aihetta käsittelevissä tutkimuksissa väitetty norpan pyyntiin liittyväksi,¹⁴³ mutta todennäköisimmin se oli edellä kuvatun kaltaiseen harmaahylkeiden aktiiviseen metsästyksen liittyvää. Ainakaan se ei ole voinut olla passiivisilla, tavallisilla hyljeverkkoilla tapahtunutta norpanpyyntiä, sillä hyljettä on käytännössä mahdotonta saada uimaan verkkoon valoisina kesäöinä, kun se oli syksylläkin kuutamon aikaan ”tyhjän pyytämistä”. Myös muiden historiallisten tietojen mukaan Ahvenanmaalla ja Saaristomerelläkin norpan verkkopyynti tapahtui vasta syksyllä tai talvella. Ahvenanmaalla 1500-luvulla käytetty verkkopyynti oli todennäköisesti hylkeiden kulkuteiden sulkemista niin, että eläimet ajettiin lepokallioiltaan valmiiksi viritettyihin verkkoihin. Tämä verkkopyynti kohdistui harmaahylkeisiin (mm. koska ”hyljerauhaa” mainittiin pyyntitavalla rikotun; rauhoitus oli nimenomaan olemassa harmaahyljeluotojen rauhoittamiseksi ennen pyyntikautta). Pyynti oli ehkä identtinen tai muunnos Gotlannista kuvatusta harmaahylkeiden nuija- ja verkkopyynnin yhdistelmästä.

Tämän tyyppistä strategiaa on saatettu käyttää aikoinaan myös pyydetessä grönlanninhyljettä. Porin myöhäiskivikautinen ja ns. Kiukaisten kulttuuriin (n. 1700–1600 eaa.) yhdistetty mittava hyljeverkkolöytö ei kerro yksityiskohtaista pyyntitapaa, mutta kymmenet niiniverkot, hylkeen luut ja yhteensä 2000 kpl verkkokokohoja viittaavat usein samalla paikalla harjoitettuun hylkeen verkkopyyntiin.¹⁴⁴

Hyljelauman yllättäminen nuijalla ja verkoilla tunnettiin pyyntitapana myös Atlantilla ainakin 1500-luvulla Orkneyn saarilla ja 1600-luvulla Fär-saarilla,¹⁴⁵ joten kyse lienee esihistoriallisesta ja laajalle levinneestä euroop-

¹⁴¹ Fiedler 1891:75.

¹⁴² Melander käsikirj.:16–17; Andersson 1945:165–167, 174.

¹⁴³ Andersson 1945:174; Nunez 1990b:32.

¹⁴⁴ Luho 1954; Alhonen 1974; Kauhanen 1974, ks. myös tämän tutkimuksen päätelmät.

¹⁴⁵ Thomsen 1886:145–146; Bonner 1982b:127.

palaisesta harmaahylkeiden pyyntitavasta. Norjan rannikolla oli käytössä vastaava harmaa- ja kirjohylkeen pyyntitapa satunnaisesti vielä 1800-luvun puolivälissä: pyynti tapahtui, kun hyljelauma oli mennyt tietyn lahden pohjukkaan, minne se voitiin sulkea verkoin. Pyynnissä käytettiin puunuijia sekä vanhoja turskaverkkoja.¹⁴⁶

Hyljelauman harppuunapyynti avovesiaikana

Laumahylkeitä voitiin nuijimispyynnin lisäksi saada saaliiksi lepäilyluodoilta harppuunalla. Tästä pyyntitavasta on säilynyt tiettävästi vain yksi yksityiskohtainen selostus Gotlannin Fårön pieneltä Dämba Mislauparn -nimiseltä luodolta, jossa tätä pyyntiä harjoitettiin vielä perinteiseen tapaan 1800-luvun puolivälissä. Tämä oli yhden ison venekunnan yhteispyyntiä ja saattoi tapahtua mihin vuodenaikaan tahansa, mutta aina hämärissä tai lähes pimeässä. Tuohon aikaan tätä harppuunapyyntiä harjoitettiin öiden pimeimpinä tunteina vielä muillakin paikoilla (ja sitä pidettiin mm. Gotska Sandön ”vanhan ajan” yleisimpänä pyyntitapana).¹⁴⁷

Luotoa lähestyttäessä tuli olla lähes pimeää ja lähestyminen tuli tehdä äänettömästi ja luonnollisesti tuulen alapuolelta, mieluiten lounaistuulella. Pyyntiveneeseen, joka oli suuri ja tätä pyyntiä varten tehty nk. *Mislaupabaten*, otettiin 8 tai 10 miestä. Se soudettiin karin pohjoiskärkeen, jonka luona hylkeet eivät oleskelleet. Miehistä yhden jäädessä vartioimaan venettä ryömivät toiset karille, usein paljasjaloin. Mukana miehillä oli kässissään vain lyöntiharppuunat (*kutapilken*), jotka olivat teriltään n. 20 cm ja varsiltaan vain 75 cm pituiset. Terissä oli kiinni paraslaatusesta hampusta tehty paksu, 6 syltä (n. 11 metriä) pitkä köysi, jonka päätä mies piti toisessa kädessään loppuosan ollessa pyöriteltynä varren ympärille.¹⁴⁸

Miehillä oli usein kummassakin kädessä harppuuna heidän ryömiessään kohti eläimiä, sillä maksimaalisesti mies saattoi saada pidettyä kaksi harppuunoitua hyljettä, kunnes joku toveri ehti häntä auttamaan. Ryömi-vien miesten tuli säännätä hylkeiden kimppuun 10 tai 20 askeleen etäisyydeltä keskimmäisen miehen annettua määrätyn käsimerkin. Merkin saatuaan miehet ryntäsivät ensin ohi ylimpänä makaavien nuorten hylkeiden iskien harppuunansa suurempiin aikuisiin yksilöihin. Nämä syöksyivät välittömästi veteen harppuuna kaulassaan ja köysi (joskus varsikin) mukanaan; köyden pää mukanaan mies pyrki puolestaan heti korkeammalle maalle löytääkseen tukea jalkojensa alle ja odottaen kovaa vetoa ja kamppailua köyden kiristyessä. Kamppailusta ja verenhukasta väsynyt hylje saatiin jonkun ajan kuluttua vetää maihin ja teurastaa. Onnistuneen pyynnin

¹⁴⁶ Vollan 1985:93–95.

¹⁴⁷ Säve 1867:169–172,191.

¹⁴⁸ harppuunan kuvaili jo Linne’ (1745:186).

jälkeen paluumatka tapahtui saalis mukana joko soutaen tai purjehtien, ”iloisin mielin piippuja polttaen ja kovaäänisesti pyynnin yksityiskohtia kerraten”.

Tämä pyyntitapa oli vaarallisempaa kuin nuijapyynti, sillä hylje saattoi vetää miehen perässään mereen, mikäli tämä ei ehtinyt saada tukevaa alustaa tai kallionkoloa jalkojensa alle harppuunoidun hylkeen syöksyessä mereen. Hylkeen vetämänä tiedetään miehen hukkuneenkin.¹⁴⁹ Pyyntitapa soveltui hyvin pienelle hyljeluodolle ja rajalliselle hyljemäärälle. Vielä 1700-luvun lopulla tällainen avovesikauden harppuunapyynti oli käytössä paikoin Ahvenanmaallakin, mutta Radloffin (1795:197) maininnasta päätellen se oli jo syrjäytynyt pyssypyynnin tieltä.

Hyljelauman pyynti teräaseella ja verkolla

Harppuunaa ja hyljeverkkoa tiedetään käytetyn yhdistelmänä, kuten nuijaa ja verkkoakin, aktiivisessa harmaahylkeen metsästyksessä ainakin Pohjanmaan rannikolla 1700-luvulla. Tengström (1747) mainitsee lyhyesti, että näin pyydystettiin luodolle ankaran merenkäynnin (*språnget*) väsyttäminä nousseita harmaahylkeitä. Hyljeverkkoa käytettiin epäilemättä estämään tai hidastamaan hylkeiden pakoa veteen ja kauemmaksi mereen, jotta pyytäjät pääsisivät ne pistämään. Jokaisessa veneessä oli tuolloin johtaja (*vånman*) kahden apulaisensa kanssa (*rodhielp*). Nämä maininnat osoittavat, että kyse oli organisoidun miesjoukon toiminnasta, jonka on täytynyt olla roolijakoineen ja nimineen vanhaa, totuttua pyyntikulttuuria, vaikka kuvaus itessään on niukka.

Tengströmin mainitsemassa pyynnissä on teräaseen epäilytyn olleen ehkä jonkinlaisen pistokeihään, mutta tämä ei ole todennäköistä (ks. ”*Hyljekeihäs*”). Sen sijaan välineenä on harppuunan ohella käytetty *jääpiikkejä* (*picka, kölva, kölvtakan*; hylkeenpyynnin yleisvälinettä, joka tarvittaessa oli tappoasekin) tai tätä vastaavia. Esim. Tanskan Itämeren puoleisella kuululla harmaa- ja kirjohylkeen kuuttimispaikalla Rödsandilla ei sallittu 1800-luvulla ampuma-aseita. Tällaisen ylläköpyynnin välineisiin kuuluivat jääpiikit tms. (tanskaksi *hakker*; norjalainen vastine *hakupik*).¹⁵⁰ Näissä oli tukevaan puuvarteeseen kiinnitetty rautaterä, useimmiten myös yksi sivuväkänen (muistuttaen venehakaa tai uittokeksiä).

Vastaavasta verkolla ja harppuunalla tai jääpiikillä toteutetusta yllätyspyynnistä on tietoja myös Ruijasta 1600-luvulta, mutta pyyntitavan ei mainita olleen merkittävän. Myös Itä-Siperian alkuperäiskansojen tiedetään pyydystäneen sikäläisiä laumahylkeitä vastaavilla ylläköillä harppuunoita, nuijia ja vahvatekoisia verkkoja apuna käyttäen.¹⁵¹

¹⁴⁹ Olsson 1979:6.

¹⁵⁰ Tauber 1882; Söndergaard 1976:18.

¹⁵¹ Vollan 1985:88; Nordmann 1861:16.

Yksittäisen hylkeen sulkuverkot

Kun yksinkertaisimpia hylkeenpyyntikeinoja oli sulkea eläin lahteen, on tähän avuksi kehitetyllä verkollakin todennäköisesti pitkä esihistoriallinen tausta. Pyynnissä lieene käytetty hyväksi mm. lahden tai salmen muotoja hylkeiden pakotien sulkemiseksi. Tämän tyyppisestä aktiivisesta norpan-metsästystavasta on säilynyt tietoja Itämerellä Saaristomereltä.¹⁵² Verkolla tapahtunutta hylkeen pakotien katkaisua nimitetään tässä *sulkuverkkopyynniksi* ja välinettä *sulkuverkoksi* erotukseksi muista hyljeverkosta.

Menetelmä perustui siihen, että varsinkin norppa mieli syksyisin ulko-saaristossa lepäämään yöksi sopiviin, suojaisiin kallioiden pohjukoihin (*pärör* < suom. *perä*; *sälhamnar*). Näitä kapeita, joskus vain muutaman metrin levyisiä lahtia sulkemalla voitiin joskus saada parikin hyljettä. Verkko viritettiin ensin lahden suuhun, ja sen jälkeen hyljettä esim. ammuttiin. Osumisella ei ollut suurta väliä, sillä hylje sukelsi välittömästi kohti avomerta, mutta joutui miesten pitelemään verkkoon. Pyynti vaati vähintään kahden miehen työn, sillä verkkoa jouduttiin pitelemään ja hylje kolkkamaan esim. nuijalla. Pyyntimuoto tunnettiin viimeksi Saaristomerellä.¹⁵³ Saman tapaisen pyynnin (mutta harmaahylkeeseen kohdistuvana ja usean venekunnan yhteistyötä edellyttävänä) kuvasivat Linné (1745) ja Säve (1867) Gotlannista. Menetelmä vastanee Tengströmin (1747) Pohjanmaan kuvauksen neljättä, nähtävästi harvinaisinta verkkopyyntitapaa: ”*Stånglångnät* koostuu useista pitkään seipääseen (tai seipäisiin) kiinnitetyistä verkoista. Nämä verkot asetetaan lahtien suille ja salmiin norpalle.”¹⁵⁴ Menetelmät lienevät samaa ikivanhaa perua.

Sulkuverkon on täytynyt olla erilainen kuin passiivisen, ns. tavallisen alapaulattoman hylkiverkon: alapaulatonta verkkoa ei voi painottaa painokivillä, mikä puolestaan on välttämätöntä yritettäessä estää hyljettä pääsemästä verkolla suljetusta lahdesta: painottamaton verkko kelluisi jättäen hylkeelle pakotien sen alitse. Tämän takia on todennäköistä, että tällainen sulkuverkko oli alapaulallinen ja painotettu useilla, riittävän kokoisilla, mutta helposti liikutettavilla kivillä. Tämä kuvaus verkosta vastaisi hyvin sekä Antrean verkkolöytöä (”maailman vanhinta kalaverkkoa”)¹⁵⁵ että Tengströmin (1747:8–9) mainintaa alapaulallisista, useilla kivillä pohjaan saakka painotetuista hyljeverkkoista. Tämän on aiempi suomalainen tutkimus (Hämäläinen 1930:19) sivuuttanut väittäen, että Tengströmin maininta oli ”vastoin yleisiä tietoja hyljeverkkoista ja niiden käytöstä”. Tosiasiassa Hämäläinen ei ymmärtänyt verkon käyttötapaa, koska hänen tietonsa rajoittuivat passiivisten hyljeverkkojen käyttöön.

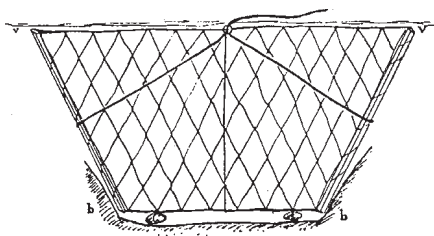
¹⁵² Gardberg 1930:66–67; Andersson 1945:174.

¹⁵³ Gardberg 1930:66; Andersson 1945:155,192–193.

¹⁵⁴ Tengströmin (1747) maininta *stånglångnätistä* on lyhyt verrattuna muiden pyyntitapojen selostuksiin, minkä takia voi arvella sen olleen myös harvinaisemman. Suomennos kirjoittajan.

¹⁵⁵ Kujala 1948; Sauramo 1951.

Kuva 36. Yksittäisen hylkeen sulkemisessa Saaristomerellä Hiittisten Rosalan vesillä käytettiin vuoteen 1870 saakka nerokasta sulkuverkkoa (själkärsa), jonka alapaula painotettiin hylkeiden käyttämän yöpymislahden kapeikkoon kivillä ja siuloina sivussa olleet puut voitiin sovittaa kulloiseenkin leveyteen nuoran ja yläpaulassa olleen renkaan avulla, johon verkon maalle vedettävä kiinnitysnuora liittyi (Gardberg 1930).

Andersson (1945:197–198) on epäillyt sulkuverkkona käytetyn Tengströmin mainitsemaa *stång-långnät*ä, joka olisi nimensä mukaisesti viritetty pitkän riu'un tai seipään avulla suljettavan lahden poikki. Tämä vaikuttaa loogiselta päätelmältä pyyntiolosuhteita ajatellen. Rakenteellisesti sekä *ståndnät* (etymologisesti *ståndnät* tarkoittanee ”sulkevaa, seisovaa, pohjasta pintaan ulottunutta” verkkoa) että *stång-långnät* ovat sopineet sulkuverkoiksi lahtiin sekä ns. hyljekiveltä pyyntiin.

Sulkuverkoilla voitiin pyydystää norppien ohella myös harmaahylkeitä (ehkä myös grönlandin- ja kirjohylkeitä). Todennäköisesti sulkuverkkojen nimitykset vaihtelivat ja niitä lienee ollut erilaisia pyydetävän eläinlajin mukaan. Tästä on esimerkkinä Hiittisten Rosalan vesillä sulkuverkkona käytetty *själkärsa*, joka oli nerokas, kahdesta laitapuusta, alapaulan painokivistä ja laitapuihin asennetuista vetonuurista koostuva pyydys. *Själkärsa* sopi kuhunkin kapeikkoon sen leveydestä riippumatta. Kun hylje ui kiinni verkkoon, kalliolla odottava pyyntimies veti nuorasta, jolloin laitapuut verkkoineen vetivät pussin hylkeen ympärille ja saalis voitiin vetää pyydyksineen kalliolle. *Själkärsalla* saatiin sekä norppia että harmaahylkeitä. Sitä käytettiin loppukesästä alkaen joulun tienoille asti. Pyydyksen käyttö loppui vuoden 1870 tienoilla.¹⁵⁶

Maaailman vanhimpana kalaverkkona pidetty ns. Antrean Korpilahden verkko (18 kaarnakohoa, 31 nyrkinkokoista painokiveä, pajunkuoresta ns. ryssänsolmulla tehty havas)¹⁵⁷ sopesi myös hylkeen aktiivisessa metsästyksessä käytetyksi sulkuverkoksi.

Verkko- ja nuijapyynti hylkikiviltä

Sekä norppaa että kirjohyljettä pyydystettiin ennen Itämeren alueella niiden lepokiviltä kivien viereen lasketuilla verkoilla. Pyynti saattoi tapahtua sekä aktiivisena, miestä koko ajan paikalla vaativana ”odotteluna” että pas-

¹⁵⁶ Gardberg 1930:66.

¹⁵⁷ Kujala 1948; Sauramo 1951; vrt. Pennanen 1987:224.

siivisena verkkopyyntinä. Verkkopyynti näiltä *hylkikiviltä* oli ehkä esihistoriallista ja historiallisella ajallakin niin yleistä, että Kustaa Vaasan aikana tällaiset ns. *hylkikivet* olivat yksityistä omaisuutta ja ne laitettiin verolle. Yleisenä kirjohylkeen metsästysmuotona se kuvattiin vielä 1860-luvulla Gotlannista.¹⁵⁸

Esimerkiksi Pohjanmaan ja Länsipohjan 1500-luvun hyljeverotiedoissa toistuvasti esiintyvä *stennät* (kiviverkko) saattoi olla tämän aktiivisen metsästyksen väline, mutta tätä ei voida enää todistaa. Sen sijaan Pohjanmaalta ja Gotlannista 1700-luvulta *hylkikiviverkkona* kuvattu *ståndnät* ja tämän kanssa identtinen, vielä 1900-luvulla Merenkurkussa käytetty pyyntitapa olivat kuvauksista ja niiden yhteyksistä päätellen passiivisia pyyntitapoja. Tämän takia *stennät*-verkkoa myöhemmät Pohjanlahden norpanpyynnissä käytetyt *hylkikiviverkot* on käsitelty passiivisten verkkopyyntimenetelmien yhteydessä (ks. *Hylkikiviverkko, stennät, ståndnät*).

Hylkikivipyynti perustui norpan ja kirjohylkeen tapaan tulla öisin nukkumaan ja lepäilemään veden pinnan tasolla oleville kiville (tähän käyttäytymispiirteeseen perustui myös passiivinen *hylkikiviverkko* -pyynti, norpien *sulkuverkko*-pyynti syksyöisin ja veneellä sekä *harppuuna-seipäällä* tapahtunut metsästy). Iltaisin hylje ui aivan rannan läheisyyteen etsien sopivia lepokiviä, jollaisen havaittuaan se nousee sille aina maan eli rannan puolelta, jotta se nukkuessaan olisi jo kääntyneenä merelle päin ja voisi vaaran uhatessa heittäytyä mereen. Tällaisen kiven merenpuolelle laskettiin verkko (aina puoliympyrän muotoon) niin, että hylkeen poistuessa kiveltä se joutui verkkoon.¹⁵⁹

Gotlannin pohjoiskärjen saaressa Fårössä 1800-luvulla aktiivinen, hylkikiviverkkoon (*smågarn, stubb*) ja nuijaan (*klunde, rotpåken*) perustunut metsästystapa oli yhä käytössä, vaikka se oli vähentynyt ja nähtävästi muualta Gotlannistakin jo loppunut. Vastaava pyynti oli ennen laajasti käytössä Itämerellä. Sitä harjoitettiin esimerkiksi Tanskan Mön saarella 1780-luvulla ja Viron luoteisrannikolla (entisellä Odinsholmilla) sitä käytettiin norpalle 1800-luvulla.¹⁶⁰ Riianlahden Ruhnussa ja Latvian rannikolla tapa oli myös ennen yleinen: siellä rakennettiin ”hylkikivi” sopivien kivien puutteessa puukehikko kivillä täyttäen veden pinnan tasoon. Tähän hylkeen oli helppo nousta ja sen ympärille verkot viritettiin.¹⁶¹ Pyyntitapaa harjoitettiin myös Norjan Sörlandissa 1870-luvulla.¹⁶²

¹⁵⁸ hylkikivet olivat mm. Gotlannissa yksityistä omaisuutta 1800-luvun lopulle saakka; vrt. Olsson 1979.

¹⁵⁹ Tengström 1747:4§; Gotlannin kirjohylkeiden käyttäytyminen rantakivellä ja pyynti: Säve 1867:146, 160–163.

¹⁶⁰ Thomsen 1886:147; Andersson 1932:77.

¹⁶¹ Klein 1924:276; Pilats 1998:13.

¹⁶² Vollan 1985:95.

Fårössä pyyntitapa oli sikäli vaativa ja erikoinen, että saaren rannoille oli myös keinotekoisesti lisätty suuri joukko hylkeille sopivia kiviä (*kutalegri, kutastainar*) ja kiviryhmiä (*kyllur, parastainar*). Kivien siirtoon ja asetteluun tarvittiin mm. neljä venettä miehineen ja köysineen; kivet puhdistettiin myös levistä ja sammalista. Jotta hylkeet eivät nousisi väärille kiville, saatettiin näille puolestaan lisätä pienempiä kiviä esteeksi. Koska myrskyt ja keväisin jäät siirtelivät kiviä toisinaan upottaen ne kokonaan, työ jouduttiin tekemään vuosittain ja perinteen mukaisesti ennen Pyhän Olavin päivää. Koska hylkikiviin uhrattu työ oli suuri, ne olivat yksityisomaisuutta ja kullakin oli oma nimensä: esim. kolmella talolla tiedettiin olevan n. 60 nimeltä tunnettua hylkikiveä yhteisomistuksessaan pelkästään Närsholmin ympärillä.¹⁶³

Fårössä käytetty verkko oli muutoin samanlainen kuin muualla Gotlandissa harmaahylkeen ylläkö- ja nuijapyynnissä käytetty verkko (ks. *Hyljelauman pyynti nuijalla ja verkolla*), mutta se solmittiin aina käyttöpaikkansa korkuiseksi (verkon korkeus vaihteli 6–11 silmää, joista yksi oli n. 6 tuumaa leveä; verkon pituus oli 11–15 syltä eli runsaat 20 m). Mustaksi hiillettyjen kohojen väli yläpaulassa oli kyynärä (60 cm). Verkko laskettiin illalla veneestä hylkikiven tai -kiviryhmän merenpuolelle rantaveteen puolikaareen niin, että etäisyys kivistä oli n. 4 kyynärää (n. 2,5 m) ja verkon alaosan raskaammat ja karkeat verkkohavakset olivat pohjassa. Tämän jälkeen verkko suoritettiin n. 2,5 metrisen ”koukun” tai keksin avulla. Toisessa verkon päässä oli iso ankkurikivi (*ilastainen*), mutta toisessa vain pieni *lilla-hallan*, joka piti verkkohavasta paikoillaan kunnes hylje sitä liikutti. Pyytjä itse piiloutui rantatörmälle odottamaan: pyyntiä harjoitettiin nimenomaan syksyisin ja alkutalveen asti. Kun hylje oli tullut kivelle makaamaan, turpa aina kohti ulappaa, se joko itse syöksyi verkkoon tai pelästytettiin niin, että se sukelsi suoraan verkkoon: eläimen riuhtoessa ja veden pärskyessä pyytäjän tuli rientää veneelleen ja tällä verkolleen ja antaa nuijalla hylkeelle kuolinisku.¹⁶⁴

Aktiivisessa hylkivipynnissä verkkoa ei pidetty vedessä päiväsaikaan, vaan se nostettiin aamulla ylös. Nämä verkot eivät kestäneet pitkään: vähintään joka toinen vuosi piti solmia uusi. Joillakin pyytäjillä oli useampia verkkoja pyynnissä yhtä aikaa: eräskin talollinen sai kerran kuudella verkolla 21 hyljettä 7 vuorokaudessa.¹⁶⁵ Tapaus osoittaa tämän riskittömän, kotirannaltakin harjoitetun pyyntitavan olleen joskus tuottoisan, joskin pitkine odottamisineen kärsivällisyyttä vaativan.

¹⁶³ Säve 1867:160–161.

¹⁶⁴ Säve 1867:161–162.

¹⁶⁵ Säve 1867:162.

Verkkokarsinan (slagnät) käyttö

Kahdelta erilliseltä seudulta on säilynyt kuvaus hylkeen suosiman kiven ympärille viritetystä verkkokarsinasta (niminä Gotlannissa *slagnät*, *fallnät*, *kutanät*, *käutanät*; Öölannissa *resgarn*)¹⁶⁶, joka laukaistiin rannalta hylkeen mentyä kivelle. Pyynti perustui norpan ja kirjohylkeen tapaan suosia lepokivinään lähes vedenpinnan tasossa olevia paasia. Pyyntiteknikka oli kehittyneempi ja teknisesti vaativampi kuin samantapainen verkko- ja nuijapyynti hylkikiviltä.

Pyyntitapa oli käytössä vielä viime vuosisadan lopulla Öölannissa ja Gotlannissa (varsinkin Gotska Sandön ja Fårön rannoilla kirjohylkeelle) sekä Laatokalla Sakkolan rannikolla (norpalle). Gotlannin ja Öölannin pyyntitavan on maininnut jo Linne' (1745:185 *liggnät* -nimisenä), mutta sen ovat kuvanneet parhaiten Säve (1867) ja Hahr (1866,1867).¹⁶⁷

Verkkokarsinaa käytettiin esim. 1860-luvulla Gotlannissa enemmän kuin pelkästään verkon virittämistä hylkiven ympärille, joka oli ollut nähtävästi aikaisemmin yleisempi. Verkko oli solmittu tiheämpisilmäiseksi (solmuväli 4–4 ½ tuumaa) kuin muut hyljeverkot, jotta hylje ei jäisi siihen kiinni eikä saisi päätään sen silmän läpi. Verkossa oli alapaulana (*under-telnan*) köysi, jolla se sidottiin hylkikiven alle kiinni, jolloin verkko muodosti laajan verkkopussin kiven ympärille (ympärysmitaltaan n. 20 metriä). Verkon yläpaula (*övertälnan*) sidottiin kiinni neljään puuseipäaseen, jolloin verkkopussi oli ylhäältäpäin neliömäinen. Kiven rannan ja meren puolelle painotettiin kivillä rannansuuntaisesti puutukit, joihin oli kiinnitetty lenkeillä kaksi pystypuuta, jotka sidottiin puolestaan yläpäistään kiinni verkkoneliön yläpaulapuiden nurkkiin. Näin verkkopussin reunat olivat kohonneet yläpaulapuiden ansiosta neliömäisesti noin 18 tuumaa vedenpinnan yläpuolelle. Kun verkkokarsinan rannanpuoleiselle yläpaulapuulle (*innagavel*) solmittiin vetoköysi (*kutatåget*) ja merenpuoleisille kulmille kiinnitettiin vielä köydellä suuri ”vastapainokivi” (*stakhaldastainen*), niin oli koko verkkokarsina kaadettavissa kiven ympärille pohjaan merenpuoleisen painokiven avulla.

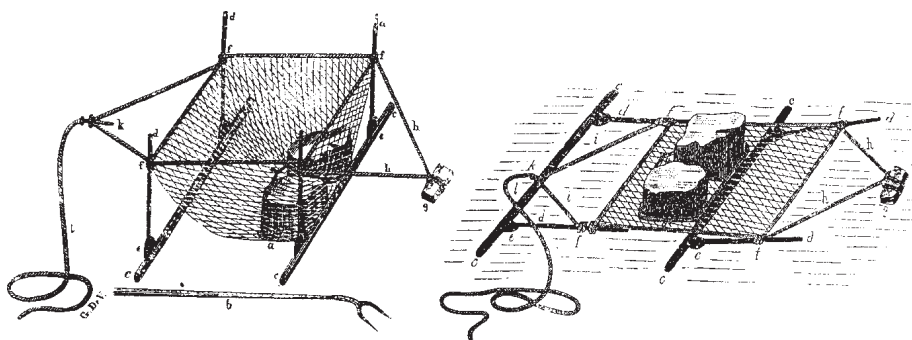
Kaikki verkkokarsinan puuosat oli hiiletty mustiksi, jotta ne eivät näkyisi vedessä. Vetoköysi oli sormenvahvuinen, paikasta riippuen 40–330 syltä¹⁶⁸ pitkä ylettyen rantatörmälle piiloutuneelle pyyntimiehelle. Karsinan puuosat jätettiin pitkiksi ajoiksi pohjaan, mutta myrskyjen edellä verkko pyrittiin ottamaan pois kiveltä. Pyyntikiveä karsinoineen ja verkkoineen nimitettiin yhteisellä nimellä (*kutahèvder* ja itse pyyntiä *kutavaide* Gotlannin

¹⁶⁶ Anon. 1895:58; Olsson 1979:7–9.

¹⁶⁷ Hahrin (1866:542–544) kuvaus on lainaus (Kongl. Landtbruks akademiens tidskrift IV:3.häftet), mutta tunnetumpi ja laajempi.

¹⁶⁸ siis 72–590 m, mikäli lähdetieto pitää paikkansa; jälkimmäinen luku saattaisi uskottavammin olla 130 syltä.

Kuva 37. Gotlantilainen ja öölantilainen kirjohylkeen pyynnissä käytetty verkkokarsina oli ympärysmitoiltaan yli 20 metriä ja verkon korkeus oli n. 1,8 m ja verkon solmuväli 12 cm. Meren pohjaan viritettynä pyydystä ei näy pinnalle, vain niiden keskellä kohoavat hylkikivet houkuttelevat hylkeitä lepäämään (oikealla). Narusta laukaistuna verkkokarsina kohoaa veden pinnan yläpuolelle estäen hylkeen paon (vasemmalla, Hahr 1881).

Fårössa). Pyyntissä käytettiin myös taikakeinoja: pyynnin aikana ei saanut mainita pyyntieläintä oikealla nimellään vaan sitä tuli nimittää kalaksi (*fisk*); pyyntionnen parantamiseksi saatettiin karsinan puuosiin porata ”kuolleenluuta” tms.

Pyynti kesti elokuusta huhtikuulle, mutta erityisesti myöhäissyksystä keskitalveen kunnes rannat menivät jäihin (”Pyhäinpäivästä Uuteen Vuoteen”), jolloin hylkeet olivat lihavimmillaan ja parhaimmillaan. Pyyntiin lähdettiin hämärissä kauniilla, tyynellä tai heikolla tuulella, kuutamolla tai sen verran hämärissä, että hylkikiven pystyi erottamaan rannalta. Usein pyyntimies joutui vahtimaan rannalla tuloksetta yöstä toiseen, ”hiljaisena kuin muuri” purevassa pakkasessa. Fårössa pyyntimiehillä oli käytössä myös rantavajoja, joissa saatettiin välillä lämmitellä, mutta jossa ei saanut valolla ”heikentää silmiään”: vähintään kolmesti yössä piti käydä vahtimassa ja tarkastamassa tilanne vetoköyden päässä, voitiinpa se vetääkin välillä, jos tilannetta kivellä ei nähty.

Jos pyytäjä onnistui saamaan hylkeen kivelleen, tuli vetoköydestä kiskaista kaikin voimin, jotta verkkokarsina kohosi nopeasti kiven ympärille: vastapainokiven ja ennalta mitatun köyden vetopituuden takia pyydys ei kaatunut ”yli” rantaa kohti vaan jäi näiden köysien pingottamaksi tarkasti mitoitetulle kohdalle ”luotisuoraan” pystyyn. Pyytäjä sitoi vetoköydensä esim. kiven ympärille ja kiiruhti veneellään (usein toverinsa avustamana) pyydykselle: toinen löi hylkeen tainnoksiin *keksillään* ja nosti veneeseen, jossa se tapettiin nuijalla.

Kun saalis oli saatu, piti pyyntilaite virittää takaisin merenpohjaan mahdollisimman nopeasti ja palata rantatörmälle, sillä toisinaan oli odotettavissa lisää hylkeitä. Väitettiin, että naarashylkeen pyytämisen jälkeen paikalle tuli

tavallisesti seuraavana yönä koiras, mutta ei koskaan toisinpäin. Joskus verkkokarsinalla saatiin useampikin hylje yhtäikaa. Vain hyvin harvoin pyydykseen eksyi nuori harmaahylje; vanhempi harmaahylje särki verkon ja meni läpi, ottipa joskus mukaansa koko pyydyksen. Mikäli oli lämmin ilma tai paikalla haaskalintuja eikä saalishyljettä voitu viedä kotiin, kaivettiin saaliille kuoppa (*kutagrop*) ja se peitettiin kivillä myöhempää noutamista varten. Viimeisillä Öölannin kahdella pyyntipaikalla saatiin menetelmällä jopa 30 kirjohyljettä syksyn ja alkutalven aikana.¹⁶⁹

Gotlannin ja Öölannin ohella on Laatokalta Sakkolan seuduilta säilynyt tieto tavasta pyydystää norppa levähdyspaikkansa eli kiven ympärille viriteytyn verkkokarsinan avulla. Tämä oli kiinnitetty alapaulastaan pohjaan ”koukuilla” ja yläpaulaan oli kiinnitetty puusalot. Puusalkoa ja samalla koko verkkoa piti alhaalla lähellä pohjaa neljä puuseivästä, jotka oli ”isketty pohjaan”. Näin hylje pääsi uimaan verkkojen yli. Metsästäjä odotti piilossa rannalla kiven takana tai piilokojussa, kunnes norppa oli mennyt suosimalleen kivelle. Sen jälkeen hän vapautti köydestä vetämällä puusalot, jotka nostivat verkot pintaan; samalla pystyseipäisiin kiinnitettyjen väkipyörien, taljojen, avulla verkko vetäistiin selvästi yli vesirajan ettei hylje päässyt sen yli. Näin norppa joutui verkkojen ympäröimäksi ja tapettiin joko nuijimalla tai pyssyllä.¹⁷⁰ Tähän Marttisen (käsikirj.) kuvaamaan Sakkolan seudun verkkokarsinapyyntiin perustuu ehkä myös Sireliuksen (1919:145) maininta Laatokan verkkokarsinasta, vaikka ei ole poissuljettua, että 1800-luvulla verkkokarsina on saattanut olla laajemminkin käytössä Laatokalla.

Koska pyyntitavasta ei ole muita tietoja Laatokalta, on Lehtonen (1974b:140) pitänyt tätä erikoisena paikallisena kokeiluna ”sangen merkityksettömällä pyyntiseudulla” eikä ole nähnyt sillä yhteyksiä muualle.¹⁷¹ Kuitenkin kuvaus on selvä ja muistuttaa suuresti Gotlannin *slagnät*-verkkokarsinaa.

Verkkokarsinan ja hylkikiviverkon yhdistelmä

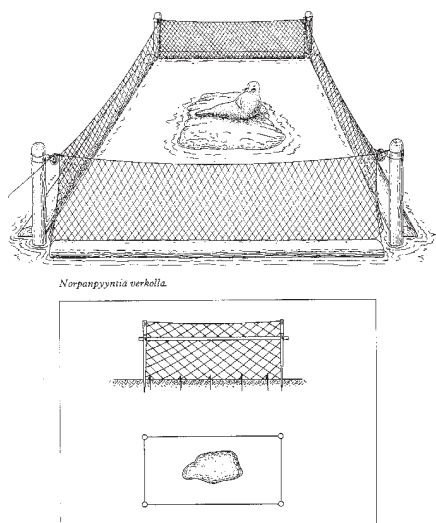
Gotlannissa kirjohyljettä pyydettiin myös edellä kuvattujen hylkikiviverkon (*smågarn*) ja verkkokarsinan yhdistelmällä. Vaikka Säven (1867:168) maininnat aiheesta ovat niukat, on pyyntitekniikka kuitenkin tunnistetta-

¹⁶⁹ Anon. 1895:58.

¹⁷⁰ Marttinen käsikirj.:17–20 Kuvaus on ylimalkainen, mutta verkkokarsina oli periaatteessa samankaltainen Gotlannista kuvatussa.

¹⁷¹ Lehtonen (1974b:140) viittaa tosin Kleinin (1930) tietoihin ja Lehtisaloon (1915) kuvaamaan juraksamojedien hyljeverkkoviritelmään, joka kuitenkin on kokonaan erityyppinen, passiivinen menetelmä. Vuorela (1975) puolestaan sekoittaa tämän ja Hiittisten sulkuverkon samaksi menetelmäksi.

Kuva 38. Laatokkalainen norpan verkkokarsina piirtäjän vapaasti tulkitsemana (Koponen 1986).

vissa: verkkokarsinan (ja siis näkyvän hylkikiven) välittömään läheisyyteen laitettiin pyyntiin myös *smågarn*-verkko niin, että kivetä poistuva hylje saattoi tarttua siihen, jos pyytäjä ei ollut paikalla vetämässä verkkokarsinan laukaisunarusta tai verkkokarsinaa ei haluttu laukaista myrskyn tai korkeiden maininkien vuoksi (jotka nähtävästi tekivät verkkokarsinapyynnistä epävarman). Tällaisella yhdistelmäpyynnillä tiedetään saadun yhdellä kokeimisella kirjohylje kummastakin pyydyksestä ja yhden pyytäjän yösaaliin tiedettiin olleen parhaimmillaan kuusi hyljettä verkkokarsinasta ja yksi hylkikiviverkosta.

Lisäverkko laitettiin todennäköisesti hylkikiviverkon tapaan verkkokarsinan (ja kiven) merenpuolelle, vaikka sitä ei erikseen mainitakaan. Yhdistelmäpyynti takasi paremman saalisvarmuuden ja helpotti pyytäjien työtä: heillä saattoi olla samalla rantakaistalla pyynnissä yhtäaikaan useitakin hylkikiviverkkoja ja verkkokarsina. Säven (1867) pyyntikertomuksista päätellen miehet toimivat usein pareina, vaikka jokaisella pyytäjällä oli todennäköisesti omat ”vahdittavat” verkot tai verkkokarsina ja hylkikivet olivat kunakin pyytäjän tai talon yksityisomaisuutta.

Kirjohylkeen pyynti näillä välineillä oli paikoin tuottavaa. Kirjohylkeen vuosisaaliin tason voi arvella olleen Ruotsin Itämeren rannoilla näillä em. hylkikiviverkko- ja verkkokarsinapyydyksillä 1850-luvulla satoja yksilöitä, sillä pelkästään Gotlannin Fårön yhden pyyntiyhteisön (Nårskarlarna) saalis saattoi olla sata hyljettä syksyssä.¹⁷²

¹⁷² Säve 1867:168.

Hyljelauman nuija-harppuunapyynti jäällä

Yksinkertaisimpia tapoja pyydystää hylkeitä oli etsiä jäältä kuutteja ja harmaahylkeitä ja lyödä (Pohjanmaalla *kluvuta*) ne *hyljenuijalla* kuoliaaksi.¹⁷³ Aseina käytettiin alunperin lähinnä jääpiikkejä ja nuijia (mikä oli tyypillistä kuuttimisajan *bräddlöpning*- eli *rantakyttäpyyntiä*), sillä pyssyjen katsottiin olevan tässä usein vain hidasteena.¹⁷⁴ Pyyntitapa oli käytössä kaikkialla Itämerellä, ja vastaava – nimenomaan laumahylkeiden – pyyntitapa tunnettiin myös muualla. Todennäköisesti näin tapettiin esihistoriallisena aikana myös Itämeren grönlanninhylkeitä. Tällainen grönlanninhylkeiden venekunnittain organisoitu nuijuminen kuuttimisjäillä oli koko Vienanmeren suurin vuosittainen massatapahtuma 1500-luvulla, miltä ajalta siitä on ensimmäiset kirjalliset kuvaukset.¹⁷⁵

Historiallisen ajan Itämerellä harmaahyljelauman löytyminen ja eläinten tappaminen nuijalla oli pyyntiponnistukseen nähden tuottoisinta hylkeenpyyntiä,¹⁷⁶ mutta esim. Saaristomerellä ja Ahvenanmaalla hyviä talvia tähän oli vähän, sillä laumojen esiintyminen riippui täysin talven sää- ja jäätilanteista.¹⁷⁷ Harmaahylkeiden lisäksi myös norpan kuutin pyydystäminen klu-puamalla asuntoreiältä oli helppoa, joskin pyyntitapana harvinainen.¹⁷⁸

Nuijana käytettiin jäällä yleisesti *piikin* (*kölvan*, *vekarin*) vartta. Esim. Saaristomerellä se tehtiin pihlajasta, jonka päähän saatettiin asentaa harppuunanterä.¹⁷⁹ Ahvenanmaalla nuijapyynti ajoittui maaliskuulle. Suomenlahdella sekä tytärsaarelaiset että suursaarelaiset pyytäjät varustautuivat Maarianpäivän (25.3) aikaan hallinpoikien pyyntiin, jolloin jääpiikkiä käytettiin myös nuijana: kuutteja oli helppo nuijia, koska ne eivät vielä kuutinவில்laina menneet veteen.¹⁸⁰ Hiipimistä ja yllättämistä jäällä nuijilla ja harppuunoin on käytetty pyyntitaktiikkana harmaahylkeille pitkin talvea mutta myös kevätjäillä, jolloin eläimet alkavat kokoontua laumoiksi. Pyytäjät liikkuivat tuolloin pienveneillä tavoitteena yllättää lauma ja estää osaa eläimistä pääsemästä veteen ja avantoihinsa. Taktikkaan liittyi myös naamioituminen valkeaksi ja usean pyyntimiehen yhteistyö.

Pyssyjen yleistyessä ja parantuessa pyynti muuttui ja mm. usean miehen ylläkkö kävi harvinaisemmaksi, koska hylje voitiin ampua jo kauempaa (todennäköisesti yleinen pyyntiseurueiden miesmäärän pieneneminen vaikutti myös Pohjanlahden kaukopyytäjien taktikkaan 1700-luvulta lähtien).

¹⁷³ mm. Tuomi-Nikula 1982, Andersson 1931:75–76; Gardberg 1950:74–75.

¹⁷⁴ esim. Säve 1867:172–175; Cneiff 1757:187.

¹⁷⁵ esim. Vienanmeren nuijapyyntistä Englannin lähettilään Giles Fletcherin kuvaus vuodelta 1588: Purchas, his Pilgrimages. In five books..III. London 1625. s.416; myös Schrenk 1854:413,420.

¹⁷⁶ Kvist 1989:87,93.

¹⁷⁷ Gardberg 1950:74–76; hyviä nuijimisvuosia (klobbår) oli esim. Utössä v. 1848, 1857, 1860, 1865, 1868, 1869, tarkemmin Öhman 1930.

¹⁷⁸ Tuomi-Nikula 1982:243.

¹⁷⁹ Gardberg 1930:70.

¹⁸⁰ T.Schwindt käsikirj.; Itkonen 1923:32–33; Aalberg 1963:83.

Jos harmaahyljelauma haluttiin pitää koossa tai estää osan pakeneminen mereen, oli hiivittävä mahdollisimman lähelle eläimiä ja hämättävä eläimiä tarvittaessa niitä matkien ja pyssyjen sijasta käytettävä perinteistä nuija- tai iskuasetta,¹⁸¹ sillä varsinkin suustaladattavien hylkipyssyjen aikaan uudelleenlataus vei kohtuuttoman kauan aikaa. Jos kuitenkin käytettiin pyssyä ja ammuttiin lauman yhtä eläintä, pakenivat muut aikuiset yleensä veteen; jos osa eläimistä oli ampumishetkellä ”sukelluksissa näkemättä tulta ja savua” nousivat nämä pahaa aavistamattomina jälle ampujan saaliiksi.¹⁸²

Myös yllättävän jäätymisen tai ajojaiden pakkautumisen takia voitiin joskus saavuttaa harmaahyljelaumoja kiintojäältä lepäämässä:

”Välistä näkyy kiikarilla ... koko joukko harmaita hylkeitä poikineen jäällä makailemassa päivänpaisteessa, missä niiden henkireiät ovat yöpakkasella jäätyneet kiinni. Joka mies ottaa silloin yllensä valkoiset ”pyyntivaatteet” ja kiiruhtaa sinne. Päästyään muutamain satain sylien päähän kyykistyvät he, laskien toisen polvensa pyyntisauvoille (ajopuille), ja työntävät toisella jalalla itseään eteenpäin. Kuin kaikki siten pääsevät yhtäikaa keskelle hylje-parvea välistä niin onnellisesti, ettei yksikään eläin herää, alkaa meluinen teurastus...”¹⁸³

Suurimmat hylkeet voivat kääntyä näissä tilanteissa nuijijoita päin ja purra. Nahkakintaat eivät auttaneet, mies saattoi menettää sormensa, jos hylje pääsi hyppäämään puremisetäisyydelle. Otus saattoi loikata hetkessä parikin metriä pyytäjän päälle. Kerrotaan Ahvenanmaalla miehen saaneen näin kuolettavat haavat. Joskus mies pääsi irti hylkeestä sen silmiä sormillaan painamalla, toisinaan taas eläin onnistui työntämään pyyntimiehen edellään railoon ja saattoi katkoa tältä käden. Ruotsin rannikolla vanhan uros-hylkeen tiedetään vetäneen miehen perässään avantoon hukuttaen tämän, kun pyytäjän harppuunanköysi oli kietoutunut ranteen ympärille.¹⁸⁴

Nuijapyynnin taktiikka oli kuitenkin selvä: isot eläimet lyötiin ensin ja kuutit jätettiin viimeisiksi, sillä ne ”eivät kovin pelkää ampumistakaan ja antavat pikemmin surmata itsensä kuin menevät veteen ennenkuin heidän aikansa on tullut”.¹⁸⁵

Vielä 1900-luvun alkupuolella saatiin vuosittain pelkästään nuijalla ja harppuunalla huomattavia määriä harmaahylkeitä ja niiden kuutteja. Esim. 1930-luvulla Suomenlahdella Inkoon pyytäjät pitivät nuija- ja harppuunapyyntiä yhtenä tärkeimmistä pyyntitavoista.¹⁸⁶

¹⁸¹ Wijkar 1707:II:4§; Cneiff 1757:184–185.

¹⁸² Cneiff 1757:185.

¹⁸³ Wetterhoff 1889:105–106.

¹⁸⁴ Masalin 1933.

¹⁸⁵ esim. Wetterhoff 1889:106; Klein 1930:133, 140; Hämäläinen 1930:106; Andersson 1945:165.

¹⁸⁶ Andersson 1936:316.

Hylkeen yllättäminen veneellä ja seiväsharppuunalla

Hylkeensoutu (sälrodd) eli hylkeiden metsästäminen soutaen kareille ja luodoille pikkuveneellä oli 1600-luvun asiakirjojen mukaan yleistä Suomessa ja Ruotsissa. Varsinkin hajusta ja osittain äänistä hylkeiden sanottiin olevan tarkkoja, mutta nukkuessaan erityisesti harmaahylje, joskus myös kirjohylje ja norppakin olivat pyytäjien yllätettävissä pistoetaisyydeltä. Tällaista hylje-luodoille soutamista harrastettiin loppukesäisin ja syysöisin. Alunperin pyynti ei tapahtunut pyssyn avulla, mutta ainakin 1700-luvulta lähtien *sälrodd* -nimellä mainitut kuvaukset ovat pyssypyyntikuvauksia.

Eri lähteistä voi päätellä, että vanhempi, harppuunalla tehty *sälrodd* -pyynti hävisi pyssyjen yleistyttyä 1600-luvun aikana ja sen jälkeen. Vielä Ödman (1784) mainitsee harmaahyljettä (*Hafs-Skälar*) metsästettävän hiljaa soutaen niin, että nukkuvaa eläin voidaan iskeä harppuunalla (*Skäl-Järnet*). Jäälautoilta vastaavaa metsästystä harjoitettiin ainakin Viron ulkosaarilla ja paikoin Suomenkin vesillä vielä 1800-luvun alussa.¹⁸⁷

Vanhemmasta *sälrodd* -pyynnistä on säilynyt tarkkoja tietoja Ruotsin rannikolta Hälsinglannista 1670-luvulta, sillä tuolloin kruunun viranomaiset tekivät selonteon hyljeerotulojen vähentymisestä. Erilaisia pitkävartisia, tässä ”seiväsharppuunoiksi” kutsuttuja harppuunoita käytettiin tuolloin todennäköisesti jääpyynnissäkin, mutta myös erikoislaatusella tavalla hämäämällä ja yllättämällä hylje lepopaikaltaan vesirajasta syysöisin, mistä on seuraava kuvaus:¹⁸⁸

Hälsinglannin rannikolla kaksi miestä etsivät tyyninä syysöinä hylkijulalla (*säljulla*) soutaen varsinkin pienissä lahdenpoukamissa (*sälhamnar, vikar*) lepäileviä hylkeitä. Pyytäjillä oli kaksi pitkää tasapaksua seivästä toisiinsa kiinnitettynä ja (nähtävästi kääntyvällä nivelliitoksella) työnnettynä veneen keulasta eteenpäin. Ns. etuseipään (*framstång*) päässä oli harppuuna (*säljärn*) veneeseen ulottuva köysi mukanaan; etuseiväs oli painotettuna vedenpinnan alle lyijyrenkain. Toisen eli käsiseipään (*handstång*; jota pyytäjä piti otteessaan ohjaillen sitä) päähän oli kiinnitettynä mustaksi poltettu, hylkeen päätä muistuttava puu (*kumbel*). Tätä käytettiin apuna suunnattaessa harppuunaa kohti vesirajassa makaavaa hyljettä, mutta se toimi myös hämäysvälineenä: nukkuvan tai lepäilevän hylkeen huomio kiinnittyi lähestyvään mustaan kohoumaan (*kumbel*), jota se luuli toiseksi hylkeeksi. Näin hylkeen huomio saatiin pois samaa vauhtia, mutta kauempaa lähestyvystä veneestä. Pyyntimies ohjasi etuseipäänsä (*kumbelpuu* näkyvänä merkinään) kohti hyljettä ja (ehkä harppuunaköyttä apuna käyttäen) veti harppuunan

¹⁸⁷ Ödman 1784:84; Anon. 1853; Wetterhoff 1888:48–51. Myös Anderssonin 1945:195–196 mainitsemat tiedot Ahvenanmaalta viittaavat tällaiseen pyyntiin, joka myöhemmin korvautui pyssypyynnillä.

¹⁸⁸ kopio Hälsinglannin asiakirjoista Åbo Akademiassa (Inst. för nordisk etnologi); Andersson 1945:194.

Kuva 39. Hylkeenpyyntiä pitkin harppuunoin Perämeren jäällä 1500-luvun alkupuolella (Olaus Magnus 1555).

pinnalle sekä) työnsi voimakkaasti käsiseipästänsä, jolloin hyljettä kohti ”uinut” harppuuna työntyi paha aavistamattomaan hylkeeseen. Saalis vedettiin köyden avulla veneeseen.¹⁸⁹

Tämä pyyntimuoto (tässä suomennoksena *seiväsharppuunapyynti*; ks. myös *Kumbelpuun uitto seiväsharppuunapyyntissä*) on kuvattu vain Hälsinglannista. *Sälrodd* ja *säljörn* (harppuuna) toistuvat myös Suomen puoleisen Pohjanlahden ja Ahvenanmaan hylkeenpyyntikuvauksissa ja käräjäasiakirjoissa,¹⁹⁰ mutta niistä ei voi suoraan päätellä pyyntitekniikkaa.

Ruotsalaisesta hylkeenpyyntiä käsittelevästä kirjallisuudesta löytyy maininta seiväsharppuuna -pyyntitavasta, mutta sen yksityiskohtaista tekniikkaa ei ole 1670-luvun vaikeaselkoisten asiakirjojen perusteella osattu selostaa. Muualla pyyntitavasta ei ole tietoa. Pyyntitekniikan on asiakirjoista selvittänyt jo Andersson (1945:193–196), mutta hänen työnsä ahvenanmaalaisena maakuntakuvauksena on jäänyt vaille huomiota.

Samantapaisen seiväsharppuunan käytöstä on tietoja myös Ruijasta Tenohoelta, jossa saamelaiset ovat pyydystäneet jokeen nousseet ja yhteen ajetut kirjohylkeet pitkään seipäseen kiinnitetyllä terällä. Vielä pitemmällä, rannalta työnnettävällä ja keskelle jokea ankkuroituun houkutuspuuhun suunnatulla seiväsharppuunalaitteella tiedetään Amur-joella pyydystetyn hylkeitä.¹⁹¹

Hylkeen yllättäminen uimalla ja seiväsharppuunalla

Veneellä ja seiväsharppuunalla harjoitetusta hylkeensoudusta oli käytössä todennäköisesti useampia tekniikoita. Erikoisimpia tämän pyynnin muotoja on nykypäivän näkökulmasta ollut seiväsharppuunan kuljettaminen uimalla hylkeen makuupaikalle, jolloin uimari on toiminut pyytäjänä, venemiehen odotellessa veneessään. Tästä pyynnistä on säilynyt yksityiskohtainen kuvaus vuodelta 1702 Ångermanlannin rannikolta:

¹⁸⁹ myös Glysisvallur, del III;8:561/Andersson 1945.

¹⁹⁰ Andersson 1945:193,195–196.

¹⁹¹ Vollan 1985:89; Nordmann 1861:16–17.

”Syksyisin Bartholomeuksen (Perttulin) aikaan uidaan siellä täällä hylkeenpyynnissä seuraavalla tavalla: He (pyytäjät) ottavat mukaansa kaksi yhteen laitettua 9 sylin pituista seivästä – toisessa on kiinni harppuuna (*siäle-järn*) ja samaan seipääseen sidottu 30–40 sylin pituinen köysi – jossa toinen jatkuu toisen (seipään) päästä... Ensimmäisessä seipäessä – kyynärän verran harppuunan takana – on kiinnitettynä terävä piikkinuppi, joka toimii tähtäimenä ja jota seuraten uimari vie seipään hylkeen luo ja tähtää eläintä.

Pyyntiin mennessä kaksi pyytäjää soutavat matalassa kalaverkkoveneeseen luotoja ympäri. Kun he ovat saaneet näkyviinsä harmaahylkeen kallioilla, pannaan seipäät heti veteen. Toinen miehistä riisuu itsensä alastomaksi ja asettuu veteen seipäiden toiseen päähän ja ui nopeasti kohti hyljettä, tähtää tätä ja kun hän erottaa eläimen hahmon, työntää hän voimalla seivästään – jonka päälle hän on asettautunut hajareisin – kohti tähtäämäänsä hyljettä. Hylje saatuaan harppuunan itseensä pakenee heti veteen seipäineen kaikkineen niin pitkälle kuin harppuunan köysi yltää. Toinen miehistä soutaa heti kiireellä toverinsa perään. Mahdollisimman nopeasti sen jälkeen, kun uimari on osunut hylkeeseen, soutaa hänen toverinsa paikalle ja nostaa pyytäjän veneeseen; tämä pukee heti turkkinsa päälle ja alkaa seurata köydestään hyljettä, joka vahvana vetää venettä kauas merelle. Kun hylje on vihdoinkin väsynyt ja ollut tarpeeksi veden alla, se tulee pintaan hengittämään, jolloin se nostetaan veneeseen ja lyödään kuoliaaksi voimakkaalla nuijaniskulla.

Tätä uintipyyntiä harjoitetaan täällä myöhään syksyyn saakka niin, että hiukset paleltuvat pois miesten niskasta ja tämä tuntuu julmalta terveydelle. Kuitenkin täällä on yhä terveitä 70–80 -vuotiaita, jopa 90-vuotiaita hylkeenuimareita (*siälesimmare*). Vuosi sitten täällä kuoli heistä eräs, joka oli 92 ja puoli vuotta vanha.”¹⁹²

Tätä uintipyyntiä harjoitettiin todennäköisesti laajemminkin Selkämeren Ruotsin puoleisella rannikolla ja Tukholman saaristossa,¹⁹³ mutta muualta tästä ehkä hyvinkin vanhasta pyyntitavasta ei ole tietoja. Pyyntiteknisesti merkittävää tässä oli ”kumbelpuun” (hämäämisen) puuttuminen verrattuna veneestä tehtyyn seiväsharppuunan uittoon. Vaikuttaa siltä, että uimalla harjoitettu seiväsharppuunapyynti saattaisi olla hämäämis- ja venepyyntimuotoa varhaisempi *hylkeensoutu* eli *sälrodd* -pyyntitapa. Ångermanlannin rannikolla mainitaan nimenomaan harmaahylje pyyntikohteena, kun se Hälsinglannin kumbelpuu-seiväsharppuunapyyntissä oli nähtävästi myös norppa.

Hylkeen yllättäminen harppuunalla jää- ja hiipimispyynnissä

Hylkirauta (*själjärn*) eli harppuuna oli pitkään käyttökelpoinen sen takia, pyssyllä ammuttaessa saalis pääsi usein karkaamaan veteen ja pyytäjän ulot-

¹⁹² Rålamb 1895:18–19, suomennos kirjoittajan.

¹⁹³ Almkvist ym. 1980:36.

tumattomiin: jos pääsi yllättämään hylkeen harppuunalla, siitä ei eläin pääsyt irti, vaikka se veteen pääsikin. Tämä syy mainitaan perusteeksi sille, että vielä 1800-luvun alkupuolella eräät Viron ulkosaarien pyytäjät, todennäköisesti viimeisinä Itämerellä, soutivat hiljaa ajojaisissa ja pyrkivät mieluummin harppuunoimaan nukkuvan harmaahylkeen jäältä kuin ampumaan sen:

”...se tapa (harmaahylkeen harppuunoiminen jäälautalta) on aina paras, sillä jos luoti on haavoittanut hylkeen, heittäytyy se useinkin mereen ja uppoaa; waan kuin tuolla lailla salaa on soudettava jään laidalle, käytetään siihen pientä walkeaksi maalattua, ja ainoastaan 2 henkeä kantavaa wenosta...”¹⁹⁴

Tällainen harmaahylkeen harppuunoiminen tapahtui pienelläkin jäälautalla, jos se oli vain kantava. Tärkeätä oli hypätä äänettömästi jäälautalle ennen kuin vene karahti siihen. Nopean yllätyksen ja harppuunoimisen jälkeen pyytäjällä oli aina vaara pudota veteen, sillä hylje syöksyi iskun saatuaan yleensä mereen harppuunan nuora perässään (joka oli aina vyyhdittynä miehen vasemmassa kädessä, kun oikealla iskettiin). Pyyntimiehen tuli tällöin yrittää nopeasti peräytyä veneelle ja antaa nuoranpää toverilleen, joka sitoi sen veneen keula- tai perävantaaseen. Näin alkoi hylkeen väsyttäminen. Jos nuoran erehtyi sitomaan pienen veneen keskelle, suuri harmaahylje veti sen helposti kumoon. Nopeutta ja ketteryyttä vaativaa, pareittain tapahtunutta harmaahylkeiden jäälautoilta tehtyä harppuunapyyntiä pidettiin uskaliaimpien nuorten miesten työnä: jo 40-vuotias oli siihen ”liian kankea”.¹⁹⁵

Viron ulkosaarien harppuunapyyntin kuvaus on lähes identtinen Itämeren ensimmäisen tarkan hylkeenpyyntikuvauksen eli Olaus Magnuksen Carta Marinan (1539) kanssa. Kuvana tämä ”Perämeren jääpyyntikohtaus” on kirjallisuudessa yleinen (miehiä pienillä veneillä ja harppuunoilla varustettuna jäälautoilla pyydystämässä niillä loikoilevia hylkeitä). Olaus Magnuksen kuvaama hylkeenpyynti loppukevään jäissä perustui harppuunoihin:

”Tämä (jääpyynti Pohjanlahdella) tapahtui nimittäin niin, että pyytäjä puukeutuneena tummaan hylkeennahkaan ja aseistettuna pitkällä, väkäsekkäällä rautakärkisellä aseella, lähestyy ryömien jäällä hyljettä ja kutsuu sitä mylvimällä...”¹⁹⁶

¹⁹⁴ Wetterhoff 1888:48–51. Ko. kuvaus on kaunokirjallinen, mutta kirjan muiden eräkuvausten tapaan kirjoitettu esikuvan ja itse pyyntiin osallistuneen haastattelun pohjalta: kirjaa mainitaan todenperäiseksi ja ensimmäiseksi suomenkieliseksi urheilukirjaksi.

¹⁹⁵ Wetterhoff 1888:47–51.

¹⁹⁶ Olaus Magnus 1555:XX cap.V (suomennos ruotsista kirjoittajan); hänen karttakuvansa Perämeren hylkeiden ajojääpyynnistä on yleisin Euroopan hylkeenpyyntin historiaa esiteltäessä, mutta itse pyyntitapahtumaa tai menetelmää ei toistaiseksi ole kommentoitu (ks. myös Harmaahylkeen huutaminen).

Sekä Olaus Magnuksen kuvassa että eräässä kuvauksessa Viron saarilta 1800-luvulta oli aseena yhdestä puusta tehty ”tavallinen” puuvartinen harppuuna, jonka varsi oli nähtävästi huomattavasti avantopyynneistä kuvattuja harppuunanvarsia pitempi. Perämereltä ja Pohjanlahdelta ei pyssyjen yleistyksen (1600-luvun alun) jälkeen ole enää tiedossa yksityiskohtaista kuvausta tästä pyyntitavasta; muualtakin on vain hajanaisia ja tulkinnanvaraisia mainintoja lukuun ottamatta Wetterhoffin (1888) Viron pyytäjien kuvausta.

Harppuuna- ja seiväsharppuunapyynneistä oli kaiketi monia variaatioita käytössä Itämeren alueella. Tällaista pyyntiä saattoi tarkoittaa myös 1500-luvulta Pohjanmaalta verotusasiakirjojen maininta¹⁹⁷, jonka mukaan (norpan) talvipyydöstä jään alla ”*med stav och krokar*” (harppuunalla ja ns. haarikarautalla) siirryttiin Marianpäivän jälkeen pyyntiin ”*med stänger uppå isen*” (*stänger* tarkoitti todennäköisesti ajopuu-pyyntiä). Ennen tuliasieta tämä on todennäköisesti tapahtunut juuri Olaus Magnuksen kuvaamien, pitkien harppuunanvarsien avulla ajopuulla hyljettä lähestyen ja myöhemmin keväällä jäälautoille pienveneillä hiljaa soutaen. Joka tapauksessa Olaus Magnuksen jälkeen seuraavat tarkat pyyntikuvaukset Pohjanlahdelta ovat 1700-luvun alun pyssypyynnin ajalta, jolloin em. kaltaista harppuunapyyntiä jäällä ei enää mainita.

On kuitenkin uskottavaa, että tämän tyyppisiä, pitkävartisia harppuunoita voitiin käyttää keväällä hylkeiden noustua makaamaan jäälle ja varsinkin harmaahylkeen jääpyynnin pääaseena. Pyyntitapa oli aikoinaan yleisesti myös Grönlannin inuitien käyttämä 1700-luvulla: loppukeväällä, kun hylkeet makasivat avantojensa äärellä, inuitit lähestyivät hylkeennahkaan pukeutuneina ja äännellen ja elehtien kuin hylkeet kohti saaliseläintä, johon työnnettiin pitkän seipään päässä ollut harppuunan terä.¹⁹⁸

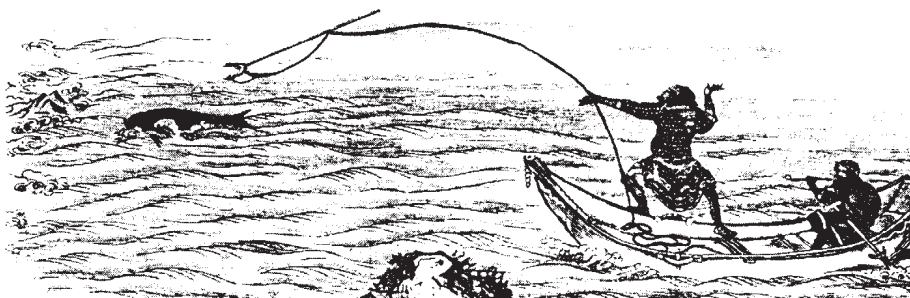
Olaus Magnuksen Carta Marinan (1539) tyyppisestä harppuuna-aseesta on kertonut myös Tengström (1747), jonka mukaan sitä käytettiin avovesiaikana Pohjanmaan rannikolla 1700-luvulla. Kyseessä oli yli 5 metriä pitkään varteen kiinnitetty harppuuna (*själjärnet*) köysineen. Hiipivä metsästäjä työnsi harppuunan nukkuvan eläimen kaulaan ja väsyttettyään rantavedessä eläimen hän pystyi verenhukan seurauksena kiskomaan sen saaliikseen.¹⁹⁹ Tengströmin kuvaus vahvistaa, että harppuunan varsiosan pituus saattoi olla pitkä verrattuna myöhemmin Itämereltä tunnettuihin harppuunanvarsiin. Tämä seikka ja Wetterhoffin (1888) Viron kuvaus antavat jatkuvuutta Olaus Magnuksen Perämeren pyyntikuvalle.

Pitkä varsi harppuunassa viittaa yhden metsästäjän ja yksittäisen lepäävän eläimen pyyntiin hiipien ja huomaamattomasti lähestyen. Sen sijaan usean metsästäjän organisoidussa ylläkköhyökkäyksessä hyljelaumaan tai hylkei-

¹⁹⁷ Tegengren 1943:195.

¹⁹⁸ esim. Vollan 1985:135.

¹⁹⁹ Tengström 1747:10–11, suomennos Hämäläisen (1930:72).

Kuva 40. Harppuunan heittämistekniikat ovat olleet tunnettuja sekä arktisilla vesillä että mm. Tyynellä merellä, jossa esimerkiksi Hokkaidon saaren ainut (kuvassa 1800-luvun lopulta olevan piirroksen mukaan, Mohr 1952) olivat tunnettuja merinisäkkäiden hyödyntäjiä.

den avantopyynnissä pitkästä harppuunanvarresta oli vain haittaa: tällaisen ”iskuharppuunan” varren tuli olla lyhyt. Monissa kuvauksissa harppuuna on useasti käännetty epätarkasti ”hyljekeihääksi”.

Harppuunan heittäminen hylkeeseen

Harppuuna saatettiin myös heittää jääpiikin tms. varressa eläimeen. Maininnat tällaisesta pyyntitavasta ovat Itämeren alueelta hyvin niukat, minkä takia kyseessä lienee vanha ja syrjäytynyt pyyntitekniikka. Kuitenkin tällaisesta heittopyynnistä on pari tietoa, joista toinen Pohjanmaalta.²⁰⁰ Pyyntitapa olisi tällöin lähes identtinen inuiteilta kuvatun harppuunan heittämiseen verrattuna,²⁰¹ vaikkakaan Itämeren alueelta puuttuvat yksityiskohtaiset pyyntikuvaukset tältä osin.

Joka tapauksessa harppuunan heittämistä harjoittivat vielä 1930-luvulle asti Riianlahden ruotsinkieliset ruhnulaiset (runöläiset): heidän sanottiin osuvan hylkeeseen jopa 20 sylin (n. 36 m) etäisyydeltä (mikä lienee liioittelua). Viime vaiheessa tosin ruhnulaiset käyttivät harppuunan heittämistä jääpiikki (*kiexstakan*) varsiosana ammutun hylkeen kiinnisaamiseksi, kun se kellui meressä jäältä jonkin matkan päässä.²⁰²

Muualta Itämereltä kuin Ruhnulta (Runö) ei ole säilynyt tietoja harppuunan heittämisestä enää 1700-luvun jälkeen. Harppuunan heittäminen oli todennäköisimmin käytössä jääpyynnissä, kun oli pelko hylkeiden ehtimisestä jäältä veteen ennen pistoetäisyydelle pääsemistä sekä avovesiajan ”hylkeensoudussa” eli veneen kanssa yksinäistä hyljettä yllätettäessä. Harp-

²⁰⁰ vanhin heittomaininta: Wijkar 1707:II:4§.

²⁰¹ Grönlannissa harppuunaa heitettiin hylkeeseen sekä kanootista (kajakista) että jäänreunalta enintään n. 13 metrin etäisyydeltä, esim. Hertz 1995:78.

²⁰² Klein 1930:139; Klein & Österman 1927:65–67.

puunan heittämistä veneestä yksittäiseen hylkeeseen harjoitettiin mahdollisesti myös Norjan rannikolla.²⁰³ Joka tapauksessa se oli hyvin yleinen pyyntitapa inuiteilla, Itä-Siperian rannikon ja Aleuttien asukkailla.²⁰⁴

Valikoitu harmaahylkeen kuuttien ottaminen

Ehkä systemaattisin ja säännellyin hylkeenmetsästyksen vanha tapa oli käytössä vielä 1700-luvun loppupuolella Tanskan Anholtin saarella. Sen kirjoitti muistiin tuolloin saarella nuorena kappalaisena asunut ja itsekin pyyntiin osallistunut Lorentz Bynch (1801).

Sikäläiset harmaahyljenaaraat rantautuivat vuosittain joulukuussa Anholtin saaren kapealle rantakaistalle majakan ja kylän välille. Näitä hylkeitä ei saarelaisten oman päätöksen mukaan saanut metsästä tuolloin. Joulupäivänä, kun hylkeitä oli yleensä jo enemmän rannalla, astui voimaan tiukka hylkeiden rauhoitus kaikelta häirinnältä (mm. saaren koirat kytkettiin sisälle) kyläyhteisön päättämän rangaistuksen uhalla. Näin hylkeet saivat olla kokonaan rauhassa reilun kuukauden aina kynttilänpäivään asti, jolloin saaren vouti lähti kolmen talollisen kanssa tiedustelemaan hylkeenpyynnin onnistumismahdollisuuksia.

Anholtilla harmaahyljenaaraat olivat aina täysin rauhoitettuja ja pyynti kohdistui yksinomaan tietyn ikäisiin kuutteihin ja lopuksi joihinkin urokisiin. Pyynti ja tiedustelu edellyttivät vastatuulta, jotta lähestyminen voitiin tehdä huomaamatta. Kuuttien tuli olla riittävän vanhoja (n. 4 viikkoa vanhoja), jotta lihaa ja rasvaa saatiin paljon, mutta ei niin varttuneita, että ne pakenivat mereen. Tällaiset ”kellertävän maitokarvaiset” (*gule Maelkehaar*) kuutit vakoiltiin rantakaistalta ennakolta, ja pyynti tapahtui usean viikon aikana kuutti kerrallaan niin, että emot eivät tätä huomanneet. Kuutteja oli mainitulla rantakaistalla yleensä kymmeniä.

Kuuttien pyynti oli organisoitu niin, että saaren talolliset saivat mennä kolmimiehisin partioon 4–5 päivän välein pyyntiin varhain aamuhämärissä. Kun naarashylkeet olivat pääosin meressä oman päivärytminsä mukaisesti ja kuutit nukkuivat, miehet iskivät yksi kerrallaan ennalta valittuun kohteeseen: mies ryömi nelinkontin hyljepiikki mukanaan rannalle valitun kuutin luo (jonka emo ei saanut olla näkyvissä), iski tämän tainnoksiin ja kuoliaaksi ja ryömi takaisin tovereidensa luo raahaten perässään kuolleen kuutin. Anholtin pyytäjien taitavuutta ilmentää se, että tavallisesti muut kuutit tai emohylkeet eivät edes huomanneet tapahtunutta. Tällaista pyyntiä kesti reilun kuukauden maaliskuun alkuun asti, jolloin suurin osa kuuteista oli saatu pyydystetyksi.

²⁰³ Volla 1985:49.

²⁰⁴ mm. Kankaanpää 1996; Nordmann 1861:15.

Anholtin pyyntisesongin päätti yhteisesti sovittu pyyntiyläkkö nuijin ja hyljepeikein rannalle silloin, kun paikalle oli kokoontunut jo koiraita puolustamaan naaraitaan pariutumistarkoituksessa. Tällöin saatettiin saada yksi tai usempi koiras ja joku myöhäinen kuuttikin saaliiksi (naaraisiin ei tällöinkään koskettu), mutta usein isot hylkeet ennättivät paeta mereen.

Erikoista Anholtin kuuttien ottamisessa oli yksilöity valikoivuus ja naarashylkeiden täydellinen koskemattomuus, jolla haluttiin turvata niiden paluu myöhempiinkin talvina saarelle synnyttämään. Sesongin päättäneitä hyljeurosten pyyntiä perusteltiin sillä, että ne olivat jo pääosin ennättäneet jo paritella naaraidensa kanssa eikä niillä ollut merkitystä naaraiden paluun tai suvunjatkamisen kannalta: uroksia riitti aina haaremin kokoamiseen.

B. Hiivintä- ja naamioitumisvälineiden käyttö

Hiivintävälineet

Erillisinä hylkeenpyynnin hiivintävälineinä on käytetty jääpyynnissä erityisesti *ajopuuta* ja *hyljekelkkaa* sekä avovesiaikana erilaisia *ruuhia* tai *pieniä veneitä*. Nämä välineet ja niiden käyttötekniikat on kuvattu erikseen (ks. Metsästyksen keskeiset apuneuvot hiivintävaiheessa).

Naamioituminen maisemaan ja paljas hiivintä

Naamioituminen maisemaan ”näkymättömäksi” tapahtui jääpyynnissä käyttäen edellä kerrotuilla tavoilla valkeaksi pukeutumista tai valkeaa näkösuojaa hiivintävälineessä. Ajopuun, kelkan ja jullan naamiointi kuten miestenkin naamiointi vaihteli alueellisesti ja pyyntikohteesta ja -ajasta riippuen. Ainakin Pohjanlahdella venekunnan pyyntimiehet (*skjutkarlar*) pukeutuivat valkeisiin vasikannahka-asusteisiin 1700-luvulla: yleisin päähiine oli jäniksennahkalakki. Jäniksennahka oli muuallakin suosittu naamiointimateriaali.²⁰⁵ Laatokalla ”pyyntimies oli puettu valkoiseen mekkoon, walkoinen huiwi käärittynä lakin ympärille”; sikäläisessä pyynnissä ei käytetty ajopuuta vaan valkoisiin puettuina miehet väijyivät norppia jäälautoilla ja jään ”tyrskyjen” takana.²⁰⁶ Jullan tai veneen maalaaminen valkeaksi oli yleistä koko Itämeren jääpyyntialueella 1900-luvulla, mutta ei ehdotonta. Mm. Laatokalla käytettiin valkoista purjetta veneen keulan peittona ja miesten kätکیjänä.²⁰⁷

²⁰⁵ Wijkar 1707:II:5§; Tengström 1747:4§; Eurén 1855:9; Anon. 1880:152.

²⁰⁶ Forsström 1894:16; Relander 1903:17.

²⁰⁷ Marttinen Iivo käsikirj.

Paitsi jääpyynnissä, näkymättömäksi pyrittiin naamioitumaan joskus muulloinkin. Syksystä hylkeensoutua harjoitettaessa saatettiin veneen etuosa peittää märällä purjeella, jotta se kiiltelisi kuten ympäröivä meri, sillä hyljettä lähestyttiin soutaen aamuauringon suunnalta, jolloin veneen erottaminen oli kimaltelusta johtuen vaikeaa²⁰⁸. Hylkeenampuminen myöhäissyksyllä ensijäiltä johti siihen, että pohjoisella Perämerellä (Piteå) kehitettiin heikoille jäille suunniteltu jääruuhi (*islåda*), jossa lähestyttiin suojakankaan takana hyljettä. Tätä käytettiin myöhäissyksyllä kuutamoonä, jolloin nähtiin ampua ensijäälle nousevia eläimiä.²⁰⁹

Avovesiaikana mukana kuljetettavan näkösuojan tms. käyttö oli työllämpää kuin jääpyynnissä. Mm. avovesiajan naamioituminen tapahtui useimmiten kiinteitä ampumasuojia käyttäen (ks. *Hylkeen vahtiminen ja ampumasuojan käyttö*).

Tuomi-Nikulan (1982) tutkimuksessa mainittu päätelmä, että pyssyjen käyttöönoton seurauksena on siirrytty ”hylkeen maanitteluvaiheesta” käyttämään hämäämistä ja valkeaksi naamiointia, on yksinkertaistus. Valkeaksi naamiointi liittyi aina keväiseen meripyyntiin ja oli mahdollista ennen tuliaseidenkin käyttöä, vaikka tältä ajalta ei liene yhtään tällaista kuvausta säilynytkään. Se, että 1500-luvun pyynnistä on olemassa Olaus Magnuksen harmaahylkeen houkuttelukuvaukset (ks. *Harmaahylkeen huutaminen*), ei sulje pois mahdollisuutta, etteikö valkeaksi naamiointi olisi voinut olla silloinkin käytössä (hän kuvaa ylipäättään vain paria tapaa pyydystä hyljettä, vaikka pyyntitapoja lienee ollut ehkä kymmeniä).

C. Hylkeen houkuttelu

Hylkeen matkimista *houkuttelutarkoituksessa* on harjoitettu tyynellä ilmalla avovesiaikana. Nämä houkuttelumenetelmät on jaettu 1) *hylkeiden houkutteluun erilaisilla äänillä*, 2) *norpan maanitteluun* ja 3) *harmaahylkeen huutamiseen*. Nämä tapahtuivat ääniä päästelemällä ja olivat hylkeen houkuttelua jopa kilometrienkin etäisyydeltä pyytäjän ulottuville. Näiden lisäksi hylkeen näkökykyyn perustuva houkuttelutapa oli 4) *kuvan eli pulaman käyttö*.

Tässä yhteydessä houkutteluksi ei ole luokiteltu hylkeen *hämäämistä* eri tekniikoin, jota harjoitettiin lähestyttäessä hyljettä pyyntietäisyydelle. Aikaisemmassa aihetta käsittelevässä kirjallisuudessa ei ole eroteltu houkuttelua ja hämäämistä toisistaan, vaikka niiden tavoite oli sekä hylkeen että metsästäjän kannalta erilainen ja niitä käytettiin erilaisissa yhteyksissä. Suomenkielisessä kirjallisuudessa *maanittelu* -termin käyttö on sekavaa; toisaalta tätä norpan houkuttelutapaa ei muualla edes tunneta. Houkuttelutavat on

²⁰⁸ mm. Andersson 1945:190–191.

²⁰⁹ Brännström 1934:275.

toisinaan yhdistetty hylkeiden pariutumisaikaan, mutta houkuttelun onnistumista ei voida aina liittää pariutumis- tai reviirikäyttäytymiseen, vaan pikemminkin hylkeiden uteliaisuuteen. Pyytäjillä oli myös todellisuutta venyvämpi käsitys paritteluajasta: ”Mittumaarin aikaan hylkeet *kärpivät* eli *kiimaavat*.”²¹⁰

Hylkeiden houkuttelu erilaisilla äänillä

Norppaa ja kirjohyljettä on houkuteltu niiden uteliaisuuden herättämiseksi viheltämällä, laululla ja musiikilla tai vastaavilla erikoisilla ihmisäänillä. Äänet eivät aina muistuttaneet itse hylkeiden ääntelyä, mutta Roslagenista, Saaristomereltä, Selkä- ja Perämereltä taltioitujen kokemusten mukaan hylkeen ääntelyn osaamisesta oli huomattavaa hyötyä pyssypyynnissä.²¹¹ Jos pyytäjä osasi matkia esim. norpan tai harmaahylkeen ääntä, hylje saatiin uteliaaksi ja uimaan pyytäjän luo. Aikuisen hylkeen äänen tutkimisella saatiin nuoret hylkeet uimaan pyytäjää kohti tai narrattua harmaahylkeen kuutti ääntelemään sen paikallistamiseksi jäälakeudelta.

Laatokalla tiedettiin, että norppa ”rakastaa laulua ja soittoa. Kun se kuulee sitä, se saattaa kohottaa päänsä aivan veneen vierestä.”²¹² Ahvenanmaalla eräät pyytäjät soittivat viulua tai muuta instrumenttia iltahämärissä paikoilla, missä hylkeet oleskelivat, ja näin houkuttelivat niitä ampumisetäisyydelle.²¹³ Suomenlahdelta on taltioitu jopa musiikkisävelmä, jolla on houkuteltu hylkeitä.²¹⁴

Äänillä tai musiikilla houkuttelua käytettiin varsinkin venepyyntin mutta myös jääpyyntin yhteydessä. Norppa voitiin yksinkertaisella huudolla saada niin uteliaaksi, että se ui lähemmäksi ja nosti päätään tavallista korkeammalle, jolloin sitä voitiin ampua. Tapa oli mm. Pietarsaaren seudun pyytäjien käytössä 1970-luvulla. Sitä kokeiltiin enemmän satunnaisesti muun pyyntin yhteydessä, usein ilman varsinaista havaintoa hylkeestä.²¹⁵ Riianlahdella saattoi toinen lotjamiehistä (soutaja) koputella esimerkiksi jääpiikillä (*kexstakan*) jäätä herättääkseen hylkeen mielenkiinnon, kun toinen miehistä ryömi sillä aikaa sopivaan ampumapaikkaan.²¹⁶

²¹⁰ J.Santanen käsikirj.

²¹¹ Ödman 1782:281; Anon. 1853; Euren 1855; Sandström Bo haast.; Jirlow 1930:93; Karjalainen 1948:12,43; Gardberg 1950:84; Tillhagen 1987:97–98. Musiikin tehoa testasin itse kesällä 1997 kahtena päivänä harmaahylkeisiin Perämerellä: radiosta soitettu jazz houkutteli selvästikin kahta nuorta hyljettä reilun kymmenen yksilön laumasta niin, että nämä uskaltuivat alle 10 metrin etäisyydelle veneestä. Ilman musiikkia lähestymistä ei tapahtunut.

²¹² Relander 1903:16.

²¹³ Mélar 1868.

²¹⁴ Turesson 1960:121.

²¹⁵ esim. Sundfeldt ja Johnson 1964:57–60; Bo Sandström haast.

²¹⁶ Steffensson 1976:86.

Myös kirjohylkeiden mieltymys musiikkiin ja ääniin tunnettiin: niitä saatiin mm. viheltämällä lähemmäksi pyytäjän venettä.²¹⁷ Tanskassa kirjohylkeen houkuttelusta laulamalla, musiikilla tai transistoriradiolla kehittyi oma pyyntiperintensä viime vuosikymmeninä: metsästäjä ankkuroi veneensä lähelle kirjohylkeen suosimia vesiä tai rantoja, ja soitti radiolla ns. kevyttä musiikkia, lauloi tai päästeli uteliaisuutta herättäviä ääniä. Tämä toi useasti kirjohylkeen ampumaetäisyyden päähän. Osa pyytäjistä käytti näitä ääniä myös rannalla piiloutuen itse kivien väliin levitetyn suoja-urjien tms. taakse väijymään.²¹⁸

Grönlantilaisten tavallisiin pyyntimenetelmiin kuuluu yhä hylkeiden houkuttelu viheltäen tms. äänillä.²¹⁹

Norpan ja kirjohylkeen maanittelu

Laatokalla harjoitettu norpan *maanittelu* (*moanittelu* tai *muanittelu*) perustui ehkä hylkeen uteliaisuuteen tavata lajikumppani. Se tapahtui matkimalla hylkeen ääniä ja esittämällä hyljettä vesirajassa. Tätä norpan houkutustapaa ei tunneta muualta maailmasta, vaikkakin samantapainen houkuttelutapa on kuvattu kirjo- ja harmaahylkeelle. Kymmenet pyytäjät harjoittivat tätä maanittelupyyntiä 1800-luvun lopulla säännöllisesti Laatokan suomenkielillä rannikoilla. Parhaimmat saalistajat saattoivat tuoda viikonkin kestäneiltä maanitteluretkiltään kymmenkunta norppaa saaliinaan.²²⁰

Maanittelu tapahtui syyskesällä tai alkusyksyllä, elokuun puolivälin jälkeen. Vielä sata vuotta sitten maanituspyyntiin liittyi samanlaisia taikoja kuin muuhunkin metsästyksen. Metsän ja veden haltijaa piti lepytellä, *lyylitellä*, ennen pyyntiä rupeamista. Esim. ennen pyyntipaikalle tuloa heitettiin maihin jotakin irtainta tavaraa veneestä, ikään kuin lahjaksi. Kiirettä ei myöskään saanut pitää. Piti välttää vaikutelmaa ahneesta pyytäjistä: hyvä oli ensin syödä ja levätä sekä antaa vielä metsästysvälineistä lahja jonkun puun alle esim. palanen piitä, ruutia ja ja lastunen lyijyä pyyntionnen haltijoille.²²¹ Tästä ”taikauskona” pidetystä lyylittelystä ei yleensä pyyntikertomuksissa puhuta, todennäköisesti häveliäisyssyistä, mikä monen muunkin vanhan pyyntiuskomuksen osalta on ollut tapana.²²² Esimerkiksi kansallisromanttisina maakuntakuvauksina tehdyissä norpan pyynnin esittelyissä ei haluttu antaa kuvaa karjalaisista taikauskaisina vaan asia sivuutettiin:

²¹⁷ Säve 1867:141.

²¹⁸ Söndergaard ym. 1976:65.

²¹⁹ Volla 1985:135; Hertz 1995:184.

²²⁰ Relander 1903:17.

²²¹ Marttinen Iivo käsikirj.

²²² esim. yleensä pyyntielinkeinon lähettäessä näyttää Itämeren alueella olleen perinteenä, että nainen ei saanut tulla vastaan menomatkalla; jos niin kävi, oli palattava ja lähettävä uudelleen. Tästä taikauskaisesta tavasta ei ole ”kehdu” aina tutkijoille ja haastattelijoille kertoa, vaikka tapa oli yleinen esim. Suomenlahden saarilla (Hannula 1947:41–43) ja Suomen Perämeren rannikolla vielä viime sotienkin jälkeen (kirjoittajan omat haastattelut).

”Kesällä ammutaan myös norppia ”moanittamalla”. Kun nähdään norppien uiwan jonkun kalliokarin läheisyydessä, niin soudetaan hiljaa sinne ja vedetään wene maalle johonkin piiloiseen paikkaan. Toinen miehistä asettuu tuulen alla olewalle kalliotörmälle, matkii norpan ääntä, wäänteleeruumistaan ja tekee ryömiwiä liikkeitä. Kalliolle asetetaan toisinaan puusta kolhomaisesti weistetty ja mustaksi maalattu ”norpan pulama” eli kuwa.

Toinen miehistä sillä aikaa wäijyy pyssy silmällä jossain kallionkolosta. Lyhytnäköinen norppa lähestyy lähestymistään ”moanittajaa”, luullen häntä kumppanikseen. Jo on ammuttamatkan päässä! Älähän wielä! Täytyy odottaa, kunnes se kääntää korwallisensa ampujaan päin.

Pamaus kaikuu kalliolta ja norppa on joutunut pois lohiluotoisilta wesiltään. Ennenkuin hieno sawupilwi on ennätynyt haihtua, juoksewat miehet täyttä kyytiä wenheeseen, työntävät sen wesille ja soutawat minkä jaksawat otuksen luo. Pari airontempausta wielä, ja otus ois otettawissa!

Woi paha lykky! Jo waipuu weden alle ja weriset kuplat osoittawat waan sitä paikkaa, mistä se muutamia sekuntia sitten kellui. Ei hätää mitään! Toinen miehistä tempaa pitkäwartisen keihään wenheestä ja iskee sillä uppoawaan norppaan. Ell’ei tämä onnistu, niin koetetaan naaralla.

”Ka nouse, jos noustakseen, tai ei nouse”. Sellainen se on pyyntimiehen lykky.”²²³

Norpan maanittelu Laatokalla onnistui pyytäjien mukaan vain tyyninä ja kauniina päivinä, jolloin tuulta sai olla vain sen verran, että sen suunnan erotti kevyen heinänhaituvan tai hiuksen pudotuksella:

Maanittajan ampujakumppani piiloutui kiven tms. suojaan. Maanittaja meni tummiin vaatteisiin pukeutuneena luodon tai saaren äärimmäiseen rantaan, aina tuulen alle aivan vesirajaan polvilleen, joskus jopa vesikareillekin. Tässä hän maatessaan jäljitteli norpan ääntä eli *maani norppaa* (”suhinaa, marinaa, kurnutusta... ja silloin norppa lähestyi rantakalliota”) ja läiskytteli käsillään vettä hylkeen tapaan. Ääntelyn sanottiin kuvaavan ”koiraan kiimaääntä”. Tyynellä ilmalla norppa kuuli tällaisen äänen kilometrienkin päähän ja kutsun kuultuaan eläimet alkoivat lähestyä sukeltaen maanittajaa. Paikalle houkutellun eläimen annettiin lähestyä pyytäjää, mutta ei kuitenkaan liian lähelle, sillä silloin norppa oitis huomasi petkutuksen. Lähestyvän eläimen ollessa sopivan matkan etäisyydellä lähistölle piiloutunut ampuja surmasi uiwan hylkeen rantaveteen niin lähelle kuin mahdollista, jotta (kesällä aina) pohjaan painuva hylje saatiin sieltä ylös naaraussepäällä (*norppakoukku* eli ”-keihäs”). Jos maanittaja oli saanut useita eläimiä lähestymään, saatettiin odottaa ja ampua kolme tai neljäkin hyljettä, ennenkuin niitä ruvettiin nostamaan pohjasta.²²⁴

²²³ Forsström 1894:18–19.

²²⁴ Marttinen Iivo käsikirj.:14–17; T. Kautto käsikirj.; Relander 1903:17; Sirelius 1919:144; Savinainen 1997:312.

Kuva 41. Norppien kuulu maanittaja Juhana Pöllänen Sortavalan saaristossa päivän saaliineen elokuussa 1909 (Jääskeläinen 1909). Taustalla laatokkalainen "merivene" ja sen kyydissä jääpyynnissä käytetty hylkeenpyynnin pienvene. Tästä Laatokan venetyypistä ei ole säilynyt tarkempia tietoja (Museoviraston kuva-arkisto, valokuvaaja V.Jääskeläinen).

Viimeisiä pääelinkeinona hylkeenpyyntiä harrastaneita oli Laatokalla Juho Pöllänen Sortavalasta. Hänen haastatteluunsa (noin vuonna 1915)²²⁵ perustuu nykyisin yksityiskohtaisin tieto Laatokan hylkeenpyynnistä. Hänen kanssaan oli norppaa *muanittamassa* myös Viljo Jääskeläinen (1909), joka kuvasi tapahtumaa Valamon saariston Paljakan ulkosaarella eräänä syysiltana seuraavasti:

”Pylkähtääpä etäältä musta pilkku veden päälle, siellä yksi siiansyöjistä on siis matkalla yölliselle makuulle. Ytyköiden (säaskien) kera tapellessa huomaan sen vasta, kun rantaäyräältä kajahtaa omituinen ääni: Pöllänen ”muanittaa”, hän on pitänyt silmänsä auki! Luullakseni tuo matkittu ääni on naarashylkeiden houkuttelukeino, koiraiden maanittamiseksi lemменkisoihin lattealla rantapaasilla. Ei se niin ihanaa lemmenlaulua ole! Lienethän kuullut kissojen yöllistä rakkausmolinaa pihatankuilla – siihen vivahdava on hylkeenkin kiimaääni, varsinkin ihmissävelin matkittuna, tosin matlampi ja vieläkin kaameampi, mutta muutoin seuraavat siinä toisiaan sa-

²²⁵ Marttinen Iivo käsikirj.

moin kuin kissoilla, ensin pitkä kurkunauvunta, joka silloin tällöin päättyy rajuun sävelmään, kärkekkään, säräjävään ”peräkaneettiin”.

Vuosikausien harjoituksella saavuttaa ”muannittaja” semmoisen taidon, että tuskin ääntä semmoista ihmiskurkusta luulisi lähtevän: ihmekö siis, että muutoin hyväkorvainen norppakin pettyy, vaikka tulee se intohimojen sokaisemana huonommallekin ”muannittajalle”. Jo kuulee se tutun äänen, kurottaapa varmuuden vuoksi ruumistaan eturäpylöihin saakka ilmaan, kääntelee päätään ja hiljalleen painautuu hämärän peittämän pinnan alle... Aivan ”muannittajan” kohdalta, väkipitkän matkan päässä sentään, nouseekin viiksinaama taas vedenkalvoon; valemarmatus alkaa uudelleen ja lisäksi eleet, joille ensikertalainen ei voi olla hymyilemättä. Köntällään ollen, käsien varassa nytkäyttelee ”muannittaja” eturuumistaan ylös-alas, kohoaa pystyyn ”eturäpylöitään” liputtaen, viskautuu vatsalleen ja kiikkutuo-
lin tavoin liekkuu vesirajassa, pasauttaa merisaappaisilla koivillaan vettäkin; todellista tuo lienee norppankin mielestä, koskapa se pitkän sukelluksen jälkeen näyttäytyy aivan rannan ääressä, mutta meistä sivulla; kuuluu hienoa sierainten tohinaa, kun se koettelee saada jotain vierasta tuoksua aistinpiiriinsä; tuttua on kuitenkin mustapäälle selältä viriävä iltahenki, ja nyt voit varmasti sen lähestymistä odottaa.

Houkuttelemista on kumminkin jatkettava, varsinkin liikkeet kiihottavat sitä sokeasti eteenpäin, vähä väliä se pistäytyy sukelluksiin, ryntäilee sinne tänne pintavedessä ja tohistaa sieraimiaan. Malttia siinä kysytään ampujalta ja rannan tuntemusta, sillä pohjaan painuu kuin kivi kesäinen norppa ammuttuna, ja otappa se sieltä sitten, jos syvän veden äyrästä ulommas on vajonnut! ... Mutta mitäs hätäilemistä, ajattelee muannittaja, ”tavataaha myö liikempännäi”. Piippunysä on jo kumminkin joutunut taskuun, haulikko sen sijaan lähemmäksi, nytkäyttelyt jatkuvat vaan rauhallisesti, kunnes pikku sukelluksen aikana kuuluu tuttu hanan naksahdus – ja silmänräpäyksessä kohoaa haulipanoksen vesisuihkun ylös... Ensi hädäksi on vajoamiskohta merkittävä rantakivilynjoilla ja kallioille asetetuilla ajopuilla ja sitten ”venepotan” ja ”hylepakran” hakuun. Pianhan maaviittojen avulla vedenasukas on veneessä. ”En laskenn anikko vierustalle nousemaa, mutta on niiki käyny” tuumii ukko, ”ettei ole voinu pyssyy hyvin ojentoo, ku on nii lähelle tuppautunu”.

Laatokalla käytettiin norpan syksyisessä ampumisessa myös haulikkoa; tämä liittyi ainakin edellisen kaltaiseen tilanteeseen, jossa itse muannittaja toimi ampujana. Sen sijaan jos mukana oli erikseen ampuja, saattoi tämä luodikkolla osua etäältäkin rantakivien suojasta hylkeeseen.

Tällaista norpan muannittelun kaltaista pyyntitapaa käytettiin 1900-luvulla kirjohylkeelle paikoin Tanskan-Saksan Pohjanmeren rannikolla: hylkeitä houkuteltiin matkimalla niiden eleitä ja ääniä, maaten vesirajassa aivan kuten Laatokalla. Tällöin saatettiin käyttää tätä varten tehtyä puista makuualustaa, jolla mm. liikesarjat, kuten jalkojen nostelu, oli helpompi tehdä.²²⁶

²²⁶ Söndergaard ym. 1976:65; Mohr 1955:51–52.

Pyyntitapaa on todennäköisesti harjoitettu Tanskassa myös Itämeren puolella, mutta tästä ei ole jäänyt kirjallisia lähteitä.

Harmaahylkeen huutaminen

Harmaahylkeen pariutumisaikaan (kiima-aikaan) lajin koiraan ääniä matkittiin, jotta pariutumishaluisia, seuranhaluisia tai uteliaita yksilöitä saatiin lähestymään pyyntipaikkaa. Ensimmäiset kirjalliset tiedot tästä tavasta Itämereltä ovat Olaus Magnukselta (1555), joka toi Pohjanlahden erikoislaatuisten hylkeenpyynnin muun Euroopan tietoon. Olaus Magnus kertoi ”pyytäjän makaavan kyyristyneenä jäällä ja kutsuu mylvien hyljettä, joka pian lähestyy, luullen saavansa uuden puolison”.²²⁷ Harmaahylkeen huutaminen eli houkuttelu tapahtui lähinnä avovesiaikana jäiden sulettua (vaikka jo jääpyynnissä saatettiin käyttää hylkeenääniä ja eleitä, mutta tämä oli useimmiten hämäämistä). Myös Tengström (1747) kertoo kiima-ajan houkuttelupyynnistä: pyytäjä käytti hylkeennahkaisia vaatteita, jotka saattoivat saada jopa pariutumishaluisen koiraan vaeltamaan suoraan kohti odottavaa metsästäjää. Tavallisimmin pyytäjä houkutteli riittävän määrän eläimiä lähelleen, jotta saattoi ampuu niistä sellaisen, joka upposi rantaveteen ennalta matalaksi tunnettuun kohtaan, jotta se saatiin hyljenaaralla (*dragg*) nostetuksi ja talteen.²²⁸

Tämä *hylkeen huutaminen* (*ropa på säl*; Ruotsin rannikolla myös *böla* tai *ljuda för säl*) oli viimeksi käytössä nähtävästi Uudenkaupungin saaristossa, Saaristomerellä ja Ahvenanmaalla, mutta aikaisemmin sitä lienee harjoitettu muuallakin lajin esiintymisalueella. Harmaahylkeen houkuttelu ampujan ulottuville äänтелеillä on alkukesällä ollut käytössä myös Ruotsin rannikolla ehkä aina 1900-luvulle saakka, vaikka tarkempia kuvauksia asiasta ei olekaan säilynyt.²²⁹

Harmaahylkeen huutaminen tapahtui siten, että kaksi miestä souti tyyneellä säällä lähes vesirajan tasossa olevalle matalalle ulkosaariston luodolle (suomeksi tällainen oli *letto*), toinen oli ampuja ja toinen huutaja eli houkuttelija. Huutajan (ruots. *vetten*) piti saada aikaiseksi mahdollisimman tarkasti harmaahyljeuroksen ääntä matkiva härkämäinen mylvintä. Työ ei ollut helppoa. Ääntä synnytetessä piti vetää keuhkot täyteen ilmaa samalla ”voimakkaasti ja täyteläisesti” mylvien, sisäänhengitettäessä hiljalleen päätä ja jalkoja nostaen, lopussa uloshengitettäessä ja loppuakordin aikana ne taas hiljalleen kallioon painaen (liikesarjan verbinä ruots. *vakta vilit*). Tällaisten

²²⁷ Olaus Magnus 1555; suomennos Hämläisen 1930:97 (ks. myös: Hylkeen yllättäminen harpuunalla jää- ja hiipimisyynnissä).

²²⁸ Tengström 1747:10§; Ödman 1784:87.

²²⁹ Lundelin käsikirj.; T.Schwindt käsikirj.; Holmers 1828:9; Klein 1930:139; Ahlbäck 1940; Virtanen 1949:19.

huutamiskertojen välillä huutajan tuli maata muutama silmänräpäys kuin nukkuen. Jokaista tällaista huuto- ja liikesarjaa nimitettiin omalla nimellään (*vaktning*); niiden piti olla liikkeiltään riittävän hitaita, jotta hylkeille välit-
tyi myös tunne rauhallisuudesta, liian nopeat liikkeet tekivät eläimet le-
vottomiksi.²³⁰

Sään piti olla tyyni, sillä pienikin tuulenhenki vei pyytäjien hajun ulos merelle, jolloin hylje ei tullut letolle. Jos sää oli riittävän tyyni, voitiin olla varmoja, että ennemmin tai myöhemmin hylkeitä tuli mereltä ääntä kohti. Parhaimmillaan niitä saattoi tulla huutajan lähetyville pistäen päitä veden-
pinnan yläpuolelle ”kuin sammakoita lammessa”. Vaikka hylkeitä olikin lukuisasti, onnistui ampujan ampua yleensä vain yhtä hyljettä, sillä ne kaik-
kosivat laukauksen jälkeen. Toisinaan samat tai uudet hylkeet tulivat ampumamatkan päähän niin, että joskus saattoi parin tunnin sisällä päästä ampumaan kymmenenkin kertaa. Osa laukauksista meni tavallisesti ohi, sillä hylkeet nousivat monesti pintaan eri paikasta mitä ampuja oli ajatellut ja ampumasuuntaa piti vaihtaa vähän väliä. Pyyntitapaa pidettiin kuitenkin tuottavana ja kannattavana. Sitä voitiin harjoittaa vain meren ollessa tyyni. Kevään-alkukese-
n pariutumis- ja laumautumisajan jälkeen hylkeen huuta-
minen ei kannattanut; syksyisin eläimet suorastaan kaikkosivat huudosta.²³¹

Hylkeen huutamisessa käytettiin aseena ennen pitkävartista harppuunaa, kuten Olaus Magnus (1555) on kuvannut. Viime vuosisatoina pyynti ta-
pahtui hyljepyyssyllä, 1900-luvulla kiväärillä. Tapa oli todennäköisesti aikoi-
naan käytössä myös eteläisellä Itämerellä: osa tanskalaisista hylkeiden hou-
kuttelupyynnin maininnoista²³² koskenee harmaahylkeen houkuttelua, vaikka vanhoissa tiedoissa hyljelajia ei ole kerrottu.

Hylkeen kuvan käyttö

Hylkeitä on houkuteltu saalistuspaikalle sen lajitoveria esittävällä keinote-
koisella *kuvalla* tai siten, että jo tapettu hylje on laitettu pyyntipaikalle mahdollisimman luonnolliseen asentoon houkuttimeksi. Jälkimmäistä me-
nettelyä käytettiin mm. satunnaisesti jääreunalla hylkeitä ammuttaessa.²³³ Laatokalta ja Gotlannista on tiedossa hylkeen houkuttelutapa, jossa hou-
kuttimena käytettiin puusta veistettyä hylkeen *kuvaa* tai täytettyä hyljettä.

Laatokalla norpan kuva oli aikuisen eläimen kokoinen ja näköinen mäntypölkystä tai laudasta veistetty, mustaksi hiilletty tai maalattu *pulama* (eli *pulvana*). Se asetettiin jäänreunalle (tai kesällä *maanittelupyynnissä* ranta-

²³⁰ Andersson 1945:180–181; F. Lundelin käsikirj.

²³¹ F. Lundelin käsikirj.; Andersson 1945:181.

²³² Thomsen 1886; Söndergaard ym. 1976:65.

²³³ Fagerudd 1996:53.

kalliolle) ja mies jäi puolestaan jäätöryyn tai valkeaksi naamioidun kelkan taakse väijymään ja odottamaan, että norppa tulisi *pulaman* houkuttelemana ampumaetäisyydelle.²³⁴

Gotlannissa tiedetään harmaahyljeluodolla käytetyn täytettyä, vaaleaa ja kevyttä hyljettä, jolla saatettiin sekä houkutella että hämätä hylkeitä. Täytetty hylje tuotiin parimiehisen pyyntipartion veneessä luodon luo, ampuja laskeutui veteen kahlaten täytetty hylje edellään ja pyssy mukanaan kohti luotoa. Mies jäi esim. lähellä luotoa olevien rantakivien luo, kunnes joku luodon lepäilevistä hylkeistä tuli uteliaaksi uutta valehyljettä kohtaan: hylje ammuttiin heti esim. rantaveteen, kun vain voitiin. Pyyntitapa oli terveyttä koetteleva, sillä toisinaan ampuja joutui hylkeineen seisomaan kylmässä rantavedessä tunninkin, eikä tuottokaan ollut suuri, sillä kerralla saatiin yleensä vain yksi hylje. Tapa oli paikallisten luotsien keksimä ja käyttämä.²³⁵

Kuvien käyttöä on epäilty nuoreksi, tuliaseiden mukanaan tuomaksi ilmiöksi pohjoismaisessa metsästyskulttuurissa (pitäviä perusteita oletukselle ei ole tosin esitetty). Tämän mukaisesti laatokkalaista *pulamaa* on pidetty myöhäisenä sovellutuksena paremmin linnustuksesta tunnetusta kuvien käytöstä.²³⁶

D. Hylkeen hämääminen

Vanha pohjoisten kansojen (mm. inuitien, samojedien ja tsuktsien)²³⁷ tapa lähestyttäessä hyljettä pyyntietäisyydelle oli sen *hämääminen*, jolloin hyljettä ei varsinaisesti pyritty houkuttelemaan lähemmäksi pyytäjää vaan *saamaan se ymmälle tai harhautetuksi* niin, että eläin luuli lähestyjää lajitoverikseen. Tavoitteena oli päästä riittävän lähelle hyljettä, jotta asetta voitiin käyttää. Tällaista hämäämistä on kutsuttu epätarkasti *maanitteluksi*,²³⁸ vaikka toiminnallisesti maanittelu eli houkuttelu oli eri tarkoituksessa ja yhteydessä harjoitettu pyyntitekniikka.

Hämäämistarkoituksessa hylkeitä on metsästyksen yhteydessä petetty ainakin 1) *hyljettä esittämällä*, 2) *metelöimällä*, 3) *matkimalla hylkeen tapaa raapia jäätä*, ja 4) *uittamalla hylkeenpäästä muistuttavaa puuta harppunapyyntin yhteydessä*. Nämä hämäystavat on kuvattu seuraavassa. Lisäksi passiivisen verkko-pyyntin yhteydessä hylkeitä harhautettiin mm. tekokivellä (ks. *Verkko-pyynti tekokiveltä ja Hyljeloukku*).

²³⁴ Härmäläinen J. käsikirj.; Forström 1894:18; Relander 1903:17; Savinainen 1997:312.

²³⁵ Sæve 1867:158.

²³⁶ Lehtonen 1974b:143.

²³⁷ esim. Holm 1914:51; Sirelius 1921:143; Nelson 1899:129; Manning 1944:143.

²³⁸ esim. Tuomi-Nikula 1982.

Hämääminen hyljettä esittäen

Kun hyljettä lähestyttiin esim. jääpyynnissä, pyrittiin se aina tekemään tuulen alapuolelta, jolloin hylkeen oli pakko turvautua näköaistiinsa ja kuuloonsa, jotka kummatkin olivat pyytäjien mukaan vajavaisemmat kuin tarkka hajuaisti. Tällöin voitiin eläimen hämäämiseksi matkia sen liikkeitä liikuttelemalla esim. jalkoja tai päätä tai päästelemällä sopivia, rauhallisia ääniä. Hämäykseen käytettiin pukineina esimerkiksi harmaata lakkia, tummia vaatteita tai hylkeennahkoja.²³⁹

Pohjanmaan jääpyynnissä harmaahylkeen hämääminen oli mm. 1700-luvun alussa tavallista:

”Metsästäjä ryömii nyt hitaasti eteenpäin (pukeutuneena nuoren hylkeen nahkaan) ja lähestyy hyljettä yhä lähemmäksi ja lähemmäksi. Useasti tapahtuu tällaisessa pyynnissä, että pyyntimies raapii kädellä jäätä, liikuttaa päätänsä ylös ja alas ja matkii hylkeen ääntä. Hylje, jolla näkö on huonompi kuin kuulo, luulee, että äänen synnyttäjä on toinen hylje. Tämän takia se ei pelkää. Silloin metsästäjä ampuu nopeasti aseellansa.”²⁴⁰

”Hylkeenpyytäjä kirkuu hylkeittein tavoin ja ryömii vatsallaan, nostaa tuon tuostakin jalkansa ilmaan sekä lyö tahi taputtaa niitä yhteen... hylkeenampuja taas kaataa jonkun, unohtamatta laukausten välillä kirkua ja lyödä yhteen jalkojaan”.²⁴¹

Noin 150 vuotta myöhemmin pukeutumista hylkeennahkaan ei enää käytetty Pohjanlahdella, mikä mainitaan Nordlundin (1866) kertomuksessa Närpiön seudulta. Sen sijaan Suomenlahdella tapa muistettiin 1800-luvun puolivälin jälkeenkin.²⁴² Pitkänen (1900:42–43) on julkaissut Tammiosta hyvän kuvauksen hämäyksen käytöstä:

”Pyytöön lähdettyään mies pukeutuu walkeaan pukuun pääläest kanta-päähän, ottaa tangon, joka on lylynen 6 metriä pitkä, 8 senttimetriä lewä ja 5 korkea, mukaansa sekä pyssyn, harkin ja rapsun ja lähtee pyrkimään tangon kanssa hylettä ampumatilaan. Ensin hän kulkee polwillaan tangon päällä, sekä sitte, kun on päässyt noin 300 metriä lähelle, alkaa hän kulkea vatsallaan tangon päällä. Tämä vatsallaan kulkeminen on hywin tarkka tehtävä, jos mielit lakeassa, ilman minkäänlaista warjoa hylettä lähestyä. On otettava huomioon kaikki hylkeen liikkeet ja matkittawa niitä, aiwan samalla tawalla kun hylekin, kun hyle nousee katsomaan katsoo pyytäjä samoin, jos se raapii kuwetta kädellään, tee samoin. Kun hyle painaa päänsä alas ja alkaa nukkua, on silloin aiwan hiljaa sitä lähestyttävä. Monta kertaa on hyle makaawinaan aiwan rauhallaan, mutta sittekin se pitää tarkalla lähestywää murhamiestään ja pahaa aawistaen, luikahtaa reikänsä.”

²³⁹ Olaus Magnus 1555:kap.V.; Eurén 1855:19.

²⁴⁰ Wijkar 1707:II:4§, suomennos kirjoittajan.

²⁴¹ Cneiff 1757:185, suomennos Hämläisen 1930:97–98.

²⁴² Eurén 1855:19; Anon. 1877:219.

Hylkeen äänen ja käyttäytymisen matkiminen oli yleisesti käytössä harmaahylkeitä lähestyttäessä Pohjanlahdellakin ainakin vielä 1900-luvun alussa pyssy- ja kivääripyynninkin aikakaudella, sillä 1920-luvulla asiasta kerrottiin kuvauksia mm. Raippaluodossa. Raippaluotolaisten mukaan ampuja käytti tuolloin harmaita vaatteita ja ryömiessään kohti hyljettä nosteli silloin tällöin toisen jalkansa ylös, mikä esitti koholla olevaa hylkeen päätä. Näin hylje antoi narrata itsensä ampumamatkalle.²⁴³ Norrbottenin pyyntimiesten keskuudessa Alakainuun (nykyisin Kalix) pyytäjät tunnettiin erityisesti hyvinä hylkeen hämääjinä: 1800-luvun lopulla heidän keskuudessaan tämä tapa (*krypa svart*, ”ryömiä mustana”) oli yleisempi kuin hiipiä valkean varjon takana ampumaetaisyydelle.²⁴⁴ Harmaahyljettä saatettiin hämätä myös heittämällä karvalakki hylkeen eteen: eläin painoi lakin olettamanaan vihollisena alleen, jolloin pyyntimies pääsi iskemään nuijalla tai piikillä hyljettä päähän.²⁴⁵

Jääpyynnissä hämäämistä käytettiin etupäässä harmaahylkeelle. Joissakin tutkimuksissa hämääminen on yhdistetty norpan metsästyksen,²⁴⁶ mutta Itämerellä pääkohde lienee ollut harmaahylje.

Rapsun (sälskrapa) käyttö

Jäällä norppaa lähestyttäessä sitä pyrittiin hämäämään eri tavoin kuin harmaahyljettä. Tämä tapahtui aikoinaan kuten Wijkar (1707) kertoo: hylkeenampuja lähestyessään loppuvaiheessa hyljettä, ”raapi jäätä aikaisemmin surmatun hylkeen käpälällä”.²⁴⁷ Tapa pohjautunee siihen, että hylkeen tullessa epäluuloiseksi ja havaittuaan lähestyjän, pyytäjä on raapinut jäätä samalla tavoin kuin hylje liikkeessaan jäällä. Näin hyljettä on harhautettu luulemaan lajitoverinsa lähestyvän.

Raaputukseen käytettiin aiemmin ammutun hylkeen käpälää. Tällaista tapaa ei käytetty enää 1900-luvulla Pohjanlahdella eikä Ahvenanmaalla,²⁴⁸ mutta Jirlowin (1930) kertomuksesta tämä on tunnistettavissa: tuolloin Västerbottenissa välineen nimenä muistettiin *kräkarpinn*.

Suomenlahdella puisen, hylkeenkäpälää muistuttavan välineen nimitykset *rapsu*, *raappu* ja *sälskrapa* on taltioitu 1900-luvun alussa. Suomenlahdella käytetyn rapsun käyttötarkoituksen on väitetty kokonaan muuttuneen alkuperäisestä: se olisi ollut *tangolla* eli *ajopuulla* makaavan ampujan apuväline hänen vetäessään itseään kohti hyljettä.²⁴⁹ Tämä rapsun muuttunut

²⁴³ Hämäläinen 1930:100.

²⁴⁴ Brännström 1934:257.

²⁴⁵ S.Laurila käsikirj.

²⁴⁶ esim. Nunez 1990b:32.

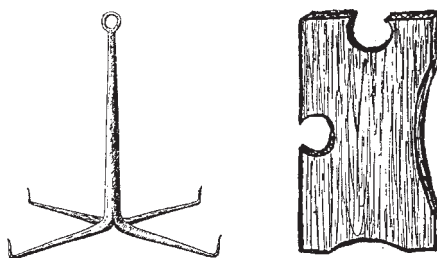
²⁴⁷ Wijkar 1707/Hämäläinen 1930. s. 94.

²⁴⁸ esim. Andersson 1945:189.

²⁴⁹ Itkonen 1923, Hämäläinen 1930 ja heitä siteeranneet Aalberg (1963:88) on valokuvannut ”raap-

Kuva 42. Saaristomerén ampumispyynnille oli tyypillistä hylkeiden ampuminen myös veeteen, missä tarvittiin apuna hyljenaaraa. Vasemmalla hyljenaara Jurmosta, oikealla Ahvenanmaan ja Saaristomerén avovesikauden pyssypyynnissä käytetty piipun puutuki (Andersson 1945).

Kuva 43. Hylkeen houkuttelussa käytetty rapsu Suomenlahden Pellingistä (Landtman 1935).

käyttö (jos se ei ole väärinkäsitys) on koskenut vain osaa Itäistä Suomenlahtea, sillä esim. Porvoon edustalla rapsulla tiedettiin nimenomaan hämätyn hyljettä. Porvoon saaristossa *sälskrapa* oli puinen, hylkeen käpälän muotoinen, viisi tuumaa pitkä ja siihen oli kiinnitetty kolmesta viiteen hylkeenkynttä.²⁵⁰

Itämeren alueella rapsun alkuperäinen käyttö hylkeen hämäämiseen säilyi pisimpään eli 1800-luvun lopulle Itä-Uudenmaan ruotsinkielisessä saaristossa, jossa sillä (*sälskrapa*) hämättiin norppaa raaputtamalla jäätä toistuvasti kerran kaksi lähestyttäessä sitä ryömien ampumaetäisyydelle, vastaten juuri samalla tavoin kuin eläin itse teki. Rapsua käytettiin myös odotettaessa hyljenaarasta avannolle: eläin luuli näin poikasen olevan jäällä. Rapsulla hämättiin emohyljettä, kun kuutti oli pyydetty ja harppuunan kanssa odoteltiin emoa tai siinä vaiheessa, kun valmistauduttiin kuutinraudan (*metkrok*, *sälkrok*) käyttöön ja -uittoon, jotta norppanaaras ei kaikkonaisi poikasavantonsa luota.²⁵¹

Beringinsalmen inuitien ja tsuktsien rapsut²⁵² olivat hyvin samankaltaisia kuin Porvoon saaristosta ja itäisen Suomenlahden saarilta kuvatut rapsut. Rapsun ”alkuperäiset” hylkeenkyntet korvattiin kaikkialla välineen käyttöalueella viimeistään 1900-luvun alussa rautanauiloilla. Edelleenkin Grön-

sun” entisen tytärsaarelaisen (?) hyljemiehen kodin seinältä muiden muistoesineiden joukossa ja antaa kirjansa kuvatekstissä identtisen selityksen sen käytölle Itkosen (1923) tallettamaan verrattuna; Itkosen tekstin vaikutus tähän kirjaukseen ei ole tiedossa.

²⁵⁰ Pellingistä: Allardt (1925) ja Landtman (1936). Myös Husgafvel (käsikirj.) ja Pitkänen (1900:43) mainitsevat rapsua käytetyn Vehkalahdella ja Tammiossa tangolla hyljettä lähestyttäessä.

²⁵¹ Allardt 1925:482; Landtman 1936:12.

²⁵² Nelson 1899:129; Härmäläinen 1930:94–97,100.

lannin inuitien jälle nousseen norpan (*uuttoq*) pyynnissä hylkeen hämääminen raaputtamalla on yleistä.²⁵³ Levinneisyytensä, käyttöalueellaan samankaltaisena säilyneen muotonsa ja käyttötapaansa perusteella rapsu lienee jo esihistoriallisen ajan hämäämisväline.

Räikkä ja metelöinti

Hylkeen hämäämiseksi on väitetty Perämerellä käytetyn ääntä päästävää *räikkää* tai *räihkää*. Tämä on perustunut mm. Keski-Pohjanmaan rannikon pyyntikuvaukseen 1750-luvulta:

Jos he saavat nähdä jonkun hylkeen, niin he pukeutuneina valkoisiin vasikannahkaturkkeihin ja harmaat lakit päässä lähestyvät sitä erikoisella sitä varten tehdyllä suksella eli jalaksella... Kun nyt hylje lepää jäällä, vetää mies itseänsä tätä tarkoitusta varten tehdyllä sauvalla, jonka päässä on rautapiikki, vähitellen esille, nojaten toista polveansa jalakseen. Mitä lähemmäksi hän lähestyy eläintä, sitä varovaisempi on oltava; sitten mies asettuu paikoilleen ja sovittaa kaikki liikkeensä hylkeen kummallisten eleiden mukaisiksi ja samalla vähitellen vetäytyy eteenpäin. Hänen on tarkoin otettava huomioon, kuinka hylje keikuttelee päätänsä, ja sovellutettava päänsä heiluttaminen sen mukaan. Kun hylje siis paistattaa päivää jäällä, ihmettelee se miestä ja iloitsee suuresti, arvelleen epäilemättä odotetun olevan toisen hylkeen, sekä ilmaisee mielihyvänsä kaikenlaisilla hullunkurisilla liikkeillä ja päästää ilmoille ihmeellisen äänensä. Miehellä on kädessään ns. *räikkä*, jolla hän vastaa hylkeelle ja saa sen vielä enemmän ihmettelemään.²⁵⁴

Hyljeräikästä on myös väitetty säilyneen yksi kappale Himangan kotiseutumuseossa,²⁵⁵ mutta kesän 1999 etsinnöistä huolimatta esinettä ei kokoelmista löytynyt.²⁵⁶ Myöskään muuta kuvausta tai tietoa räikän käytöstä ei liene olemassa kuin se, mitä edellä kerrotun 1750-luvun Kalajoen hylkeenpyyntikertomuksessa on mainittu. Tämän perusteella räikkä olisi kadonnut käytöstä Perämerellä ehkä 1800-luvulla, sillä 1900-luvun alun kuvauksissa sitä ei mainita.²⁵⁷ Koska tarkempaa tietoa esineestä ei ole, on jopa todennäköistä, että väline olisi sama kuin em. suomenlahtelainen *rapsu* eli *raappu*. Näin ollen tulkintaa erillisen, mekaanisesti esim. pyörittämällä ääntä päästävän hyljeräikän olemassaolosta ei voida vahvistaa.

Sen sijaan ääntä pitämällä ja metelöimällä tiedetään eräiden Ahvenanmaan saaristolaisten Kumlingessa ja Brändössä pyytäneen norppia sellaisina talvina,

²⁵³ Hertz 1995:112.

²⁵⁴ Salmenius 1754:38, suomennos Hämäläisen (1930:98-99); lyhyempi suomennos myös teoksessa Tuulasvaara Jaakko 1960:Suur-Kalajoen historia II (Kokkola).

²⁵⁵ Tuomi-Nikula 1982:246.

²⁵⁶ Tuorila Yrjö suull.ilm.

²⁵⁷ esim. Tuomi-Nikula 1982:246.

jolloin isot selkävedet olivat avoimia: pari miestä lähti veneineen jäänreunalle, jossa kovaa meteliä pitämällä saatiin hylkeet – ehkä pelkystä uteliaisuudesta – katsomaan pinnalle metelin lähdeä, jolloin niitä voitiin ampua. Kuutamoiset yöt kuuluvat olleen tähän pyyntiin parhaimmat.²⁵⁸ Tarkempaa tietoa pyyntitavasta ei ole säilynyt, mutta se perustui hylkeiden uteliaisuuteen.

Metelöimällä tiedetään muuallakin hämätyn hylkeitä: inuitien tiedetään käyttäneen harvinaista pyyntitapaa, jossa kahdeksankin miestä hiipi kohti makaavaa hyljettä kunnes tämä nosti päätään. Silloin etummaisiet miehet pysähtyivät ja alkoivat huutaa niin lujaa kuin pystyivät; samaan aikaan loput miehet yllättivät hämääntyneen hylkeen juoksemalla sen luo ja iskivät harppuunallaan.²⁵⁹

Kumbelpuun uitto seiväsharppuunapyyntissä

Hylkeensoutu (*sälrodd*) eli hylkeiden etsiminen ja metsästäminen pikkuveneellä soutaen ulkoluodoilla ja karikoilla oli 1600- ja 1700-lukujen asiakirjojen mukaan yleistä sekä Suomessa että Ruotsissa. Tässä pyynnistä tyyminä syysöinä on Ruotsin Hälsinglannista 1670-luvulta tietoja, että siinä käytettiin osaksi hämäämismenetelmää lahdenpoukamassa lepäävän hylkeen harhauttamiseksi. Pitkä etuseiväs toimi aseena (harppuunan) kiinnitysvartena. Jälkimmäiseen, pyytäjän kädessään pitelemään varteen oli puolestaan kiinnitetty pyöreä, mustaksi hiielletty puu (*kumbel*), jota eläin luuli lähestyvän hylkeen pääksi. Näin hämäten lepäileviä hylkeitä saatiin harppuunoitua pikkuveneestä (ks. tarkemmin *Hylkeen yllättäminen veneellä ja seiväsharppuunalla*).

E. Avantopyyntin muodot

Kiintojään avantopyynti oli ennen Itämeren pohjoisosissa keskeinen norppan metsästysmuoto. Oulujoen hylje- ja harppuunalöydöstä päätellen norppia vaanittiin hengitysavannoilta kivikaudella luukärkinen harppuuna aseena.²⁶⁰ Norppa elää muista hyljelajeista poiketen läpi talven kiintojääalueella omilla elinpiireillään pitäen auki hengitys- ja pesäreikäavantojaan. Koska laji on näistä rei'istä jatkuvasti riippuvainen, sen pyynti tapahtui helpoimmin juuri avannoilta. Hengitysavantojen löytymisessä koira oli aina välttämätön, jos jään päällä oli lunta.²⁶¹

Pyynnin onnistumisen edellytys oli kiintojään eheys ja mielellään vähälumisuus: jäiden ollessa heikkoja ja rikkiäisiä hylkeillä oli luonnollisia

²⁵⁸ Andersson 1945:189.

²⁵⁹ Ross 1835:451.

²⁶⁰ Leppäaho 1936.

²⁶¹ Niemelä 1934c:59.

hengitysreikiä kaikkialla (Suomenlahdella tällaisen talven nimenä *rikostalvi*). Tällä pyyntitavalla saatiin jääoloista riippuen vielä 1920-luvulla Suomenlahden itäisimmästä osasta satakunta norppaa talvessa.²⁶² Täältä ovat peräisin myös yksityiskohtaisimmat tiedot avantopyynnistä.

Avantopyynnin tekniikoita oli useita. Eräitä näistä käytettiin myös harmaahylkeelle silloin, kun laji oli nopean jäätymisen takia jäänyt eristykseen avovedestä ylläpitäen ehkä paria avantoa.²⁶³ Avantopyynnin onnistuminen vaati myös yksityiskohtaista tietoa hylkeiden käyttäytymisestä jään alla. Tästä tietoudesta saa kuvan pyytäjien kertomuksista – tiedot on myöhempi biologinen tutkimus vahvistanut.²⁶⁴

Norpan reikä- eli avantopyynti

Avantopyynti eli *reikäpyyntö* oli muinainen norppien jääpyynnin päätapa. Aaseksi pyyntiin tarvittiin harppuuna (suomeksi tavallisimmin *hylkirauta*; ruotsiksi *själjärn*), joka oli useimmiten kiinnitettynä *jääpiikkiin* (*piikki, kölva, kölvtaken*). Koira oli *eloksen* (suomenlahtelainen nimitys hylkeen elinpiiristä) etsinnässä korvaamaton apu. Pyynnin aikana ”ylimääräisiä” hylkeen hengitysavantoja tuhottiin rikkomalla (*kastettiin maahan, kaadettiin*) ne tai ne tukittiin jäillä (reiät *rosmattiin*, Virolahti). Tällaiseen avantoon ei hylje tullut, jos siihen oli esim. tipahdellut lunta. Vain pyyntiavanto tai –avannot jätettiin koskematta. Tällaisia hengitysreikiä varten pyytäjällä tuli olla rautarassi, jolla varovasti tunnustellen haettiin reikä esille: se ei ”turmellut” reikää eikä juuri karistanut luntakaan. Tätä reikää voitiin käyttää hylkeen iskemiseen, kun hylje tuli siihen henkäämään, mutta lyöntiä oli silti epävarmaa saada osumaan hangen läpi.²⁶⁵

Kokenut pyytäjä pystyi määrittelemään todennäköisen hengitysavannon, jolle hylje tulisi henkäämään. Näin hän pystyi harjoittamaan yksinkin avantopyyntiä.²⁶⁶

Suomenlahdella avantopyynnin yleisenä nimenä oli *reikäpyyntö*, myös *napukka-* eli *kuokkapyyntö* (harppuunan nimitysten mukaan). Ajallisesti avantopyynti tehtiin Suomenlahdella heti norpan *poikapyydön* eli *kuutinrautapyynnin* jälkeen tai jo sen yhteydessä, jos kuutteja ei saatu enää kiinni.²⁶⁷

Vanhin yksityiskohtainen kuvaus Itämeren avantopyynnistä on Pohjanlahdelta (Wijkar 1707):

²⁶² Niemelä 1928:218.

²⁶³ tarkemmin Aalberg 1937.

²⁶⁴ esim. norpan jään alla tapahtuvia liikkeitä on tutkittu vasta viime vuosikymmenen aikana lähinnä Kanadan rannikolla (esim. Wartzok et al. 1992) ja nämä käyttäytymistiedot vahvistavat mm. Suomenlahden pyytäjien kertomuksia.

²⁶⁵ Niemelä 1928:216–217.

²⁶⁶ Rechartt käsikirj.; Paasi 1966:10–11; Niemelä 1928:215.

²⁶⁷ Saari Oskari, käsikirj.; Rechartt käsikirj.; Inkilä 1939:87–100; Aalberg 1963:91–92;

”Kolmas tapa on se, että pyytjä asettuu ... valmiiksi iskemään avannolle, johon odottaa hylkeen tulevan hengittämään tai missä kuulee sen altapäin raapivan jäätä jaloillaan (sillä altapäin hylje puhkaisee jään helposti, toisin kuin ylhäältäpäin). Kädessä hän pitää asetta nimeltä *kiölfstakan*, jonka teränä on köyden päähän kiinnitetty väkärauta. Eläimen pään näyttäytyessä avannossa, hän iskee raudan niin syvään eläimeen kuin jaksaa ja vetää aseensa varren takaisin. Sitten hän antaa köyden juosta jonkun verran (kun hylje rautoineen on kiinni köydessä), kunnes eläin verenvuodon takia heikentyneenä menettää voimansa ja pyytjä vetää sen vihdoin jäälle. Jos on kysymyksessä suurempi, *grå-siäliksi* kutsuttu hylje, antaa se vastusta kahdellekin miehelle niin, että sitä vetäessä he saavat käyttää kaiken voimansa”.²⁶⁸

Kokenut avantopyytjä Onni Paasi (1966:11) on kuvannut yksityiskohtaisimmin reikäpyydön tekniikan:

”Hengitysreiän löydettyään pyyntimies tarkastaa, onko se selvä ja hyvä. Muuten sen ollessa epäilyttävä hän piikillä sen rikkoo, ”*kastaa maahan*”. Reiän ollessa kunnollinen hän valmistautuu seisomaan sen vieressä. Hän laittaa *piikin* varteen *kuokan*, mikä on kartiomainen sisäpuolen yläosasta. Samoin vastaavasti piikinvarren pää on veistetty kartioksi *paulan* ollessa 2,5 – 3 m pitkä, silmukalla kiinni kuokassa. Sen hän kiertää pari kierrosta piikinvarren ympäri. Lopuksi kierros kämmenensä ympäri paulanpään ollessa käsivarteen kiinnitettynä lenkkisilmukalla. Hän tarkkaa reiästä lyöntietäisyyden, myös tuulensuunnan, asettuu tuulen alle sekä katsoo, ettei oma varjo heitä kuvaa reiän päälle, jos on aurinkoinen päivä. Näin valmistautuneena hän vielä tarkastaa, että kuokka on tulevasti paikoillaan, asettuu seisomaan oikea käsi piikin terässä putkea vasten lyömäaseen ollessa selän takana, vasen käsi pitää kannattaen piikinvarrtta kuokkineen. kun lyönti tulee, vasen käsi irrotetaan ja oikealla nostetaan takakautta ylös kiertäen se eteen ja yhteen menoon suoraan iskien reikään ja hylkeeseen.

Hylkeen tullessa henkäämään ei ole hyvä heti lyödä, sillä se toisinaan jostain syystä laskee alas ja nousee asettuen aivan reiän täyteiseksi, sillä reikä on jään pinnasta alaspäin suurenava eli kartiomainen. Näin asettuneena se on täysosuma. Koira ja sukset ym. on jätettävä etemmäksi tuulen alle. ”Jännänä” seisoen on oltava aivan hiljaa, korva tarkkana, jalkoja nostelematta. Ukot ennen sanoivat, että sylkeä ei saanut kuin takinliepeelle, niin tarkkana piti olla. Toisinaan hyle tulee, ettei sitä huomaa ennen kuin alkaa kuulua hengitys. Jos on tuulinen ilma, niin huonokuuloinen joutuu kyyristymään... Hylettä reiästä lyödessä tuntuu kuin kuokka menisi jauhosäkkiin itse mennessä polvilleen ja kuokan jäädessä kiinni hylkeeseen sekä piikin jäädessä käteen. (Sitten) suurennetaan reikää, että saadaan hyle tulemaan ylös.”

²⁶⁸ Wijkar 1707, suomennos kirjoittajan. Vastaava harppuunapyynti oli Cneiffin (1757:186) mukaan Pohjanmaalla tavallinen.

Pyytäjältä vaadittiin monenlaista taitoa ja kärsivällisyyttä pyynnin onnistumiseksi:

”Ennenkuin tottuu tarkaksi lyöjäksi, täytyy harjoitella ja saada käsi tarkaksi ja liikkeet päättäväisiksi. Pienikin viivytyks lyönneissä ja epäröinti voivat ajaa hylkeen pois reijästä. Seisominen kylminä päivinä ei ole mikään helppo tehtävä. Täytyy seisoa monta tuntia peräkkäin ennenkuin saadaan hylje kuuluviin, tahi päästään varmuuteen onko aihetta sillä alueella pyyntiä jatkaa. Pieninkin liikahdus tahi ääni voi ajaa hylkeen pois, jos se on reijän lähetyvillä. Seisoessa tuppautuvat jalat ja kädet puutumaan, lapikkaiden olkitäytteidenkin läpi tahtoo lumi ja jää kylmätä jalkoja, keväinen ahava leikkaa armottomasti kasvojen paljaita osia ja avarat lumilakeudet aina silmien edessä miehiä vaivaa lumisokeus...”²⁶⁹

Pohjanlahdella norpan jääpyynti muuttui 1600- ja 1700-lukujen kuluessa lähes yksinomaan ampumispyynniksi, ja avantopyyntimenetelmät unohtuivat. Sen sijaan itäisellä Suomenlahdella pyydettiin norppaa, joskus myös hallia vielä 1900-luvulla harppuunalla. Esimerkiksi tärkeimmän hylkeenpyyntisaaren eli Tytärsaaren saaliista yli puolet saatiin harppuunalla 1920- ja 1930-luvuilla.²⁷⁰

Laatokalta avantopyyntistä on vain epäsuoria viitteitä. Paikoin Kannaksen puoleisissa rantapitäjissä harjoitettiin, ehkä vain kokeilulukuonaisesti 1900-luvun alussa, norpan poikasajan pyytöä, jossa aseena oli ns. *norppakoukku* (varressa ollut kiinteä rautakoukku, joka oli itse asiassa hyljenaa-*ra*).²⁷¹ Laatokan muinaisesta harppuunapyyntistä saattaa olla epäsuora viite se, että Pielisen Karjalan murteessa *norpalla käynti* tarkoitti kalan pyyntiä jäältä iskemällä (kolkkaamalla). Termi lienee peräisin norpan jääpyynnistä; *norppa* -sanaa on käytetty alunperin hylkeestä vain Laatokalla ja siitä itään olevilla alueilla, mutta ei Itämerellä tai Saimaalla.²⁷² Harppuunapyyntistä ei ole tietoja Saimaan vesistöalueelta.²⁷³

Harmaahylkeen avantopyynti

Harmaahyljettä voitiin pyytää avannoista vain, jos eläimet yllättävän jääty-
misen takia jäivät eristyksiin avovedestä ylläpitäen lajityypillisesti yhtä tai

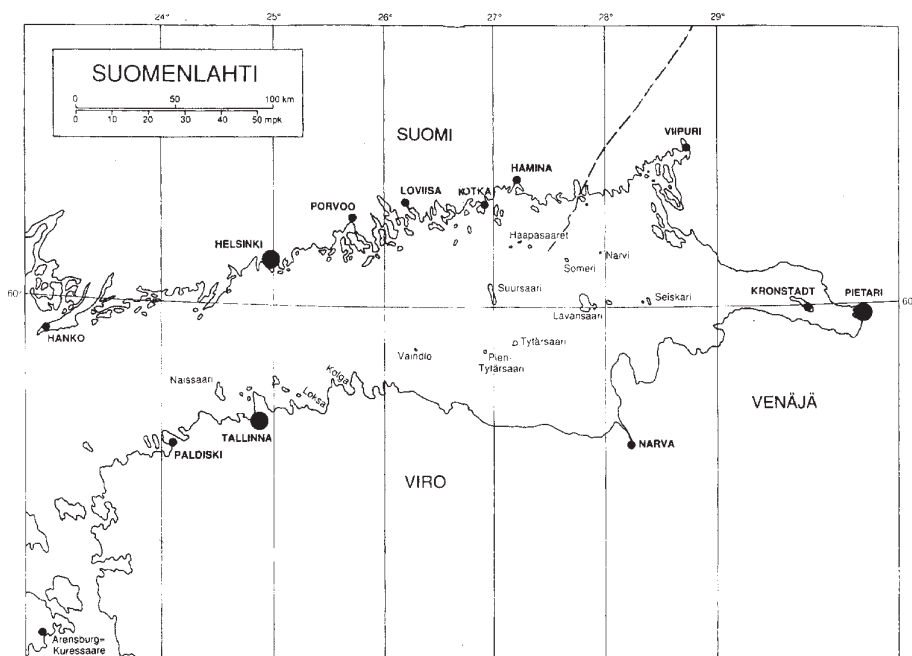
²⁶⁹ Niemelä 1928:217–218.

²⁷⁰ Itkonen 1923:33; Aalberg 1963:92.

²⁷¹ Marttinen Iivo käsikirj.; Koponen 1986:211.

²⁷² Nirvi 1944:187–188. Tosin Itäisellä Suomenlahdella ainakin Lavansaarella tunnettiin Laatokan hylkeen kutsumanimi, sillä kun pyytäjät siirtyivät jäälle, hyljettä saatettiin kutsua joko kalaksi tai norpaksi, sillä vallinneen sanakiellon mukaan pyydetävää eläintä ei saanut kutsua omalla nimellään (Hannula 1947:43). Näin Laatokan hylkeen nimeä voitiin käyttää Suomenlahdella, koska se ei ollut Suomenlahdella elävän hylkeen nimi!

²⁷³ esim. Museoviraston ja SKS:n käsikirjoitusarkistot eivät tunne Saimaalta avanto- tai norpan poikaspyyntiä; Nirvi 1944:187–188.

Kuva 44. Karttaan merkityt Itäisen Suomenlahden hylkeenpyyntisaarten väestö säilytti Itämerellä pisimpään monia vanhoja norpan jääpyyntitekniikoita. Väestö jouduttiin evakuoimaan Suomeen syksyllä 1939 ja talvisodassa saaret siirtyivät Neuvostoliitolle. Tämä käytännössä lopetti monien ikivanhojen hylkeenpyyntitekniikoiden harjoittamisen. Samankaltainen kohdalo oli useilla Viron hylkeenpyyntiyhteisöillä, sillä neuvostoaikana hylkeenpyyntiä oli Baltian rannikolla perinteiseen tapaan käytännössä mahdotonta harjoittaa.

kahta hengitysavantoa jäällenousureiän (ruotsiksi *brunn*) lisäksi.²⁷⁴ Pyynti tapahtui jäällenousureiästä, jolloin hengitysavanto oli tukittu tai särjetty. Tällainen pyynti oli tyypillistä kaikkialla Itämerellä. Itäisellä Suomenlahdella, missä oltiin avantopyynnin spesialisteja, pyynti tapahtui turvallisuussyistä harmaaehylkeen hengitysavannosta:

”Toinen mies asettuu suuremmalle reijälle eikä laske hallia siihen hengittämään, mutta toinen pyyntimies asettuu hengitysreijälle ja odottaa harpuuna lyöntivalmiina hallin saapumista hengittämään. Kun hengitysreijällä oleva mies saa harpuunan löydyksi halliin kiinni, vetää hän hallin tiukalle jäänlakeen. Samalla saapuu myös toinen mies nopeasti paikalle ja lyö harpuunansa saaliiseen. Nyt vasta on saalis varmasti tallessa. Ylös nousureijältä ei ole sopivaa hallia tavoittaa harppuunalla, kun tällöin voimakas eläin saat-taa viedä miehen mukanaan (jään alle). Näin umpijäähän jääneitä halleja

²⁷⁴ Andersson 1945:160–167; Klein 1930:140;

voidaan saada runsaasti samankin päivän kuluessa. Se ei silloin enää ole pyyntiä, vaan suoranaista teurastusta.”²⁷⁵

Harmaahylkeen avantopyynti oli tavallista 1700- ja 1800-luvuilla mm. Tanskan salmissa silloin, kun meri sattui jäätymään kiintojäähän: esim. talvella 1776 näin pyydettiin Lillebeltin eteläpuolelta useita kymmeniä harmaahylkeitä.²⁷⁶ Tapahtuman sattuessa oli mahdotonta saada väkeä edes juhlapyhänä kirkkoon, kun seurakuntalaisista suurin osa oli hylkeenpyynnissä.²⁷⁷

Harppuunaa käytettiin harmaahylkeisiin myös silloin, kun niillä oli mahdollisuus karata veteen tai emä oli sukeltanut poikasen jäädessä jälle, jolloin jäätiin avannon partaalle odottamaan.²⁷⁸ Harppuunan ja siihen yhdistetty nuijan tai jääpiikin käyttö olivat 1800-luvun puolivälissä jääpyyntitapoja esim. Tanskan saaristossa, Gotlannin vesillä ja 1920-luvulla Riianlahdella. Näitä lähipyyntimatkoja tehtiin lähinnä jalan ilman apukulkuneuvoja. Harmaahyljekantojen taantuminen jo 1800-luvulla vaikutti Tanskassa tämän pyyntitavan häviämiseen.²⁷⁹

Pohjanlahdella harppuuna oli yleisesti jäänyt pois käytöstä 1800-luvun jälkipuoliskolle tultaessa. Merenkurkun pyytäjien tiedetään harrastaneen joskus harmaahylkeen avantopyyntiä *vekarilla* (jääpiikillä) tai jopa *puukolla*.²⁸⁰

Norppareviirin piirityspyynti

Suomenlahdella *piirityspyynti*, *lyömäpyyntö* tai *lyöntipiiritys* -termeillä on tarkoitettu organisoidun *miesjoukon* avantopyyntiä. Tällöin pyyntialueena oli tavallisesti yksi norppareviiri (*elos*), jolla eli sekä naaras poikasineen että usein hieman etämmällä asunut uroshylje. Tosin koskaan ei voitu olla varmoja, montako eläintä ”piiritetyllä” eloksella asui. *Piirityspyynti* tapahtui *poika- eli talvipyydön* jälkeen varsinkin niillä *eloksilla*, missä tiedettiin emohylkeiden pesiä olevan mutta joista poikaa ei oltu saatu kiinni. Pesä oli tässä vaiheessa tavallisesti jo sulanut (*kaatunut*).²⁸¹

Piirityspyynti on hahmoteltavissa useiden lähteiden²⁸² avulla. Pyyntiin ei kannattanut lähteä kovalla tuulella, lumituiskulla tai sumulla, sillä miesten

²⁷⁵ Aalberg 1937:3.

²⁷⁶ Berlingske Tidende 19.2.1776, josta referaatti: Dansk Fiskeritidende 1911:636.

²⁷⁷ Frydenthal 1939.

²⁷⁸ mm. Landtman 1936:15.

²⁷⁹ Säve 1867; Klein 1924:243–244; Frydendahl 1939.

²⁸⁰ Holm 1921:259; Jirlow 1930:90–91.

²⁸¹ mm. Husgafvel käsikirj.; Paasi 1966:10–11; Manninen 1931:88. Myös termejä lyönti-, kuokka- ja seisomapyynti joskus käytetty piiritys- tai avantopyynnistä, Niemelä 1928:211; Porkka 1881:373–375. Avanto- ja piirityspyynnin tekniikan on kuvannut Niemelä 1928 ja Paasi 1966, myös Inkilä 1939, Pälä 1944:126.

²⁸² Pitkänen 1900:42; Niemelä 1928; Aalberg 1937:7–8, 1963:91–92; Inkilä 1939:98–100; Paasi 1966: 10–11; myös Pälä 1943:7; Erä-Esko 1949:72, 79; Jäänkävijät- dokumenttifilmin haastattelut.

välinen tärkeä viestitys ei tällöin onnistunut. Norpan tapa pitää lukuisia henkireikiä elinpiirillään oli syynä siihen, että toisinaan yhden pyyntikunnan avantopyynti ei kannattanut, jolloin kaksi pyyntikuntaa muodosti yhteisen piirityspyyntiä varten tarkoitetun pyyntiyhtymän, *piiritösarttelin*.

Pyyntijoukon muodosti usein tavallista suurempi pyyntikunta (6–12 miestä) tai piiritösartteli, 12–25 miestä. Miehet kiersivät koirineen päivän aikana niin laajan alueen kuin ehtivät ja tukkivat löytämänsä hylkeiden reiät seuraavasti: kun mies koiran avulla löysi norpan hengitysreiän, toinen mies jäi reiälle, toinen reikä etsittiin, nyt kolmas mies jäi reiälle. Kun kolmas reikä oli löydetty, kaksi edellistä *kaatoivat* eli tukkivat hengitysreiän lumella jättäen siihen hajunsa (norppa ei tullut enää tällaiselle reiälle). Kun taas oli löydetty seuraavat kolme reikää, kaksi edellistä tukittiin. Tätä jatkettiin kunnes vähintään yhdeksän henkireikää oli löydetty, jolloin voitiin ryhtyä itse eläimen pyyntiin. Viimeisenä löydetyt reiät toimivat ”iskemis-avantoina”.

Edellytyksenä avanto- ja piirityspyynnille oli kiintojää (*terve jää*), josta hylje ei päässyt hengittämään (*puhumaan*) muualta kuin hengitysreikiensä (*elöjen*) avulla: jäiden jo sulaessa pyynti oli turhaa. Hylkeen henkireikien tukkiminen ja rikkominen (*kaataminen*) ja sen pakottaminen hengittämään vain tietyistä, miesten vartioimista rei’istä oli *ahdistamista*. Norpalla on kiintojäällä useita henkireikiä, ”usein 16 kpl”; niminä eri tyyppisille hengitys- tai kulkuavannoille oli Suomenlahdella mm. *partareikä*, *korvareikä*, *pojan korvareikä*, *salareikä*, *kaukareikä*, *pesäreikä* (*läpinäinen*), *urumareikä*, *asuntoreikä* reiän koon, sijainnin ja oletetun tai havaitun käyttötarkoituksen mukaan. Näitä reikiä aikuinen hylje piti auki mm. siihen vettä ohjaamalla eli uimalla sen alitse (hylje *astui*). Mieluiten pyyntimies haki väijymispaikkaan pesäreiän lähistöllä sijainneen ns. *korvareiän*. Mikäli miesjoukko ei saanut havaintoa hylkeestä vahtimiltaan hengitysrei’iltä noin 15 minuuttiin, yksi pyytäjistä rikkoi reikänsä ja etsi lähistöltä uuden. Tätä jatkettiin neljännestunnin välein kunnes hylje paikallistettiin.

Piirityspyyntiin osallistuneilla oli *ennalta sovittu, äänetön merkkikieli*. Miehet olivat koko ajan yhteydessä toisiinsa käsimerkeillä. Viestitystä piti seurata pyynnin onnistumiseksi; pyynti oli äänetöntä. Muuten toimintatavat pyynnissä olivat yksittäisen pyytäjän osalta samat kuin reikäpyydyssä. Pyyntivälineenä oli yksinomaan harppuuna.

Miesten äänetön viestitys kertoi, millä reiällä emä, koiras tai poika kävivät esim. pitämässä henkireikää auki *astumalla* siihen vettä, jolloin se olisi odotettavissa jollekin toiselle reiälle varsinaisesti hengittämään. Lunta laitettiin joskus pyyntiavantoon estämään hyljettä näkemästä odottavaa vaaraa, kun pyytäjä seiso ikuvalmiina tuulen alapuolella. Jos emohylje työnsi poikasensa hengittämään aukolle, sitä ei saanut lyödä. Tytärsaarelaisten sääntö oli, että emähylkeen oli annettava vetää ilmaa reiällään 3–4 kertaa, jolloin se kohosi ylemmäksi reiässä täyttäen sen kokonaan; vasta tällöin sai

lyödä. Muutenkin lyönnessä piti olla varma: ohilyöjälle oli tiedossa perinteen mukaisesti sakko (esim. viinaryypyn tarjoaminen muille), mikä hylitsi malttamattomia pyyntimiehiä.

Hylkeenpyytäjä Onni Paasi (1966:11) kuvaa muisteluissaan piirityspyynnin vaiheita yksityiskohtaisimmin (suluissa selvennyksiä, pyyntitermejä kursivoitu):

”Kun kaikki ovat asettuneet paikoilleen, jo alusta alkaen, ensimmäisestä miehestä lähtien (joka löysi *eloksen* ja ilmoitti merkillään siitä), (jokainen pyyntimies) seuraa mahdollisia merkinantoja koko *piiristä* (piiritetystä eloksesta). Yksi mies jää kiertämään mahdollisia *salareikiä* hakien. Niitä voi olla jossain *jääkäynnösten* kätköissä. Näin hän menettelee saadakseen hylkeen liikkeelle. Hylkeen liikkeessa solisten seisojan reiän läheisyydessä jäämättä henkäämään, on annettava merkki: vasen käsi vaaka-asentoon sivulle ja kuljettaen sitä takaviistosta etuviistoon. Tätä merkkiä on annettava, kunnes arvellaan, että kaikki ovat sen nähneet.

On oltava varuillaan, jos poika tulee henkäämään. Se hengittää läähättäen, vanhan (aikuisen hylkeen) hengitys on harvaa huokumista. Ei missään tapauksessa saa lyödä poikaa, sillä emähylje antaa pojan hengittää ensin. Emän käydessä henkäämään, sen tultua lyödyksi ja nostetuksi ylös, tulee poika samaan reikään, ellei se osaa omin neuvoin mennä toiselle reijälle. Näin emä kuljettaa sitä mukanaan kuin kouluttaen, pojan muuten käydessä reiän läheisyydessä asettumatta henkäämään se solisuttelee mennessä matkoihinsa. (Tällöin) on annettava merkki, sama kuin edellä, mutta käsi nousee ja laskee ylös-alas kuin aaltomaisesti sivulla kättä kuljettaen.

Sitten on vielä yksi merkki, minkä tarkoitus ei ole antajalle mieluinen; se on ohilyöntimerkki (hattu *piikin* varressa nostettava ylös). Tosin se harmittaa, mutta sitä sattuu. Osaltaan ohilyöntiin syynä on se, että lyö liian hätäisesti, ellei hyle kunnolla ole asettunut paikalleen. Toisinaan *kuokka* sattuu hylkeen kalloon ja kuokan *leikkausansa* leikkaa sen nahan näin luistaen päänahasta eikä toinen *ansapiikki* tartu nahkaan kiinni. Ohilyöntiniksikään sitä ei voi sanoa, mutta merkki on annettava.

Toisinaan tuli tuon *elopaikan* ympäristön eli *piirin* sisällä olevat kaikki hylkeet, koko perhe *partamiestä* (koirashyljettä) myöten, *lyödyksi ylös* lyhyessä ajassa ja (piiritysjoukko) sai muuttaa toiseen paikkaan. Joskus sattuu samaan piiriin jäämään kaksikin tai kolme pesäpaikkaa, että pyyntiä jää pitemmäksi aikaa. Ensimmäisen paikan henkireiät on tuhottava, piikillä hakattava, ”*maahankaataa*”. Siihen ei hyle tule, ellei ole hätätila. Sen jälkeen siirrytään lähemmäksi seuraavaa paikkaa. Usein jäävät poikahylkeet viimeisiksi. Ne ovat enimmäkseen pesän lähireiillä. Niistä ne pian tulevat lyödyksi ylös.”

Kun kaikki hylkeet oli *elokselta* saatu, pantiin alueelle hylkeenverellä sivelty jääteli, *kalvikilikka*, merkiksi tyhjennetystä reviiristä.

Muualta Itämereltä on tietoja hylkeen piirityspyynnistä harppuunoin ainakin Fynin vesiltä Tanskan salmista 1800-luvulta. Tätä tehtiin samantyypp-

pisesti kuin Suomenlahdella: yksi mies jäi kullekin hylkeen henkireiälle. Tämä perinteiseksi luonnehdittu pyyntitapa loppui Tanskan Itämeren puoleisilla vesillä 1800-luvun puolivälissä eikä sitä muutenkaan voitu harjoittaa kuin talvina, jolloin meri jäättyi.²⁸³ Ilmastohistorian mukaan Tanskan salmet jäättyivät usein vielä 1800-luvulla, minkä takia ei ole mahdollista, että pyynti olisi kohdistunut tuolloin paikalliseen, pieneen norppakantaan. Myöhemmin 1800-luvun lopussa norppa oli käytännössä kadonnut Tanskan vesiltä, sillä 1890-luvulla ammuttiin sikäläisiltä vesiltä varmuudella vain yksi norppa.²⁸⁴

Joutohylkeiden piiritys

Vaikeimpana norpan avantopyyntinä pidettiin Suomenlahdella *joutohylkeiden* eli uroshylkeiden (*partamiesten*) ja poikimattomien nuorten naaraiden pyyntiä, sillä niiden liikkuma-alue oli poikineita naaraita paljon laajempi. Tavallisesti uroshylkeellä on oma lumipesänsä (Suomenlahdella nimi *partamiehen komento*), mutta sen omistajaa ei tavoitettu useinkaan pesän lähettäviltä.

Näiden *joutohylkeiden* pyynti tapahtui lähinnä *jääkäynnösten* eli jäämurosten, ahtautumien muodostamien jääharjanteiden sivustoilla, johon hylkeiden tiedettiin alkutalvesta mielellään hakeutuvan pitämään avantojaan. *Joutohylkeiden piiritys* oli muunnos ns. tavallisesta piirityspyynnistä:

Jos pyyntimiehiä oli vähän, lyötiin jääkäynnösten päästä koirien avulla löydetty ensimmäiset hengitysavannot kiinni, millä pyrittiin ahdistamaan murrokon alueella elävät hylkeet kohti sen toista päätä. Toiseen päähän jääharjannetta jätettiin niin monta reikää pyyntiavannoksi kuin miehiä riitti, ja näin saattoi ”pari kilometriä pitkän harjanteen sivussa seisoa kaksitoistakin miestä, tasaisella jäällä näyttäen sinne tänne sirotelluilta mustilta pisteiltä”. Näiltä ehjiltä avannoilta pyrittiin iskemään kaikki murrokossa eläneet joutohylkeet. Jos jää oli ehjää, pyynti yleensä onnistui.²⁸⁵

Norppajoukon ryöstöpyynti

Vain itäiseltä Suomenlahdelta on tietoa piirityspyyntiä laajemmasta norpan avantopyynnistä. Seiskarilaiset olivat tämän *ryöstö-* tai *piirityspyynniksi* kutsutun pyyntitavan viimeisiä taitajia ja käyttäjiä. Pyynti kesti tavallisesti 2–3 päivää poiketen siten yksittäisten *elosten* piirityksistä. *Ryöstöpyynnissä* piiritysjoukko oli huomattavan suuri, samoin piiritettävä jääpinta-ala, usein 20–

²⁸³ Volla 1985:105–106 pitää saalisajina norppaa, mutta kuvaus ei asiaa vahvista, joten harmaahyljekin oli mahdollinen kohdelaji.

²⁸⁴ Anon. 1895:15.

²⁸⁵ Niemelä 1928:215–216.

25 neliökilometriä. Pyyntitapa oli käytössä ainakin Lavansaareissa, Tytärsaaressa, Suursaareissa ja Seiskarissa, ja se oli perimätiedon mukaan muita jääpyyntitapoja vanhempi.²⁸⁶

Kiintojääolosuhteissa tässäkin pyyntitavassa tukittiin norppien henkireiät pakottaen eläimet kohti sovittua keskusaluetta, josta hylkeet sitten harpuunoitiin:

”Etsitään railottomasta umpijäästä laaja jääalue, jossa luullaan hylkeitä olevan. Tämän jälkeen jopa 6–7 km säteellä aletaan kiertää rinkiä sisäänpäin ja tukitaan kaikki löydetty hylkeitten hengitysreijät. Hylkeet pakoitetaan näin siirtymään ringin keskikohdalle pienelle alueelle, jonne jätetään reijät tukkeamatta. Tähän kiertämiseen isollakin pyyntijoukolla kulutetaan aikaa 2–3 päivää, ennenkuin varsinaiseen pyyntiin ryhdytään... Tällainen pyynti useasti on antanut hyviä tuloksia.”²⁸⁷

”Niin ennen vanhaan lavansaarelaiset huhtikuussa, kun lumi oli sulanut jäältä, lähtivät kyläjoukolla, viisikymmentäkin miestä koirineen *piirittämään* norppia ja niitten isoiksi ja emää rasvaisemmiksi kasvaneita poikasia. Pyyntimiehet ympäröivät isohkon, aina viittä kilometriä laajan alueen, ja koirat hakivat hylkeitten henkireiät, joihin pistettiin havunoksa. Piiriä supistettiin, kunnes miehet tulivat yhteen ja iskivät harpuuneillaan keskustaan hakattuun isoon pyyntiavantoon henkimään nousseet hylkeet.”²⁸⁸

Loppukeväällä hauraan jään aikaan henkireikien tukkiminen ei enää auttanut, ja tällöin hylkeet ajettiin *eloksiltaan* meluamalla pois toiseen paikkaan, johon saatettiin tehdä laajempi keskusavanto, josta ahdistetut hylkeet harpuunoitiin. Tämä hylkeiden ajo meluamalla pois elinpiireiltään saattoi tapahtua myös sen takia, että hauraan (läpihengitettävän) jään takia avanto-pyyntiin ei voitu ryhtyä, jolloin hylkeet oli ensin ajettava kiintojään alueelle.²⁸⁹

Kuutin käyttö houkuttimena

Norppanaaras tiedettiin ”lapsirakkaaksi” ja se puolusti kuuttiaan mm. harmaahyljeuroksia vastaan, jotka saattoivat käydä toislajisen kuutin kimpuun. Tunnettua oli myös, että vaaran uhatessa naaras vei kuuttinsa eturaajojensa välissä turvaan alas avantoon ja toiselle hengitysreiälleen.²⁹⁰ Näihin luonteenpiirteisiin perustui *kuutin käyttö houkuttimena* sekä *kuutin-* eli *haarikaraudan* käyttötiete. *kuuttimena*

Norpan kuuttia käytettiin houkuttelemaan naarashylje pesäavannolle pitämällä poikasta avannossa, jolloin se äänellään houkutteli huolehtivan

²⁸⁶ O. Saari käsikirj.; Pälvi 1943:7; A. Tikkanen käsikirj.

²⁸⁷ Aalberg 1937:8.

²⁸⁸ Porkka 1881:373–375.

²⁸⁹ Paasi 1966:11.

²⁹⁰ esim. Masalin 1933:13.

emänsä avannolle. Tällöin toinen mies seiso vieressä valmiina iskemään emoa harppuunalla heti sen ilmaantuessa poikasensa luo. Menetelmän tiedettiin Suomenlahdella olleen käytössä ennen *kuutin-* eli *haarikkaraudan* käyttööntuloa.²⁹¹

Kuutin käyttö emän hokuttimena lienee hyvin vanha pyyntitapa. Menetelmää käytettiin myös harmaahylkeelle Viron rannikolla ja Gotlannissa siten, että kuutti pantiin uimaan avantoon (kuutti pyrki sieltä luontojaan ylös jälle). Poikasen ääntely hokutteli paikalle emon, joka voitiin harppuunoida.²⁹²

Kuutin- eli haarikkaraudan käyttö

Pohjois-Pohjanmaan verotileissä vuodelta 1507 mainitaan hylkeenpyynti talvisin koukuilla. Samoin mm. Salon, Kalajoen, Kaarlepyyn ja Pietarsaaren pitäjien tileissä vuosina 1558 ja 1559 sanotaan, että kuninkaan omat hylkeenpyytäjät pyysivät hylkeitä aavalla merellä ”*med staf och metkrokar*”. Suomenlahden Viipurin pitäjän tilissä vuodelta 1559 on maininta ”*böndernes själefiske on wintern på isen med små stänger och krokar*”.²⁹³ Samaa pyyntitapaan viittaa Pohjanmaan voudin Hans Ingessonin tilimerkintä hylkeenpyynnistä vuodelta 1560, jossa kerrotaan Mustasaaren ja Vöyrin talonpoikien pyytäneen hylkeitä ja kuutteja jään alta: ”*wdi villande haffuett me staaff och krokar om vintrenn vnder Isenn effter Siell och kutar*”.²⁹⁴ Myöhemmissäkin Pohjanmaan jääpyynnin kuvauksissa (Wijkar 1707, Tengström 1747, Cneiff 1757) emohylkeitä pyydettiin käyttämällä niiden kiinniotettuja poikasia hokuttimena ja kiinnittämällä poikaseen kolmikärkinen rautakoukku (*sjielkrok*).

Em. maininnat ovat tarkoittaneet *kuutin-* eli *haarikkaraudan* käyttöä (ks. myös *Kuutinrauta eli haarikka*) Tämä pyynti oli osa *norpan koira-* eli *poikaspyyntöä*. Kuutti oli ensin pyydystettävä joko yllättämällä se pesästä tai nostamalla avannosta em. raudalla (nimityksenä tällöin *vahtimarauta*, kun siihen kiinnitettiin lyhyt varsi).²⁹⁵

Raudassa käytettävä kuutti sai olla vain muutaman päivän ikäinen, sillä emo ei tullut enää kovin innokkaasti suurta poikasta pelastamaan. ”Kun

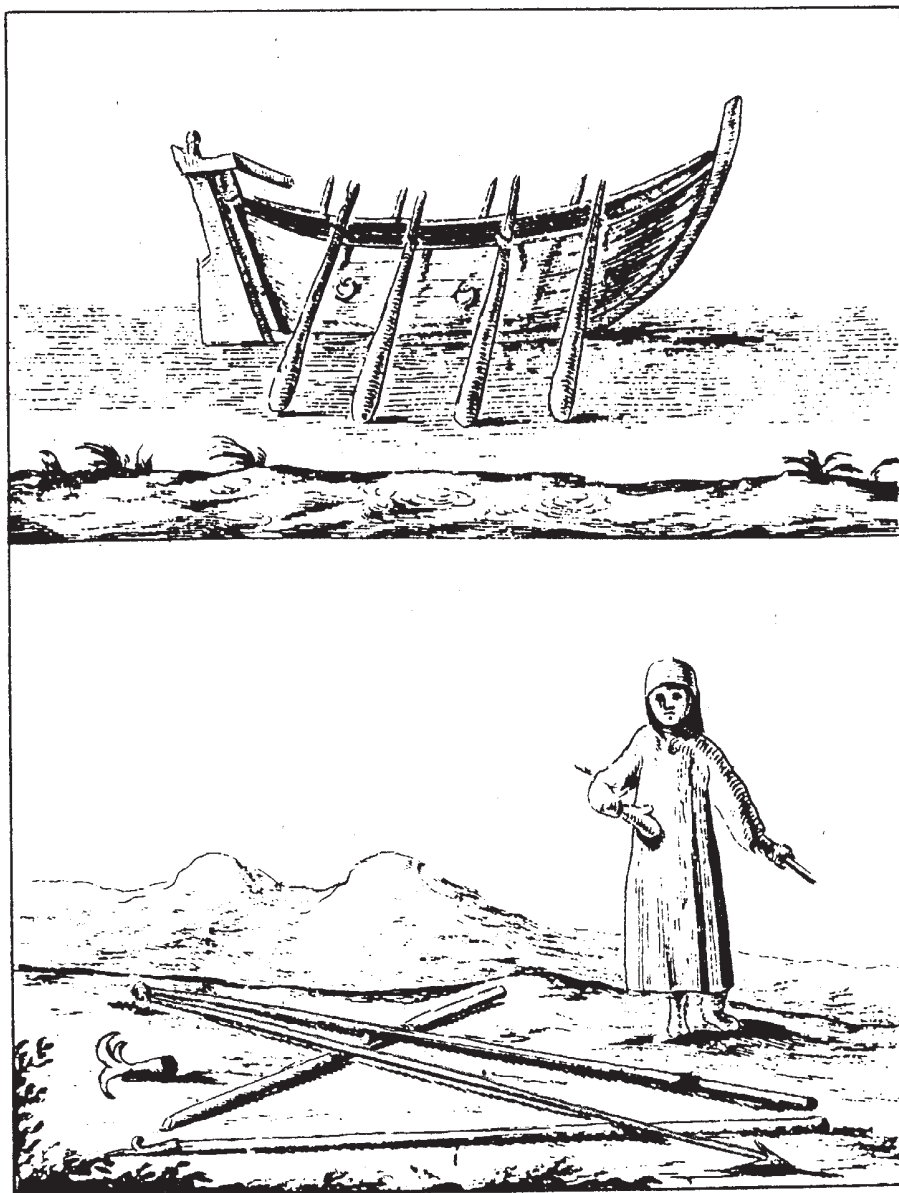
²⁹¹ Herrala Aarno haast.; Peltola 1960:210.

²⁹² Andersson 1932:76; Säve 1867:178–179.

²⁹³ Salon, Kalajoen, Kaarlepyyn ja Pietarsaaren pitäjien verotilit v. 1558–1559, Viipurin pitäjän tili v. 1559 / Melander käsikirj. Melander yhdistää maininnat kuutinrautaan, mikä nykytietämyksen perusteella on oikein.

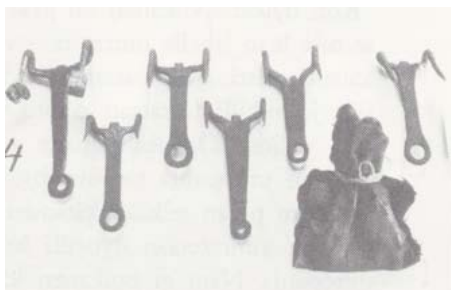
²⁹⁴ Åkerblom 1928:71; Ehnholm 1930:71, Vilks 1962:687. He (ja myöhemmin heitä siteeranneet) eivät ole osanneet yhdistää mainintaa kuutinrautapyyntiin eikä varmuudella muuhunkaan pyyntimenetelmään. Koukut ei voine tarkoittaa mitään muuta jääpyynnin koukuasetta, sillä sellaista ei tiedetä olleen käytössä.

²⁹⁵ Itkonen 1923:30; Allardt 1925:483; Landtman 1936:15; Klein 1930:141–142, 144; Steffensson 1976:84; Hannula 1947:42.

Kuva 45. Italialaisen Francesco Negrin (1623–98) vuonna 1663 Pohjanmaalla piirtämä hylkeenpyynnin vene, hylkeenpyytäjä ja hylkeenpyynnin aseita. Näistä etualalla on tunnistettavissa vasemmalla todennäköisesti kolmihaarainen nk. kuutinrauta, alinna sivuväksellinen vekari tai keksi sekä keskellä kahdesta pitkästä nivelikkästä varresta ja terästä koostuva todennäköinen ”seiväsharppuuna”. Ks. tarkemmin teksti.

Kuva 46. Kuutinrautoja ja niiden säilytyspussi (Kymenlaakson maakuntamuseon kokoelmat).

kuutti muuttuu *hasukarvaksi*, *mustaksi pojaksi* tai *poreskoksi*, emon suojele-vaistot vaimenevat eikä emo tartu nuoran päässä uivaan poikaseen” viädäkseen sen eturaajojensa välissä turvaan muualle. Isoa poikasta sen sijaan emä yritti uimalla houkutellessa mukaansa lähimmälle hengitysavannolle.²⁹⁶

Emähylje saatiin tällä tekniikalla parhaiten pimeässä. Kuutinraudan yksi kärke (kuuttiväkä) pistettiin kuutin niskaan nahan ja rasvakerroksen väliin (kuutti *rauvotettiin*)²⁹⁷, veitsellä leikattiin takaraajaan reikä, pujotettiin sen läpi *pitkäpaula* eli nuora, joka kiinnitettiin kuutinrautaan. Tämän jälkeen poikanen työnnettiin hakattuun *liotusavantoon* *pitkäpaula* perässään. Jos seuruessa oli muita miehiä, saattoivat nämä tukkia koiran etsimiä henkireikiä emon ajamiseksi kuutin luo. Kun norppanaaras kuuli poikasensa hädän, se riensi poikasen luokse ottaen sen kainaloonsa ja lähti uiden viemään kuuttia turvaan hengitysavannolleen. Tällöin pyytäjä löysäsi paulaa, mutta nykäisi sitä äkisti, jolloin haarikan kaksi rinnakkaista koukkuu tunkeutuivat emon rintaan nahan alle (koukut tekivät nahkaan *ansooksen*). Kivun tähden emo sysäsi poikasen otteestaan, jolloin se irtautui myös kuuttiväkäsestään jääden kiinni nuoraan takaraajastaan. Pyytäjä veti eläimet avannolle väsyttettyään ensin voimakasta emää ehkä neljännestunnin. Avannosta nostettiin ensin kuutti ja vasta sitten emä.²⁹⁸

Jos emä ei ottanut mukaansa poikasta vaan yritti vain houkutellessa tätä – mikä havaittiin samaan suuntaan yhä uudestaan kiristyvistä uittonarusta – tukittiin uittoavanto. Nyt poikanen ei päässyt enää sille hengittämään vaan alkoi hädissään päästää valitusääniä. Tällöin emä otti usein poikasen syliinsä tarttuen itse kuutinrautaan kiinni. Joskus kuutinraudalla saatiin uroskin, joka yritti tulla poikasen avuksi.²⁹⁹

Pyyntitavasta on parhaimman kuvauksen kirjoittanut kokenut kuutinuittaja Onni Paasi (1966:7) Virolahden Pitkäpaadelta:

²⁹⁶ Euren 1855:7; Husgafvel käsikirj.; Inkilä 1939:98.

²⁹⁷ Eskola 1992:66.

²⁹⁸ Itkonen 1923:29–31; Pälsi 1924:64–84,145; Erä-Esko 1949:73; Aalberg 1963:87–91.

²⁹⁹ Aalberg 1937:5.

”Kun hylkeenpoikanen on pesästä saatu, katsotaan uittoavannon paikka, ettei se tule liian lähelle murrosta – vaarana ovat jään alla olevat telit – eikä kovin kauas pesästä. Aina parempi saada uittoreikä pesänpuoleiselle laisille (tasainen jää). Jääpiikillä hakataan avanto valmiiksi, mutta siihen on jätettävä jääsohjoa aika paljon. On muistettava avannon alareuna piikillä tasoitella tasaiseksi, muuten uittopaula tarttuu rösoilyyn kiinni. Poikanen valjastetaan: hylerauta asetetaan pojan selkään kätämien kohdalle ja nyörillä sidotaan kiinni, räpilän juureen kiinnitetään nyörillä luinen tai muu rengas, minkä läpi pujotetaan uittopaula. Näin ei poikanen kärsi. Toinen tapa: rautaa kiinnitettäessä pojan selkään on sormilla kohotettava selkänahkaa ja raudassa oleva väkä vedettävä nahkan läpi. Näin jää nahkaan kaksi pikku reikää (noin sentin väli –kannas), räpilän ja seikan väliseen löysään nahkaan puukolla pistetään pieni haava, heltti. Siitä paula pujotetaan läpi. Tällä tavalla valjastettuna tulos oli varmempi, ei rauta selässä päässyt kallistelemaan. Hylkeen tarttuessa rautaan irtosi poika jään heltiin varaan. Ylös otettaessa näin oli parempi.

Koira seurasi mielenkiinnolla isäntänsä toimintaa. Ensin uittoavantoa hakatessa se vartioi poikaa puuttumatta siihen. Kun uittoavanto oli suoraksi jälle vedetty, otti mies poikasta räpiläistä kiinni pistäen sen avantoon ja vikkelästi se sinne menikin, koiran kuin hölmääntyen isännän laskiessa noin vain saaliin menemään, mutta kuunnellen, päätä kallistellen seurasi poikasen liikettä jään alla. Samoin mieskin oli tarkkana odottaen, milloin emä tulee ottamaan poikasta, joka tuntui paulassa sitä löysättäessä. Sitten se lähti kiireesti menemään, ja mies laski paulaa viitisen metriä, tasaisesti molemmin käsin ”vastasi”, nykäisi ja tunnusteli, että emä on hyvin kiinni. Emä ottaa poikasen syliinsä kätämänsä varaan pojan selkä emon rintaa vasten. Vastatessa pojan selässä olevat rautapiikit painuvat emon rintaan. Emon tarttuessa rautaan se koettaa kaikin voimin päästä pois, mutta parin, kolmen minuutin kuluttua se tuo poikasen avantoon. Se siepataan ylös jalkojen väliin ja siitä jaloilla siirretään taaksepäin pojan ollessa paulassa heltiin varassa.

Hyle-emo, tuotuaan pojan avantoon, lähtee takaisin omasta hengestä taistellakseen. Ilman loppuessa sen on tultava avantoon henkäämään. Sen tullessa mies paulasta vetäen pitää koko ajan sen tiukalla, ettei rauta irtaaisi. Hyle työntää jääsohjon lävitse kuononsa sieraimet näkyviin. Silloin mies piikinputkella lyö kuonoon, siitä se on herkkä menemään tajuttomaksi. Paulasta kiinni pitäen ja jalalla jääsohjoa potkien avannosta hän vasemmalla kädellä ottaa kätämästä kiinni näin vetäen hylkeen jälle, tappaen – lyömällä piikin putkella päähän ja myös avaamalla kurkun laskien veren pois. Myös poikasen hän lopettaa...”

Myös harmaahylkeelle on käytetty poikasta houkuttimena kuutinraudassa Pohjanlahdella, jos sen emä ehti paeta mereen. Poikanen oli sidottava köydellä norpan poikasta tiukemmin rautaan, ”jotta se ei pääsis avannosta heti jälle, jonne se aina luontonsa mukaisesti yritti”.³⁰⁰ Suomenlahdelta ei ole tietoa pyyntitavan käytöstä harmaahylkeelle.

³⁰⁰ Wijkar 1707:31–32; Tengström 1747:10; Cneiff 1757:186–187.

Kuva 47. Pyytjä on koiransa avulla löytänyt kuutin lumiluolan ja on aloittanut uittoavannon teon kuutinnautapyyntiä varten (Suursaari v. 1924, Museoviraston kuva-arkisto, valokuvaaja Sakari Pälsi).

Kuutinnautaa ovat maailmassa käyttäneet tietävästi vain suomalaiset ja näiltä välineen omaksuneet virolaiset ja Viron ruotsinkieliset pyytäjät. Ruotsin rannikolta tai Länsi-Euroopasta kuutinnautan käytöstä ei ole tietoja.³⁰¹ Pohjanlahden Suomen puolellakaan pyyntitapaa ei tunnettu enää 1900-luvun alussa lukuunottamatta Korsnäsiä ja Maalahtea, jossa sitä (*sjieltöjin* tai *sältög* nimellä) muistettiin käytetyn.³⁰² Pohjanlahdella pyyntitapa lienee jäänyt pois käytöstä jo 1800-luvun alkupuolella.

Kuutinnautan käytöstä on tieto myös Laatokalta, jota on epäilty vääräksi.³⁰³ Perimätiedot pyyntitavan nuoruudesta itäisen Suomenlahden saarilla ja sen omaksumisesta Karjalan kannakselta voivat viitata siihen, että kuutinnautapyyntin synty- ja pääasiallinen käyttöseutu olisi ollut alunperin Pohjanmaan rannikkoalue, josta se olisi levinnyt Karjalan kannakselle, mahdollisesti Laatokalle ja vasta 1800-luvulla Suomenlahden saarille. Suo-

³⁰¹ esim. Klein 1930:142 ja tämän tutkimuksen lähteet.

³⁰² Masalin 1933:10,14,71 ja 1981:511. Sjieltöjin -nimi vastaa Suomenlahdella käytettyä paula-pyyntiä.

³⁰³ tieto Sireliukselta 1919:144–145; arvio Lehtoselta (1974b:140) sillä perusteella, että Laatokalla ei käytetty koiria eikä näin ole voitu löytää kuuttejakaan.

menlahdelta laite on kiistatta lainautunut Viron saarelaisille mm. Riianlahden Ruhnulle ja Kihnulle.³⁰⁴ Monet muutkin vaikutteet levisivät Suomenlahdelta etelämmäksi Ruhnun ja Kihnun pyyntimiesten mukana. Samoin väline levisi ruotsinkieliseen Porvoon saaristoon ja Inkoon vesille³⁰⁵ ehkä itäisen Suomenlahden saarilta. Kuutinrauta oli yleisesti käytössä Suomenlahden saarilla Suomen talvisotaan 1939 saakka. Tietävästi viimeisenä sillä pyydettiin vielä toisen maailmansodan jälkeen Riianlahden Kihnussa.³⁰⁶

Kuutinraudan tuotto oli melko heikko. Suomenlahtelaisen arvion mukaan keskimäärin vain joka kahdeksas ”kuutinliotus” tuotti saaliiksi emähykkeen.³⁰⁷ Tässä lieneekin syy pyyntivälineen hylkäämiseen Pohjanlahdella, jossa pyssypyyntitekniikat kehittyivät jo 1600-luvulla. Virallisesti pyyntitapaa pidettiin Suomessa eläinräkkäyksenä 1900-luvun alussa, minkä takia mm. Suursaassa otettiin käyttöön *kuutinvaljaat*, joilla rauta saatiin kuutin selkään ilman nahan alle pistämistä. Valjaita käytettiin kuitenkin vähän: vielä 1920-luvulla pyynti tapahtui pääsääntöisesti perinteiseen tyyliin. Suomenlahden saarilta kuutinvaljaiden käyttö ehti lainautua myös Riianlahdelle mm. Kihnun saarelle.³⁰⁸

Norppaemo houkuttimena kuutille

Norpan kuutti tai vähän vanhempi poikanen on voitu pyydystää avannolta vielä siinä tilanteessa, kun sen emä oli ammuttu: kuollut emä laitettiin avannon viereen siten, että sen taka- tai eturäpylät jäivät osittain avantoon (matkien tilannetta, että emä olisi avannon äärellä odottamassa poikasta). Tällöin poikanen uskaltautui ylös avannosta ja joutui pyytäjien saaliiksi.³⁰⁹ Pyyntitapa on kuvattu vain Pohjanmaalta 1700-luvulta.

F Hylkeen metsästysmenetelmät pyssyä käytettäessä

Hyljepyssy mahdollisti kokonaan uusien metsästystapojen kehittymisen. Avovesiaikana voitiin siirtyä myös muista vanhemmista menetelmistä pysyn mahdollistamiin toisenlaisiin tekniikoihin. Nämä olivat tavallisimmin

³⁰⁴ Manninen 1931:76–77.

³⁰⁵ Allardt 1925:483; Landtman 1936:16; Andersson 1936:316, jonka maininta Inkoosta tarkoittaa tätä pyyntitapaa, vaikka sitä ei ole osattu enää oikein kuvailla.

³⁰⁶ Aruste käsikirj.:58.

³⁰⁷ Porkka 1881:375; Pitkänen arvioi (1900:41) emähyljettä saatavan harvoin edes joka kolmannella kuutilla.

³⁰⁸ Talve 1996:167.

³⁰⁹ Cneiff 1757:187.

1) aktiivinen hylkeiden etsintä pikkuveneellä soutuena (*hylkeensoutu eli sälrodd*) ja 2) toisaalta *hylkeiden väijyminen* rannalla sopivassa paikassa. Kehitystä on ohjannut pyyntiponnistuksen ja pyynnin tuoton suhde. Yleensä siirryttiin aina tehokkaampaan menetelmään, mutta paikallisia ja ajallisia eroja esiintyi. Pyyntitavan saneli myös hylkeiden esiintyminen ja käyttäytyminen sekä erityisesti jääolosuhteet. *Jääpyynnissä* pyssyjen käyttö johti pyynnin erikoistumiseen ja yksipuolistumiseen pyssypyynniksi, mikä kehitys oli nopeaa Itämeren ”ammattimaisimmalla” jääpyyntiseudulla eli Pohjanlahdella. Itäisellä Suomenlahdella vastaavan kehityksen myöhäisyys selittynee maantieteellisillä ja kulttuurisilla seikoilla.

Nuijalla, harppuunalla tai keihäällä metsästettäessä piti päästä lyömä-, heitto- tai pistoetäisyydelle. Suustaladattavan pyssyn tultua yleisempään käyttöön Itämerellä 1600-luvulla voitiin hylkeitä ampua jo kauempaakin. Hyljettä lähestyttiin, jos se suinkin oli mahdollista, pyssypyynnissäkin aina tuulen alapuolelta, jotta äänet ja miehen haju ei pelottaisi hyljettä.

Vielä suustaladattavan pyssyn aikaan hylkeelläkin oli hyvä mahdollisuus selvitä: esim. 1800-luvun lopulla arvioitiin kaksi kolmesta laukauksesta menevän ohi norpan jääpyynnissä. Hyljepyssyn aikaan ampuminen tapahtui noin ”sadan askeleen päästä” eli alle 80 metrin etäisyydeltä, usein tätäkin lähempää. Ensi sijassa tähdättiin päähän, mutta myös selkärankaan tai sydämeen. Laukauksen tuli olla heti tappava, sillä huonosti osunut laukaus aiheutti saaliin menettämisen: haavoittunut hylje sukelsi ”alle” eli mereen, jossa se yleensä menehtyi. Laukauksen jälkeen juostiin niin nopeasti kuin päästiin saaliin luo hyljepiikki tms. mukana ja temmattiin eläin pois jään reunalta tai vedestä. Hyljettä veteen ammuttaessa annettiin sen ensin vetää ilmaa keuhkoihin, jotta se kelluisi ammuttuna.³¹⁰

Pyssyjen tultua käyttöön hiipiminen oli metsästyksessä edelleen tärkeää, mutta vähitellen pyssypyynnissä houkuttelun ja hämäämisen merkitys väheni. Kiväärien yleistyessä 1900-luvun alussa ja korvatesa suustaladattavat hylkipyssyt ampumamatka piteni jopa 3–4 kertaiseksi, mutta metsästysmenetelmät eivät juuri muuttuneet. Hyvät ampujat osuivat hylkeenpäähän aina 300 metrin päästä. Pyynti tehostui edelleen kiikaritähäimen ansiosta 1930-luvulta lähtien.

Seuraavassa on esitelty hylkeiden pyssymetsästyksen menetelmät Itämeren alueelta.

Hyljelauman pyynti verkolla ja pyssyllä

Pyssyjen käyttöontulon jälkeen harmaahylkeen lepäilyluodoilla harjoitettua verkko-, nuija- ja harppuunapyynnin yhdistelmistä lienee kehittynyt

³¹⁰ Sjöberg 1895:141; Söndergaard ym. 1976:64.

oma pyyntisovellus. Tällaisesta pyynnistä on säilynyt tieto Fyn Hindsholmin vesiltä Tanskasta, jossa hyljelauma suljettiin verkoilla kahden saaren väliseen salmeen ja jonka jälkeen saaretut eläimet ammuttiin veneistä. Tämä organisoitua miesjoukkoa vaativa pyyntitapa oli tuottoisa 1700-luvun alussa, jolloin saatettiin saada tuhatkunta hyljettä vuodessa. Myöhemmin pyyntialueen rauhattomuuden ja hylkeiden vähenemisen sanottiin lopettaneen pyyntitavan.³¹¹

Hylkeensoutu (sälrodd) pyssyllä metsästettäessä

Pyssyn tultua käyttöön hylkeiden etsiminen veneellä kehittyi omaksi pyyntimuodokseen, jota Suomen ruotsinkielisillä alueilla nimitettiin hylkeensouduksi (*sälrodd*) ja jota harjoitettiin erityisesti syksyisin. Tämä lienee jatkoa varhaisemmille avovesikauden *sälrodd*-pyyntitavoille kuten harmaa-hylkeiden yllättämiselle, sulkuverkkopyynnille ja hylkeiden hämäämiselle venettä ja harppuunaa ”seipäin” (*stång*) käytettäessä.³¹²

Sälrodd-nimitys näyttää siirtyneen myös soutu- tapahtuvan pyssypyynnin nimeksi, Pohjan- ja Suomenlahdella yleisesti viimeistään 1700-luvulla.³¹³ Merenkurkussa *sälrodd* oli vielä 1880-luvulla joko *verkolla* tai *pyssyllä* tapahtuvaa, syksyistä lähivesipyyntiä. Tällöin soudettiin jullalla kareille ja viritettiin hyljeverkot, jos hylje nousi kareille, niin ammuttiin väijyksistä.³¹⁴ Myöhemmin tällä nimellä tunnettiin vain pyssypyynti: tavallisesti kahden miehen venekunta souti syksyisen aamuauringon kimalluksessa äänettömästi ulkokareilla etsien hylkeitä; mm. airon- tullit (hangat) oli päällystetty hylkeennahalla äänen vaimentamiseksi (Perämerellä hylkeen lähestymissoutuun oli käytössä erittäin pienet aivot, soudun verbi oli ruotsiksi *mynda*).³¹⁵ Suomenkielisillä rannikoilla pyyntitavalle ei ollut yhtenäistä nimitystä; ”pyssypyynti”, ”ampumispyynti” olivat yleisimpiä, ”hylkeen soutaminen” harvinainen. Laatokaltakaan tälle pyssypyynnille ei ole taltioitu erillistä nimeä, vaikka pyyntitapa oli tavallinen.³¹⁶

Pyyntitavan edellytys oli joko kaunis, aurinkoinen ilma, jolloin hylkeet nousivat mielellään lekottelemaan rannoille, tai vaihtoehtoisesti myrskyn jälkeinen aika, jolloin hylkeet merenkäynnistä väsyneinä nousivat suojaisiin lahtiin tai kareille lepäämään. Myös norppien ja kirjohylkeiden tapaa tulla nukkumaan yöksi vesikivelle hyödynnettiin, samoin harmaahylkeiden rantautumista luodoille. Parhaat olosuhteet hylkeensoudulle olivat aamu- tai

³¹¹ Pontoppidan 1763:81; myös Söndergaard 1976:14,17,23.

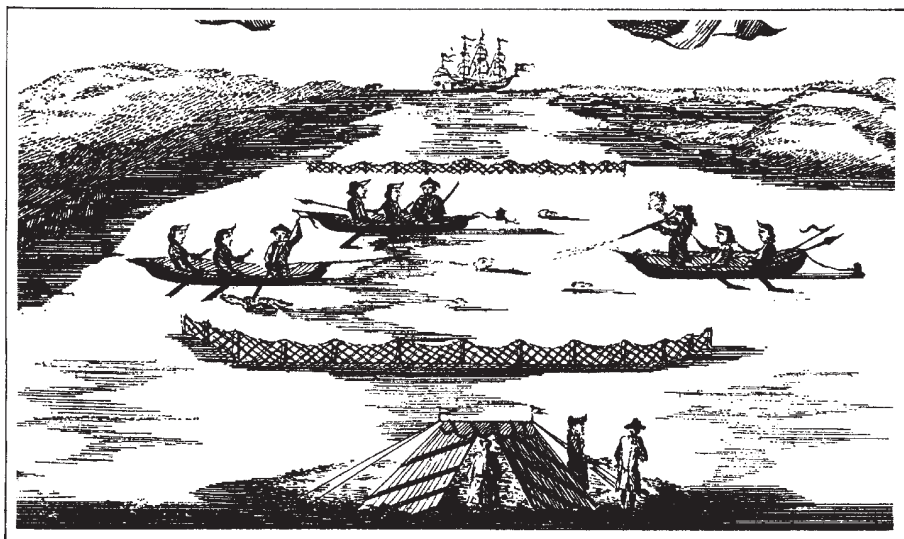
³¹² vrt. Andersson 1945:193,196; Wijkar 1707:36.

³¹³ vrt. Allardt 1899:84; Andersson 1930:90–91; Nyström 1988:8–9.

³¹⁴ E. Gustafsson käsikirj.; Cneiff 1757:191.

³¹⁵ Höijer 1858:32; Allardt 1899:84–85,1923; Sandström Bo haast.; Andersson 1936:316; Nyström 1988:12.

³¹⁶ Forsström 1894:17–18; Relander 1903:17.

Kuva 48. Harmaahyljelauman pyyntiä verkolla ja pyssyllä Tanskasta 1700-luvulta (Pontoppidan 1763–81).

ilta-aurion loisteessa ja tasaisen, hiljaisen tuulen vallitessa: tällöin lähestyminen tehtiin auringon puolelta, jolloin se ja kimaltelevat aallot häikäisivät hyljettä. Lisäksi pyytäjät saattoivat laittaa märän purjeen veneen keulan ympärille naamioksi, jotta vene ei erottuisi väriltään merestä. Jos luoto oli sopivasti, rantauduttiin sinne edelleen näkösuojassa ja ryömittiin ampumataisyydelle.³¹⁷ Varusteisiin kuuluivat pyssyn lisäksi naara tai piikki tms. teräse hylkeen nostamiseksi vedestä sekä köysi.³¹⁸

Kun hylje havaittiin makaamassa kivellä tai luodolla, sitä pyrittiin lähestymään hiljaa soutaen karin tai kivien näkösuojassa. Jo lähdetäessä saatettiin hankaimet rasvata ja vene lastata kivillä, jotta se kulki matalalla ja näkymättömissä. Hylkeiden *lepäilylettoa* lähestyttiin mahdollisimman näkymättömästi toisten luotojen tai kivien suojassa ampumataisyydelle.³¹⁹ Pyyntiä harjoitettiin yleisesti eteläisellä Itämerellä harmaahylkeelle ja kirjo-hylkeelle: esim. Bornholmin saaren koillispuolen Christiansö -luodolla käytiin niitä ampumassa 1700-luvulla.³²⁰

Muita hyljelajeja arempaa norppaa ei kannattanut edes yrittää lähestyä, jos se sattui makaamaan keskellä avointa selkää eikä sitä voitu lähestyä ka-

³¹⁷ Knutberg 1755:131; E.F.Flach käsikirj.; Söndergaard ym. 1976:63–64.

³¹⁸ esim. E.F.Flach käsikirj.; Gardberg 1950:81.

³¹⁹ Heinonen käsikirj.; Leskinen 1931:94; Karjalainen 1948. Letto on sekä Suomen- että Pohjanlahdella tunnettu nimitys lähes veden pinnan tasossa olevasta karista tai kalliosta

³²⁰ Pontoppidan 1763–81.

rin tms. näkösuojassa. Laatokalta on pyyntitavan edellytyksistä seuraava kuvaus:

”Hylkeen ampuminen kesällä kysyy suurta harjaantumista. Norpalla on huono näkö, mutta sen sijaan erittäin tarkka kuulo ja vielä tarkempi haju-aisti. Tyynenä kesäiltana nousee norppa mielellään lepäämään yksinäiselle wesikiwelle johonkin niemen nenään. Ei ole yrittämistäkään päästä ammunnamatkan päähän muuta kuin tuulen alta. Wedenpinta on ihan heratyyni eikä kokematoimiluisi tuulenhengeä löytyvän ilmasta. Tämä ei kuitenkaan petä kokenutta saarelaista. Hän nyhtää hiuksen päästään, pitää sitä ilmassa, ja totta tosiaankin, hius huojuu. Tuulenhengeä on siis olemassa, vaikk’ei se pysty wedenpintaan wäreitä tekemään. Ja sen mukaan hiipii mies awopäin, paljain jaloin warowasti lähemmä otustaan...”³²¹

Sen sijaan harmaahylje saatettiin onnistua ampumaan avoimelta paikalta veneestäkin. Ammuttaessa oltiin paljain päin ja näyttäydettiin mahdollisimman vähän. Jos pyytäjiä oli useampia, ammuttiin yhtäaikaan. Harmaahylkeet pyrkivät syöksymään laukausten jälkeen mereen, ja oli tärkeää, että eläin saatiin kiinni ennen sen sukeltamista. Kesäaikaan laiha se vajosi varmasti syvyyteen, minkä takia sitä ei voinut ampua veteen, ellei ollut heti naaraa tms. käytettävissä.³²²

Esimerkiksi Saaristomerellä Hiittisten saaristossa oli tapana suunnata hylkeensoutumatkat alkukesällä niille luodoille, joille satapäiset harmaahyljelaumat kokoontuivat. Hyvä ampuja ehti ampua ylläkössä 7–8 eläintä muiden syöksyessä veteen. Toisinaan pyynti tapahtui niin, että suuri harmaahyljelauma säikytettiin veteen, mutta eläimet ammuttiin vain luodon matalamalle puolelle, sillä veteen ammuttu harmaahylje upposi ja uppoamispaikalla piti pohjan näkyä, jotta eläin saatiin naarattua ylös.³²³ Verrattuna nuijajälkköön tämän pyyntitavan tuotto ei ollut parempi, mutta vaati ainoastaan kahden miehen, soutajan ja ampujan, työpanoksen, joten saalis miestä kohti oli yleensä nuijapyyntiä parempi.

Kesäaikana hylkeensoutu oli Pohjanlahdella 1900-luvulla nimenomaan harmaahylkeen metsästystä, myöhemmin syksyllä myös norpan ampumista. Esim. heinä-elokuussa harmaahylkeet kerääntyvät paistattamaan päivää pintakareille, *letoille*, joilta hylkeiden ulvonta kuului tyynellä ilmalla 10–15 km päähän. Tällaista karia lähestyttäessä viimeiset hylkeet kömpivät veteen yleensä vasta veneen ollessa muutaman kymmenen metrin etäisyydellä. Harmaahylkeet eivät kaikonneet kauas, ja usein pyytäjät asettuivat luodolle niitä odottamaan. Näin pyytäjät kulkivat loppukesäisin Perämerellä karilta toiselle purjehtimalla tai soutaen kymmeniä meripeninkulmia.³²⁴

³²¹ Forsström 1894:16–18.

³²² Heinonen käsikirj.; Leskinen 1931:94; Andersson 1945:190–191; Forsström 1894:18.

³²³ Gardberg 1950:83.

³²⁴ mm. Karjalainen 1948; Heikkinen 1959:188–189.

Kun *sälrodd* eli *hylkeensoutu* tapahtui kylän yhteisellä vesialueella sisäsaa-ristossa, se rinnastettiin varsinkin 1600- ja 1700-luvuilla omistus- ja nautinta-oikeudellisesti kalastukseen, ja pyynnin säännöt olivat tämän mukaiset.³²⁵

Norpan öinen ampumispyynti

Hylkeensoutua ja ampumista voitiin tehdä myös syysöisin kuutamon va- lossa. Näin Saaristomerellä ammuttiin norppia pienissä lahdissa (*vikar, veckar* tai "*päror*"). Näihin pieniin saarten poukamiin norpat tulivat mielel- lään makaamaan. Pyyntipaikat olivat samoja, joissa harjoitettiin *sulkuverkko- pyyntiä* syksyöisin. Yhdistynyttä sulkuverkkopyyntiä ja pyssypyyntiä harjoi- tettiin syysöisin Korppoon saaristossa vielä 1930-luvulla.³²⁶ Kuutamon va- lossa tehty ampumispyynti oli tuttu syysmetsästysmuoto myös Riian- lahdella, missä sitä harjoittivat ainakin ruhnulaiset 1930-luvulla.³²⁷

Jos kuutamon valo oli huono, tiedetään tapauksia, että mies saattoi ryö- miä lähes kiinni hylkeeseen sitä näkemättä:

"Flera sällsamma historier berättas om dylika jaktfärder i mörkret. På Hul- berga i Brändö hände det en gång, att jägaren såg några svarta föremål framför sig utan att kunna avgöra, om det var stenar eller sälar. Han trodde sig dock kunna urskilja en säl bland strandstenarna, men då han skulle föra fram bössan för att skjuta, stötte han med denna mot sälen, som genast rusade ut i vattnet. En annan gång en jurmobo ha krupit runt omkring ett skär, Vitkobb, utan att finna någon säl i vikarna. Han steg då upp och stampade med sälskorna i berget och ropade: "Å du här?" varpå en säl dök ned i vattnet blott några meter framför honom."³²⁸

Jällele nousevan norpan öistä väijymistä ja ampumista harjoitettiin myös al- kotalvesta pitkin Pohjanlahden rannikoita. Tämä tapahtui kuunvalossa en- nalta valitulla paikalla, jossa nähtiin ampua kivellet tai jällele lepäämään tule- via hylkeitä. Pyssy tai siihen liittyvä tuki saatettiin asentaa jo ennen pimeää ampumavalmiiksi suunnattuna tällaiselle *hylkikivelle*.³²⁹

Kuutamoonä tehtyyn ampumispyyntiin kehitettiin Ruotsin Norrbotte- nissa oma jääruuhikin (*islåda*). Miehet lähestyivät siinä lakanan tms. takana hiljaa jäänreunalla makaavaa hyljettä. Koska norppa oli alkotalvesta liha-

³²⁵ mm. Nikander 1922:8–10; E. Gustafsson käsikirj.; hylkeensoudusta Merenkurkussa myös Storå 1990.

³²⁶ Andersson 1945:912–193.

³²⁷ Steffénsson 1976:78.

³²⁸ Andersson 1945:191–192.

³²⁹ Holmers 1828:15–16. Hauska kertomus hylkeen öisestä väijymisestä Ratanissa (Västerbotten) on vuodelta 1828 saksalaisen vapaaherra Daniel von Hogguerèrin matkakertomuksessa, sis. Gustafssonin (1971:81) artikkeliin.

vimmillaan, kannatti sen rasvakerros tuolloin ammutun eläimen poikkeuksetta, joten kuutamossakin ammuttu eläin löytyi kellumasta eikä hävikkiä juurikaan esiintynyt.³³⁰

Hylkeen vahtiminen ja ampumasuojan (paahus, sälskjul) käyttö

Hyljepysyjen tultua käyttöön voitiin hylkeitä ampua väijyksistä (suomeksi terminä useimmiten *vahtiminen*, ruotsiksi *vakta på säl*). Tämä tapahtui erityisesti hylkeiden suosimien luotojen tai saarien rannoilta. Ajallisesti pyynti seurasi *hylkeensoutua* (*sälrodd*). Pyyntitapa perustui norpan ja kirjohylkeen tapaan rantautua syksyisin ja toisaalta siihen, että hylje kellui syksyisin rasvakerroksensa paksuunnuttua. Perämerellä oli sanonta: ”Syysmarkkinoiden jälkeen hylje kelluu”, Suomenlahdella puolestaan: ”Mustikan kypsyttyä hylje kelluu”; nämä määrittivät syksyn vahtimispyynnin alkamisajan.³³¹ Alkutalvesta norppia voitiin huoletta ampua veteen, sillä ne kelluivat, mutta keväisin ja kesäisin hylkeitä ammuttiin vain paikkoihin, missä näki pohjan ja saalis saatiin varmasti ylös.³³² *Vahtimisen* sesonki alkoi Suomenlahdella pyhäinpäivän aikaan. Parhaat saaliit saatiin vasta jäiden tullessa.³³³

Norppa ja kirjohylje rantautuivat yöksi rantakiville ja lähtivät aamun valjetessa uimaan ulapalle, pyyntimiesten mukaan saarten tyynen- eli *varjopuolia* pitkin. Pyynti kohdistui iltaisin kallioille tai kiville lepäämään tuleviin hylkeisiin ja aamuisin ohi uiviin eläimiin. Tavallisesti alkusyksyllä väijyttiin iltaisin, syksymmällä pyyntiaika oli lähinnä aamuhämärä.³³⁴

Pohjanlahden keskiosissa *vahdittiin* norppia, kun ne pyytäjien mukaan syksyisin vaelsivat eli *nousivat* pohjoiseen (*stegsälar*, jotka olivat etupäässä nuoria). Sen sijaan Suomenlahdella syksyinen *vahtiminen* kohdistui pyytäjien käsityksen mukaan lokakuusta lähtien paikoilleen asettautuneisiin *asento-* eli *elokashylkeisiin*. Näistä eivät pyytäjät toisilleen havaintojaan kertooneet, vaan kukin yritti itse käydä ampumassa ne pois.³³⁵ Vahtimalla ammuttiin Itämeren eteläosissa Tanskan vesialueilla kirjohylkeitä hiekkariutoilla tai niemissä. Vahtiminen oli Laatokan tärkein norpan pyyntitapa syksyisin. Harmaahylje oli vahtimispyynnin kohteena Saaristomerellä ja Ahvenanmaalla, mutta harvinainen. Myös Merenkurkussa ammuttiin näin keskitalvisin joitakin pohjoisen jälle vaeltavia harmaahylkeitä.³³⁶

Parhaita vahtimispaikkoja olivat yksittäiset pienet karit keskellä merenselkiä, niemet tai jyrkät rannat. Mies väijyi hyvällä ilmalla kivien takana

³³⁰ Brännström 1934:275; Mattila Matti haast.

³³¹ Heikkinen 1959:189; Aalberg 1937:11.

³³² Gardberg 1950:83.

³³³ Höijer 1858:32; Aalberg 1937:10.

³³⁴ Kähäri käsikirj.; Aalberg 1937:10.

³³⁵ Aalberg 1937:10; Söderholm 1989:149,171; Pitkänen 1900:43; Husgafvel käsikirj.

³³⁶ Aalberg 1937:10; Söndergaard ym. 1976:65; Söderholm 1989:149,171.

auringon noususta sen laskuun, jotka olivat parasta pyyntiaikaa. Ampujan ei saanut ”nousta pyssyltä” vaikka olisi ollut kuinka kylmä tahansa. Sanaakaan ei saanut sanoa eikä ääniä kuulua, puhumattakaan hajuista, joita piti välttää. Meren tuli olla mielellään tyyni, sillä tuulella pyyntimiehen haju levisi merelle eivätkä hylkeet tulleet ampumaetäisyydelle. Jos hajuja kantautui merelle veneestä tai miehestä, norppa karkkosi heti tai pisti vain sieraimensa veden yläpuolelle niin, ettei sitä voinut ampua.³³⁷

Pyyntiä varten rakennettiin usein kivisiä ampumasuojia (ruotsinkielisellä Pohjanmaalla *sälskjul*, *skjulsten*, Ahvenanmaalla *skål*, Laatokalla *paahus*, muulla suomenkielisellä alueella nimitystä ei liene tallennettu). Joskus ampumasuojille tehtiin erillisiä, pitkiä ryömintäkujia (*kujituksia*), jotta kivi- ja näkösuojassa voitiin ryömiä kämpältä tai metsän reunasta ampumasuojaan, jos hylje oli jo ehtinyt ennen metsästäjää rantakivelle.³³⁸ Kivisuojassa saatiin käyttää myös purjetta peittona.³³⁹ Tanskassa käytettiin yleisesti ampumasuojan naamiointia. Hylkipyssy tuettiin ampumasuojan ampumaaukkoon. Uudenmaan, Varsinais-Suomen, Saaristomeren ja Ahvenanmaan alueella ampuminen erilliseltä pyssyn *puutuelta* (*skjuta på brott*) oli yleistä.³⁴⁰

Vahtimispyynnissä ammutut eläimet otettiin kiinni pitkävartisella hyljekoukulla tai -naaralla (Laatokalla niminä *kokkavarpa* tai *kuttelo*), *vekarilla* tms. iskien koukku alhaalta päin hylkeeseen. Kesällä ja keväällä uponnut hylje jouduttiin nostamaan pohjasta erillisellä *naaralla* (*sälldragg*). Myös harppuunaa voitiin käyttää tähän tarkoitukseen varsinkin haavoittunutta hyljettä iskettäessä.³⁴¹

Itäisellä Suomenlahdella (Neuvostoliitolle talvisodassa luovutetussa Viro-lahden pitäjän osassa) tämä pyyntitraditio oli 1900-luvun alussa elävä:

”Kotikylässäni Pitkäpaadella ukot syksyn tullen lokakuun loppupuolella aamu- ja iltahämärissä, toisinaan päivälläkin, ottivat jonkin saarenniemen tai -sivun kiventauksen istumapaikakseen, sillä hyle tulee hämärissä saarenrantaan sopivan ampumamatkan päähän. Sellaisia saaria kotisaaremmen ympäristössä oli useita, mitä hyle piti omanaan, kortteeripaikkanaan. Näillä saarilla myös olivat omat ”kyttänsä” eli vahtijansa, jotka näitä pitivät kuin ominaan. Jos joku ennen oli ehtinyt sinne, niin siitä sitten murjotettiin. Tätä hommaa jatkui aina saariston jäätymiseen asti... Aamulla aikaisin ukot

³³⁷ Husgafvel ja Niemelä käsikirj.; Andersson 1945:181–182; Gardberg 1950:81–82.

³³⁸ Mattila Matti haast. Kujituksia on yhä Perämerellä Simon Tiurasenkrunnissa, jossa ovat Suomen pohjoisimmat säilyneet hylkeenampumissuojat, ks. myös Nissilä 1956. Paikalla vahtimispyyntiä harjoittivat 1800-luvulla ainakin Rapula-Jussi eli Jussi Pitkäkari ja 1900-luvulla Romppainen -niminen pyytäjä.

³³⁹ Anon. 1853; Anon. 1877:216; Rechardt käsikirj.; Sandström & Finnäs käsikirj.; Nyström 1988:10; Kähäri käsikirj.

³⁴⁰ K.Husgafvel ja Niemelä käsikirj.; Andersson 1945:179–180; nrot 2860:102,112/Mvka; Sandström & Finnäs käsikirj.

³⁴¹ Andersson 1945:183–184; Gardberg 1950:82; Sandström haast.; Lehtonen 1974b:141–142..

kävivät nuuskimassa ilmaa ja tuulta miettien, missä saarella on hyvä varjo ja mitä edellytyksiä olisi jossakin toisessa paikassa. Valitsemaansa paikkaan piti ehtiä pimeään aikaan ollakseen perillä ennen toisia, sekä aamuhämärän tullen valmistua vastaanottamaan rantaan tulevaa hylettä. Paikka oli valittava vähän korkeammalta, että ohut tuulenvirekään ei antanut hajua hylkeelle, sillä vahtipaikka on saaren varjopuolella. Näin on asetettava merenpintaa korkeammalle. Oma haju menee ylitse hylkeen ja näin se ei saa ... vainua. Toisinaan hylkeen tullessa saaren läheisyyteen se nostaa päänsä pintaan jo kauempaan ja aina tullessaan vähitellen lähemmäksi, sukeltaa välillä matkan... Heti ja hätäisesti ei sovi ampua, kun hyle päänsä nostaa, sillä se puhaltaa ilman sisästään. Näin on vaara menettää hylkeensä sen vajottua. Toisinaan se nostaa kätämiä myöten itsensä ylös vetäessään ilmaa sisäänsä ennen sukellusta. Silloin on ammuttava. Täten on varmintä, että hyle jää pinnalle kellumaan, kun ilmaa on jäänyt keuhkoihin. Ehtii veneelläkin hakemaan, sillä venekin on vahtipaikalta syrjämpänä, ettei hyle siitäkään saa hajua.”³⁴²

Erikoisesti vahtipyyntiin tehdyt hyljepysyvät olivat muita raskaampia painaen jopa yli 20 kg.³⁴³ Aseen järeys takasi kuolettavan osuvan pidemmältäkin etäisyydeltä. Pohjanlahdella Luodon pitäjässä oli tapana, että hyljepysyvä säilytettiin pyyntikaudella ampumasuojassa ja pyssy haettiin kotiin vasta ensijäillä:

”Einar Hagnäs kertoi, kuinka Vilhelm Viss poikasena sai kerran koulusta tultuaan tehtäväksi ottaa kelkan ja noutaa kotiin isän luotipyssyn hylkeen ampumasuojasta (sälskjul) Yttre Bergskäriltä. Pyssy painoi 10,6 kg ja koulupojalla oli kaikki työ saada pyssy kelkkaan ja sen jälkeen vetää se kotiin. Tämä tapahtui juuri ennen vapaussotaa 1918.”³⁴⁴

Pohjanlahdella ja Laatokalla pyyntimuoto oli yksittäisten miesten harrastamaa, päivän kestäviä ”makaamisia”, mutta Suomenlahdella ja Saaristomereillä usein parin miehen ryhmäpyyntiä. Ruhnulaisten (Runö) harjoittamana *vahtiminen* oli myös venekunnittain tapahtunutta kaukopyyntiä. Ruhnulaiset viettivät näillä matkoilla pitkiäkin aikoja suunnistaen jaaloineen ja haapioineen (*hoap*) Viron rannikkoa pohjoiseen Suomenlahden pohjukkaan saakka. Tähän syysmatkaan yhdistettiin myös Haapsalun syysmarkkinoilla käynti, mutta päätarkoitus oli hylkeenpyynti. Ruotsissakin vahtimismatkat olivat paikoin pitkiä: Gotlannin färoläisten ja Roslagenin pyytäjien perinteinen syksyinen kirjohylkeen vahtimispaikka oli Gotska Sandön.³⁴⁵

³⁴² Paasi 1966:6.

³⁴³ Brännström 1934:244.

³⁴⁴ Sandström & Finnäs käsikirj., suomennos kirjoittajan.

³⁴⁵ Klein 1924:272–278.

Kuva 49. Pohjanmaan Luodon (Larsmo) saaristossa on säilynyt lukuisia hylkeen ampumasuojia. Entisistä hylkeenpyytäjistä koostuva yhdistys on kartoittanut ja rauhoittanut näitä muinaismuistoina. Kuvassa vasemmalla lohkareista koostuva ampumasuoja, oikealla yhdistyksen puheenjohtaja Bo Sandström poraa kallioon reikää muisto- ja rauhoituskyllin pystyttämistä varten (Svenska Österbottens Säljägarna -yhdistyksen arkisto).

Veroluetteloissa ja käräjäpöytäkirjoissa on 1600-luvulta lähtien tietoja hylkeen väijymispaikoista ainakin Ahvenanmaalta ja Saaristomereltä. Näillä alueilla sekä Pohjan- ja Suomenlahdella vahtimisella oli huomattava paikallinen merkitys saaristolaiskalastajien taloudelle. Pohjanmaan rannikolla väijymispaikkoja oli nimenomaan runsaan saariston alueella. Viimeksi taloudellista merkitys tällä syyspyynnillä oli ruhnulaisille ja toisaalta Ahvenanmaalla ja Saaristomerellä.³⁴⁶

Hylkeiden *vahtimista* ei Perämerellä arvostettu ammattimaisten jääpyyntien rinnalla,³⁴⁷ mutta sillä oli paikoin merkitystä kalastajille. Esimerkiksi Ruotsin Alatorniolla tämä pyyntimuoto oli 1900-luvun alussa kalastajien tärkein hylkeenpyyntitapa, kun naapuripitäjistä Suomen puolelta ja Alakainuusta (Kalix) käytiin eniten jääpyynnissä keväisin.³⁴⁸

Vahtimisyynti oli yleisimmillään 1800-luvun loppupuoliskolla. Useat lähteet mainitsevat tavan taantuneen Suomessa ja Ruotsissa 1910-luvun

³⁴⁶ Wikman 1842:75 ;Andersson 1945:182–183;Sandström & Finnäs käsikirj.; Gardberg 1950:83–84.

³⁴⁷ esim. Tuomi-Nikula 1982:248.

³⁴⁸ Luthström, Emil ja Kulju, Bror haast.

jälkeen. Pohjanmaan Luodon pitäjässä olevien n. 30 hylkeen vahtimis-
suojan käyttö näyttää keskittyneen 1800-luvulle viimeisten oltua käytössä
1920- ja ehkä vielä 1930-luvullakin. Sen sijaan Tanskassa vahtiminen oli
kirjohylkeen päämetsästystapa aina hylkeiden rauhoituksiin saakka. Siellä
vahtimetsästys yhdistettiin usein syksyiseen vesilinnustukseen: metsästäjä
laittoi vesilinnun kuvat ankkuriin vahtipaikan eteen ja ampui vesilintuja,
jos hyljettä ei ilmaantunut.³⁴⁹

Norpan väijyminen ja ampuminen jään reunalla

Jäiden tultua voitiin tehdä hylkeiden ampumismatkoja kiintojään reunaan.
Esim. Laatokalla mies työntäen kelkkaa (tai siinä pientä venettä) teki yleensä
päivänmittaisia matkoja jään reunaan ylittäen railot eli *vanat* pienveneel-
lään. Pyytäjä oli puettu valkoisiin ja kelkkakin verhoiltu valkoisella *varjosti-*
mella. Pyynti oli sekä väijymistä, lepäilevien hylkeiden etsimistä että kelkan
avulla tapahtuvaa hiipimistä. Alkupalvesta vastaavaa jääreunalla väijymistä
harjoitettiin ainakin Pohjanlahdella, Ahvenanmaalla, Suomenlahdella, Vi-
rossa ja Riianlahdella.³⁵⁰ Tällaista pyyntiä kuvasi mm. E.D. Clarke matkal-
taan Tukholmasta Turkuun vuonna 1800, jolloin hän tapasi jäällä Vårdön,
Sottungan ja Kumlingen hylkeenpyytäjiä.³⁵¹

Keskitalvella tammi-helmikuussa tämä pyyntitapa edelsi Suomenlahdel-
la, Viron rannikolla ja Riianlahdella ajallisesti ns. *koira-* eli *norpan poikapyy-*
töä, joka aloitettiin helmikuun lopulla.³⁵² Suomenlahdella miehet menivät
veneillä jäänreunoille, jossa hylkeitä ammuttiin veneestä sekä jäälle että ve-
teen. Paksun rasvansa ansiosta norpat kelluivat tähän aikaan eikä hävikkiä
tullut. Pyyntitapa oli alkupalvella vaarallinen arvaamattomien säiden takia.³⁵³

Metsästystä jäänreunalla harjoitettiin Suomen- ja Pohjanlahdella myös
maalis-toukokuun kaukopyynnin yhteydessä joko väijyksistä jääkelkasta tai
esim. *railojen* (pohjoisella Perämerellä *säivilöiden*; Ahvenanmaalla *tärjor*) ää-
rellä. Ampuja saattoi odottaa tuntikausia hylkeen ilmaantumista railon reu-
nalla jullineen, kelkkoineen tai ajopuineen. Myös pienveneellä (*julla, eka*)
soudeltiin kiintojään reuna-alueilla. Kun norpan nähtiin pistävän päänsä
vedestä, odotettiin sen sukeltamista ja hankkiuduttiin nopeasti sopivalle
ampumispaikalle esim. jääkohouman suojaan. Hylje pyrittiin ampumaan,
kun se toistamiseen nousi pintaan. Veteen ammuttaessa piti olla nopeasti
hakemassa saalista, sillä keväällä norppa alkoi vajota, aikuinen harmaahylje
ei kellunut koskaan.³⁵⁴

³⁴⁹ Söndergaard ym. 1976:65.

³⁵⁰ Anon. 1874; A. Parikka ja Kähäri käsikirj.; Steffensson 1976:82; myös Lehtonen 1974b:136–137.

³⁵¹ Clarke 1824:237; Andersson 1945:184–186.

³⁵² Klein 1924; Jussilainen 1953:98; Steffensson 1976:82–83.

³⁵³ Aalberg 1937:4.

³⁵⁴ mm. Mattila Matti haast.; Söderholm 1989:148–149; Steffensson 1976:82; Fagerudd 1996:122.

Hylkeenajo veneellä ja veneestä ampuminen

Merkittävänä pyyntitapana *hylkeen takaa-ajo veneellä* ja lopuksi ampuminen oli 1900-luvulla eteläisimmällä Itämerellä, jossa lähinnä Tanskan vesillä kirjohylkeen pyynti veneestä oli tavallista. Kirjohylkeen venemetsästys alkoi hylkeen etsimisellä merenselältä. Kohdetta lähestyttiin aiemmin yleensä purjehtien ja hyljettä ammuttiin päähän heti, kun ampumisetäisyydelle päästiin. Saaliin noutamisessa piti olla nopea, sillä kirjohylje tahtoi upota nopeasti.

Tämä pyyntitapa johti moottoriveneiden yleistyttyä yksittäisen kirjohylkeen ajopyyntiin veneellä ja ampumiseen aina hylkeen noustessa pintaan hengittämään. Hylje ahdistettiin laukauksilla sukeltamaan ennen kuin se ehti hengittää kunnolla. Nääntynyt hylje joutui yhä lyhyemmin hengitysvälein pintaan ja lopuksi metsästäjän tähtäimeen, joskus suorastaan uimaan pinnalla (jopa maihin), jolloin se oli helppo saalis. Tyypillistä tässä pyynnissä oli suuri ohilaukausten määrä ennen kuolettavaa osumaa. Monesti hylje haavoittui muualle kuin päähän, sillä liikkuvasta veneestä oli vaikea ampua tarkasti.³⁵⁵

Myös kaikkialla Itämeren pohjoisosissa ja Laatokalla keväällä pienveneellä hylkeitä etsittäessä ammuttiin veneestä, mutta pyynti ei ollut takaa-ajotyyppistä kuten em. kirjohylkeen ajo. Hylkeenajo veneellä ja lopuksi ahdistetun hylkeen ampuminen on nykyisin Grönlannin yleisin avovesikauden hylkeenpyyntitapa.³⁵⁶

Hylkeen uteliaisuuden hyväksikäyttö venepyyynnissä

Norpan ja kirjohylkeen uteliaisuutta veneitä kohtaan käytettiin pyynnissä hyväksi ainakin Tanskan-Saksan vesialueilla, Gotlannissa, Ruotsin rannikolla, Saaristomerellä, Ahvenanmaalla, Suomenlahdella ja Laatokalla. Vakiintuneena pyyntitapana tämä esitellään jo 1780-luvun alussa Roslagenissa.³⁵⁷

Norppaa voitiin ampua soutuveneestä syksyisin tyynellä ja sumuisella säällä. Norpat (ahvenanmaalaisten mukaan nk. *piggsälar*) nousevat toisinaan uteliaina veneen köliveteen jonkin matkan päässä veneen perästä. Pyynti tapahtui kaksimiehisellä veneellä. Kun hylje sukelteli veneen perässä, sukelluksen aikana soutaja yllättäen peruuttikin venettä, jolloin hylje nousi seuraavan kerran pintaan veneen läheltä. Tällöin veneen achterissa makaava ampuja toimi. Tätä pyyntiä harjoitettiin jäidentuloon saakka.³⁵⁸ Norpan uteliaisuus oli tunnettua myös Suomenlahdella: esim. seiskarilainen Ämmälän Matti sai kerran 1900-luvun alussa ammuttua useita hylkeitä Viipu-

³⁵⁵ mm. Steffensson 1976:86–87; Söndergaard et al. 1976:64–65.

³⁵⁶ vrt. Hertz 1995:78–81.

³⁵⁷ Ödman 1782:281.

³⁵⁸ Ödman 1782:281; Andersson 1945:191; Säve 1867:141.

rinlahdella näiden seuratessa virolaisia perunajahteja kohti satamaa.³⁵⁹

Gotlannissa kirjohyljettä pyydettiin samaan tapaan: hyljettä houkuteltiin veneen köliveteen viheltämällä. Kun hylje seurasi venettä sukeltaen, pyytäjällä sukelluksen aikana soutikin venettä taaksepäin, jolloin eläin nousi vedestä aivan veneenahterin takaa ja voitiin ampua.³⁶⁰ Myös harmaahylkeen tiedetään olevan utelias ja seuraavan toisinaan venettä,³⁶¹ mutta tätä ominaisuutta hyväksikäyttäen lajia ei pyydetty säännöllisesti. Partahylkeen vastaavaa uteliaisuutta veneitä kohtaan on perinteisesti käytetty hyväksi Vienanmerellä.³⁶²

Kalanpyydysten suojapyynti

Hylkeiden ampuminen veneestä ns. kalastuksen eli *kalanpyydysten suojapyyntinä* on ollut tavallista Itämerellä. Tämä tapahtui usein satunnaisena pyyntinä kalastuksen ohessa. Pyyntimuoto oli mm. Ruotsissa viimeisin sallittu hylkeenmetsästystapa ennen täysrauhoituksia. Tavoitteena siinä oli karkottaa hylkeet pyydyksiltä, mieluiten tappaen ne, mutta hylkeitä ei varsinaisesti etsitty.

Pyyntitapa – oikeammin hävittämistapa – kohdistui pääasiassa harmaahylkeeseen. Myös erilaisia aseita käytettiin. Pienimmät ja tehottomimmat vain haavoittivat hylkeitä, mikä oli toisinaan tarkoituskin: tällöin hylje ei heti uponnut, vaan se ehdittiin ottaa talteen.³⁶³ Kesäaikaan pyydysten suojapyyntin tarve oli suurin. Tämän ampumistavan huono puoli oli suuri haavoittuneiden yksilöiden määrä liikkuvasta ampumisalustasta johtuen (ks. myös *Haulikko*). Saimaalta tai Laatokalta tietoja ampumalla tapahtuneesta kalastuspyydysten suojapyyntistä ei ole, mutta hylkeitä saatettiin ampua satunnaisesti kalastusmatkojen yhteydessä.³⁶⁴

Kalastajien tapa pitää hyljepysyä tai kivääriä mukanaan oli ennen tyyppinen Pohjanlahdella, erityisesti Perämerellä, jossa hylkeitä ammuttiin ja karkotettiin tehokkaasti rannikon kiinteiltä kalanpyydyksiltä. Näin hylkeet oppivat pelkäämään sekä veneitä että ihmisiä: ainakin osa rannikon pyydyksistä sai olla rauhassa.³⁶⁵ Muualla pyydysten suojapyyntiä ei nähtävästi harjoitettu ennen tapporahakautta kalastuksen erilaisesta luonteesta johtuen: esimerkiksi Ruotsissa valiteltiin 1890-luvulla hylkeiden aiheuttamia pyydysvahinkoja ja sitä, että etelämpänä Itämerellä kalastajat eivät olleet

³⁵⁹ Erä-Esko 1949:75–76.

³⁶⁰ Säve 1867:147.

³⁶¹ esim. Heikkinen 1959:188; Karlsson 1996:33; Mauno Posti haast.

³⁶² Bojko, käsikirj.; kirjoittajan omat kokemukset Vienanmereltä.

³⁶³ vrt. Aalberg 1937:11.

³⁶⁴ mm. Kilkki & Marttinen 1984:100.

³⁶⁵ Hepola Antti ja Paavo haast.; Stark Antti haast.; Kulju Bror haast.; Ylimaunu 1996.

metsästäjiä eivätkä osanneet käyttää asetta hylkeisiin kuten pohjoisempana (Pohjanlahdella).³⁶⁶

Kalanpyydysten suojapyynti siten, että maalta näkösuojasta ammuttiin veteen pyydyksille, on ollut Itämerellä satunnaista. Brittein saarilla tätä on käytetty: näkösuojasta, joka oli jokisuun lohipyydysten läheisyydessä, pyydysten vahtina toiminut mies ampui niille ilmaantuvia hylkeitä. Yhdeltä tällaiselta lohenpyydyspaikalta ammuttiin viitenä kesänä yhteensä 624 hyljettä, pääasiassa harmaahylkeitä.³⁶⁷

Hylkeen lähestyminen talvella jääpyynnissä ja ampuminen

Jääpyynnissä pyssy mullisti eniten norppien pyyntiä. Pohjanlahdella norppien *avantopyynnistä*, hylkeen *hämäämislähestymisestä* ja hylkeen *harppuunoimisesta* (joko pitkillä seiväsharppuunoilla tai heittämällä) siirryttiin etäältä tapahtuvaan pyssyllä ampumiseen viimeistään 1600-luvun kuluessa. Suomenlahdella kehitys ei ollut sama, vaan siellä pyssypyynnin merkitys jäi jääpyynnissä vähäisemmäksi ja pyssyjen käyttöönotto hylkeenpyyntiin tapahtui eräillä saarilla vasta 1800-luvulla (ks. *Hyljepyssy*). Pyssyllä myös harmaahylkeen tappaminen helpottui, mutta laumaa yllätettäessä pyssyn etu ei ollut suuri, sillä hyljepyssyllä voitiin ampua vain yksi laukaus kohtuullisessa ajassa (lataus vei aina aikansa). Niinpä lauman ylläkköpyynnissä nuijan ja jääpiikin käyttö säilyi pitkään.

Hylkeen hämäämisen vähentymistä pyssyn käytön seurauksena ilmentää se, että miesten tummat pyyntivaatteet (joiden tarkoitus oli hämätä hylkeitä luulemaan lähestyjää lajitoverikseen) korvautuivat talvisessa pyssypyynnissä valkeilla jäniksen- tai vasikannahkaisilla asusteilla. Valkeiden vaatteiden, kelkan tai ajopuun valkean näkösuojan tehtävänä oli häivyttää lähestyvä pyytäjä näkymättömäksi jäiseen ja rannattomaan maisemaan.

Hylkeen lähestyminen jäällä (eli *pyytäminen*, *ajo*) oli pyssypyynnissäkin pyyntitapahtuman vaikein osa. Siinä ampuja käytti apunaan tavallisesti *ajopuuta* (Pohjanlahti, Suomen puoleinen Suomenlahti) tai *ryömintäkelkkaa* (Ahvenanmaa, Saaristomeri, Varsinais-Suomi, Viron – Riianlahden saaret, Suomenlahti, Laatokka) tai *pienvenettä* (julla tms.).³⁶⁸ Lähestyminen tehtiin aina tuulen suunta huomioon ottaen (metsästäjän haju ei saanut päästä hylkeen luo) ja myös käyttäen jäällä olevia kohoumia, jäätelejä tms. näkösuojina.

Norpan jääpyynnissä vielä kiikarikivääriäkin käytettäessä metsästäjä teki keskimäärin 2–3 turhaa lähestymisyritystä yhtä saalishyljettä kohti. Tavalli-

³⁶⁶ Anon. 1895:58.

³⁶⁷ Bonner 1982b:108–109,120. Samantapaisesti tiedetään Kemijokisuun lohipadolle palkatun hyljevahdin 1900-luvun alussa, mutta työ ei kannattanut, A.Stark haast.

³⁶⁸ Ekman 1910, Klein 1924,1930, Hämäläinen 1930, Andersson 1945, Ahlbäck 1945, Lehtonen 1971, 1973a.

simmin hylje sukelsi ennen ampumaetäisyydelle pääsyä.³⁶⁹ *Ajon* vaikeutta kuvaa se, että esim. Pohjanlahdella vain harvaa hylkimiestä arvostettiin nimitykseltään *pyytäjänä* (*sälskytt, pytare*). *Ajossa* tärkeintä oli osata *pyytää* (ruotsiksi suomesta lainautunut *pyta*) eli lähestyä *ajopuulla* matalana ja huomaamatta hyljettä.³⁷⁰ Monesti lähestyminen vaati tuntejakin:

”...Jos hylkeen ja miehen välissä tuulen alla on pystyssä sopiva jääteli, mies ottaa sen suojakseen ja aloittaa varovaisen liikunnan. Ellei sellaista ole, on hylkimiehen pian painuttava kontalleen ja pistettävä vekari paikoilleen ajopuun keulapuoleen. Nojaten vasemmalla polvella ajopuuhun hän hiljalleen potkiskelee oikealla. Enää ei voi näin lähestyä, vaan on painuttava pitkälleen. Hiljaa hän avaa ”keulapurjeen” ja pystyttää sen suojakseen, ottaa pyssyn tupestaan ja ryhtyy vatsallaan ajopuulla maaten lähestymään. Nyt hän auttelee itseään hyljettä kohti kyynäspäillä ja ohjaa jalkoterillä ajopuuta. Tielle saattaa sattua auringon sulattama vesilätäkkö. Mutta ei auta pysähtyä. Mies ryömiä vain, vaikka jääkylmä vesi huuhtelee vaatteita ja karmaisee ihoon asti. Myöhäiskevällä päiväsydännä jää voi olla niin haurasta, että ajopuun jäljestä pulpuilee silkka merivesi ja pyytäjän täytyy ohuimmilla kohdin levittää kätensä saadakseen enemmän kannattavaa alustaa.”³⁷¹

Hyljettä lähestyttäessä joko 1) hiipimisvälineessä (*ajopuu, kelkka*) käytettiin valkeaa näkösuojaa tai 2) pyytäjä lähestyi hyljettä näkösuojassa jäällä olevan kohouman takaa (esim. jääteli; Virolahdella nimityksenä tällöin *ajosuoja*, Pohjanmaan ruotsissa *skjul*). Näistä jälkimmäinen tapa on epäilemättä vanhempi. Sitä käyttivät mm. viimeiset Luodon (Larsmo) pyytäjät Pohjanmaalta, kun muut Perämeren pyytäjät suosivat ajopuussa kiinteää näkösuojaa.

Ampuminen tapahtui jäätelin sivusta tai ajopuun näkösuojan (*peilin, harkkisuojan*) takaa: ”jos hyle näkee ampujansa, sitä ei hengiltä saa.” Ampumisessa oli tärkeää osua kuolettavasti joko aivoihin tai niskarankaan. Usein ammuttiin melko kaukaa eikä olosuheet olleet aina optimaaliset. Jäällä norppa makasi aina avantoonsa päin niin, että se pystyi haistamaan takaa tuulen mukana tuomat hajut ja silmäillä samalla (myötätuulen) eteensä olleen valmis pulahtamaan avantoonsa. Harmaahylje oli tuulen suuntaan nähdessä tavallisesti toisinpäin.

Suomenlahdella 1900-luvun alkupuolella hyljettä ammuttiin yleisimmin päähän, kun se laski päänsä makuuasentoon,³⁷² mikä oli poikkeavaa pohjanlahtelaiseen käytäntöön verrattuna. Suomenlahtelaisen jääpyynnin am-

³⁶⁹ arvioitu Fageruddin (1996) v. 1945–1951 pyyntipäiväkirjoista.

³⁷⁰ esim. Masalin 1933:21–22.

³⁷¹ Vilkuna 1977:105,107.

³⁷² esim. Aalberg 1937:9; Paasi 1966:11; Eerola 1981.

Kuva 50. Hylkeenpyytäjä ajopuulla ampumavalmiina. Ajopuussa näkösuoja, ampujan vieressä pohjanlahtelaistyyppinen vekari -jääpiikki, jonka kanssa ampumisen jälkeen juostaan hylkeen luo ja mm. estetään eläimen valuminen avantoon (Museoviraston kuva-arkisto, valokuvaaja I.K.Inha).

pumisen ajoituksessa kuvastuu varmuuden maksimointi ja ampuminen keskimäärin lähempää kuin Pohjanlahdella. Varsinkin ruhnulaiset tunnettiin Suomenlahdella hylkeitä lähelle (”40–50 askeleen päähän”) lähestyvinä ja siitä, että myös veteen ampuessaan he varmistivat hylkeen saamisen. Hyljettä ei ammuttu päähän vaan mieluummin eturaajojen väliin, jolloin hylje ei kuollut mutta haavoittui niin, että se ui pinnalla ja mies ehti nousta sen veneellään.³⁷³

Pohjanlahdella hylje ammuttiin yleensä, kun eläin nosti päätään. Pään kohottamiseksi saatettiin viheltää tai muuten äännähtää. Monesti ampuminen piti tehdä ensimmäiseltä päännousulta, sillä norppa saattoi samanaikaisesti saada väijyjänsä selville ja sukelsi. *Nostolta* ammuttiin yleensä päähän, mutta eräät pyytäjät erikoistuivat ampumaan kaularangan poikki, mikä oli varmin tapa taata saalis. Tällöin ”ei saporokaan (häntä) enää heilunut eikä

³⁷³ Salmijärvi käsikirj.; Jussilainen 1953:99–100.

peräpää liikkunut, mikä takasi, että hylje ei valunut kuolleena avantoon”.³⁷⁴

Harmaahylkeen lähestymisessä jäällä ei tarvinnut olla niin tarkka. Isoa, voimakasta hyljettä pyrittiin ampumaan joko aivoihin tai niskarankaan. Vaikka osuma oli kuolettava, oli siitä huolimatta otettava noin sadan metrin pikajuoksu hylkeelle, sillä kuolinkouristuksissaan tai verilammikossa hylje helposti luisui avantoon ”eikä siinä silloin voolotus auttanut”.³⁷⁵

Harmaahylkeiden ja norppien ampuminen yhteislaukauksella

Tilanteen niin vaatiessa pyytäjät saattoivat ampua yksittäistä hyljettä tai harmaahyljelaumaa yhteislaukauksella. Kun viimeisillä jäillä toukokuussa kohdattiin harmaahyljelauma (*gråsjälsläger*) kokoontuneena parittelu- ja karvanvaihtopuuhiin, hiivittiin miehissä veneiltä mahdollisimman lähelle laumaa. Yhden ampujan laskiessa kolmeen kukin ampui ennalta sovittua eläintä. Näin yhteislaukauksella tapettiin useampia eläimiä laumasta. Pyyntitapa korvasi aikaisemmin tunnetun harmaahyljelauman nuijalla, harppuunalla tai jääpiikillä tehdyn ylläköpynnin.³⁷⁶

Yhteislaukausta voitiin käyttää myös jäällä makaavaan norppaan. Pyyntitekniikan edellytyksenä oli, että ampujat olivat riittävän lähekkäin ampu-mavalmiina. Tälle metsästystavalle oli Pohjanmaan ruotsinkielisillä nimityksenä *salvskjuta*, *salva* tai *räkneskjuta*, suomenkielisillä *yhteislaukaus*. Parhaaksi päiväsaaliiksi mainitsi sitä harjoittanut korsnäsiläinen Wilhelm Sjö-roos kaksikymmentä harmaahyljettä.³⁷⁷

G. Hylkeiden massapyynti laivalta

Itämerelläkin on käytetty kokeiluluonteisesti laivaa harmaahylkeiden metsästyksen tulialuksena, mutta mittakaavallisesti kyse oli vain murto-osasta vastaavasta Atlantin, Jäämeren ja Vianmeren grönlandinhylkeen massapyynnistä. Atlantin hylkeenpyynnissä suuret puurunkoiset alukset olivat arkipäivää jo 1790-luvulta lähtien. Siellä höyrykoneet tulivat puihin hylkeenpyyntilavoihin 1860-luvulla. Newfoundlandissa rautarunkoiset ja jäitä särkeään pystyvät höyryalukset tulivat tukialuksina käyttöön vuodesta 1906 lähtien.³⁷⁸

Tätä kehitystä seurattiin Itämerellä: kevättalvella 1910 Suomen korkeimman kalastusviranomaisen, kalastuksentarkastaja J.A.Sandmanin aloit-

³⁷⁴ esim. Vierimaa Jorma haast.; Fagerudd 1996.

³⁷⁵ Söderholm 1989:147; Isacson 1993; Fagerudd 1996; Saarela Kalervo käsikirj.; Mattila Matti haast.

³⁷⁶ Sandström Bo haast., Vierimaa Jorma haast.

³⁷⁷ Altonen 1984:39; Nyström 1988:10; Vierimaa Jorma haast.; Fagerudd 1996:121,125.

³⁷⁸ Candow 1989.

teesta jäänmurtaja Tarmo avusti hallien pyyntiä Suomenlahdella. Tällä matkalla oli pyyntimiehiä Tammiosta, Haapasaaresta, Suursaaresta ja Tyttärsaaresta yhteensä 36 miestä sekä viranomaisia. Saalis oli matkalta toistasataa hyljettä, joista kymmenkunta aikuista.³⁷⁹ Vastaavasti Vienanmerelle jäänmurtajat tulivat ”vasta” vuonna 1918 avustamaan grönlanninhylkeen maspypynnissä. Siellä toisen maailmansodan jälkeen jäänmurtajat ja hyljelaumoja tiedustelevat lentokoneet toimivat tehokkaina työpareina.³⁸⁰

Suomen jäänmurtajien miehistöt olivat oman työnsä ohessa aina 1960-luvulle saakka toistuvasti hylkeenpyynnissä, mutta pyynti oli ennalta suunnittelematonta, tapporahojen toivossa ja avustettavia laivoja odotellessa sopivaa ”ajantäytettä”. Pyyntiä ei voi verrata valtamerien hylkeenpyyntiin. Hyljekantojen taantuessa ja hylkeenpyynnin vähentyessä esimerkiksi 1950-luvun lopulla Suomenlahdella ja Turun saaristossa jäänmurtajien miehistöt saivat suurimmat hyljesaaliit (parhaimmat noin 120 hyljettä talvea kohti), mistä ”epäurheilijamaiseksi tappamiseksi” leimattuna käytiin keskustelua Suomen lehdistössäkin. Samansuuruisiin lukuihin pääsivät eräät murtajamiehistöt Pohjanlahdella ja Ahvenanmerellä.³⁸¹

Vielä 1950-luvulla oli tavallista, että koko avustettava laivasaattue saattoi pysähtyä, jos jäänmurtajamiehistö havaitsi edessään harmaahyljelauman. Aikuisten pyyntiin käytettiin laivoissa miinojen takia olleita kiväärejä, poikaset nuijittiin. Julkisen keskustelun takia jäänmurtajien miehistöjen hylkeenpyynnistä ei myöhemmin juurikaan kirjoitettu eikä pyyntiin osallistuneet halunneet sillä kerskua, asiasta tuli puolisalainen ”luontaisetu”, josta myöskään Merenkulkuhallitus ei ”virallisesti” tiennyt. Murtajien hylkeenpyynti loppui 1960-luvulla vilkastuneen työtahdin ja laivaliikenteen takia, kun mm. Perämeren satamia alettiin pitää auki läpi talven. Vielä 1970-luvulla hylkeenlihaa oli harvinaisuutena jäänmurtajien ruokapöydässä.³⁸²

Jäänmurtajien ja kauppalaivojen miehistöt ampuivat joskus hylkeitä suoraan laivastakin. Epätarkan ampumapynnin seurauksena Perämerellä Simon-Kuivaniemen hylkiverkkopyytäjät saivat haavoittuneita ja ampuma-haavoista sairastuneita norppia syksyisin verkoistaan: 1960-luvulla toisinaan 30–40 prosenttia saalishylkeistä oli ampuma-aseella haavoitettuja. Verkkopyytäjät pitivätkin hylkeiden ampumista ”epäinhimillisenä” pyyntitapana ja erityisesti laivamiehistöjen ampumispyyntiä vastuuttomana.³⁸³

Ison kalastuslaivan teho jääpyynnin tukialuksena todistettiin kevättalvella 1956 Viron rannikolla, jossa hylkeenpyytäjät kalastaja Mart Peetrin johdol-

³⁷⁹ Sergeant 1991:96; Aalberg 1937:3; nro 49131/KMA.

³⁸⁰ Ognev 1962:416; Bojko käsikirj.

³⁸¹ Wahlroos 1995:86; Bergman 1958:111,119; Miettunen Esko haast.; Honkaheimo Heikki haast.; Sjöberg 1989:195.

³⁸² Honkaheimo Heikki haast.

³⁸³ Hepola Antti ja Paavo haast.; Miettunen Esko ja Tuikkala Alpo haast.

la saivat 300 hyljettä saaliikseen (vielä 87 kuuttia jäi jäälle, kun myrsky yllätti pyyntilaivan ja miehistön). Pyynti kohdistui harmaahyljelaumaan kuutteineen, vaikka tätä ei lähteessä mainita. Tapaus lienee lukumääräisesti suurin Itämeren hylkeiden pyynti laivaa tukialuksena käyttäen.³⁸⁴

7.2. Metsästysvälineet ja niiden käyttötieteet

Seuraavassa *aktiivisen hylkeenpyynnin välineiden* esittelyssä on keskitytty vain pyyntitekniikan kannalta oleelliseen välineistöön. Mm. kulkuvälineet (tärkeimpänä nk. *iso-*, *matka-* eli *erävenee*) on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Välineet on jaettu 1) *hiipimisvaiheen apuneuvoihin* ja 2) itse *pyyntiasuksiin*.

7.2.1 Metsästyksen keskeiset apuneuvot hiivintävaiheessa

Ajopuu (skredstång)

Hylkeen jääpyynnissä käytettiin apuna Pohjanlahdella ja Suomenlahdella *ajopuuta*. Ajopuu oli suksimainen hylkeenmetsästäjän hiivintäjälas, jolla hän lähestyi hyljettä ampuma- tai pistoetäisyydelle ja ylitti kapeat railot. Nämä käyttötarkoitukset on mainittu kaikissa suomalaisissa ja ruotsalaisissa pyyntikertomuksissa, joissa ajopuu kuvataan. Sen sijaan muut käyttötavat ovat vaihdelleet ajallisesti ja paikallisesti.

Ajopuu oli ensimmäisen tarkan kuvauksen (Wijkar 1707) mukaan yli 5 metriä pitkä (1800-luvulla 4,2–4,8 m, Suomenlahdella n. 3,5 m)³⁸⁵, kämmenen levyinen ja 3 tuumaa paksu. Alunperin ajopuun alin osa oli hieman pyöreä, mäntyä (tai kuusta). Myöhemmin 1890-luvulta lähtien se pohjattiin messinki- tai muulla pellillä. Ajopuun avulla pyytjä saattoi makaavassa asennossa ja toisella jalalla työntäen ryömiä lähelle saaliseläintä. Pohjan pyöreys auttoi ajopuun suunnan vaihtamisessa kesken hiivinnän. Viimeisissä versioissa 1960-luvulta lähtien ajopuun materiaali ja mitat hieman muuttuivat.³⁸⁶ Ajopuun yksityiskohtia ovat kuvanneet tarkemmin Pohjanlahdelta mm. Ekman (1910), Hämäläinen (1930) ja Tuomi-Nikula (1982), Suomenlahdelta mm. Itkonen (1923) ja Paasi (1966). Ajopuita on Suomen museoissa ja yksityisomistuksessa vähintään toistasataa, osa hyvässä käyttökunnossa.

Ajopuuhun kuului useimmiten myös valkea näkösuoja (nimenä usein *peili* tai *varjo*; ruotsiksi *bläktä*, *skyle*, *skjul*, *sjyl*, Norrbottenissa *skärm*), jonka

³⁸⁴ Aruste käsikirj.:60.

³⁸⁵ Nordlund 1866:84; Paasi 1966:11.

³⁸⁶ Paasi 1966:11; Mattila Matti haast.; Tuomi-Nikula 1982.

Kuva 51. Ajopuu, jossa peili eli varjo (näkösuoja) etuosassa, pysy suojuksessaan tämän takana ja peräpäässä ammutun hylkeen koukkaamiseen tai vetämiseen tarvittava jääpiikki tai keksi. Alla lyhyempi ajopuu ja ampuja "paljaassa" hiipimisasennossa eli ilman näkösuojaa. Alinna hylkeenampuja näkösuojan takana hyljekelkassa (Schvindt 1905).

takaa ammuttiin.³⁸⁷ Peiliä ei kuitenkaan ollut kaikilla ajopuissaan, mm. Merenkurkkuun se levisi nähtävästi pohjoisempaa vasta 1800-luvun loppupuoliskolla.³⁸⁸ Peilin takana hylkeen lähestymistä kutsuttiin Perämerellä *peilipyynniksi* tai *peilaamiseksi*.³⁸⁹ Peili tehtiin joko valkeasta kankaasta tai jäniksennahoista. Jälkimmäistä pidettiin parempana sen takia, että se ei päästänyt valoa eikä pyytäjän varjoa näkymään läpi (*tervaamaan peiliä*), jos oli pakko lähestyä hyljettä myötäauringossa. Jos pyytäjän varjo pääsi tervaamaan peilin tai esim. miehen tumma saapas pääsi näkymään peilin sivusta, hylje sukelsi välittömästi.³⁹⁰ Usein ajopuun kärjessä oli *vetolenkki* ja vanhoissa pohjalaisissa *kantokahvakin* keskellä *päläksen* lisäksi.

Välineen käyttöalue rajoittui Pohjanlahdella eteläisimpänä Satakuntaan: Merikarvialla sitä yleisesti käytettiin, Luvialla ajopuu oli jo tuntematon.³⁹¹ Suomenlahdella ajopuun käyttöaluetta oli lähinnä itäinen Suomenlahti: 1800-luvun lopulla raja sen käytössä kulki läntisellä Uudellamaalla (ainakin

³⁸⁷ mm. Paulaharju 1914:58 ja käsikirj.; Tuomi-Nikula 1982, Brännström 1934, Allardt 1925:484.

³⁸⁸ Sjöberg 1895:143.

³⁸⁹ Saarela Kalervo käsikirj.

³⁹⁰ Mattila Matti haast.; Söderholm 1989:147.

³⁹¹ Santanen, J. käsikirj; Wahlroos 1995.

Inkoon saaristossa sitä käytettiin).³⁹² Ajopuu tunnettiin myös Viron pohjoisrannikolla länteen Pranglin saarelle saakka, mihin se lienee saatu Itäisen Suomenlahden saarilta.³⁹³ Ajopuuta ei tunnettu Inkerin rannikolla (Pieterin seudulla).

Suomenkielisellä Perämerellä välineen nimi oli *ajopuu* (joskus myös *hylkisuksi*, *suksi* tai *jalas*) ja ruotsinkielisellä Pohjanlahdella *skredstång* (eri murmuotoineen, harvinaisempia nimityksiä *rännstång*, *andur* tai *fäälstång*; *sälskida* -nimeä on käytetty vain kirjallisuudessa),³⁹⁴ pohjoisen Satakunnan rannikolla *skriistango*, *krikstanko*,³⁹⁵ Suomenlahdella *hyletanko*, *tanko*, *tankopuu* tai *ajopuu* (harvinaisena *raila*),³⁹⁶ Viron rannikolla *tang*,³⁹⁷ Itäisellä Uudellamaalla *skristång* (myös *skridstång*, *själstång*), Läntisellä Uudellamaalla *sälhoa*, *byssdrag*.³⁹⁸ Muualla Itämerellä ajopuu oli käytännössä tuntematon.³⁹⁹

Laatokalla ajopuun asema jääpyynnissä on epäselvä: harvoissa säilyneissä jääpyyntikuvauksissa sitä ei ole mainittu ja aikaisemmat tutkijat väittävät ajopuun olleen Laatokalla tuntemattoman. Kuitenkin *ajopuuta* käyttivät ainakin 1900-luvulla Mantsin saaren norpan pyytäjät.⁴⁰⁰

Ajopuun käyttöistä ja sen alkuperästä tutkijoilla on ollut erilaisia käsityksiä. Välineen on arveltu olevan joko

1. nuoren, vasta pyssy- tai kivääripyyntiin (jääkelkasta) kehitetyn apuneuvon (Klein 1930, Manninen 1931, Lehtonen 1974a),
2. ikivanhan jääpyynnissä käytetyn hiivintäsuksen, kehittyneenä ehkä jonkinlaisesta suksikelkasta (Wiklund 1928),
3. harppuunanvarkena ja hiipimisalustana käytetystä seipästä kehittyneen apuneuvon (Jirlow 1930),
4. muusta vaanimismetsästyksestä kehitetyn hiipimisvälineen (Brännström 1934) tai
5. vanhan, epäparisista suksista kehitetyn nopean jääkulkuvälineen (Vilkuna 1943, 1973).⁴⁰¹

Jirlowia ja Vilkunaa lukuunottamatta näistä tutkijoista kukaan ei ole löytänyt 1800-lukua vanhempaa tietoa ajopuusta. Vilkunan (1973:467–469)

³⁹² Andersson 1936:316.

³⁹³ Manninen 1931:84.

³⁹⁴ mm. Wijkar 1707:II:4§; Paulaharju käsikirj.; Sjöberg 1926:97; Jirlow 1930:85; Masalin 1981:509; Sjöberg 1939:169.

³⁹⁵ Santanen, J. käsikirj.

³⁹⁶ Eerola, Viljo haast.; Saarinen ym. 1916:71; Pitkänen 1900:42; Aalberg 1937:9; Paasi 1966:11.

³⁹⁷ Wiedemann 1869:Sp.1118.

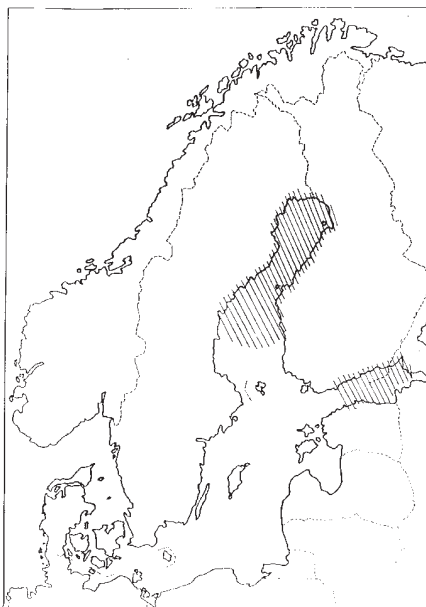
³⁹⁸ Landtman 1936:9–11; Vendell 1884:202,242; Andersson 1936:316; Höjjer 1858:29.

³⁹⁹ esim. Andersson 1931:80, 1945:165; Schwindt käsikirj.; Godanti: Säve 1867; Ruhnu ja Viron saaret: Klein 1924; Anon. 1895:22. Ahvenanmaalla väline tunnettiin harvinaisuutena ja pohjalaisilta saatuna lähinnä krypstång –nimellä, Lars Nyström suull.ilm.

⁴⁰⁰ Savinainen 1997:312.

⁴⁰¹ Klein 1930:148; Manninen 1931:84; Lehtonen 1974a:82; Wiklund 1928:24; Jirlow 1930:94; Brännström 1934:282; Vilkuna 1943, 1973.

Kuva 52. Ajopuun käyttöalue maailmassa (tekstissä lähemmin mainittujen lähteiden mukaan).

vanhimmat löydöt välineestä ovat vuoden 1561 Pohjanmaan vuoden verotili, josta hän – kaiketi oikein – on tulkinut *stänger*-maininnan ajopuita tarkoittaviksi ja toinen Salmeniuksen (1754) kuvaus hylkeenpyynnistä Kalajoella. Vilkuna ei ollut tietoinen esim. Wijkarin (1707), Tengströmin (1747) tai Cneiffin (1757) Pohjanmaan hylkeenpyynnin kuvauksista, joissa ajopuu mainittiin keskeisenä hylkeen lähestymisvälineenä. Suomenlahdelta vanhin kirjallinen maininta ajopuusta on vasta vuodelta 1786,⁴⁰² mutta väline lienee sielläkin vanhempi.

Ajopuu oli Perämeren ensimmäisten hyljeveroluetteloiden mukaan jokaisen pyyntimiehen varuste jääpyynnissä Pohjois-Pohjanmaalla 1550–1560-luvuilla. Nämä verotilien maininnat (*med skredstänger*) ovat Aspelin (1866) ja Luukko (1954) kääntäneet ”jonkinlaisiksi seipäiksi”⁴⁰³ (aseiksi), mikä on johtanut tutkijoita harhaan.

Sen sijaan Pohjanlahden länsirannalla ajopuun käyttö oli 1550-luvulla harvinaista, mutta sitä käytettiin ainakin ”suomalaisvaikutteisella” Perämeren pohjoisrannikolla. Tosin sikäläistäkin ajopuun käytön ja jääpyynnin vähäisyyttä kuvaa se, että Luulajan hyljeverotilien mukaan talonpojat pyytivät hylkeitä syksyisin yhteensä 82 verkolla (tai verotetulla verkkopaikalla, *stennät*), mutta vain neljä miestä käytti keväällä ajopuuta (*stänger*).⁴⁰⁴

⁴⁰² Talve 1996:172.

⁴⁰³ Aspelin 1866; Luukko 1954:440–441: Pohjois-Pohjanmaalta ajopuu mainitaan näin veroasiakirjoissa vuodesta 1558 alkaen. Myös Åkerblom (1950:137–138) kääntää maininnan pitkiksi harppuunoiksi eikä ajopuun mahdollisuutta ole huomioitu.

⁴⁰⁴ Vollen 1985:123, mutta hän ei ole osannut tulkita *stänger*-mainintaa.

Kansatieteessä *ajopuu* on sekä nimenä että välineenä selitetty tähän asti hiihtämiseen liittyväksi ja välinettä hiihtämisestä kehittyneeksi kulkuvälineeksi.⁴⁰⁵ Vilkun (1943, 1973) mukaan ajopuu olisi perisuomalainen keksintö ja se liittyisi vanhojen epäparisten suksien liukumasukseen eli lyylyyn. Oikean jalan potkimasuksi eli kalhu olisi jäänyt pois, koska sitä ei ole tarvittu kovalla jäällä. Vilkuna (1943, 1973) on kehittänyt suksiteoriaansa perustuen muistiinpanoihinsa vuoden 1939 matkaltaan Keski-Pohjanmaan rannikolta ja kirjoittaessaan teosta ”Isien työ” (1943), eikä hän ole käyttänyt edes teoriaansa toistaessaan (1973) hylkeenpyytäjien omakohtaisia tietoja tai julkaistuja tietoja välineen eri käyttötavoista ja niiden muuttumisesta.⁴⁰⁶ Brännströmiä (1934) ja Vilkunaa (1973) myöhempi tutkimus ei ole ajopuun alkuperään kajonnut, mutta Tuomi-Nikula (1982) on osoittanut, miten ajopuu muuttui viime vuosikymmeninä Keski-Pohjanmaan pyytäjien parissa.

Vilkunan siteerattu suksiteoria (mm. Itkonen 1957:15; Lehtonen 1974a: 82, Tuomi-Nikula 1982:247, Talve 1996:172) on kuitenkin ontuva: pyyntimies on siirtynyt käyttämään ajopuuta ”hiihtämiseen” (oikeammin liukumiseen) vasta myöhään ja vain Pohjanlahdella, mikä käy ilmi vanhoista pyytäjien kertomuksista ja muista lähteistä.⁴⁰⁷ Tosin Vilkunakin (1973) mainitsee, ettei Suomenlahdella tunnettu tapaa käyttää ajopuuta matkantekoon vaan ainoastaan hiipimisvälineenä. Suomenlahdella ajopuulla ei koskaan ”hiihdetty” liukupotkuin tai liu`uttamalla, vaan sitä vedettiin perässä narusta.⁴⁰⁸ Vilkuna selittää tämän tavan olevan eräänlainen degeneraatio ajopuun alkuperäisestä käytöstä sen takia, että pyyntitavat olisivat poikenneet Suomenlahdella Pohjanlahteen verrattuna, mutta väitteen perustelut eivät pidä paikkaansa.⁴⁰⁹

Ajopuulla ei liu`uttu suksimaisesti Pohjanlahdella ennen 1880-lukua kuin poikkeustapauksissa. Esimerkiksi Merenkurkun ja Ruotsin Länsipohjan pyytäjät vielä 1870-luvulla laittoivat ajopuun jääkelkkaansa ja vetivät sillä ajopuutaan (tai kantoivat kädessään), kunnes saivat hylkeen näkyviin ja siirtyivät polvilleen ajopuulle jättäen kelkkansa. Ajopuulla eteneminen ei muistuttanut hiihtämistä, sillä oikean jalan polvi oli ajopuulla ja toisella jalalla ja kummallakin kädellä työnnettiin kokonaisuutta eteenpäin;

⁴⁰⁵ Brännström 1934:274 toteaa suomenkielisen nimen liittyvän verbiin ajaa (köra).

⁴⁰⁶ tarkemmin Vilkuna 1973, josta saa käsityksen hänen intuitiivisesta tutkimusmetodistaan: hän viittaa yleistason kansatieteellisiin ja historiallisiin mainintoihin, mutta perustaa käsityksensä ennen kaikkea vaikutelmaansa vuoden 1939 kevätiältä kalajokisten pyytäjien parista. Sen sijaan Vilkuna ei käytä ajopuun käytöstä kertovaa, pyytäjien itsensä julkaisemaa tai tallentamaa tietoa.

⁴⁰⁷ esim. vanhin yksityiskohtainen ajopuun kuvaus (Wijkar 1707:II:4§) mainitsee käyttötarkoituksesta vain hylkeen lähestymisvaiheen hiivinnän ja ryöminän (yksityiskohtaisesti).

⁴⁰⁸ mm. Höjjer 1858; Itkonen 1923:33; Landtman 1936:9–11.

⁴⁰⁹ tarkemmin perusteltuna: Ylimaunu 1998.

pyssy ja vekari olivat kiinni ajopuulla.⁴¹⁰ Tämä oli myös suomenlahtelaisen ajopuun käyttötapa 1900-luvun alkupuoliskolla.⁴¹¹ Myös raippaluotolaiset ja närpiöläiset pyytäjät käyttivät 1860-luvulla välinettä vain matalana etenemisen: lähteet mainitsevat käyttötapana vain polviasennon, jonka helpottamiseksi oli pohjanlahtelaisissa ajopuissa usein korkinpala ”pehmikkeenä”.⁴¹² Vasta 1920-luvulta lähtien tiedot Merenkurkusta todistavat ajopuulla jo yleisesti ”liu’utun” pystyasennossa hiihtosuksen tapaan, joten tuolloin välineen käyttöfunktio oli osittain muuttunut. Edellä mainitut tiedot ajopuusta 1800-luvulta ja sen käytöstä ovat jääneet huomiotta tutkimuksissa ja johtaneet virhepäätelmiin.

Ajopuun kehittyminen suksimaiseen käyttöön liittyy pyssypyynnin kehitysvaiheeseen 1800-luvun lopulla. Ajopuun puisissa tai rautaisissa *haarukoissa* (ruotsiksi *gafflar*, Norrbottenissa *klykor*), joita oli kaksi kappaletta, pidettiin harppuunanvartta tai pyssyä: mm. niiden etäisyys ja reiät oli tarkasti mitoitettu näitä aseita varten, perässä oli vielä harppuunalle nuoriin oma kiinnikkeensä.⁴¹³ Raskas pyssy pidettiin alunperin selässä ja vasta pyynnin hiivintävaiheessa se laitettiin ajopuulle *haarukoihin* (*harkkeihin*);⁴¹⁴ näin tapahtui Suomenlahdella aina 1930-luvulle asti. Pohjanlahdella ajopuun haarukoita kehitettiin 1800-luvulla niin, että pyssy suojakoteloiin eli *tuppeineen* (ruotsiksi *hylster*, *bysshölster*) voitiin sijoittaa pysyvästi ajopuulle, jolloin mahdollistui myös ajopuun käyttäminen liu’uttamiseen sukseen tavoin. Näin mies saattoi antaa liukuvauhdin ajopuulle seisten sillä toisella jalallaan, toisella potkien ja jääsauhalla (*vekari*) kaksinkäsin työntäen kuten Vilkuna (1943) näki vuonna 1939 Kalajoen pyytäjien tekvän.

Tätä ajopuun suksimaista käyttöönottoa edisti ratkaisevasti *messinki-* (tai muun) *pellin* saaminen ajopuun alle luiston ja kulumisen ehkäisemiseksi. Pelkällä puupohjalla liukuminen ei useinkaan onnistunut mm. keliolojen vaihtelujen takia. Ennen ajopuun erillinen pohjapuu (suomeksi *talla* tai *lyly*; ruotsiksi mm. *skredstangstjurin*) tehtiin kovasta, kuivatusta kuusesta tai männystä kulumisen minimoimiseksi. Ajopuun kahden puuosan väliin laitettiin naavaa äänettömyyden takaamiseksi.⁴¹⁵ Esim. Masalin (1933:19), itsekin pyyntimies, kuvaa messinkipellin tuloa vuonna 1880 maalahtelaisten ajopuun, kelkkojen ja isoveneen kölin alle ”Nobelin palkinnon arvoiseksi” mullistukseksi hylkeenpyynnissä. Tämä mahdollisti ajopuun käyttämisen myös suksimaiseen, nopeaan etenemiseen säästä ja kelistä riippumatta. Silti esim. tärkein maalahtelaisten ajopuun käyttötapa oli 1930-luvulla em. hyl-

⁴¹⁰ Anon. 1875:28; Suomen puolelta Anon. 1880:152; Sjöberg 1895:143; Airo 1921:47–49; no.1435:16/MVka. Myös Ekmanin (1910) ja Brännströmin (1934) kuvaukset.

⁴¹¹ mm. Eerola, Viljo haast.

⁴¹² Nordlund 1866:85; myös Wikman 1925.

⁴¹³ Wijkar 1707:II:4§; Tengström (1747:4§); myös Vilkuna 1973; nimistä esim. Masalin 1933:65.

⁴¹⁴ Sjöberg 1895; Wikman 1925; mm. 28941/KMA.

⁴¹⁵ Sjöberg 1895:144; Masalin 1933:19; Vilkuna 1973:457; Ehnholm 1979; Talve 1996:172.

keen lähestyminen polvi- tai makuuasennossa sekä raijien ja hauraan jään ylittäminen.⁴¹⁶

Joka tapauksessa Perämerellä, erityisesti Suomen rannikolla, pyytäjiä taittoi usein päivittäisen jääpyyntimatkinsa *isoveneeltä* (tukikohdasta) 1920-luvulta lähtien ajopuulla, sauvoen *vekarillaan* ja potkien toisella jalallaan. Hän myös kuljetti sillä aseensa ja toi mukanaan pari hylkeennahkaa traaneineen.⁴¹⁷ Tämä oli ajopuulla tehtyjen päivämatkojen pääkulkutapa aina viime sotiin saakka, jonka jälkeen Perämerellä ns. *lykäyspuulliset ajopuut* syrjäyttivät ”vanhat” mallit lähes kokonaan.⁴¹⁸ Tämä viimeisin ajopuun ”yleismalli” keksittiin 1900-luvun alussa: ajopuusta tuli potkukelkkamainen lisäämällä siihen keskiosaan saranallinen lauta (nimenä *lykäyspuu* Kalajoki; *pönkkäpuu* Simo) ja kädensijoiksi poikkipuu (tai jääpiikki), jolloin sitä ”potkittiin” ilman jääpiikin apua. Maaten hyljettä lähestyttäessä leveä lisälauta paransi ajopuun mukavuutta. Toinenkin lisäys ajopuuhun tehtiin Pohjanlahdella 1900-luvun alussa: erilliset saranalliset levikkeet, joiden päällä voitiin maata ja joiden päälle traaninahat laitettiin niitä veneelle kuljettaessa. Tämän keksinnön syntyseutu lienee Merenkurkku tai Pohjanmaan rannikko; Ruotsin puolella se tunnettiin 1920-luvun lopulla vain kolmella paikkakunnalla.⁴¹⁹

Lykäyspuullinen ajopuu on aikaisemmissa tutkimuksissa tulkittu kalajoki-seksi novaatioksi 1930-luvulta,⁴²⁰ tai Luulajan saaristossa viime sotien jälkeen tehdyksi paikalliseksi keksinnöksi.⁴²¹ Kuitenkin tällainen versio ajopuusta oli käytössä jo 1920-luvulla ainakin Merenkurkun Valassaarilla ja Suomenlahden Virolahdella.⁴²² Keksinnön alkuperä ei liene enää selvitetävissä. Tällainen ajopuu oli myös jääpyynnin viime vaiheissa 1960–80 -luvuilla: sillä etenemistä nimitettiin *potkimiseksi*. Siinä jääpiikki oli joko kiinni ajopuulla tai sitä pidettiin toisella kädellä kiinni siten, että sen kärki oli kiinni ajopuun etuosalla, jolloin jääpiikin avulla voitiin ohjata ajopuun kulkusuuntaa.⁴²³

Suomen- tai ruotsinkielisestä etymologiasta tai suksiterminologiasta ei löydy tukea välineen suksitaustalle.⁴²⁴ Sen sijaan hylkeenpyyntitaltointien

⁴¹⁶ Masalin 1933: esim. hänen määritelmänsä ajopuulle oli ”lång plåtskodd skida med vars tillhjälp salskytten förflyttar sig på dålig is”. Myös Jirlow (1930:88) mainitsee, että ajopuulla sai hyvän vauhdin jos se oli pohjustettu pellillä.

⁴¹⁷ Ekman 1910:229–230; Virkkula 1926:161; Hämäläinen 1930:54; Tuomi-Nikula 1982:247.

⁴¹⁸ Mattila Matti haast.

⁴¹⁹ esim. Mattila Matti haast.; Jirlow 1930:85.

⁴²⁰ Tuomi-Nikula 1982:255.

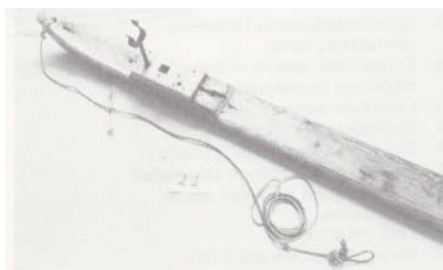
⁴²¹ Westerberg 1988:21.

⁴²² mm. valokuva Paasi 1966:9,11; Boucht 1945:46–47.

⁴²³ esim. Saarela Kalervo käsikirj.

⁴²⁴ esim. ajo tai puu -termit eivät liity hiihtämiseen tai ovat runsaassa suksisanastossa sekundäärisiä; vrt. Itkonen 1957. Vilkkunan väite ruotsinkielisen *andur* -sanasta liittymisestä ”toisen jalan sukeen” ei myöskään päde: termi on käytössä lähinnä vain Larsmon pyytäjillä, mutta se on tullut heille suomenkielen *antura* -sanasta ja sillä tarkoitetaan ryömimis- tai liukumispohjaa eli -anturaa, Sandström Bo haast., Nyström Lars suull.ilm.

Kuva 53. Perinteisessä suomenlahtelaisessa ajopuussa oli kiinteästi vetoköysi. Tästä mallista puuttuu myös näkösuoja eli peili. Sen sijaan kuvassa näkyy haarukka pyssyä varten (Kymenlaakson maakuntamuseon kokoelmat).

joukosta löytyy pyytäjien itse kirjoittama todiste siitä, mistä *ajo*-etuliite välilineelle tulee: ajopuupyynnin loppuvaihe oli nimeltään *ajo*,⁴²⁵ kun mies laskeutui ajopuun päälle alkaen kummallakin kädellä vetää välinettä ja itseään eteenpäin kohti hyljettä. *Pyytäjää* nimitettiin tuolloin *ajomieheksi* ja esim. ympärillä mahdollisesti olleita jäätelejä, jotka tarjosivat näkösuojaa hylkeeseen päin, nimitettiin *ajosuojiksi*.⁴²⁶ Tämä *ajo*-nimi lienee ollut 1900-luvulla niin harvinainen käytössä, että Suomenlahden ulkosaarilta eikä Pohjanmaalta tätä ei ole taltioitu.⁴²⁷ Suomenlahdella ainakin Virolahden ja Tytärsaaren pyytäjillä em. nimitykset (samoin kuin *ajopuu* -nimi)⁴²⁸ säilyivät käytössä niin kauan kuin ajopuupyyntiä harjoitettiin. *Ajopuu*-nimen etymologinen tausta olisi em. perusteella metsästyksen loppuvaiheen eli saaliin lähestymisen (*ajon* eli *pyynnin*) puinen apuväline, ryömintäjalas. Mainittakoon, että 1800-luvulla hylkeen jääpyyntiä nimitettiin osassa Suomenlahtea yleisesti *hylkeenajoksi*.⁴²⁹

Ajopuun ruotsinkielinen nimi *skredstång* eri murremuotoineen saattaa viitata norrbottenilaiseen termiin *skrede*, joka on tarkoittanut ainakin keväistä teerenpyyntiä soitimelta ryömien ja näkösuojaa käyttäen. Tämän takia Brännström (1934:283) epäilee ajopuuta nimenomaan ruotsalaiseksi, Norrbottenin rannikolla keksityksi ja ryömintäkelkasta tai -jalaksesta kehityksi. Kuitenkin verbin lainaussuunta saattaa olla hylkeenpyynnistä muuhun ryömimispyyntiin. Merenkurkussa ja Suomenlahdella Uudenmaan rannikolla ruotsinkielinen verbi ajopuulla etenemiseen oli *skrida*, Meren-

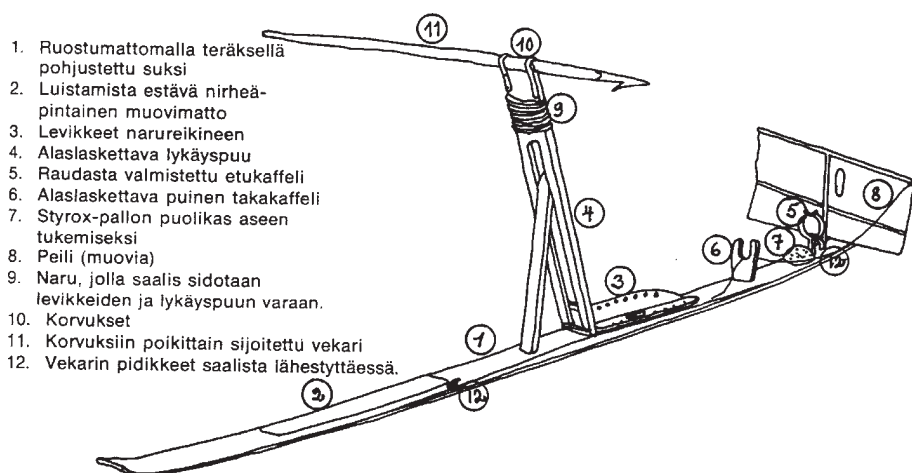
⁴²⁵ synonyyminä usein pyynti, pyytö, joka tarkoitti kuitenkin myös muuta hylkeen lähestymistä kuin ajopuulähestymistä.

⁴²⁶ Paasi 1966:11.

⁴²⁷ toisaalta tämä ei ole ihme, sillä suomenkieliset pyyntikertomukset ja nimistöaltioinnit ovat yleensä ylimalkaisia verrattuna esim. Merenkurkun alueelta taltioituun ruotsinkieliseen fala-perinteeseen, joka on usein myös itse pyytäjien kirjoittamaa. Tätä taustaa vasten ei liene ihme, että tarkin suomenkielinen pyyntinimistö on löydettävissä juuri Paasin (1966) kaltaisten pyyntimiesten omista, mutta harvinaisista muisteluista.

⁴²⁸ Suomenlahden parhaan hylkeenpyynnin yleiskatsauksen tehneen Aalbergin (1937, 1963) mukaan väline oli Suomenlahdella ”ajopuu eli tanko”.

⁴²⁹ Anon. 1876.

Kuva 54. Ajopuu kehityksensä viimeisessä vaiheessa 1970-luvulla. Nimistö ja esimerkki Keski-Pohjanmaalta (Tuomi-Nikula 1982).

kurkussa tosin useimmiten suomalaisperäinen *pyta* (*pyytää*).⁴³⁰ *Skrida* -verbi tarkoitti pyytäjien mukaan nimenomaan saaliin lähestymistä matalana ajopuulla.⁴³¹

Edellä mainitun perusteella sekä suomenkielinen että ruotsinkielinen ajopuun etymologia tarkoittavat juuri samaa eli apujalasta, kun saaliseläintä lähestyttiin hiljaa ja matalana. Tämä näyttäisi olleen välineen vanha pyyntitekninen tausta ja ainoa käyttötarkoituskkin vielä 1800-luvun puolivälissä. Näin ollen esim. teorioita ajopuun nuoruudesta, sen suksitaustasta tai lainautumisesta muusta ryömintämetsästyksestä hylkeenpyyntiin ei voi vanhojen pyyntidokumenttien perusteella vahvistaa vaan niiden keskeiset perusteet näyttävät kumoutuvan.

Historiallisten tietojen perusteella ajopuun varhainen käyttöalue on ollut Pohjanmaan rannikko, missä suomenkielinen pyytäjä on tuntenut välineen aina *ajopuun* nimellä.⁴³² Väline näyttääkin levinneen Perämeren ulkopuolelle myöhemmin: Merenkurkun eteläosiin, Selkämeren rannoille aina

⁴³⁰ Nordlund 1866:85; Landtman 1936:9–11; Masalin 1933. Nykyisin *skrida* -verbin yleismerkityksiä ovat mm. ”lipua (hitaasti), solua; kävellä arvokkaasti (hiljaa); vierä (kiviraunioista); jäähän liittyvä merkitys: *skridsko* (luistin). Suomesta lainautunut ”*pyta*” on juuri ”*ajoa*”, sillä Perämeren ajopuumetsästyksen viimeisinäkin aikoina nimenomaan ”*pyytää*” verbiä käytettiin tästä hylkeen lähestymisen viimeisestä, vaativasta vaiheesta (esim. Mattila Matti haast., Saarela Kalervo, käsikirj.): ”*pyynti*” oli ”*ajon*” ja *skrida*-verbin synonyymi.

⁴³¹ mm. Isacson 1993:275,277.

⁴³² Keski-Pohjanmaalta Perämeren pohjukkaan Ruotsin Alatorniolle nimenä on ajopuu, vain ulkopuolisille välinettä on kuvattu muilla nimillä kuten hylkisuksi tai jalas; esim. Brännström 1934; Tuomi-Nikula 1982.

Roslageniin asti.⁴³³ Suomenlahdelta varhaiset kirjalliset tiedot ajopuun käytöstä nähtävästi puuttuvat.⁴³⁴ Sikäläiset välineen yleisimmät nimet *tanko* (suomi) ja *skristång* (ruotsi) vaikuttavat suorilta lainoilta Merenkurkun ruotsinkieliseltä alueelta, kuten suomenkielisen Satakunnankin *skriistang* tai *krikstanko*. Itäisellä Suomenlahdella ajopuu on ehkä tunnettu pitempäänkin, sillä sikäläiset *ajo*-termit ajopuun käytön yhteydessä eivät ole lainautuneet alueelle ainakaan ruotsinkielisen rannikkoväestön välityksellä ja kaikei myöhäisen ruotsinkielisen *stång*-nimiryppään yhteydessä.

Ajopuun käyttö liittyi sekä 1500-luvun verotietojen⁴³⁵ mukaan että 1900-luvulla kevään siihen pyyntivaiheeseen, jolloin hylkeet nousivat jääle talven pakkasten hellitettyä. Tämä ja em. välineen historiallinen käyttöalue ilmentävät, että ajopuu olisi osa Perämeren alueen vanhaa norpan jääpyynnin kulttuuria.

Tosin ajopuuta käytettiin myös harmaahylkeiden lähestymiseen, jopa alkutalven jäillä. Esim. vuonna 1562 alkutalvella näyttää olleen käynnissä Hailuodon-Limingan vesillä oikea teurastus, jonka toimeenpanivat kolme liminkalaista pyyntiseuruetta ajopuineen ”*med skredstånger*”. Talonpoikien Olli Pisin, Tapani Laurinpoika Arvolan ja Jussi Heikinpoika Jussilan johtamat yhteensä noin 70 miehen pyyntijoukot surmasivat 66 hyljettä.⁴³⁶ Hylkeiden ilmoitettujen traanipainojen perusteella (64–66 kg/hylje) voi laskea, että kyseessä on ollut harmaahylkeiden tappaminen ehkä poikkeuksellisten jääolojen vallitessa. Erikoisuus oli myös se, että Suomenlahdella Inkoon pyytäjät käyttivät ajopuuta jo syysjäillä ampuessaan avannoiltaan nousseita hylkeitä.⁴³⁷

Ajopuu eri myöhäisine kehittelyvaiheineen (muoviosat ym.) oli käytössä erityisesti Pohjanlahdella aina hylkeen kevätmetsästyksen loppumiseen saakka 1980-luvulla.⁴³⁸

Hyljekelkka (krypkälkä) ja potkukelkka

Hyljekelkka (Perämerellä *hylkikelkka* tai *merikelkka*)⁴³⁹ oli käytössä erilaisina versioina koko Itämeren talvisen hylkeenpyynnin alueella. Se lienee ajo-

⁴³³ Brännström 1934:282–283.

⁴³⁴ esim. Wijkar (1707:II:5§) ei mainitse Kemiön saarelaisten hylkeenpyynnissä Suomenlahdella käytetyn ajopuuta, mutta sen sijaan Pohjanlahdella yleisesti. Muuten historiallisia tietoja Suomenlahden pyynnistä ennen 1800-lukua on hyvin vähän: 1500- ja 1600-luvun Suomenlahden rannikkopitäjien verotilit läpikäynyt Melander (käsikirj.) ei mainitse ajopuuta, mutta tämä ei sulje pois sen mahdollista käyttöä. Melander sen sijaan korostaa, että Suomesta vähiten tietoja hylkeenpyynnistä on em. ajalta Uudeltamaalta, mikä osoittanee seudun merkityksettömyyttä ainakin hylkeenpyynnin verotuksen kannalta.

⁴³⁵ Vilkuna 1973:467–468.

⁴³⁶ Luukko 1954:441.

⁴³⁷ Andersson 1936:316.

⁴³⁸ Tuomi-Nikula 1982, Lukkarila, Jalmari haast.; Mänttari 1984:72–74; Sandström Bo haast.

⁴³⁹ mm. Paulaharju 1914:58. Tässä tarkastelussa on jätetty muut esim. venepyyynnissä käytetyt veneen tms. kuljetusreet pois, koska ne eivät olleet pyyntitapahtuman apuvälineitä.

puun, ahkion ja veneen ohella vanhimpia apuneuvoja hylkeen pyyntitahtumassa. Osa esihistoriallisen ajan reenjalaslöydöistä saattaa olla hyljekelkan jalaksia. Ahvenanmaalla hyljekelkasta käytetty nimi *skridkälke*⁴⁴⁰ (kuten *kryp* -etuliitekin) liittyy em. ajopuun yhteydessä mainittuun *skrida* -hiipimistermiin.

Kelkkaa käytettiin eniten lyhyillä pyyntiretkillä, joita tehtiin rannikolta tai tukikohdista. Esimerkiksi vuoden 1568 hyljeerotileissä mainitaan Oulunsalon 17 miehen ja Limingan 28 miehen olleen hylkeenpyynnissä kelkoilla,⁴⁴¹ mutta maininta ei liity välttämättä itse pyyntitekniikkaan. Kuitenkin Pohjanmaan 1500-luvun hyljeerotileissä toistuvat kelkkapyynti -maininnat liittyvät selvästi lyhyenmatkan pyynteihin (myöhemmin terminä *bräddlöpandet*), joilla tapettiin harmaahylkeitä.⁴⁴²

Pyyntikelkan lisäksi pyyntimiesten mukana saattoi olla ns. kuormakelkoja tai rekiä, mutta näillä ei ryhdytty hylkeen lähestymiseen jääpyynnissä. Siellä, missä ajopuu oli käytössä, kelkkaa ei käytetty pyynnin hiihintävaiheessa. Tanskan salmissa Fynin saaren luona pyyntikelkkaa käytettiin 1800-luvulla muusta Itämeren alueesta poiketen myös kulkuneuvona.⁴⁴³

Pyyntiin käytetty hyljekelkka oli kevytrakenteinen, luja ja joustava. Joustavuus oli tärkeää epätasaisella jäällä painavaa lastia vedettäessä, jotta kelkka ei olisi mennyt rikki. Tämän takia kelkan kaplaitten kiinnittämisessä jalaksiin ja kaustoihin käytettiin erilaisia jouston takaavia tekniikoita: liitokset eivät olleet yleensä täysin jäykkiä. Perusrakenne hyljekelkassa oli Suomen- ja Pohjanlahdella, Virossa ja Latviassakin sama.⁴⁴⁴ Merenkurkussa hyljekelkkojen puisten kaplaitten rinnalla käytettiin rautahakoja lisävahvistuksina. Jalaket olivat usein raudoitettut ja viimevaiheessa messinkikokoiset luiston takaamiseksi. Viron Ruhnussa, missä kelkassa ei tietävästi käytetty luistavaa metallia, kelkka otettiin jääpyyntiin vain, kun lunta ei ollut. Rakenteellisesti keltat olivat usein kansiosaltaan muunneltavissa niin, että niitä voitiin joko vetää edestä köydellä (esim. saalishylkeet päällä) tai työntää takaa, kuten potkukelkkaa.⁴⁴⁵

Suomessa kelkkapyynti oli tavallista Satakunnan rannikolta Suomenlahdelle: ”kelkkareisulla” kuljettiin lähijäillä päivän mittaisilla matkoilla mukana ruoka-, ampuma- ym. välineitä. Kelkka oli 1900-luvulla jääpyynnissä ainoa apuneuvo hyljettä lähestyttäessä Laatokalla, Ahvenanmaalla, Saaristomerellä, eteläisen Satakunnan ja Varsinais-Suomen rannikolla ja Selkämeren Ruotsin puoleisella rannikolla sekä Viron saarilla. Sen käyttötarkoitusta kuvaa hyvin Saaristomerellä käytetty nimi *krypkälka* (suom. ”ryömintä-

⁴⁴⁰ Andersson 1945:184.

⁴⁴¹ Melander 1928:24.

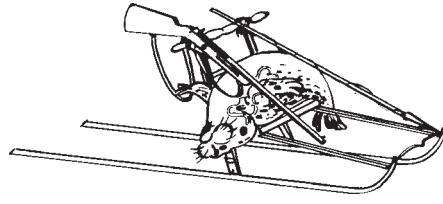
⁴⁴² Ehnholm 1979.

⁴⁴³ Volla 1985:105.

⁴⁴⁴ vrt. Jirlow 1930:82-83,94; Pilats 1998:13.

⁴⁴⁵ Ekman 1910:233; Hämäläinen 1930:53; Steffensson 1976:80; Tuomi-Nikula 1982:255.

Kuva 55. Hyljekelkasta kehitettiin myös nykyinen potkukelkka. Se missä tämä tapahtui, ei ole selvää. Kuvassa Suomenlahdella yleisesti käytetty malli, jossa kelkan puuosat voitiin hyljettä lähestyessä kääntää alas, ja mies saattoi maaten kelkallaan lähestyä hyljettä ampumaetäisyydelle. Kelkalla voitiin kuljettaa jopa 150 kilon hyljekuormia ja matkaa saattoi päiväseltään kertyä jopa 100 km (Eskola 1992).

kelkka”; yleisnimenä käytettiin *själkälka*).⁴⁴⁶ Seiskarilaiset tekivät suotuisina talvina ehkä pisimpiä, yhteensä jopa satojen kilometrien kelkkamatkoja Suomenlahden pohjukassa.⁴⁴⁷

Kun kelkasta metsästettiin, sen etuosaan asennettiin näkösuoja, *peili*. Se oli tavallisesti katajasta taivutettu kaari, jonka korkeus oli n. 60–70 cm. Siihen oli pyyntitilanteessa pingotettu jäniksen valkoisista nahkoista näköeste. Jäniksennahkojen ohella käytettiin valkeaa vasikannahkaa, myöhemmin kangasta. Kelkka oli tyypillisesti ”miehenmaattava”: noin 2,3 metriä pitkä ja 60 cm leveä, joten siihen mahtui pyssyn ohella myös muuta tarpeellista välineistöä kuten nuija, veriaastia, köyttä ja muita tarpeita. Tällainen oli esim. Satakunnassa Luvialla viimeksi käytössä ollut kelkkamalli, joka oli sinne 1800-luvun alkupuolella ”oolantereiden” eli ahvenanmaalta muuttaneiden tuoma. Myös tukevampaa saaliinkuljetuskelkkaa käytettiin.⁴⁴⁸

Kelkkapyynti tapahtui usein parina, jossa toinen metsästäjä jäi ennen hiivintävaihetta ampujan jälkeen tarkkailemaan tilannetta:

”... toinen hyljestäjä jäi jälkeen ja toinen jatkoi matkaa hiljalleen. Hän latasi hyljepyssyn valmiiksi ja meni vatsalleen makuulle kelkan pohjalle jäniksennahkojen taakse. Pyssyn piippu vain sojotti valkoisten nahkojen väliin jätetystä ampumaaukosta. Mies makasi vatsallaan puukot ja piikit käsissään ja veteli kelkan sivuulta (pienillä jäänaskaleillaan) jäätä, kelkkaa eteenpäin. Toinen mies pysyi visusti jääryytköiden takana, hylkeiden näköpiirin ulottumattomissa. Kelkkamiehen hyljekelkka eteni hitaasti, väliillä pysähtyen. Mies kurkisteli nahkojen takaa ampumareiästä hyljettä. Hän piikitti kelkkaansa hyvin hitaasti lähemmäksi hylkeitä. Kun kelkkamies oli mielestensä lähellä hylkeitä eli 70–90 metrin päässä uhreista, niin hän lopetti kelkan lykkimisen ja otti viereltään hyljetussarin esiin. Jännittynyt mies unohti maailman, jäykistyi ja tähtäsi, piilukko iski tulta, ruuti sytyi ja luoti viils kohti tietämätöntä hyljettä. Yksi hylje kuukahti ja toiset

⁴⁴⁶ Sirelius 1921:139; Pälvi 1924:86; Ekman 1910:233; Klein 1930:149; Wahlroos 1995:82–83; Aruste käsikirj.; Manninen 1931:85.

⁴⁴⁷ Eskola, Väinö haast.

⁴⁴⁸ mm. no. 1040/MVka; Aruste käsikirj.; Wahlroos 1995:82–83.

rynnistivät tulisesti avantoon tai jään reunalta mereen. Nyt tuli miehille kiire. He juoksivat kelkkoineen hylkeen luo, ja heti toinen kiskaisi puukon tupestaan, toinen veriaastian käteensä... Hylkeet tuotiin kelkalla koitiin.”⁴⁴⁹

Pohjoisella Pohjanlahdella hyljekelkka oli ”vain” ajopuun ohella käytetty apukulkuneuvo. Kaukopyynnissä (*fåla*) kelkalla haettiin kauempana ammuttu saalis asentopaikalle tai siirrettiin pikkuvienettä. Joskus kelkkaan saatettiin virittää purjekin. Pyynnin viimeisinä aikoina ajopuun uudistukset ja *julla* (pikkuviehe, myös *pirunkenkä*) korvasivat kelkan kokonaan.⁴⁵⁰

Kotoa tai saarilta tehdyillä jääpyynti- tai ampumispyyntimatkoilla saatettiin hyljekelkan ohella käyttää 1900-luvulla myös *potkukelkkaa* (*potkuria*; *sparkstötting*).⁴⁵¹ Tämä onkin saaristolaiskalastajien ja hylkeenpyytäjien myöhäinen sovellus jääkelkasta. Potkukelkkamaista jääkelkkaa ja myöhemmin potkukelkkaa käyttivät ajopuun sijasta hylkeen lähestymiseen mm. Suomenlahden hylkeenpyytäjät Tytärsaaressa ja Seiskarissa. Näiden puuosat voitiin kääntää alas hiipimisvaiheessa. Saalista erikoisrakenteisella potkukelkalla voitiin tuoda kerralla jopa 150 kiloa.⁴⁵²

Pienveneiden käyttö hiivintävaiheessa

Hylkeen lähestymisessä käytettiin apuna myös erilaisia pienveneiä sekä jääpyynnissä että avovesiaikana. Alunperin hylkeenpyynnin pienvene oli Itämerelläkin neulottu hylkeennahasta inuitien kajakin tapaan, mihin viitataan tieto Virossa,⁴⁵³ tai valmistettu kovertamalla yhdestä haapapuusta (>*haapio*). Nahkaveneen (kajakin) etu puuveneeseen on lähes täydellinen äänettömyys, kun hylkeitä lähestytään meloen.⁴⁵⁴ Viimeisiä haapapuisia *haapioita* tehtiin Virossa vielä 1950-luvulla.⁴⁵⁵

Pohjanlahdella hylkeenpyynnin pienveneiden nimi oli sekä ruotsin- että suomenkielisillä pyytäjillä useimmiten *julla*, aikaisemmin suomalaisperäinen *haapio* eli *håp*, Suomenlahdella *haapio*, *ruuhi* eli *hyleruuhka*,⁴⁵⁶ ruotsinkielisillä myös *eka*, erityisesti Suomenlahdella *ekstock*, *lodja*,⁴⁵⁷ Virossa niminä sekä virolaisilla että ruotsinkielisillä *lodja* tai *haabja*, Laatokalla mm. *lupka*. Se kuului *isoveneen* lisäksi aina varusteisiin pitemmillä jääpyyntimatkoilla. Esim. Pohjanlahdella nk. myöhäisemmällä jääpyyntimatalla et-

⁴⁴⁹ Wahlroos 1995:84.

⁴⁵⁰ Wijkar 1707:24; Hämäläinen 1930:53–54; Tuomi-Nikula 1982:255; SÖSA:n kuva-arkisto.

⁴⁵¹ esim. Eerola 1981; Aaltonen 1984:38; Olsson 1996:9.

⁴⁵² Eskola 1992:68; Talve 1996:172.

⁴⁵³ Ränk 1995:16; myös EEM:n kokoelmat.

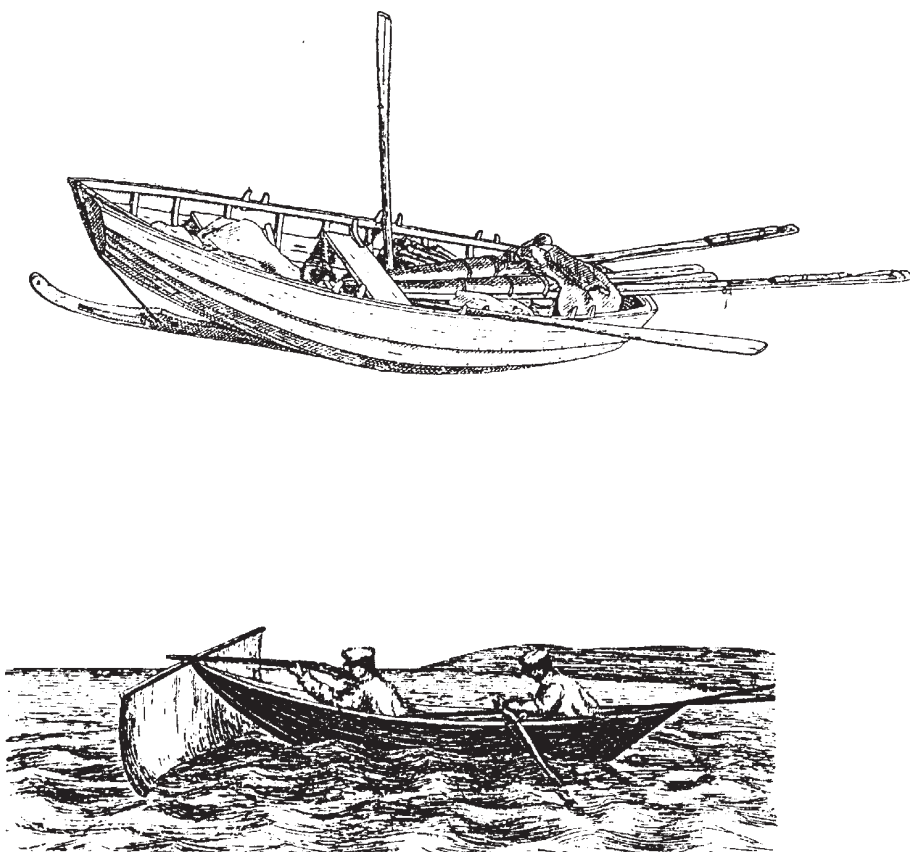
⁴⁵⁴ vrt. Hertz 1995:78,147.

⁴⁵⁵ tieto EEM:n kokoelmissa.

⁴⁵⁶ Raanti, Ensio haast.; Piispa, Kauko haast.; Korhonen 1982.

⁴⁵⁷ Höijer 1858; Liljeberg 1886; Allardt 1899:84; Lars Nyström suull.ilm.

Kuva 56. Hylkeiden lähestymiseen käytetty pienvene (ruuhi tai haapio) pyyntivarustuksessa (yläkuva, Schvindt 1905). Alla esimerkki Merenkurkussa käytetystä vastaavasta jullasta, jonka keulaan on laitettu purje näköesteeksi (Ekman 1910).

sittiin ja lähestyttiin hylkeitä pääasiassa *jullalla* toisen miehen pitäessä perää ja toisen hiljaa soutaessa sopivan näkösteen taakse, josta laukaus ammuttiin.⁴⁵⁸

Pyyntitapa oli sama Suomenlahdellakin myöhemmällä, veneellä tehdyllä pyyntimatalla eli *kevätreisulla*: ”Yhteen pyyntiseuraan liittyy 3, 4 tahi 6 miestä, jolloinka otetaan kaksi wenettä mukaan, pienempi jolla käydään hylkeitä pyytämässä ja suurempi ewäs- eli makasiinilaiwana”. Riianlahden ruhnulaisille vakiintui 1860-luvun jälkeen Suomenlahden kaukopyyntimatkoille Seiskarista kopioitu isoveneen, *jaalan*, malli, jonka lisäksi 6-miehiseen pyyntikuntaan kuului aina kaksi *lodjaa*: kaksi miestä seilasi jaalalla ja seurasi tilannetta kahden miesparin etsiessä hylkeitä lodjilla.⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ mm. Manninen 1931:83; Ränk 1995:16; Söderholm 1989:147–148,172.

⁴⁵⁹ Pitkänen 1900:42; Klein & Österman 1927:70–71; Jussilainen 1953:99; Steffensson 1976:78.

Pohjanlahtelaisessa *jullassa* oli köli, mutta Merenkurkussa jullan ohella käytetyssä jääruuhesta (*fåleka*) puuttui köli. Julla oli keskisellä Pohjanlahdella ns. isovenettä (*fålbåt*) muistuttava, mutta pieni. Kuten isovenekin ne olivat tehdyt nimenomaan jääpyyntiin ja siten helpohkoja vetää jäälle ja ne uivat myös matalassa.⁴⁶⁰ Virolaisen ”lodjan” paino oli vain 50–60 kg, alla 1–2 raudotettua jalasta ja se kantoi kolme miestä ja kaksi koiraa.⁴⁶¹

Keväällä harmaahylkeiden etsiminen sulavien jäälauttojen keskeltä jatkui tyypillisesti veneillä. Julla ja miehet olivat valkeiksi naamioituja (esim. julla valkealla lakanalla tai purjeella). Noin sata vuotta sitten yleistyi jullan maalaaminen valkeaksi, sitä ennen veneet olivat yleensä vain tervatut (tosin Ruotsin Selkämeren rannikolta on tietoja jullan maalaamisesta kalkkimaalilla valkoiseksi jo 1600–1700-lukujen vaihteesta).⁴⁶² Paitsi jääpyynnissä, myös avovesiajan *hylkeensoudussa* (*sälrodd*) keskeisin lähestymisväline oli pienvene.

Kölitön *fåleka* sai Merenkurkusta suomenkieliselle Keski-Pohjanmaalle levinnyään pyyntimiesten keskuudessa lempinimen *pirunkenkä*. Pirunkengässä oli kölin tilalla joko kaksi vierekkäistä ”köliä” tai kiskoa, jolloin sitä oli helppo työntää tasapainossa jäällä. Pohjanlahtelaista *fålekaa* (*pirunkenkää*) on epäilty nuoreksi, 1850-luvun keksinnöksi Merenkurkun Bergöstä,⁴⁶³ toisen tiedon mukaan se olisi keksitty samaisella paikalla noin vuonna 1895. Joka tapauksessa Ruotsin puolelle se levisi vasta vuonna 1905 Bygdeån Norumin pyytäjille, jossa sitä kutsuttiin nimellä ”*finska jullen*”.⁴⁶⁴ Koska ”rinnakkaiskölinen” tai -kiskoinen pienvene oli tunnettu Virossakin,⁴⁶⁵ ei sen alkuperää pystytä enää Suomen tai Viron suuntaa tarkemmin määrittelemään. Joka tapauksessa sen leviäminen Ruotsiin ja Perämeren suomenkielisille pyytäjille oli myöhäinen 1900-luvun alun ilmiö. Ruotsin Perämereltä on tieto myös jääruuhesta (*islåda*), jota käytettiin myöhäissyksyn kuutamoöinä jäälle nousevien norppien ampumisessa.⁴⁶⁶ Sen suhteesta em. *pirunkenkään* ei ole tietoa.

Pienveneen ja jääruuhun käyttöä hylkeenpyynnissä on pidetty nuorena ilmiönä,⁴⁶⁷ mutta edellä mainitut tiedot nahkaveneestä ja haapioista hylkeenpyynnissä viittaavat ikivanhaan traditioon. Myös Laatokan erityistekoinen ja -muotoinen hylkeenpyynnin pienvene⁴⁶⁸ lienee vanhaa perua.

⁴⁶⁰ tarkemmin Ekman 1910, Tuomi-Nikula 1982; Masalin 1981:509

⁴⁶¹ Aruste käsikirj.:57–58.

⁴⁶² esim. Vollen 1985:122; Rålamb 1895:17.

⁴⁶³ Itkonen 1941.

⁴⁶⁴ Jirlow 1930:81.

⁴⁶⁵ Aruste käsikirj.:57–58.

⁴⁶⁶ Brännström 1934:275.

⁴⁶⁷ Vuorela 1975:84–85.

⁴⁶⁸ Marttinen Iivo käsikirj. Ainoa julkaistu kuva Laatokan hylkeenpyynnin pienveneestä lienee Jääskeläisen (1920) kirjoituksessa, myöhemmin myös Koposen (1986:206) teoksessa. Muuten tiedot jääveneestä ovat jääneet taltioimatta.

Myös Olaus Magnuksen (1555) Perämerelle piirretyissä pyyntitapahtumissa on nähtävissä jääpyynnin pienvene.

Suomenlahden ”isovenereisista” on esitetty, ettei sikäläisessä pyynnissä olisi pidetty matkassa ruuha (eikä pienvenettä).⁴⁶⁹ Väärinkäsitys pohjautuu *talvipyydön* venematkoihin, jolloin pienvene ei välttämättä ollut mukana. Kuitenkin ns. *kevätreisulla* se oli keskeinen hiivintäväline. Pienveneen käytöstä ei voi löytää menetelmällisiä eroja Itämeren eri osista tai Laatokalta, joskin venemallit vaihtelivat. Kun moottoriveneitä alettiin käyttää purjevenneiden ohella isoveneinä, Suomessa 1920-luvun alusta lähtien,⁴⁷⁰ ei tämä vähentänyt pienveneen tarvetta.

Jullasta tai jääruuhesta tehtiin myös paikallisia versioita. Vaneriset ruuhet yleistyivät 1950-luvulta lähtien ja lasikuituiset jullat 1960-luvulla. Niiden alle saatettiin laittaa jalakset, jolloin ne toimivat myös moottorikelkan perärekinä.⁴⁷¹

7.2.2. Tärkeimmät metsästysaseet ja -välineet ja niiden käyttötekniikat

Hyljenuija (själklubba)

Yksinkertaisin tapa pyydystää hylkeitä oli etsiä harmaahylkeen tai kirjo-hylkeen kuutteja (myös aikuisia) ja lyödä ne *hyljenuijalla* kuoliaaksi (niminä esim. Pohjanlahdella *nuija*, *hulikka*, *klupu*; ruots. *själklubba*, *själknot*; Ahvenanmaalla *själpåk*, Gotlannissa *kutklubba*, *rotklubba*).⁴⁷² Tämä pyyntitapa oli käytössä kaikkialla Itämerellä hamasta muinaisuudesta siihen asti, kun hylkeitä sai vapaasti metsästää. Tätä harjoitettiin erityisesti kevättalvella suotuisissa jääoloissa, kun tuuli oli ajanut ajojään kiinni kiintojäähän (eli oli *hylkijää*, *själis*, *havis*). Harmaahyljelauman löytyminen ja eläinten tappaminen nuijalla oli pyyntiponnistukseen nähden tuottoisinta hylkeenpyyntiä, mutta hyviä vuosia oli vähän, sillä laumojen esiintyminen riippui täysin talven sää- ja jäätilanteista.⁴⁷³

Hyljelaumojä yllätettiin nuijalla myös avovesikaudella luodoilta (ks. *Hyljelauman nuijapyynti avovesikaudella*). Harmaahylkeiden nuijimispyyntissä oli vaarana mm. se, että hylkeet saattoivat puolustautua puremalla.⁴⁷⁴

Nuijana käytettiin jäällä yleisesti myös *jääpiikin* (*kölva*, *vekari*, *kjekstakan*) vartta. Tällä harmaahylkeen kuutti tavallisesti tapettiin yhdellä ainoalla is-

⁴⁶⁹ Vuorela 1975:84.

⁴⁷⁰ esim. Sjöberg 1989:195.

⁴⁷¹ 2953:175–176/MVka; SÖSA:n kuva-arkisto; Sandström Bo haast.; Mattila Matti haast.

⁴⁷² mm. Tuomi-Nikula 1982, Andersson 1931:75–76; Gardberg 1950:74–75; Säve 1867:150.

⁴⁷³ Kvist 1989:87,93; Öhman 1930; Gardberg 1950:74–76.

⁴⁷⁴ esim. Pitkänen 1900:42.

kulla niskan ja takaraivon taitteeseen, jolloin sen kuolema oli tuskaton.⁴⁷⁵ Ahvenanmaalla nuijapyynti ajoittui maaliskuulle. Myös Suomenlahden pyytäjät varustautuivat maaliskuun loppupuoliskolla hallinpoikien pyyntiin: kuutteja oli helppo nuijia, koska ne eivät vielä kuutinvillaisina menneet veteen.⁴⁷⁶ Myös hylkeiden pistopyynnissä oli nuija usein tarpeellinen.

Esim. Ahvenanmaalla ja Saaristomerellä *själpåk* tehtiin pihlajasta: se oli suurinpiirtein *pickan* (jääpiikin) varren pituinen kestävä puuvarsi. Itägotanmaan *själknop* oli tehty nuoresta tammesta niin, että juureksi laajeneva kyhmy muodosti nuijan pään. Siihen saatettiin lisätä rautapaino iskuvoimaa antamaan.⁴⁷⁷

Neoliittisia ja kampakeraamisen kulttuurin reiällisiä ns. nuijakiviä, joiden levinneisyyden painopiste on Pohjanlahden rannikolla, on arveltu käytetyn juuri hyljenuijien vahvikkeina tai painoina.⁴⁷⁸ Käsitystä on yritetty kumota kaivuukeppien painokiviteorialla,⁴⁷⁹ joka on puolestaan osoitettu Itämeren alueen olosuhteisiin mahdottomaksi.⁴⁸⁰ Toistaiseksi muuta vartenotettavaa hypoteesia ”reikäkivinuijille” ei ole kuin hyljenuija. Historiallisen ajan lähteissä Itämereltä tunnetaan em. rautapaino hyljenuijassa (iskuvoimaa antava lisäke): lisäksi on hevosenenkänauulojen käyttö nuijan vahvikkeena tai ”piikkinä” tunnettiin Gotlannissa.⁴⁸¹ Myös esim. Jäämereltä tunnetaan hyljenuijassa rautainen lisäke tai piikki,⁴⁸² joten ajatus hyljenuijassa jo 10 000 vuotta sitten käytetyistä painokivistä ei ole huono.

Nuijaa saatetaan käyttää edelleenkin, jos hylje on joutunut esim. kalastajan pyydykseen: ”Hylje taintuu vain *paukalla* (lohinuijalla) suoraan turpaan iskemällä, muualle on aivan turha iskeä”.⁴⁸³

Harppuuna (hylkirauta eli själjärn)

Hylkeenmetsästyksessä – päinvastoin kuin maaeläinten jahdissa – tavallista heittokeihästä ei ole voitu käyttää (kuin ehkä äärimmäisen harvoin, sillä se ei estänyt hyljettä painumasta veteen ja tavoittamattomiin). Sen sijaan väkäsillä varustettu harppuunaterä oli käyttökelpoinen. Se oli kiinni löyhästi puuvarressa (*jääpiikissä* tms.) siten, että hyljettä iskettäessä terä upposi eläimeen ja irtautui varresta *nuora* (köysi) mukanaan. Köysi oli tavallisesti kiinni harppuunan puuvarressa, joka lyötiin poikittain avannon päälle.

⁴⁷⁵ Gardberg 1930:70; Steffesson 1976:84.

⁴⁷⁶ T.Schwindt käsikirj.; Itkonen 1923:32–33; Aalberg 1963:83.

⁴⁷⁷ Klein 1930:137; Andersson 1945:157.

⁴⁷⁸ Meinander 1950:13; Huurre 1979:36; Edgren 1978.

⁴⁷⁹ Broadbent 1978.

⁴⁸⁰ Schulz 1997:20.

⁴⁸¹ Säve 1867:150.

⁴⁸² Sergeant 1991.

⁴⁸³ kalastaja Antti Stark, Alatornio, suull.ilm.

Nuoran avulla hyljettä pideltiin kiinni ja pyytäjä yritti väsyttää saaliinsa: sen tullessa uudelleen hengittämään eläintä ei esim. heti päästetty pintaan, jolloin sen oli kohta pakko rynnätä ottamaan ilmaa, jolloin sitä oli helpompi iskeä uudelleen toisella harppuunalla tai nuijalla. Varsinkin ison harmaahylkeen väsyttäminen oli vaikeaa ja vaati parin miehen työn.⁴⁸⁴

Harppuunaa voitiin käyttää sekä maalla, jäällä että veneestä. Avovesikautena harppuunan käyttö lienee tapahtunut useimmiten öisin ja hämärissä. Harppuunan malleja, varsiosia ja käyttötapoja oli monenlaisia (ks. em. harppuunapyynnin muodot).

Harppuuna oli hylkeenmetsästyksen pääase ennen tuliasiaita. Tämä käsitys oli Itämerellä perimätietoa myös sata vuotta sitten.⁴⁸⁵ Harppuuna lie-
nee otettu laajemmin käyttöön Euraasiassa viimeisen jääkauden aikana. Ilmastossamme ja maaperässämme esihistorialliset luiset harppuunat eivät ole säilyneet harvoja poikkeuksia lukuunottamatta. Näiden perusteella voidaan päätellä, että juuri hylkeiden harppuunapyynti oli mm. Pohjanlahdella, Ahvenanmaalla ja Gotlannissa erittäin tärkeä kivikautinen elinkeino.⁴⁸⁶

Ainutlaatuiset harppuuna- ja hylkeen luurankolöydöt Pohjanlahden muinaisista pohjakerrostumista todistavat Itämeren vanhasta harppuunapyynnistä. Näissä kahdessa löydössä harppuunoitu hylje on päässyt pyytäjältä karkuun ja menehtynyt. Närpiössä ojankaivuun yhteydessä paljastuneen grönlanninhylkeen luurangosta löytyi hirvenluinen harppuuna. Hylkeen surman aikaan noin 3000 eaa. paikalla oli vettä 42 m ja matkaa rannikolle noin 20 km. Oulujoelta savenoton yhteydessä v. 1936 löytyneen norpan luurangon ja hirvenluisen harppuunan kohdalla oli pyyntiajankohtana vettä 62 m ja matkaa rannikolle lähes 30 km. Nämä hylkeet oli surmattu keväällä avannolla tai ajojäillä, mm. sillä perusteella, että keväällä hylje painuu pohjaan, kun sen rasvakerros on ohuimmillaan.⁴⁸⁷

Harppuunan terä tehtiin kivikaudella Pohjanlahdella hirven sääriluusta, joka oli tunnetusti ”maaotusten lujinta luuta”. Itämerellä luiset harppuunaterät korvautuivat rautaisilla jo esihistoriallisena aikana, mutta eräillä pohjoisilla seuduilla luuteriä käytettiin 1900-luvullakin. Mm. inuitien harppuunanterä (*naulang*, *siatko*) oli pitkään luuta, mieluummin mursun hammasta. Vaikka rautaa olisikin ollut käytettävissä, luu säilyi pitkään terän valmistusaineena,⁴⁸⁸ kuten esim. Ruijan rautakauden ajan löydöt ja tiedot tsuksien 1900-luvun hylkeenpyynnistä kertovat.⁴⁸⁹

⁴⁸⁴ esim. Klein 1930:139–140; Andersson 1945:160–161; hyvä kuvaus harmaahylkeen harppuunapyynnistä: Aalberg 1963:84.

⁴⁸⁵ esim. Masalin 1933:10.

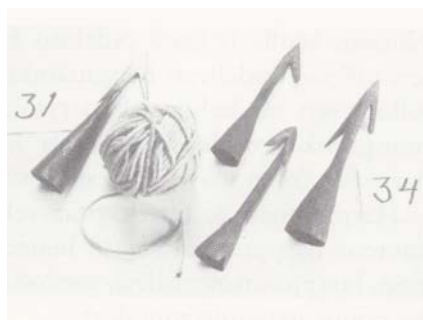
⁴⁸⁶ esim. Nihlén 1927, joka esittelee nähtävästi laajimman kivikautisen hyljeharppuunaesineistön Itämereltä; Luho 1948.

⁴⁸⁷ Korvenkontio 1936; Sauramo 1936; Leppäaho 1936.

⁴⁸⁸ mm. Boas 1964:65–66; Rousselot 1983.

⁴⁸⁹ esim. Pälsi 1944:121–122; Huurre 1979:36.

Kuva 57. Suomenlahtelaisia hyljekuokan eli -harppuunan teriä köysineen (Kymenlaakson maakuntamuseon kokoelmat).

Laumahylkeitä harppuunottiin jäälautoilta ja luodoilta, jolloin käytettiin esim. lyhytvartista *kutapilken* -lyöntiharppuunaa (ks. *Hyljelauman harppuunapyynti avovesiaikana*). Harppuunan heittäminen eläimeen oli myös mahdollista. Pohjanlahden ja Roslagenin jääpyynnissä harppuunaa käytettiin yhä 1700-luvulla,⁴⁹⁰ joskin sen merkitys pyssyn käytön takia väheni. Harppuuna säilyi pääaseena norpan avantopyynnissä Suomenlahdella viime soitiin saakka. Satunnaisemmin harppuunaa käytettiin 1900-luvulla harmaahylkeen jää- ja ylläköpyynnissä mm. Gotlannissa, Saaristomerellä ja Ahvenanmaalla.

Harppuuna lienee siirtynyt hylkeenpyynnistä myös isompien merinisäkäiden kuten mursujen ja valaiden pyyntiin.⁴⁹¹ *Harppuuna* -nimi (ruotsiksi *harpun*, engl. *harpoon*) lienee valaanpyynnistä lähtenyt⁴⁹² ja merimiesslangin sekä kirjallisuuden avulla levinnyt uudissana: nimi on tullut Itämerelle vasta 1800-luvulla.⁴⁹³ Itämeren hylkeenpyytäjät tunsivat aseensa aina muilla nimillä kuten *själjårn* (ruotsin- ja tanskankielinen Itämeri, *käutajårne*, *käutapilk* Gotlanti, *vikarjårne* Ruhnu),⁴⁹⁴ *hylkirauta* (suomenkielinen Pohjanlahetti),⁴⁹⁵ *ansarauta* tai *kuokka* (Suomenlahti; Suursaarella ja Seiskarissa *napukka*), Virossa *hülgeraud* tai *hülgerõngas*.⁴⁹⁶ Esimerkiksi Pohjanlahden 1700-luvun lähteissä aseiden nimenä mainitaan *själjårn*.

⁴⁹⁰ Wijkar 1707:II:4§; Tengström 1747:4§; Svensk Fiskeritidskrift 1895:2/ Hämäläinen 1930:73. Tengström antaa tarkimman kuvauksen jääpyynnin aseista mainiten harppuunan, lyöntikepin ja varrellisen ”kölvstaken”, jota lienee käytetty sekä harppuunan vartena että itsenäisenä pistoaseena (ks. ”hyljekeihäs”).

⁴⁹¹ esim. Boaz 1964:80–93.

⁴⁹² Vuorela 1975:79.

⁴⁹³ suomalaisista lähteistä löytämäni varhaisin hylkeenpyynnin harppuuni -nimi ylioppilas Frans Lundelinin käsikirjoituksessa (1889) ja ruotsinkielisissä lähteissä sana esiintyy ensi kerran kuvattaessa grönlantilaisten hylkeenpyyntiä muodossa *harpun-pilar*, Orrelius 1776.

⁴⁹⁴ Gardberg 1930:70 ja Andersson 1945:157. Gustafssonin (1989:46) mukaan eräissä Ruotsin keskiajan lähteissä mainitaan hylkeenpyyntivälineenä *myndstång*, mutta sitä ei ole voitu identifioida tarkemmin; Gotlanti: Säve 1867; Olsson 1979:6.

⁴⁹⁵ mm. Schwindt käsikirj.; Leskinen 1931:95.

⁴⁹⁶ Itkonen 1923:29; Niemelä 1928:211; Inkilä 1939:90; Ränk 1995:28.

Tyypillistä harppuunan käytölle Itämerellä oli, että sen varsiosaa voitiin vaihdella, mutta tavallisimmin vartena toimi (jää)piikki.⁴⁹⁷ Esimerkiksi Gotlannissa harppuuna (*kutajärnet*) jääpiikkiin (*käkkse, skyttling*) asennettuna oli vielä 1860-luvulla ainoa harmaahylkeen kuuttimisajan jääpyynnin ase, kuten myös 1900-luvulla Riianlahdella (samaa *kjekstakaniin* asennettuna).⁴⁹⁸

Harppuunan varren ja köyden pituus vaihteli paljon käyttötarkoituksen ja olosuhteiden mukaan. Esim. Tengströmin (1747:10) mukaan Pohjanmaalla saattoi varsi olla kolme sylvä (n. 5,4 m) pitkä: asetta käytettiin avovesiaikana hyljekareilla nukkuvien eläinten saalistamisessa. Pisin, jopa yli kymmenmetrinen varsi oli käytössä em. *seiväsharppuunassa*. Sen sijaan jäältä tapahtuvassa avantopyynnissä varsi oli vain runsaan metrin pituinen.

Harppuunan köysi (*paula, nuora*; Ahvenanmaalla ja Pohjanlahdella *själtög, lina*; Ruhnalla *toija*, Gotlannissa *èsi*) oli tavallisesti pitkä. Ruhnulaisten köyden pituus oli 10 sylvä, Ahvenanmaalla ja Pohjanlahdella köyden pituus oli vähintään 6,5 m, Norrbottenin Alakainuun (Kalixin) rannikolla 10–12 m. Pitkä köysi oli välttämättömyys erityisesti voimakasta harmaahyljettä väsyttäessä. Suomenlahden norppapyyntialueella köysi oli vain pari sylvä pitkä ja kiinni piikin varressa. Köysi on punottu ja palmikoitu Itämeren alueella vuosisatojen ajan hevosen jouhista (myöhemmin myös muista materiaaleista), mutta materiaalina lienee aikaisemmin käytetty inuitien tapaan esim. hirvieläimen jalkajänteitä tai hylkeennahkapunosta. Sama köysi toimi myös pyyntimiehen eväsläpöiden kannattimena ja sillä vedettiin saalis leiripaikalle.⁴⁹⁹

Suomen Pohjanlahden rannikolta, Ruotsista, Tanskasta ja Virosta on tietoja myös *saranallisella vä'ällä* varusteista harppuunoista,⁵⁰⁰ joita tiedetään mm. Grönlannin inuitien käyttäneen. Saranallinen väkä eli *okas* auttoi terää uppoamaan hylkeen lihaan mahdollisimman syvälle, mutta nuoran kiristyessä terä nytkähti pois päin ja sarana aukesi työntäen väkäsen tukevasti kiinni lihaan tai nahkaan. Tämä terämalli lienee nuori, ehkä alunperin pyöriäisten, delfiinien ja valaan pyyntiin kehitetty⁵⁰¹ ja merenkulun välityksellä levinnyt.

Suomenlahdella, Saaristomerellä, Ahvenanmaalla ja Virossa harppuunaa käytettiin yleisesti hylkeenpyynnissä toiseen maailmansotaan saakka. Pohjanlahdella aseella ei tuolloin ollut enää merkitystä.⁵⁰² Esim. Uudenkau-

⁴⁹⁷ esim. Landtman 1936:14.

⁴⁹⁸ Säve 1867:172–173; Steffensson 1976:84.

⁴⁹⁹ Anon. 1876:14; Klein 1924:246–247; Hämäläinen 1930:66–77; Tengström 1747:1; Steffensson 1976:780; Boaz 1964:65; Andersson 1931:75–76, 1945:157.

⁵⁰⁰ Kemin Kuivanuoronkruunissa v. 1996 tallessa 1 kpl; Wahlroos 1995:82; Leskinen 1931:95–96; Klein 1930:133; Söndergaard ym. 1976:22–23.

⁵⁰¹ vrt. Manninen 1931:91.

⁵⁰² mm. V. Stenros käsikirj.; Gardberg 1930:70.

pungin saaristossa *hylkiraudan* käyttö loppui 1800-luvun lopulla.⁵⁰³ Perämereltä harppuuna katosi myös 1800-luvulla: sitä käyttivät viimeksi Suomen puolen pyyntimiehet. Viimeisin tieto harppuunan käytöstä jääpyynnissä Ruotsissa on Ahvenanmeren harmaahyljepyyntistä vuodelta 1921.⁵⁰⁴

Jääpiikki (picka, kölva, gaddkölva, käxstakan, vekare, vekari, tuura)

Jäällä liikuttaessa tarvitaan tukena ja koetinkeppinä erillistä, terällistä sauvaa. Toisaalta jääpyynnissä jouduttiin tekemään avanto jäähän hakkaamalla. Näihin tarkoituksiin hylkeenpyynnissä käytettiin *piikkiä* eli *jääpiikkiä*, joka oli monitoimiväline: sen pää toimi jääpiikkinä, avantoa hakatessa *tuurana*, naarauskoukkuna ja joskus pistoaseena, varsi lyöntinuijana mm. kuutteja tapettaessa ja toiseen päähän oli kiinnitettynä aikoinaan harppuuna (*hylkirauta, själjörn*).

Nimityksiä tälle hylkeenpyynnin yleisvälineelle on lukuisia: Suomenlahdella ja Perämerellä *piikki, jääpiikki, tuura* tai *kuokka*; Ahvenanmaalla-Saaristomerellä ja ruotsinkielisellä Suomenlahdella *picka, pik, gaddkölva, sãlgadd* tai *kölva* (joka nimenä myös Pohjanmaalla Korsnäsistä etelään); ruotsinkielisellä Pohjanlahdella *vekare* tai *väckare*, suomenkielisellä Perämerellä *vekari, vekkari, keksi*; Ruotsin Itärannikolla, Gotlannissa ja Viron ruotsalaissaarilla *käx, käxstake*; paikoin Saaristomerellä ja Norrbottenissa *käpp, vikarkäpp*; ja eräillä ruotsinkielisillä alueilla *stav, stake, skaft*.⁵⁰⁵

Pyyntikuvauksen mukaan välineen toiseen päähän kiinnitetty harppuuna jäi pois käytöstä pyssypyynnin yleistyttyä. Näin esimerkiksi pohjalais-merenkurkkulainen *vekari* oli nimenomaan pyssypyyntiin kehittynyt jääpiikki. Suomenlahdella, Ahvenanmaalla ja Saaristomerellä jääpiikki oli oleellinen väline norpan jääpyynnissä ja harmaahylkeiden lyömä- tai pistoaseena.⁵⁰⁶

Jääpyynnin yleisvälineen lukuisat nimet ovat saaneet aikaan kansatieteellisissä kuvauksissa sekaannuksia. *Hylkiraudan* eli harppuunan yhdistäminen jääpiikin toiseen päähän on tuottanut vaikeuksia tutkijoille tunnistaa ja määrittellä lähemmin asetta: Suomenlahden *piikki-(varsi)-kuokka* (eli *napukka*) -yhdistelmä että Saaristomerellä *picka*(tai *kölva*)-(*"käppen"*)-*själjörn* ja Ahvenanmaan *picka*(tai *kölva*)-*själjörn* -yhdistelmät (esim. *käxstak* yhteisnimenä Riianlahdella ja Gotlannissa) on toisinaan "tunnistettu" erillisiksi aseiksi, toisinaan eri nimiä on pidetty eri tyyppisinä "hyljekeihäinä".

Välineellä oli ajallisesti ja paikallisesti poikkeavia muotoja ja eri nimiä, mutta toiminnallisesti itse pyyntitapahtumassa sen funktiot olivat samat.

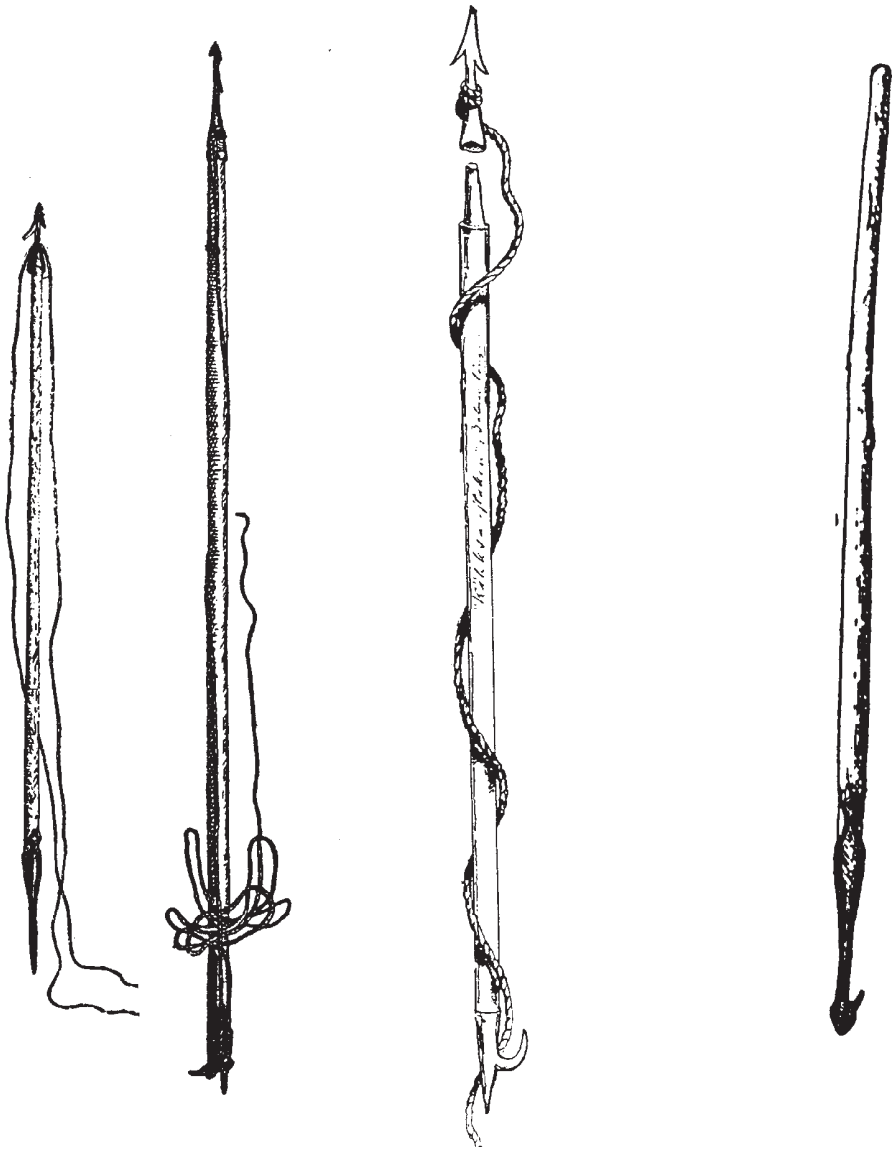
⁵⁰³ F. Lundelin käsikirj.

⁵⁰⁴ Brännström 1934:245–246,281.

⁵⁰⁵ ruotsinkieliset nimet Olsson 1990 ja Lars Nyström suull.ilm.;suomenlahtelaiset pyyntikuvaukset ja Perämereltä kirjoittajan haastattelut.

⁵⁰⁶ mm. Lehtonen 1972:162–163; Andersson 1936:316; Landtman 1936:12–14.

Kuva 58. Esimerkkejä jääpyynnin yhdistelmävälineestä. Seiskarilainen piikki (vasemmalla), jonka toisessa päässä on kiinni hylkirauta (napukka eli harppuuna nyörineen) ja toisessa yksikertainen kiinteä piikki. Tämän vieressä vastaava yhdistelmävälinepikka tai kölva Sipoon saaristosta: piikki on korvautunut tässä kiinteällä keksillä, jonka ulkonevalla väkähaukulla voitiin ammuttua hyljettä vetää jäällä. Tämän vieressä käytännössä identtinen kätajärn Gotlannista, jonka harppuunaosa irrotettuna varresta (P.A. Säven muistiinpanot 1860-luvulta Gotlannista, Nordiska museet). Oikealla pohjanlahtelainen vekari tai vekare, jossa ei ollut enää harppuunaa ja sen väkäsellinen terä oli kehitetty sekä jääpiikin ja tuuran tehtäviin kuten myös ammutun hylkeen koukkaamiseen avannosta ja vetämiseen jäällä (Schvindt 1905, joka tosin sekoittaa ja suomentaa vapaasti välineiden nimityksiä).

Tämän vahvistavat lukuisat pyyntikertomukset ja pyytäjien haastattelut; samaan käsitykseen on päätyntä Itämeren ”hyljekeihäiden” nimiä tutkinut Olsson (1990). Esimerkiksi ruotsalaisessa tutkimuksessa on harmaahylkeiden jääpyynnissä 1700- ja 1800-luvuilla mainittuja *kölfstakan* (*kiölfstakan*), *kölva*, *picka* -mainintoja⁵⁰⁷ pidetty toiminnallisesti samana välineenä kuin myöhemmin alueella tunnettua pohjanlahtelaista *vekaria*. Suomessa *käxstakan*⁵⁰⁸ on nähty synonyymina *kölfstakan*-nimelle; myös Ahvenanmaalla ja Satakunnassa piikkiä/keksiä kutsuttiin *kölfiksi*. J.Santanen (käsikirj.) ”suomentaa” Ahlaisissa käytetyn *kölfin* keksiksi ja Allardt (1925:481) selventää kölvan olevan Suomenlahdella jään kokeilukepin, ”eräänlaisen veneha’an”.⁵⁰⁹

Vastaaviksi yleisvälineiksi voi lukea tanskalaisten piikkiseet (*hakker*, *gajtstang*), joita käytettiin esim. kirjo- ja harmaahylkeen kuuttimispaikoilla nuijien ohella, kuten myös norjalaisten *hakepigg/hakepik* -välinekin. Se jopa standardoitiin kansainvälisesti määramittoihin 1980-luvulla Atlantin grönlanninhylkeen teurastuksia varten.⁵¹⁰

Koska Olsson (1990) ja Lars Nyström⁵¹¹ käsittelevät välineen ruotsinkielisiä taustoja, on paikallaan tuoda esiin vain tätä täydentävää tietoa suomenkielisten pyytäjien käyttämästä jääpiikistä. Perämeren pohjukan suomalaisten kuten hailuotolaisten, kemiläisten, Suomen ja Ruotsin alatorniolaisten nimitys tälle välineelle oli itäisen Suomenlahden tapaan *piikki* tai *jääpiikki*.⁵¹² Paitsi nimensä puolesta se oli ainakin pituutensa perusteella samanlainen suomenlahtelaisten piikin kanssa ja poikkesi hieman muualla Pohjanlahdella 1800-1900-luvuilla käytetystä *vekarista*.

Ns. pohjanlahtelaista jääpiikkiä⁵¹³ on nimitetty suomeksi *vekariksi* (mm. Kalajoki, Raahë-Saloinen; *vekkari* Haukipudas; *vekari* Himanka).⁵¹⁴ Ruotiksi välineen nimi on *väckaren* tai *vekare*. Vekaria on pidettävä viimeisenä

⁵⁰⁷ mm. Tengström 1747:4§.

⁵⁰⁸ käxstakanin kuvaus tarkemmin mm. Klein 1930:132,134.

⁵⁰⁹ J.Santanen käsikirj.; Andersson 1945 useat maininnat; Gustafsson 1989:41 (*kölva* < *kylva* = *stång*, *stav*, *klubba*); myös Allardt (1925:481) selventää kölvan olevan kokeilukepin, eräänlaisen veneha’an Suomenlahdella; Strömsten 1911.

⁵¹⁰ Bynch 1801; Thomsen 1886; Fiedler 1891; Volla 1985:105; Candow 1989:153-155.

⁵¹¹ väitöskirjakäsikirjoitus (1999), Helsingin yliopisto.

⁵¹² Paulaharju 1912 käsikirj. ja 1914:58; Brännström 1934:274. Lehtonen (1972:163) on luokitellut hailuotolaisen piikin ”vekariksi”. Perämeren pohjoisosassa muuten yleisestä jääpiikki-nimistöstä löytyy poikkeus Simosta (ja Haukiputaalta), jossa välinettä kutsuttiin vekariksi, koska muikin jääpyyntisanasto saatiin sikäläisille Kalajoelta 1900-luvun alussa muuttaneelta hylkeen jääpyynnin kehittäjältä Romppaiselta (Mattila Matti haast.). Aikaisempi Simon jääpyynti terminologioineen oli taantunut jo 1800-luvulla.

⁵¹³ osuva suomenkielinen nimitys ’jääsauva’ löytyy Merenkurkun hylkeenpyyntiä ensimmäisenä kaunokirjallisesti kuvanneelta Wetterhoffilta (1889); Suomen Kalastuslehdessä ensimmäinen maininta välineestä on vuodelta 1895, jolloin se on selitetty ”rautaväällä varustetuksi tuuraksi” (Sjöberg 1895:140,143). Vasta myöhemmin tutkijat (Ekman 1910:232; Suomessa Sirelius, Härmäläinen, Lehtonen ym.) ovat ristineet välineen hyljekeihääksi, jona se yhä esiintyy useissa hylkeenpyyntiä sivuavissa tutkimuksissa.

⁵¹⁴ M.Merenluoto käsikirj. a.; V.Merento käsikirj.; Lehtonen 1972:163.

pohjanlahtelaisena muotona (ja nimenä) jääpiikistä eli jääpyynnin yleisvälineestä, mutta vastaavanlaisia jääpiikkejä on käytetty mm. Virossa.⁵¹⁵ Vastaavassa käyttötarkoituksessa *keksi*, *käxstaken* tai *kjexstakan* -nimisenä väline oli käytössä eteläosissa Itämeren mm. Gotlannissa ja Viron rannikolla.⁵¹⁶

Pohjanlahtelainen *vekar* oli yksiväkäinen, varsiputkellinen rauta, jonka kärki oli tavallisesti lyhyt, pyöreän lehtimäinen tai kapean terävä; terässä oli tyypillisesti yksi selvästi ulkoneva *väkä* eli *ota*. Vekarin *okassa* yhdistyi harpuunan väkäsellisyys ja vetokoukku: se korvasi mm. Laatokalla ja Saaristomerellä erillisenä käytetyn hylkeen nosto- ja naaravälineen. Puuvarsineen (yleensä kuusennäreestä) se oli n. 130–180 cm:n mittainen.⁵¹⁷ Varressa piti olla puuta niin paljon, että väline kellui rautaterästä huolimatta, jos se sattui putoamaan veteen. Pyssypyynnissä heti ampumisen ja nopean paikalle juoksun jälkeen vekarilla vedettiin saaliseläin pois avannosta tai sen läheisyydestä ja annettiin lopullinen kuolinisku. Pohjanlahdella vekari mitoitettiin viimeistään 1800-luvun lopulla niin, että jäähän tuettuna se ulottui haltijansa olkapäihin, jolloin sitä voitiin käyttää *hyljeikiikarin* tukena. Vekarin avulla hylkimies pääsi myös ylös jälle, jos sattui putoamaan raihoon. Sillä saatettiin myös vetää koira ylös vedestä tai kelkkaa rosoisella jäällä.⁵¹⁸

Vekari oli käytössä 1800-luvulta 1900-luvun alkuun asti vain Etelä-Pohjanmaan rannikolla ja Merenkurkussa, mutta myöhemmin lähes koko Pohjanlahdella, jopa Turun saaristoon ja Ahvenanmaalle saakka (tosin harvinaisena, ja ”pohjalaisilta” saatuna).⁵¹⁹ Erona suomenlahtelaiseen ja koillisen Perämeren *piikkiin* oli vekarin pitempi puuvarsi (piikissä 1,0–1,5 m, vekarissa tyypillisesti 1,5–1,8 m).⁵²⁰ Ero liittyy vekarin käyttöön ajo- puun myöhäisenä ”suksisauvana” ja kiikarin tukikeppinä; pituus oli miehestä riippuvainen. Vekarin leviämishistorian perusteella voi otaksua, että se olisi kehittynyt muodoltaan ja nimeltään ”uudeksi” välineeksi Merenkurkun tienoilla joskus 1800-luvun alkupuolella.

Etymologisin perustein *vekarin* alkuperänä on *jääpiikki* ja *tuura*. Pohjanmaan ruotsin sana *väckare* tulee skandinaavisesta *väcka* -verbistä (hakata

⁵¹⁵ Manninen 1931:76.

⁵¹⁶ mm. Sjöberg 1939:168; Isacson 1993:275; Säve 1867; Klein 1924:244–246; Steffensson 1976:80–81.

⁵¹⁷ mm. Masalin 1933:20; Brännström 1934:244–250, 284, joka tosin erottaa ”suomalaisen” ja ”skandinaavisen” tyypin näistä lähinnä terän muodon perusteella. Hänen pääteelmänsä perustuvat osittain virheellisiin tietoihin suomalaisesta aineistosta, mm. Laatokan ”hyljekeihästä”.

⁵¹⁸ Ekman 1910:232–233; Sirelius 1921:138–139; Hämäläinen 1930:79–81 ja 129; Lehtonen 1972:162. Korhonen (1989:72,78) lienee parhaiten kartoittanut vekarin käyttötavat: aseena sitä käytettiin harvoin suotuisissakin tilanteissa, toiset pyytäjät eivät koskaan. Poikkeustilanteissa vekaria kuten kölvaakin käytettiin mm. avannoilla iskemiseen, Anon. 1875:28.

⁵¹⁹ Nordlund 1866:84; Masalin 1933:20; Brännström 1934:244–245, 284; Andersson 1945:157; V. Merento käsikirj.; Lehtonen 1972:161; Johannesson 1992:24–25.

⁵²⁰ Paulaharju käsikirj. 1912; Ikonen 1923:29; Sjöberg 1926:97; Andersson 1945:157; Lehtonen 1971:161–163.

avantoa, iskeä jättä tms.)⁵²¹, mutta sana *vekare* on ehkä suomen *vekara*-sanan (iskuase) vastine. Näin ollen Pohjanlahden *vekkari*, *vekari* –jääpiikeillä olisi kaksitahoinen etymologinen menneisyys, joka on yhdistynyt usein käytännössä samaksi välineeksi, Ruotsin ruotsissa myös äänteellisistä syistä samaksi nimeksi.⁵²² Sen sijaan *kölva* -nimen tausta lienee lyöntinuijaa tai -vartta tarkoittava.⁵²³ Suomen *piikki* ja germaanis-skandinaavinen *pik* lienevät ikivanhoja, onomatopoeettisia, terällä iskemisestä tulevia nimiä, sillä muuta tyydyttävää etymologiaa ei nimityypille ole.

Keksi, keko

Keksi (venehakaa muistuttava, mutta kärjistään terävä tarttumaväline) oli paikoin mukana jääpyynnissä erillisenä välineenä. Tätä todistaa mm. Schwindtin (käsikirj.) muistiinpanot Merikarvian hylkeenpyynnistä 1890-luvulta, jossa mainitaan pyssyn ja hylkraudan (harppuunan) lisäksi *keksi*, jonka paikka oli *kriikstangon* (ajopuun) päällä pyssyn vieressä ja jolla otettiin hylje kiinni. Keksin tehtävä oli sama kuin pohjoisempaan Merenkurkussa käytetyn vekarin, mutta nimitys eri. *Ke'oksi* (*keko*) mainitsee Matti Keto käsikirjoituksessaan Himangan vastaavaa tarttumavälinettä, jonka hän kertoo olevan heikomman kuin *vekarin*. Tapa pitää mukana erillistä vekaria ja keksiä (*käx*) oli tyyppilinen myös Norrbottenissa, mutta esim. Piitimessä (Piteå) tavallinen keksin terä laitettiin vekarin toiseen päähän.⁵²⁴

Perämerellä hylkeen verkkopyynnissä hylkiveneen vakiovarusteisiin kuului aina *keksi*, jolla nostettiin tarvittaessa verkkoa tai saalista ja ”*oksattiin*” eli kuljettiin jäissä; myöhäissyksyn verkkopyyntiä ei yksinkertaisesti voitu harjoittaa ilman keksin kaltaista apuvälinettä.⁵²⁵ Koska verkkopyyntitraditio on vanhaa, voisi kuvitella keksin käytön olevan myös vanhan. Myös keväällä jääveneellä liikuttaessa keksi (venehakanakin mainittu) oli poikkeuksetta mukana, ja sillä tarvittaessa ”*oksattiin*” kaikkialla Itämerellä.⁵²⁶

Pyyntivälineen *käx* -nimeä ei ole pystytty tyydyttävästi selittämään skandinaavisen etymologian kautta.⁵²⁷ Nimityypin itäisen levinneisyyden takia *keksi*, *käx* on todennäköisesti vanha laina suomesta ruotsiin, sillä se

⁵²¹ Ekman 1910:232; Brännström 1934:284.

⁵²² Lars Nyström, julkaisematon väitöskirjakäsikirjoitus (1999). Härmäläinen 1930:136 on tosin vääntänyt M.Kedon käsikirjoituksen vekarin muotoon vekara. Tosiasiaa vekara -sanasta ei ole hylkeenpyynnissä todisteita. Härmäläistä lainaten vekara -muoto ja sanaselitys on lainautunut mm. Vilkunalle (1962) ja Granlundille (1962).

⁵²³ Olsson 1990.

⁵²⁴ T.Schwindt ja M.Keto käsikirjoitukset; Brännström 1934:245.

⁵²⁵ mm. Miettunen Esko ja Mattila Matti haast.

⁵²⁶ mm. piirros Klein & Österman 1927:69.

⁵²⁷ Olsson 1990:24–25.

on tunnettu Skandinaviassa käytännössä vain Pohjanlahden rannikolla ja Gotlannissa, mutta yleisesti Suomessa (ja Virossa).⁵²⁸ Väline on joka tapauksessa vanha hylkeen jääpyyntiin ja verkkopyyntiin liittyvä. Suomen sana *oksa* merkityksessä *uloke*, *väkä* saattaa olla yhteydessä *keksiin*, *okaan* ja *kekoon* (vanha keskipohjalainen nimi keksistä), sillä kaikilla näillä on merkityksiä *keksi*-välineessä tai sillä toimittaessa: esim. Perämerellä hylkeenpyynnissä jäissä kuljettaessa keksillä (tai vekarilla) *oksattiin*, mikä tarkoitti keksin ”ulkopiikillä” jäähän iskemistä ja siten veneen vetämistä eteenpäin jäätä särkien.⁵²⁹

Keksi on lainautunut hylkeenpyynnistä myös tukinuittoon, joka on ollut välineen viimeisintä ja tunnetuinta käyttöä, mutta hylkeenpyyntiä nuorempaa.

”Hyljekeihäs”

Voisi kuvitella, että muinaiset hylkeenpyytäjät ovat käyttäneet myös *väkäsetöntä*, *sileälappeista keihästä* harppuunan ohella. Keihäs soveltuisi teoriassa harmaahylkeen (aiemmin myös grönlanninhylkeen) pyyntiin yllätettäessä lauma niin, ettei sillä ole mahdollisuutta päästä pakenemaan veteen. Samoin se soveltuisi ehkä apuaseeksi harppuunapyynnissä. Kun useissa aikaisemmissa hylkeenpyyntiä käsittelevissä kuvauksissa tai kirjoituksissa käytetään termiä ”hyljekeihäs” tarkoittaen jääpiikkiä, harppuunaa tai keksiä, on tässä pitäydytty nimeämään keihääksi vain sileälappeista, väkäsetöntä pisto- tai heittoasetta.

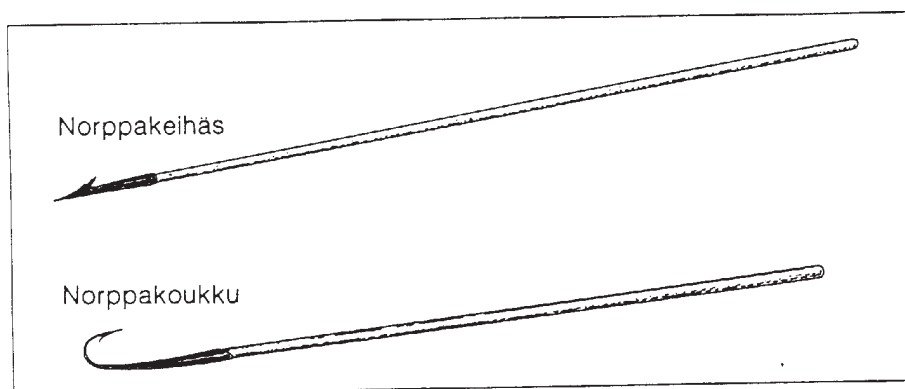
Itämeren alueella on oletettu käytetyn tällaista väkäsetöntä keihästä hylkeenpyynnissä.⁵³⁰ ”Hyljekeihästä” tutkinut Lehtonen (1972) on epäillyt mm. 1700-luvun lähteissä Pohjanmaalta mainitun *k(i)ölfstakan* -nimen tarkoittaneen tätä ”keihästyyppiä”, mitä myös inuitien väitetään käyttäneen, mutta viittaukselle ei ole löytynyt perusteita. Yhtään hylkeenpyynnissä käytettyä sileälappeista keihästä ei ole säilynyt Itämeren alueelta eikä varmaa nimitietoa pelkästä keihäsaseesta tallennettu.⁵³¹ Sen sijaan kaikkialta Itämereltä löytyy tietoja *jääpiikin* tms. yleisvälineen käytöstä joko yksin tai harppuunan kanssa esim. hylkeiden ylläköpöpyynneissä, mitä myös em. *kölvstakan* -pyyntikin oli (ks. edellä *Jääpiikki*). Esimerkiksi yksityiskohtai-

⁵²⁸ Jo Vilks 1962:690 toteaa keksin-nimen lainaussuunnan suomesta ruotsiin, mutta ei esitä perusteluja.

⁵²⁹ mm. Miettunen, Esko haast.

⁵³⁰ Härmäläinen 1930; Brännström 1934; Andersson 1945:154–155; Lehtonen 1972:163.

⁵³¹ ainoa keihäs -osainen nimi tällaiselle välineelle on Norrbottenin Alakainuusta (Kalix) tallennettu ”spiotstav”, mutta nimen alkuperäisyydestä ei ole tietoa. Muita tietoja nimenomaan väkäsetöntään keihäseen viittaavasta välineestä en ole löytänyt. Myös ”spiotstaven” oli käyttötavaltaan jääpiikki, monitoimiväline, Brännström 1934:244–245, myös Olsson 1990. Kölvstakan on kiistatta sama kuin picka tai vekari; esim. Nyström 1988.

Kuva 59. Laatokalla ammutun norpan nostamiseen ja naaraamiseen käytetyt naarausvälineet, kuttelo eli hakkelmus eli ”norppakeihäs” ja kokkavarpa eli norppakoukku (Koponen 1986).

sessä laumahylkeen pistopyynnin aikalaiskuvauksessa Säve (1867:170) korostaa, että pyytäjät käyttivät nimenomaan harppuunoita (*kutapilken*), koska mm. keihäs olisi tähän pyyntiin ”aivan liian hankala”.

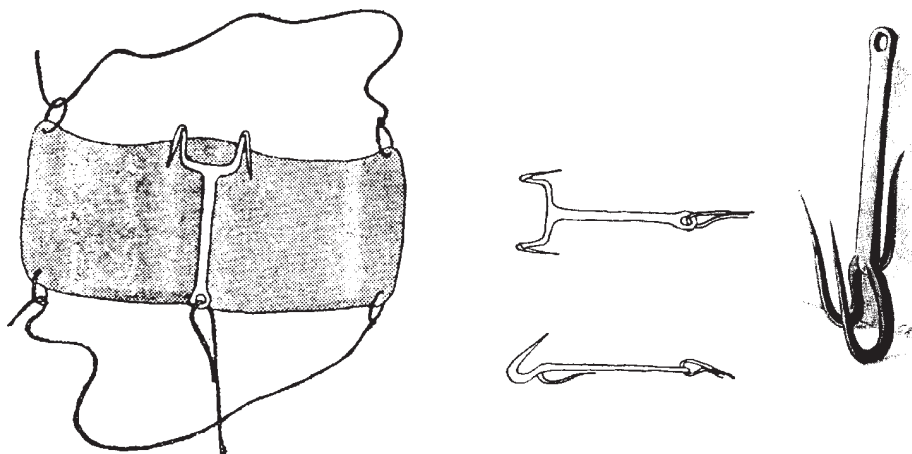
Kansatieteellisen tutkimuksen käsitys (Brännström 1934, Lehtonen 1972) erillisen ”hyljekeihään” olemassaolosta perustuu erityisesti Hämäläisen (1930:79–81) vapaaseen suomennokseen Wijkarin (1707) ja Tengströmin (1747) teksteistä. Kuitenkaan ”hyljekeihäille” ei löydy perusteita, kun keihäs-termi tarkennetaan em. tavalla. Wijkarin pyyntikuvaus on täysin identtinen esim. harmaahylkeen 1900-luvulla kuvattuihin, jääpiikillä (*kölva*) ja nuijalla (*sälpåk*) tapahtuneisiin pyynteihin esim. Ahvenanmaalla.⁵³² Myöskään Tengström (1747), joka pyrki kuvaamaan hylkeenpyyntiä nimenomaan Wijkaria täydentäen ja tarkemmin, ei ole maininnut kuin kahta teräasetta käytetyn (jääpiikkiä, *kölvstaken* ja harppuunaa, *säljærnet*). *Kölva* (murteissa mm. *kölvi*, *tjölva*, *stjölvo*) oli 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa Ahvenanmaalla, Saaristomerellä, Satakunnassa ja Uudenmaan rannikolla käytetty jääpiikki,⁵³³ eikä ole syytä uskoa, että väline tai nimen merkitys olisi jostakin syystä muuttunut 1700-luvulta 1800-luvulle tultaessa.

Laatokan pitkän, 3–7 metrisen ja usein kaksiväkäisen ”norppakeihään” (joka on kirjallinen uudisnimi) eli *kuttelon* on väitetty kehittyneen ”keihästä” ja olleen Laatokalle tyypillinen hylkeenpyyntiase.⁵³⁴ Tällekkään väit-

⁵³² esim. Andersson 1945.

⁵³³ J.Santanen käsikirj.; Andersson 1931:75–76; Ahlbäck 1955; myös Ekman 1910:232; Sirelius 1921:138–139; Allardt 1923; Hämäläinen 1930:78–79; Landtman 1936:16; Gustafsson 1989:41. Vrt. Wijkarin (1707:32) kertomus, jossa harppuuna (*säljærn*) on kiinnitettyä kiölfstakaniini. Vekaria nimitettiin myös *stjölvon* -nimellä (Masalin 1933:20).

⁵³⁴ Hämäläinen 1930:80; Brännström 1934:284, jonka päätelmät perustuvat Hämäläisen tietoihin; myös Lehtonen 1972:162–163 ja 1974b:145, joka ymmärtää välineet naaroiksi mutta kirjoittaa aseista ja keihäistä.

Kuva 60. Kuutinrauta (oikealla) ja myöhemmin kehitetyt kuutinväljaat rautoineen.

tämälle tai keihäsmenneisyydelle ei ole todisteita: *kuttelo* eli *hakkelmusta* käytettiin aina muuhun kuin aseeksi, sillä se oli (kuten myös samankaltainen *kokkavarpa* eli *norppakoukku*) vain ammutun hylkeen nosto- ja naarausväline (samanlainen nostoväline oli käytössä myös Itämerellä mm. Ruhnun pyytäjillä syksyisillä pyyntimatkoilla).⁵³⁵

Tyypillistä on, että *hyljekeihäs* -termiä (*sälspjut*) on käytetty vain kirjallisuudessa. Useasti ”hyljekeihäs”-termiä on käytetty sen takia, että pyyntiin perehtymättömälle on haluttu kuvailla *vekaria*, *piikkiä* tai *käx-* tai *kölvstakania* jollakin yksinkertaisella käsitteellä.⁵³⁶

Kuutinrauta eli haarikka

Norppaemo voitiin pyytää pesäavannolta sen jälkeen, kun kuutti saatiin kiinni. Pyynti oli tyypillisesti osa ns. *talvi-*, *poika-* eli *koirapyyntöä*. Se tapahtui inhimillisesti ajatellen raa’alla, 10–15 cm pituisella kolmihaaraisella koukkuraudalla (ks. edellä *Kuutin-* eli *haarikkaraudan* käyttö). Kuutinrauta oli paikallisen kyläsepan tekoa.⁵³⁷

Kuutinrauta oli käytössä Pohjan-, Suomen- ja Riiianlahdella. Välineen nimiä olivat Suomenlahdella *kuutinrauta*, *kone-* tai *hylerauta*, *hylekone*, *haa-*

⁵³⁵ vrt. J.Hämäläinen käsikirj.; A. Parikka käsikirj.; T.Kautto käsikirj.; Marttinen käsikirj.; Klein 1924:276.

⁵³⁶ esim. Olsson 1990; myös esim. Johannessonin (1992:24–25) esittelemät *sälspjut* -aseet ovat tyypillisiä pohjanlahtelaisia vekareita; vrt. esim. Vuorelan (1975:79) ansiokas hylkeenpyynnin yleisesittely.

⁵³⁷ Sirelius 1921:138–139; Melander 1928:106; Vilkuna 1982:687–688; Hämäläinen 1930:110.

rikka, *haarikas* tai *haarikkarauta*, Virossa *hülgeõng*, ruotsiksi Suomenlahdella ja Riianlahdella *sielkrok*, *vikarklor*, *metkroken*, myös uittoköyttä korostava nimi *sjieltöjin* on tiedossa Pohjanmaalta.⁵³⁸ Pohjanlahdella käytettyä suomenkielistä ilmaisua ei enää tunneta.

Ensimmäisen kerran kuutinrauta on piirretty vuonna 1663 Pohjanlahdella, mutta tätä italialaisen Francesco Negrin matkakertomuksen kuvaa ei ole tähän mennessä osattu tulkita. Negrin kuvassa rannalle levitettyjen hylkeenpyyntivälineiden joukossa on irrallinen, kolmikoukkuinen rauta, joka ei voi olla mikään muu kuin kuutinrauta.⁵³⁹ Wijkarin (1707) yksityiskohtaisen kuvauksen mukaan Pohjanmaan pyyntikuntien koirapyödyön osana oli tarkalleen samanlainen kuutinraudan käyttö, mikä myöhemmin kuvattiin Suomenlahdelta⁵⁴⁰ (ks. *Kuutin- eli haarikkaraudan käyttö*).

Hyljenaarat

Ammuttu hylje pyrki painumaan syvyyksiin, mikäli se pääsi veteen tai se ammuttiin veteen. Uponneen hylkeen saamiseksi kiinni on käytetty koukkuja tai naaroja. Hyljenaarat erilaisina versioina olivat oleellinen osa erityisesti veteenampumis- ja hyljeverkkopyyntiä.⁵⁴¹

Kun hylje ammuttiin veteen, ensimmäinen tehtävä oli merkitä ranta-kivillä (suomeksi *peilikivillä*, tanskaksi *peilestokke*) tai puuriu'ulla linja tai kaksi ammutulle paikalle, jotta se voitaisiin määrittää myöhemminkin. Koska hylkeen upotessa siitä irtosi rasva- ja veripisaroi, olivat nämä usein hyvänä apuna veden pinnalla osoittamassa uppoamispaikkaa. Niistä ei kuitenkaan tuulella tai virtausten aikana ollut hyötyä. Eteläisellä Itämerellä tiedetään käytetyn tämän takia 1900-luvulla erilaisia ankkuri-köysi-kelluke -merkkejä, jotka heitettiin heti hylkeen ampumisen jälkeen paikalle. Aavalla merellä uppoamispaikalla pysyminen ja sen määrittäminen oli aina hankalaa.⁵⁴²

Esimerkiksi ammutun hylkeen nostamiseksi rantavedestä tai jäänreunalta käytettiin Laatokalla pitkävartista, terältään yksi- tai kaksiväikäistä *kuttelea*,⁵⁴³ niminä myös *hakkelmus* tai *hylepakra*. Samantapainen oli myös pitkävartinen *kokkavarpa* eli *norppakoukku*, jonka terä oli yksinkertainen rautakoukku. Nämä laatokkalaiset välineet olivat yksipuolisesti naaroja: varsi oli yleensä kolme-neljä metrinen, jopa seitsenmetrinen. Kokkavarpa kiinnitet-

⁵³⁸ Tuomala, Yrjö haast.; Itkonen 1923:29; Laiho käsikirj.; Eskola 1992:66; Wikman 1842:74; Landtman 1936:16; Masalin 1981:511; Ränk 1995:28.

⁵³⁹ Negri 1888.

⁵⁴⁰ ensimmäinen tarkempi kuvaus metodista Suomenlahdelta on kirjoituksessa: Anon. 1953.

⁵⁴¹ Gardberg 1950:81; Söndergaard ym. 1976:65–66; Nyström 1988:7.

⁵⁴² Luthström, Emil ja Kulju, Bror haast.; Söndergaard ym. 1976:65–66.

⁵⁴³ nimi välineelle on laina ilmeisesti Vienenmerellä käytetystä harppuunasta (kutilo), tarkemmin Vilku 1962:690.

tiin pyyntiveneen ulkolaitaan pyyntimatkoilla, joista se ampumisen jälkeen voitiin temmata käyttöön.⁵⁴⁴ Kansatieteellisessä tutkimuksessa nämä hyljenarat on toistuvasti esitetty ”hyljekeihäiksi” ja metsästysaseiksi.

Naarakoukku oli käytössä muuallakin, missä hylkeitä ammuttiin veteen tai niitä jouduttiin ylläköpöpyynnissä nostamaan rantavedestä kuten Ahvenanmaalla (*sälkrok*), Gotlannissa (*kutkrok*, *krabbe*), Itägotanmaan rannikolla, Ruhnussa, Satakunnan rannikolla ja Saaristomerellä (*gaddkölv*), joka oli myös talviverkkopyynnin apuvälineenä). Tanskan vesiltä tällaiset naarakoukut, -seipäät, -harppuunat, -ankkurit, -köydet kartoitettiin hylkeenpyytäjille 1970-luvun alussa tehdyssä kyselyssä: naarauserätykset olivat riippuvaisia ampumispaikan syvyydestä, virrasta, veden näkösyvyydestä jne. ja niistä oli lukuisia paikallisia ja pyytäjäkohtaisia sovellutuksia.⁵⁴⁵

Mm. Saaristomerellä, Ahvenanmaalla ja Pohjanlahden rannoilla, missä avovesiaikana harjoitettiin hylkeenampumista (ks. *hylkeensoutu*, *harmaahylkeen huutaminen* ym.), oli pyyntiveneessä aina erillinen hyljenara (*säldrag*).⁵⁴⁶ Tämä oli rautainen, 10–15 cm pitkä, 4–6 terävällä koukulla varustettu väline, joka upotettiin veteen hylkeen ampumispaikalle. Tällä eläin nostettiin ylös koukun tartuttua hylkeeseen. Koska myös verkkopyynnissä hylje usein hukkui vetäen verkon kohoineen syvyksiin, jouduttiin se tällöin naaraamaan, mihin käytettiin omaa naaratyyppiä (*socken*).⁵⁴⁷ Perämeren verkkopyynnissä naarana käytettiin myös erityistä haratyyppistä ankkuria.⁵⁴⁸

Todennäköisesti maailman vanhin hyljenara on Oulujoen norppa- ja harppuunalöydön yhteydessä samasta savikerrostumasta löytynyt, tiheäk-sainen koivupuu painokivineen, jolla syvyyteen uponnutta hyljettä harppuunanuorineen on yritetty turhaan pyydystää.⁵⁴⁹ Tälle koivuiselle naarapuille ei ole tiedetty vastinetta. Kuitenkin sellaista käytettiin vielä 1900-luvun alussa Merenkurkussa verkon kanssa hukkuneen hylkeen löytämiseksi: naarapuun nimenä oli *rövare*.⁵⁵⁰

Vetokoukku ja -köysi

Jääpyynnissä ammuttu hylje vedettiin *asentopaikalle* (veneelle, tukikohtaan) joko jääpiikillä, naarakoukulla tai *köydellä* (Suomenlahdella nimenä mm.

⁵⁴⁴ J.Hämäläinen käsikirj.; A. Parikka käsikirj.; T.Kautto käsikirj.; Marttinen käsikirj.; Jääskeläinen 1920:15; Lehtonen 1974b:141–142. Usein näitä Laatokan norppanaaroja ei erotella toisistaan: toiminnallisesti ne olivatkin sama väline, mutta terältäan joko koukkuja tai pistoteräisiä ja väkäsellisiä.

⁵⁴⁵ T.Schwindt käsikirj.; Andersson 1945:183–184; Klein 1924:276; Säve 1867:147, 150; E.F. Flach käsikirj.; S.Laurila käsikirj.; Gardberg 1930:69–70; Söndergaard ym. 1976:65.

⁵⁴⁶ mm. T.Schwindt käsikirj.; Gardberg 1950:82; Andersson 1996:39; Sandström haast.

⁵⁴⁷ Ehnholm 1930:79; Andersson 1945:182; Keyland 1914:170.

⁵⁴⁸ Miettunen Esko haast.

⁵⁴⁹ Leppäaho 1936:4, 9.

⁵⁵⁰ Ehnholm 1930:79; myös Nyström 1988:7.

vetopesti, Merenkurkussa *blistög*), joka pistettiin tavallisesti hylkeen alaleuan läpi ja sen päässä oleva lenkki kierrettiin yläleuan ympäri. Näin suu saatiin kiinni, ettei se kerännyt vedettäessä lunta. Köydessä saattoi olla myös erillinen *vetokoukku* (ruotsiksi *dragselin*, *dragslen*). Vetokoukkuja köysineen tai hihnoinen käytettiin myös matkaveneen hinaamiseen jäällä.⁵⁵¹ Tällainen köysi oli aina pyyntimiehen mukana. Köysi kävi tarpeettomaksi vain silloin, jos ruhoa ei tarvittu ruokatarpeiksi, jolloin *traaninahat* (nahka rasva-kerroksineen) voitiin kuljettaa esim. *ajopuulla*.

Hyljepyssy ja siihen liittyvät välineet

Ensimmäiset hylkeenpyynnin tuliasheet Itämerellä lienevät olleet musketin tyyppisiä, pitkäpiippuisia luodikoi, joissa oli ns. *sieppo-* eli *piilukko*. Milloin tällaisia aseita alettiin käyttää hylkeenpyynnissä, ei ole tarkkaan tiedossa. Tämän tyyppisiä aseita tiedetään valmistetun sotilaskäyttöön sekä Ruotsissa että Suomessa ainakin vuodesta 1547 lähtien ja käytetyn metsästyksessä 1550-luvulta lähtien⁵⁵² (ks. edellä historiakatsauksen 1600- ja 1700-lukuja käsittelevä osa).

Kyläsepän tekemä, suustaladattava, rihlattu pii- tai nallilukkoinen pyssy oli yleinen hylkeenpyyntiase Itämeren rannikoilla vielä sata vuotta sitten. Hylkeenpyynnin pääalueella eli Suomessa ja Ruotsissa siitä kehittyi oma asetyyppinsä, *hyljepyssy*, jollaista ei juuri muualta maailmasta tavata. Aseenteon levitessä nopeasti merenrantapitäjien kyläsepille sai hylkeenpyyntiase todennäköisesti jo 1600-luvun alussa omia piirteitä, joista tärkein oli suuri kaliiperi (usein 14–16 mm) ja raskas, kulmikkaaksi taottu piippu, raskas luoti ja näin suuri osumavaikutus vielä etäältäkin. Jäällä tapahtuvassa ampumispyynnissä pyssyn piipun paksuudesta oli etua, sillä paksu piippu vaimensi vaihtelevien sää- ja kosteusolojen vaikutusta osumatarkkuuteen.⁵⁵³

Tavallisesta pienten maaeläinten ja lintujen metsästysluodikosta poikkeavaa, suurikaliperisempaa hylkipyssyä ei tiettävästi käytetty Laatokalla tai Saimaalla.⁵⁵⁴ Poikkeus pyssyjen käytössä Itämeren kulttuurialueella olivat myös Suomenlahden ulkosaaret: pyytö *hylkipyssyllä* ei ollut pääpyyntitapa, vaan vielä 1900-luvun alussa harppuuna oli yleisin hylkeenpyyntiase, ja vain osa miehistä harjoitti kevääseen tai syksyyn ajoittunutta pyssypyyntiä.⁵⁵⁵

Suusta ladattavan *hylki-* eli *hyljepyssyn* niminä oli myös *hylje-* eli *hylkekussari*, *ripla*, viroksi *hülgepiüss*, ruotsiksi *sälbössa*, *lobbössa*, Gotlannissa myös

⁵⁵¹ E. Gustafsson käsikirj.; nro 2816:399/MVka; Sirelius 1921:138–139; Hämäläinen 1930:92; Pälvi 1943:10–12.

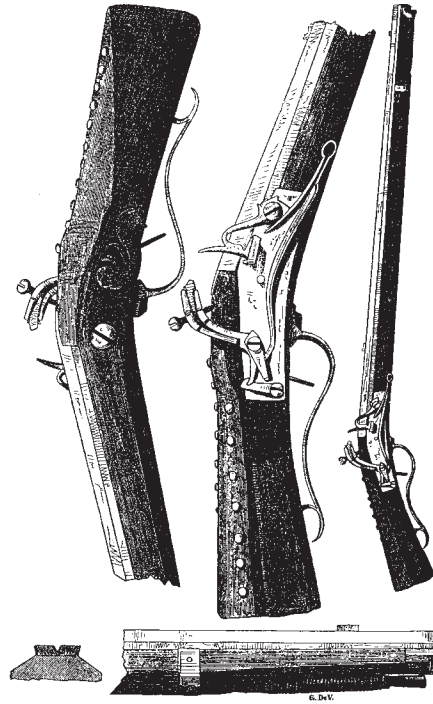
⁵⁵² Tillhagen 1987:68–79; Virtanen 1994:6–14.

⁵⁵³ Fagerudd 1996:54.

⁵⁵⁴ Lehtonen 1974a:79.

⁵⁵⁵ mm. Itkonen 1923:33.

Kuva 61. Pii- ja sieppolukkoisissa aseissa kuten hyljepyssyissä oli tyypillisesti melko paksu ja kulmikas asean perätukki, myös piippu oli ulkoreunoiltaan tavallisesti kulmikas. Nämä aseet syrjäytyivät hylkeenpyynnissä 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä (Tillhagen 1987).

kuloräir, Pohjanlahden kaukopyyntimatkoilla *fälbössa*, raskaimpien, avovesi-ajan *vahtipynttiin* tehtyjen nimenä *vahtipyssy*, *vaktbössa*.⁵⁵⁶ Pyssy oli tavallisesti lähes miehen mittainen.

Hyljepyssy lienee ollut paikallisia muunnoksia lukuunottamatta samantyyppinen sekä Pohjanlahdella että Suomenlahdella. Sen sijaan eteläisimmän Ruotsin rannikolla ja Itämeren pääaltaalla hylkeenpyynnissä käytetty pyssy oli tätä tehottomampi, pienikaliiperisempi yleismetsästysase, jonka ampumisetäisyydeksi mainitaan vain 40 askelta (n. 36 metriä). Tällaisia pyssyjä käytettiin vielä 1800-luvun lopulla Viron Ruhnalla, Saarenmaalla ja Hiidenmaalla sekä Gotlannissa.⁵⁵⁷ Virossa varsinaiset *hyljepyssyt* (*hülge-püss*)⁵⁵⁸ ostettiin usein Suomenlahden saarilta, josta niitä myytiin virolaisille, kun suomalaiset olivat saaneet jo takaaladattavia kiväärejä.⁵⁵⁹

Hyljepyssyn tehokas kantama oli sadan metrin luokkaa. Pohjanlahdella pyssyä pidettiin tarkkana, jos sillä osui toiseen luotiin 50 askeleen päästä ja

⁵⁵⁶ esim. F.Lundelin käsikirj.; J.Santonen käsikirj.; Eerola 1981:139; Ränk 1995; Sjöberg 1926:95; Leskinen 1931:92; Brännström 1934:244; Anon. 1875: Svenska Jägarförbundets Nya Tidskrift XIII:26; Säve 1867:174.

⁵⁵⁷ Klein 1930:139,147; Aruste käsikirj:57.

⁵⁵⁸ Ränk 1995:27–28.

⁵⁵⁹ mm. Itkonen 1923:33.

kuolettavasti hylkeen päähän 100–160 askeleen etäisyydeltä – luvut lienevät hieman liioiteltuja, kuten Wetterhof (1889:48–50) on kertomuksessaan Bergöstä todennut. Tappoetäisyytenä pidettiin yleisesti 100 askelta, joka osoittautui monesti lyhyemmäksi matkaksi, esim. Suomenlahdella ammuttiin yleensä korkeintaan 50–60, harvoin 70–100 askeleen matkalta, vaikka Eurén (1855) mainitsee paljon suurempiakin matkoja.⁵⁶⁰ Etäälle ampumista vaikeutti se, että pyssyistä puuttui säädettävä matkatähtäin. Pyssyjen teho riippui myös ampujan osaamisesta: usein kaksi kolmesta laukauksesta meni hukkaan, ohii tai vain haavoittaen hyljettä niin, että eläin ehti sukeltaa ”alle” eli mereen.⁵⁶¹

Suurikalipeerisimmat ja painavimmat pyssyt oli tehty syksyiseen *vahtipyyn*tiin (ks. edellä *Hylkeen vahtiminen*). Tässä ampumispyynnissä aseella tähdättiin ja ammuttiin aina tuelta, eikä aseeseen painon lisääntymisestä ollut haittaa. Suurimmat niistä painoivat noin 20 kg. Pohjanlahdella esim. raip-paluotolaisten käyttämät jääpyynnin hyljepyssyt painoivat yleisimmin 7,5–11 kg. Närpiöläisten jääpyyntimatkojen pyssyt olivat 15–20 naulaisia (6,4–8,5 kg), Himangalla 8,5 kiloisia.⁵⁶² Vastaavasti esim. Ruotsin Roslagenin pyssyt painoivat 16–25 naulaa eli 7–10,5 kg.⁵⁶³

Erikoista hyljepyssyissä oli lyhyt ja usein kulmikas perätukin muoto, jossa lisäksi oli usein muita metsästysaseita runsaammin koristelua. Hyljepyssyistä on erotettu kaksi perätyyppiä, joista toisen (tasapaksun, usein loivasti kaareutuvan) perusteella voidaan hylkipyssyn esikuvaksi tunnistaa 1500-luvun keskivaiheilla Keski-Euroopasta levinnyt sotilasase. Tämä perätyyppi syrjäytyi sotilasaseista nopeasti jo 1600-luvulla ns. muskettiperätyypin tieltä, mutta jäi elämään pohjoisen Euroopan perifeerisillä alueilla kuten Skotlannissa, Karjalassa ja Lapissa sekä Itämeren hylkeenpyynnissä. Toinenkin, harvinaisempi ja lähinnä etelämpänä Itämeren alueella käytetty hyljepyssyn perätyyppi pohjautuneen 1600-luvun alussa Itämerelle ilmaantuneen sotilasaseen malliin.⁵⁶⁴

Varsinaisen *hylkipyssyn* syntyseutu lienee Pohjanlahdella. Erääksi vaikutteiden antajaksi on arveltu Söderhamnin asetehdasta Gävlen lähellä, joka valmisti luodikoita myös rahvaan metsästysaseiksi,⁵⁶⁵ mutta todennäköi-

⁵⁶⁰ Eerola, Viljo haast.; Sjöberg 1895:143; Wikman 1842:75. Ampumisetäisyyden ilmoituksiin on liittynyt myös itsekuja: esim. 1860-luvun kertomukset Merenkurkun kumminkin puolin antavat närpiöläisten ampumisetäisyydeksi 50–100 kyynärää (30–60 m; Nordlund 1866:86), mutta västerbottenilaiset väittivät ampuvansa hylkeensä peräti 180 m etäisyydeltä (Anon. 1875:26). Viimeksimainittu onkin selvästi laadittu vastakirjoitukseksi närpiöläiskuvaukselle kohottamaan tietoisuutta ”västerbottenilaisten erinomaisesta hylkeenpyynnistä”.

⁵⁶¹ Sjöberg 1895:141.

⁵⁶² Nordlund 1866:84; Wetterhoff 1889:34–35; Sjöberg 1926:97; M.Keto käsikirj.; Härmäläinen 1930:81–84.

⁵⁶³ Ekman 1910:231–232; Klein 1930:145–147.

⁵⁶⁴ Lehtonen 1974a:80.

⁵⁶⁵ Johannesson 1983:59–62.

Kuva 62. Kaksi hyljepyssyä (vasemmalla) ja kaksi hyljekivääriä (Kymenlaakson maakuntamuseon kokoelmat).

simmin hyljepyssyn synnyttivät sen varsinaiset tekijät eli talonpoikaiset merenrantakylien pyssysepät. Nämä olivat usein myös itse hylkeenpyytäjiä. Myöskään yhtään tehdastekoista vanhaa hyljepyssyä ei tunneta. Hyvä pyssyseppä oli harvinainen ja arvostettu mies, jonka maine kiiri hylkijäillä satojen kilometrien säteelle. Esimerkiksi Merenkurkussa kuuluisiksi pyssysepiksi on mainittu Björköbyssä isä ja poika Karl-Johan Helsing, Bergössä ”Norrskat-Isak” eli Isak Gästgivar-Strandberg (s. 1852) ja Karl Rönblad, Korsnäsin Moikipäässä (Molpe) ”Lunda-Matt” ja Ähtävällä Johan (Juho) Tarvonen,⁵⁶⁶ vastaavia oli lähes jokaisessa ”hylkeenpyyntipitäjässä” ainakin Pohjanlahdella.⁵⁶⁷

Pyssy taottiin kyläsepan pajassa kahdesta rautakiskosta, jotka koverrettuina liitettiin vastakkain ja *keitettiin* (hitsattiin) yhteen (Suomenlahti, Suursaari) tai yhdestä rautakiskosta takoen pyöreää tankoa vasten ja liittäen sauman ”hiealla hitsaten” (Pohjanlahti, Satakunnan rannikko).⁵⁶⁸ Vasta 1800-luvun lopulla yleistyi piipun poraaminen.⁵⁶⁹ Lukuisat eri osat pyssyssä vaativat pitkän ajan valmistustyön, esimerkiksi Tytärsaaressa yksi pyssy

⁵⁶⁶ mm. E. Gustafsson käsikirj.; Masalin 1933:18, 1981:508–509; Lehtonen 1974a:80–81; Lerviks 1996:42.

⁵⁶⁷ esim. Ångermanlannin ja Medelpadin pyssysepistä: Johannesson 1983:34–58.

⁵⁶⁸ Itkonen 1923:33; Wahlroos 1995:83.

⁵⁶⁹ Lerviks 1996:42.

vaati pyssysepältä kuukauden työn.⁵⁷⁰ Ennen pyyntiin lähtöä piti pyssy *tarkkuuttaa* ampumalla pilkkaan.

Saaristomerellä ja Ahvenanmaalla, missä hylkeitä ammuttiin avovesi-aikaan luodoilta, kehittyi pyssyn etuosaan tukipaksunnos, joka sopi erilliseen kalliolle asetettavaan puutukeen. Tämä puutuellinen pyssytyyppi levisi pohjoiseen päin mm. Uudenkaupungin saaristoon saakka.⁵⁷¹

Pyssyä säilytettiin veneessä saranallisessa, puisessa *pyssylaatikossa* (alunperin puunrungosta ontoksi koverrettu, lukollinen tukki),⁵⁷² mutta pyyntiretkellä esim. ajopuun kahveleissa vasikan- tai kuutinnahkaisessa *tupessa* (ruotsiksi mm. *hylster*; 1900-luvulla nahkakotelo korvautui öljykankaalla ja kernillä). Ruudin (myöhemmin nallien) suojaaminen kosteudelta vaati pyyntimatkoilla erityistä huolenpitoa. Pohjanlahdella venekunnan yhteinen ruuti säilytettiin pienessä puutynnyrissä, joka oli yhdestä puusta veistetty. Kullakin miehellä saattoi olla lisäksi oma pienempi *ruutitynnyri*. Pyyntiretkellä ruuti säilytettiin *ruutisarvessa*. Luotien eli kuulien valmistamiseen tarvittiin *kuulapihdit* (*luotivormu*): naulasta (n. 425 g) lyijyä tuli vain 4 luotia. Pyssyn luotikanavan hoito vaati omat välineensä. Tähän käytettiin puisella vääntökahvalla varustettua rautarassia (*laastikku*), johon ruuvattiin kiinni lyijyinen puhdistuskolvi (*ruuvi*), johon kierrettiin rohtimia. Puhdistusrassissa oli myös ruutimitta. Molemmista päistä litistetyllä ja teroitettulla rautarassilla (ruots. *flagospel*) hangattiin luotikanavan seinistä kuulien lyijyjätteet. Luotikanava tarkastettiin puukaarisella *tarkistusjousella* (ruots. *riktbåge*), johon liitettiin messinkilanka: lanka pujotettiin lyijypainolla luotikanavan läpi, jännitettiin jousen kaaren päihin suoraksi, jolloin pystyttiin arvioimaan luotikanavan mahdolliset virheet.⁵⁷³

Kun ajoittain luodintekoon tarvittavan lyijyn saanti oli vaikeaa ja kallistakin, monet hyljemiehet joutuivat ampumaan hylkeensä lähietäisyydeltä käyttäen luotina jopa pikkukiviä tai rautapadan kappaleista muotoiltuja kuulia.⁵⁷⁴

Hylkipyssyn ja luodin teko oli vaativaa ja aikaa vievää puuhaa:

”Hyljepyssyt olivat maasepän pajassa taottuja hyljetussareita. Seppä takoi pyssyn piipun rautakangesta pyöreää rautatankoa vasten, sen ympäri. Seppä hitsasi sauman eli takoi sen kiinni hiekkahitsauksella. Tämän jälkeen seppä kairasi ja puhdisti piipun hyvin huolellisesti. Hyljepyssy painoi valtavasti. Tällainen tussari vei 15 kg rautaa... Hyljepyssy kehittyi, ja se painoi myöhemmin (kaikkineen) enää 10 kg. Piipun reikä oli noin 15–18 mm. Tällai-

⁵⁷⁰ Aalberg 1963:92–94; Talve 1996:168.

⁵⁷¹ Lehtonen 1974a:82; esim. kuva tällaisesta pyssystä pyytäjineen Ahvenanmaan Eckeröstä 1930-luvulta: Skärgård 1/1996:9.

⁵⁷² Lerviks 1996:40.

⁵⁷³ J.Santanen käsikirj.; Hämäläinen 1930:82–84; M.Keto käsikirj.; Landtman 1936:8–11.

⁵⁷⁴ Säve 1867:174.

sella pyssyllä sai hylkeen ammuttua hyvin vielä 100 askeleen, noin 80 metrin, päästä.... Hyljetussarin luodit valettiin ”luarformulla” eli luotimuotilla. Ne olivat kuin kaksipuoliset pihdit: kuulamuotti halkesi keskeltä ja näin valettu lyijymöykky saatiin pois. Valukauha katkaistiin puukolla ja syntynyt kanta pantiin pyssyä ladattaessa piipun sisustaa kohti. Hyljepyssy oli suusta ladattava eli ”suust ruakittav”. Piippuun kaadettiin ensin ruutia ruutisarvesta ja sitten luotitikulla eli laastikulla painettiin luoti pohjaan. Joskus työnnettiin ennen luotia hieman paperia tai jotain vastaavaa, jotta luoti tiivistyisi paremmin piipun putkea vasten ja lentäisi aiottua reittiä pitemmälle.”⁵⁷⁵

Pyssyjen käyttö jääolosuhteissa ei aina ollut helppoa. Sadesäällä ruuti usein kastui, laukaus epäonnistui, jolloin ruuti piti kuivata esim. paistinpannalla. Myös lataaminen oli taitoa vaativaa:

”Ladatessa ruutisarvesta kaadettiin ruuti puhdistusrassissa olevaan ruutimitaan, otettiin pyssy oikeaan käteen, pantiin piippu alaspäin, samalla pystyssä oleva rassi painettiin piipunperään asti, sen jälkeen nostettiin pyssy ylöspäin ja rassia ravistettiin, että ruuti tyhjeni mitasta, työnnettiin pieni tappuratuikko tai kangastilkku ruudin päälle sekä sen päälle luoti, tarkastettiin että nallitapissa oli ruuti. Sen jälkeen vielä nallitapin päälle kangastilkku es-tämään ruudin ulostulo ja suojaamaan kastumiselta... Luodikot olivat tarkkakäyntisiä, jos olivat hyvin hoidetut, eivät ruostumavikaisia.”⁵⁷⁶

Pakkasilla ja kosteusolojen vaihdellessa lämpölaajenemisesta johtuva pyssyn osien muutosliike saattoi asean usein epätarkaksi, pyssy *hourasi*.⁵⁷⁷ Tästä epäiltiin entisaikaan taikavoimia, ns. *pilausta* tai *pahaa silmää*. Taikavoimia tiedettiin varsinkin suomenkielisillä pyytäjillä olevan. Niiden pelossa tehtiin yleisesti kiväärinperään kaunista koristelua tai reikä, jonka sisään muurattiin elohopeatippa; ”pohjalaisilla jyväsini oli hopeasta ja perässäkin hopeista *kraveerausta*,” ettei kukaan voinut pyssyä *pahentaa*, *pilata* eli taikoa *ruutanan*. Vain harva tietäjä osasi poistaa *ruutanan* pyssystä; tähän saatettiin käyttää mitä erilaisimpia taikakeinoja.⁵⁷⁸

Hyljepyssy oli omistajalleen arvokas, useimmiten omalla nimellä kutsuttu. Pyssyjen nimet saattoivat olla hyvinkin lystikkäitä kuvaten joko itse asetta, omistajaa, tekijää, ostopaikkaa tai jotain tapahtumaa, joka liittyi pyssyyn. Nimiä oli esim. ”Katarina den Långa”, ”Stora Jesus”, ”Lill Fånin”, ”Rysen”, ”Laudames” (viroa), ”Girle” (=pieni kahlaajalintu, viroa), ”Iso-Kössi”

⁵⁷⁵ Wahlroos 1995:83.

⁵⁷⁶ Masalin 1933:18; lainaus: Paasi 1966:6.

⁵⁷⁷ Mattila Matti haast.

⁵⁷⁸ J.Santanen käsikirj.; M.Keto käsikirj.; Brännström 1934:244,260; Masalin 1933:18–19; Sandström & Finnäs käsikirj.; Allardt 1899:87–88. Pyssyn pahentamista on sivunnut myös Vuorela 1960 ja sitä vastaan käytettyjä taikamerkkejä Haltsonen 1936.

jne.⁵⁷⁹ Pyssyjen kehittyessä yhä keveämmiksi ja ensimmäisten kiväärien tullessa käyttöön saattoi käydä vanhalla hylkimiehen palvelijalle kuten Luvialta on taltioitu:

”Sepän Kössin eli Niemenkylän kyläsepän Gustaf Ernforsin takomaa yhtä isoa hyljepyssyä sanottiin Iso-Kössiksi. Iso-Kössi painoi peräti 20 kg. Tämän Iso-Kössin omisti Abraham Matinpoika Nordman Kroopkari. Hän oli syntynyt 1.4.1823 Luvialla ja kuoli 11.6.1898. Iso-Kössi-pyssyssä oli peräti 12 kaliperin piipun reikä. Väinö Linden kertoi: ”Abraham oli vähän tökö miäs, ja se mukkail ain Kössin pääll”. Abrahamin pirtin seinässä oli luukku ja luukun peitti iso ruukku... Abraham pani (usein) pyssynsä, Iso-Kössin, siitä luukusta ulos ja tähtäili, mutta ei hän ketään ampunut, ”mukaili” vain. Jonkun teki sitten mieli ostaa Abrahamilta hänen hyljepyssynsä, Abraham pyysi 100 mk. Kauppoja ei tullut. Abraham laski hintaa 60 markkaan. Joku tarjosi 55 markkaa, mutta Abraham ei myynyt. Sitten Abraham kuoli ja pidettiin huutokauppa. Kalastaja Rickhard Kumlander Kooren luodolta osti Abrahamin Iso-Kössin 6 markalla.”⁵⁸⁰

Vielä 1800-luvun alkupuolen hyljepyssyissä oli skandinaavinen piilukko, mutta 1820-luvulla keksitty nallilukko yleistyi pian, läntisessä Suomessakin 1860-luvun metsästysaseissa. Esimerkiksi ennen vuotta 1860 oli Merenkurkussa käytössä pyssyissä piilukko. Tämän jälkeen tuli käyttöön nallilukot, joita asennettiin myös vanhoihin aseisiin.⁵⁸¹ Suomessa piilukkoisilla hylkipyssyillä oli merkitystä sota-aseenakin vielä 1850-luvulla ”Oolannin sodassa”.⁵⁸²

Vanhat pii- tai nallilukkoiset hylkipyssyt syrjäytyivät sotilaskiväärien tieltä 1900-luvun alussa. Tämä tapahtui Suomen rannikoilla lähes samanaikaisesti ja nopeasti viimeistään ensimmäisen maailmansodan aikana. Viimeiset hylkipyssyt jäivät käytöstä 1920-luvun alussa. Viimeisinä suusta ladattavia hylkipyssyjä käyttivät ruotsinkieliset ruhnulaiset, jotka tekivät jaaloillaan pyyntimatkoja Suomenlahdelle. He mm. ostivat suursaarelaisten piilukkoi-
set hylkipyssyt lähes viimeistä myöten, kun suursaarelaiset siirtyivät sotilaskivääreihin.⁵⁸³ Näiden yhä käytössä olleiden hyljepyssyjen ”löytymistä” puolestaan ruotsalaiset kansatieteilijät pitivät 1920-luvulla lähes sensaatio-
na: osa Ruhnun (Runön) pyssyistä kun oli vielä tarkalleen 1600-luvulla kuvattujen aseiden kaltaisia, osassa oli vain asennettuna ”uusia suomalaisia”
osia.⁵⁸⁴

⁵⁷⁹ Klein 1924:249–250; Landtman 1936:8–9; E. Gustafsson käsikirj.; Lehtonen 1974a:81–82; Wahlroos 1995:83.

⁵⁸⁰ Wahlroos 1995:83.

⁵⁸¹ Virtanen 1994:27–30; Lerviks 1996:40.

⁵⁸² tarkemmin Paaso 1996; Ylimaunu 1996; Hervan, Heikinmatin ja Ollilan haastattelut.

⁵⁸³ Itkonen 1923:33.

⁵⁸⁴ tarkemmin Klein 1924:247–251.

Kuva 63. Hylkeenpyynnissä käytettyjä kiväärimalleja (Kymenlaakson maakuntamuseon kokoelmat).

Kivääri

Kiväärien yleistyminen alkoi Itämerellä 1890-luvulla. Pääsyy siihen oli se, että kiväärin tehokas kantomatkka oli jopa 3–5 kertaa pitempi kuin suustaladattavan hyljepyssyn. Myös uuden aseeneen keveys ja latauksen helppous toivat lisäetua monissa tilanteissa. Niinpä 1900-luvun alkuvuosina hylki-miesten pyssyt korvautuivat takaaladattavilla kivääreillä (ks. edellä historia-osuus).

Pohjanlahdella ruotsalaiset mauserkiväärit (m 1896) olivat vielä 1930-luvulla suosituimmat hyljekiväärit. Suomenlahdella kiväärimallit vaihtelivat enemmän, Laatokalla käytettiin ainakin vanhoja venäläisiä, mm. Rajajoella valmistettuja Berdan -kiväärejä sekä muita suojeluskuntien kautta hankittuja kiväärejä. Ensimmäisiä kiikaritähtäimiä asennettiin kivääreihin Ruotsissa jo ennen ensimmäistä maailmansotaa, mutta laajemmin ne opittiin tuntemaan 1920-luvun lopulta lähtien.⁵⁸⁵ Suomen puolella ne yleistyivät vasta viime sotien jälkeen jokamiehen apuneuvoiksi. Kivääri koottiin tuolloin usein itse ja siihen asennettiin normaalia tukevampi perä, sillä se antoi tukevuutta ajopuun päältä ja tuelta ammuttaessa.⁵⁸⁶ Virossa vain Ruhnun ja Kihnun saarten pyytäjien tiedettiin käyttäneen pienikaliiperista kiikari-

⁵⁸⁵ Masalin 1981:509; Isacson 1993:276.

⁵⁸⁶ mm. Gustafsson 1971:80; Tuomi-Nikula 1982:262.

kivääriä hylkeenpyynnissä; Neuvostoliiton aikana Baltiassa tällaisen aseiden hallussapitoluvan saaminen kalastajalle oli lähes mahdotonta.⁵⁸⁷

Kiikaritähkäimen käyttöönotto paransi pyynnin tehokkuutta ja pidentä hieman keskimääräistä ampumamatkaa. Näin säästy myös aikaa. Kuitenkaan esim. Suomenlahdella eivät kiikaritähkäimet ehtineet ennen viime sotia yleistä: kokeiluista huolimatta niitä vierastettiin. Kiikaritähkäimet kehittyivät sotien jälkeen ja vuosikymmenien kuluessa tarkoiksi ja valovoimaisiksi. Ne kuten tavallinenkin tähtäin vaativat kuitenkin mieheltä aina aseiden kohdistamista kokeilun kautta. Tämä pyrittiin aina tekemään maissa, mutta usein se oli pakko tehdä myös jäällä.⁵⁸⁸ Jo ennen jääpyyntiä kivääri oli vietävä esim. ullakolle kylmään, jotta se tottuisi lämmönvaihteluihin. Varsinkin puuosat vääntyivät merellä lämpö- ja kosteusvaihtelujen takia, minkä takia kiväärillä ei osuttu: ”pyssy hourasi”. Tämän estämiseksi jotkut kokeilivat jopa kiväärinperän valua kevytmetallista 1970-luvulla.⁵⁸⁹

Saimaalla hylkeitä ei tietävästi metsästetty aktiivisesti ennen kiväärien yleistymistä, kalanpyydyksistä niitä kyllä saatiin säännöllisesti. Esim. Anttolassa hylkeitä ammuttiin kiväärillä vain urheilumielessä, 1920-luvulla esim. suojeluskunta harjoitteli hylkeenmetsästyksellä kiväärinkäyttöä saaden saaliiksi parhaina keväinä 5–10 hyljettä.⁵⁹⁰

Viimeisimpiä versioita hylkeenpyyntiin käytetystä kivääristä on ollut tehdastekoinen, tilaustyönä teetetty raskaspiippuinen kivääri. Tällainen ase oli mm. himankalaisella Jalmari Lukkarilalla. Ase oli 1960-luvun alussa teetetty Mauser-lukkoinen 7,62 x 53R -kivääri, jossa oli raskas vapaakiväärin piippu, muotoiltu tukki ja koukkuperä. Ase oli erittäin tarkka: sillä on ammuttu noin 350 hyljettä ja vain kolme ohilaukausta.⁵⁹¹

Haulikko

Vaikka haulikkoa (*haulipyssy*; *hagelbössa*, *hagelgevär*) ei aina pidetty hylkeenpyyntiasena, on sitäkin käytetty sekä laillisesti että laittomasti hylkeenampumiseen. Esimerkiksi Laatokalla kesäaikaan hylkeet ammuttiin 1900-luvun alkupuolella enimmäkseen *haulipyssyllä*, kun kevätjäissä pyyntiin käytettiin tavallista metsästysluodikkoa.⁵⁹² Haulit saattoivat tosin olla yhtä suuret kuin luodikon luoditkin.

Hylkeen ampuminen veteen haulikolla oli yleistä 1900-luvun alkupuolella monilla Itämeren rannikoilla. Kun Tanskassa toisen maailmansodan ai-

⁵⁸⁷ Aruste käsikirj.:57.

⁵⁸⁸ Erä-Esko 1949:76; Eskola 1992:69.

⁵⁸⁹ Mattila Matti haast.

⁵⁹⁰ Noponen S. ja T. käsikirj.

⁵⁹¹ Lukkarila, Jalmari haast. Ase on nykyisin Suomen metsästysmuseon vakionäyttelyssä.

⁵⁹² esim. Forström 1894:16–18; Savinainen 1997:312; ks. myös norpan maanittaminen.

kaan metsästysluodikoiden käyttö kiellettiin, tämä johti haulikon yleistymiseen myös hylkeenampumisessa. Samoin metsästäjät ja kalastajat joutuivat kehittämään monia ”köyhänmiehen” konsteja saadakseen haulisuihkusta suppean, tehokkaan ja tappavan: mm. haulit jähmetettiin steariinilla yhteen tai valettiin omia isompia hauleja. Pelkkien haavoittumisten osuus oli haulikolla ammuttaessa silti merkittävä, minkä takia sen käyttö hylkeenmetsästyksen kiellettiin esim. Tanskassa vuonna 1950 (lakiin kielto tuli v. 1967). Kuitenkin tämänkin jälkeen kuolleen löydettyjen hylkeiden perusteella voitiin todeta, että haulikkoa käytettiin.⁵⁹³

Haulikon käytön etuna kivääriin verrattuna on se, että syvillä tai sameilla vesillä, jos vaarana oli hylkeen uppoaminen ampumisen jälkeen, haulikko ei heti tappanut hyljettä vaan aiheutti pintauintimaiset kuolinrefleksit, hylkeen keuhkot eivät myöskään tyhjentyneet, minkä takia metsästäjä ehti noutaa hylkeen veneellään.⁵⁹⁴

Haulikon käyttö oli sitä harvinaisempaa, mitä pohjoisemmaksi Itämerellä mentiin. Ammattimaiset hylkeenpyytäjät eivät hyväksyneet haulikon käyttöä hylkeenampumisessa, sillä se katsottiin aiheuttavan vain silmävaurioita hylkeille.⁵⁹⁵ Haulikon käyttö olikin tunnetusti huono keino:

...Tiedän hylkimiesten keväjäillä risteillessään välistä ampuneen luodikonpanoksensa loppuun ja jatkaneen jahtia haulipyssyllä. Hylkeen pääkuori on niin ohut, että haulit pystyvät siihen kyllä, varsinkin sivulta päin ammuttaessa. Monta täten haavoitettua otusta luonnollisesti menetetäänkin laukauksen usein hitaan vaikutuksen takia.”⁵⁹⁶

Haulikkoa käytettiin laittomasti karkottamaan varsinkin harmaahylkeitä kalastajien pyydyksiltä 1970-luvulla ja sen jälkeenkin. Haulivammat hylkeiden päissä osoittivat niitä ammutun veteen.⁵⁹⁷

⁵⁹³ Vollan 1985:117; Söndergaard 1976:63.

⁵⁹⁴ Söndergaard 1976:64.

⁵⁹⁵ Granlund 1975:66.

⁵⁹⁶ Karjalainen 1948:42–44.

⁵⁹⁷ Olsson 1996:7; Soikkeli & Stjernberg 1996:22–23.

8. Hylkeiden passiiviset pyyntimenetelmät

8.1. Yleistä pyydysmenetelmistä

Hylkeen pyydyksistä tärkein on *verkko*, jota käytettiin sekä passiivisena pyydyksenä että pyytäjää läsnä vaativassa aktiivisessa metsästyksessä (ks. edellä *sulkuverkko*- ja *verkkokarsinapyynnit*).

Itämeren hyljeverkkopyynnin varhaisimmissa maininnoissa 1500-luvulta¹ ei suoraan kerrota, miten verkkopyynti tapahtui, mutta menetelmiä on ollut sekä aktiivisia että passiivisia. Muita passiivisia hylkeenpyydyksiä (rautoja, häkkipyydyksiä ym.) on käytetty suhteellisen vähän. Viimevaiheessa ne olivat usein kalanpyydyksen suojana liittyenkin usein enemmän kalastukseen kuin varsinaiseen hylkeenpyyntiin. Tässä tehtävässä niillä oli kuitenkin paikallista merkitystä.

Saimaalta tai Laatokalta ei ole tietoa hyljeverkkojen käytöstä lukuunottamatta Suomen kalastusyhdistyksen aikaan saamaa lyhyttä kokeilua 1890-luvulta lähtien.²

Pohjanlahdella hylkeen verkkopyynti oli mittavinta ja organisoiduinta: verkkopyytäjät muodostivat jäälle tehtyjen kaukopyyntimatkojen tapaan pyyntiseurueen eli *hylkiverkkokunnan* (ruotsiksi *sältnätlag*), johon kuului yleensä 2–6 miestä. Pyynnin aikana asuttiin usein ulkosaarten kalasaunoilla. Tämä Pohjanlahdella syksyiseen avovesiaikaan harjoitettu verkkopyynti rinnastettiin juridisesti ja verotuksellisesti kalastukseen ehkä jo keskiajalla. Ruotsin hyljeverotuksen muuttuessa 1600-luvulla tilanne vahvistettiin, kun sitä vastoin hylkeen jääpyynti vapautettiin verotuksesta. Hylkeen verkkopyynnin vuorottelu kylän vesialueilla tapahtui Pohjanmaan rannikolla ja Saaristomerellä pyyntiseurueiden kesken tiettyjen paikallisten sääntöjen mukaan 1900-luvulle asti, jolloin pyynnin merkityksen vähentyessä kyläyhteisön tavat jäivät pois käytöstä. Kun kylänrajoista ei ollut ulkosaaristossa selvyyttä, saattoi Ruotsin Perämerellä joutua maksamaan hylje-verkkopaikasta myös vuosivuokraa kruunulle.³

Hylkeen verkkopyynnin viimeiset ”osaamiskeskukset” Euroopassa olivat Merenkurkku ja koillisen Perämeren rannikko Simossa ja Kuivaniemellä.

¹ ks. edellä Hylkikiviverkko; Aspelin 1866:192; Weismann 1931.

² esim. Kilkki & Marttinen 1984:98–99.

³ Vuorela 1937:230; Ehnholm 1948, Ahlbäck 1955; Masalin 1981:511–513; Back 1996; Kulju käsikirj.

Oleellinen osa verkkopyynnin tekniikkaa oli tätä tarkoitusta varten rakennettu *hylkiverkkovene*, joka oli Etelä-Pohjanmaan ruotsinkielisellä rannikolla tavallista kalastusvenettä leveämpi ja matalakeulaisempi, mikä helpotti jäissä soutamista. Perämies ohjasi venettä lyhyellä airoparilla muiden (4–5 miehen) soutuessa edempää.⁴ Kuivaniemellä, jossa verkkopyynti tapahtui vain kahden miehen venekuntina, vene oli samanmallinen ja jäissä kulkeamiseen tehty: emäpuu oli kaareva, vene oli keskeltä leveä (n. 1,80 m) ja kantava, perästä kapea, n. 6 m pitkä ja pystyi kantamaan kuusi hyljettä miesten lisäksi. Sillä kuljettiin jäissä *oksaamalla* eli kekseillä vetäen; emäpuuta ja ”aselautaa” vahvistettiin tarvittaessa pellen palasilla. Veneen tervaamisessa käytettiin seosaineena aina hiekkaa jään kulutuksen ehkäisemiseksi. Moottoria veneessä ei voitu käyttää verkkoihin sotkeutumisvaaran takia. Vene piti myös suolata joka aamu jäätymisen ja liukastumisten estämiseksi, jos suolaan oli varaa.⁵

Simossa hylkiverkkopyynnin viimeisessä vaiheessa (1950-luvulta 1970-luvun loppuun) käytössä oli tavallinen avomallinen kalastajavene, joka pellettiin syksyisin jäissä kulkemista varten. 1970-luvulla käytettiin myös rautarovista moottorivenettä, jolla saattoi kulkea jopa 5 senttimetrin jäässä.⁶

8.2. Yleistä hyljeverkoista

Passiivisen hyljeverkon rakenne

Passiivisena pyydyksenä käytetty hyljeverkko (*hylkiverkko* Pohjanlahdella) oli karkeasta *hampusta* solmittu, isosilmäinen ja vahva. Usein verkko oli vain yhdestä päästään ankkuroituna, muuten vapaasti liikkuvana. Tämä on tärkeää sekä pyyntiteknikan, syysmyrskyjen että jäiden takia, jotka helposti rikkoivat liian kiinteästi ankkuroidun verkon.

Vaikka hyljeverkkoja oli useampaan käyttötarkoitukseen tehtyjä, ne näyttävät olleen rakenteeltaan samankaltaisia Itämeren verkkopyynnin viimeisillä pääalueilla eli Pohjanlahdella, Saaristomerellä ja Viron rannikolla. Aikaisempina vuosisatoina ja -tuhansina, jolloin hylkeitä on todennäköisesti pyydetty verkoilla, materiaali on voinut vaihdella, mutta verkko on pakostakin ollut vahva ja isosilmäinen. Mahdollisia muinaisia materiaaleja olivat pajun kuorikuidut (kuten ns. Antrean verkkolöydössä), hylkeen-

⁴ Nyström 1988:6; Back 1996:44. Tämä Merenkurkun hylkiverkkovene on jäänyt taltioimatta ja dokumentoimatta tarkemmin.

⁵ Miettunen Esko haast., Hepola Antti ja Paavo haast.; Perämeren koillisosan hylkiverkkoveneitä oli vielä v. 1997 pari kappaletta jäljellä omistajillaan. Niitäkään ei ole aiemmin tunnistettu tai niiden olemassaoloa tiedetty ns. kansanomaisia venetyyppejä käsiteltäessä.

⁶ Hepola Antti ja Paavo haast.

nahka (esim. pauloissa), pellava- tai muut kasvikuidut tai vahvat eläinten jouhet.⁷

Historiallisena aikana Pohjanlahden ja Itämeren hyljeverkot tehtiin hampusta, jota saatiin omista viljelyksistä tai esim. Suomessa erityisesti Savosta ja Venäjältä. Hampppua viljeltiin rannikkokylissä tähän tarkoitukseen ainakin Etelä-Pohjanmaalla, mahdollisesti Perämeren pohjukassakin.⁸

Vielä 1900-luvun alussa hylkiverkon *hamppulanka* (ruotsiksi *hampgarn, märling*) kehrättiin kotona. Kolmeen verkkoon kului 17 kg hampppua. Puhdistettuna siitä saatiin 9 kg lankaa eli 3 kg verkkoa kohti. Noin parin millin vahvuisen langan valmistaminen oli naisten työtä. Puhdistuksessa jääneistä *rohtimista* saatiin paulanaru ja se lanka, jolla paula kiinnitettiin verkon havakseen. Hamppulanka oli ennen solmimista keitettävä neljä tuntia siten, että pataan pantiin ensin kerros tuhkaa, sitten kerros lankaa ja sitten taas kerros tuhkaa jne, kunnes päällimmäiseksi jälleen tuhkaa. Vasta huuhtelun ja kuivaamisen jälkeen verkkoa voitiin ruveta solmimaan. Miehet tekivät verkot talvisaikaan käyttäen tavallista *verkkotuolia* (*bindtjuga*). Tämä tapahtui *hylkiverkkoneulalla* eli *-kävyllä* (*sältnätål, nål*) ja *hylkiverkkokalvoimella* eli *-kalvolla* (*sältnätkafle, bindkafle, kafle*). Näitä oli Pohjanlahdella vain yhtä kokoa, mutta etelämpänä Tukholman saaristossa, missä verkolla pyydettiin myös harmaahyljettä, oli kummallekin hylkeelle ja verkkolajille omansa.⁹

Verkot solmittiin kolminkertaisesta ”purjelman vahvuisesta” hampputangasta neliönmuotoisin silmukoin, joiden kukin sivu oli kämmenen levyinen (esim. 14–17 cm tai kolme silmää kyynärää kohti; norpalle tarkoitettujen verkkojen kalvoimen leveys oli yleensä 14–15 cm). Solmut tehtiin pitäviksi *hylje-* eli *lohisolmulla* (*sälknut*) ”*ryssän tavalla*”; vrt. esim. muissa kalaverkoissa käytetty joustava solmu. Väärintehdyillä solmuilla oli omat nimensä.¹⁰ *Yläpaulana* eli *ylisenä* (*teln, tärn*) käytettiin hampputököttä (myöhemmin myös sisälköyttä), joka oli tervattu. Joissakin verkoissa Merenkurkun eteläpuolella oli ohut alapaula tai tiheämmällä kalvoimella kudottu kerros (*alanen*), mutta yleensä verkon alaosa jätettiin paulattomaksi ja alimmat silmät tehtiin huonommasta, heikommasta hampputangasta (mistä esim. verkon hailuotolainen nimitys *rääsy* johtunee).¹¹

Hylkiverkkoja alettiin kutoa 1800-luvun lopulla myös 3- tai 5-syisestä tehdasvalmisteisesta pellavalangasta ja pumpulilangasta, mutta verkkojen

⁷ esim. Linnén 1745:203 kuvaama hyljeverkko Gotlannista oli 1700-luvun alussa tehty sekä (hevosen) jouhista että hampputangasta. Shumkin (1994:149) epäilee Kuolassa käytettyä esihistoriallista hyljeverkkoa nahkaiseksi. Vrt. myös Pennanen 1987:224,228.

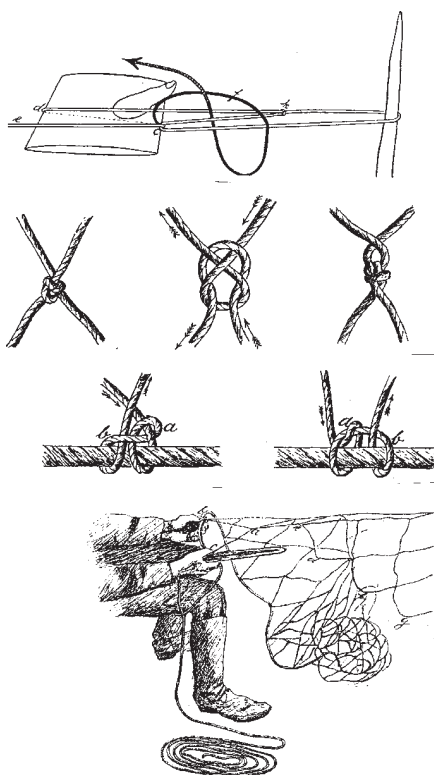
⁸ Tengström 1747:4§; Ehnholm 1930:75; Vuorela 1975:133; Kaukonen 1946.

⁹ mm. Nissen 1929:129–130; Hepola Antti ja Paavo haast.; tarkemmin verkon kutomisen tekniikasta, solmuista ym. Keyland 1914:157–159 ja J. Santonen käsikirj..

¹⁰ Santonen J. käsikirj.; Prykäri Anselmi haast.; mm. Alatorniolla lohi- tai hyljeverkossa väärin kudottu kohta oli ”papiinperse”.

¹¹ Nissén 1929:130; Ehnholm 1930:75–76.

Kuva 64. Hyljeverkon solmun teko kalvoimen avulla, erilaisia hyljeverkon solmuja (ylärivi), paulasolmuja ja verkon solmimista (Keyland 1914).

mitat säilyivät entisinä. Verkon kiinnityksessä yläpaulaan käytettiin kahta tekniikkaa, joista toinen purjelangan avulla tehty pitävämpi sidontatapa levisi mm. Ahvenanmaalle idästä.¹²

Verkko ei saanut näkyä vedessä: sen oli oltava mahdollisimman tumma. Värjäys tapahtui joko 1) savustuksen, 2) lepän ja kuusen kuoren sekä tuhkan seoksella keittäen, 3) näiden ja lipeän avulla (tällä nimenä mm. Simossa *rouka*) tai 4) näiden ja lipeän ja tervan seoksella, 5) myös pelkällä tervalla, 6) myöhemmin myös kaupallisen kivihiilitervan ja kuparivihtrillin avulla. Paitsi näkymistä värjäys esti verkkojen lahoamista ja pohjaeläinten nakerrusta. Yläpaulan kohot tummennettiin polttamalla kuten myös ankkuriköyden koho. Polttaminen esti hylkeitä näkemästä kohoja helposti, ja se esti myös niiden vettymistä.¹³

Tengströmin (1747) mukaan ainakin eräissä hyljeverkoissa oli reunoissa kaksisäikeiset, karvoista (todennäköisesti hevosenjouhista) tehdyt sivupau-

¹² Montell 1892:65–66; Andersson 1945:169.

¹³ Montell 1892:66; Keyland 1914:168; Nissen 1929:129–130; Ehnholm 1930:77; Hämäläinen 1930:18–22; Andersson 1945:169–171, 173.

lat (*siulat*). Viime vuosisadan vaihteessa ohuella siulalla tai alapaulalla varustettuja passiivisia verkkoja tavattiin Pohjanlahdella harvinaisina vain Satakunnan–Merenkurkun rannikolla,¹⁴ mutta aktiivisen pyynnin sulkuverkkoihin ne kuuluivat aina.

Verkkojen kohot

Hyljeverkkojen puisten yläpaulan kohojen nimityksinä olivat Perämerellä *puukoset* (Simo), *pullokapulat* (Hailuoto) tai *pullot*, *kukut*; Merenkurkussa *småkulor*, Satakunnassa *nuijat*, *pullot* tai *laudukset*, Ahvenanmaalla *pilkor*, *pinkor*, *sälñätsstickor*; Roslagenissa ja Upplannissa *pulkor*. Verkosta erillinen ankkuriköyden koho (Perämerellä *siulapuukonen*, *tyvipuukonen*, *kukku*; Merenkurkussa *storkulan*, *stoflåne*, Satakunnassa *isolaudus*) oli esim. Perämerellä lyhyt ja toisesta päästään paksu, päärynän muotoinen, mustaksi poltettu puupullo, mutta Satakunnassa muita sikäläisiä pystykohoja muistuttava muotoiltu puulauta. Simossa tapana oli merkitä *tyvipuukoseen* ”ristillä” kuinka monta hyljettä verkolla oli saatu; naaraalle ja koiraalle oli oma merkkinsä.¹⁵

Yläpaulan kohoja oli käytössä kahta päätyyppiä. *Pitkittäiskohojen* (*puukostyyppi*) terävät, suipot päät jätettiin usein vapaiksi, kun koho muuten kiinnitettiin yläpaulaan paulan suuntaisesti eli pitkittäin. Pitkittäiskohoja käytettiin vanhastaan Itämeren verkkopyynnissä: 1700-luvulta tästä on tietoja Pohjanmaalta, Gotlannista, Gästriklandista ja Hälsinglandista. Puukostyyppiä on pidettävä tuohon aikaan yleisimpänä kohotyyppinä.¹⁶ Samoin tämä kohotyyppi oli käytössä Viron rannikolla 1900-luvun alkupuolella, eikä siellä liene toista tyyppiä käytettykään.¹⁷

Tietoja pitkittäiskohoista on mm. Linnén kuvauksessa 1740-luvun Gotlannin pohjoispään Fårön saarelta, joka oli tuolloin Ruotsin hylkeenpyyntiin erikoistunein yhteisö. Linné näki siellä hyljeverkot (*ståndnät*) ja niissä pari tuumaa paksut puiset pitkittäiskohot.¹⁸ Anderssonin (1945) mukaan pitkittäiskohot olisivat nimenomaan jääne sulkuverkkopyynnistä, sillä tällaiseen pyyntiin Linnén näkemiä verkkoja käytettiin: lahtiin menneet hylkeet saarrettiin useammalla verkolla, ajettiin verkkoon ja tapettiin välittömästi.¹⁹

¹⁴ vrt. Nissén 1929:129–130.

¹⁵ Tengström 1747; J. Santanen käsikirj.; Schwindt käsikirj.; Keyland 1914:168; Paulaharju 1914:57; Montell 1892:65–66; Hepola Antti ja Paavo haast.; Nissen 1929:129–130; Ehnholm 1930:76; Andersson 1945:168–174.

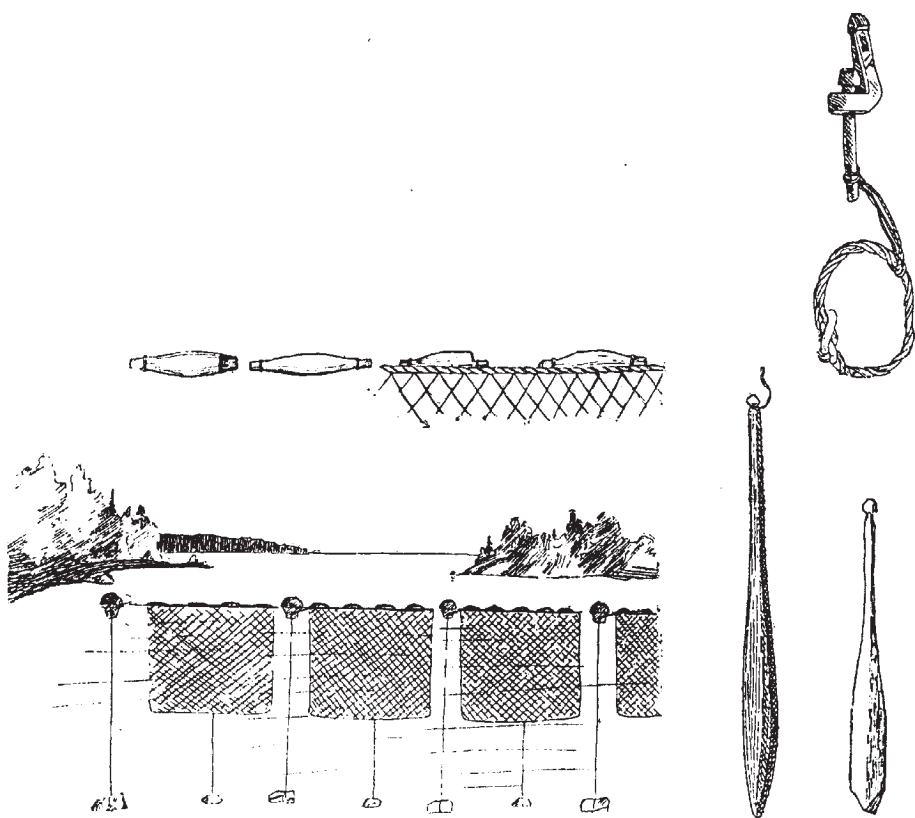
¹⁶ tarkemmin Andersson 1945:175.

¹⁷ Manninen 1931:79–80; EMM:n kokoelmat.

¹⁸ Linné 1745:203.

¹⁹ Andersson 1945:173, 177. Tämän tyyppisiä lienevät olleet myös Viron rannikon hyljeverkkojen kohot ainakin Eesti Meremuuseumiin taltioitujen hyljeverkon perusteella.

Kuva 65. Hyljeverkon pitkittäiskohoja (yllä), verkon liite eli leikari viitsaksineen sekä irrotettuja pystykohoja (oikealla) ja nk. pohjanlahtelaisia pintaverkkoja viritettynä pyyntiin (Ii, Schvindt 1905). Tavallisesti verkkojen välissä ei pidetty "kukkua" ja verkot olivat ankkuroidut vain toisesta verkon reunasta (siulasta) jatkuvalla ankkuriköydellä ja kivellä. Nämä yksityiskohdat lienevät Schvindtin virheitä, jotka hän on tehnyt viritystavan suullisen kuvauksen perusteella, ja jotka hän liukojen "kukkujen" osalta myöntää tekstissään.

Perämerelle tyypilliset päistään teroitettut, liljanlehden muotoiset ja 30–50 cm pitkät *puukoset* ovat todennäköisesti varsin vanhaa perua. Lisäksi niiden aaltomaisen yläpuolen muotoilun tehtävänä oli häivyttää kohon siluetti laineiden sekaan.²⁰ Myös 1700-luvun tietojen mukaan *puukoset* olivat jalanpituisia, kuusi- tai mäntypuisia, liljanlehden muotoisia, jonkun verran kuperat yläpuolelta ja latteat alapuolelta ja aallonmuotoisesti mustaksi kärvennetyt, jotta ne eivät näkyisi vedessä.²¹

²⁰ mm. Sirelius 1919:145; Ekman 1910:252; Klein 1930:142; Andersson 1945:176–177.

²¹ Tengström 1747:8–9; Cneiff 1757:191–193.

Selkämerellä Satakunnasta ainakin Närpiön korkeudelle (1800–1900-luvuilla osittain myös Saaristomerellä ja Ahvenanmaalla; myöhemmin myös Perämeren pohjukassa) käytettiin kohoina myös *pystykohoja* (*nuijia, pulloja* eli *lauduksia*; ruots. *konformiga flöten, sälnätstickor; nätikulor; småkulor*)²², jotka saattoi irrottaa verkosta aina hyljettä siitä poistettaessa. Ne olivat alapäästään suippoja, yläpäästään polttamalla tummennettuja ja lapiomaisesti leveneviä puupuikkoja. Verkon yläpaulassa narun avulla kiinnioleva pystykoho ei nostanut verkkoa pintaan kuten pitkittäiskoho useimmiten teki. Pystykohotyyppi kehittyi nimenomaan estämään verkkojen jäätymistä kiinni syystalvella tai estämään niiden joutumista liikkuvien jäiden repimäksi (tämän takia Ruotsin rannikolla hyljeverkko voitiin jättää talvisin jopa ilman kohoja, jolloin yläpaula painettiin riittävän alas jäätä jäähän kiinnitetyillä puutikuilla).²³

Pystykohot olivat talviverkkopyynnissä käytännöllisemmät, sillä mm. niiden päiden jäätyessä jäähän kiinni saatiin vielä verkko pelastettua, kun yläpaula ei jäänyt. Pystylaudukset kiinnitettiin lisäksi niin ohuella langalla yläpaulaan, että hylkeen osuessa kohoistaan kiinni jäätyneeseen verkkoon tai miehen kiskoessa sitä langat katkesivat ja verkko irtosi. Sen sijaan *pitkittäiskohoja* käytettäessä koko yläpaula saattoi jäätyä kiinni, jolloin myös hylje saattoi repiä itsensä irti verkosta. Näiden syiden takia pystylaudukset näyttävät levinneen Satakunnan-Varsinais-Suomen rannikolta 1800-luvulla mm. Ahvenanmaalle, jossa ne syrjäyttivät osaksi pitkittäiskohot.²⁴ Pystykohojen leviäminen Merenkurkusta Perämerelle ajoittuu ehkä 1900-luvun alkuun.²⁵

Verkkojen ankkuroiminen

Verkko voitiin kiinnittää pohjaan ankkurikivellä tai kivillä, yläpaulastaan rantaan tai jäähän hakattuun avantoon tai näiden yhdistelmillä. Ankkuroiminen tehtiin mieluiten hiekka- tai mutapohjille, sillä kivipohjilla hylje ei pysynyt verkossa.²⁶

Ankkurikivi (suomeksi Perämerellä *kova* tai *rapi*; ruotsiksi *ankarsten*, Saaristomerellä *halla*) oli yleensä niin painava kuin mies jaksoi nostaa ylös merestä: esim. Simossa sen piti olla ”1½ miesvoiman kivi”, Kaskisissa ”20–35 kg”, Merenkurkussa n. 35 kg, Ahlaisissa ”3–4 leiviskän pytkyljäinen

²² J.Santanen käsikirj.; Ehnholm 1930:76; Hämäläinen 1930:19–20; Andersson 1945:176.

²³ Keyland 1914:168; pystykohon on yksityiskohtaisimmin kuvannut Nissén 1929:130.

²⁴ Andersson 1945:173–174.

²⁵ Esimerkiksi Hailuodossa (MVKA nrot 251–252) ja Kemissä (KHMA nrot 2700–2704) pystylaudukset saattavat olla vasta Suomen kalastuslehden (Nissén 1929:129–133) mallin mukainen kokeilu; seudulla aikaisemmin tunnettiin yleisesti pitkittäiskohot.

²⁶ Heikkinen 1959:189; Miettunen Esko haast.

kivi”. Se oli poikkeuksetta ympäröity lujalla *koivun vitsaksella* (*vittalla*; Merenkurkussa *nebelhank*). Vitsakseen oli kiinnitetty tervattu, 12–15 kertainen hamppu- tai niiniköysi (Perämerellä *kovarihma*; Merenkurkussa *töjin*) ankkurikiven kohosta (*kukusta*; *storkula*, *flöte*), johon puolestaan verkko oli kiinnitetty köydellä tai yläpaulan jatkeella. Aikaisemmin ankkurikiven köysi tehtiin hevosen häntäjouhista. Perämerellä kovarihman tuli olla ½ syltä pitempi kuin veden syvyys, ja sen kukun yläpää puolestaan pyöreän munamainen, jotta jäät pääsivät kulkemaan yli. Tavallisesti pohjoisella Perämerellä yhdistettiin kaksi kovaa 13–16 sylen mittaisella *pohjarihmalla*, jolloin nämä verkot toimivat *juonessa* (*jatassa*), pyörien kuitenkin kukin vapaasti *kovarihmansa* ympärillä.²⁷

Pohjanlahdella yleisimmin käytetty hyljeverkko sai pyöriä vapaasti virran ja tuulten mukana, jolloin sen kiertäminen ankkuriköyden ympärille estettiin vapaasti pyörivällä liitoksella, *puuleikarilla* (ruotsiksi mm. *leiktrå*).²⁸

Passiivisten hyljeverkkojen pyyntiaika ja kokeminen

Passiivisina pyydyksinä hyljeverkoilla voitiin pyytää vain tiettyyn vuodenaikaan päinvastoin kuin esim. sulkuverkoilla tai verkkokarsinalla. Tämä johtui hylkeiden liikkumis- ja aistimistavoista. Useissa pyyntikuvauksissa ja haastatteluissa korostetaan säätilan ja pimeyden merkitystä. Mm. Merenkurkussa hyljeverkon laskemisen aikaan pyytäjät pitivät eteläisiä tai läntisiä tuulia parhaina, Simossa ja Kuivaniemellä kuutonta, pimeää, tuulista ja sateista ilmaa.²⁹

Pohjanlahdella verkkopyynti perustui osaksi siihen, että norpat tulevat lähelle mantereen rantaa veden jäähtyessä ja aloittavat liikkumisen kohti pohjoista öiden pimetessä. Tämä ei johdu ravinnonetsinnästä, vaan norpalle tyypillisestä vaeltamisesta kohti pohjoista syksyllä ja ensijäiden etsimisestä ”lekotteluun”; norpalla sanotaan olevan ”talven vietti”.³⁰

Ensimmäisten Pohjanmaan hylkeenpyynnin verotietojen mukaan 1500-luvulla verkkopyyntiä harjoitettiin nimenomaan syksyisin. Wijkar (1707) mainitsee verkoilla pyydetävän hylkeitä syksyllä pimeiden öiden aikaan. Perinteisesti sekä Perämerellä, Selkämerellä että Länsi-Virossa hyljeverkkoja laskettiin ensi kerran *Mikkelin pimeässä* (29. syyskuuta alkaen) eli *syysmarkkinoilta* ja sen jälkeen jokainen *pimeä*,³¹ Merenkurkussa myös ”kaksi

²⁷ J.Santanen käsikirj.; Montell 1892:66; Keyland 1914:169; Nissén 1929:130; Ehnholm 1930:76.

²⁸ mm. Nissén 1929; Ehnholm 1979.

²⁹ esim. Back 1996:43; Miettunen Esko haast.; Hepola Antti ja Paavo haast.

³⁰ mm. Helle 1983; Miettunen Esko haast., jonka mukaan esim. Kuivaniemen hylkeenpyynti perustui etupäässä tähän ”talven viettiin” ja norpan mukavuuden haluun, sillä saatujen hylkeiden maha ja suolisto oli usein lähes tyhjä.

³¹ J.Santanen käsikirj.; Schwindt käsikirj.; Heikkinen 1959:189; Hepola Antti ja Paavo haast.; Ränk 1995:28.

Kuva 66. Hyljeverkkoa ja siitä irrotettuja pystykohoja, osa tummennettu polttamalla (Kemin historiallisen museon kokoelmat).

viikkoa ennen Mikkelin päivää” tai ”Pertunpäivästä alkaen”; Kuivaniemellä ”Oulun syysmarkkinoilta” lähtien.³² Mikkelinpimeää aikaisemmin pyyntiin ei kannattanut ryhtyä sen takia, että yöt olivat liian valoisia: hylje näki verkot, mutta myös meri oli niin lämmin, että verkot ”limottuivat”; parhaat saaliit saatiin Perämeren pohjukassa vasta marraskuussa ”Pyhäinpäivän aikaan”.³³ Pimeä oli kuuton aika; varsinkaan täydenkuun aikaan pyyntiä ei harrastettu, sillä hylkeen tiedettiin silloin osaavan väistää verkot. Tärkeää oli myös laskea verkot *varjon* eli suojan puolelle karia, jos tällaisen vieressä pyydettiin, koska sillä puolen karia hylje usein ui.³⁴

Etelämpänä Tukholman seudulla parhaana pyyntiaikana pidettiin jo syys-lokakuuta. Tämän jälkeen pyyntiä oli kuuttomana aikana kunnes meri jäätui. Selkämerellä pyynti loppui tavallisesti *loppiaispimeässä*, mutta Perämerellä usein jo marraskuussa. Myös Virossa pyyntiaika oli mieluiten kuuton syysyö Mikkelin päivästä aina meren jäätymiseen saakka.³⁵

³² Hämäläinen 1930:25; Cneiff 1757:191; Miettunen Esko haast.

³³ Miettunen haast.; Hepola Antti ja Paavo haast.

³⁴ J.Santanen käsikirj.; hylkeen tulemisesta ”varjolle” mm. Niemelä 1927:58. Tapa laskea verkko ”varjolle” lienee vanhempi kuin Perämerellä käytetty ulappapyynti pintaverkoilla, jossa tyypillisesti verkot laskettiin juoneen ulapalle.

³⁵ Cneiff 1757:191; Montell 1892:66; Miettunen Esko haast.; Keyland 1914:168; Andersson 1945:197; Manninen 1931:79–80.

Hyljeverkot pyrittiin yleensä kokemaan aamuisin. Jos hylje oli vielä elävä, oli tärkeää nostaa otus ”*peräskrääveleistä* paattiin perse edellä” ja *klupauttaa* nuijalla päähän. Jos hyljettä nosti verkkoineen pää edellä, se sylki vettä päälle ja saattoi purra.³⁶

8.3. Hyljeverkkojen tyypit ja käyttötavat

Hyljeverkkoja oli käytössä Itämeren alueella erilaisia. Todennäköisesti niiden *perusrakenne* (kutomis- eli solmimistapa) oli samankaltainen kaikkialla, mutta niiden ankkuroimiseen, pyyntipaikkaan, -aikaan tai kohteeseen liittyvät yksityiskohdat poikkesivat toisistaan niin, että verkoille annettiin eri nimiä. Vaikuttaa siltä, että myös aikaisemmissa lähteissä *eri verkko*tyypeistä kerrottaessa tarkoitetaan niiden *käyttötapaa*. Tosin verkon koko saattoi myös vaihdella, mutta tämä johtui myös pyyntipaikasta ja verkonkutojastakin, mutta silloinkaan verkon solmimistapa ei poikennut yleisestä.

Vanhempia, vielä 1700-luvun Pohjanlahden kuvauksissa mainittuja verkkoja on ollut vaikea identifoida 1900-luvun tietoihin. Varsinkaan 1500–1700-lukujen asiakirjamaininnoista (joita on paljon mm. Pohjanlahdelta ja Ahvenanmaalta) ei voida tarkalleen määrittää tai ymmärtää, minkälaista verkon käyttötapaa on kulloinkin tarkoitettu: useimmissa lähteissä on tyydytty mainitsemaan vain hyljeverkko (*sjielnät* tai *stennät*).

Se että verkot on jaoteltu jo varhain käyttötavan mukaan, käy ilmi vanhoista pyyntikuvauksista. 1700-luvun hylkeenpyyntiä Pohjanmaalla koskevan Tengströmin kuvauksen mukaan hyljeverkkoja oli neljää lajia: 1) *läggnät*, 2) *ståndnät*, 3) *tvärnät* ja 4) *stång-långnät*.³⁷ Tengströmin maininnan mukaan *ståndnät* laskettiin hyljekivien ulkopuolelle ja *tvärnät* jään alle rai-loista tai hylkeen kulkuaukoista. Tengströmin maininnoissa epäselviksi ovat jääneet *läggnätin* ja *stång-långnätin* käyttötekniikat, mutta (*stång*-)*långnätillä* ei tiedon mukaan ollut määrättyä pituutta, mutta korkeutta 4–5 sylvä (n. 7–9 m).

Anderssonin (1945:197–198) tulkinnan mukaan *stång-långnät* olisi saatanut olla käytössä piiritettäessä ja yllätettäessä harmaahylkeitä lepäilyluodoilta, jolloin tällainen pitkän salon (*stång*) varassa ollut verkko olisi laitettu estämään eläinten pakoa. Toisaalta sitä olisi voitu käyttää myös sulkuverkkona norppia lahtiin suljettaessa (ks. *sulkuverkko*) tai verkkokarsinana (ks. *verkkokarsina*), mikä on mahdollisuutena otettava myös huomioon.

Seuraavassa on esitelty eri lähteissä mainitut hyljeverkot. Verkkotyyppejä eli verkkojen käyttötapoja on ollut todennäköisesti muitakin. Tässä onkin esiteltynä vain säilyneet, tunnistettavissa olevat tiedot verkkopyyntitavoista.

³⁶ J.Santanen käsikirj.

Harmaahylkeen verkkopyynti

Sekä harmaahylkeen että norpan verkko oli perusrakenteeltaan samanlainen. Näin oli ainakin Ruotsin rannikolla Upplannista etelään, jossa vielä 1800-luvulla tehtiin kummallekin lajille erillisiä verkkoja. Suurin ero oli silmäkoko: solmuväli oli norpalle 14 cm, harmaahylkeelle 18 cm ja jälkimmäiselle käytettiin vahvempaa verkkolankaa.³⁸

Suomalaisessa kirjallisuudessa on tähän asti pidetty harmaahylkeen pyyntiä verkoilla mahdollottomana tai ”vahinkona”, mutta esim. Keylandin (1914) tiedot Tukholman saaristosta vahvistavat, että harmaahylje oli yhtä lailla erikoistuneen, passiivisen verkkopyynnin kohde kuin norppakin (ks. myös *rantaverkko*). Myös Suomen eteläiseltä rannikolta on tieto harmaahylkeen verkkopyynnistä: solmuväliltään 4–5 tuumaiset verkot laskettiin hylkeiden lepäilyluodon ympärille syysiltana ja koettiin aamulla. Niillä saatiin vain saman tai edellisvuoden poikasia, sillä aikuiset eivät niissä pysyneet.³⁹ Kuvauksesta päätellen näitä verkkoja laskettiin nimenomaan karin ympärille tai rannasta lähteviksi (vrt. norpan rantaverkko). Vastaavaan harmaahylkeen pyyntiin viittaa myös Viron läntisiltä saarilta säilyneet tiedot silmäkooltaan jopa 50 cm hyljeverkoista.⁴⁰

Harmaahylkeen passiivisen verkkopyynnin harvat maininnat viittaavat sekä tavan harvinaisuuteen että sen kannattamattomuuteen viime vuosisatoina.

Rantaverkko

Yksinkertaisin tapa virittää hyljeverkko oli kiinnittää sen toinen pää yläpaulasta rantaan reilun kilon painoiseen kiveen, vetää verkko suoraksi kohti ulappaa ja pudottaa toiseen yläpaulan päähän köydellä sidottu ankurikivi mereen. Näin viritettiin yleisimmin verkko Ruotsin rannikolla Upplannista etelään vielä 1800-luvulla, missä sekä harmaahylkeen että norpan lepäilypaikkoja tiedettiin olevan.⁴¹

Tämä verkonlaittotapa oli nähtävästi käytössä yleisesti myös Pohjanlahdella, sillä se on kerrottu jo 1700-luvulla Cneiffin Pohjanmaan pyyntikuvauksessa⁴²: hylkeenreven läheisyyteen laitetun verkon ylälaidasta lähtevään köyteen sidottiin ”hanhen munan kokoinen kivi”, joka asetettiin

³⁷ Tengström 1747:8–9.

³⁸ Keyland 1914:157–158.

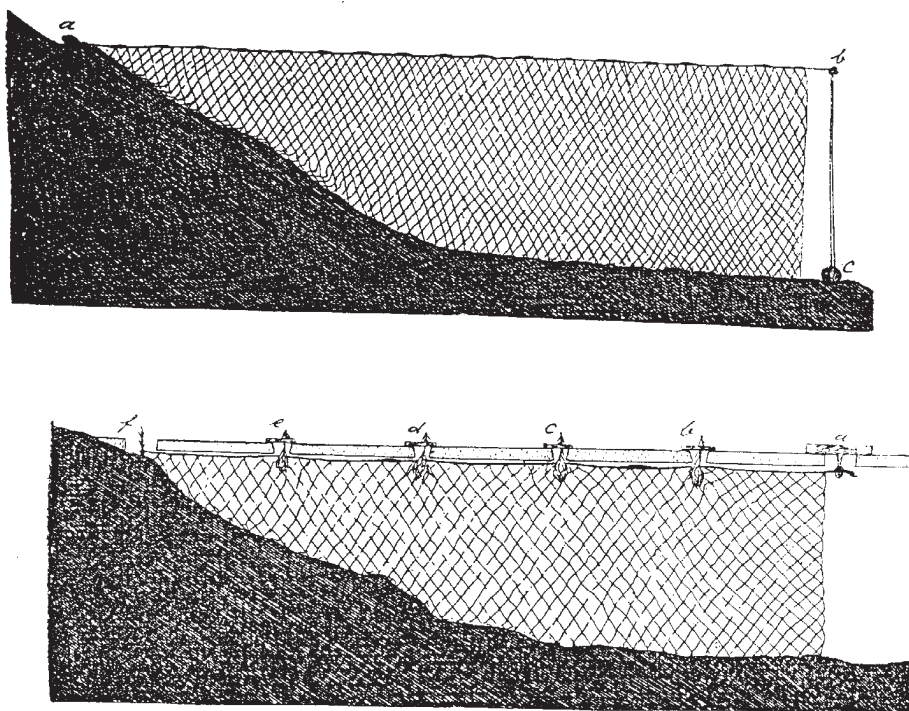
³⁹ Eurén 1855:19–20; Anon. 1877:220.

⁴⁰ Ränk 1995:28.

⁴¹ Holmers 1828:15; Keyland 1914:168–169.

⁴² Cneiff 1757:191–192; Cneiffin ja Keylandin kuvauksien yhtäläisyyksiä ei nähtävästi ole ennen huomattu.

Kuva 67. Hylkeen rantaverkko ("sommarnät", yläkuva) ja norpan talviverkon virittämistapa Tukholman saaristosta Keylandin (1914) kuvaamana. Verkot ovat piirroksessa lyhennettyjä suhteessa niiden todelliseen pituuteen.

rantakalliolle tai -kivelle. Verkon toinen pää ankkuroitiin raskaalla ankkurikivellä vitsaksineen. Rantaverkon tavoite oli pyytää rannalle tai läheiselle kivelle tulevaa norppaa. Kun hylje ui verkkoon, pienempi kivi vierii alas kalliolta ja hylje luuli vapautuneensa verkosta, koska verkko tuntui seuraavan mukana. Siksi hylje kääntyi ympäri mennäkseen takaisin, mutta sotkeutui uudelleen verkon silmukkaan sen uloimmassa päässä jääden siihen kiinni yhä pahemmin.

Cneiffin Pohjanmaan "rantaverkko" oli identtinen Upplannin-Roslagenin rannikolla avovesikauden (*sommarnät*) ankkuroimistavaksi nimitetyn pyyntitavan kanssa (nimitys tarkoitti avovesikauden verkkoa vastakohtana talvella käytetylle verkonviritystavalle). Tässä tätä menetelmää on kutsuttu em. viritystavan mukaan *rantaverkoksi* (suomenkielistä nimeä tavalle ei ole taltioitu). Pyyntitapa syrjäytyi 1800-luvun lopulle tultaessa, sillä 1900-luvun lähteet eivät tätä verkon ankkuroimistapaa tunne Saaristomerta, Ahvenanmaata ja Tukholman seutua pohjoisempaa.

Ahvenanmaalla ja Saaristomerellä käytettiin hyljeverkkoja avovedessä kuten Suomenlahdellakin Inkoon ja Porvoon saaristossa. Allardtin (1925:

483) mukaan Porvoon saaristossa verkkopyynti myöhäissyksyllä oli vanhaa perua ja sitä harjoitettiin vielä 1920-luvulla. Samoin Inkoon saariston hyljeverkkopyynti oli ennen ”hyvin yleistä”.⁴³ Porvoon edustan saaristossa hyljeverkot laitettiin salmiin, kun norpat pyrkivät syksyllä näiden kautta ensijäille lahden pohjukoihin. Verkotustapa ja hylkiverkot (”riimuttomia, vain Herrskärillä riimullisia”) ovat jääneet tarkemmin Suomenlahdelta kuvaamatta, mutta pyyntipaikka viittaa ns. rantaverkkopyyntiin. Vielä 1800-luvulla on muistitiedon mukaan Ahvenanmaan Lågskärillä ja Saaris-tomeren Utössä käytetty verkkoja syksyisin avovedessä, 1700-luvun alussa yleisemminkin Saaristomerellä.⁴⁴ Verkotustapa saattoi olla näillä alueilla ns. rantaverkko, vaikka tarkempaa tietoa asiasta ei enää saada. Yleisesti sikäläinen hyljeverkkopyynti oli pienimuotoisempaa kuin Pohjanlahdella.

Yksinkertaisena, mutta hylkeiden liikkumis- ja lepopaikkojen ennakoimista vaativana tämä verkon viritystapa lienee vanha ja oli läheinen pohjanlahtelaisen *pintaverkon* ankkuroimistavalle. Itseasiassa Tengströmin (1747) kuvailema *läggnät* (ks. *pohjanlahtelainen pintaverkko*) ja Cneiffin (1757) *ranta-verkko* eivät ehkä eronneet muuten kuin pyyntipaikan (edellinen laskettiin ulapalle) ja verkon toisen pään ankkuroimistavan suhteen. Myös verkkojen käyttöaika eli lokakuun alusta aina jäätymiseen ja kohotyypit olivat näillä verkoilla samat. Usein epämääräisten hyljeverkkomainintojen perusteella ei voida erottaa näitä verkotustapoja: esimerkiksi Viron rannikolla verkotustapa lienee ollut rantaverkko. Virossa hyljeverkkoja käytettiin viimeisenä Kihnun saarella ja Pärnunlahdella sekä Saarenmaan ja Muhun vesillä.⁴⁵

Pohjanlahdella *pintaverkot* viritettiin usein ulapalle siellä uivia hylkeitä pyytämään. Tämä pohjoisen verkotustavan ero eteläisempään *rantaverkkoon* johtunee pyyntiolosuhteista: etelämpänä verkkoa voitiin käyttää jo syyskuussa pimeiden öiden takia. Samoin paikallisia yöpyviä hylkeitä oli siellä ehkä helpommin tavoitettavissa. Merenkurkussa ja Perämerellä verkkopyynti aloitettiin lokakuussa. Aikaisemmin siellä eivät hylkeetkään juuri rantautuneet, joten pyyntitapa muodostui erilaiseksi ja kohdistui selvemmin ulapalla uiviin norppiin. Tämä selittää *rantaverkkopyynnin* ja pohjanlahtelaisen, ulapalle viritetyn *pintaverkon* käyttöalueen painopisteet. Verkon ankkurointi kehittyi myös olosuhteista johtuen pintaverkkopyynnissä erilaiseksi.

⁴³ Andersson 1936:316.

⁴⁴ T.Schwindt käsikirj. ; Gardberg 1930:67; Allardt 1925:483; Tengström 1747:4§.

⁴⁵ Manninen 1931:79–80; Ränk 1995:28; EMM:n kokoelmat. Sikäläinen hylkiverkko oli 6 m korkea, 20–30 m pitkä, puukostyypiset kohot 55 cm, alapaulaa ei ollut eikä painoja.

Norpan talviverkko (tvärnät)

Norpan talviverkkoa (*tvärnät*) sanottiin 1700-luvulla käytettävän jään alta tapahtuvassa pyynnissä jäärailoista ja norpan kulkuaukoista. Näin käytettiin hyljeverkkoa yhä 1900-luvun alussa Ahvenanmaan saaristossa, Saaristomerellä, Viron läntisillä saarilla ja Tukholman saaristossa (sekä 1800-luvulla Satakunnan ja ehkä Västerbottenin rannikolla), missä kaikkialla verkkojen virittämistapa oli periaatteessa sama.⁴⁶ Tällainen jään alla käytetty verkko oli kuvausten mukaan tyypillisesti korkeampi mutta lyhyempi kuin avovesillä käytetty. Saaristomerellä ne olivat vain 4–6 syltä (n. 7–10 m) pitkiä, mutta korkeus vaihteli 5–12 kyynärän välillä riippuen pyyntipaikan syvyydestä. Ahvenanmaalla näiden verkkojen käyttö oli Saaristomerta vähäisempää ja nähtävästi myöhään Saaristomeren suunnalta opittua.⁴⁷

Talviverkkopyynnissä oli oma tekniikkansa. Tukholman saaristossa pyynti keskittyi tammi-helmikuuhun. Ahvenanmaalla se alkoi usein vasta helmikuun alussa, jolloin verkkoja laitettiin niemiin, pienien karien kupeeseen tai raiioihin, joita norppien tiedettiin suosivan tai jossa havaittiin esim. koirien avulla hylkeen pesä tai hengitysreikiä.⁴⁸ Saaristomerellä pyyntiaika oli heti alkutalven heikoilla jäillä ja toisaalta vasta vähän ennen jäiden sulamista, jolloin verkkoja laitettiin yksinomaan salmiin. Joskus sielläkin verkkoja laitettiin keskitalvella raiioihin.⁴⁹

Em. saaristoissa verkonlaitto alkoi etsimällä kiintojään ja rannan välisen *rantarailon* tms. murtumakohdan (ruotsiksi *landsprickan*) sijainti ja varmistamalla veden syvyys muutamiksi metreiksi. Rantarailosta mitattiin askelin tai mukana olevalla verkon uittosalolla (verkon pituinen *sältnätsstängen*) jälle verkonmitta, johon hakattiin avanto (*ho* tai *hoa*). Uittoavanto tehtiin pitkänmalliseksi sen mukaan, että uittosalko saatiin siitä verkkoi-neen jään alle: uittaminen alkoi, kun verkko ensin perusteellisesti kasteltiin ja se putosi painollaan veteen. Salko oli verkon rannanpuoleiseen päähän tehtyyn lenkkiin työnnettynä. Kun verkko oli koko pituudeltaan jään alla ja lähes rantaan asti uitettuna, salko vedettiin pois, verkon ulkopään naru kiinnitettiin keppiin, joka pantiin poikittain avannon päälle, joka puolestaan luotiin umpeen jäätä tai lunta. Verkon rantapää kiinnitettiin löyhästi esim. rantaveteen pystyyn laitettuun puukeppiin, josta se irtoaisi hylkeen ympärille. Verkkopaikka merkittiin vielä jäähän pystytetyllä puunoksalla.⁵⁰

⁴⁶ Ödman 1782:283; Keyland 1914:169–170; Andersson 1931:82–85, 1945:170–171; Gardberg 1950:78–81; Gustafsson 1971:76; Wahlroos 1995:85; Ränk 1995:28.

⁴⁷ Radloff 1795:197; Gardberg 1950:78–81.

⁴⁸ koiran apu oli talviverkkopyynnissä Saaristomeren-Kemiön suunnalla tärkeä Wijkarin (1707:II:5§) mukaan.

⁴⁹ Gardberg 1950:78–81.

⁵⁰ Keyland 1914:169–172; Andersson 1931:83–85, 1945:170–171.

Ahvenanmaalla ja Saaristomerellä talviverkkoa ei tavallisesti painotettu pohjaan, vaan se kiinnittyi ainoastaan uittoavantoon kiinnitettyyn naruun. Kohoja käytettiin vain sen verran, että verkko ei painunut pohjaan, mutta ei myöskään noussut jäätä vasten. Yläpaulan tukemisessa käytettiin 1900-luvun alussa Ruotsissa (todennäköisesti vanhaa) tapaa sitoa se väliavannoista lepänoksilla suuntaansa, jotta virta ei painaisi verkkoa. Rannanpuoleinen pää (*landsändan*) oli vapaana tai em. puutikkuun sidottuna, jotta hylje osuessaan verkkoon pystyi kiertymään ja sotkeutumaan verkkoon. Verkko pysyi suunnassaan sen takia, että se kosketti pohjaa; jos näin ei käynyt, syvillä vesillä tai virtapaikoilla saatettiin verkon rantapää ankkuroida pienellä kivellä (joskus harvoin avantopääkin) tai laittaa ohut naru jäältä verkon rantapäähän (kuitenkin niin ohut, että katkesi hylkeen osuessa verkkoon). Avantoja vältettiin muuten hakkaamasta verkkopaikalle sen takia, että hylje ei verkkoon tarkertuessaan pääsisi niistä vetämään henkeä ja saamaan mahdollisuutta koetella tosissaan voimiaan verkkoa vastaan vaan hukkuisi mitä pikemmin. Vain yksi verkko laitettiin pyyntipaikkaa kohden; jos se sattui jäätymään kiinni, se sai olla paikoillaan kevääseen. Verkot tarkastettiin tavallisesti kerran viikossa.⁵¹

Saaristomerellä talviverkolla pyynti poikkesi vain hieman edellisestä Ahvenanmaan ja Tukholman saaristossa kuvatusta. Syystalvella painokiveä ei käytetty vaan verkko ankkuroitiin laskuavantoon köydellä, mutta kevätpyyntissä, kun jäät olivat sulamassa ja jolloin verkkoja laitettiin yksinomaan salmiin, verkot ankkuroitiin n. 10 kg painoisella kivellä (*halla*). Salmissa ja syyspuolella lahdissa käytettiin (jos paikkaan mahtui) usein kahta rinnakkaista hyljeverkkoa tai -juonta; kokonaisuutta kutsuttiin nimellä *nätgård*.⁵²

Norpan poikaspesälle sen sijaan viritettiin tavallisesti kaksi verkkoa kumminkin puolin. Ahvenanmaan saaristossa pesä oli usein lähellä rantaa, jossa oli syvä vesi. Tällöin kuuttia ei heti tapettu, vaan kaksi hyljeverkkoa uitettiin pesän ulkopuolisesta, kolmion muotoiseksi hakatusta uittoavannosta kohti rantaa kumminkin puolin pesäavantoa.⁵³ Emohylkeen tullessa imetämään poikastaan, se voitiin saada toisesta verkosta. Myöhemminkin keväällä viriteltiin verkkoja hylkeen kulkureikien viereen, mutta huonommin tuloksin.

Norpan sanottiin uivan jään alla olevaan verkkoon öisin, sillä päivänvalossa se näki verkon jään allakin eikä lähestynyt epäilyttävää paikkaa pitkään aikaan. Kylmät talvet, paljon lunta jäällä sekä lumituiskujen sanottiin olevan parhainta talviselle verkkopyynnille. Jos hylje oli verkkoon joutueksaan käyttänyt lähes kaiken sisäänhengittämänsä ilman, se saattoi hukkuu nopeasti ilman pahempaa sotkeutumista verkkoon. Muuten se kietoutui

⁵¹ Keyland 1914:171–172; Andersson 1931:83–85, 1945:171–172.

⁵² Gardberg 1930:69–70; Gardberg 1950:81.

⁵³ Andersson 1945:172–173.

moninkerroin verkkoon yrittäessään siitä vapautua.⁵⁴

Talviverkkojen kohot olivat aina poltetut. Ahvenanmaalla käytettiin aiemmin tavallisia pitkittäiskohoja, mutta paikoin käytettiin pienten narunpätkien varassa olevia pystykohojakin tai kuusesta vuoltuja ”tikkuja”. Jälkimmäiset tyypit ovat talvikalastuksessa ja jään alta tapahtuvassa verkkopyynnissä mielekkäämpiä estäen verkkoa jäätymästä kiinni. Alunperin ei pystykohoja ole Ahvenanmaalla tai Saaristomerellä käytetty. Pystykohot levisivät Turun saariston ja Satakunnan suunnalta länteen viimeistään 1800-luvun alkupuoliskolla (esim. Brändö): ne syrjäyttivät nopeasti Ahvenanmaan itäpuolisessa saaristossa pitkittäiskohot.⁵⁵ Ahvenanmaan saaristossa kehittyi myös oma pystykohotyyppi talvikäyttöön pitkittäiskohojen pohjalta, mutta keksintö jäi paikalliseksi. Tiedot Tukholman saaristosta tukevat käsitystä, että paremmin talviverkkopyyntiin soveltuvat pystykohot eivät ehkä koskaan saavuttaneet Ruotsin rannikkoa, vaan siellä talviverkkopyynnissä käytettiin vanhaa tapaa sitoa yläpaula väliavannoista suuntaansa lepänoksilla.⁵⁶

Satakunnan rannikolla käytettiin talviverkkoja norpan avantojen läheisyydessä vielä 1800-luvun alkupuolella, mutta 1900-luvulla ei niitä enää kukaan osannut laittaa pyyntiin, vaikka verkkoja oli vielä kaupan perikuntien jäämistöissä. Verkkopyynti oli loppunut heikkotuottoisena eikä verkkojen tarkemmasta käyttötavasta tai rakenteesta ole säilynyt tietoja.⁵⁷ Saaristomerellä norpan talvista verkkopyyntiä harjoitettiin viimeksi Hiittisten Vänössä vielä 1930-luvulla. Joka talossa oli ollut useita, jopa kymmeniä hylkeen talviverkkoja vielä 1800-luvun puolivälissä.⁵⁸

Hylkikiviverkko (stennät, ståndnät)

Stennät eli kiviverkko on yleinen hyljeverkkoa tarkoittava sana 1500-luvun Pohjanlahden hyljeveroluetteloissa. Tällä on todennäköisesti tarkoitettu *hyllikivien* eli hylkeiden lepokivien ympärille tai läheisyyteen syksyllä laitettuja hyljeverkkoja. *Stennät* -maininnat tosin saattavat olla Pohjanlahdella toisinaan yleistä tarkoittaen verotettavia hyljeverkkopaikkoja. Nimen on selitetty kuvaavan sitä, että verkko asetettiin hylkeen suosiman kiven viereen. Näitä paikkoja laitettiin verolle 1550-luvulla esimerkiksi pelkästään Tornio-Uumaja välisellä rannikolla noin 100 kpl.⁵⁹

⁵⁴ Gardberg 1930:69; Andersson 1945:171–173.

⁵⁵ tarkemmin Andersson 1931:85, 1945:177–178.

⁵⁶ Gardberg 1930:69; Keyland 1914:170–172.

⁵⁷ Wahlroos 1995:85.

⁵⁸ Gardberg 1950:78.

⁵⁹ Luukko 1954:439, josta lainaus on yleinen muuallakin. Poikkeava tulkinta kiviverkosta on Melanderilla (käsikirj.:9), jossa hän epäilee verkon nimen tulevan sen alapaulaan kiinnitettävistä painokivistä.

Tällainen hyljeverkon virittämistapa käy yksiin 1700-luvulla kuvatun *ståndnätin*, 1800-luvulla Eurénin (1855) kuvauksen ja vielä 1900-luvulla Merenkurkussa käytetyn verkon viritystavan kanssa. Yksityiskohtaisimmin pyyntitapa on kuvattu kirjohylkeen pyynnistä Gotlannin Färöstä 1860-luvulta, jossa se yhä oli yleinen.⁶⁰ Eroina näissä hylkikiveltä tapahtuneissa verkkopyynneissä oli se, että Gotlannissa kuvattu pyynti oli aktiivista metsästystä vaatien miehen jatkuvaa läsnäoloa, mutta muualta tällaista ei ole mainittu. Viimeisimpien Pohjanlahden tietojen osalta tällainen olisi epäilemättä kerrottu.

Pohjanmaalla Tengströmin (1747) mukaan *ståndnät*iä käytettiin laske-malla se hylkeen (norpan) suosiman kiven (*siaelsten*) viereen. Samoin sanoin kuvaa Linné (1745:184–186) gotlantaista *ståndnät*iä, joka laitettiin puoliympyrään (kirjohylkeen) kiven ympärille. Vastaava pyyntitapa oli käytössä vielä 1900-luvun alussa Merenkurkussa Björkössä ja 1800-luvulla useilla paikoilla Pohjanlahdella Ruotsin rannikolla.⁶¹

Tämä verkon viritystapa lienee hyvin vanha ja ollut käytössä todennäköisesti koko Pohjanlahdella ja Itämeren pääaltaalla, mm. Viron läntisiltä saarilta se muistetaan.⁶² Gotlannissa käytetty, kirjohylkeen aktiivisen metsästyksen hylkikivipyynti on lähes identtinen tämän pyyntitavan kanssa (ks. *Verkko- ja nuijapyynti hylkikiviltä*) ja lienee tämän passiivisen pyyntitekniikan edeltäjä. Varmuudella ei voida sanoa, että passiivisella hylkikiviverkolla olisi Itämerellä pyydetty kirjohylkeitä, muualla kylläkin. Tästä pyyntitavasta on tieto Pohjois-Norjasta, jossa sitä harjoittivat – ehkä viimeisenä koko Fennoskandiassa – Perämeren rannikolta muuttaneet kveenit. Sillä saatiin vain nuoria kirjohylkeitä, vanhat yksilöt eivät hylkikiviverkkoon menneet.⁶³

Pohjanlahdella hylkikiviverkkoja saattoi olla kiven ympärillä pyynnissä useita. Ne ankkuroitiin vain yhdellä isolla kivellä (toinen pää saatettiin ankkuroida myös, mutta niin heikolla sidoksella, että hylkeen osuessa verkkoon se irtosi ja eläin saattoi kiertyä verkkoon).⁶⁴

Syksyinen hylkikiviverkon käyttö oli hyljeveroluetteloiden merkittävä pyyntitapa 1500-luvulla erityisesti Ruotsin puolella Pohjanlahtea ja Perämeren pohjukassa. Näillä rannikoilla puolestaan keväiset jääpyynnit olivat tuohon aikaan vähäisiä. Syksyisen verkkopyynnin tuotto oli vain prosentteja Ruotsin puoleiselta Pohjanlahdelta (esim. v. 1566–1569 90–190 eläintä vuosittain Tornion-Uumajan väliltä) verrattuna siihen, mitä keväisin

⁶⁰ Säve 1867:160–163.

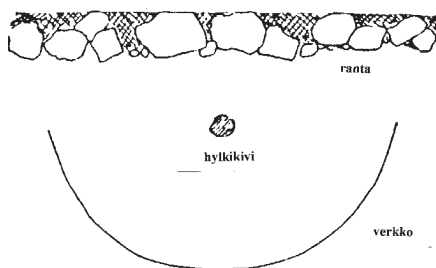
⁶¹ Ekman 1910:252–253; Jirlow 1930:91–92; Hämäläinen 1930:24; Ehnholm 1930:80. Myös Ödman 1782:283 mainitsee pyyntitavan.

⁶² Ränk 1995:28.

⁶³ mm. Volla 1985:95.

⁶⁴ mm. Hämäläinen 1930:24.

Kuva 68. Tyypillinen hylkikiviverkon ankkuroimistapa: verkko viritettiin puolikaareen joko hylkikiven tai sellaiseksi naamioidun tekokiven (esim. puinen tynnyri, puu) viereen meren eli ulapan puolelle (Ekman 1910).

saatiin laajamittaisella hylkeen jääpyynnillä Pohjanmaan venekuntien metsästämänä (esim. v. 1561 ehkä jopa 15 000 hyljettä).⁶⁵

Norpan verkkopyynti tekokiveltä

Norpan mieltymystä tulla lepokivelle käytettiin myös petkusmielessä hyväksi: kivennäköinen soikea, kupera puukelluke tai puutynnyri (*själñät-kubben, flytsten, sälfaten, tunnan, själsteinin*) on ankkuroitu lähelle rantaa. Puukelluke saatettiin käsitellä esim. savella ja ankkuroida suoraan verkkoon. Tämän merenpuolelle tai alle viritettiin verkko kuten oikealle hyljekivellekin. Pyyntitapa tunnettiin kumminkin puolin Merenkurkkua. Holmön saarelta mainitaan, että ennen saaren joka talossa oli tällaiset verkot. Pyyntitapaa lienee viimeksi käytetty Björkössä.⁶⁶ Pyyntimenetelmä oli siis kiveä lukuunottamatta sama kuin em. hylkikiviverkolla.

Raippaluodosta tiedetään lisäksi erityinen tapa virittää verkko ja tekokivi: n. 25 m pitkä ja 2,5 metriä syvä (siis huomattavan pitkä mutta matala) hyljeverkko kiinnitettiin toisesta päästä rantaan toisen pää jäädessä vapaaksi. Vapaaseen päähän asetettiin puusta veistetty kiveä muistuttava puukelluke, jolle asetettiin houkuttimeksi syöttikala. Kun hylje nousi luulemalleen kivelle, se pelästyi tämän uppoamista ja törmäsi verkkoon. Pyyntitapa oli käytössä 1800-luvulla.⁶⁷

Pohjanlahtelainen pintaverkko

Pisimpään Itämerellä käytössä säilynyt perinteinen hyljeverkko oli Pohjanlahdella käytetty ns. *tavallinen hylkiverkko* eli *pintaverkko*. Perämerellä nimi-

⁶⁵ Tegengren 1970:122–125.

⁶⁶ Tengström 1747:4§; E. Gustafsson käsikirj.; Ekman 1910:253; Jirlow 1930:92; Hämäläinen 1930:24–25; Ehnholm 1930:80; Broman/Andersson 1931.

⁶⁷ Ehnholm 1930:80.

tyksinä olivat *hylki-* eli *hyljeverkko*, *pintaverkko*, joskus *rääsy*, *hylkiharva*,⁶⁸ ruotsiksi yleisnimenä *sältnät*, myös *krabb*.⁶⁹ Oleellista verkkojen virityksessä oli se, että ne kelluivat yläpaulan puukohojen varassa vapaasti pinnalla tai lähes pinnan tasossa (mistä nimitys *pintaverkko*).

Tätä hyljeverkkoa ei ole aikaisemmin yhdistetty 1700-luvulla mainittuihin neljään Pohjanlahdella käytettyyn hylkiverkkotyyppiin. Yhteys on kuitenkin selvä: kyse on Tengströmin (1747) ensimmäisenä ja laajimmin kuvailemasta *läggnät*-verkosta, joka lienee silloinkin ollut yleisimmin käytetty. Tämän verkon kuvaus (mitat, yksi ankkurikivi ja -koho) ja virittämistapa (mieluiten niemen kärkeen ulapalle) sopivat myöhemminkin yleisimpänä käytettyyn *pintaverkkoon*.⁷⁰ *Läggnät* -nimi on ollut jo 1900-luvun alussa nähtävästi kadonnut Pohjanlahden ruotsinkielisillä seuduilla *sältnät* -yleisnimen korvatussa sen.

Myös Cneiffin (1757:191–193) kuvaus vastaa yksityiskohtia myöten 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Pohjanlahden alapaulattomia pinta-verkkoja: verkko oli ankkuroitu vain toisesta päästään ja pyynnin onnistumisen edellytys oli verkon vapaa kiertäminen ankkurinsa ympäri.

Nämä pohjanlahtelaiset pinta-verkot olivat Perämerellä tavallisesti 85 silmää eli 10 syltä (n. 18 m) pitkiä ja 3 ½–4 ½ syltä (6–8 m) korkeita, Merenkurkussa tavallisesti 10–15 syltä (18–27 m) pitkiä sekä 4–6 syltä (7–10 m) korkeita. Selkämerellä verkon pituus on ollut tavallisesti 135 silmää (15 syltä, 27 m), korkeus n. 30–50 silmää (8–17 kyynärää, 5–10 m).⁷¹

Pohjanlahtelaisen hylkiverkon virittämistavoista ovat kertoneet mm. Montell (1892), Schvindt (1905), Nissén (1929), Ehnholm (1930) ja Hämäläinen (1930:23–28). Päätavoite virittämisessä oli laskea verkot *juoneen* eli *jataan* (peräkkäin) ja saada ne sopivan löysälle, jotta hylje voisi niihin takerua. Pyyntipaikat olivat huolella valitut, ennalta syvyysluodatut, mieluiten muta- tai savipohjaisia karin tai saaren laitoja, koska norppa ui hämärissä noudattaen näitä rantalinjoja tai vedenalaisten karien reunoja.⁷² Pyynti passiivisella pinta-verkolla perustui siihen, että verkkoon törmättyään hylje liikkutti sitä ankkurikiven ympäri ja samalla sotkeutui siihen yhä pahemmin. Hylje ei uinut verkkoon pinnalla vaan ”1½–2½ syltä veden pinnan alla”.⁷³

⁶⁸ esim. Paulaharju 1914:57; Hanni, Kustaa haast.; hylkiharva nimenä mm. Alatorniolla, Antti Stark haast.

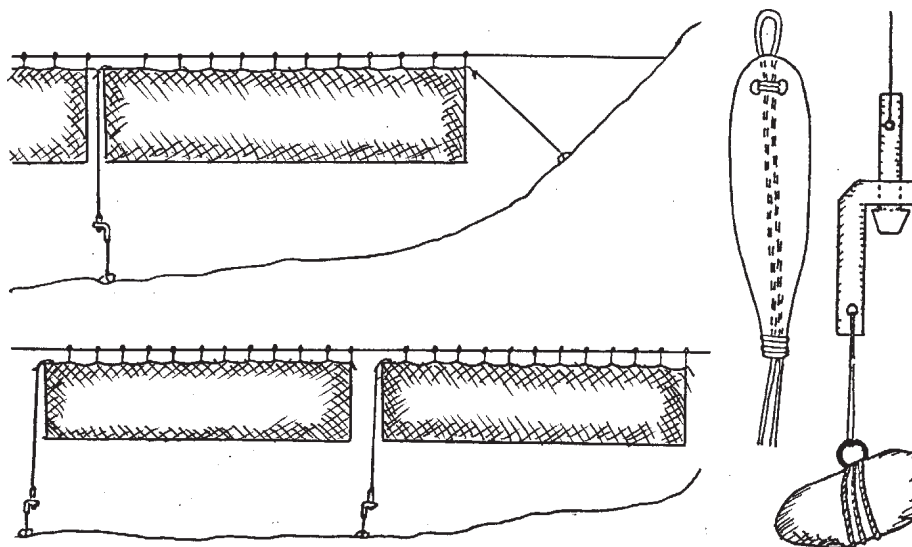
⁶⁹ vrt. esim. Andersson 1945:167–170; vikingnät käytetty nimi norppaverkolle (vikare), Keyland 1914:158; Nyström 1988:5.

⁷⁰ vrt. Back 1996:44–45.

⁷¹ Montell 1892:65–66; Hepola Antti ja Paavo haast.; Miettunen Esko haast.; Nissen 1929:129–133; Leskinen 1931:96; Paulaharju 1914:57; Andersson 1945:169; Tuomisto 1954:51; Partanen 1990:147–148. Pohjanlahtelaisia hylkiverkkoja kohoineen on tallessa useissa museoissa, Suomen kalastusmuseoyhdistyksen kokoelmissa ja eräillä pyytäjilläkin Perämeren koillisrannikolla (Norjassa myös Bergenin kalastusmuseossa ”det svenske Garn”/Anon. 1913).

⁷² Hepola Antti ja Paavo haast.; Miettunen Esko haast.; Back 1996:43–44.

⁷³ Santonen J. käsikirj.

Kuva 69. Hylkeen pintaverkkojen virittämistavat Merenkurkussa Nissénin (1929) mukaan. Lähellä rantaa suojan puolella verkot kytkettiin löyhästi toisiinsa, mutta avomerellä ne toimivat itsenäisesti peräkkäin jadassa. Hyljeverkot oli ankkuroitu kivellä ja köyteen oli lisätty ns. leikari eli puinen kierrin, joka mahdollisti verkon vapaan kiertymisen virtojen mukana ja esti sen sotkeutumisen ankkuriköytensä ympärille. Erona koillisella Perämerellä käytettyyn virittämistapaan oli mm. se, että Merenkurkussa verkkoja ei kytketty toisiinsa ankkuriköytistään ja kohoina käytettiin pääasiassa pystylauduksia.

Pohjanmaalla verkot viritettiin ulapalla juoneen, mutta toisistaan riippumattomiksi, jotta ne saattoivat pyöriä ankkurikivensä ympäri vapaasti ("nätet stod på flagg"). Varsinkin ulkomerelle verkkojataan laskettaessa tuli paikka painaa tarkasti mieleen taivaanrannassa näkyvien saarten tms. maamerkkien suhteen, jotta se löydetäisiin uudelleen hylkeiden mahdollisesti hukuttaessa ne näkymättömiin.⁷⁴ Juonessa itse verkot eivät olleet kiinni toisissaan. Esim. koillisella Perämerellä ankkurikivet olivat yhteydessä toisiinsa ns. pohjarihmalla, jolloin kaksi verkkoa kytkeytyi pariksi (verkot olivat parittain juonessa).⁷⁵ Verkkopareja laskettiin jonoon niin, että juoneen tuli usein 6–10 verkkoparia, joskus jopa 40 verkkoa peräkkäin. Perämerellä käytettiin hieman matalampia verkkoja kuin Selkämerellä. Ne asetettiin usein 4–8 sylvä syville vesille. Pääkukun muoto puolestaan määräytyi lähin-

⁷⁴ Back 1996:44; Hepola Antti ja Paavo haast.; Miettunen Esko haast., jonka mukaan yleensä hyvin mieleen painetut maamerkit olivat niin hyviä, että verkkopaikalta ei erehdytty kuin pari metriä, jos hylje oli verkot "hukuttanut".

⁷⁵ Montell 1892:66; Miettunen Esko haast.; Hepola Antti ja Paavo haast.

nä siitä, että jäät pystyivät helposti kulkemaan sen yli verkkoa repimättä. Juonet koettiin päivittäin tai joka toinen päivä.⁷⁶

Satakunnan rannikolla ja Merenkurkussa hyljeverkot kytkettiin sisäsaaristossa rannan lähellä toisin kuin ulkomerellä. Ne solmittiin lenkillä yläpauloistaan toisiinsa jadaksi niin, että verkot pysyivät jonossa suorassa kohti ulkomerta, mutta kuitenkin sen verran löyhästi, että hylkeen tarttuessa verkonsilmään verkko seurasi mukana ja kytköslenkki aukeni.⁷⁷ Tämä tekniikka takasi virtauksista riippumatta verkon pysymisen kohtisuorassa vasten hylkeen oletettua uintisuuntaa, mutta ei estänyt hyljeverkon tärkeää kiertymistä ankkurinsa ympäri, kun hylje siihen törmäsi.

Jotta hyljeverkko kääntyisi helposti virran mukana ja hylkeen siihen osuessa ankkurikivensä ympäri, Satakunnan rannikolla ja Merenkurkussa tähän oli lisälaite, *leikari* eli *liipotin* (ruotsiksi mm. *leiktrå*).⁷⁸ Tässä tekniikassa ankkuriköyteen kiinnitetty *leikari* esti verkkoa kiertymästä ankkuritouvin ympäri. Tällöin hyljeverkon yläpaulasta kulki ankkuriköysi sekä pääkohoon (*kukkuun*, *storkulan*) että leikarin tappiin, joka pyöri kulmallisen leikaripuun reiässä selvästi verkon syvyyttä alempana. Tästä puusta ankkuriköysi jatkui alas ankkurikiveen.

Koska pyynti tapahtui myöhään syksyllä ja alkutalvella, oli se aina kylmää puuhaa:

”Soutaminen aallokossa on vaikeaa. Jokainen veneeseen roiskahtanut vesiryöppy jäätyy vaatteille ja airojen ympärille muodostuu liukas jääkierre. Suppu haittaa etsintää, mutta jo näkyy verkkoja kannattavia kohoja eli puukosia aalloilla. Tuokiossa tottuneet silmät löytävät juonen alkupään, josta kokeminen alkaa. Tällainen meren selkää kohti laskettu juoni käsittää kymmenen 12 syltä pitkää ja 3,5 syltä syvää verkkoa... Verkon tyvessä on kiviriippa ns. kovakivi, joka ankkuroi pyydyksen paikalleen. Toisesta päästä verkko on vapaa kääntymään virran ja tuulen mukana. Koko pyynnin salaisuus liittyykin juuri verkon vapaaseen liikkeeseen. Hylje näet uituaan verkkoon sekottaa itsensä siihen.”⁷⁹

Hylje saatuaan verkonsilmän kaulaansa yritti vapautua siitä tekemällä sukelluksen tai ”voltin” (Kuivaniemellä sanontana *markan*). Voltti ja vapautuminen saattoi onnistua joskus, jos hylje teki sen pinnassa. Jos hylje pääsi verkosta irti tai yli paulan, syntyi verkkoon sekava vyyhti, *mytty*, kuten myös hylkeen sotkeutuessa verkkoon. *Mytyn* selvittäminen oli usein tuntien työ ja vaati verkon leikkaamista. Usein hylkeen takaraajat tarttuivat

⁷⁶ Montell 1892:66; Hanni, Kustaa ja Miettunen Esko haastatt.; Vuorela 1937:230–231, Tuomisto 1954:51.

⁷⁷ esim. Back 1996:44.

⁷⁸ mm. Nissén 1929; Ehnholm 1979.

⁷⁹ Tuomisto 1954:50–51.

verkkoon sukelluksessa tai voltissa, ja toistaessaan tempunsa se sotkeutui entistä pahemmin. Kiinni jäänyt hylje hukkuu toisinaan verkkoon sukeltaessaan kohti pohjaa. Tällöin verkko katosi näkyvistä, ja siihen päästiin kiinni toisesta verkkoparista, jonka pohjanuoraa seuraten saatiin hukku-neesta verkosta kiinni. Jos toistakaan verkkoa ei näkynyt, naarattiin verkot hylkeineen sitä varten tehdyllä *naara-ankkurilla*. Sen sijaan elävä hylje oli ensin syytä väsyttää veden alla ja kiskaista toisesta takaraajasta veneeseen: molempiin raajoihin ei kannattanut tarttua, ”sillä hylje pyörähtää silloin ympäri, eikä siinä leikissä näpit kestä.” *Puukostyyppin* kohoja käytettäessä hylje saatiin pintaverkolla useimmiten elävänä.⁸⁰

”... Tämmöiseen verkkoon kun hyle menee, sotkeutuu se moneen silmään, kiertää ja käärii verkon ympärilleen niin, jotta ”se sitten on lujasa”. Pullokapulat on se kaikki niskapuolelleen kasannut. Tottumaton ei osaa verkkoa edes irrottaa saaliista. Verkkopyyntiä harjoitetaan syksyllä, kun (lahtien) perät jäätää ja hylkeet ”pakkautuvat maihin”. Hyle haluaa maata jäällä ja missä se sitä näkee ensiksi, sinne se ui ja nousee ylös. Sinne viritetään verkot ja saadaan joskus 5–6, jopa 10:nkin hylettä samalla kertaa.”⁸¹

Kun 1950-luvulla tuli nailonlankoja ja -verkkoja saataville, simolaiset ja kuivaniemeläiset pyytäjät kutoivat entistä pitempiä pintaverkkoja nailonista. Muualla Itämeren alueella hyljeverkkopyynti oli käytännössä loppunut. Verkot vastasivat aluksi rakenteeltaan täysin hamppuverkkoja (paitsi pituudeltaan). Alkuvaiheessa nämä ankkuroidiin tukevasti pohjaan pinta-verkoiksi hamppu- ja pumpuliverkkojen tapaan, mutta myöhemmin vain *jamottiin* yläpaulasta toisiinsa kiinni niin, että nailonverkkoja saattoi olla pintaverkkoina satoja metrejä yhdessä *juonessa*, joka ankkuroidiin molemmista päistään. Viritystavan etuna oli se, että verkot eivät menneet niin pahasti myttyyn hylkeen siihen osuessa. Hylje myös yleensä hukkuu päinvas-toin kuin hamppuverkossa. Verkkojen laitto uudella tavalla perustui nailonin ominaisuuksiin: se osoittautui kestäväksi ja huonosti hylkeen havaitta-vaksi materiaaliksi, mikä tehosti norpanpyyntiä. Ennätyssaaliitakin saatiin, esim. syksyllä 1961 kuivaniemeläiset saivat etupäässä nailonverkoilla yli 500 hyljettä. Muutenkin verkkosaaliit olivat hyviä 1960-luvun alkupuolel-la: vuosittain 350–400 norppaa.⁸²

Koillisella Perämerellä pintaverkkoja oli käytössä 1960-luvulla varsin laajassa mittakaavassa Kuivaniemen Vatungin vesillä, ja usean pyyntikunnan toimesta aina tapporahan maksun loppumiseen saakka (1975). Tämän jäl-keen hylkeen pintaverkkoja vietiin vain muutaman kerran vesille.⁸³

⁸⁰ Vuorela 1937:230–231; Tuomisto 1954:52; Miettunen Esko haast., Hepola Antti ja Paavo haast.

⁸¹ Paulaharju 1914:58.

⁸² Partanen 1962, 1990:148; Miettunen Esko haast.

⁸³ Miettunen Esko haast.

Jäämerellä tunnettu hylkeen pohjaverkkotekniikka näytetään omaksutun Itämerelle useammankin kokeilun kautta. Kaikkien näiden taustalla lieenee kontakteja Jäämeren tai Pohjois-Atlantin hylkeenpyyntiin, missä pohjaverkkotekniikka oli käytössä. Esimerkiksi Jäämerellä Kuolan-Ruijan rannikolla käytettiin ainakin 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa hylkeenpyynnissä hampusta tehtyjä hyljeverkkoja (saameksi *njárpi fermek*, norjaksi *kobbenät*), jotka ankuroitiin pohjaan pitkiä jadoiksi. Jäämeren rannalla myös Suomen Petsamossa hylkeen verkkopyynti oli näin 1900-luvun alkupuolella yleistä.⁸⁴

Jäämerellä yleisin ja käytännössä ainoa passiivinen hyljeverkko oli *pohjaverkko*. Niistä muodostetut verkkojadat olivat 100–200 metriä pitkiä, verkot 8–10 m korkeita, 25–30 m pitkiä ja 200 mm:n solmuvälillä ja 1,5–3 mm:n langalla. Verkot painotettiin pohjaan tasaisin välein alapaulassa olevin kivipainoin, kun yläpaulassa olevat kohot pitivät verkot lähellä pintaa. Verkot viritettiin kohtisuoraan rannasta ja niistä voitiin tehdä myös aita-verkko-mutkaverkko (90–135 asteen kulmissa olevia) yhdistelmiä niin, että ne olivat avoimia, ”ottavia” oletetulta hylkeiden tulosuunnalta. Näillä verkoilla pyyntikohteena olivat vaeltavat grönlanninhylkeet tammi-toukokuussa, mutta niillä saatiin myös norppaa, partahyljettä, joskus kirjo- ja harmaahyljettä.⁸⁵

Itämerelle *pohjaverkot* näyttävät ilmaantuneen eri teitä eri alueille. Kun Itämeren etelärannikolla paikoin harmaahyljekanta aiheutti tappioita kalastajille ja muu hylkeenpyynnin osaaminen oli vähäistä, rakensi puolalainen kalastaja Pavel Budzisz vuonna 1912 hyljeverkot, jotka painotettiin pohjaan ja joilla pyydettiin hylkeitä aina 40 metrin syvyydestä saakka. Ennätysvuonna 1914 pohjaverkoilla saatiin Gdanskin lahdelta Helin niemenuota yhteensä 70 hyljettä, parhaana vuorokautena 2. tammikuuta 14 yksilöä. Verkot olivat käytössä vain muutamia vuosia, sillä ensimmäisen maailmansodan jälkeen alueella ei käytännössä enää tavattu hylkeitä.⁸⁶ Tarkempia yksityiskohtia verkoista ei liene taltioitu. Koska Puolan rannikon alueelta ei ole tietoa hylkeiden verkkopyyntiperinteestä, voi Budziszin innovaation taustalla olla kontakti Jäämeren tai Atlantin hylkeenpyyntiin.

Hylkeen verkkopyynti oli Virossa vasta 1950-luvulta lähtien merkittävää. Tämä pyynti tapahtui 20 tai 22 cm:n solmuvälisillä, pohjaan pienillä painoilla ankkuroiduilla verkoilla, joissa oli sekä ylä- että alapaulat. Verkot olivat n. 30 m pitkät, 6–9 m korkeat (pyyntipaikan mukaan) ja kellukkeet olivat muovisia. Verkkoja käytettiin Hiiden- ja Saarenmaan vesillä syksyllä

⁸⁴ Fellman 1847; Merenluoto käsikirj. b.; Sdobnikov 1933.

⁸⁵ Merenluoto, M., käsikirjoitus b; Anon. 1913: ”det norske Garn”; Sdobnikov 1933.

⁸⁶ Gill 1978a, 1978b.

syyskuusta aina jäiden tuloon saakka. Yksi kalastuskolhoosin venekunta saattoi saada yössä jopa kymmenkunta hyljettä verkoistaan.⁸⁷ Viritystavasta (pohjaan) ja verkkomateriaaleista päätellen kyse on ollut myöhäisestä, todennäköisesti Jäämereltä opitusta verkotustavasta, sillä aikaisempia tietoja vastaavasta hyljeverkosta Baltiasta ei ole tiedossa.

Pohjaverkko tunnetaan kokeiluna myös Saimaalta 1970-luvulta: kalastusvahinkoihin kyllästynyt Saimaan saaren asukas valmisti tällaisen ja onnistuikin laittomassa saimaanhylkeen pyytämisessä.⁸⁸

Viime sodissa Suomen jouduttua luovuttamaan Petsamo Neuvostoliitolle, sen kalastajaväestö sijoitettiin etupäässä Perämeren rannikolle. Petsamolaisilta hylkeenpyytäjä-kalastajilta tietous Jäämerellä käytetyistä verkoista siirtyi myös Simon-Kuivaniemen hylkeenpyytäjille. Tämä yhdessä nailon-verkkojen yleistymisen kanssa synnytti Perämerelle hylkeen verkkopyynnin viimeisimmän tekniikan, pohjaverkot.

Perämerellä hylkeen pohjaverkot kehitti käyttöön 1950-luvun lopulla simolainen verkkopyytäjä Eemil Hepola venekuntineen. Tämän pyyntitavan kehittämiseen siirryttiin petsamolaisten kalastajien kertomusten perusteella. Vasta muutaman syksyn kokeilun jälkeen sen tuloksellisuudesta vakuututtiin. Tässä tekniikassa verkot kudottiin nailonista kuten em. pitkät pintaverkotkin. Verkon solmuväli vakiintui 180–200 mm:ksi (”silmä” 400 mm). Verkkoon lisättiin alapaula (eli *alanen*), johon kiinnitettiin 3–4 kilon painot ankkureiksi 7–10 metrin välein, *siulapuukosen* ankkurikivi eli *kova* oli suurempi. Verkon pituus oli pintaverkkoa suurempi, korkeus 7–10 metriä. Verkot laskettiin yhteen jataan ja koko jata painotettiin pohjaan niin, että yläpaula kohoineen tuli noin puolimetriä vedenpinnan alapuolelle. Verkon yläpaulassa oli tavallisesti muoviset kohot. Verkkoadat olivat tavallisesti 50–200 m pituisia, joskus yli kilometrinkin. Hepolan pyyntikunnalla oli parhaimmillaan pyynnissä verkkoja yhteensä noin 3 kilometriä.⁸⁹

Näiden verkkojen käyttöpaikat olivat yleensä Simon rannikolta 1,5–5 km etäisyydellä, mutta myös selvästi ulompana merellä (7–8 km) verrattuna perinteisten pintaverkkojen pyyntipaikkoihin. Verkot laitettiin vähintään neljän metrin, mutta mielellään 8–10 metrin syvyyteen. Tavallisesti hylje hukkui niihin, koska eläin ei päässyt painojen takia puskemaan verkkoa pintaan. Edellytys hylkeen tarttumiselle verkkoon oli kova uintinopeus: vain ”kovalla uinnilla” hylje tarttui, kiepsautti itsensä verkon ympäri sotkeutuen ”pussiin”, sillä eläin ei jäänyt koskaan yksin verkonsilmään (tosin joskus saatiin hylje tarttuneena verkkoon ”eturäpilästäään”). Koska verkko painotettiin pinnan alle, tällä verkkotyypillä voitiin pyytää vielä jäi-

⁸⁷ Aruste käsikirj.; Leis 1960; Pilats 1998:14.

⁸⁸ Marttinen & Kilkki 1984:103; kirjoittajan omat haastattelut Puumalassa v. 1987.

⁸⁹ Hepola Antti ja Paavo haast.

den ”seilatessa” Perämerellä. Näin pyyntikausi oli pitempi verrattuna perinteisiin pintaverkkoihin. Koska norppien esiintyminen ja saaliit oli juuri jäiden tullessa parhaimmillaan, pohjaverkkojen käyttöönotto paransi keskimääräisiä saaliita ja oli pintaverkkoja tehokkaampaa pyyntiä.⁹⁰

Yhä 1990-luvulla Simon edustalla hylkeitä on pyydystetty pohjaverkkoilla erikoisluvvin tutkimustarkoituksiin. Tällöin pohjaverkot painotettiin väliveteen niin, että hylkeet eivät niihin hukkuneet: ne voitiin ottaa elävinä ja vapauttaa jälleen merkinnän tai radiolähtetimen asennuksen jälkeen. Pohjaverkkomenetelmän taitajia on jäljellä vain muutama, käytännössä Antti ja Paavo Hepola sukulaisineen.⁹¹

Aitaverkko – mutkaverkko -yhdistelmät

Ainakin Ruotsin puolella Pohjanlahtea käytettiin yleisesti menetelmää, jossa hylkeelle viritettiin suoraan rannasta ulospäin ankkuroitu verkko, jonka päähän on laskettu itse pyyntiverkko (tai useampia). Näin rannan läheisyydessä uinut hylje törmäsi ensin ns. aitaverkkoon ja pelästyneenä lähti uimaan kohti ulappaa törmäten varsinaiseen pyyntiin viritettyyn verkkoon.⁹² Tämä pyyntitapa on identtinen esim. Perämeren lohenpyynnissä käytetyn *kouku-* eli *mutkaverkkojen* käyttötavan kanssa ja se tunnettiin myös Jäämeren ja Vienanmeren hylkeenpyynnissä. Tapaa lienee käytetty myös Suomen Petsamossa, missä joululta ryhdyttiin hylkeen verkko-pyyntiin.⁹³

Muut hyljeverkkotyyppit

Muitakin passiivisia hyljeverkkotyypppejä (eli erilaisia verkkojen viritystapoja) kuin edellä mainitut on todennäköisesti Itämerellä ollut. Verkkoviritelmiä lienee ollut lukuisia silloin, kun rantautuvia ja yöpymään tulevia hylkeitä on pyydetty. Verkot saatettiin laittaa mm. rinnakkain (vieri viereen) riviin rannalta kohti ulappaa, mitä Ruotsin Medelpadin rannikolla kutsuttiin *hagnät*-pyynniksi.⁹⁴

Tarkkaa tietoa ei esimerkiksi ole siitä, millaisia hyljeverkkoja käytettiin 1700-luvulla Tanskan saarilla ja eteläisellä Itämerellä, mistä on useita mainintoja hyljeverkoista,⁹⁵ mutta nämä lienevät aktiivisen metsästyksen liit-

⁹⁰ Hepola Antti ja Paavo haast.

⁹¹ Helle 1979b; Hepola Antti ja Paavo haast.

⁹² Ekman 1910:253.

⁹³ Lehtisalo 1915:8; Bojko käsikirj.; M.Merenluoto käsikirj. b.

⁹⁴ Ekman 1910:253.

⁹⁵ esim. Paludan 1824; Thomsen 1886.

tyviä kirjohylkeen hylkikiviverkkoja ja harmaahylkeen lepäilyluotojen ylläköpöpyynnissä apuna käytettyjä verkkoja.

Passiivisena pyydyksenä hyljeverkko näyttää olleen Tanskan-Saksan rannikolla tuntematon paria kokeilua ja muualta, lähinnä kalatalousviranomaisilta ja -näyttelyistä saatuja vaikutteita lukuunottamatta.⁹⁶

8.4. Muut passiiviset hylkeenpyyntimenetelmät

Hylkeenkoukut (själkrokar)

Eräs vanha passiivinen hylkeenpyyntikeino oli asettaa varsinkin harmaa- ja kirjohylkeen suosimille kallioille tai kiville (*hylkikiville*) kiinteitä *koukkuja* tai porata koukut puutukkiin, joka kaivettiin vesirajaan. Pyyntitapa lienee myöhempi versio aktiivisesta hylkeenkoukkupyynnistä (ks. edellä). Harmaahylkeitä pyydettiin näin kaikkialla Pohjanlahdella,⁹⁷ Ahvenanmaalla, Saaristomerellä, Varsinais-Suomessa, paikoin Suomenlahdella ja Virossa,⁹⁸ sekä Tanskan-Saksan vesillä. Tanskan saarilla ja Saksan Schleswig-Holsteinin rannikolla puutukit koukkuineen kaivettiin joko rantahiekkaan hylkeiden lepopaikoille tai ne porattiin kiviin pohjoisemman Itämeren tyyliin. Pyynti kohdistui myös kirjohylkeeseen.⁹⁹

Väkäsellisiä hylkeenkoukkuja (niminä Ruotsin Alatorniolla *kraaselinkoukut*, Simossa *koukut*, Pyhämaalla *hylkkengougu*; ruotsiksi *krokar*) kiinnitettiin kallioon ja hylkeiden suosimille rantakiville vesirajaan riviin porattuihin (tai *tulikivellä* eli rikillä tehtyihin) reikiin ja koukkujen terävät kärjet taivutettiin maalle päin (kallion tai kiven keskustaa kohti).¹⁰⁰ Näin hylje pääsi koukkujen estämättä nousemaan lepäilypaikalleen, mutta siirtyessään nopeasti veteen esim. ihmistä pakoon hylje joutui pinnan tasossa odottavan koukun pidättämäksi koukun lävistäessä nahan (sanontana esim. Simossa ”kraaseli jää liiveistään kiinni”). Tässä pyynnissä tarvittiin lisäksi *nuija* hylkeen tappamiseen sekä *varpuluuta*, jolla hylkeen veri ja rasva pestiin kiveltä tarkoin pois, jotta seuraava hylje ei epäröisi nousta kivelle.¹⁰¹

⁹⁶ Suhr 1883; Fiedler 1891.

⁹⁷ Knutberg 1755:131; Brännström 1934:276; Masalin 1981:511; Sandström Bo ja Mattila Matti haast.

⁹⁸ Andersson 1945; Gardberg 1950:84; Manninen 1931:78.

⁹⁹ Pontoppidan 1763–81; Thomsen 1886:147–148; Keyland käsikirj. s.18; Söndergaard ym. 1976:18,23. Pyyntitapa oli käytössä myös Jyllannin Atlantin puoleisella rannikolla.

¹⁰⁰ Tengström 1747:10; Luthström Emil haast.; Hämäläinen 1930:32; Leskinen 1931:96; Andersson 1945:202; S.Laurila käsikirj.

¹⁰¹ Mattila Matti haast.

Tengström (1747:10) esitti ahvenanmaalaisten käyttävän näitä koukkuja, mutta Radloff (1795:197) kielsi tällaisen pyyntitavan olemassaolon Ahvenanmaalla. Tapa lienee ollutkin käytössä Ahvenanmaan itäosissa, Saaristomerellä, Varsinais-Suomessa ja Satakunnan rannikolla, missä koukkupyynnin jälkiä on nähtävillä rantakallioissa.¹⁰² Baltian rannikolla ainakin Viron ruotsalaissaarien asukkaat ovat tunteneet tavan.¹⁰³ Pyyntimuodon merkitys oli sen epävarmuuden takia Itämerellä mm. 1700-luvulla hyvin vähäinen ja paikallinen,¹⁰⁴ eikä sitä ei yleensä mainita pyyntikertomuksissa.

Koukkupyynnin teho oli heikko, sillä eläin pääsi koukuista usein kar-kuun ja oppi varomaan heti vastaavia paikkoja. Esimerkiksi Korsnäsin Moikipään kuulu pyyntimies Piira-Kalle viritti sata vuotta sitten koukkuja kallioille huonoin tuloksin, eikä pyyntitapa ollut paikkakunnalla merkittävä.¹⁰⁵

Hylkeenkoukupaikka tarkistettiin yleensä kerran päivässä. Kuitenkin joskus hylje saattoi kitua koukuissa päiväkausia, mikä oli monien mielestä eläinräkkäystä. Tämän takia tapa on tulkittu metsästyslain vastaiseksi Ruotsissa ja Suomessa jo 1800-luvulla, sillä esim. Hailuodon – Iin Ulko-krunnin välisen nk. Tallostenkivikon hylkeenkoukkureiät tiedetään tuho-tun nimismiehen toimesta jo sata vuotta sitten.¹⁰⁶ Vuoden 1934 metsästys-laki kielsi viimeisetkin hylkeenkoukut.

Aikaisemmin harmaahylkeen koukkupyynnin on esitetty rajoittuneen Itämerellä vain Saaristomerelle, Selkämerelle ja Viron länsirannikolle,¹⁰⁷ mutta edellä olevasta käy ilmi sen olleen tunnetun käytännöllisesti katsoen lähes kaikkialla Itämerellä. Koukkupyynti lienee hyvin vanha, jo kivi-kaudella käytetty keksintö. Sitä ovat käyttäneet myös saamelaiset Teno-jokisuulla Jäämereltä jokeen vaeltavia kirjohylkeitä pyydystäessään: koukut asetettiin veteen puutukin päälle.¹⁰⁸ Koukkupyynnistä on tietoja myös Ruotsin länsirannikolta, Norjasta ja Islannista.¹⁰⁹ Viimeisimpänä Itämerellä tätä pyyntitapaa harjoittivat tietävästi Ruotsin Alatornion suomenkieliset pyytäjät 1900-luvun alkukymmeninä.¹¹⁰

¹⁰² esim. Leskinen 1931:96; Andersson 1945:202; Gardberg 1950:85.

¹⁰³ Vuorela 1975:82; Russwurm 1855/II:25.

¹⁰⁴ Knutberg 1755:131.

¹⁰⁵ Masalin 1981:511.

¹⁰⁶ Mattila Matti haast.

¹⁰⁷ Lehtonen 1971:188–189.

¹⁰⁸ Nesheim 1951:327–328.

¹⁰⁹ Nordgård 1903:32; Pettersson 1953:231; Volla 1985:95,102.

¹¹⁰ Luthström, Emil ja Kulju, Bror haast.; vain Kotkan edustan ”teräsvaijerikoukut” 1920-luvulta lienevät nuorempia kuin Haaparannan Kalkkikruunnissa käytetyt ”kraaselikoukut”.

Koukkuköysi

Suomenlahdella Kotkan edustalla hyljekoukkuja käytettiin 1920-luvulla myös vahvassa vaijerissa rinnakkain: vaijeri oli kiinnitetty kallioon rautarenkailla.¹¹¹ Tälle köysi- tai vaijerikoukkupyynnille ei ole tiedetty vastinetta Itämereltä, mutta täsmälleen vastaava pyyntitapa tunnettiin Pohjois-Norjassa, jossa sikäläistä pyyntiä koukkuköydellä harjoitettiin myös maailmansotien välisenä aikana. Köyteen oli kiinnitetty paksuja, sormenvahvuisia rautanauvoja. Koukkuköysi laitettiin hylkikiven ympärille ja myöhemmin sille nousseet hylkeet säilytettiin ampumalla, jolloin ne veteen pyrkinessään tarttuivat koukkuköyteen.¹¹²

Koukkuköysi rationalisoi pyyntiä, sillä kiveen ei tarvinnut porata kuin kaksi reikää. On mahdollista, että pyyntitapa olisi omaksuttu Norjasta Kotkan seudulle, vaikka tästä ei ole tietoa.

Hylkiraudat (själsaxar)

Hylkeenrautoja eli *hylkirautoja* (ruotsiksi *själsaxar*; joskus Merenkurkussa myös *själjörn*, jossa tämä alunperin harppuunaa tarkoittanut sana oli jäänyt pois käytöstä 1800-luvulla)¹¹³ käytettiin Pohjanlahdella nimenomaan Perämerellä ja Merenkurkussa.¹¹⁴ Etelämpänäkin Pohjan- ja Suomenlahdella sekä Saimaalla rautoja käytettiin kokeilun luonteisesti kalastusviranomais-ten ja -yhdistysten vaikutuksesta 1900-luvun alussa.¹¹⁵ Merenkurkussa ja Pohjois-Satakunnan rannikolla raudat olivat käytössä viimeistään 1800-luvun puolivälin jälkeen.¹¹⁶

Hyljerautojen käyttötarkoitus oli kaksitahoista: 1) syksyllä ja talvella hylkeen pyynti, ja toisaalta 2) kalanpyydysten suojaaminen. Erityisesti rautojen pääkäyttöalueella eli Perämerellä viimeksi mainittu oli tärkeintä eli turvata avovesikautena raudoilla lohen-, siian- ja silakanpyydyksiä niitä ryösteleviltä ja repiviltä hylkeiltä. Tämän voi päätellä kuvatuista käyttötavoista ja pyytäjien kertomuksista. Sen sijaan myöhäissyksyn ja alkutalven pyynti oli

¹¹¹ Sakari Pälän muistiinpanot/ Hämäläinen 1930:32; Myös Aalberg 1963:83 mainitsee koukkupyynnin entisajan suomenlahtelaisena pyyntimuotona.

¹¹² Vollen 1985:95.

¹¹³ Sjöberg 1939:170–172; Masalin 1981:511; Sandström Bo haast.

¹¹⁴ Ekman 1910:245; Brännström 1934:276; Lehtonen 1981:45–46; Rechardt käsikirj. Lehtosen luettelemien paikkakuntien lisäksi rautoja on käytetty mm. Kemijokisuulla, jossa kalastustukikohdissa ja museoissa on yhä tallessa hyljerautoja, mutta nykykalastajat eivät tunne enää niiden käyttötapaa.

¹¹⁵ mm. Almkvist 1980:39; Kilkki & Marttinen 1984:100.

¹¹⁶ Näs 1903:6; Lehtosen luettelemien paikkakuntien lisäksi rautoja on käytetty mm. Kemijokisuulla, jossa kalastustukikohdissa ja museoissa on yhä tallessa hyljerautoja, mutta kukaan nykykalastajista ei tunne enää niiden käyttötapaa.

lähes yksinomaista hylkeenpyyntiä. Raudoilla saatiin sekä norppaa että harmaahyljettä. *Kraaselia* pidettiin helpompana pyytää raudoilla, koska se oli ”ah-neempi” käymään syöttinä käytettyjen silakoiden tai muikkujen kimppuun.

Hylkeenpyynti raudoilla (ei kalanpyydysten suojaaminen) tapahtui erityisesti syksyisin, mutta myös jään alta alkutalvella ja keväällä. Parhaat saaliit raudoilla saatiin marras-joulukuussa. Keskisellä Pohjanlahdella pyynti alkoi raudoilla kuten hyljeverkoillakin lokakuun alussa ja päättyi pyyntiin jään alta helmikuussa. Pyytäjät harjoittivat rautapyyntiä muun kalastuksen yhteydessä 2–3 miehisin ”yhtiön”.

Hylkiraudat valmisti paikallinen kyläseppä. Ulkonäöltään ne muistuttivat ketun- tai sudenrautoja, joista ne lienee kehitettykin. Rakenteeltaan ne olivat periaatteessa kaikkialla Pohjanlahdella samanlaiset ”hylkeiden yleis-raudat”, joilla voitiin pyytää sekä norppaa että harmaahyljettä. Viritettynä rautojen sangat eli hammaslevyt muodostivat halkaisijaltaan yleensä 75–95 cm ympyrän. Ainoastaan Perämeren pohjukasta Kemin edustalta on tietoa yksinomaan harmaahylkeelle tehdyistä isokokoisista raudoista. Suurimmat harmaahyljeraudat painoivat (ilman kiinnistysalustaa eli *tuolia*) yli 20 kg ja olivat yli 1,6 m pituiset hammaslevyjen halkaisijan ollessa n. 130 cm.¹¹⁷

Raudat saatettiin laittaa tukevasta köydestä veteen riippumaan syötteen, mutta tavallisesti ne viritettiin erikoisen rakennelman eli ns. *kehän* eli *rautatuolin* (ruots. *stol*) avulla seisomaan merenpohjalle, jopa 10 metrin syvyydelle. Tämä tuoli oli alunperin kivillä ankkuroitu puukehys (myöhemmin rautaa), joka tukevan jalan avulla piti raskaita rautoja pystyssä. Raudat kiinnitettiin tuolin kaareen villalangalla, joka rautojen lauetessa katkesi. Tuolin kaari oli lisäksi verhoiltu takaapäin esim. silakkaverkon palasella, joka kiinnitettiin rautojen kaariin, jotta hylje ei pääsisi syöttikaloihin käsiksi rautojen takapuolelta. Syöttikalat (silakat tai muikut) kiinnitettiin messinkilangasta punottuun laukaisupaulaan, joka oli edelleen yhteydessä laitteen laukaisulukkoon jousineen.¹¹⁸

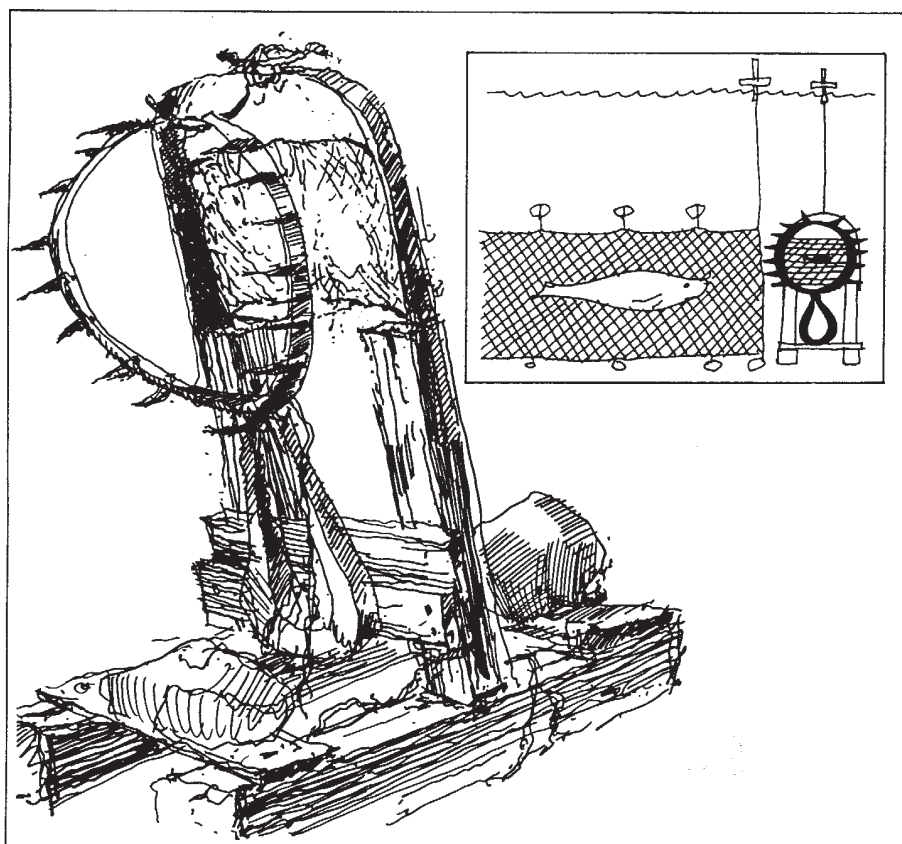
Raudat laskettiin pohjapyyntissä (*tuolilla* pyydetäessä) aina silakka- tai muun verkon jatkeeksi, jolloin ko. verkko toimi ”aitaverkkona”. Raudat oli upotettava niin, että rautojen etupuoli hampaineen kääntyi lasketun verkon päätä vasten ja oli aivan sen vieressä. Kun hylje oli tyhjentänyt aita-verkon ”eikä tule täydellisesti ravituksi, hyökkää se rautojen paulalankaan kiinnitettyjen kiiltävien syöttikalojen kimppuun, josta on seurauksena rautojen nopea iskeminen ja pedon melkein silmänräpäyksellinen kuolema”. Pyyntiympäristöltä edellytettiin suojaisuutta ja riittävää syvyyttä, mutta rautoja käytettiin myös ulkosaaristossa. Tyypillisesti pyynti oli kaikkialla kotivesiltä ja kalastuksen ohessa tapahtuvaa.¹¹⁹

¹¹⁷ KHMA raudat nro 1715, 466.

¹¹⁸ Näs 1903:6–8; Ekman 1910:254; Hämäläinen 1930:12–13; SMMA:n ja KHMA:n hylkiraudat.

¹¹⁹ Näs 1903: 7–9; Ekman 1910:254.

Kuva 70. Hyljerautojen virittäminen veteen kalaverkon jatkeeksi vaati kivillä painotetun ns. tuolin (Gustafsson 1971).

Hylkirautojen määristä on tarkempaa tietoa vain Ruotsin Västerbottenin läänistä, jossa vuonna 1912 arvioitiin olevan noin 150 kpl hylkirautoja. Niillä arveltiin pyydettävän jopa 500 hyljettä vuosittain. Ruotsissa pyynti hylkiraudoilla kiellettiin väliaikaisesti 1912, mutta vapautettiin Norrlannin rannikolla jälleen 1918, ja vuoden 1920 jälkeen se oli luvanvaraista.¹²⁰ Hylkiraudoilla pyydystetyt hyljemäärät olivat 1900-luvun alkupuolella vain muutamia kymmeniä koko Suomessa, käytännössä kaikki Pohjanlahdelta.¹²¹

Hylkeen rautapyynti lienee tullut käyttöön 1700-luvulla, sillä esim. Suomen 1600-luvun arkistolähteistä ei löydy mainintaa hylkeiden rauta-

¹²⁰ Almkvist 1980:39.

¹²¹ Näs 1903:6–9 on kuvannut rautojen käyttöä yksityiskohtaisimmin; myös Ekman 1910:254; Paulaharju käsikirj.; Gottberg 1925:13; Tuomi-Nikula 1982:248.

Kuva 71. Erikokoisia hyljerautoja (Kemin historiallisen museon kokoelmat).

pyynnistä,¹²² eikä siitä kerro 1700-luvun alun Pohjanlahden pyyntikuvauksetkaan, mutta 1800-luvun loppupuoliskolla raudat olivat Perämerellä yleisiä. Tenojoen saamelaisten tiedetään virittäneen ainakin 1800-luvun alkuvuosina sudenrautoja lohijatonsa suojaksi lohien perässä nousevia hylkeitä vastaan; syöttinä käytettiin lohta.¹²³ Viimeisin hyljerautojen versio ja käyttötapa (”tuolissa”) lienee Perämeren–Merenkurkun alueella syntynyt paikallinen keksintö.

Hyljeraudat olivat 1900-luvun alussa käytössä enää muutamain paikoin Pohjanlahdella, ja jäivät myöhemmin työläinä ja heikkotuottoisina kokonaan pois käytöstä. Perämeren pohjoisosissa tällä pyyntimuodolla oli merkitystä lohipyödyksen suojana. Koska kiväärien ja erityisesti kiikarikiväärien yleistyminen helpotti kalanpyödyksillä vierailevien hylkeiden karkottamista ja surmaamista, nopeutti tämä seikka 1900-luvulla eniten sekä *hyljerautojen* että *-merran* käytön loppumista.¹²⁴ Raudat olivat myös vaikeat ja vaaralliset

¹²² Melander käsikirj.:18.

¹²³ Fellman 1847; Itkonen 1948:62.

¹²⁴ Gustafsson 1971:80; Lehtonen 1981:47: Lehtonen ei mainitse sitä oleellista seikkaa rautoista ja hyljehäkistä, että niiden tärkein käyttöfunktio oli kalanpyödyksen suojaaminen. Rautojen ja ”häkin” käyttö liittyykin enemmän kalastuskulttuuriin kuin hylkeenpyyntiin.

käsittelä: Ruotsin puoleisella Perämerellä kerrotaan miehen menehtyneen taitamattomuuttaan rautoihin.¹²⁵

Muualta kuin Itämereltä ei ole tietoja hyljeraudoista (Tenojokea lukuunottamatta). Tanskasta ainoa viite hyljerautoihin löytyy siitä, että 1700-luvun puolivälissä grönlandinhylkeen vaelluksen tuhojen takia tehtiin useita ehdotuksia, miten hylkeitä voitaisiin hävittää: eräänä ehdotuksena mainittiin ketunrautojen virittäminen kiville ja rannoille, mihin hylkeet nousevat maihin.¹²⁶ Kirjoitus jäi nähtävästi vain ehdotukseksi.

Hylkeenrautojen käyttö oli ruotsalais-suomalainen, lähinnä 1800-luvun ja 1900-luvun alun ilmiö. Se levisi ehkä Ruotsista Suomeen ja Perämereltä Selkämerelle. Pyyntitapaa edisti mm. eri petojen rautapyyntineistä 1860-luvulla ilmestyneet vihkoset,¹²⁷ joissa mainittiin sudenrautojen soveltuvuus hylkeenpyyntiin.

Kalanpyydykset hylkeenpyyntivälineinä

Hylkeitä saadaan yleisesti myös kalanpyydyksistä, joita ne tulevat hyödyntämään. Varsinkin turskaryksistä (Tanskan salmissa), isoryksistä, aitaverkoista ja lohiverkoista sekä pitkästäsiimasta saatiin (ja saadaan yhä) hylkeitä. Isorysät ja nykyisin ne korvanneet lohiloukut elävine ja vilkkaasti liikehtivine kaloineen ovat hyviä houkuttelemaan hylkeitä. Kalanpyydykset eivät olleet hylkeenpyyntivälineitä, mutta ne ja hylkeiden aiheuttamat tuhot olivat lähtökohtana myös eräiden hylkeenpyydysten (esim. *kraaselimerta*) kehittämiseen. Tähän viittaa Wijkarin (1707:II:4§) maininta:

”Ne kalastajat, jotka harjoittavat lohenkalastusta kauempana pohjoisessa (= Perämeren pohjukassa), saavat kokea, että hylkeet tekevät tuhoja heidän verkoilleen, mutta he pystyvät myös samaan aikaan vangitsemaan hylkeitä: eräänlainen puukehikko upotetaan veteen, jossa on kala syöttinä. Hylje ottaa houkutuskalan, mutta joutuu vangiksi pyydykseen ja pyyntimiehen saaliiksi.”

Missä hylkeenpyyntiä ei enää juurikaan harrastettu, saatiin silti hylkeitä kalanpyydyksistä. Tämä oli tilanne esimerkiksi Ruotsin Selkämerellä Gävleborgin rannikolla, jossa vuosina 1904–1907 n. 40 prosenttia (eli yht. 179 kpl) hylkeistä saatiin pelkästään isoryksistä, joko elävinä tai kuolleina.¹²⁸ Myös Tanskan vesillä rysäpyynnin sivusaaliina saatiin paljon hylkeitä: esim. 1870-luvulla Itämeren puolelta 20–260 kirjo- tai harmaahyljettä vuosittain.¹²⁹

¹²⁵ Luthström, Emil ja Kulju, Bror haast.

¹²⁶ Nordgård 1903:34.

¹²⁷ Frosterus (Routanen) 1862; Westberg 1863, 1869.

¹²⁸ Wahlroos 1995:85; Ekman 1910:255.

¹²⁹ Söndergaard ym. 1976:18.

Nykyisinkin kalanpyydyksiin hukkuvien hylkeiden määrät ovat merkittäviä: Suomessa jopa satoja harmaahylkeitä ja kymmeniä norppia vuosittain. Suurin osa näistä on nuoria, esim. Viron rannikolla kiinteisiin kalanpyydyksiin hukkuneista harmaahylkeistä noin 80 prosenttia on nuoria.¹³⁰ Saimaalla nuorten norppien hukkuminen kalanpyydyksiin on ollut koko 1900-luvun merkittävä kantaa rajoittava tekijä. Koska saimaannorpan alalajin kanta ei ole muutenkaan suuri, on jo pienikin kuolleisuuden lisäys vaikuttava. Esim. vuosina 1909–1916 Mikkelin läänin tapettujen hylkeiden lukumäärä oli 9–20 yksilöä vuodessa, josta suurin osa oli kalanpyydyksiin hukkuneita, sillä pyssypyynti oli Saimaalla satunnaista.¹³¹

Kun kalanpyydykset ovat olleet uhkana hyljekannalle, on pyritty kehittämään myös pyydyksiä, joihin hylkeet eivät menisi. Tämä ei ole onnistunut ilman, että samalla pyydyksen (esimerkiksi isorysän) päätarkoitusta eli kalan ”ottamista” olisi heikennetty. Sen sijaan esim. Kalajoella on omaehtoisesti sovellettu vanhaa hyljerysämallia siikarysään niin, että hylkeen joutuessa sinne se ei huku vaan voidaan päästää takaisin vapauteen.¹³²

Kraaselimerta ja hyljehäkki (själtina, sälfälla)

Kraaselimertaa (tai *hyljehäkkiä*, ruotsiksi *själtina, sälfälla, sälbur*) käytettiin lähinnä Perämeren pohjoisosissa, mutta Ruotsin puoleisella Pohjanlahden rannikolla siellä täällä (jopa etelään Itägotanmaata, Viron Hiiden- ja Saarenmaata myöten).¹³³ Tällainen pyydys oli 1700-luvulla puurunkoinen, kalasyöttiin perustuva ansaloukku,¹³⁴ joka näyttää syntyneen Perämeren rannikkolohenkalastuksen suojaksi (ks. *Kalanpyydykset hylkeenpyyntivälineinä*). Wijkar (1707) antaa kruunupyyläisenä nimenomaan kuvan, että välinettä käytettiin vain Perämeren pohjoisosissa, mutta 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa pyyntiväline oli käytössä myös etelämpänä.

Tätä pyydystä näyttää olleen käytössä kahta tyyppiä (neliskulmainen *häkki* tai *mertamainen*, pitkulainen pyydys) ja viritystapaa (syvälle laskettu tai matalalle, jopa osittain näkyviin viritetty), minkä takia nämä voidaan

¹³⁰ Soikkeli & Stjernberg 1996:23; Pilats 1989:37–38; Jussi käsikirj.; Anon. 1995: Estonian national report.; Ahvenanmaalla aihetta selvitellet Stjernberg, Stenman & Kulves 1990.

¹³¹ SVT 1909–1916. Saimaannorpan organisoidusta pyynnistä on tieto ainoastaan Anttolasta, jossa suojeluskunta harjoitteli ampumista 1920-luvulla kevätiällä vaalien norppia ja saaden muutamaa saaliiksi, S. ja T. Noponen käsikirj.

¹³² Soikkeli 1996.

¹³³ Ekman 1910:225; Keyland käsikirj.; Brännström 1934:276; Masalin 1981:511; Klein 1930:143; Aruste käsikirj. Eteläisimmät tiedot vaikuttavat kalastusviranomaisien ja -järjestöjen työn tulokselta kuten vastaavasti hylkirautojenkin myöhäinen, 1900-luvun alun leviäminen etelään päin Pohjanlahdelta.

¹³⁴ Wijkar (1707:II:4§).

erottaa eri pyydyksikin. Pyydyksen mekanismi lienee ollut kuitenkin sama: syöttiä hakemaan tullut harmaahylje laukaisi avoimen ylös viritetyn seinän sulkumekanismiin. Häkkiin joutunut hylje hukkuu.¹³⁵

Ruotsissa tallennetut tiedot kertovat neliskulmaisesta, syvälle lasketusta puukehyksisestä häkistä, jonka seinät olivat vahvasta, moninkertaisesta hamppuverkosta tai -köysistä. Koska häkkien runko oli puuta, se jouduttiin painottamaan pohjaan kivillä. Loukun suuseinän alaosa oli rautatangoista tms. painavasta materiaalista, joten se tipahti lauettuaan alas vetäen verkkoseinän kiinni. Hylkeen ottaessa syöttikalan viritetty salpa laukaisi oviseinää pidättelevän nuoran, ja hylje jäi oviseinän sulkeuduttua vangiksi häkkiin. Syöttinä käytettiin lohta, siikaa tai silakkaa. Ruotsin rannikolla häkillä väitetään pyydystetyn myös norppaa, tällöin silakka syöttinä ja silakkoita asetettuna vielä loukun ulkopuolellekin. Pyydys asetettiin 15–25 metrin syvyyteen.¹³⁶

Viimeisenä tällainen loukkupyydys oli käytössä Perämeren koillisosassa Tornion-Kuivaniemen rannikolla. Se oli pitkänomainen *kraaselimerta*, jonka viritys oli edellisen kaltainen. Se laskettiin matalaan (”2 ja ½ syllän”) veteen harmaahylkeiden suosiman karin läheisyyteen. Pyydyksen viereen laitettiin vanha silakkaverkko ”johdinaidaksi” hämäämään harmaahylkeitä luulemaan pyydystä osaksi tavallista kalanpyydystä, johon ne olivat tottuneet. Viimeinen luotettava nimitieto pyydykselle on *kraaselimerta*, myös *hylekatiska*.¹³⁷ Väline on myös *hyljehäkiksi* tai *hyljemerraksi* mainittu (Virossa *hülgemõrdu*), ja siitä on säilynyt yksi pienoismalli museossa.¹³⁸

Suomen Perämerellä pyydys muuttui materiaaleiltaan: jo 1800-luvun lopulla käytettiin rautarunkoisia ”häkkejä”. Näiden häkkien korkeus oli runsaat 2 metriä, pituus alle 4 m, ja leveys 1,5 m. Kemissä eräässä kalastustukikohdassa yhä olevan kraaselimerran runko on tehty kulmaraudasta ja siinä on ollut osittain rautalankaverkkoa; pyydyksen pituus on 3,4 m, leveys 1,2 m ja korkeus 1,5 m.¹³⁹

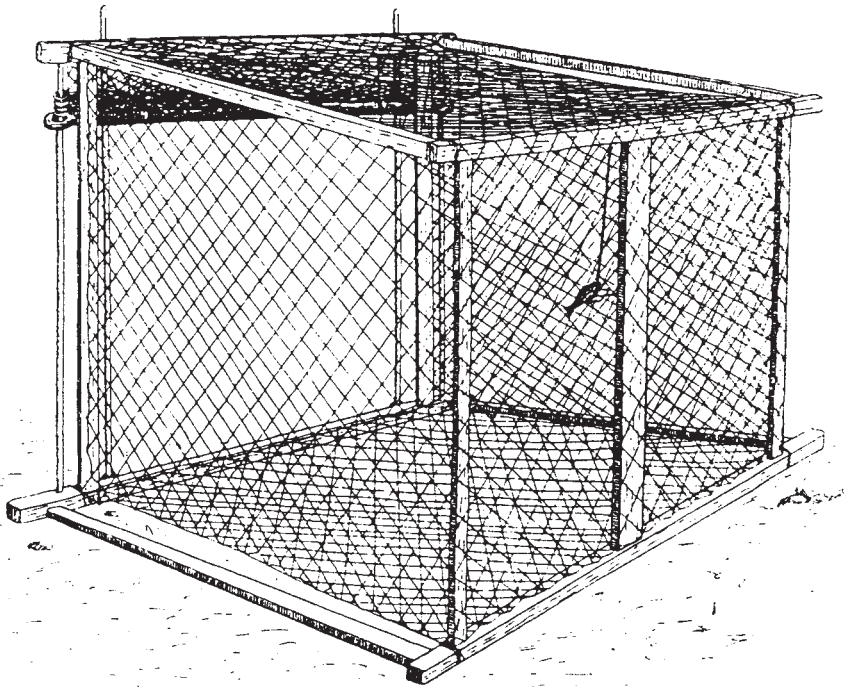
¹³⁵ Nordqvist 1897; Miettunen Esko ja Sotisaari Juhani haast.

¹³⁶ Anon. 1895:58; Keyland käsikirj.:7; Klein 1930:143; Gustafsson 1971:74; Markstedt 1989:164–165.

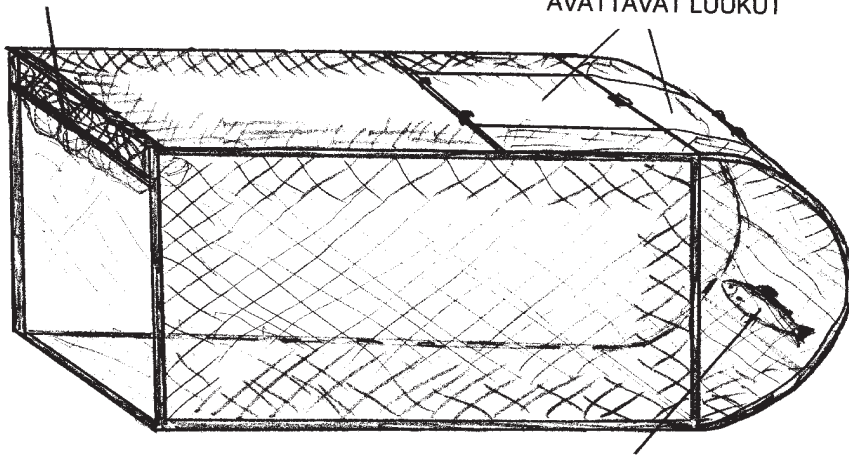
¹³⁷ Nordqvist 1897; Miettunen Esko ja Sotisaari Juhani haast.; viimeisenä tällä 1930-luvulla hylkeitä Möylyn matalikolta pyytäneen kemiläisen Ville Sotisaaren nimityksistä: Partanen Aarne haast. ja Sotisaari Timo haast. Pyyntivälineen käytöstä kalastajilla on erilaisia näkemyksiä, mm. että sillä olisi voitu pyytää useita hylkeitä yhtäikaa (Ylimaunu 1996:204). Tämä ei ole kuitenkaan todennäköistä.

¹³⁸ Lappalainen & Naskali 1995:30 ja Lappalainen 1996:9. Suomen kalastusmuseon hyljemerran pienoismallin alkuperästä tiedetään ainoastaan Perämeri.

¹³⁹ Suomen kalastuslehti 1895:148; kirjoittajan muistiinpanot Kemin kraaselimerran rungosta. Masalin 1981:511 mainitsee myös Korsnäsissä käytetyn ”fällor och burar”; myös Pietarsaaren seudulta on sama perimätieto (Sandström haast.) ja esim. Pyhäjoellaakin oli vielä 1960-luvulla näiden pyydysten puisia kehikoita jäljellä (Tuikkala-Alpo haast.), mutta pyydysten yksityiskohtia ei ole enää tiedossa.

RAUTATANKO JA VERKKO,
JOKA SULKI PYYDYKSEN

AVATTAVAT LUUKUT

SYÖTTIKALA, JONKA OTTAMINEN LAUKAISI
SULKUMEKANISMIN

Kuva 72. Hyljehäkki Gävlenlahdelta (yllä, Ekman 1910) ja kraaselimerta Kemin saaristosta (kirjoittajan piirros). Kummankin pyydyksen sulkeutumisen laukaisi hylje ottamalla pyydykseen laitetun syöttikalan.

”Hyljehäkkiä” on pidetty toistaiseksi ainoassa suomalaisessa tutkimuksessa, jossa se on mainittu, iältään varsin nuorena pyydyksenä¹⁴⁰ Päätelmä perustunee Perämereltä 1900-luvun alusta kirjattuun tietoon rautarunkoisesta hyljehäkistä – vanhempia tietoja¹⁴¹ pyydyksen 1700-luvun puurunkoisista edeltäjistä ei tutkimuksessa ole mainittu. Puurunkoisena pyydys saattaa olla paljon 1700-lukua vanhempi, ehkä keskiaikainen.

Kraaselimerta vaati laskemisessa ja kokemisessa 4–5 miehen työpanoksen ja kaksi venettä. Koska sen tehtävä oli lähinnä lohirsyä ja -katiskoja verottavien harmaahylkeiden poisto, sen tuotto hylkeenpyydyksenä oli vähäinen. Myös pyydyksen käyttöaikana eli kesällä harmaahylje oli laihimmillaan, joten rasvansaantikin oli saalishylkeistä vähäistä.¹⁴² Näistä syistä pyydys on nähtävä paikallisena suojakeinona Perämeren rannikon muutenkin erikoiselle, kiinteisiin pyydyksiin perustuvalle lohen ja siian kalastukselle. Pyydys oli käytössä esimerkiksi Ruotsissa 1900-luvun alussa vain Perämerellä Skellefteån edustalla, Selkämerellä Medelpadin rannikolla ja pari kappaletta Gävleborgin lähellä sekä etelämpänä Itägötanmaan rannikolla (todennäköisesti vain yksi).¹⁴³ Suomessakaan sen käyttö ei liene ollut runsaampaa.

Hylkeenkuopat ja muut keksinnöt

Edellisen kaltaisia passiivisia hylkeenpyydyksiä oli ehkä muitakin, mutta niistä ei ole jäänyt tietoja. Kuitenkin hyödyn aikakaudelta 1700-luvulta on eräitä kokeiluja tiedossa. Esim. Härnösandin edustan hyljeluodoilla rakennettiin, osin myös lohkaistiin kallioon ainakin pari keinotekoista *hylkeenkuoppaa* (*skälgraf*), joiden leveys oli 3, pituus 4 ja syvyys 4 kyynärää. Päälle voitiin laittaa kiikkulautamainen, rautatangon varassa toimiva pettava puukansi tai pinnan peittävä ohut hiekkakivilaatta, joka murtui harmaahylkeen painosta ja pudotti hylkeen kuoppaan. Kuopan reunat voitiin rakentaa myös puusta niin, ettei kuoppaan pudonnut hylje päässyt pois. Sen sijaan ”kannelle” pääsyn varmistamiseksi luoto kivettiin hylkeiden nousulle sopivan loivaksi.¹⁴⁴

Hyödyn aikakauden tuotteiksi voidaan nimittää myös paria muuta kuriositeetiksi jäänyttä keksintöä, joilla ei ollut käytännön merkitystä. Em. *hylkeenkuoppien* innoittamana Knutberg (1755) ideoi Ruotsissa hyljeluo-dolla kokeiltavaksi myös *itsestään laukeavaa terää*; laite olisi kiinnitetty vesi-

¹⁴⁰ Lehtonen 1981.

¹⁴¹ varhaisin maininta pyydyksestä on Wijkarilla (1707:II:4§) ja seuraava Abraham Hulphersin kuvauksessa Skellefteån pitäjältä 1780-luvulta.

¹⁴² Nordqvist 1897.

¹⁴³ Ekman 1910:254–255; Klein 1930:143.

¹⁴⁴ Knutberg 1755.

rajaan rautarenkain. Laitteen mahdollisista käytännön kokeiluista ei ole tietoa. Vastaavaa, hieman myöhemmin käytäntöön kehiteltyä tanskalaista ”katapulttikeksintöä” nimitettiin ”sota-aseeksi hyljepetoja” vastaan. Mars-talilainen seppä Mester Claus kehitti tämän rautarunkoisen, taittuvalla rungolla ja kolmella harppuunankärjellä varustetun ”harppuunakatapultin” (niminä *cataputte* tai *selmaskinen*). Hän sai keksinnöstään Tanskan kuninkaallisen maatalousseuran palkinnon vuonna 1776. Katapultti laukaistiin metsästäjän vetämänä pitkällä nuoralla piilosta, ja sen harppuunoiden sanottiin lävistävän kaikki tunnetut eläimet. Se viritettiin hylkeen käyttämän lepokiven viereen.¹⁴⁵

Koska missään lähteissä ei ole tarkempaa tietoa em. keksintöjen laajemmasta käytöstä tai merkityksestä, ne ovat nähtävästi jääneet paikallisiksi ja lyhytaikaisiksi kokeiluiksi tai ideoinneiksi edustaen aikakautensa suhtautumista hylkeisiin. Myöhemminkin tällaista on harjoitettu: esimerkiksi Saimaalta on tieto kookkaasta, syötillä varustetusta koukusta, jota käytettiin kalaverkon lähellä sekä pyyntikeinona ja houkuttelemassa hyljettä pois verkosta. Tämänkään keinon menestyksestä ei ole tietoa.¹⁴⁶

Hyljerysät

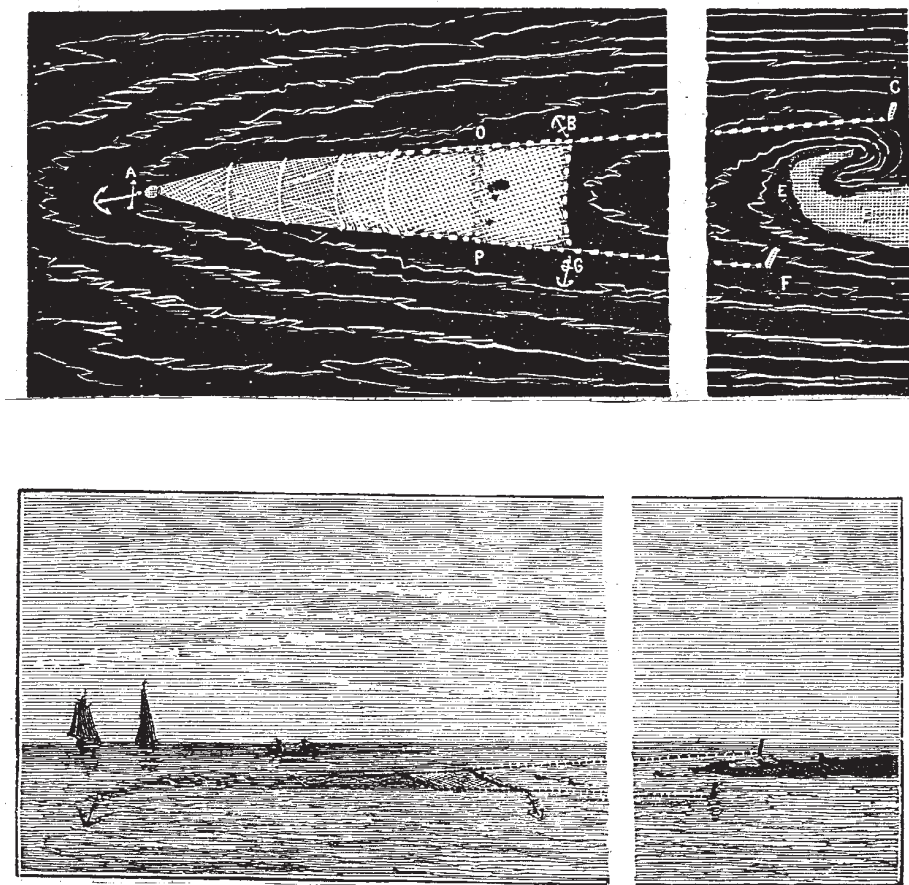
Koska hylkeitä saatiin kalarysistä ja ne repivät pyydyksiä, kalastajat rakensivat ainakin Tanskan Lollandin-Mecklenburginlahden vesillä, Laatokalla ja Perämerellä rysäpyydyksiä myös hylkeille vahvasta hampusta tms. köydestä, jotta hylkeistä päästiin eroon.

Mecklenburginlahdella Lollandin eteläpuolisen Rödsandin kuululle hyljesärkälle kehitettiin 1840-luvulla *hyljerysä*, jonka käyttö oli merkittävää satakunta vuotta. Sen tekivät pari paikallista kalastajaa päämääränään hyljepyydys, jota ei tarvinnut kokea kuin joka kolmas tai neljäs päivä ja että se oli kestävä. Kehitystyö johti hämmästyttävän tarkasti Perämeren isorysää muistuttavaan ratkaisuun, josta vain ns. aitaverkko oli poissa: tätä korvasi kapea hiekkasärkkä, sillä pyydys laskettiin mieluiten särkän kärkeen. Nelivanteinen, n. 4,5 m pitkä, 2,1 m korkea rysä oli solmittu niin, että hylkeen pää mahtui juuri sen silmästä, mutta se ei pystynyt rikkomaan sitä tai saamaan eturaajojaan samanaikaisesti läpi. Rysä oli painotettu ankkurikivillä niin, että hylkeet hukkuivat: rysän katetun ”eteisen” tuli olla matalassa reilun metrin syvyisessä vedessä, kun peräosa, johon hylkeet hukkuivat, oli noin 3 m syvyisessä paikassa. Potkujen pituudet olivat n. 120 m ja 140 m. Paras saalis pyydyksestä oli 25 hyljettä yhdellä kertaa, mutta ilmoitetussa

¹⁴⁵ Söndergaard et al. 1976:17,23; Volla 1985:107.

¹⁴⁶ Kilkki & Marttinen 1984:100.

Kuva 73. Mecklenburginlahden Rödstrandin hyljerysän ankkuroimistapa. Ks. tarkemmin teksti (Fiedler 1891).

luvussa täytyy olla mukana esim. potkuverkkojen ympäröimältä karsinaluueelta mahdollisesti ammutut eläimet, sillä alkuaikoina pyyntiä todennäköisesti harjoitettiin myös aktiivisena metsästyksenä ja ajamalla hylkeitä särkältä kohti pyydystä. Joka tapauksessa noin vuosina 1850–1890 1–2 tällaisesta hyljerysästä saatiin Rödstrandilla keskimäärin noin 100 hyljettä vuodessa. Pyyntikausi oli erityisesti loppuvuosi lokakuusta lähtien.¹⁴⁷

Rödstrandin hyljerysä lienee jatkoa jo 1700-luvulla Schleswig-Holsteinin rannikolla tunnetusta hyljerysästä (toisen Rödstrandin rysänkehittäjistä sano-

¹⁴⁷ Fiedler 1891; Söndergaard ym. 1976:23,25,33.; Tauber 1882:98. Ainoastaan Tanskassa hyljerysä on mainittu myös metsästyslaissa: sen käyttö kiellettiin lain uudistamisen yhteydessä vuonna 1967.

taankin muuttaneen Saksasta). Schleswigin hyljerysistä tiedetään, että se oli iso verkkorysä ja että syöttinä käytettiin elävää turskaa ja että se oli ankkuroitu perästään kuten Rödsandin rysä.¹⁴⁸ Muualta eteläiseltä Itämereltä ei ole tietoa hyljerysistä.

Pohjanlahden rannikolla rakennettiin myös sellaisia lohiryysiä, jotka kestisivät hylkeiden hyökkäykset ja toisaalta niistä voitaisiin samalla saada hylje saaliiksi. Pyydys oli muunnos lohen- tai siiankalastukseen käytetystä isorysistä. Tällaista nimeltään *hyljerysää* käytettiin ainakin Perämerellä Kemi-Tornion saaristossa: suuosia lukuunottamatta rysä oli poikkeuksellisen tukevaa tekoa ja solmittu tavallista lohiryysiä vahvemmassa hampusta, peistään kaksinkertaiseksikin. Sillä pyydettiin lohta, mutta se laitettiin sellaiselle lohiryysipaikalle, jolla tiedettiin hylkeiden aiheuttavan vahinkoja pyydyksille.¹⁴⁹ Myös Selkämerellä Luvian rannikolla Lännen Nauloilla käytettiin hyljerysää, johon hylkeet aina hukkuivat. Sen rakennetta ei tarkemmin muisteta, mutta hylkeiden mahdollisuus tehdä rysän sisältä päin reikä oli ehkäisty (kuten myös alatorniolaisessa mallissa).¹⁵⁰

Isorysä oli 1800-luvulla Perämeren koillisosassa kehitetty kalanpyydys. Se levisi pyydyksen laillistamisen jälkeen 1900-luvun alussa etelämmäksi. Yhdessä tämän kehityksen ja tapporahan käyttöön tulemisen kanssa lienevät em. hyljerysät kehittyneet. Hylkeiden täysrauhoitusten aikana 1990-luvulla isorysistä kehiteltiin Kalajoella vastaava siikarysä, jossa rysään joutunut hylje säilyi elävänä, kun rysä viritettiin osaksi tai puoliksi vedenpinnan yläpuolelle.¹⁵¹ Kalastuksen kannalta tämän rysänlaittotavan heikkous on se, että rysän tulisi olla aina vedenpinnan alla muuten isojen lokkien hakatessa saaliskalat. Tavallisessa rysänlaittotavassa hylkeelle ei jää siten mahdollisuutta pysyä rysässä hengissä.

Myös Viron luoteisrannikolta on tieto hyljerysän kokeilusta, mutta sen käytöstä sanottiin luovutun, koska se ei kestänyt myrskyjä.¹⁵² Myöhemmin Neuvosto-Virossa Hiidenmaan kalastuskolhoosissa käytettiin myös jonkinlaisia hyljeryysiä.¹⁵³ Nähtävästi venäläiset tai inkeriläiset kalastajat rakensivat 1800-luvun lopulla Laatokan etelärannalla rysä, *maatkoja* norpankestäviksi, mutta ne eivät olleet hylkeenpyydyksiä.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Schleswig-Holsteinische Provinzialberichte 1787–1788/ Thomsen 1886:147.

¹⁴⁹ Pauli Dunder haast.: Alatorniolla hyljerysän käyttäjä oli lohenkalastaja Kustaa Snicker, joka piti hyljerysänsä ulkosaaristossa Sarven vesillä 1900-luvun alkupuolella.

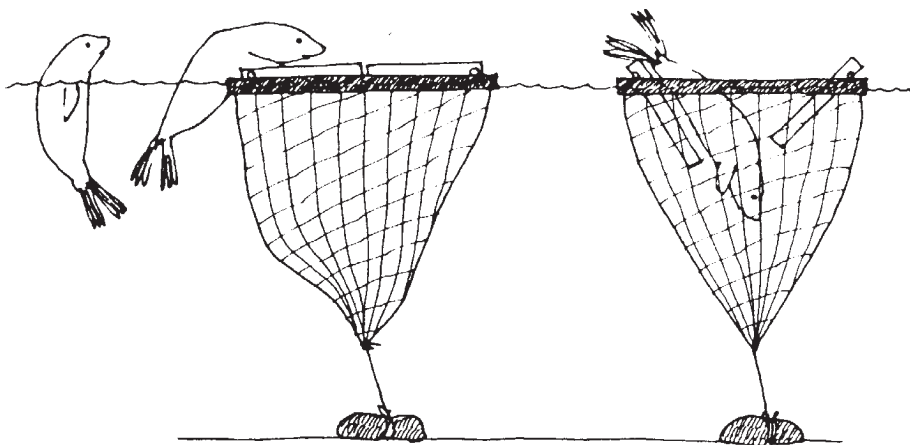
¹⁵⁰ Wahlroos 1995:87.

¹⁵¹ Soikkeli 1996. Mainittu kalajokelaisen Tapani Pirkolan ”uusi” keksintö on siis identtinen aikaisempiin hyljeryysiin verrattuna, mutta viritämistapa erilainen ja kalastajan saaliin optimoinnin kannalta ongelmallinen.

¹⁵² Andersson 1932:77.

¹⁵³ Pilats 1998:14.

¹⁵⁴ Laatokalta: Marttinen Iivo käsikirj.; Koponen 1986:211; vrt. Nordqvist 1896.

Kuva 74. Ns. hyljeloukku tai -pussi (sälkätte) Söderbergin (1972b) mukaan.

Hyljeloukku (sälkätte, sälstock)

Hyljeloukuksi nimitettiin Perämerellä pyydystä, jonka kehittivät 1920-luvun alussa Markstedtin veljekset Västerbottenin rannikolla. Siinä käytettiin hyväksi norpan mieltymystä etsiä kivi tai ajelehtiva tukki lepopaikakseen: pinnalla näkyvä 3–4 metrinen puu olikin salakavalasti alaspäin avautuva puukansi, joka hylkeen painosta avautui sulkien eläimen vahvalla verkolla ympäröityyn pussiin. Pussi mainitaan n. 3 metrin syvyyseksi. Se ankkuroitiin aavalle merelle, ja sillä saatiin norppa useimmiten elävänä, joskus neljäkin kerralla. Keksintö levisi 1900-luvulla Ruotsin Selkämeren rannikolla ja sitä käytettiin 1960-luvulle asti, mutta pyyntimäärät olivat pieniä.¹⁵⁵

Tieto keksinnöstä levisi jo vuonna 1933 Suomeen Masalinin kuvattua sitä kirjassaan. Yksittäisiä kokeiluja tehtiin Pohjanmaallakin: tukeista tehdyä välinettä moitittiin painavaksi ja myrskyssä ankkuriköysi katkesi tai irtosi, minkä takia pyydys ei yleistynyt, vaikka sillä joku hylje saatiinkin. *Hyljeloukku* oli käytössä ainakin Kalajoella toisen maailmansodan jälkeen.¹⁵⁶ Pohjoisimpana välinettä kokeiltiin Haaparannalla, mutta vähäisen saaliin takia sen käytöstä luovuttiin.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Vierimaa Jouko haast.; Masalin 1933:64; Gustafsson 1971:79,88; Markstedt 1989:165.

¹⁵⁶ Sandström Bo haast.; Jouko Vierimaa haast.

¹⁵⁷ Luthström, Emil ja Kulju, Bror haast.

Pitkäsiima hylkeenpyyntivälineenä

Suomenlahden ja Laatokan kalastuskulttuuriin liittyvä lohien ja taimenen pitkäsiima oli käytössä myös hylkeenpyynnissä. Siiman koukkuihin kiinnitettiin syöttikala: sillä voitiin pyytää samanaikaisesti sekä em. lohikaloja, mutta myös hylkeitä. Hylkeitä yritettiin pyytää pitkäsiiman lohikoukuilla ainakin Suomenlahden Seiskarissa: parhaana syyspäivänä yksi mies veneineen saattoi saada neljäkin norppaa.¹⁵⁸

Laatokalla syksyinen lohienpyynti pitkäsiiman avulla tuotti sivusaaliina joskus myös norppia: esim. vuoden 1929 tilaston mukaan Suomessa 26 koukkupyödykseen tarttuneesta hylkeestä 23 oli saatu Laatokalta, loput kolme norppaa Saimaalta. Tuona vuonna pitkäsiimalla ei saatu muualta hylkeitä.¹⁵⁹

Muita tietoja ei pitkäsiiman käytöstä hylkeenpyyntiin ei ole säilynyt. Kyseisessä kalastustavassa hylkeen aiheuttamat vahingot ovat merkittäviä: tästä innovaatio hylkeenpyyntiin lieneekin saanut alkunsa. Todennäköisesti pitkäsiiman käyttö yksinomaiseen hylkeenpyyntiin oli vain paikallinen keksintö. Esimerkiksi Suomen Perämerelle pitkäsiima tuli kalastuskäyttöön koeluontoisesti 1930-luvulla ja toisaalta 1940-luvulla siirtolaiskalastajien mukana Laatokalta ja Petsamosta. Pyyntimuoto oli käytössä Perämerellä vain hetken: yhtenä syynä pitkäsiimakalastuksen heikkoon tuottoon ja hylkäämiseen mainitaan nimenomaan hylkeet, jotka verottivat saaliin.¹⁶⁰ Itse hylkeenpyyntiin siimaa ei tiedetä Pohjanlahdella tai muualla Itämerellä käytetyn.

Haulikkoansa

Suomenlahden Seiskarissa kehitettiin jäältä tapahtuvaan hylkeenpyyntiin myös *haulikkoansa*. Pyssyn piipun sisään oli haulien tilalle asennettu rautarassi, johon puolestaan harppuuna köysineen oli kiinnitetty. Ase oli viritetty norpan henkireiän päälle siten, että hylkeen tullessa hengittämään haulikko laukesi ja hylje sai harppuunan köysineen kuonoonsa. Tämä pyyntiväline osoittautui kuitenkin vaaralliseksi, sillä koirat pyrkivät laukomaan jäälle viritettyjä haulikoita, joten keksintö ei levinnyt yleisempään käyttöön.¹⁶¹ Kokeilu lienee tapahtunut 1900-luvun alussa.

¹⁵⁸ Erä-Esko 1949:81,84.

¹⁵⁹ Gottberg 1930:106.

¹⁶⁰ mm. Tuomi-Nikula 1982:113–114; A.Partanen haast.

¹⁶¹ Erä-Esko 1949:77.

Hylkeiden myrkyttäminen

Hylkeitä on pyydystetty myös *myrkyttämällä* (useimmiten strykniinillä). Tämä oli ilmiönä vasta 1900-luvun alun keksintö. Myrkky pyöriteltiin kotonan esim. kynttilän steariinin sisään palloiksi; myös särjen kuivattuja ilmarakkoja käytettiin ”myrkkypusseina”.¹⁶² Esim. pienen siian niskaan tehtiin haava, johon pantiin ”ketunpilleri”. Sitten haava sidottiin kiinni ja siika sidottiin kiinni kalarysän silmään, pää ulospäin. Rysän suu sidottiin kiinni, ettei hylje päässyt sen sisään. Kun hylje söi siian, se kuoli ja ajautui aikanaan maihin. Valtio tuki myrkytystoimia Suomessa ja kalastajainseurat saattoivat saada avustusta tähän tarkoitukseen. Esim. Suomenlahdella Tammion kalastajainseura sai vuonna 1912 200 markkaa käytettäväksi harmaahylkeen hävittämiseen myrkyllä. Suomessa tapettiin myrkyttämällä vuosittain kuitenkin vain muutamia hylkeitä 1920–30-lukujen tilastojen mukaan.¹⁶³

Tämän pyyntitavan tarkoituksena oli ensisijaisesti eliminoida kiusalliset, pyydyksillä käyvät harmaahylkeet, sillä takeita hylkeen saamisesta ei luonnollisesti ollut. Ruotsissa myrkyttäminen oli lähinnä Norrlandin rannikolla käytettyä, ja siihen tarvittiin erityinen lupa. Ruotsissa menetelmällä ei katsota olleen merkitystä ja sen käyttö loppui 1940-luvulla. Sen sijaan Suomen Perämerellä hylkeiden myrkyttämistä jatkettiin – useimmiten luvattomasti – 1970-luvulle asti. Myrkyttämiskohde oli poikkeuksetta harmaahylje.¹⁶⁴

Muualta maailmasta tietoja samanlaisesta harmaahylkeiden myrkyttämisestä on lähinnä Brittein saarilta, jossa tapa oli yleinen ja tehokas aina vuoteen 1970 asti, jolloin strykniinin käyttö tähän tarkoitukseen kiellettiin.¹⁶⁵

Muut hylkeiden vähentämis- tai karkottamiskeinot

Kiinteiden lohirsien suojaksi ja hylkeiden karkottamiseksi Suomen puoleisella Perämerellä käytettiin myös seuraavaa keinoa: petroolissa tms. öljyssä kastettu kangastullo sytytettiin palamaan ja kiinnitettiin lohirsän vaaajaan. Pitkään savuavan ja öljylle haisevan tullen sanottiin pitävän tehokkaasti hylkeet poissa rysän luota usean päivän ajan. Tätä karkotusmenetelmää käytettiin ainakin Iin kalastajien keskuudessa 1900-luvun alkukymmeninä.¹⁶⁶

¹⁶² Posti Mauno ja Stark Antti haast.

¹⁶³ Leskinen 1931:96; Aalberg 1968:212; Gottberg 1925, 1930, 1935.

¹⁶⁴ Almkvist 1980:40; Posti Mauno ja Stark Antti haast.

¹⁶⁵ Bonner 1982b:120.

¹⁶⁶ Tiiri Erkki haast.

Saimaalla hylkeitä karkotettiin vielä 1970-luvulla tietyiltä kalavesiltä kaatamalla jäteöljyä hengitysavantoihin. Näin saatiin hylje siirtymään ainakin vähäksi aikaa toisaalle.¹⁶⁷

---

¹⁶⁷ Kilkki & Marttinen 1984:101; kirjoittajan omat haastattelut Saimaalla v.1986.

III osa

Ihminen–hylje -suhde

9. Ihmisen hyljesuhde

Ihmisen ja hylkeiden suhdetta voidaan tarkastella lähtien neljästä ympäristöhistoriallisesta näkemyksestä (järjestys toisistaan riippumaton, tässä käsitelyjärjestys). Näiden mukaan hylkeet voidaan nähdä ihmisen

- materiaaliressurssina,
- osana luomakuntaa¹ tai ekosysteemiä, jolloin niillä tunnustetaan olevan oma, ihmisestä riippumaton aineeton arvonsa, sekä
- kilpailijana. Näiden lisäksi hylkeillä on tiettyä
- symboliarvoa.

Jääkauden jälkeen hylkeillä ei ole ollut Itämeren altaalla muita merkittäviä saalistajia kuin ihminen. Muilla pohjoisilla merillä jääkarhu ja esim. miek-kavalas ovat tärkeitä hylkeisiin erikoistuneita saalistajia, joilla on edelleen suuri merkitys *predaattori-saaliseläin* -suhteessa ja tämän evoluutiossa. Aikoi-naan Itämerellä eräät maapedot (susi, naali, kettu) ja linnut (merikotka, ehkä korppikin) ovat tappaneet myös hylkeenkuutteja, mutta tämä on ai-nakin historiallisella ajalla ollut hyljekannoille merkityksetöntä.

Hylkeiden ja ihmisen suhde Itämeren altaalla on riippuvainen fyysisistä ja ekologisista olosuhteista. Meren tai vesistön biologinen tuottavuus, ajal-lisesti ja paikallisesti vaihtelevat ravintovarot (eri kalakannat) ovat luoneet hylkeille hyödynnettävän biologisen resurssin. Fyysisistä olosuhteista mm. jään määrä talvisin on jäälle kuuttiville hyljekannoille erittäin tärkeä, mikä korostuu myös ihmisen ja hylkeiden välisessä predaatiosuhteessa. Kumpi-kin on ravintoverkoissa ns. huippupeto. Ihmisen tapoja hyödyntää toisia eläinlajeja voidaan luokitella eri tavoin ja tilanteita, jossa mereisten resurs-sien hyödyntäminen on kehittynyt, on useita.²

9.1. Hylje ihmisen resurssina ja hyljetuotteet

Risa eli liha

Esihistoriallisena aikana merinisäkkäät olivat tärkeä ravinto- ja materiaali-resurssi. Ihmisen perinteiset tavat hyödyntää hyljetä ovat *ravinnoiksi* käyttä-

¹ tässä ekosysteemiä vastaava kristillinen käsite.

² ihmisestä mereisten luonnonvarojen predaattorina ja tähän johtaneista olosuhteista mm. Yesner 1980.

Taulukko 4. Hylkeiden tai niiden osien hyötykäyttö Itämerellä. Taulukko on laadittu yleistäen koko Itämeren alueelle eri lähteiden pohjalta ja tiedot kuvaavat sekä esihistoriallista että historiallista aikaa, käytännössä 1900-luvun alkupuolelle saakka. XXX = yleistä, XX = melko yleistä, ei kuitenkaan kaikkialla, X = harvinaista tai vähemmän tunnettua, + = satunnaista tai yksittäistä, ? = ei tietoa tai joka tapauksessa hyvin harvinaista.

Käyttötapa	Hylkeenosa/Yksilö	Harmaahylje	Norppa	Kirjohylje
Ruokana:	Aikuisen liha	XX	XXX (koiras: +)	XX
	Kuutin liha	XXX	XXX	XXX
	Maksa	XX	XXX	X
	Munuaiset	X	XX	?
	Keuhkot	+	X	?
	Veri	XX	XX	XX
	Aivot	+	+	?
	Suolet	?	+	?
	Raajat (nahka ja tyvilihakset)	XXX	XXX	XXX
	Rasvakerros	+	+	?
Juomana:	Veri (tuore)	XXX	XXX	X
Poltto- tai valaistusaineena:	Rasva, keitetty öljy (traani)	XX	X	XX
	Luut	+	?	?
Vaatetukseen tai jalkineisiin:	Nahka	XXX	XXX	XXX
	Raajat nahkoineen	X	XX	?
Nahkojen käsittelyyn:	Rasvakerros (traaniöljy)	XXX	XXX	XXX
Kotitarve-esineisiin:	Luut (leikkikalut, koriste-esineet, korut)	?	?	?
	Nahka (hihnat, köydet, nahkapäälliset)	XXX	XXX	XX
Aseet, työkalut pyydykset:	Luut (harppuunan terät, veitset)	?	?	?
	Nahka (verkot, köydet)	X	X	?
Lääkkeeksi:	Rasva, traaniöljy	X	X	?
	Kuolleen hylkeen rasva (monikäyttöinen lääkeaine)	XX	XX	?
Voiteluaineiksi:	Rasva t. öljy eri tavoin valmistettuna	XXX	XXX	XXX

minen sekä *nahan* ja *rasvan* talteenotto eri tarkoituksiin. Ravintona käytettiin erityisesti poikasia. Aikuisia hylkeitä myös syötiin, mutta niiden liha ei ole niin hyvää kuin kuuttien. Muihin Itämeren alueen esihistoriallisen ajan ravintolähteisiin verrattuna hylkeen liha oli energiapitoisinta,³ minkä takia se on ollut tärkeää ihmisten lämpötaloudelle kylmässä ilmastossa.

Useissa pohjoisissa kulttuureissa hylkeenlihaa on pidetty terveyden lähteenä. Hylkeenliha ja sen jakaminen ovat muodostaneet koko pyyntiyhteisön fyysisen ja henkisen hyvinvoinnin lähteen. Tästä ovat yhä esimerkkeinä mm. pohjoisen Kanadan inuitien ja Alaskan yupikien käsitykset hylkeenlihan ylivertaisesta merkityksestä ja terveellisyydestä verrattuna muihin ravintoaineisiin.⁴

Hylkeenlihaan perustuva ruoka sisältää tyypillisesti vähän tyydyttyneitä rasvahappoja ja hiilihydraatteja, mutta paljon proteiineja, tyydyttämättömiä rasvahappoja sekä eräitä hivenaineita (rauta, sinkki, kupari, kalsium) ja vitamiineja (A, C ja D). Hylkeenliha on proteiini-, rasva-, hivenaine- ja vitamiinikoostumukseltaan ravinto-opillisesti terveellisempää kuin maanisäkkäiden liha: nautanlihaan verrattuna hylkeenlihassa on painokiloa kohti noin kaksi kertaa enemmän proteiineja, kalsiumia, fosforia, rautaa, C-vitamiinia, tiamiinia ja riboflaviineja. Esimerkiksi inuitien siirryttyä nykyisin käyttämään muualta tuotettuja lihajalosteita hylkeenlihan sijasta erilaiset puutosoireet ja sairaudet ovat yleistyneet.⁵

Hylkeestä saatu ravinto oli merkityksellistä vielä 1900-luvun alkupuolella Itämeren saaristolaisille kevättalvella, jolloin muita proteiinipitoisia ruoka-aineita oli vähän saatavilla. Kaikilta Itämeren hylkeenpyyntialueilta – muissakin suhteissa erikoislaatuista Laatokkaa ja Saimaata lukuunottamatta – on tietoa hylkeen lihan, veren, sisälmysten tai ihran käytöstä ravintona.⁶

Hylkeen liha oli tärkeää ruokataloudessa esim. kivikaudella keittopaikkojen luulöytöjen perusteella. Esimerkiksi Yli-Iin Kierikin ”pyyntikylän” palaneesta luumateriaalista on jopa 97 prosenttia hyljettä.⁷ Kyse on nimenomaan ruoaksi käytetyistä norpista, sillä pelkän hylkeen rasvakerroksen hyödyntämiseksi hylkeenlihoja (ja -luita) ei tarvitse keittää tai polttaa, vaikka epäilemättä myös rasva otettiin talteen. Epätodennäköistä on, että hylkeenluilla olisi ollut suurta merkitystä polttoaineena tai niiden polttaminen olisi liittynyt riitteihin.

Keskiajalla Itämeren alueella hylkeenlihan syömiselle tuli vaikeuksia: katonlinen kirkko ei sallinut liharuokia kevättalven paaston aikaan, joka oli hylkeenpyynnin parasta aikaa. Papisto kuitenkin taipui rinnastamaan

³ Nunez 1990b:48.

⁴ mm. Borré 1994.

⁵ Borré 1986,1990; Anon. 1995b:23–24; Helms 1997.

⁶ esim. Lehtonen 1973:197; Gustafsson 1971:93–95.

⁷ lehtori Pentti Koivusen suull.ilm. 23.1.1996.

Taulukko 5. Hylkeenlihan ja nykyisen keskimääräisen eurooppalaisen liharuonan (sikaa 70 %, naudanlihaa 18,5 %, kanaa 11,5 %) ravintotaloudellinen vertailu. Kilo hylkeenlihaa sisältää vähemmän rasvaa ja tyydyttyneitä rasvahappoja, mutta enemmän proteiineja, monityydyttämättömiä rasvahappoja sekä vitamiineja ja hivenaineita nykyiseen eurooppalaiseen liharavintoon verrattuna (Helms 1997).

	Energiaa (kJ)	Proteiineja (g)	Rasvaa (g)	Tyydyt- ettyjä (S) rasvoja (g)	Monityy- dyttämät- tömiä (P) rasvoja (g)	P:S suhde
Hylkeenliha						
1 kg	8 050	250	100	16	22	1,38
Eurooppa- lainen liharuoka						
1 kg	10 000	170	185	75	20	0,26

Ruotsi-Suomessa hylkeenlihan kalaan, joten sitä voitiin paastonaikaan syödä kirkollisen esivallan siunauksella. Kirkon taipuminen tulkitsemaan hylkeen kalaksi on selvä merkki hylkeenlihan ja -pyynnin suuresta merkityksestä keskiajalla Ruotsin alueella (vastaava tieto on myös Islannista), sillä Tanskan, Norjan ja Keski-Euroopan piispojen tulkinta ei sallinut tällaista.⁸ Olaus Magnuksen (1555) selitys – oikeammin puolustelu – muusta katolisesta maailmasta poikkeavaan tulkintaan perustui siihen, että ”hylkeet pakenevat veteen kalojen tapaan niitä ahdistettaessa”, minkä takia papisto oli sallinut poikkeuksen paastosäntöön. Hylkeenliha säilöttiin ja myytiin tuolloin isoissa tynnyreissä.⁹ Vaikka hylkeenlihaa syötiin, se ei enää historiallisella ajalla muodostanut missään Itämerellä koko ruokatalouden perustaa kuten inuiteilla.

Hylkeenlihan merkitys ruokana väheni ilmeisesti vähitellen. Vielä 1700-luvulla Pohjanmaan rannikolla hylkeenlihoja suolattiin tynnyreittäin ja esimerkiksi Maalahdella ei väittämän mukaan muuta keittoruokaa valmistetukaan kuin hylkeenlihakeittoa.¹⁰ Samalta vuosisadalta säilyneiden tietojen¹¹ mukaan Suomenlahdella ei karsastettu vanhojenkaan hylkeiden lihaa, mikä myöhemmin oli tavallista. Ahvenanmaalaiset söivät ennen hylkeiden

⁸ katolinen kirkko tulkitsi myös eräät vesilinnut Itämerellä kaloiksi ja esim. ortodoksikirkko salli Kuolan lappalaisten syövän riekkoja paaston aikana nimittäen niitä lentäviksi kaloiksi.

⁹ Storå 1968:277; Eidlitz 1969:21–22,79–81; Lehtonen 1971:195–197; Vollar 1985:65,73.

¹⁰ Hämäläinen 1930:115,122–124; Sirelius 1919:348.

¹¹ Hermann 1960:27.

Kuva 75. Olaus Magnuksen (1555) kuvaamaa hylkeen- ym. nahkojen kauppaa ja vaatteiden valmistusta, jota "Pohjolan kansat" harjoittivat.

lihan ja kökarilaiset käyttivät rasvankin ravinnoksi.¹² Björkössä oli 1800-luvulla perinne syödä hylkeenlihakeittoa kerran viikossa läpi vuoden. Närpiössä hylkeenliha kuului ehdottomana mm. joulupöydän herkkuihin.¹³

Suomen ruotsinkielisillä saaristoalueilla, itäisellä Suomenlahdella sekä suomenkielisellä Keskipohjanmaan rannikolla arvostettiin naarashylkeitten ja kuuttien lihaa vielä 1900-luvulla. Sitä suolattiin suuriin tynnyreihin, myös myyntiin. Ruotsissa ja Suomessakin muut kuin hylkeenpyytäjät pitivät jo 1800-luvun lopulla hylkeenlihaa vain köyhien ruokana tai hätäravintona. Jo aikaisemmin oli tunnettua, että Ruotsin pyytäjät ottivat lihaa talteen vähemmän kuin suomenpuoleiset hylkimiehet.¹⁴ Tässä taustalla lieenee ollut elintasoero ja muuttunut ruokahuolto valtakuntien välillä.

Hylkeen lihaa ei erityisemmin arvostettu enää 1900-luvulla Satakunnan rannikolla eikä Perämeren pohjukassa.¹⁵ Sen sijaan näillä seuduilla kyllä käytettiin veri, sisäelimiä ja raajantyvet ruoaksi 1970-luvulle asti, mutta lihan syönti rajoittui satunnaisiin tapauksiin. Kuvaavaa rannikon väestön ja ulkosaariston kalastajan hylkeenlihan käytön erolle oli, että esimerkiksi Satakunnassa Luvialla hylkeenlihan syönti rajoittui 1800- ja 1900-luvuilla

¹² Ahlbäck 1955:334.

¹³ Gustafsson, E. käsikirj.; Talve 1972:200–201; Lehtonen 1973:200.

¹⁴ mm. Eidlitz 1969:23.

¹⁵ Wahlroos 1995:82 ja Dunder Erkki ja Noponen Matti haastattelut.

enää nuorten hylkeiden satunnaiseen käyttöön, mutta ulkosaaristolaisten ruokavalio koostui kevättalvisin lähes yksinomaan hylkeenlihasta eri muodoissaan, sillä juuri muutakaan proteiini- ja rasvalähdettä ei ollut tarjolla.¹⁶ Tilanne oli samankaltainen Suomenlahdella: saarelaiset pitivät hylkeenlihaa herkkuna ja tärkeänä ravintona, mutta mantereella sitä ei juurikaan syöty.¹⁷

Hylje paloiteltiin perinteisesti kuuteen osaan: ensin keskeltä pituussuunnassa halki ja sitten puolikkaat kolmeen osaan: näin saatiin Suomenlahdella *kätämä-, lapa- eli käppäpalat, kes- ja penkkelpalat*. Hylkeen liha on tummaa. Sitä nimitettiin mm. *risaksi* suomenkielisillä pyyntialueilla. *Risaaminen* oli hylkeen lihan irrottaminen ihrasta ja nahasta.¹⁸ Kuutin liha on mureaa, muistuttaen kalaa ja lihaa. Ennen kuin hylkeenliha tehtiin ateriaksi, sitä liotettiin vedessä useaan kertaan veren ja ylimääräisen rasvan poistamiseksi. Lihaa keitettiin usein pari kertaa. Vanhan yksilön liha kesti kypsyä varsin kauan. Kunnolla valmistetun kuutin liha oli ”yhtä hyvä kuin porsaan liha”; hieman vanhempien yksilöiden maku lähenteli ehkä sillin ja lihan yhdistelmää. Vanhojen koirashylkeiden liha maistui voimakkaasti traanilta. Niiden lihat kelpasivat keitettynä lähinnä sioille, jotka saivatkin niistä vanhojen perunoiden kanssa juhla-aterioita.¹⁹

Lihaa voitiin keittää tai paistaa sekä säilöä suolaamalla tai palvaamalla. Keittotapoja oli useita; tavallista oli mm. lihan pilkkominen pieniksi paloiksi ja perunoiden tms. lisääminen keittoon. ”Räpylät, kädet ja pää” tiedettiin Hailuodossa maistuvan parhailta.²⁰ Kuutinliha oli herkkua lähes kaikkialla. Pohjan- ja Suomenlahdelta on runsaasti tietoa etu- ja takaraajojen tyvilihojen syömisestä (Suomenlahdella näistä termit *kätämät* ja *penkkelpalat*; *penkkelmurut* olivat halutuimmat lihapalat).²¹ Suomenlahden pyytäjät suolasivat 1700-luvulla vanhojen hylkeiden lihat, mutta nuorten liha syötiin tuoreeltaan; tämä jako oli myös Pohjanlahdella vallitseva. Vielä 1900-luvun alussa Suomenlahdella lihat suolattiin usein pyyntiretken aikana, ja kivikkosäilöön jätettynä ne haettiin veneillä luodoilta vasta jäiden sulettua. Palvaamisesta ja savustamisesta on tietoja Suomenlahdelta, Viron rannikolta ja Pohjanlahdelta. ”Toiset palvasivat lihoja *risasaunassa* kuin siankinkkuja ja söivät leikkeleinä kuin parempaakin lihaa”.²²

Sotien aikana Suomessa hylkeenlihaa oli jälleen rannikon ruokapöydissä, mutta elintarvikepulan hellitettyä hylkeenlihan ja sisäelinten käyttö laski. Hylkeenlihaa alettiin pitää pula-ajan ravintona, minkä takia sitä söivät enää

¹⁶ mm. Lehtonen 1973:199; Tuomi-Nikula 1982:243,338; Wahlroos 1995:82.

¹⁷ Eerola, Viljo haast.

¹⁸ Nirvi 1944:202–204; *risa* -nimeä Nirvi pitää hylkeenpyytäjien salakielisenä kiertoilmaisuna lihalle; myös esim. Paulaharju 1914:59.

¹⁹ Valonen käsikirj.; Steffensson 1976:85.

²⁰ Paulaharju 1914:60.

²¹ Inkilä 1939; A.Jaakkola käsikirj.

²² Lehtonen 1973:197–199; Tuomala, Yrjö haast.; Inkilä 1939; A.Jaakkola käsikirj.; Talve 1996:175.

hylkeenpyytäjät ja heidän perheensä. Ruotsissa hylkeenlihan syönti oli 1900-luvulla harvinaisuus.²³ Etelämpänä Itämerellä hylkeenpyynti oli satunnaisempaa kuin pohjoisessa ja myös hylkeenlihan syönti oli viime vuosikatoina vain rannikkoväestön erikoisuus. Kuitenkin esim. Saksan rannikolla kirjohylkeen kuuttien liha tunnettiin jopa hyvänä.²⁴

Sisäelimet ja veri

Hylkeen sisäelimet olivat sopivaa ravintoa pyyntirekillä, jolloin ruoka piti valmistaa nopeasti ja vähillä polttopuilla. *Sydän, maksa* ja *munuaiset* olivat syöntikelpoiset jo kymmenen minuutin paistamisen jälkeen. Maksaa pidettiin herkkuna keitettynä tai paistettuna. Myös *keuhkoja* tiedetään keitetyn. Tämä sisäelinten ruoka-ainevalikoima esiintyy pienin vaihteluin koko Itämerellä. Elinten säilöminen ei kaukopyyntimatkoilla ollut useinkaan mahdollista. Jos sisälmyksiä tai lihaa oli runsaasti, niitä annettiin myös koirille tai sioille.²⁵

Hylkeen *verta* on kaikkialla Itämerellä pidetty ravintorikkaana ja juotu raakana sekä käytetty useiden ruokien perusaineena. Veri oli tuoreena (Peträmerellä ja Suomenlahdella nimenä *tuores*) tärkeä ravinto hylki- ja kalamiehille. Sen sanottiin maistuvan vastalypsetyltä maidolta. Tapana oli, että hylkimies joi ampumansa eläimen verta heti tuoreeltaan, koska sen tiedettiin olevan hyvää ”rinnalle” ja antavan nopeasti voimia väsyneelle miehelle. Hylkeeltä ”otettiin kurkku auki ja siitä avoimesta haavasta juotiin, niin sillä kyllä päivän pärjäs”.²⁶

Jos hylje saatiin elävänä kiinni lähellä kotirantaa, se tuotiin rantaan, teurastettiin vasta siellä ja veri otettiin talteen kuin muiltakin teuraseläimiltä. Ruotsin Västerbottenissa verta saatettiin tuoda pyyntimatkalta kotiin miedosti suolattuna suuressa lekkerissä.²⁷ Jos pyydettiin esim. harmaahyljettä kevätjäällä, ampumisen jälkeen miehet juoksivat kelkkoineen hylkeen luo, ja ”heti toinen kiskaisi puukon tupestaan ja toinen sieppasi veriastian käteensä. Mies viilsi hylkeen kurkut auki ja päästi veren valumaan veriastian. Toinen miehistä vispasi verta, ettei se hyytyisi klimpeille.”²⁸ Muualla Itämeren alueella tehtiin yleisesti erilaisia veriruokia, mutta Suomenlahdella juotiin vain *tuoresta* ja sisäelimistäkin käytettiin vain maksa. Useat kuva-

²³ Gustafsson 1971:93–95.

²⁴ Nehring 1887:51–54.

²⁵ Tuomala, Yrjö haast.; Partanen 1990:145–146; Virkkula 1926:164; Tuomi-Nikula 1982:243. Wahlroos 1995:84; Vilkuna 1962.

²⁶ Autio, Mikko haast.; Sjöberg 1939; Lehtonen 1973:198; Tuomi-Nikula 1982:258.

²⁷ Gustafsson 1971:95.

²⁸ Wahlroos 1995:84.

ukset Suomenlahdelta (ns. itäiseltä paistoruoka-alueelta) eivät edes mainitse verta käytetyn.²⁹

Verestä, jota saatiin täysikasvuisesta eläimestä 4–5 kannua, tehtiin ohukaisia ja verileipää, mutta ennen sen käyttöä sitä oli tavallisesti laimennettava vedellä tai maidolla. Satakunnassa *kruppana* eli eräänlainen verileipä tehtiin tuoreesta hylkeenverestä: ”veren sekaan vain suolaa ja jauhoja, sitten uuniin paistumaan. Kohta kruppana kypsyi uunissa, ja koko perhe sai syödä sitä kylläkseen”.³⁰

Hylkeenrasva ja traaniöljy

Hylkeenrasva oli eläimestä tärkein saatava aine nahan, lihan ja sisäelinten ohella. Nahan ja lihasten välissä oleva rasvakerros on hylkeiden lämmöneriste ja energia- ja ravintoainetarasto. Paksuimmillaan rasvakerros on loppusyksyllä ja alkutalvesta, ohuimmillaan loppukevällä ja kesällä. Parhaimmillaan rasvan osuus on lähes puolet hylkeen painosta. Syystalvesta harmaahylkeestä saatiin tavallisesti 60–80 kg rasvaa, norpasta 40–50 kg,³¹ kirjohylkeestä keskimäärin alle 30 kg, mutta suurimmista harmaahylkeistä tiedetään saadun jopa 125–160 kg.³² Keväällä hylkeen rasvakerros ohenee nopeasti: Pohjanlahden norpista saatiin maaliskuussa keskimäärin 34 kg rasvaa, huhtikuussa 25–26 kg, mutta toukokuussa enää 17 kg.³³

Esihistoriallisella ajalla hylkeenrasva oli todennäköisesti *ravintoaine* Itämerelläkin, vaikka rasvan kelpaamista ihmisravinnoksi ei ole usein edes pidetty mahdollisena. Kuitenkin esim. Ruijan saamelaiden tiedetään ennen yleisesti kastaneen kuivan kalan ja lihan hylkeenrasvassa ennen syömistä ja juoneen hylkeenrasvaa aterioinnin yhteydessä Vastaava tapa on ollut tunnettua myös Amerikan intiaanien ja inuitien keskuudessa.³⁴

Raa’an hylkeenrasvan syömistä ei harjoitettu enää 1900-luvun alussa kuin Merenkurkun eräillä saarilla, jossa sielläkin vain ”vanhakantaisimmat” pyytäjät söivät rasvaa: osa björköläisistä pyyntimiehistä käytti hylkeenrasvaa pyyntimatkoilla ravintona sellaisenaan, hieman suolaa lisäämällä. Muualla Itämerellä hylkeenrasvaa pidettiin 1900-luvulla enää muinaisena tai äärimmäisenä hätäruokana.³⁵ Paikoin Ahvenanmaalla, Saaristomerellä ja Suomen

²⁹ vrt. Itkonen 1923:34–36; Heinonen käsikirj. Pohjanlahden ruokakulttuuri oli kaksijakoinen: suomenkielisellä pohjoisimmalla Perämerellä paistettu hylkeenliha ja -maksa olivat ehkä tyyppillisimmät hyljeruoat. Ehkä tämä mm. Paulaharjun mainitsema (1914:60) hylkeenlihan paistaminen oli perua yhteyksistä itäiseen paistoruoka-alueeseen eli Karjalaan.

³⁰ Wahlroos 1995:84

³¹ Gardberg 1950:85.

³² Nordgård 1903:30; Niemelä 1934a.

³³ Anon. 1895:23; vrt. myös Helle 1979b.

³⁴ mm. Gjessing 1955a:21–23; Suttles 1968:63.

³⁵ esim. Gustafsson 1971:95.

rannikoilla sitä tiedetään lisätyn ruokiin muun rasvan puuttuessa. Ongelmana hylkeenrasvaa käytettäessä oli peittää sen voimakas maku: Kökarissa tehtiin rasvasta ja jauhoista rasvapalttua, mutta jauhoja ruskistettiin paljon maun saamiseksi ruokaan.³⁶ Hylkeenrasvan hyljeksimiseen ravintoaineena (jos muita eläin- tai kasvirasvoja oli käytettävissä) liittyy sen voimakkuus: sen väitettiin joskus aiheuttavan tottumattomalle myös ruokamyrkytyksen.³⁷

Hylkeenrasva oli tunnettua ikivanhana *haava-* tai *tulehduslääkkeenä*, jota kaupattiin pitkälle sisämaahan. Suomalaisessa kansanperinteessä hylkeenrasva, erityisesti kuolleena rannalle ajautuneen hylkeen (*merehisen* eli *löytyn*) osittain käynyt rasva (*merenajo*, *ajo*; ruotsiksi *vraktran*) tunnettiin parhaana sekä ihmisten että kotieläinten tulehdusten parantajana. Sitä siveltiin tulehtuneelle kohdalle ja paranemisen väitettiin olevan nopea. Rasva poisti mm. ihon alle menneet tikut ja paransi lihasruuheet ja hammassärty. Läpi Pohjois- ja Itä-Suomen tunnettiin sanonta: ”Joka paikkaan hyvää kuin merenajo”. Kaakkois-Suomessa apteekit ostivat saimaanhylkeen *keitettyä rasvaa* (*traani* -sanaa ei Saimaalla tunnettu) lääkkeeksi vielä 1940-luvulla.³⁸ Hylkeenrasva ei näytä olleen lääkkeenä käytössä muualla Euroopassa viimeisen sadan vuoden aikana. Sen sijaan sitä käytetään tähän tarkoitukseen yhä mm. inuitien keskuudessa.

Neoliittisella ajalla noin 5500 vuotta eaa. on arveltu aloitetun jo voima-peräisen hylkeen rasvan hyödyntämisen juoksevana *öljynä* Itämeren altaalla siitä päätellen, että täällä yleistyivät (idästä ja etelästä alkaen) erilaiset palaneen kiven ryökkiöt tai painanteet ranta-asuinpaikoilla sekä keramiikka-astiat, joissa on ehkä säilötty hylkeenrasvaa.³⁹ Hylkeenrasvasta tai siitä keitetystä traaniöljystä näyttää tulleen merkittävä kauppa-artikkeli neoliittisen Pohjois-Euroopan vaihdantatalouteen ja Itämeri näyttää jo tuolloin muodostuneen tämän öljyntuotannon keskuiseksi. Yksinkertaisimmillaan rasva ladottiin kivi- tai kalliokuoppaan, johon laitettiin nuotiolla kuumenttuja kiviä. Kivet sulattivat rasvan öljyksi, joka voitiin koota syvennyksestä astioihin. Näin sulatettiin mm. pronssikaudella Kökarin saarella suuret määrät harmaahylkeen rasvaa. Menetelmä on kuvattu historiallisella ajalla Vienanmereltä ja Kanadan Kolmuk-joelta.⁴⁰

Hylkeenrasvaa käytettiin suuria määriä *valaistukseen*, sillä rasva paloi hyvin. Rasvaa voitiin polttaa sellaisenaan, säilöä ja tehdä keitto- tai käymisprosessin avulla siitä poltto- ja voiteluainetta (esim. *lýsi* tarkoittaa Pohjois-

³⁶ Gustafsson 1971:95; Lehtonen 1973:198.

³⁷ mm. Mattila Matti haast. Hylkeenpyytäjien tuntema nk. traanimyrkytys aiheutui hylkeenveren tai -rasvan joutumisesta tuoreena avoimeen haavaan, ei tietävästi ravinnosta. Aiheuttajana lie-
nee ollut bakteeri.

³⁸ Moilanen käsikirj.; Nirvi 1944:180–187; Ehnholm 1979; Kilkki & Marttinen 1984:101–102.

³⁹ Siiräinen 1981; Nunez 1990a; Gustafsson 1997.

⁴⁰ Gustafsson 1997:14; Eidlitz 1969; Tegengren 1965.

Norjan murteissa joko valoa tai hylkeenrasvasta tehtyä valaistusöljyä). Hyvälaatuisesta, valaistukseen tarkoitettua keitetystä *traaniöljystä* maksettiin korkein hinta, mitä hyljetuotteista ylipäättään voitiin saada. Huonotasoista öljyä kotikäyttöön syntyi niin, että rasvakimpaleiden annettiin esim. itseksensä sulaa ja juoksettua auringonpaisteessa.⁴¹ Suomessa ja Pohjanlahden rannikolla, missä puuta (mm. *päreitä*) oli saatavissa valaistukseen yllinkyllin, eivät hylkeenrasvalamput nähtävästi koskaan yleistyneet. Sen sijaan etelämpänä Itämeren rannikoilla niitä oli käytössä, viimeisimpänä tietävästi Tanskassa ja Viron saarilla 1900-luvun alussa.⁴²

Valaistusöljyn valmistuksessa syntyi sivutuotteena *voitelu- ja seosaineet* nahkoja, kenkiä, veneitä, talomaaleja, rautatyökaluja ym. varten. Vieläpä rasvajätteitä voitiin esimerkiksi Tanskassa kaataa rantaveteen houkuttelemaan ankeriaita pyydystettäväksi. Hylkeenrasvan keittäminen traaniöljyksi levisi norjalaisen tutkimuksen mukaan Norjaan vasta 1500-luvulla Saksasta, jolloin ko. öljyn kysyntä oli suurta,⁴³ mutta arvio lienee väärä. *Lysi* tunnettiin Ruotsissakin; Suomessa sen valmistukseen liittynevät vanhat verotilien *plocketran* tai *klimpetran* -maininnat.⁴⁴

Nimenomaan Itämerellä (ehkä Vienanmerelläkin) rasvan keittäminen *traaniöljyksi* on ollut esihistoriallista siitä päätellen, että täällä on tavattu neoliittiselta ajalta lähtien *poltetun kiven kasoja* tai ns. *keittokuoppia*, mistä on löydetty merkittäviä määriä rasvajäämiä. Eräs tällainen paikka on Saaristomeren Kökar. Siellä pronssi- ja rautakautinen traanin keitto näyttää olleen laajamittaista.⁴⁵ Historiallisen ajan ensimmäiset kirjalliset maininnat traaninkeiton välineistä (pannuista tai padoista) ovat Ruotsista vuodelta 1305.⁴⁶

Talvella saatu rasva tavallisesti suolattiin tynnyreihin, ja keitettiin vasta keväällä tai kesällä traaniöljyksi. Traaniöljyn keittämisen taito ja perinne näyttää olleen ominaista Suomen Pohjanmaalle, sillä 1700-luvulla Pohjanmaan ”erikoista” ja muun Itämeren alueesta selvästikin pisimmälle vietyä traaninkeittotaitoa esiteltiin väitöskirjatasoisesti muulle maailmalle (Tengström 1747). Väitöskirjassa tuodaan esille mm. pohjalaisten keinot saada traaniöljystä parempilaatuista mitä muualla tehtiin. Jo 1500-luvulla Olaus Magnus (1555) kertoo traania perinteisesti viedyn laivoilla Pohjanlahdelta ”suureen Saksaan”, jolla lienee tarkoitettu mm. Hansakaupan satamia. Nämä olivatkin jo 1300- ja 1400-luvuilla huomattavia Pohjan- ja Suo-

⁴¹ J.A. Nensenin muistiinpanot v. 1847/Fjellström 1982.

⁴² vrt. Vesterinen 1997:163.

⁴³ Vollan 1963a,b; 1985:63,75. Vollanin tulkinta traaninkeiton nuoruudesta Norjassa perustuu arvioon kirjallisista lähteistä: itse hän epäilee tietoja taidon osaamisesta Ruotsissa 1300-luvun alussa kyseenalaisiksi.

⁴⁴ Granlund 1963; Vilks 1963.

⁴⁵ Gustafsson 1987:371–373; Isaksson 1992.

⁴⁶ Volla 1985:75.

menlahdelta peräisin olevan traanin tuontisatamia.⁴⁷ Siellä sitä on käytetty erityisesti nahkojen muokkauksessa, voitelu- ja valaistusaineena. Baltian tai Suomenlahden hylkeenpyyntisaarissa ei keitetty traaniöljyä enää 1900-luvun alussa merkittäviä määriä, sillä rasvat myytiin etupäässä suolattuina ja silakkatynnyreihin pakattuina rannikon kaupunkeihin.⁴⁸ Ahvenanmaalta vietiin hylkeenrasva jo 1700-luvulla sellaisenaan kauppakaupunkeihin kuten Tukholmaan.⁴⁹

Keskiajalla valaistukseen käytettiin Euroopassa erilaisia lamppuja tai kulhoja, joissa traaniöljy poltettiin. Eteläisellä Itämerellä 1500- ja 1600-luvun asiakirjat todistavat valtioiden eli kruunun olleen eniten kiinnostunut hylkeistä niistä saatavan traaniöljyn takia, epäilemättä suureksi osaksi juuri valaistukseen. Tätä tuotetta esim. Tanskan hovi vaati voudeiltaan yhteensä satojen tynnyreiden määrätöimituksin. Myös ainakin vuodesta 1277 lähtien oli maksettu hylkeistä kymmenyksiä kirkolle.⁵⁰ Näistä suurin osa otettiin kruunulle uskonpuhdistuksen varjolla 1530-luvulta lähtien sekä Tanskassa että Ruotsi-Suomessa.

Hylkeen rasvakerros (niminä Suomessa mm. *päkki*, *rasva*) irroitettiin yhdessä nahan kanssa teurastetun eläimen ruhosta eli lihoista puukolla tai tätä varten tehdyllä veitsellä. Näin saatiin *traaninahka*, joka saattoi jo sinällään olla esim. vaihto- tai kauppatuote. Rasva irroitettiin nahasta pitkällä käyrävarteisella *päkkäveitsellä* (mm. Keski-Pohjanmaalla *päästelemällä*, Hailuodossa ja Itäisellä Suomenlahdella *hyytämällä*) ja leikattiin pitkiin *teleihin*. Rasvatelit kävivät joko tuoreena tai suolattuina vaihto- tai kauppatavarana, mutta rasva pyrittiin mahdollisuuksien mukaan itse keittämään traaniöljyksi, joka oli viime vuosisatoina Itämerellä kaupallisesti merkittävin tuote hylkeestä. Tämän arvoa kuvaa se, että pyyntiretkillä keskityttiin aina keräämään rasva nahkoineen, mutta syötävää lihaa ym. otettiin mukaan kotiin-vietäväksi vain, jos veneessä oli tilaa.⁵¹

Rasva keitettiin rannassa suurissa padoissa traaniöljyksi (tätä nimitettiin yleensä Pohjanlahdella vain *traaniksi* kuten usein myös raakaa hylkeen rasvakerrostakin;⁵² vierasperäinen kauppa- ja lopputuotteen nimi on siirtynyt tarkoittamaan raaka-ainetta kuten esim. hailin – silakan nimien historiasta on tiedossa). Keittämisellä poistettiin liika vesi, mutta keitoksen ei sallittu kiehua: jos kuumaan hylkeenrasvaöljyyn pistetty linnunsulka tai sian-

⁴⁷ tarkemmin Yrwing 1963; Kerkkonen 1963.

⁴⁸ mm. Itkonen 1923:35–36; Klein 1924; Steffensson 1976:84; Eerola 1981:139.

⁴⁹ Radloff 1795; Djurberg 1808.

⁵⁰ Nordberg 1956; Völler 1985:60,64.

⁵¹ Tuomi-Nikula 1982; Paulaharju 1914:60; Itkonen 1923:30–36; Aalberg 1937:11–12.

⁵² skandinaavisissa kielissä tran tarkoitti yleensä merieläimistä, myös kaloista peräisin olevia juoksevia öljyjä, Völler 1963a.

⁵³ Eerola Viljo haast.; Elenius 1946:117–118.

harja kärventyi, oli keitos valmis.⁵³ Keittäminen tapahtui useasti kahteen kertaan eri työvaiheineen. Öljy myytiin puutynnyreissä.⁵⁴

Traaniöljyä käytettiin muihinkin tarkoituksiin. Sillä kyllästettiin (esim. tervaan sekoitettuna) rakennusten ulkoseinät (myös punamultaan sekoitettuna), uudet puuveneet, mastot, purjeetkin.⁵⁵ Kyllästämällä pellavakangas traaniöljyllä saatiin vedenpitäviä purje- ja telttakankaita. Tervaan sekoitettuna se esti Atlantilla elävän nk. laivamadon porautumisen alusten puurakenteisiin. Öljy oli erinomaista rukkas- ja saapasrasvaa, ja sillä pehmitettiinkin yleisimmin nahkoja: öljy pehmitti nahan ja suojasi sitä vedeltä. Suuri merkitys traaniöljyllä olikin nahka- ja maaliteollisuuden kehitykselle. Esim. keskiajalla ja uudella ajalla hylkeenrasva oli kysyttyä parkkinahkojen muokkaamisessa ja valaistuksen polttoaineena Keski-Euroopassa. Näissä tarkoituksissa kysyntää on voinut olla jo vuosituhansia, esimerkiksi Jäämeren rannalta on tietoja esihistoriallisista traanilampuista, jotka olivat öljylamppujen edeltäjiä. Öljyä sivelemällä voitiin pitää myös hyönteiset loitolla kotieläimistä, ja sitä käytettiin mm. Saimaalla ns. maa-saippuan raaka-aineena.⁵⁶

Traaniöljyn merkityksestä kauppatavarana antaa kuvan 1500-luvulta säilyneet eräiden vuosien kauppatilat: esim. v. 1562 Suomen Pohjanmaalta vietiin pelkästään Turkuun 35 eri kauppiaille merkittävimpinä kauppatuotteina 13 070 kg traania, 4625 kg voita, 41 750 kg lohta ja 5408 kpl oravannahkoja. Hylkeenrasvan arvoa kuvaa se, että esimerkiksi vuonna 1890 kilosta maksettiin Ruotsissa 35 äyriä ja hylkeennahasta 2–2,50 kruunua kappaleelta;⁵⁷ rasva oli yhdestä hylkeestä yleensä 5–10 kertaa arvokkaampaa kuin nahka.

Hylkeenrasvaa jouduttiin tuomaan Suomeen ulkomailta vielä 1900-luvulla toistuvasti, koska kotimainen tuotanto ei riittänyt nahka- ja kenkäteollisuudelle maailmansotien aiheuttamina pula-aikoina (mm. oululainen nahkatehdas järjesti jatkosodan aikana rintamalla oleville hylkimiehille lomia hylkeenpyyntiin traanihuoltonsa turvaamiseksi). Viime sodan jälkeen traaniöljyn kysyntä ja hinta laskivat selvästi, sillä synteettiset öljyt ja kemikaalit syrjäyttivät sen nopeasti halvemmalla hinnallaan sekä nahkateollisuudessa että maalien osana.⁵⁸

Vielä 1960- ja 70-luvuilla hylkeenrasva oli kysytty aine Perämeren rannikolla maaliöljyksi ammattimaalareiden keskuudessa, jotka olivat valmiita maksamaan laadusta: traaniöljyä parempaa ulkomaalien kyllästysainetta ei

⁵⁴ Tengström 1747; Mattila Matti haast.; Aalberg 1937:14–15.

⁵⁵ Aalberg 1937:14–15.

⁵⁶ esim. Vollan 1985; Kilkki & Marttinen 1984.

⁵⁷ Anon. 1895:23.

⁵⁸ Partanen 1990:144–145; Tuomi-Nikula 1982:260; Mattila Matti haast.

tiedetty. Se teki maalista säätä kestävän ja pitkäikäisen. Traaniöljyä käytettiin myös ruosteenestoaineena työkaluihin: traanilla sivelty ja auringossa kuivattu rauta kesti kosteutta noin kymmenen vuotta ruostumatta.⁵⁹

Nahka

Hylkeen nahka käytettiin ennen rukkasiin, hihnoiksi, vaatteisiin, jalkineisiin, muihin asusteisiin sekä mm. säilytyspusseiksi. Suomen rannikkopitäjissä ennen tyypillisiä olivat hylkeennahkaiset kintaat, jalkineet, lakit ja turkit. Vettä hylkivänä, tiheäkarvaisena ja suhteellisen ohuena nahasta valmistettiin asusteita melko vähällä muokkaamisella. Esim. kosteudelle alttiiden matkarekien vuoraukseen käytettiin pääasiassa hylkeennahkaa. Vetolujuus ei sen sijaan norpannahalla ollut hyvä, mutta useampisäikeisesti siitä voitiin punoa myös kestäviä köysiä tai nuoria.

Hylkeen karvanahan vedenhylkimiskykyä ja kulutuskestävyyttä kuvaa se, että se oli aikoinaan Suomessa halutuin materiaali suksien alle. Ikivanhalla, suomalaisten ja saamelaisten käyttämällä hylkeennahkapohjaisella suksiparilla oli metsästettäessä monia hyviä ominaisuuksia: se liukui suojakelilläkin, ei lipsunut vastamäissä ja oli lähes äänetön verrattuna pohjaamattomiin suksiin.⁶⁰

Nahka puhdistettiin rasvan irroittamisen jälkeen laimealla suola- tai saippuavedellä rasvatahroista. Sitten se pingotettiin aitan tms. seinälle, usein erityisiin puiisiin *raameihin*. Nahka naulattiin aiemmin hyljemiehen tuvan lattiaan karvapuoli alaspäin, missä siitä *kaavittiin* rasvaa pois tarpeen mukaan. Jos haluttiin karvattomia, muokattuja *parkkinahkoja*, kuivuneet nahat vietiin jäidenlähdön jälkeen mereen pariaksi, kolmeksi viikoksi, jotta karva alkaisi irrota. Tämän jälkeen nahat käsiteltiin kalkkivedellä, jonka tehtävä oli irrottaa rasva ja karvat lopullisesti. *Kalkkitiinu*-käsittelyn jälkeen nahat *parkittiin* astiassa, jossa oli veteen sekoitettuna kuusen parkkia tai pajun kuoria ja esim. ruisjauhoja. Nahat olivat upotettuna näin kolme-neljä viikkoa, mielellään useassa eri *parkkivedessä*. Lopuksi parkituista nahoista kaavittiin rasva- ja karvanrippeet, nahat kuivattiin ja pehmitettiin käsin tai nahkakoukulla. Parkki- ja kalkkitiinukäsittelyn järjestys saattoi eri lähteiden mukaan vaihdella. Nahoista saatiin *vedenpitäviä*, jos ne parkittaessa jäätettiin vähän raa'oiksi ja kyllästettiin hylkeenrasvan ja tervan seoksella.⁶¹

Hylkeennahkaa käytettiin yleisesti saappaanvarsiin, laukuiksi, liiveiksi, pyssynsuojiksi, takeiksi ym. Vastasyntyneen kuutin valkoista karvanahkaa

⁵⁹ Hepola Antti ja Paavo haast.; Kulju Bror haast.

⁶⁰ Itkonen 1957:38.

⁶¹ mm. Wikman 1842:74; Aalberg 1937:11–14; Heinonen käsikirj.; Itkonen 1923:35–36; Eskola 1992:70.

Kuva 76. Hylkeen nahkaa puhdistetaan rasvanjätteistä ja karvat kaavitaan pois (Suursaa-
ri, kuvaaja T.Itkonen, Kymenlaakson maakuntamuseon kokoelmat).

pidettiin arvokkaimpana, usein vain se myytiin turkiskauppiaille. Siitä teh-
tiin turkislakkeja ja -takkeja. Vanhojen hylkeiden nahat leikattiin rukka-
siksi: yhdestä nahasta sai neljät rukkaset, jotka ommeltiin hylkeennahkai-
silla nauhoilla. Suomenlahdella ”joka mies” ompeli hylkeennahkarukkasia.
Nahoista tehtiin myös saumattomia ja vedenpitäviä jalkineita, *muiskuja*.⁶²

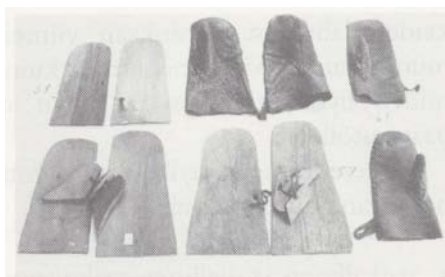
Muut osat

Näiden hylkeestä saatavien vakiotuotteiden lisäksi tiedetään joskus otetun
talteen myös hylkeen viiksikarvat eli *partakarvat* ompeleeseen tai paik-
kaukseen. Tämä on entisinä aikoina saattanut olla hyvinkin yleistä. Vielä
1870-luvulla Suursaarella tehtiin hylkeen takaraajan nahoista jalkineita,
räpiläitä, joihin hylkeen varvas jätettiin kyhmyksi kärkeen. Jalkineen
reunoihin lävistettiin reiät ja niihin pujotettiin nauha, joka sidottiin nilkan
ympäri.⁶³ Norpan *eturäpylää* (kuten myös koko nahkaa) käytettiin ennen
hylkeen houkuttelupyynnissä. Muitakin hylkeen osia on ennen saatettu
hyödyntää, mutta tästä ei ole säilynyt tietoja.

⁶² Eerola, Viljo haast.; Tuomala, Yrjö haast.; Eurén 1855:11; Inkilä 1939; Leskinen 1931:97; It-
konen 1923:36.

⁶³ Itkonen 1923:36.

Kuva 77. Hylkeennahkarukkasia ja niiden malleja itäisellä Suomenlahdella (Kymenlaakson maakuntamuseon kokoelmat).

9.2. Suhtautuminen hylkeisiin luonnonvarana

Luonnontieteellisesti hylkeiden hyödyntäminen on muodostanut oman ekologisen lokeronsa (*niche*), jonka leveys (*ecological niche breadth*) on vaihdellut. Hylkeitä voidaan pitää evolutiivisesti ns. *K-strategisteina*,⁶⁴ joille tyyppillistä on suhteellisen pitkä ikä, pitkä populaation uusiutumisaika, sopeutuneisuus suhteellisen muuttumattomiin oloihin sekä suuri yksilökohtainen mutta pieni populaatiotasoinen biomassa koko ekosysteemissä. Näin ollen hylkeiden pyynti on vaatinut saalistajalta monenlaista *erikoistumista*. Itämeren hylkeitä saalistanutta väestöä voidaan pitää monilajista ekologista lokeroa hyödyntävänä. Saalistuksen ja hyödyntämisen erikoistuminen näkyy erityisesti pyyntimenetelmien moninaisuutena ja paikallisuutena, joka on esitelty edellä.

Hylkeiden kaltaisiin K-strategisteihin erikoistumisen haittoja predaattorille ovat mm. vuodenaikaiset ja vuosien väliset vaihtelut saalistusmahdollisuuksissa ja tästä johtuvat epävarmuustekijät, vaikka hylkeiden esiintyminen on suhteellisen helposti ennustettavissa. Itämeren altaalla kuitenkin vaihtelevat jääolot ovat keskeisin tätä haittaava epävarmuustekijä. Epävarmuuksien minimoimiseksi ihmisen keinoina on ollut mm. ensisijaisesti *ekologisen saalislokeronsa laajentaminen* muihin eläinryhmiin kuten kaloihin, toissijaisesti *varastointi*, *populaation liikkuvuus* sekä *sosiaaliset* ja *taloudelliset suhteet* (kuten kauppa).⁶⁵ Tällaiset olivat tyyppilliset ihmisen vastatoiminnot jo esihistoriallisella ajalla hylkeenpyynnin ajalliseen tai paikalliseen tuottamattomuuteen.

Koska hyljeresurssi on vaihdellut ajallisesti ja paikallisesti voimakkaasti, on tämä aiheuttanut aina erikoistumiselle lisäpainetta. Hylkeitä ei voida myöskään nimittää Itämeren ihmisten pääasialliseksi ravinnon ja hyödyk-

⁶⁴ evoluutioekologian peruskäsitteistössä näiden vastakohtana r-strategistit, joille tyyppillistä ovat lyhyt ikä, nopea populaation uusiutuminen, hyvä sopeutuvaisuus muuttuviin oloihin jne.

⁶⁵ tarkemmin Cohen 1980.

keiden lähteeksi. Varsinkaan viimeisinä vuosisatoina hylkeet eivät enää muodostaneet päätoimeentuloa kuin hyvin pienelle joukolle ihmisiä, joten niiden hyödyntäminen ja niihin suhtautuminen oli marginaaliksytymys pääväestölle.

Itämeren alueen hylkeiden pyynnille ja hyödyntämiselle elävänä luonnonvarana oli tyypillistä:

- paikallinen ja ajallinen erikoistuneisuus, mikä käy ilmi pyyntimenetelmien määrää ja kirjoa käsiteltäessä,
- pyynnin suuri taloudellinen merkitys esihistorialliselta ajalta aina 1500-luvulle, paikoin paljon myöhemminkin,
- hyljeresurssia turvaaminen vanhan tapaoikeuden mukaan, mikä tarkoitti tiettyä rauhoitusaikaa ennen pyyntikautta ja parhaimpien tai asutuksen läheisten pyyntipaikkojen omistusoikeudellisia järjestelyjä. Nämä näyttävät pääosin unohtuneen viimeisten vuosisatojen aikana, minkä takia
- hylkeitä on historiallisena aikana saalistettu pyyntikuvausten mukaan lähes poikkeuksetta niin paljon kuin on ollut mahdollista – melko harvassa pyyntikuvauksessa on tullut ilmi huoli kannan jatkuvuudesta, vielä harvemmassa tämä on johtanut eläinten säästämiseen.⁶⁶

Hyljeresurssin turvaaminen perinteisen tapaoikeuden mukaan

Alkuperäiskansojen *animismim*, ”sielu-uskonnon”, käsitysten mukaan eläimet on nähty ehdottomasti uusiutuvina, uudelleen syntyvinä riippumatta ihmisen toimista eikä kokonaisten eläinkantojen hallinta, kontrolli tai hoito ole kuulunut metsästyksen tai sen perusteisiin.⁶⁷ Animismi on ollut oleellinen osa pohjoisen eräkäviöiden kulttuuria, joka lienee perusrakenteeltaan ollut kollektiivinen ja tasa-arvoinen.⁶⁸ Animismi lienee ollut Itämerelläkin vallitseva suhtautuminen hylkeisiin vuosituhansien ajan. Kuitenkin jo vanhastaan pyynnin optimoimiseksi näyttää olleen yhteisöllisiä sääntöjä, joilla oli välillisesti vaikutusta myös hyljekantoihin.

Kun hylkeitä pidettiin tärkeänä elintason ja olemassaoloon liittyvänä resurssina, oli saalistajalle järkevää pyrkiä varmistamaan suuri määrä saaliseläimiä pyyntialueelleen ja välttää näin pyynnin epäonnistuminen. Tämä tapahtui (nähtävästi ikivanhan kokemuseräisen tiedon ja) tapaoikeuden

⁶⁶ huoli hyljekannan jatkuvuudesta lienee ollut turha ennen 1900-luvun ylimetsästyksen aikaa. Pyytäjien osalta huoli hyljekannasta tulee esiin pyyntikertomuksissa lähinnä 1960-luvulta lähtien, eteläisellä Itämerellä ja eläintieteilijöiden keskuudessa jo aikaisemminkin.

⁶⁷ esim. Wenzel 1991:60–61; Alaraudanjoki 1995:122–124.

⁶⁸ Sarmela 1994:20–21.

mukaisesti ”*rauhoituksilla*” siten, että yhdenkään pyyntiseurueen ei ollut sallittua lähteä hylkeenpyyntiin ennen yhteisesti ja yleisesti tunnettua ajan-kohtaa. Tämä todennäköisesti esihistoriaan peräytyvä hylkeenpyynnin optimoiminen ja säätely on luettavissa lukuisista historiallisen ajan oikeustapauksista, määräyksistä ja hylkeenpyytäjien kertomuksista, vaikka sitä ei ole huomioitu tällaisena vaan kansa- ja historiatieteissä ”perinteisenä yhteisöllisenä tapana” liittyen mm. hylkeenpyyntiseurueiden muodostamiseen ja kyläyhteisön yhteishengen korostamiseen. Mainitun tapaoikeuden samankaltaisuus Itämerellä ja Skandinaviassa riippumatta kulttuuritaustasta näyttää kuitenkin viittaavan siihen, että kyse oli paremminkin tietoisesta saalistajan käyttäytymisen optimoinnista kuin kyläyhteisön sisäiseen elämään liittyvästä sosiaalisesta riitistä.

Käytännössä nämä hylkeiden pyyntikiellot toteutuivat historialliselta ajalta säilyneiden tietojen mukaan sekä talvipyyntiä edeltäneenä hylkeiden rauhoituksena että kesällä harmaahyljeluotojen täydellisenä rauhoittamisena kaikelta liikkumiselta ennen loppukesällä tapahtunutta joukkopyyntiä. Kummankin ajankohdan taustalla lieenee vuosituhantinen hylkeiden pyyntikokemus ja animistinen näkemys siitä, että antamalla rauha riistalle tietyn ajaksi lepytetään samalla pyyntionneen vaikuttavat tekijät ja itse pyynnin kohdekin.

Rauhoitusten olemassaolon todistaminen ja niistä johtopäätösten teko perustuu yksittäisiin kertomuksiin ja satunnaisesti säilyneeseen tietoon eri puolilta Itämeren aluetta. Näistä voidaan kuitenkin tehdä johtopäätelmä, että Itämeren keski- ja eteläosissa harmaahylkeiden metsästyspaikoilla oli uuden ajan alkupuolella voimassa alkukesäisin hylkeiden rauhoitus, jonka tarkoitus oli turvata hylkeille pääsy perinteisille lepäilyluodoilleen ja taata pyynnin alkaessa mahdollisimman suuret määrät lepäileviä hylkeitä. Näillä luodoilla oli myös pyssyjen käyttö tiukasti kielletty aina 1800-luvun puoliväliin saakka, jolloin Ruotsissa sallittiin kalastajien painostuksesta, eräiden ammattihylkeenpyytäjien riesaksi, yleinen mahdollisuus ampuvia hylkeitä missä tahansa.⁶⁹ Pyssypyyntimahdollisuus ja yleinen hylkeenpyynti ei lain suomista mahdollisuuksista huolimatta murtautunut kaikilla harmaahyljeluodoilla niitä koskevaa ikivanhaa tapaoikeutta. Esimerkiksi Itägotanmaalla Harstenan luodoilla näitä koskevat perinnäistavat ja rauhoitukset säilyivät 1900-luvulle saakka. Sikäläistä nuijapyyntiä edelsi kaikkea hylkeiden häirintää koskeva ”*hyljerauha*” (*själafriden*). Vasta kun hylkeitä oli kallioilla satoja vierä vieressä, kyläpäällikkö ilmoitti pyyntitapahtuman alkamisesta.⁷⁰

Myös Gotlannissa harmaahylkeen loppukesän ja alkusyksyn joukkopyynnin ehdoton edellytys oli se, että koko luodon alue oli rauhoitettu

⁶⁹ Tämä yleinen hylkeen tappaminen missä tahansa oli mahdollistettu jo 1600-luvun lopulla, mutta kumottiin vuoden 1766 kalastusasetuksessa.

⁷⁰ Klein 1930:137–138; Lindell 1931.

pyssymetsästykseltä ja muulta liikkumiselta ennen pyyntiaikaa, mikä näyttää alkaneen Itämeren alueella joko Pyhän Pietarin päivän (kesäkuun loppu) tai Pyhän Olavin päivän (29. heinäkuuta) jälkeisenä arkena.⁷¹ Gotlannin ja Harstenan lisäksi vastaava käytäntö lienee ollut tapana Södermanlannin rannikolla, Tanskan saarilla (mm. Anholtilla 1600-luvulla)⁷² ja todennäköisesti Ahvenanmaalla sen epäsuoran todisteen perusteella,⁷³ että eräät hyljeluodot ovat aikoinaan olleet erikseen verotettuja (kuten Ruotsinkin harmaahyljeluodot) ja että 1500-luvulla voimassa oli hylkeenpyyntikielto alkukesällä Pyhän Pietarin päivään saakka: käräjäpöytäkirjojen mukaan 1530–1550-luvuilla tämän rikkomisesta seurasi Ahvenanmaalla sakotuomio.

Pyssyjen käyttökielto laumahylkeiden poikimis- ja oleskeluluodoilla oli pitkään kiellettyä myös Itämeren ulkopuolella Norjassa, Tanskan Atlantin puoleisilla vesillä ja Islannissa.⁷⁴ Saman kaltainen poikimispaikkaa koskeva pyyntikielto, joskin totaalinen ilman aikarajoitusta, on ollut inuiteilla koskien mursua, mutta ei varsinaisia hylkeitä.⁷⁵

Myös talvipyyntin aloituksessa on ollut kieltoja. Tanskan Anholtilla oli kiellettyä liikkua hylkeiden poikimispaikoilla joulupäivästä kynttilämessuun (2. helmikuuta) ja saaren koirat pidettiin sisällä, jotta ne eivät olisi säilyttäneet rantautuvia hylkeitä. Kynttilänmessupäivänä alkoi kuuttien ja harmaahyljekoiraiden nuijapyynti; naaraat olivat rauhoitettuja.⁷⁶ Muualta ei liene tiedossa, että pyyntipaikoilla olisi vastaava naaraiden rauhoitus ollut tapaoikeudella säädeltyä. Anholtin saarella saalistajan käyttäytymisen säätely oli pitkälle menevää (ilman julkista valtaa) ja sen tavoitteena oli maksimoida pyyntituotto (ks. kappale *Välikoitu harmaahylkeen kuuttien ottaminen*). Riianlahden Ruhnalla norppia sai pyytää kukin niin paljon kuin ehti, mutta harmaahylkeen pyynti oli rajoitettu yhteen aikuiseen ja poikaseen miestä kohti.⁷⁷

Talvipyyntin aloitusajassa on ollut luonnollisesti vaihtelua sen mukaan oliko pyyntikohde norppa vai harmaahylje. Itämeren lahdilla (Suomenlahti, Pohjanlahti) norpan jääpyyntin perinteinen aloituspäivä oli yleisimmin Matin päivä (24. helmikuuta; pyssypyynnin yleistyttyä Pohjanlahdella tätä myöhemmin).⁷⁸ Ajankohtaa edelsivät määrättyinä päivinä (esim. Kynttilänpäivänä) pidetyt pyyntiseurueiden muodostamiskokoukset. Myös Riian-

⁷¹ Rauhoitus oli osa muinaista pyyntitapahtumaa (Söndergaard ym. 1976:21); Anon. 1895:57.

⁷² Söndergaard 1976:18–22; Volla 1985:72.

⁷³ eräät näitä koskevat käräjätapaukset ovat esitelleet Melander käsikirj.:16–17 ja Andersson 1945:165–167, 174 liittämättä niitä kuitenkaan tähän yhteyteen.

⁷⁴ tarkemmin Volla 1985.

⁷⁵ Busch 1985:217.

⁷⁶ Volla 1985:107–108.

⁷⁷ Pilats 1998:13.

⁷⁸ vrt. Ikonen 1923; Härmäläinen 1930; Andersson 1945; Volla 1985:119.

lahden Ruhnun hylkeenpyyntisaaren tärkeimpiä sääntöjä oli, että kukaan ei saanut aloittaa talvella pyyntiä ennen kuin meri oli kokonaan saaren ympärillä jäätynyt.⁷⁹

Merenkurkun ympäristössä harmaahylkeen pyyntiin liittyi ennen kielto olla liikkumatta ja häiritsemästä hyljelaumaa kuuttimisajan lähestyessä, mikä tarkoitti käytännössä ehdotonta liikkumiskielloa ajojääalueilla ja lähellä kiintojään reunaa helmikuun – maaliskuun alkupuoliskon aikana. Tämä kielto perustui tietoon hylkeiden häiriöalttiudesta ja tavoitteena oli taata mahdollisimman suuri hyljemäärä optimaalisen pyyntiajan alkaessa. Tällainen optimointi oli myös jääpyynnin alun ajoittaminen niin, että kuutit olivat 2–3 viikon vanhoja, jolloin niistä saatiin jo 20–25 kg rasvaa.⁸⁰

Mainittua hylkeenpyynnin aloitusajankohdan määräämistä on pidetty Ruotsissa Kustaa Vaasan keksintönä, samoin että näin olisi suojattu nuoria ja naaraita hänen hyljeerotulojensa takaamiseksi.⁸¹ Periaatteet hylkeenpyynnin säätelämiseksi lienevät kuitenkin paljon vanhempaa *esihistoriallista Pohjois-Euroopan rannikkokansojen tapaoikeutta*. Nimenomaisia hylkeiden pyyntikieltoja ei löydy esim. 1500-luvulla noudatetusta Ruotsin lainsäädännöstä tai Kustaa Vaasan säädöksistä, vaikka tuolloin ”rauhoitettuna aikana hylkeenpyyntiin lähtemisestä” talonpoikia tuomittiin toistuvasti kärejillä mm. Ahvenanmaalla.⁸² Nämä kirjatut käräjätapaukset näyttävätkin Ruotsi-Suomessa pohjautuvan suullisena traditiona tunnettujen skandinaavisten maakuntalakien tai paikallisen suomalaisen tapaoikeuden tulkintaan ja soveltamiseen. Sääntö riistaeläinten rauhoittamiseksi kevääksi ja alkukesäksi (lisäntymiskaudeksi) on sisältynyt jo esim. skandinaaviin maakuntalakeihin ja se lienee taustaltaan vähintäänkin pronssikautista tapaoikeutta.⁸³ Koska 1) ajalliset hylkeenpyyntikiellot (ja pyynnin aloituspäivät) ovat olleet perinteisiä ja samankaltaisia eri puolilla Itämeren sekä skandinaavisella että suomensukuisella kielialueella ja 2) niiden ylläpitoon liittyi pyyntiyhteisön oma tärkeä saalisresurssin turvaamisen etu, ei niiden selittäminen Ruotsin valtakunnan keskushallinnon keksinnöksi ole uskottavaa.

Myös määrällisiä saalisrajoituksia on ollut: ainakin Riianlahden Ruhnun vanhakantaisessa pyyntiyhteisössä kirjoittamaton laki oli, että hylkeitä ei saanut tappaa enempää, mitä jaksoi samana päivänä raahata maihin. Jos tästä aikoi poiketa, piti ennalta varmistaa, että apua saatiin toiselta seurueelta, mistä oli maksettava tietty korvaus saaliina.⁸⁴

Edellä kerrottujen, tapaoikeuteen pohjautuvien rauhoitusten päätarkoitus oli turvata paikalle suuri hyljemäärä optimaalisena pyyntiajankohtana,

⁷⁹ Klein 1924; Jussilainen 1953:98.

⁸⁰ Granlund 1975:67.

⁸¹ Almkvist et al. 1980:51.

⁸² Ahvenanmaan ja Ruotsin lakien osalta asiaa on yrittänyt tuloksetta selvittää Melander (käsikirj.).

⁸³ Tillhagen 1987:15–21.

⁸⁴ Klein 1924:260.

mutta niillä oli myös merkitystä hyljeresurssin turvaamisessa tulevaisuutta ajatellen. Yleisesti näyttää siltä, että määräykset olivat sitä tiukempia ja säilyivät myös pisimpään siellä, missä pyyntiyhteisö ja ihmiset olivat eniten hylkeistä tai hylkeenpyynnistä riippuvaisia. Yleinen elinkeinojen muuttuminen rannikoilla ja näin hylkeenpyynnin merkityksen väheneminen lieenee pääsyy siihen, että vanhat pyyntiä koskevat normistot vähitellen hävisivät.

Omistusoikeuteen pohjautuva pyynnin säätely

Itämeren ulapalla ja järvien jäillä hylkeenpyynti oli perinteisesti omistuksellisesti vapaata, mutta pyynnin aikainen omistus saaliseläimeen vaihteli tapaoikeuden mukaan. Tällä ei ollut kuitenkaan merkitystä esim. saalis määrän maksimoinnin tai pyynnin säätelyn kannalta, vaan tavat liittyivät yksittäisen saaliseläimen jakamiseen.⁸⁵

Hyljeresurssin säilymiseen vaikutti rannikolla usein myös pyyntipaikan hallinta- tai omistusoikeus. Tämä ei sinänsä ole erikoista, sillä oikeus metsästää on Pohjois-Euroopassa liittynyt aina tavalla tai toisella myös pyyntipaikan valtaamiseen, hallintaan tai maanomistukseen. Kun pyynnin säätely liittyi – todennäköisesti jo esihistorialliselta ajalta lähtien – pyyntipaikan hallinta- tai omistusoikeuteen, sen merkitys oli yhteiskunnallinen, mutta välillisesti ja sekundäärisesti tämäkin ehkäisi hyljekantojen liikametsästystä: toisen omistamaa hylkikiveä, -rantaa, -luotoa ei ollut muiden lupa käyttää.⁸⁶ Mm. Pohjanmaalla avovesiajan hylkeensoudussa (*sälrod*) sekä syksyisessä hylkeen verkkopyynnissä oli jokaisella rannikkokylällä oma yksityinen vesialue (*rodervatten* tai *själfiskevatten*), jolle muilla ei ollut asiaa.⁸⁷ Tämä tapaoikeuteen pohjautuva vesialueomistus oli voimassa ainakin 1700-luvun puoliväliin saakka, jonka jälkeen hylkeenpyynnin merkitys väheni ja hylkeitä kannustettiin tappamaan ”petoina” vanhoista omistusoloista välittämättä.

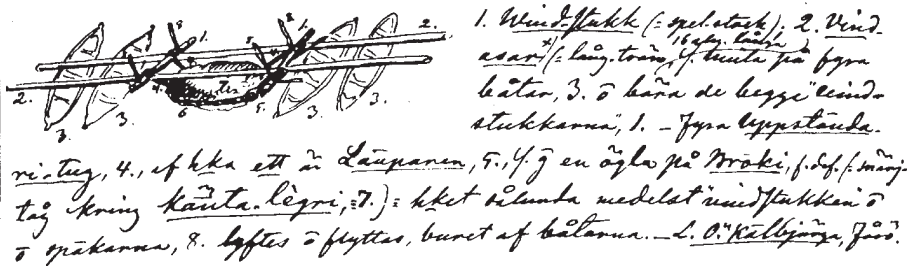
Esimerkiksi Gotlannista tunnetaan perinne yksityisten *hylkikivien* omistussuhteista,⁸⁸ mikä lienee ollut käytäntönä muuallakin ennen mm. sen perusteella, että Kustaa Vaasa sääti tällaiset paikat (myös harmaahyljeluodot eli käytännössä kaikki kiinteät hylkeenpyyntipaikat) verolle koko Ruotsissa 1550-luvulla. Hylkikiviä (eli yksityisiä hyljeverkkojen käyttöpaikkoja) Kustaa Vaasan voudit verottivat Suomenkin rannikolta, ja esimerkiksi Pohjanmaalla hylkiverkkopaikkoja pidettiin käräjillä yksityiseen tai kylän

⁸⁵ tarkemmin Nikander 1922; Virtanen 1949; Jussilainen 1954; Ahlbäck 1955.

⁸⁶ tarkemmin esim. Ahlbäck 1955; Volla 1985.

⁸⁷ Ehnholm 1979.

⁸⁸ Säve 1867.

Kuva 78. Yksityisomistuksessa olevat hylkeiden lepo- ja pyyntikilvet, niiden rakentelu ja korjailu saattoivat vaatia merkittäviä työmääriä. Kuvassa P.A. Säven (1867) muistiinpanoja tällaisen kirjohylkeille tarkoitetun hylkikiven (kalastajan) siirrosta Gotlannin Fåröstä. Siirtoon tarvittiin mm. neljä venettä.

omaisuuteen kuuluvana.⁸⁹ Niiden valtaus ja omistus tapahtui ehkä samaan tapaoikeuteen perustuen mitä tiedetään Perämerellä lohenkalastamojenkin (verkko- ja rysäpaikat) osalta,⁹⁰ mutta lohenkalastuspaikkoja vähäisemmän merkityksen ja hylkeen verkkopyynnin taantumisen takia aiheesta ei ole jäänyt historiallisia dokumentteja, sillä "hylkikivien" verotuskin näyttää lopetetun jo 1600-luvun alussa yksittäisiä poikkeuksia lukuunottamatta.

Itämeren ulkopuolelta vanhoja tietoja em. kaltaisesta hyljeluo-tojen rauhoittamisesta sekä pyyntipaikan omistusoikeuteen pohjautuvasta pyynnin säätelystä on Norjasta ja Islannista. Islantilainen tapaoikeus keskiajalla sääte-li tarkoin hylkeen omistuksen eri pyynti- ja löytötilanteissa. Norjassa rauhoitus oli voimassa "kolme viikkoa ennen Pyhän Hannun päivää ja kuusi viikkoa ennen joulua" keskiaikaisen *Frostatingsloven* -lakikokoelman mukaan. Myös *Gulatingsloven* säätelee mm. hylkeen verkkopyyntiä maini-ten hylkiverkkopaikat yksityisiksi omaisuuksiksi ja ilmoittaa saaliin jako-perusteet, jos joku löytää hylkeen verkkoineen tai harppuunoidun hyl-keen, kun harppuunan omistaja on tiedossa. Nämä pääperiaatteet on tois-tettu sikäläisessä vuoden 1276 Magnus Lagaböten maanlaissa ja yksityinen omistus on vahvistettu hylkikiville tai -luodoille (*Saeleveyde*) kuningas Christian V:n Norjan laissa vuonna 1687. Tämän mukaan kukaan toinen kuin omistaja ei saanut tappaa tai karkottaa hylkeitä toisen omistamalla luodolla.⁹¹

Rannikolla hylkeenpyynnin "omistuksessa" on Itämeren alueella havait-tavissa selvä kahtiajako. Eteläosissa Tanskan, Saksan, Puolan ja Baltian ran-

⁸⁹ esim. Ylimaunu 1996.

⁹⁰ Ruuttula-Vasari 1992.

⁹¹ Volla 1985:57–58, 65, 88.

nikoilla metsästysoikeus rannoilla tai hyljeluodoilla on liittynyt nähtävästi varhaiselta keskialalta lähtien feodaaliseen järjestelmään siten, että yksityinen maanomistaja on hallinnut myös pyyntioikeutta perien siitä veron, maksun tai vuokran.⁹² Sen sijaan pohjoisempana Suomen ja Ruotsin rannikoilla, mihin feodaalijärjestelmä ei koskaan juurtunut, hylkeenpyyntioikeus oli rannoilla ja luodoilla paikallisyhteisön, kylän oikeus, ja siis laajemman, itsenäisen pyyntiyhteisön määrättävissä.

Mainittua hylkeenpyynnin ”omistusoikeudellista” kahtiajakoa ei ole ennen tuotu esiin. Esimerkiksi keskieuropalaiset tai anglosaksiset ihminen-hylje -suhdetta käsittelevät katsaukset eivät tunne kuin keskieuropalaisen feodaalisen metsästysoikeuden ja toisaalta alkuperäiskansojen ”vapaan” metsästyksen. Pohjoismaiseen tapaoikeuteen perustuva pyynnin säätely tai kyläyhteisön metsästysoikeuden olemassaolo on sikäläiselle kulttuurille ja tutkimukselle tuntematon. Hylkeitä on – johtavien ulkomaisten hyljetutkijoiden esityksissä⁹³ ja siis väärin perustein – käytetty esimerkkinä eläimistä, joiden saalistukseen ihmisillä ei olisi ollut mitään sääntöjä tai säätelyperinteitä ennen 1900-luvun länsimaista lainsäädäntöä.

9.3. *Hylje aineettomana arvona: animismi*

Hylkeet olivat nähtävästi kivikaudelta aina historialliselle ajalle saakka Pohjois-Euroopan pyyntikulttuureissa ”vain” tavallisen saaliseläimen arvossa. Tämä päätelmä voidaan tehdä siitä, että Fennoskandian kalliopiiirroksista ja -maalauksista hylkeet puuttuvat paria norjalaista löytöä lukuunottamatta⁹⁴ eikä hylkeistä ole säilynyt suullisessa kansanperinteessä muista saaliseläimistä poikkeavaa traditiota (verrattuna esimerkiksi karhuun suomalaisessa uskomusperinteessä).

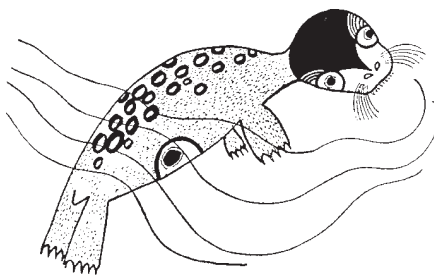
Esikristillisen ajan suhtautuminen hylkeisiin Itämeren alueen pyyntiyhteisöissä lienee ollut osa *animismia*, ”sielu-uskoa”, jonka mukaan kaikilla, myös elottomilla luonnon aineksilla oli ”sielu”. Tämä näkemys on todennäköisesti ollut hyvin samankaltainen mitä useista sirkumpolaarisista alkuperäiskulttuureista on dokumentoitu. Keskeistä siinä oli luontokeskeinen näkemys, jossa ihminen ja ihmisen kulttuuri käsitettiin osaksi luontoa, ekosysteemiä, ja jossa oleellinen periaate oli vastavuoroisuus. Ihminen, eläimet ja eloton luonto olivat yhtäläisessä ja tasavertaisessa asemassa luonnon järjestyksessä. Eläimillä oli, kuten ihmisilläkin, kyky tuntea, älyllisyyttä, sukulaisuussuhteita, oikeuksia ja velvollisuuksia. Ihmisen ja saaliseläimen

⁹² Lindner 1940:5–234.

⁹³ mm. Bonner 1975b:12–14.

⁹⁴ Gjessing 1936; Vollan 1985:44; Kivikäs 1997:49.

Kuva 79. *Angiut*, Grönlannin inuitien eräs hyljesielu (Bonner 1982b). Inuitien animistinen käsitys sielujen jatkuvasta vaelluksesta, luontokappaleiden tasa-arvoisuudesta ja välttämättömästä vuorovaikutuksesta ovat todennäköisesti paljolti samankaltaisia, mitä Itämeren alueella aikaisemmin tavattiin. Tällaisen maailmankuvan jäänteitä olivat mm. suomalaisille, virolaisille ja liiviläisille hylkeenpyytäjille tuttu ns. sanakielto eli hylkeenpyynnin jääkieli.

suhde oli yhteistoiminnallista vastavuoroisuutta: eläimet antautuivat metsästettäviksi ja saivat vastineena kunnioittavan ja tunnustetun kohtelun persoonina. Ihmisten ja eläinten sielujen uskottiin olevan ainaisessa liikkeessä ja kuolemaa seurasi aina uudelleen syntymä.⁹⁵

Tästä ns. traditionaalisesta näkemyksestä luontoon on esimerkkinä se, että suomalaisessa, virolaisessa ja liiviläisessä hylkeenpyynnin perinteessä saaliseläimiä pidettiin vielä 1900-luvulla ihmisen kaltaisina luonnon osina, kunnioitettavina, kuulevina ja ihmisen puhetta ymmärtävinä eliöinä. Tämä ilmeni ns. *jääkielenä*, sanatabuna (hylkeenpyyntiin lähdetessä ei saanut käyttää pyyntivälineistä tai -kohteista niiden oikeita nimiä).⁹⁶ Samanlainen ajattelu on tyypillistä pohjoisille alkuperäiskansoille.

Ns. *jääkieli* tarkoitti tärkeää yhteisöllistä tapaa, joka saneli sen, että pyyntiin lähdetessä ja siellä ollessa saaliseläin (hylje) ja kaikki pyynnin apuvälineet olivat tarkan nimikiellon alaisena (eli niitä ei ole saanut mainita nimeltä), jotta eläin ei kuulisi pyyntimiesten olevan liikkeellä ja pyyntionni säilyisi. Näin sekä eläintä että sen pyydystämiseksi tarkoitettuja välineitä oli nimitettävä erilaisilla kiertoilmaisuilla (hyljettä esimerkiksi *kalaksi*). Pyytäjillä sanottiin olevan pyyntikieli, *jääkieli*. ”Hylemies ei koskaan maininnut hylettä oikealla nimellä eikä ilmaissut saaliin suuruutta” sanottiin Suomenlahden Seiskarissa. Hylemiesten kielellä esimerkiksi jälki oli *latu*, piikin terä *otapuikko*, vanha hylemies *värtääjä*, nuori puolestaan *sulkavärtääjä*, hylkeen veri *ruoko* jne. Pyyntikieli ja -taiat olivat hyvin tärkeitä tapoja ja käytössä vielä 1930-luvulla Itäisen Suomenlahden saarilla; muualta ne olivat jo hävinneet.⁹⁷

⁹⁵ esim. Wenzel 1991:60–61,138; Alaraudanjoki 1995:120–127.

⁹⁶ Nirvi 1944:191–193; Hannula 1947; vrt. myös Savinainen 1997:312.

⁹⁷ tarkemmin Nirvi 1944:163–165,191–193; Hannula 1947:41–45; Eskola 1992:69.

Animistinen suhtautuminen eläimeen oli Suomenlahden pyyntimiesten keskuudessa vielä 1900-luvun alussa keskeistä, sillä *jääkieleen* alistumat-
tomat saatettiin karkottaa pyyntiseurueesta tai rangaista heitä muilla ta-
voin.⁹⁸ Kunnioitus eläintä kohtaan oli luonnollinen, ja hyljettä pidettiin la-
jista riippumatta pyyntitilanteessa – vielä 1900-luvun monien kertomusten
mukaan – tasavertaisena olentona, vastustajana, jonka kohtalona oli en-
nemmin tai myöhemmin tulla ihmisen tappamaksi ja hyödyntämäksi.

Pohjanlahdella tällainen pyyntikieli, taikakeinot, saaliin salaaminen jne.
olivat erityisesti suomenkielisten hylkeenpyytäjien käyttämiä, ja niitä pyrit-
tiin taikauksena kitkemään pois esivallan toimesta mm. 1600-luvulla. Täl-
laiset hylkeenpyyntiin liittyvät tavat kristinuskon tuomitsi ”noituutena” ja
papistot ne Wijkarin (1707) mukaan pääosin jo ”kitkenyt” Pohjanlah-
den hylkeenpyytäjien keskuudesta. Suomenkielisten pyytäjien hyvin tun-
tema ja ennen tärkeänä pitämä *jääkieli* on todennäköisesti jäänyt
omaksumatta Pohjanlahden länsirannan (Västerbotten, Norrbotten) ruot-
sinkielisillä pyytäjillä – he omaksuivat laajan jääpyynnin nähtävästi vasta
1600-luvun alussa – sillä Ruotsin puolelta ei ole jääkielestä tms. mitään
tietoja huolimatta hyvästä sikäläisen pyyntitradition tallentamisesta. Sen si-
jaan useiden pyyntikertomusten perusteella Pohjanlahdella ruotsinkieliset
pitivät suomalaispyytäjiä ”noitina”, joilla oli taikavoimia. Rippeitä pyynti-
kielestä on säilynyt vielä 1990-luvulle saakka, sillä esim. viimeiset Itämeren
hyljeverkkojen käyttäjät Simossa ja Kuivaniemessä ovat oppineet vanhoilta
miehiltä nimittämään hyljettä pyynnin aikana *kalaksi*,⁹⁹ yhdistämättä tätä
tapaa uskomuksiin.

Kristinuskon erilaisen, Lähi-Idän kulttuuriympäristöön pohjautuvan
ihmiskeskeisen luontonäkemyksen¹⁰⁰ yleistyessä ja toisaalta nk. hyödyn ja
valistuksen ajan (erityisesti 1700-luvulta lähtien) seurauksena suomalaisten-
kin suhtautuminen saaliseläimiin muuttui vähitellen ”länsimaisen rationaa-
liseksi” lukuunottamatta sisämaan syrjäseutuja ja hylkeenpyyntialueista
Suomenlahden saaria. ”Taikakeinojen” kitkeminen ei nähtävästi saanut
vastakaikua Itäisen Suomenlahden saarilla, joilla muutenkin oli aikoinaan
osin kyseenalainen maine ”takapajuisina merirosvouksen keskuksina”.
Näiltä saarilta voitiin tallentaa 1900-luvulla elävä perinne *jääkielestä* ja
muistakin, todennäköisesti esihistorialliseen aikaan palautuvista pyyntirii-
teistä. *Jääkieltä* vastaava nimikielto suurten maanisäkkäiden metsästyksessä
oli melko tavallinen suomensukuisilla yhteisöillä Itämeren kulttuurialueella
vielä 1800-luvulla, varsinkin harvaanasutuilla syrjäseuduilla.¹⁰¹

⁹⁸ Hannula 1947:41–45.

⁹⁹ Hepola Antti ja Paavo haast.; Miettunen Esko suull. ilm.

¹⁰⁰ esim. Vilka 1993:101–104.

¹⁰¹ Nirvi 1944.

Vastaava tasavertainen luontosuhde oli tyypillistä hylkeenpyynnistä riippuvaisille inuiteille 1900-luvulle saakka: eläin-ihminen -suhde oli jokapäiväinen, välttämätön eikä ihminen voinut olla ”ylempänä” saaliseläintään yksinkertaisesti jo siitä syystä, että ihmisen olemassaolo oli eläimistä, näiden käyttäytymisestä ja oikuista riippuvainen. Eläimet olivat myös osa henkistä maailmaa ja käsitteitä: metsästäjä saattoi esim. unessa tai transsissa ottaa yhteyden eläimiin ja selvittää kulloisenkin suhteensa niihin. Myös eläinten kunnioittaminen oli itsestään selvää: pyynnissä ollessa saaliseläimen eikä pyyntivälineiden nimiä mainittu, syömällä hylkeitä ihminen ja hylkeet yhtyivät tasavertaisina luonnon osina. Käyttämällä saaliseläin mahdollisimman hyvin hyödyksi sitä kunnioitettiin, mikä takasi hylkeen uudelleen syntymisen (saalipopulaation lisääntymisen).¹⁰²

Metsästys ja hylkeen syönti oli eräänlainen tasavertaisten luontokappaleiden välinen, yhä uudelleen toistuva tapahtuma, joka takasi kummankin luontokappaleen olemassaolon, terveyden ja suhteen jatkuvuuden. Ihminen ja eläin uudistuivat metsästyksen kautta, jolloin metsästys oli eräänlainen kumppanien välinen sovittu tapahtuma.

Tarkkaa suhtautumista tapettuun hylkeeseen kuvastaa myös Riianlahden ruhnulaisten kirjoittamaton laki, että yhtään osaa hylkeestä ei saanut koskaan jättää jälle tai mereen: kaikki oli tuotava omalle saarelle hyödynnettäväksi.¹⁰³ Itämeren eteläpuoliskolla ruhnulaiset säilyttivät pisimpään vanhat yhteisölliset pyyntitraditionsa: yhteisö hajosi syksyllä 1944, kun saarelaiset evakuoitiin Ruotsiin.

Hylkeisiin on ajoittain sekoitettu Itämeren etelä- ja länsiosissa mystisiä tai uskonnollisia käsityksiä kristillisestä perinteestä, mm. taru Vanhan testamentin tapahtumasta, jonka mukaan egyptiläiset sotilaat takaa-ajassaansa israelilaisia hukkuivat Punaiseen mereen ja muuttuivat hylkeiksi.¹⁰⁴ Tämä lienee Välimeren kulttuurialueelta – jossa hylkeitä ei ole jääkauden jälkeen juurikaan hyödynnetty – pohjoiseen levinnyt ja kristillisyyteen sekoittunut uskomustraditio. Mm. venäläiset ja kolttasaamelaiset, yleensäkin ortodoksit, kieltäytyivät 1800-luvulla käyttämästä hyljettä ravinnoksi tämän uskomuksen takia.¹⁰⁵

¹⁰² Söby 1970; Brody 1987:71–75; Wenzel 1991:134–139; Langdon 1993:38,50; Borré 1994:9–11; Anon. 1995b:24–25.

¹⁰³ Pilats 1998:13.

¹⁰⁴ mm. Säve 1867:140.

¹⁰⁵ Fellman 1847:217; Gjessing 1955a:31.

9.4. Hylje ihmisen kilpailijana

Hylkeet ovat ihmisen kilpailijoita aiheuttamalla kalastukselle vahinkoja lähinnä seuraavin tavoin:

- hylkeet rikkovat pyydykset, mikä johtaa niiden maissa tapahtuviin korjauksiin ja/tai pyydystystehon sekä saaliin menettämiseen,
- hylkeet syövät jo pyydyksiin menneet kalat,
- hylkeet karkottavat läsnäolollaan kalaparvet oleskelualueiltaan,
- hylkeet syövät osan kalavaroista, joita myös kalastajat tavoittelevat,
- hylkeet aiheuttavat kaloihin puremis- tms. jälkiä, jotka infektoituvat ja aiheuttavat kalan arvon menetystä kalakaupassa, ja
- hylkeet levittävät loisia, jotka välivaiheina (toukkina) kaloissa esiintyessään aiheuttavat kalan arvon menetyksen.

Näistä kalastukselle aiheutuvista vahingoista tapaukset 1.–3. ovat yhä merkittävimmät ja ajankohtaisimmat kuten vuosisatoja sitten. Koska hylkeet käyttävät kaloja ravintonaan, on hylkeet voitu kokea ihmisen kilpailijoina kalaresurssista ehkä jo esihistoriallisena aikana. Tämä ei ole kuitenkaan kovin todennäköistä ainakaan siellä, missä pyyntiyhteisöt olivat myös hylkeistä riippuvaisia.

Olaus Magnuksen (1555) maininnat hylkeestä meren pahimpana vahinkoeläimenä viittaavat siihen, että juuri kalastukselle aiheutuneet vahingot olivat (viimeistään keskiajalla, jolloin mm. silakan että lohen kalastuksen merkitys lisääntyi Itämerellä) suututtaneet kalastajat ja papiston, joka monin paikoin sai tärkeät veronsa juuri kalastuksesta. Myös 1600-luvun Ruotsissa tehdyt metsästystä koskevat lakiuudistukset (1647, 1664) jättivät kaikki peto- ja vahinkoeläimiksi katsotut vaille lain suomaa rauhoitusaikaa, jota tosin oli yritetty hylkeille antaa vuoden 1590 kuninkaallisella määräyksellä¹⁰⁶ ja joka olisi hylkeiden osalta ollut edellä kerrotulla tavalla myös ikivanhan pohjoismaisen tapaoikeuden mukaista.

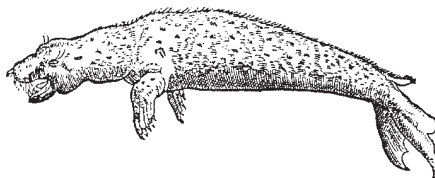
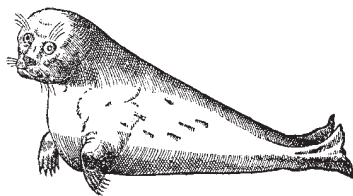
Se, että hylkeistä muodostui käsitys ”ihmistä ahdistavista, luonnottomista pedoista”, lienee ollut tulosta mm. kristinuskon opeista (ihmisestä luomakunnan herrana, joka oli vierasta aikaisemmalle pohjoiselle pyyntikulttuurille) ja uuden ajan taloutta ja valistuneisuutta korostavasta ajattelusta. Näissä ihmiskeskeisissä ajattelumalleissa ei ollut sijaa aikaisemmalle animistiselle näkemykselle hylkeistä.

Hyljettä kalastajien kilpailijana ja vahinkoeläimenä pitävä näkemys lienee Itämerellä ainakin yhtä vanha kuin kiinteiden kalanpyydysten (lohenpyydykset kuten *mukka-* tai *katiskoverkot*, turskaverkot ym.) käyttö, joilla

---

¹⁰⁶ Storå 1990.

Kuva 80. 1500-luvun piirroksia hylkeistä G.Rondoletiuksen (1554) teoksessa ”De piscibus”. Toisesta piirroksesta käy hyvin ilmi piirtäjän näkemys hylkeestä meripetona.

hylkeet ovat oppineet vierailemaan. Kiinteiden verkkoapajien ja mm. hamppuverkkojen yleistymisen koko Itämerellä lieene viimeistään keskiaikainen (ns. Hansakaupan aikainen) ilmiö.¹⁰⁷ Itämeren alueen hylkeenpyynnin selvityksissä 1700-luvulta käy ilmi, että hylkeet tuottivat tuolloin kalastajille merkittävää vahinkoa nimenomaan Perämerellä ja Tanskan salmissa, missä kummassakin harjoitettiin perinteistä kalastusta em. pyydyksillä.¹⁰⁸ Suomen aluevesillä 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella hylkeet tuottivat eniten vahinkoja Perämeren rannikon kiinteille lohenkalastamoille sekä muualla lähinnä silakan- ja kilohailin kalastukselle.¹⁰⁹

Paitsi pyydysten repijöinä ja kalojen syöjinä hylkeet karkottivat läsnäolollaan kaloja pyydyspaikoilta: esimerkiksi kalastajien perimätiedon ja kokemusten mukaan pelkästään hylkeen ulosteen läsnäolo pyydyspaikalla karkottaa kalat paikalta useaksi päiväksi.¹¹⁰ Hylkeiden kaloja karkottavaa vaikutusta ei ole aina otettu vakavasti, sillä näyttöä asiasta on vaikea saada. Vaikka Itämerellä tästä ei olekaan tieteellistä tutkimusta, on muualla tehtyjen kokeellisten tutkimusten tuloksia yleistettävissä: esimerkiksi Tyynenmeren lohen pakoreaktion laukaisemiseen riittää pelkästään sikäläisen hylje- tai merileijonalajin nahan palanen (eli siitä erittyvä hajuaine).¹¹¹

Hylkeen näkeminen petona, ihmisen kilpailijana, näyttää kirjallisissa lähteissä korostuvan 1700-luvulla, jota muutenkin voidaan pitää ”hyödyn ja valistuksen aikana”. Tällöin myös taloudellisissa ja tieteellisissä kirjoituksissa ainakin Skandinaviassa ja Suomessa osa petoeläimistä nähtiin ihmiselle

¹⁰⁷ vrt. Partanen 1990.

¹⁰⁸ Wijkar 1707; Tengström 1747; Cneiff 1757; Pontoppidan 1763–81; Hinkelmann 1886.

¹⁰⁹ mm. Gottberg 1911.

¹¹⁰ Tiiri Erkki haast.

¹¹¹ Bonner 1982b:110.

ja muulle luonnolle ”luonnottomana”, mistä piti päästä eroon. Esimerkiksi Ruotsin arvovaltaisimmissa julkaisuissa hylkeitä koskevat artikkelit painotuivat pyyntitapojen esittelyyn, uusien pyyntikeksintöjen kehittelyyn tai pyynnin taloudellisen kannattavuuden pohdintaan.¹¹² Tämän kirjoittelun painopiste oli 1700-luvun puoliväli. Hyljettä vahinkoeläimenä korostavassa näkemyksessä ei ollut sijaa edes hylkeenpyynnin säätelylle sen tuoton optimoimiseksi. Hylje arvioitiin mm. asiantuntijakirjoituksessa vuonna 1849 Suomen kolmen pahimman pedon joukkoon suden ja karhun rinnalle, joita vastaan piti käydä yleiseen hävitykseen tavoitteena niiden sukupuutto.¹¹³ Norpastakin todettiin:

”Tämä on kaikista hylkeistä wahingollisin ihmisille; hänen paras ruokansa on silakka ja silli. Tullen paikalle ja ajain takaa kaloja, karkoittaa ja pelättää hän kalat pois rannasta. Lisäksi vielä kokee ja repii hän kalastajain pyydykset”¹¹⁴

Hylkeiden näkeminen ihmisen kilpailijana heijastui kalastus- ja metsästys-säädöksiin jo 1600-luvulta lähtien, mutta se oli tyypillinen Itämerellä erityisesti hyödyn aikakaudelta aina 1960-luvulle saakka.¹¹⁵ Tämä näkemys oli aluksi voimakkainta Itämerellä siellä, missä hylkeitä ei elinkeinona metsästetty ja missä ne tekivät kasvavalle kalastukselle haittaa (Tanska, Saksan rannikko). Näillä alueilla vaadittiin myös hylkeiden hävittämistä kokonaan sukupuuttoon (kuten Englannissakin).¹¹⁶ Tätä vaatimusta voimisti mm. 1700-luvun puolivälissä sattunut, todennäköisesti grönlandinhylkeen, joukkovaellus Tanskan ja Pohjanmeren rannikolle, joka aiheutti tuhoja kalastajien pyydyksille.¹¹⁷

Tanskassa tämä hyödyn aikakauden näkemys suhteessa hylkeisiin korostui Pontoppidanin (1763–18) laajalle levinneessä teoksessa, jossa hylkeet nähtiin yksinomaan haittaeläiminä ja ihmisen vihollisena: kansaa pyrittiin opettamaan, kuinka tärkeää oli taistella näitä petoja vastaan. Myöhemmin myös Krøyer (1838–53) painotti hylkeiden merkitystä, mutta enemmänkin kalojen vihollisena ja mm. Hinkelmann (1886) jatkoi nimenomaan Itämeren kalastuksen ja hylkeiden välisen ristiriidan esiintuomista. Kun vielä viime vuosisadan vaihteessa Saksan Mecklenburginlahdella ja Lyypekin edustalla tavattiin hyljelaumoja, Saksan kalastajien edunvalvoja ”Fischerei-Zeitung” vaati uusien torpedoveneiden lähettämistä vesipetoja vastaan.¹¹⁸

¹¹² mm. Tengström 1747; Knutberg 1755; Cadolin 1757; Cneiff 1757; Brummer 1787.

¹¹³ Tidning för Landbrukare och Näringsidkare 19.10.1849/ Borgström 1971:18–19.

¹¹⁴ Eurén 1855:14.

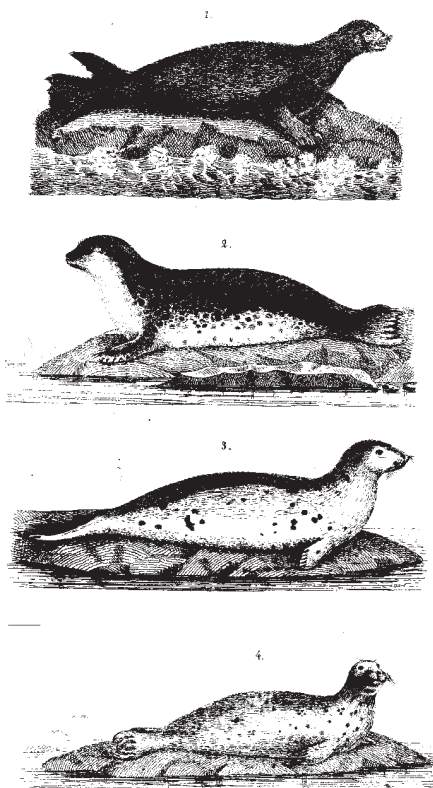
¹¹⁵ esim. Knutberg 1755; Brummer 1787.

¹¹⁶ Volla 1985:11.

¹¹⁷ Nordgård 1903:34.

¹¹⁸ Nordqvist 1904.

Kuva 81. ”Suomen maan petoja, maaliku-
willa selitetyt”. Turussa v. 1854 ilmestyneessä
kirjasessa. Kaksi ylintä norppia, alin
harmaahylje, välissä kirjohylje.

Myös Ruotsissa ja Suomessa ”petojen” ja hylkeiden vastaiseen taisteluun käytiin metsästyskirjallisuudella,¹¹⁹ joka levisi asiaa harrastavan lukeneiston keskuuteen. Ruotsissa aiheesta kirjoitettiin selvästi Suomea aikaisemmin.¹²⁰ Suomen suuriruhtinaskunnan metsästyslakien uudistamisen (1863–64) eräs peruste oli juuri petojen aiheuttamat vahingot ja muun riistan tuhoaminen, jota vastaan piti myös löytää uusia lainsäädännöllisiä keinoja.¹²¹ Myös koulu- ja oppilukemistoissa alkoi 1800-luvun loppupuolella olla kirjoituksia siitä, miten hylkeistä voitiin päästä eroon tai miten niitä pyydettiin.¹²² On huomattava, että vaikka petovihan voimakkaimpina aikoina tavoitteena oli jopa hylkeiden sukupuutto, eläinräökkäys oli aina tuomittavaa. Tämä tulee esiin mm. opetuksiksi tarkoitetuissa tarinoissa, joissa hylkeenkuutin räökkääjä tai eläimen kiduttamiseen kehottanut henkilö kokee itse piinallisen kuoleman.¹²³

¹¹⁹ mm. Knutberg 1755; Eurén 1854,1855; Hahr 1866,1878; Anon. 1876; Ahlman 1878.

¹²⁰ esim. Anon. 1780; Pehrsson 1820.

¹²¹ Borgström 1967:63.

¹²² esim. Anon. 1877, Liljeberg 1886; Reuter 1893:78–87.

¹²³ esim. Eurén 1855:22–24.

Suomen ja Skandinavian lainsäädännössä hylkeet mainittiin 1900-luvulle asti lähes yksinomaan kalastussäädöksissä. Ruotsissa vuonna 1734 annettussa laissa hylkeiden ampuminen sallittiin kenelle hyvänsä ja missä tahansa, mikä oli ristiriidassa aikaisemman pyyntipaikkojen omistusoikeuden kanssa. Tämä oli hylkeenpyynnistä elantonsa saaneiden etujen loukkaus, mistä aiheutuikin riitoja eri puolilla Itämeren (mm. Gotlannissa, missä harmaa-hyljeluodot olivat yksityisomaisuutta ja perinteisesti rauhoitetut ampumispyynniltä). Ammattihylkeenpyytäjien valitukset tuottivatkin tuloksen: vuoden 1766 kalastussäädöksiin tehtiin muutos niin, että hylkeenpyynti ei ollut vapaata siellä, missä sitä verotettiin (käytännössä kylän vesialueilla ja niillä harmaa-hyljeluodoilla, jotka olivat verotettuja ja yksityisomaisuutta).¹²⁴ Ruotsin vuoden 1852 kalastuslaissa tämä sääntö taas unohdettiin: hylkeenpyynti oli käytännössä vapaata. Kuitenkin muutamien paikoin vanha tapaoikeus säilyi em. luotoja ja kylien vesiä koskien. Suomessa hylkeen juridinen asema vahinkoeläimenä ei käytännössä muuttunut, vaikka esim. 1800-loppupuoliskolla kalastus- ja metsästyslainsäädöksiä muuteltiin ja laadittiin myös pitäjakohtaisia ”jahtisääntöjä”.¹²⁵

Hylkeiden aiheuttamia vahinkoja arvioitiin kalastusalan lehdissä 1880-luvulta lähtien. Hylkeet veivät luotettavana pidetyn arvion mukaan esim. Blekingessä vuonna 1892 pyydyksissä olleista kaloista lohista 1/5, turskista 1/10 ja kampeloista 1/30. Pyydysvahinkojen ilmoitettiin olleen myös merkittävät. Saksan ja Tanskan rannikolla valitettiin eniten hylkeiden syömistä pyydyksikaloista.¹²⁶ Huomattavaa on, että valituksista huolimatta hyljekannat olivat jo eteläisimmällä Itämerellä ja Tanskassa kääntyneet roimaan laskuun, mutta kalastus laajeni samaan aikaan avomerelle mm. ajoverkkojen käyttöönoton muodossa.

Tanskassa, Ruotsissa ja Suomessa kalastuslehdet alkoivat 1890-luvulla esitellä hylkeenpyynnin menetelmiä, saalismääriä sekä hyljevahinkoja kehoittaen kalastajia hylkeenpyyntiin. Yhteiskunnallisena vääryytenä kalastajat näkivät mm. sen, että paljon vähemmän taloudellista vahinkoa tekevästä karhusta sai tapporahan, mutta hylkeestä ei.¹²⁷ Näillä kirjoituksilla ei ainaakaan Suomessa vaikutettu hylkeen saalismääriin. Niillä lienee ollut merkitystä pyyntimenetelmien tunnetuksi tekemisessä etelämpänä Itämerellä, missä useat hylkeenpyynnin menetelmät olivat tuntemattomia.

Hylkeiden vastaisen kirjoittelun tavoitteena oli osaksi tapporahan maksun vauhdittaminen:

¹²⁴ Anon. 1861; Säve 1867; Ahlbäck 1955:174.

¹²⁵ vrt. Borgström 1967, 1971, 1978.

¹²⁶ Esim. Tauber 1882:97; Thomsen 1886:130; Hinkelmann 1886; Anon. 1895:59–60.

¹²⁷ Dansk Fiskeriselskabs Medlemsblad, Fiskeritidende (Tanska), Svensk Fiskeritidskrift: mm. Lundberg 1895, Fiskeritidskrift för Finland ja Suomen kalastuslehti: 1800-luvun lopun vuosikerrat. Myös 1900-luvun alkuvuosina (Suomessa aina 1930-luvulle asti) näissä lehdissä ilmensi hylkeenpyyntiin kannustavia artikkeleja.

Kuva 82. Ensimmäisen yksinomaan hylkeenpyyntiä käsittelevän suomenkielisen kirjusen kansilehti. Kirjoittaja on jäänyt tuntemattomaksi samoin kuin mahdollinen ruotsinkielinen alkuperäisversio.

”Harmaahylkeet ovat kalastajaväestön pahimpia vihollisia. Nämä pedot raatelevat kalastajien pyydyksiä ja syövät kalat niistä, sekä karkottavat kalat niiltä seuduilta, missä niitä varsin runsaasti asuskelee... Kun kalastaja illalla laskee parhaat verkkonsa mereen, toivoen aamulla nostavansa runsaan saaliin, saa hän mieliharmikseen nähdä verkkonsa raadeltuina aivan piloille kaloista puhumattakaan. Kun on 10 kpl 25 markan arvoista verkkoa ollut meressä, ja niihin ovat harmaahylkeet repineet miehenpään kokoisia reikiä kymmenittäin jokaiseen verkkoon, niin jo mieli katkeroituu näitä petoja vastaan niin ankarasti, että mieli tekisi minkä voisi, niiden hävittämiseksi.”¹²⁸

Petoeläinjahdit – ei kuitenkaan hylkeenpyynti – kuuluivat Suomessa myös armeijan yksiköiden sotilaallisen kunnon kohentamisharjoitteluun 1800-luvun lopulla,¹²⁹ jolloin yleinen petoviha näyttää huipentuneen ja jota seurasi mm. hylkeiden tapporahakausi. Suhtautumista hylkeisiin 1900-luvun alussa kuvaa hyvin virallinen tilastointi, jossa puhutaan jatkuvasti ”hyljesodasta”, ”taistelukeinoista” (metsästysmenetelmistä) ja ”tuloksista hylkeiden sukupuuttoon hävittämisessä” (saalistilastoista).¹³⁰ Myös keskustelussa, jota käytiin erityisesti kalastuslehtien palstoilla, vaadittiin uusien ”jäänsärkijäläivojen” käyttöä hyljelaumojen hävittämiseen. Tätä kokeiltiinkin Suo-

¹²⁸ Pitkänen 1907:213–214.

¹²⁹ tarkemmin esim. Borgström 1978.

¹³⁰ Gottberg 1921,1925.

nessa keväällä 1910. Saksassa, Suomessa ja Ruotsissa vaadittiin myös konekiväärien ja uusimpien sotalaivojen käyttöä hylkeitä vastaan.¹³¹

”Samoin olisi kesällä jollakin valtion höyrylaivalla käytävä kuularuiskuilla ampumassa niiltä kalliokareilta, missä harmaahylkeet suurin laumoin tyynellä säällä lämpiminä päivinä kupeitaan hankailevat. Näin kalastajat pian pääsisivät näistä pedoista. Nyt kun eduskunnassa on asiasta tehty ehdotus, olisi mielestämme aivan oikein, että koko eduskunta yksimielisenä puolustaisi näitä kalastajain taloutta koskevia esityksiä ja että asia ratkeaisi jo tämän istunnon aikana.”¹³²

Hylkeiden hävittämisenäkemys ja ihmisen kilpailu hylkeiden kanssa huipentui tapporahakautteen 1900-luvun alkupuoliskolla, jota voidaan pitää myös hylkeitä koskevan ryöstötalousideologian huipentumisaikana. Tosin ihmisen ja hylkeiden kilpailu muuttui ”hävittämisestä” 1900-luvun alkupuoliskon aikana ”hyljekantojen kurissapitämiseksi”. Mm. Suomessa luonnonsuojelulain (71/1923) säätämisen jälkeen metsästyksen asiantuntijat tunnustivat vähitellen petoeläinten elämisen oikeudet osana luonnon monimuotoisuutta. Nimenomaan maa-alueilla petoeläinten pyyntiin ja yleiseen metsästyspolitiikkaan tuli enemmän kestävän käytön piirteitä: metsästäjistä tuli hiljalleen riistanhoitajia.¹³³ Hylkeiden ”ongelman” mieltäminen yhä kalastuselinkeinon sisäiseksi asiaksi aiheutti epäilemättä viivettä rauhoitusaiakeskustelun aloittamisessa.

Kilpailu hylkeiden ja ihmisen välillä ei ole ohi. Muualla, mm. Tyynellä merellä ja Atlantilla, uudelleen voimistuneet hyljekannat ovat merkittäviä kalavarojen syöjiä ja niiden kannan rajoittamista perustellaan keskeisesti kilpailutekijällä.¹³⁴ Itämeren 10 000 harmaahylkeen, 10 000 norpan ja 1000 kirjohylkeen arvioitiin 1970-luvun alussa syövän kalaa yhteensä noin 40 000 tonnia vuodessa. Tuolloin vähäisestä hyljekannasta johtuen hyljevahingot esim. lohenkalastukselle olivat koko historian pienimmät. Sekä Itämerellä että Atlantilla nimenomaan lohenkalastus kärsii eniten hylkeiden aiheuttamista suorista vahingoista pyydyksille tai syötyinä saaliskaloina.¹³⁵

Hylkeiden rikkomista pyydyksistä ja niistä syömistä kaloista on viimeisen sadan vuoden ajalta lukuisia arvioita: vahingot on yksinkertaisia todeta ja ne näyttävät kasvavan hyljekannan kasvaessa. Materiaalikustannuksina pyydysten korjaus on usein mitätöntä verrattuna siihen, mikä ajanhukka ja pyydystystehon aleneminen aiheutuu pyydysten toistuvasta ylösotosta,

¹³¹ Fiskeritidskrift för Finland vsk:t 1895–1915; Nordqvist 1904; Aalberg 1937:3; Almkvist ym. 1980:33.

¹³² Pitkänen 1907:215–216

¹³³ Alaraudanjoki 1997:10–14.

¹³⁴ esim. Bonner 1982b:137–139; Busch 1985:225–227,251.

¹³⁵ Söderberg 1975a:71,73; Bonner 1982b:108–111.

korjauksesta ja jälleen paikoilleen asettamisesta. Tällainen harmaahylkeistä aiheutunut kalastuksen kustannuslisä johti mm. 1990-luvun puolivälissä useiden Perämeren kiinteiden rysäpaikkojen autioitumiseen, jopa ammatikalastuksen lopettamiseen.¹³⁶

Kun Itämeren hyljekannat olivat ylimetsästyksen ja ympäristömyrkköjen heikentäminä aallonpohjassaan 1970- ja 1980-luvuilla, kalastukselle aiheutuneet vahingot hylkeistä olivat vähäiset, usein merkityksettömät.¹³⁷ Kuitenkin samanaikaisesti myös kalastuksen luonne muuttui: esimerkiksi kolmena viimeisenä vuosikymmenenä lähinnä Selkämeren – Itämeren lohien avomeripyynti on räjähdysmäisesti laajentunut ja tullut lähes ympärivuotiseksi, kun taas Perämeren vuosisatoja vanha kesäinen rannikko- ja jokisuu-kalastus (lohirysät, -loukut) on vähentynyt. Esimerkiksi Pohjanlahden lohien- ja siiankalastuksen painopiste on siirtynyt Perämereltä Merenkurkuun ja Selkämerelle ja pyyntitekniikat ovat oleellisesti muuttuneet.¹³⁸ Kun hyljekanta on jälleen 1990-luvulla kasvanut, vahingot kalastukselle ovat lisääntyneet, mutta ne eivät ole kaikilta osin vertailukelpoisia vanhoihin tilastoihin.

Viime vuosina on kalastukselle aiheutuneiden vahinkojen syyksi usein leimattu ”häirikköhylkeet” (”fräckare”), jotka muista lajikumppaneistaan poiketen olisivat erikoistuneet kalanpyydysten kaloihin. Näiden hylkeiden väitetään – mikä on epäilemättä totta – tulleen kesyiksi ja röyhkeiksi. Tällainen hyljejoukon määritelmä on kuitenkin tieteellisesti kestävä: *häirikköhylkeitä* ei ole kyetty luonnontieteellisin menetelmin todentamaan. Määritelmä lieneekin lähtöisin yhteiskunnallisesta ajatuksesta, että ”epäsosiaaliset” yksilöt on oikeus poistaa kannasta tai palauttaa ”järjestykseen”. Todennäköisesti kaikki hylkeet oppivat käyttämään kalastajien pyydyksiä ruokinta-automaattien tapaan siellä, missä se on mahdollista.¹³⁹

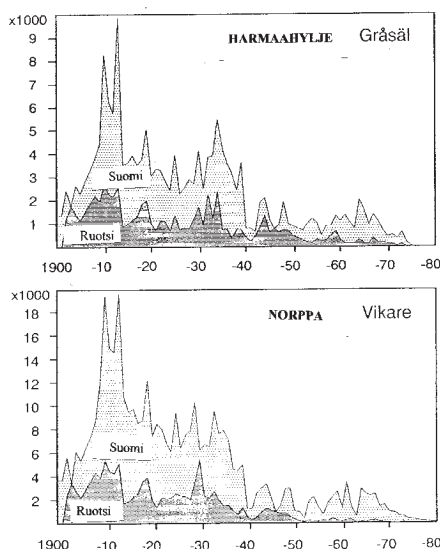
Ongelmalliseksi tilanteen tekee nykyisin se, että hylkeet eivät enää pelkää kalastusvenettä ja että hylkeiden kokemukset ihmisistä ovat olleet pääosin myönteisiä. Osa hylkeistä lienee oppinut pitkälle menevän kalastajien ”seurannan”. Ne näyttävät mm. oppineen suunnistamaan kalastuspaikoille seuraten kalastusveneen ääntä tai etsimällä avomereltä kelluvia pakollisia verkkolippumerkkejä. Tätä ovat eräät kalastajat testanneet korvaamalla lippumerkit väliaikaisesti esim. metsästyksessä käytettävillä muovisilla lin-

¹³⁶ Kaarto 1999 ja Perämeren kalastusalueen pöytäkirjat v. 1995–1999 sekä kalastaja Taisto Knihtin (Tornio) haastattelu kesällä 1996 (taltioimaton).

¹³⁷ tarkemmin Helle & Stenman 1990:58–59.

¹³⁸ tarkemmin esim. Ikonen 1995; Tuikkala 1995. Eräissä lähteissä on yleistetty termi rannikkokalastus: esim. Helteen & Stenmanin (1990:58) yleistys rannikon kiinteiden lohienpyydysten lisääntymisestä pitää paikkansa vain keski- ja eteläosissa Pohjanlahtea; Perämerellä paikat ovat olleet valtion sääntelyn ja vähentämisen kohteena jo vuosikymmeniä.

¹³⁹ Olsson 1996:7; Karlsson 1996:33; Kaarto 1999 ja keskustelu ”tappajasuista” ja ”häirikkökarhuista”.

Kuva 83. Harmaahylkeistä ja norpista maksetut tapporahat Ruotsissa ja Suomessa 1900-luvulla. Baltian ja muun Itämeren alueen hylkeenpyyntimäärät olivat 1900-luvulla yhteenlaskettuna enää ehkä 20–35 % Suomen ja Ruotsin tapettujen hylkeiden luvuista. Näissä luvuissa ei ole mukana kuolettavasti haavoittuneet hylkeet, joten todelliset hylkeiden tappomäärät olivat näitä suuremmat (ks. teksti).

nunkuvilla eli *kaaveilla*, jolloin verkot ovat saaneet olla rauhassa vähän aikaa.¹⁴⁰ (Harmaahylkeiden väitetään osaavan myös laskea luodolle menevän miesjoukon lukumäärän: jos yksi puuttui veneen lähtiessä luodolta, hylkeet eivät rantavesiin palanneet. Tämän takia luodolle ampujaksi jätettävän piti maata näkymättömissä veneen lähestyessä hyljeluotoa.)¹⁴¹

Kun aikuisten hylkeiden elinpaikat ovat kesäisin perinteisesti samoja, saattaa yksikin hyljeyksilö aiheuttaa ”verottamalleen” kalastajalle huomattavan taloudellisen vahingon, pitkäikäisinä eläiminä jopa vuosikymmenten ajan. Tällaisesta hylkeen harjoittamasta ylimääräisestä ”verosta” ja kustannuksista on esimerkkejä myös Saimaalta.¹⁴²

9.5. Hylkeet suojelukohteina ja symboleina

Hylkeet ekosysteemin osana ja suojelutoimien varhaishistoria Itämerellä

Hylkeiden suojelun ensimmäinen valtiollinen toimenpide – joka poikkesi tapaoikeudesta – lienee vuonna 1590 Ruotsissa annettu kuninkaallinen määräys, millä hylkeenkuutit rauhoitettiin ja hylkeenpyyntimatkat kiellet-

¹⁴⁰ Ruotsin Perämeren kalastajien suull.ilm.; Östen Karlström, Fiskeriverket, suull.ilm. 25.11.1999.

¹⁴¹ mm. Perämeren pohjukan Pauhan luodolla ampumispyynnin onnistuminen vaati usean eri kertojan mukaan ampujan piilottamisen menomatkalla veneeseen (taltioimattomat haastattelut).

¹⁴² Marttinen & Kilki 1984:105.

tiin alkutalvella ennen Marianpäivää (25. maaliskuuta). Määräyksen taustalla oli ilmeisesti kruunun hyljeverotulojen romahtaminen ns. pikkujääkauden kovien talvien (1570-luvulta lähtien) takia, kun Itämeren jäätymisen muuttui hylkeenpyynnille epäsuotuisaksi.

Kielto oli laadittu mitä ilmeisimmin käsityksessä, että hylkeet olivat vähentyneet ja niiden poikasajalle tuli saada suojaa. Tosin kiellon taustalla saattoi olla myös aluepolitiikkaa: säädös palveli Itämeren pääaltaan ja Ruotsin hylkeenpyytäjien etuja, sillä se kielsi tuolloin lähes yksinomaan Suomen rannikoilta päin harjoitetut ja Ruotsin rannikolle perinteisesti ulottuneet kuuttiaikojen jääpyynnit, mutta ei Ruotsissa harjoitettuja hylkeiden kesä- ja syyspyyntitapoja. Ruotsalaisten närkästyksestä suomalaisten ja suomenruotsalaisten harjoittamaa kuuttiajan jääpyyntiä kohtaan on 1600-luvulta myös todisteita.¹⁴³

Säädös oli Itämeren hylkeiden pääpyyntialueelta eli Suomesta katsottuna kohtuuton ja se johti Ruotsin valtakunnan tärkeimmän hylkeenpyyntikeskuksen eli Pohjanmaan protesteihin,¹⁴⁴ koska se lyhensi perinteistä alkuvuoden pyyntisesonkia noin puolella. Kiellon vaikutuksesta tai sen kumoutumisesta ei tunneta dokumentteja. Kielto näyttää kumoutuneen viimeistään vuoden 1647 Ruotsin metsästystä koskevan valtakunnallisen lain yhteydessä, sillä tällaista mainintaa ei lakiin kirjattu ja vahinkoeläimiksi luetut hylkeet eivät saaneet rauhoitusaikoja. Niinpä Pohjanlahdella 1700-luvun alussa hylkeenpyynnin aloituspäivä oli ”ikimuistoinen” Matin päivä (24. helmikuuta), joka oli pohjalaisten em. valituskirjelmän mukaan 1500-luvullakin pyynnin alkamisajankohta.

Pohjoisilta meriltä ei sittemmin ole kirjoitettua tai säädettyä tietoa hylkeiden rauhoituksista ennen 1800-lukua. Ensimmäisiä kriittisiä kirjoituksia mm. grönlanninhylkeen massateurastuksista ilmestyi 1840-luvulta lähtien.¹⁴⁵ Myös Tyynen valtameren Aleuteilla, missä sikäläinen turkishyljekanta oli teollisen massateurastuksen kohteena, syntyi jo 1800-luvun lopulla kritiikkiä hylkeenmetsästystä vastaan.¹⁴⁶ Niinpä pyynnin uhattua kokonaisia hyljekantoja sukupuutolla ensimmäiset merinisäkkäille tarkoitettut suojelualueet ja pyynnin rajoitukset tulivat voimaan Yhdysvaltojen hallitsemilla saarilla 1900-luvun alkuvuosina.¹⁴⁷ Tämä kehitys ei heijastunut käytännön toimiin Eurooppaan, joskin 1930-luvulla luonnontieteilijät heräsivät huomaamaan mm. saimaan- ja laatokanhylkeen ainutlaatuisuuden ja saimaanhylkeen kannan pienuudesta huolestuttiin.¹⁴⁸

¹⁴³ Almkvist et al. 1980:52.

¹⁴⁴ tarkemmin Storå 1990.

¹⁴⁵ Busch 1985:60–61.

¹⁴⁶ Busch 1985:154–155.

¹⁴⁷ esim. Busch 1985:191–220.

¹⁴⁸ Lönnberg 1934, 1937.

Ensimmäinen saimaanhylkeen kannan pienuutta korostava ja ”rauhoitusta vähintään 20 vuodeksi” vaatinut Suomen Metsästysyhdistyksen Mikkelin läänin yhdysmiehen kirjoitus ilmestyi jo vuonna 1871 ja toinen suojeluesitys tehtiin vuonna 1911,¹⁴⁹ mutta nämä jäivät ilman vastakaikua. Sen sijaan Suomeen perustettu kalastusyhdistys ja kalastusta edistävät tahot vaativat pontevasti hylkeitä hävitettäväksi sukupuuttoon Saimaaltakin, jossa sitä ei käytännössä pyydystetty tai metsästetty.¹⁵⁰ Käsitykset hylkeen vahingollisuudesta juurtuivat Saimaalla. Näyttääkin siltä, että metsästystä harrastaneet paikalliset tahot ymmärsivät saimaanhylkeen ainutlaatuisuuden, mutta kalastuksen etua ja taloudellisuutta edistäneet kalastusviranomaiset saivat aikaan 1890-luvulta lähtien saimaanhylkeen muuttumisen järjestelmällisen vainon kohteeksi. Suomen kalastusyhdistys mm. aloitti vuonna 1892 kolmen markan tapporahan maksun saimaanhylkeestä, ja sai aikaan lyhyeksi jääneen hyljeverkkojen kokeilun Saimaalla.¹⁵¹

Saalitilastojen mukaan saimaanhylkeen vaino oli suurimmillaan 1900-luvun alussa; mm. vuosina 1909–18 pelkästään Mikkelin läänissä maksettiin tapporaha 140 hylkeestä, suurin osa Rantasalmen pitäjässä. Saimaanhylje oli jo 1920-luvulla paikoin ”vapaaehtoisesti” rauhoitettu.¹⁵² Saimaanhylkeen tapporaha poistettiin vuonna 1948, mikä osoittaa alalajin harvinaisuuden ymmärtämistä. Mm. Laatokan rannoilta siirretyt karjalaiset olivat entisinä laatokannorpan pyytäjinä tehostaneet saimaanhylkeen pyyntiä paikoittain heti sodan jälkeen. Saimaanhylje rauhoitettiin vuonna 1955 eläimen ainutlaatuisuuden ja vähäisen kannan koon takia. Rauhoituksen aikaansaamisessa olivat keskeisiä eräät Saimaan riistanhoitoyhdistykset ja maa- ja metsätalousministeriön silloinen apulaismetsästyksenvalvoja Göran Bergman. Kalastajat vainosivat kuitenkin saimaanhyljettä salassa aina 1980-luvun alkuun saakka: ”Hyljettä vihattiin enemmän kuin käärmettä”.¹⁵³

Toinen maailmansota mullisti valtiolliset olot Itämeren etelärannikolla ja tämä vaikutti hylkeidenkin asemaan: uusien Saksojen ja Puolan rannikoilla hylkeet rauhoitettiin. Hylkeet nähtiin enää kuriositeetteina ja harvinaisuuksina, joita tuli tästä syystä pikemminkin suojella kuin hävittää.¹⁵⁴ Muualla Itämeren alueella, jossa eläimiä oli runsaammin, hylkeiden suojelusta ei käytännössä keskusteltu ennen 1960-lukua. Suomessa erityisesti Göran Bergman (1956,1958), Ahvenanmaalla Göran Harberg (1964) ja

¹⁴⁹ Svenska Jägarförbundets Nya Tidskrift 1871 / Borgström 1967:53; Gottberg 1911:93. Myös J.P. Norrlin kirjoitti v. 1908 ennustaan jopa saimaanhylkeen sukupuuttoa; ks. Rautiainen käsikirj. 1998.

¹⁵⁰ Nordqvist 1892.

¹⁵¹ Kilkki & Marttinen 1984:98–99.

¹⁵² mm. Gottberg 1927:173.

¹⁵³ Marttinen & Kilkki 1984; Becker 1984:119; Rautiainen S. käsikirj.; kirjoittajan haastattelut Saimaalla v. 1985–87.

¹⁵⁴ vrt. Gill 1978a, 1978b; Drescher 1978.

Ruotsissa Kai Curry-Lindahl (1965,1966,1969) olivat ensimmäiset Itämeren hyljekantojen pienuudesta julkisesti kirjoittaneet. Heidän aloitteellisuutensa ja kirjoitustensa ansiosta hylkeiden näkeminen ekosysteemin suojeltavana osana yleistyi. Itämeren hylkeiden suojelutoimien eteneminen on kerrottu edellä historiallisessa katsauksessa.

Kansainvälinen ”hyljesota” Atlantilla ja sen vaikutukset ihminen-hylje-suhteisiin

Hylkeiden mieltämistä 1970-luvulta lähtien luonnon- ja eläinsuojelun symboleiksi edelsi hyljepyyntiä vastaan suunnattu kritiikki ja se, että monet hylje- ja merinisäkäskannat tulivat uhanalaisiksi. Kehityksen taustalla voidaan nähdä *yhteiskunnan yleinen vihertyminen* ja *vastuullisen ympäristöajattelun* lisääntyminen. Näiden ansioiksi voidaan lukea lukuisien luonnonsuojelutoimien käynnistyminen ja uhanalaisten lajien ja elinympäristöjen säästymisen katoamiselta. Kansainvälinen hylkeenpyynnin vastainen kampanjointi oli kuitenkin erikoisuus myös ympäristöliikkeiden kannalta. Koska se vaikuttaa yhä Itämeren hylkeitä koskevaan päätöksentekoon, on seuraavassa esitetty lyhyesti hylkeiden symbolifunktioon johtanut historia ja tähän liittyviä piirteitä Itämereltä ja Suomesta.

Hylkeenpyyntiä vastustava media-aalto oli 1960-luvun ja 1970-luvun lähinnä eläinsuojelijoiden ja heidän taustajärjestöjensä kamppailua Atlantin grönlanninhylkeen kuuttien teurastusta vastaan. Se vaikutti tiedotusvälineiden kautta ja maailmanlaajuisesti suhtautumiseen merinisäkkäiden ja hylkeiden pyyntiä kohtaan. Aiheesta kiisteltiin varsinkin Kanadassa, mutta vasta vuosia myöhemmin tapahtumia on tarkasteltu laajemmin.¹⁵⁵ Hylkeenpyynnin vastustus synnytti Pohjois-Amerikassa radikaalin eläinten oikeuksia puolustavan ja eläinten tappamisen kieltävän liikkeen. Järjestöistä keskeisimpiä olivat *International Fund for Animal Welfare* (IFAW), *Greenpeace*, *Canadian Audubon Society*, *Friends of Animals* ja *Maailman Luonnon Säätiö* (WWF).¹⁵⁶ Mm. IFAW perustettiin 1969 ja se keräsi nopeasti 800 000 jäsentä ja miljoonien dollarien varallisuuden. Liike vaikuttaa yhä ja pyrkii lopettamaan kaiken hylkeenpyynnin.¹⁵⁷

Jo ennen eläinsuojeluaktivismia grönlanninhylkeen pyyntiä oli säännelty erilaisin rajoituksin 1890-luvulta lähtien niin, että jo 1930-luvulla katsot-

¹⁵⁵ Busch 1985, Herscovici 1985, Candow 1989; Wenzel 1991, Lyngne 1992b, Kalland 1992, 1993, Anon. 1995b

¹⁵⁶ Candow 1989:179–185; Anon. 1995b:28–32. Näistä järjestöistä WWF on nyttemmin muuttanut näkemyksiään vastaamaan perinteistä populaatio- ja ekosysteemibiologiaan perustuvaa luonnonsuojelua ja pyrkinyt etsimään kestäviä ihminen-hylje-suhteen vaihtoehtoja, esim. Freese et al. 1998.

¹⁵⁷ esim. Anon. 1995b:29–31 ja liitteet.

tiin lajin tärkeimmän pyyntialueen eli Newfoundlandin kannan olleen ”tasapainossa”.¹⁵⁸ Ekosysteemi- ja populaatiobiologiasta lähtevillä metsästysrajoituksilla ja hyljekannan hyödyntämisrajojen määrityksillä ei ollut kuitenkaan merkitystä eläinsuojeluaktivismille, jonka lähtökohta oli yksilö- ja ”eläinten oikeudet”.

Eläinsuojeluaktivistien käynnistämä ”kansainvälinen hyljesota” alkoi jo vuonna 1955 lehtien raportoidessa ”epäinhimillisestä” hylkeiden teurastuksesta Kanadan itärannikolla. Tappamiset eivät olleet uutta vaan jo parisataa vuotta jatkunutta laajamittaista grönlanninhylkeen kuuttijäillä tapahtunutta toimintaa. Tuolloin tapaus ei saanut laajaa huomiota. Vasta television yleistyttyä länsimaissa aiheen käsittely laajeni. Vuonna 1964 Kanadassa ja Yhdysvalloissa levisivät television välityksellä kuvat New Foundlandin edustan grönlanninhylkeen pyynnistä: filmi *Les Phoques* oli suunnattu kuuttien teurastusta vastaan. Grönlanninhylkeen tappaminen olikin tuolloin uudelleen huipussaan: esimerkiksi keväällä 1964 työhön osallistui tuhansia miehiä, satoja aluksia ja noin 150 lentokonetta.¹⁵⁹

”Hyljesodan” alkusysäyksenä toimineessa dokumenttifilmissä hylkeenpyynti esitettiin barbaarisena teurastuksena: filmillä ja sitä seuranneessa lehtikirjoittelussa esiintyivät vihlovasti ja ihmislapsen tapaan huutavat ”hyljevauvat”, joita ”tunteettomat miehet tappoivat nuijilla ja leikkeliivät saman tien vielä lämpimän, värisevän ruumiin emon itkevien silmien alla vain länsimaiden turhamaisimpien naisten ylellisyysturkisten tuottamiseksi”. Kampanjassa väitettiin mm. grönlanninhyljekannan olevan sukupuuton partaalla.¹⁶⁰

Atlantin hyljesodan lähtökohtana oli eläinsuojelullinen näkemys, että ihmisen ei saa puuttua ”villin ja puhtaan” luonnon eläinyksilöihin ja riistää näiltä vapautta. Eläimen tappamisen ei katsottu kuuluvan ihmisen ”oikeuksiin” ja eläimillä puolestaan nähtiin vahvoja ”oikeuksia”. Hylkeenpyynnin vastustus oli selkeästi sidoksissa asuinpaikkaan: mitä urbaanimpi ja teollistuneempi alue, sen suurempi vastustus oli.¹⁶¹ Kampanjoissa tehtiin merinisäkkäiden pyyntiin osallistuvista ihmisistä ja valtioista ”pahoja” vastakohtana mediassa esitetyille avuttomille ”hyville” eli metsästyksen kohteille.¹⁶²

Koska grönlanninhyljekanta ei ollut uhattuna, tutkijat ja viranomaiset suhtautuivat nuivasti tai kielteisesti mediakampanjaan. Julkisuus ei ollut kuitenkaan kiinnostunut virallisista tai tieteellisistä selityksistä vaan kuvat

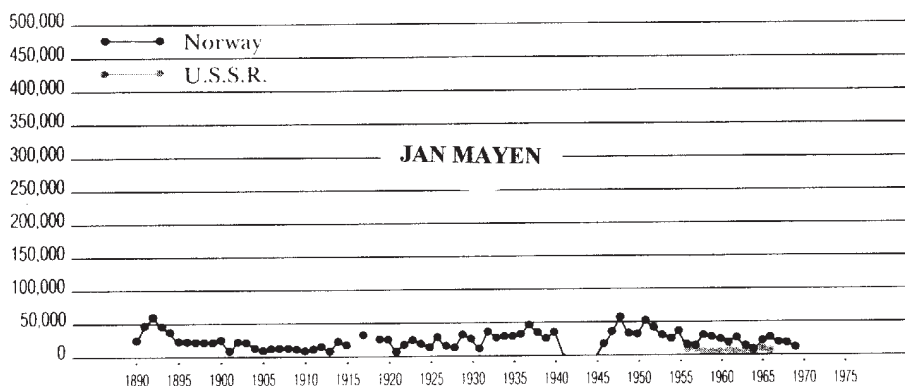
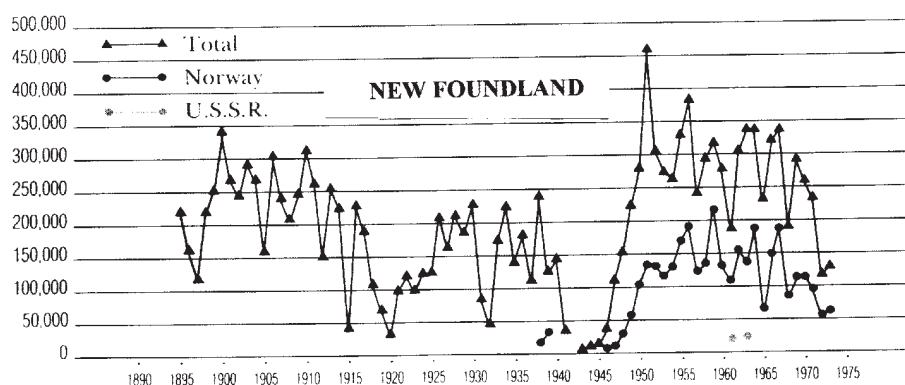
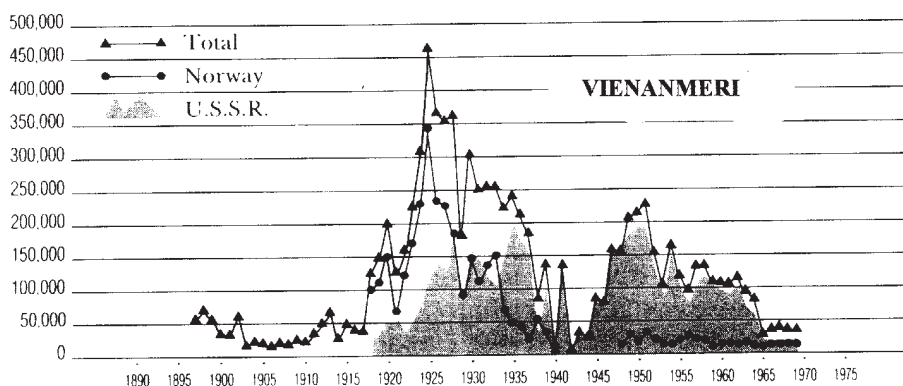
¹⁵⁸ Candow 1989:47–49.

¹⁵⁹ Herscovici 1985:93–94; Anon. 1985b:28–30.

¹⁶⁰ keskeisiä hylkeenpyyntiä vastustavia näkemyksiä : Lust 1967, Davies 1971, 1978. Vrt. Anon. 1995b:28–30.

¹⁶¹ mm. Caldow 1989:183; Sergeant 1991.

¹⁶² esim. Kalland 1992,1993.

Kuva 84. Grönlanninhylkeen pyyntimäärät kohosivat huippuunsa Vienanmerellä 1920-luvulla. New Foundlandin edustalla pyyntimäärät olivat sadoissa tuhansissa yksilöissä jo 1800-luvulla. Näihin pyyntialueisiin verrattuna Jan Mayenin populaation pyynti on ollut aina pientä (Sergeant 1976, Bonner 1982b). Luvuissa ja kehityksessä ei näy 1980-luvun alun hyljetuotteiden tuontikieltojen vaikutus, joka romahdutti hylkeenpyynnin yleismaailmallisesti. Nykyiset grönlanninhylkeen pyyntimäärät ovat hyvin pieniä verrattuna 1970-luvun tilanteeseen (ks. teksti).

”itkevista vauvahylkeistä” myivät enemmän. Viranomaiset taipuivat kuitenkin luomaan uudet normit ekologisesti kestäväälle hylkeenpyynnille ja hylkeiden kivuttomalle ja nopealla tappamistekniikalle: mm. Kanada ja Norja perustivat yhteisen hylkeenpyyntikomission (1972).¹⁶³ Hylkeen- ja valaanpyyntiin kohdistettu kritiikki oli keskeisesti edistämässä uhanalaisten eläinlajien kauppaa estävää kansainvälistä sopimusta (CITES, 1973). Eläinsuojelijoiden kampanjan ansiona voidaan pitää myös Yhdysvaltojen merinisäkkäiden suojelulakia (1973).¹⁶⁴

”Hyljesodan” jatkovaiheissa käytettiin tietoisesti kuvia ”vauvahylkeistä” mm. edistettäessä rahankeräyskampanjoita. Kampanja huipentui vuonna 1977, jolloin ranskalainen näyttelijä ja eläinsuojelija Brigitte Bardot lennätettiin Newfoundlandin hyljejäille ja kuvia hänestä hylkeenkuutin vierellä levitettiin maailmalle: ”verta, kuolemaa ja seksiä”.¹⁶⁵ Valinta oli myyvä, sillä tämän tyyppiset kuvat ja eläimet (pyöreät, karvaiset, vaaleat, joilla on isot kosteat silmät) vetoavat ihmisten tunteisiin enemmän kuin esimerkiksi lepakot, matelijat tai hyönteiset, vaikka nämä olisivat kuinka uhanalaisia tahansa.¹⁶⁶

Grönlanninhylkeen pyynnin vastainen kampanja ajoittui jo vaiheeseen, jolloin siitä vastasivat ylikansalliset – pääosin norjalaisomistuksessa olevat – yhtiöt ja pyynti oli ohittanut huippunsa. Eläinsuojelujärjestöt pyrkivät kohdistamaan kritiikin ”kansainväliseen kapitalismiin” yrittäen voittaa puolelleen paikallisväestöä ja yksittäisiä ”perinteisen hylkeenpyynnin” harjoittajia – tässä käännytystyössä onnistumatta. Newfoundlandilaiset näkivätkin ”hyljesodan” hyökkäyksenä omaa kulttuuriaan ja identiteettiään vastaan. Tuolloin yhä noin 18 000 ihmistä sai suoraan taloudellista hyötyä grönlanninhylkeestä. Kuitenkaan Newfoundlandin hallituksen käynnistämä hylkeenpyyntiä puolustava kampanja vuonna 1978 ei enää kiinnostanut tiedotusvälineitä: sen arveltiin alkaneen 20 vuotta liian myöhään.¹⁶⁷

IFAW ja Greenpeace keskittivät hylkeenpyyntikampanjansa 1970-luvun lopulla Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin tarkoituksena saada aikaiseksi hyljetuotteiden tuontikiellot, jotka lopettaisivat hylkeenpyynnin. Kampanjat maksoivat miljoonia dollareita ja mm. Euroopan Unionin parlamenttia painostettiin hyljetuotekieltoon 5 miljoonan kirjeen ja postikortin avulla. Kaikkien hylkeennahkojen tuonti kiellettiin Yhdysvaltoihin ja kuutinnahkojen tuonti EU-maihin 1. huhtikuuta 1983 lähtien. Yhdysvaltojen ja Euroopan Unionin säädettyä tuontikiellot hyljetuotteiden hinnat romahti-

¹⁶³ Busch 1985:248–254; Vollen 1985:14–18; Sergeant 1991:133; Haugsted 1995:32.

¹⁶⁴ Anon. 1995b:30.

¹⁶⁵ esim. Hunter 1979.

¹⁶⁶ tarkemmin Busch 1985:251–255; Kellert 1988; Lyne 1992b.

¹⁶⁷ Busch 1985:246–253; Candow 1989:181–184; Bernes 1996:76–77.

vat maailmanlaajuisesti ja hylkeennahkojen kauppa loppui lähes kokonaan. Päätöksiin vaikuttivat nimenomaan eläinsuojelukampanjat. Tieteellinen todistelu esim. koko ajan kasvavasta grönlanninhylkeen kannasta tai pohjoisten alkuperäiskansojen kulttuurin ja toimeentuloperustan romahtamisesta ei saanut painoarvoa poliitikkojen päätöksissä Kanadan, Norjan ja Tanskan vastustusyrityksistä huolimatta. Näiden päätösten jälkeen hylkeenpyynti ei ollut kannattavaa missään päin maailmaa.¹⁶⁸

Euroopan Unionin hyljetuotekiello (jonka ulkopuolelle jäivät aluksi vain Tanska ja Iso-Britannia) oli tärkeä taustasyy Grönlannin jättäytymisessä EU-yhteisön ulkopuolelle vuonna 1985. Autonomisen Grönlannin hallinto yritti taivuttaa 1980-luvulla Greenpeace-järjestöä erottamaan kaupallisen (grönlanninhylkeen) ja alkuperäiskansojen (norpan) pyynnin toisistaan, mutta järjestö asetti inuitien mukaan ”eläinten oikeudet ihmisten oikeuksien edelle” eikä tunnustanut inuitien hylkeenpyynnin luonteen erilaisuutta tai heidän oikeuttaan elää perinteiseen tapaan pyyntikulttuurista. Sen sijaan hyljekampanjoihin aikoinaan osallistuneista järjestöistä WWF on muuttanut näkemyksiään merkittävästi tehden yhteistyötä nyt mm. inuitien paikallishallinnon kanssa.¹⁶⁹

Toinen paikallisempi ”hyljesota” käytiin Brittein saarilla 1970-luvun lopulta lähtien. Vähentynyt harmaahyljekanta oli saanut suojakseen jo vuonna 1914 ja 1932 Britannian rannikkoja koskevan poikimisaikaisen rauhoituksen (syyskuusta joulukuuhun) ja hyljekanta voimistui nopeasti 1940-luvun jälkeen. Kanta kasvoi 1950-luvulla yli kalastajien sietokyvyn ja myöhemmin myös osittain yli ympäristön kantokyvyn, mikä näkyi poikaskuolleisuuden kasvuna. Osassa poikimisuotoja tehtiin systemaattisia kuuttien ja naaraiden ampumisia vuodesta 1958 lähtien. Hyljekannan rajoitustoimet eivät saaneet ennen 1970-luvun loppua sikäläistä mediaa laajempaa ulottuvuutta.¹⁷⁰ Tämä johtui ehkä siitä syystä, että jo alusta pitäen toimenpiteiden suunnitteluun ja päätöksentekoon osallistuivat myös luonnonsuojelujärjestöt. Toinen syy oli ehkä se, että kyse oli hyljekannasta kalastukselle aiheutuvien tuhojen vähentämisestä, ei metsästyksestä turkin tms. ”turhan yllisyystuotteen” takia.

Brittein saarilla hylkeiden suojelua edistivät yleisen mielenkiinnon herääminen ympäristöasioihin 1970-luvulla sekä suositut kirjat¹⁷¹. Hyljeteurastukset mm. Orkneyn saarilla jouduttiin perumaan 1970-luvun lopulla ja muuallakin harmaahyljekannan kasvun rajoittamistoimet kohtasivat vastustusta. Britannian harmaahylkeiden tappamisen estäminen oli looginen ta-

¹⁶⁸ Busch 1985:241,252–254; Candow 1989:129–138,180–189; Anon. 1995b:31; Bernes 1996:76–78.

¹⁶⁹ Anon. 1995b:32; Freese et al. 1998.

¹⁷⁰ tarkemmin Coulson 1964; Hickling 1964; Hook & Johnels 1972; Bonner 1982b:126–131.

¹⁷¹ esim. Warner Hooke 1964.

voite eläinsuojelu- ja Greenpeace-aktivismille ja seurausta Atlantin ”hyljesodasta”: siinä käytetyt keinot ja väitteet olivat tunteisiin vetoavia ja hyljetutkijoiden näkemyksen mukaan osin totuudenvastaisia kuten Kanadan tapahtumissakin.¹⁷²

Loppuarviot ”hyljesodista” ovat olleet yhdensuuntaisia: *kampanjat olivat onnistuneita*. Sivutuotteina ne edistivät *kansainvälisiä luonnonsuojelusopimuksia ja lajien suojelua*. Nykyisin kampanjoiden ansioksi voidaan lukea laajan yhteiskunnallisen huomion herättämisen luonnonsuojeluun Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa sekä kansainvälisten luonnonsuojelusopimusten vauhdittamisen. Kampanjat vauhdittivat myös yhteiskuntien *vihertymistä*. Kansainvälisen hyljesodan seurauksena hyljekantojen kansainvälistä seurantaan tehostettiin ja saalistuotteita pienennettiin. Atlantilla ja Jäämerellä hylkeenpyyntiä säätelee lähinnä Pohjois-Atlantin merinisäkkökomissio (NAMMCO, North Atlantic Marine Mammal Commission).¹⁷³

Kampanjoiden ylilyönneiksi tai virheiksi voi lukea niiden perustumisen osittain puolittuuksien kertomiseen sekä täydellisen välinpitämättömyyden vaatimusten (mm. hyljetuotekieltojen) yhteiskunnallisista ja kulttuurisista vaikutuksista. Ne eivät myöskään synnyttäneet tasapuolista yhteiskunnallista keskustelua: julkisuuteen pääsyn ratkaisi aiheen myyvyys. Vaikka pohjoisten alkuperäiskansojen hylkeenpyynti ei ollut kansainvälisten järjestöjen kampanjoiden kohteena, oli lopputulos heidän kannaltaan dramaattisin. *Hyljetuotekiellot ja eläinsuojelujärjestöjen aikaansaama mielikuva länsimaissa vaikutti musertavasti Kanadan koillisosien, Grönlannin ja Alaskan inuitiyhteisöihin*: inuitien elämäntavalle ja toimeentuloperustalle ei länsimainen näkemys antanut arvoa, norppanahkojen hinnan romahdus johti yhteisöjen ajautumiseen sosiaaliavuista eläviksi, yhteisöt hajosivat ja kylät autioituivat, itsemurhat ja alkoholismi lisääntyivät jne.¹⁷⁴ Vielä 1980-luvulla viidennes 50 000 grönlantilaisesta oli joko suoraan tai välillisesti riippuvainen hyljetuotteista ja niiden kaupasta. Inuitien hylkeenpyynti kohdistuu lähes yksinomaan norppaan, joka ei ole ollut koskaan uhanalaisena; grönlanninhylkeen osuus inuitien saaliista on vain kolmisen prosenttia. Eläinsuojelukampanjan seurauksena inuitien tuottamien norppanahkojen kysyntä ja hinnat romahtivat 60–70 prosenttia. Seurauksena oli myös pyyntielinkeinon kohdistaminen kestäättömästi valaskantoihin, jotka pienenevät hälyttävästi.¹⁷⁵

Hyljetuotteiden olematon hinta Euroopan ja Yhdysvaltojen tuontikieltojen takia on yhä uhka perinteisille grönlantilaisille ja pohjoisimman

¹⁷² tarkemmin Bonner 1982b:126–141.

¹⁷³ esim. Anon. 1994:9–10. NAMMCO:n alaisuudessa tehostettiin myös hyljetutkimusta, kuten Kansainvälisen merentutkimusneuvostonkin (ICES) alaisuudessa.

¹⁷⁴ tarkemmin Anon. 1995b:32–42.

¹⁷⁵ Wenzel 1978,1991; Lyngø 1992b; Haugsted 1995:32; Hertz 1995:150–152.

Amerikan pyyntikulttuureille ja paikallisyhteisöille. Myös Aleuteilla hylkeiden hyödyntämisestä riippuvalle Pribilofin saaren yhteisölle tilannetta kuvataan yhä katastrofaaliseksi.¹⁷⁶

Hylkeenpyynnin vastainen kritiikki Itämerellä ja Suomessa

Atlantin ”hyljesotia” vastaavaa mediakampanjaa ei käyty Itämeren hylkeistä. Itämeren rantavaltioista vain Länsi-Saksassa, Tanskassa ja Ruotsissa Greenpeace- ja eläinsuojelujärjestöjen kampanja hylkeenpyyntiä vastaan oli näkyvää, mutta se kohdistui Pohjois-Atlantin pyyntiä vastaan.¹⁷⁷ Ruotsissa keskustelua käytiin lähinnä kalastajien ns. suojapyyntistä (pyydyksiltä tavattujen hylkeiden ampumisesta), sillä muu hylkeenpyynti oli kielletty jo aiemmin.

Se miksi Itämeren hylkeisiin ei kiinnitetty juurikaan huomiota ”hyljesodassa” johtui siitä, että täällä hylkeenpyynti ei ollut 1) teollisen mittakaavan massateurastusta eikä 2) anonyymien ”kansainvälisen kapitalismin” harjoittamaa, joka oli Newfoundlandissa Greenpeacen ym. kampanjan ”kohde”.¹⁷⁸ Kolmas syy oli se, että Itämeren pyynti oli muutenkin vähäistä. Tappoivathan pelkästään pohjoisamerikkalaiset pyyntimiehistöt hylkeitä vuosien 1790–1980 välillä yhteensä yli 43 miljoonaa yksilöä,¹⁷⁹ kun Itämeren pyynnin huippuvuosina (1500-luvulta 1900-luvun alkuun) pyyntimäärät liikkuivat noin parissakymmenessä tuhannessa hylkeessä vuosittain, 1960-luvulta lähtien enää tuhansissa tai sadoissa.

Eläinsuojelujärjestöjen kampanjoinnin aikoihin vuonna 1976 perustettiin Tanskaan mm. hyljeakvaario, jossa hoidettiin ns. eksyneitä hylkeenpoikasia (*hylere*). Vuonna 1981 perustettiin Tanskaan hylkeiden hoitoa ja tutkimusta edistävä säätiö. Hylkeenpoikasten hoitotempaukset vaikuttivat myös yleiseen mielipiteeseen siten, että hylkeenpyynti tuomittiin yleisesti riippumatta siitä, millä maantieteellisellä alueella se tapahtui.¹⁸⁰ Käydyllä julkisella keskustelulla oli vaikutusta esimerkiksi Tanskassa 1990-luvun alussa uusien eläinsuojelu- ja metsästyslakien valmisteluun siten, että mm. eettisistä näkökohdista käytiin perusteellisia keskusteluja.¹⁸¹

Itämeren hylkeenpyynti oli 1970-luvulta lähtien enää pohjoinen kuriositeetti, ja tšekäläisten hyljekantojen taantumisen erääksi tärkeäksi syyksi näyttivät paljastuvan ympäristömyrkyt. Tämä seikka vaikutti myös hyl-

¹⁷⁶ Anon. 1995b:19; Bernes 1996:77; Veltre & Veltre 1987.

¹⁷⁷ Kalland 1992.

¹⁷⁸ Busch 1985:252.

¹⁷⁹ Busch 1985:255.

¹⁸⁰ Vollan 1985:114.

¹⁸¹ Lyngne 1992a.

keenpyytäjiin, että hylkeiden täydellisen rauhoituksen tullessa voimaan 1980-luvulla asiaa ei juurikaan vastustettu.

Eettistä ja moraalista keskustelua hylkeenpyynnistä ehdittiin käydä myös Suomessa, missä pyyntiperinne oli yhä 1970-luvulla elävää – muualla Itämerellä hylkeenpyynti oli käytännössä ns. kalastuksen suojapyyntiä lukuunottamatta loppunut. Suomessa lehtien palstoilla näkynyt keskustelu koski metsästyksen sallimista suhteessa uhanalaisiksi käyviin hyljekantoihin ja toisaalta sitä, voitiinko kevättalven ampumispyyntiä markkinoida ”hyljesafareina” esimerkiksi ulkolaisille metsästäjille.¹⁸² Hyljekeskustelu kävi lehdistössä ajoittain kiivaana 1970-luvun alussa, mistä esimerkkinä on Perämeren viimeisten ammattihylkeenpyytäjien ideoima hyljesafarihanke, joka nosti lehdistössä pitkälti tunteisiin ja osin perättömiin tietoihin perustuneen keskustelun. Siinä väitettiin hankkeen johtavan hylkeiden sukupuuttoon, massateurastukseen ja -turismiin (suomalaisen lehdistön otsikoita aiheesta mm. ”Finnairin avulla massateurastukseen”, ”Etelästä safariväkeä ampumaan viimeiset harmaahylkeet”, ”Emme tarvitse tappajia”). Myös ulkomailla suomalainen hyljesafari leimattiin: mm. saksalainen Stern -viikko-lehti väitti 14.5.1972 ”500 italialaisen varustautuvan Suomeen tappamaan Euroopan viimeisiä harmaahylkeitä”. Safarit loppuivat kahden kevään 1972–73 kokeiluun: tosiasiaa matkoille osallistui vain 13 henkilöä ja niillä ulkomaalaiset osallistujat ampuivat yhteensä neljä norppaa. Mielenkiintoiseksi lehdistössä käydyn, todennäköisesti tarkoitushakuisen uutisoinnin tekee se, että samaan aikaan kerrottiin Simon verkkopyytäjien saaneen yhdellä kerralla 24 hyljettä, ja kolmessa viikossa eräs pyyntikunta oli saanut 95 eläintä. Tämä ei kuitenkaan saanut osakseen kritiikkiä tai ketään tarttumaan kynään.¹⁸³

Tosiasiaa Perämeren hylkeenpyytäjät ja ammattikalastajat olivat tuolloin valmiita hyväksymään harmaahylkeen täydellisen rauhoittamisen, mutta puolustivat oikeuttaan norpan pyyntiin vuosisataisella kulttuuriperinteellä ja pyyntikulttuurin köyhtymisellä, mikäli tuolloin vielä kohtuullisena pidetty norppakantakin rauhoitettaisiin.¹⁸⁴ Hyljesafarikeskustelun tuloksena hylkimies leimattiin hylkeitten sukupuuttoon tappajaksi ja luonnonsuojelun vastustajaksi.¹⁸⁵

Johtopäätöksenä suomalaisesta aiheen kärjistetystä käsittelystä on se, että jäällä tapahtuvana hylkeenpyynti nosti mieliin tiedotusvälineistä jo tutun kuvan jäällä tapahtuneista Atlantin grönlanninhylkeen teurastuksista. Kohteeksi ilmoitettiin myös vastoin todellisuutta harmaahylje, jota tuolloin pi-

¹⁸² tarkemmin Tuomi-Nikula 1982:265.

¹⁸³ tarkemmin Tuomi-Nikula 1982:265,269,340.

¹⁸⁴ tätä koskeva kalastajien ja hylkeenpyytäjien adressi lähetettiin maa- ja metsätalousministeriöön; vrt. Tanska 1974.

¹⁸⁵ Tuomi-Nikula 1982:265.

dettiin uhanalaisempaan kuin norppaa. Tällainen, Atlantin hyljesodan uutisoineista tutusta puolittouksien yhdistelystä saatiin aikaan myyviä lehtijuttuja. Samanaikaisesta hylkeen verkkopyynnistä media ei löytänyt myyvää aihetta: siitä ei saatu miellelyhtymää jäällä tapahtuviin ”teurastuksiin”, vaikka se mittakaavassaan oli hyljekannalle merkittävää kuin ”hyljesafarit”.

Hylkeet symboleina

Hylkeiden näkeminen ekosysteemin osana ja suojeltavana arvona levisi yleisemmin Itämeren alueella 1970-luvulla. Tämä suojelutoimien eteneminen on käsitelty edellä historiallisessa katsauksessa.

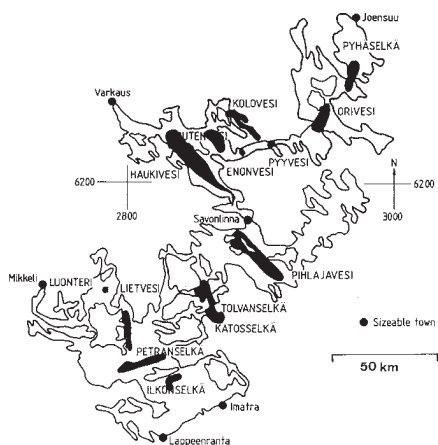
Kansainvälinen ”hyljesota” pohjusti tämän eläinryhmän nousemisen yhdessä muiden merinisäkkäiden (valaat, delfinit) kanssa eläin- ja ympäristöjärjestöjen symboleiksi. Muidenkin eläinlajien mieltäminen ”koskemattoman, jo lähes menetetyn luonnon” symboleiksi on tuttua: suurpedot, petolinnut ja Suomessa mm. joutsen ovat saaneet nauttia tästä tilanteesta, jolloin eläimen yhteiskunnallinen symboliarvo ylittää selvästi riista- tai ”vahinkoeläimen” käyttö- tai hävittämisarvon,¹⁸⁶ jolloin eläin on symboliarvonsa turvin suojeltuna.

Epäilyt ympäristömyrkköjen osuudesta Itämeren hylkeiden taantumiseen ja lisääntymisvaikeuksiin lisäsivät 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa Pohjoismaissa kiinnostusta hylkeisiin. Hylkeet ymmärrettiin ravintoketjun huippupedoiksi, osaksi Itämeren vaarantunutta ekosysteemiä. Hylkeet ja niiden terveydentila olivat merkittävänä herätteenä myös koko Itämeren tilasta ja ympäristönsuojelusta käytävälle keskustelulle ja ympäristöyhteistyön käynnistämiseksi. Hylkeitä kohtaan tunnettiin suoranaista myötätuntoa ja ne nousivat 1970-luvulla luonnonsuojelun keulakuvaksi Suomessa (erityisesti saimaannorpan takia) ja muuallakin Itämeren ranta- valtioissa (erityisesti Tanskassa, Saksassa ja Ruotsissa) hylkeet koettiin eläin- ja ympäristönsuojelun symboleiksi, vaikka lähtöfilosofialtaan liikkeet ovat paljolti erillisiä.

Saimaanhylje on Suomen Luonnonsuojeluliiton tunnuksena tullut kansalle tutuksi 1970-luvun puolivälistä lähtien. Saimaanhylkeen uhanalaisuuden takia Joensuun yliopisto kokeili mm. 1980-luvulla hylkeiden tarhausta. Näin hylje sai Suomessakin symboliarvoa. Myös liike-elämä ja hylkeiden suojelu ovat löytäneet Suomessa toisensa Maailman Luonnon Säätiön (WWF) avulla. Säätiön kautta Oy Silja Line Ab on tukenut yhtiönsä tunnukseksi otetun Itämeren hylkeen suojelua edistävän työryhmän toi-

¹⁸⁶ Alaraudanjoki 1996:154.

Kuva 85. Saimaanhylkeen levinneisyys viime vuosikymmeninä on rajoittunut osin toisistaan erillisiin pienpopulaatioihin, joiden uhkana voi edelleen olla mm. sisäsiittoisuus. Kuva Beckerin (1984) ja Hyvärinen et al. (1999) mukaan.

mintaa vuosina 1986–1990.¹⁸⁷ Vastaava ”vihreän imagon ostaminen” mm. WWF:n eri maiden organisaatioilta on tavallista muuallakin.¹⁸⁸ Suomessa 1980-luvulla ilmestyneen ja myönteisesti saimaannorpasta kertovan Juha ”Junnu” Vainon musiikkisävelmän ”Vanhoja poikia viiksekkäitä” suosio olisi ollut mahdoton vielä pari vuosikymmentä aiemmin.

Hylkeiden saama symboliarvo eläin- ja luonnonsuojelussa vaikuttaa Itämeren hylkeitä ja niiden pyynnin sallimista koskevassa keskustelussa niin, että hylkeenpyynnin sallimisen pelätään saavan mm. Suomen kansainvälisen ympäristö- ja eläinsuojelujärjestöjen ”mustalle listalle” ja samanlaisten painostustoimien kohteeksi, kuten esimerkiksi Norja on joutunut sallittuaan paikallisen valaanpyynnin.¹⁸⁹ Hylkeiden muuttuminen suojeluaatteiden symboleiksi tai ”toteemeiksi” ja symboliarvon käyttäminen perusteena hylkeenpyynnin vastustamiselle on tuttua myös muiden merinisäkkäiden kyseessä ollessa.¹⁹⁰

¹⁸⁷ tarkemmin Helle & Stenman 1990:10–12.

¹⁸⁸ esim. Kalland 1992:31–33.

¹⁸⁹ mm. kirjoittajan omat keskustelut Suomen luonnonsuojelusta vastaavien virkamiesten kanssa v. 1996–97; vrt. valaanpyyntikeskustelu esim. Hoel 1992.

¹⁹⁰ mm. Einarsson 1990:40; Kalland 1992,1993:125.

10. Yhteenvetoa ja tarkastelua

Hylkeiden ja hylkeenpyynnin merkitys ihmisyhteisöille

Useiden pohjoisten merenrannikoiden ja saarten asuttaminen perustui merinisäkkäiden pyyntiin niin kivikaudella (mm. Alaska, Grönlanti, Aleutit, Hokkaido)¹ kuin vielä viime vuosisatoinakin (mm. Newfoundland). Itämerellä hyljeresurssi saattoi olla keskeinen edellytys ihmisasutuksen leviämiselle pohjoiseen meso- ja neoliittisella ajalla, sillä se tarjosi ravintolähteen juuri pohjoisten ihmisyhteisöjen kriittisimpään aikaan eli kevättalvella.

Hylkeenpyynti on elinkeinona ja ihmisen suhteena yhteen merinisäkkäryhmään kokenut lukuisia muutoksia. Hylkeiden hyväksikäyttö on vaahtunut sekä tietoja saaliseläinten elintavoista että pyyntitekniikoiden kehittämistä. Hyljemiesten tietämiä hylkeiden elämän yksityiskohtia on sovellettu perimätietona tuhansien vuosien ajan. Eräät pyyntimuodot kehittyivät erityisesti Itämeren altaan pohjoisissa osissa maailmankin mittakaavassa ainutlaatuisiksi pyyntikulttuuriksi.

Ilman hylkeitä ja hylkeenpyyntiä muinaisen Litorina- ja Itämeren rannikoiden ihmisten ravintovalikoima olisi jäänyt melko kapeaksi. Hylkeet tarjosivat saalistajalle hyvän saalistuskohteen. Niinpä hyljeresurssin hyödyntäminen oli erityisesti neoliittisella ja pronssikaudella laajamittaista. Se todennäköisesti edisti Itämeren rannikoiden muodostumista kauppa- ja vaihdantatalousalueeksi jo neoliittisella ajalla traaniöljytalouden kehittyttyä. Päättellen esihistoriallisten asuinkenttien hylkeiden luumateriaalin mittavuudesta (usein 70–97 prosenttia säilyneestä luuaineksesta) olivat useat pyyntiyhteisöt keskeisesti riippuvaisia ainakin osan vuotta hylkeistä. Mitä pohjoisempaa yhteisö asui, sitä keskeisemmin sen elämään liittyi hylkeenpyynti. Esihistoriallinen ihminen-hylje –suhde oli Itämeren alueella todennäköisesti koko pyyntiyhteisön hyvinvointiin liittyvä, mikä on kestänyt inuiteilla² näihin päiviin saakka.

Eri hyljelajien käyttäytymistavat ja niiden esiintyminen muovasivat jo varhain hylkeenpyynnit tekniikat ja pyyntimenetelmät alueellisesti. Esimerkiksi neoliittiselta ajalla hyvinkin läheisillä maantieteellisillä alueilla käytettiin erilaisia pyyntitekniikoita ja välineitä riippuen rannikon suo-

¹ mm. Workman 1990; Niimi 1994.

² vrt. esim. Borré 1994.

Kuva 86. Grönlannin inuitien monet norpan jääpyyntitekniikat olivat hyvin samankaltaisia kuin Itäisen Suomenlahden pyytäjillä vielä 1900-luvulla. Kuvassa 1700-luvun grönlantilaisiapyynnissä, etualalla erilaisia avanto-pyyntiasentoja, taustalla pyytäjä on lähestynyt norppaa ryömien ja houkutellen ja aikoo surmata eläimen pitkävartisella harppuunalla. Kauempana hyljettä vedetään "turpanuorasta" kuten Itämerelläkin tehtiin. Taustalla pyyntijoukko on kerääntynyt ns. norppajoukon ryöstöpyyntiin sitä varten tehdylle keskusavannolle, jonne ahdistetut eläimet on ajettu. Piirros lähetysaarnaan ja papin Hans Egeden 1740-luvulla tekemä, Völler 1985.

jaisuudesta, kohdelajista, eläinten iästä ja sukupuolesta sekä vuodenajasta.³ Tämä lienee pätenyt Litorinamerelläkin. Toisaalta samaan lajiin, esimerkiksi norppaan, kohdistuneet tietyt tekniikat muotoutuivat toisistaan erillään olevilla alueilla samankaltaisiksi (esimerkiksi Itämeri, Grönlanti) johtuen lajityypillisistä käyttäytymistavoista. Tässä suhteessa tutkimus tukee kulttuuri-ekologian keskeistä näkemystä⁴ eli kulloisenkin paikallisen kulttuurin, mm. sen toimeentulostrategian ja pyyntitekniikan sopeutumista paikallisten ekologisten resurssien mukaan. Vaikka hylkeenpyynti oli vain osa ihmisyyshöiden toimeentulostrategiasta Itämeren alueella, sillä oli monia vaikutuksia ihmisen kulttuuriin, kauppaan, pyyntitekniikoihin ja sosiaalisiin suhteisiin. Samoin se vaikutti myös hylkeisiin ja hylkeiden sopeutumiin. Vuorovaikutus oli todellista.

Rautakaudella ihmistoiminta Itämeren alueella ja todennäköisesti hylkeenpyyntikin taantuivat jonkin verran, mutta viimeistään keskiajalla hylkeenpyynti ja traaniöljyn vienti Keski-Eurooppaan koki kaupallisen kukoistuksen. Tätä huippukautta kesti 1600-luvun alkuun, jolloin muuttuneet ilmasto-olot eli Itämeren laajempi jäätyminen vaikeuttivat kevättalvista hylkeiden joukkopyyntiä. Tuohon saakka Itämeren hylkeet olivat mm. Keski-Euroopan johtava lamppu-, voitelu- ja nahanmuokkausöljyn lähde. Pienen jääkauden aiheuttama, v. 1575 alkanut dramaattinen muutos Pohjanlahden hylkeenpyynnissä ei ole ainutlaatuista. Mm. on viitteitä, että sa-

³ Niimi 1994:44,47.

⁴ esim. Bennett 1976; Ingold et al. 1986; Sarmela 1994:14.

maan aikaan Grönlannin ja Kanadan arktisten alueiden ennen kukoistanut valaanpyyntikulttuuri romahti jääolojen vaikeutumisen seurauksena.⁵

Itämeren hylkeiden merkitys vähentyi Euroopan öljykaupan perustana 1700-luvulta lähtien, sillä markkinoille tulivat sekä kasvisöljyt että pohjoisen valtameripurjehduksen tuotteet (valaan-, mursun- ja hylkeenöljyt). Hylkeenpyynti taantui kaikkialla Itämerellä, mutta säilyi merkittävänä elinkeinona 1900-luvulle saakka muutamilla saaristo- ja rannikkoalueilla kuten Merenkurkun alueella, Riianlahden saarilla, Itäisellä Suomenlahdella ja eräissä muissakin kalastajayhteisöissä.

Saimaalla hylkeenpyynti ei ollut koskaan historiallisella ajalla mainittavaa. Laatokalla sen sijaan pyssypyynti (erityisesti tapporahoin tuettuna 1900-luvulla) oli toiseen maailmansotaan saakka laajaa. Tapporahojen käyttöönotto Itämerellä, Laatokalla ja Saimaalla oli seurausta hylkeiden näkemisestä kalastuksen kilpailijana ja vihollisena, mikä liittyi hyödyn aikakauden henkeen ja sen seurauksiin.

Hylkeet olivat 1900-luvulla enää marginaalinen resurssi ihmisyyhteisöille Itämeren alueella, mutta silti elintärkeä eräille paikallisyhteisöille kuten Riianlahden ruhnulaisille ja Merenkurkun bergöläisille. Pyynnin taloudellinen kannattavuus oli yleensä heikko. Pyyntiperinne säilyi kuitenkin tapporahoin tuettuna viime vuosikymmeniin. Hylkeet muuttuivat 1970-luvulta lähtien myös luonnon- ja eläinsuojelun symboleiksi ja synnyttivät ihmisille uusia merkityksiä, joilla ei ole mitään tekemistä aikaisempien resurssi-, kilpailija- ja vihollisnäkemysten kanssa.

Hylkeenpyynnillä oli myös monia *sosiaalisia merkityksiä* rannikon ihmisyyhteisöille. Koska hylkeenpyynti kohdistui liikkuvaan eläinresurssiin usein vaarallisissa ja yhteishenkeä vaativissa oloissa, ”hylkeenpyynnissä ei riideltä”.⁶ Tämä oli epäilemättä omiaan lujittamaan ihmisyyhteisöjen sisäisiä sosiaalisia suhteita pyyntiyhteisöissä. Historiallisia dokumentteja kuten kärkejöpöytäkirjoja hylkeenpyynnin riidoista ei siten ole juuri jäänyt, mikä on vaikuttanut myös niin, että elinkeinon merkitys on ehkä aliarvostettu uuden ajan historiankirjoituksessa. Esimerkiksi suhteessa hylkeenpyynnin merkittävyyteen on erikoista, että Pohjanlahdella käräjäpöytäkirjat eivät kerro juuri mitään tästä elinkeinon harjoittamisesta. Avomerellä tapahtunut hylkeiden hyödyntäminen oli siten riidatonta verrattuna esimerkiksi kiinteillä pyydyspaikoilla tapahtuneeseen kalastukseen, johon liittyi kaikkialla monia yhteisöjen sisäisiä ja verotuksellisia ristiriitoja.

Aikoinaan rannikon pyyntiyhteisöjen sisäinen organisoituminen saattoi perustua jopa täysin hylkeenpyyntiin kuten vielä 1800-luvun alkupuolella Viron Ruhnun saarella: yhteisön yhteiskunnallinen ja sosiaalinen järjestäy-

⁵ esim. Kankaanpää 1996:274–275.

⁶ mm. Klein 1924:258–260; Porkka, Aulis haast.

tyminen perustui saaren ”ikivanhoihin” kolmeen *sels*-hylkeenpyyntiseuraan, joiden ulkopuolella ei voinut olla kukaan. Verotus, oikeudenkäyttö ja mm. sosiaaliturva orvoille, leskille ja vanhuksille järjestettiin *selsien* kautta.⁷ *Sels* –pyyntiyhtymään kuulumisen vastasi nykyistä kuulumista *kunta* –organisaatioon, joskaan *selsiin* kuulumisen ei riippunut asuinpaikasta, ja *selsiä* saattoi vaihtaa perustellusta syystä. *Ruhnun 1800-luvun alun yhteiskunnallinen järjestäytyminen lieene Itämeren kulttuuripiirissä myöhäisimpään säilynyt esimerkki esihistorialliseen aikaan palautuvasta, pyyntiyhtymiin perustuvasta yhteiskunnallisesta organisoitumisesta.* Tämä oli mahdollista saaren eristäytyneisyyden, kirkollisen ja maallisen vallan juurtumattomuuden takia; muusta ympäristöstä kielellisesti poikkeavaa hylkeenpyyntisaarta pidettiin yhä 1800-luvulla niin köyhänä, etteivät valtiolliset tai kirkon elimet olleet siitä juurikaan kiinnostuneet.

Erityisesti jääpyynti oli rankkaa. Siihen vanhempien miesten tuli kouluttaa nuorempia: 40–50-vuotiasta miestä (poikkeuksia lukuunottamatta) ei pidetty enää kykenevänä viikkoja kestävään jääpyyntiin sen rasittavuuden ja toisaalta pyyntitilanteesta vaadittavan ketteryyden takia. Kokeneena kipparina ja ”venemiehenä” sen sijaan vanhempi mies oli useasti korvaamaton.⁸

Hylkeenpyynti oli aina *miesten työtä*. Itämerellä vain harmaahylkeiden satunnaiseen laumaesiintymiseen kevättalvella lähellä pyyntikylää tai norppien ryöstöpyyntiin saattoi osallistua koko kyläkunta, joskus naisia ja lapsiakin. Sen sijaan hyljeverkkolankojen ja hyljeruokien tekijöinä naiset olivat usein pääosassa. Muu hylkeiden hyödyntäminen oli yleensä sekin miesten työtä. Kaikkiaan hylkeenpyynti oli hyvin miehistä kulttuuria.

Hylkeenpyynnin sosiaalinen merkitys väheni teknologisen ja taloudellisen kehityksen seurauksena. Tällainen pyynnin sosiaalisen merkityksen väheneminen ja ihmisen luontosuhteeseen vaikuttanut pyyntiteknologinen muutos on kuvattu mm. Alaskasta.⁹ Sikäläinen muutos on ollut 1900-luvulla vielä nopeampi kuin Itämerellä, jossa mm. pyssypyynti ja kristillis-rationaalinen kulttuuri on ehtinyt vaikuttaa jo vuosisatoja.

Hylkeenpyynnin merkitystä Itämeren rannikkoväestölle voidaan mitata myös pyyntiponnistuksella: 1500-luvulla pyyntiponnistus oli nimenomaan Suomen rannikoilla hyvin mittavaa. *Tuolloin Suomen rannikoiden väestö oli epäilemättä Euroopan laajamittaisimman hylkeenpyynnin harjoittaja.* Hylkeen miesjoukkoja vaativasta yhteispyynnistä (ennen Jäämeren purjehduksen kautta) on mainintoja muualtakin kuin Itämereltä, mutta pyynti oli Atlantin rannikolla varsin pienimuotoista verrattuna Pohjan- ja Suomenlahden pyyntiin. Esimerkiksi 1600-luvulla Pohjois-Norjassa tiedetään vuosittain varustetun vain pari nelimiehistä venettä kirjohylkeen poikasajan pyyntiin,

⁷ tarkemmin Klein 1924.

⁸ esim. Jääkävijät –dokumenttifilmin haastattelut.

⁹ Morseth 1997.

mutta nämäkin matkat tapahtuivat lähes kotivesillä.¹⁰ Muualta pohjoisilta meriltä venekuntien tekemä hylkeiden yhteispyynti on tuttua: mm. Vietnaminmereltä ja pohjoiselta Tyyneltä Mereltä, missä valtamerille¹¹ soveltuvat pyyntivenetyypit kehittyivät viimeistään 6000 vuotta sitten ja merinisäkkäiden pyynti oli keskeisimmin vaikuttamassa mm. Aleuttien saariketjun asuttamiseen.

Kautta aikojen myös surulliset miesmenetykset kuvaavat tätä pyyntiponnistusta: pelkästään historiallisena aikana Itämerellä on pyynnin yhteydessä menehtynyt satoja miehiä. Vastaavia menetyksiä tapahtui myös valtamerien teollismittakaavaisen hylkeenpyynnin kehityttyä 1700-luvun jälkeen. Mm. Länsi-Atlantin hylkeenpyynnissä pelkästään vuosien 1800–1865 välillä arvioidaan 400 aluksen ja 1000 miehen kadonneen, vielä 1900-luvun alkupuolellakin sadat miehet jäivät palaamatta hyljematkaltaan.¹² Länsi-Atlantin grönlandinhylkeen pyynti olikin verrattuna Itämeren pyyntimatkoihin vielä vaarallisempaa, koska se tapahtui jopa satojen kilometrien päässä rannikolta tunnetulla myrskyalttiilla avomerellä. Toisaalta miehet olivat huomattavasti varustettuja: myös paleltumiskuolemat olivat myrskyissä yleisiä. Itämerellä myrskyn sattuessa oli yleensä rannikko, saaria tai kiintojää lähellä, johon venekunta saattoi päästä suojaan.

Myös monet keksinnöt ja innovaatiot siirtyivät hylkeenpyynnistä muuhun käyttöön (ja päinvastoin), esimerkkinä *keksi*, *potkukelkka* ja jääpyynnin pienvene *julla* (joka on nykyisin suosittu purjehduksen opetteluvene).

Itämeren hylkeenpyynnin kulttuuritaustoista

Kansainvälisessä hylkeenpyynti- tai ihminen-hylje -suhdetta käsittelevässä kirjallisuudessa¹³ Itämeren alue on sivuutettu suhteellisen vähin maininoin. Alueen pyyntikulttuuri on jäänyt tuntemattomaksi muulle Euroopalle ja maailmalle.

Hylkeenpyyntiä ovat harjoittaneet nähtävästi kaikki Itämeren rannoilla asuneet kulttuurit ja nykyisistäkin kansallisuuksista useimmat (lähinnä lukuunottamatta venäläisiä, jotka ulottivat valtansa Itämerelle vasta viime vuosisatoina, mutta olivat 1400-luvulta lähtien hyödyntämässä Jää- ja Vietnaminmeren merinisäkkäskantoja)¹⁴. *Historiallisen ajan hylkeenpyynti liittyi erityi-*

¹⁰ Volla 1985:74.

¹¹ Tegengren 1970; Workman 1990; Holland 1992.

¹² Busch 1985:42,49,89; Candow 1989:36–38,86–94,165–169.

¹³ esim. Bonner 1982b; Busch 1985.

¹⁴ vrt. Tegengren 1970; Bychkov 1994. Venäläinen hallinto vaikutti kuitenkin mm. Itäisen Suomenlahden hylkeenpyyntiin mm. nimistöä muokaten (esim. venekunnan artteli-nimitys) ja Neuvostoliiton aikana mm. Viron ja Latvian kalastuskolhoosien työtä ohjaten.

sesti Suomen ja Viron rannikoiden sekä Skandinavian kulttuuriperintöön. Hylkeenpyynnin kulttuurisidonnaisuuksista on esitetty erilaisia näkemyksiä,¹⁵ minkä takia aihetta on mm. pyyntimenetelmätiedon valossa syytä tarkastella lähemmin.

Tegengrenin (1970), Gustafssonin (1971), Vollanin (1985) ja Kvistin (1987) mukaan hylkeiden venekunnittain tapahtunut, miesjoukkoja vaati-va ja kuukausia kestänyt *jääpyynti* oli Itämerellä 1500-luvulla nimenomaan suomalainen ilmiö, Pohjanmaalla myös suomenruotsalainen. Sen sijaan todisteita Tegengrenin (1965, 1970) teorialle siitä, että jää- ja kaukopyyntitraditio olisi tullut Itämerelle Viananmereltä tai idästä, ei ole esitetty. Keväisen joukkopyyntitradition levinneisyys näyttää – sattumaa tai ei – yhdistyvän Itämeren-Viananmeren alueella kivikautiseen kampa- ja asbestikeeraamisen kulttuurin alueeseen (ja nykyasityksen mukaan suomen- ja/taisaamenkielen varhaismuotoja puhuneen väestön asuinalueisiin).

Joukkopyyntitraditiolla ei silti tarvitse olla tiukkaa yhteyttä tiettyyn kulttuuriin, vaan sen esiintyminen voi olla eri tekijöiden summa: em. kulttuurien asuttamat rannikot ja Itämeren, Viananmeren ja Laatokan jäätyvät alueet sattuvat vain liittymään maantieteellisesti toisiinsa. Kiistatonta on kuitenkin se, että erityisesti norpan jää- ja avantopyynnin sekä erilaisten jääpyyntitekniikoiden harjoittajia olivat Itämerellä lähinnä suomalaiset, joilla myös pisimpään säilyi ”*esihistoriallinen*” *suhde saaliseläimiin* (ilmeten hylkeenpyynnissä ns. *jääkielenä*). Suomen ja Viron rannikoita voidaankin yksinkertaistaen kutsua jää- ja *norpanpyyntikulttuureiksi*, joita yhdisti myös muusta Itämeren alueesta poikkeava, todennäköisesti neoliittiselta ajalta periytynyt *norppakoiran* käyttö.

Historiallisen ajan lähteiden valossa harmaahylkeen avovesiajan ylläköpyynnin ja (kirjohylkeen ja norpan) hylkikivipyynnin taitajia olivat skandinaavit. Skandinaaveja voitaneen kutsua *laumahylkeiden ylläköpyynnin* ja *monipuolisten verkotekniikoiden osaajiksi*. Luonnollisesti tällaisiin yleistyksiin sisältyy poikkeuksia, mutta erityisesti jääpyynnin ja avovesikauden pyynneissä näyttää olleen kulttuurillinen raja Itämerellä. Jääpyynnin tekniikoiden keskeisin alue Itämerellä oli viime vuosisatoina lähes sama kuin ajo-
puun käytön levinneisyys.

Tätä taustaa vasten on mielenkiintoista se, että eräät hylkeenpyynnin termit (mm. *alg* ’hyljekoiras’) Merenkurkun ruotsinkielisellä alueella ovat taustaltaan saamenkielisiä ja voivat selittyä vain saamelaisen väestön läheisellä osallistumisella hylkeenpyyntiin yhdessä ruotsinkielisten kanssa (kuten myös saman alueen erittäin yleinen *pyta* -verbi selittyy suomenkielisenä lainana). Sanojen lainautumissuunta viittaa siihen, että ruotsinkieliset lainaajat ovat tavalla tai toisella opetelleet jääpyynnin taitoja. Tämä seikka tukee

¹⁵ mm. Lehtonen 1971.

em. ”jääpyynnin vanhan kulttuurirajan” kulkua Itämerellä skandinaavisen ja toisaalta suomalais-saamelaisen kulttuurin välillä. Saamelaisten osallistumisesta Itämeren alueen hylkeenpyyntiin ei nähtävästi ole jäänyt muita todisteita jäljelle kuin em. lainasanat. Sen sijaan Ruijan saamelaisilla on oma runsashyljesanastonsa, joka kuvaa sikäläistä vanhaa saamelaista hylkeenpyyntiä.¹⁶

Jääpyynnin muinainen suomalais-saamelainen kulttuuriyhteys saa myös kysymään, onko mm. Procopioksen (n. 550 jaa.), Saxo Grammaticuksen ja myöhemmin Adam Bremeniläisen mainitsema Skandinavian pohjoisen kansan nimi *Skrithiphinói* (*Scritfinni*) liitettävä *ajopuuhun* ja suomennettava ”ajopuuta käyttäviksi finneiksi”? Nimitys on vasta keski- ja uuden ajan selitystraditiossa liitetty yksipuolisesti saamelaisiin ja ”hiihtosuksiin” (”skiing Finns”),¹⁷ vaikka etumääre sopisi paremminkin edellä *ajopuun* ja *jääkelkan* yhteydessä käsiteltyyn skandinaaviseen *skrida* -metsästystermiin ja siten ajopuuhun.¹⁸ Nimitys olisi siten esihistoriallinen, skandinaavien välityksellä muualle Eurooppaan lainautunut ja tarkoittanut erityisesti skandinaavien (”Helsinglannin”) pohjoispuolella ajopuuta (myös suksia) käyttäneitä, erätaloudessa eläviä suomalais-saamelaisia pyyntiyhteisöjä.

Tämä selitys saattaisi olla varteenotettava jääpyyntitradition valossa: suomen- ja/tai saamensukuisten miesryhmien hylkeenpyynti skandinaaveille oudolla välineellä vaaralliseen kevätaikaan on täytynyt olla erikoisuus, joka on tunnettu myös etelämpänä traaniöljykaupan välityksellä. Vielä 1500-luvulla hylkeen jääpyyntitradition (ja siten myös ajopuun käytön) jyrkkä raja kulki Pohjanlahdella niin, että sen itärannalta ja Merenkurkun saarilta kuljettiin venekunnittain nimenomaan kohti Ruotsin rannikkkoa. Tämä johtui ilmastovyöhykkeellemme tyypillisistä, länsivoittoisten tuulien sinne avaamista jokatalvisista railoista ja myös tuulioloista johtuvista keskimäärin paremmista hylkeiden kuuttimisjäistä. Jääpyyntimatkojen suuntautuminen kevättalvisin Pohjanlahden länsirannalle ns. rannikkorailon läheisyyteen näyttäisi selittävän myös eräiden hylkeenpyynnin tilapäissuojiksi arvelujen muinaisjäännöstyyppien (ruotsiksi *tomtningar*) erikoisen, Pohjanlahden länsirannalle painottuvan levinneisyyden.¹⁹ Suomalaisten ja Merenkurkun ruotsinkielisten hyljemiesten jääpyyntimatkoista mm. Helsinglannin rannikolle on säilynyt myös lukuisia historiallisia tietoja keskiajalta lähtien. Esim. 1600-luvulla näistä pyyntimiehistä, joiden väitettiin tyhjentävän rannikon hylkeistä, valitettiin Ruotsissa käyttäen *isfinnar* -termiä.²⁰

Hylkeenpyynnin kulttuuritaustoja käsiteltäessä on suomalaisessa kansatieteessä päädytty skandinaavisen ja tämän tutkimuksen vastaiseen käsityk-

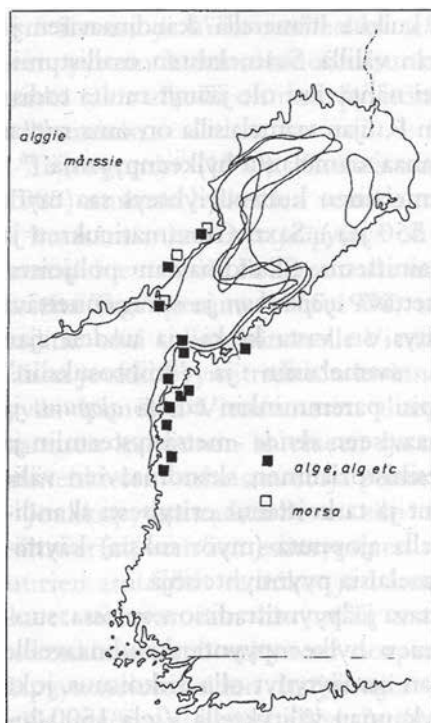
¹⁶ vrt. Nesheim 1952:172–175 ja 1953:14; myös Korhonen 1989; Nyström 1989.

¹⁷ mm. Pekkanen 1985:82–83; de Anna 1992, Broadbent 1985.

¹⁸ tarkemmin Ylimaunu 1998:40–41.

¹⁹ esim. Ylimaunu 1996; Klang et al. 1991: 298–299.

²⁰ Almkvist et al. 1980:52.

Kuva 87. Eräät Pohjanlahden ruotsinkielisten hylkeenpyytäjien käyttämät nimitykset hylkeistä kuten *alge* (koirashylje, taltiointipaikkakunnat mustia neliöitä) ja *morsa* (naarashylje, avoimet neliöt) on todistettu olevan alkuperältään saamenkieltä. Tämä seikka osoittanee ruotsinkielisten ja saamenkielisten pyytäjien läheistä yhteiseloä Pohjanlahdella satoja vuosia sitten. Vastaavia, yleisesti käytettyjä hylkeenpyynnin lainasanoja suomesta ruotsiin ja ruotsista suomeen on kymmeniä. Viivasto merellä osoittaa kiintojään reunan sijaintia eräinä kevättalvina. Tästä käy myös ilmi länsivoittoisten tuulten usein Ruotsin rannikolle avaama ns. rannikkorailo, jota hylkeenpyytäjät hyödynsivät (Korhonen 1989).

seen, että hylkeenpyyntikulttuuri ja suomenkielinen hylkeenpyyntinimistö olisi meillä etupäässä skandinaavista lainaa (mm. Suomenlahdelle myöhään Ruotsista omaksuttua). Samoin on esitetty, että keväinen kaukopyynti, harppuunan käyttö ja koira hylkeenpyynnissä olisivat vasta viime vuosisatojen ilmiö (mm. Suomenlahdella).²¹

Tällaisiin näkemyksiin on Suomessa vaikuttanut mm. se, että suomenkielisetkin aiheesta tehdyt tutkimukset ovat käsitelleet Suomen ruotsinkielistä pyyntikulttuuria,²² mutta myös muut syyt. Arkeologiset kaivaukset vasta 1980-luvulta lähtien ovat paljastaneet mittavat muinaiset hylkeenpyyntiyhteisöt Suomesta ja Baltiasta. Lähteinä ei ole myöskään käytetty tietoja keskiajan traanikaupan mittavuudesta Pohjan- ja Suomenlahdelta tai tietoja hylkeenpyynnin verotuksesta 1500-luvulla.²³

Myöskään nimistötutkimuksen keinoja ei ole hyödynnetty suomenkielisen aineiston osalta. Tutkittuani kymmenet suomen- ja ruotsinkieliset

²¹ mm. Vuorela 1975 ja Talve 1996:180, jotka perustavat kirjoituksensa Lehtoseen (mm. 1971). Lehtosen (1971) mukaan suomalainen ja virolainen hylkeenpyynti olisi todennäköisesti saanut alkunsa ja päävirikkeensä Ruotsista.

²² esim. Suomessa eniten siteerattu suomenkielinen hylkeenpyyntitutkimus: Hämäläinen 1930.

²³ Melander käsikirj.; Talve 1996:175. Näiden mukaan pyynti esim. Itäisen Suomenlahden saarilla oli 1500-luvulla vähintäänkin yhtä laajamittaista kuin myöhemmin vuosisatoina.

pyyntikertomukset ja -kuvaukset, on todettava, että suomenkieliset kertomukset ja nimistötaltioinnit ovat hyvin vähäisiä ja ylimalkaisia verrattuna esim. Merenkurkun-Pohjanmaan alueelta taltioituun ja esimerkiksi vaalittuun ruotsinkieliseen *fäla*-perinteeseen (*fäla* = *färd* eli kevättalvinen hylkeenpyyntimatka veneellä), joka on usein pyytäjien itsensä kirjoittamaa.²⁴ Suomenkielisen pyyntiterminologian taltiointi on esimerkiksi Pohjanlahden rannikolla lyöty laimin.²⁵ Tarkin pyyntinimistö on enää löydettävissä ruotsinkielisen alueen systemaattisista haastatteluista²⁶ ja pyyntimiesten omista muisteluista kuten ruotsinkielisistä Sjöbergin (1926), Masalinin (1933), Brännströmin (1934), Söderholmin (1989), Isacsonin (1993) ja Fageruddin (1996) kaltaisista kuvauksista. Näiden tasolle yltää harvinaisena suomenkielisenä poikkeuksena vain virolahtelaisen Paasin (1966) monistetasoisena ja tutkijoilta huomaamatta ilmestynyt kirjoitus. Tätä taustaa vasten ei ole ihme, että suomenkielinen, paikallinen hylkeenpyyntikulttuuri ja pyyntiterminologia ovat suomalaisessa kansatieteessä em. Tuomi-Nikulan (1982) työtä ja Itäisen Suomenlahden saaria lukuunottamatta jääneet käytännössä tuntemattomiksi.

Myös historia selittää suomenkielisen pyyntiterminologian taantumista. Esimerkiksi Ison vihan aika 1700-luvulla näyttää katkaisseen aikaisemmin Perämeren merkittävimpien suomenkielisten rantapitäjien jääpyyntiperinteen. Tuolloinhan näiden rannikkopitäjien väestö suorastaan tapettiin tai vietiin vangeiksi venäläisten harjoittaman rannikon systemaattisen autioittamisstrategian seurauksena.²⁷ Tämän ajan jälkeen Perämeren jääpyynnissä vallitsikin ruotsinkielisten venekuntien ylivoimainen enemmistö (ks. historiallinen katsaus).

Lehtonen (1971:190–192) on nähnyt Viron rannikon Suomen- ja Pohjanlahden hylkeenpyynnin kulttuurialueiden välittäjänä ja leikkauspisteenä. Maantieteellisesti väitteelle on perusteita, mutta hylkeenpyynnin dokumenteista on vaikea löytää viitteitä, että jokin hylkeenpyynnin tapa tai väline olisi lainautunut Pohjanlahdelta Viron rannikolle tai päinvastoin. Esimerkiksi ei ole syytä olettaa, että ajopuun esiintyminen Suomenlahdella olisi välittynyt myöhään n. 1700-luvulla Ruotsista Viron rannikon kautta,²⁸ sillä sekä perimä- että nimistötiedon mukaan väline saatiin Viroon Itäisen Suomenlahden saarilta. Jos väline on lainautunut Suomenlahdelle Pohjanlahdelta, tämä on voinut tapahtua karjalais-perämeristen, asutus- ja

²⁴ esim. Svenska Österbottens Säljägarna -yhdistys ja arkisto (SÖSA). Ruotsinkieliseltä pyyntialueelta Suomessa on ilmestynyt myös lukumääräisesti eniten aiheesta kertovia kirjoja ja tutkimuksia.

²⁵ poikkeus: Tuomi-Nikula 1982.

²⁶ esim. Nyström 1988.

²⁷ esim. Toivanen & Forss 1990: 843–855.

²⁸ vrt. Lehtonen 1971; Lehtonen/Talve 1996:180.

eränkäyntihistoriasta tunnettujen yhteyksien²⁹ kautta. Suomenlahdella ajopuun ruotsinkielinen, Pohjanlahdelta poikkeava nimistö viittaisi siihen, että ajopuu on ehkä lainautui ruotsinkielisille pyytäjille pikemminkin Suomenlahden pohjukan suomalaisilta (sillä myöskään Varsinais-Suomen - Satakunnan eteläosan teoreettisella ”välittäjäalueella” ei välinettä tunnettu eikä käytetty). Itäisen Suomenlahden saarilla ajopuun eräänä nimenä käytetty ruotsalaisperäinen *tanko* (jota on käytetty perusteena em. käsityksille) saattaa olla pyytäjien ”jääkielinen”, ruotsinkielisiltä lainattu kiertoilmaisu, sillä pyyntivälinettä tai -kohdettahan ei saanut pyynnissä kutsua sen oikealla nimellä (vrt. sikäläinen harppuunan yleisin nimi *kuokka* tai hylkeen kutsuminen *kalaksi*).

Myös oletus Norjasta Pohjois-Euroopan hylkeenpyyntikulttuurin keskuksena ja välittäjänä Itämeren suuntaan (Lehtonen 1971) on historiallisen ajan tietojen valossa väärä. Sekä hylkeen saalismäärien että menetelmien suhteen Itämeri on ollut aina merkittävämpi. Esim. Norjan rannikon oma hylkeenpyynti oli 1900-luvulla niin mitätöntä, että sitä ei edes mainita alan norjalaisessa yleiskuvauksessa, vaan norjalaisena hylkeenpyyntinä käsitellään yksinomaan Jää- ja Vienanmeren pelaagista hylkeenpyyntiä.³⁰ Sen sijaan muuttoliikkeen mukana on välittynyt vaikutteita: esim. edellä kuvattu Jäämeren pohjaverkkotekniikka välittyi Perämerelle petsamolaisilta siirtolaisilta. Samoin Jäämeren hylkeenpyynnille lienee ollut merkitystä sillä, että laivoille tuli miehistöksi Perämeren rannikolta muuttaneita suomalaisia (*kveenejä*), joilla oli tietoa hylkeenpyynnistä vanhoilta kotiseuduilta (esimerkiksi vuonna 1870 pelkästään Hammerfestistä lähti Jäämeren pyyntiin 276 suomalaista 363 norjalaispyytäjän kanssa).³¹

Itämeren hylkeenpyynnin ja esihistoriallisen Pohjois-Norjan Komsa-kulttuurin välillä saattaa sen sijaan olla yhteyksiä. Komsa-kulttuuri oli nimienomaan rannikon suurnisäkkäiden pyyntiin keskittyntä: mm. hylkeenpyynti ja veneiden käyttö oli tälle kulttuurille ominaista jo siinä vaiheessa, kun Itämeren rannoilla asutus oli vasta pääsemässä alkuun. Neoliittisen ajan Litorinamerellä hylkeenpyynti oli mittavaa sen pohjoisosissa mm. kampa- ja asbestikeraamisen kulttuurin asuinalueilla. Tämä seikka ja läheinen maantieteellinen ulottuvuus Pohjois-Norjaan voi viitata näiden kahden alueen ja kulttuurin yhteyksiin.

Kielitieteen näkökulmasta Itämeren hylkeenpyynnin historiallista aikaa koskeva yleistys on se, että ”riikinruotsalaiset, Viron ruotsalaiset, suomalaiset, virolaiset ja saamelaiset ovat oppineet toisiltaan hylkeenpyyntiä ja vaikuttaneet toistensa terminologiaan”.³² Esimerkiksi Pohjanlahdella Ruotsin

²⁹ esim. Vahtola 1980, 1992.

³⁰ Iversen 1938.

³¹ Volla 1985:131–132.

³² Nyström 1988.

Norrlannin hylkeenpyynnin terminologiassa on vahva vaikutus idästä Pohjanmaalta ja Merenkurkusta: keskeisin sanasto viittaa siihen, että kaukopyyntimatkat (*fälresor*) on omaksuttu ruotsinkieliseltä Pohjanmaalta. Suomenlahdella puolestaan osa suomalaisten ja ruotsinkielisten pyyntiterminologiasta saattaa olla useaan kertaan puolin ja toisin lainattua (vrt. esim. *natte*-sanana etymologia). Ahvenanmaalla ja Suomen etelärannikolla hylkeenpyynnissä on ollut puolestaan piirteitä, jotka viittaavat ainakin jonkinasteiseen vaikutukseen Virosta – ja päinvastoin.³³

Hylkeenpyynti säilytti elävänä palasen esihistoriallista luontonäkemyistä ja -suhdetta 1940-luvulle saakka, mikä on dokumentoitu Suomenlahden suomenkielisten pyytäjien keskuudesta. Esim. *jääkieli* oli hyvin tärkeä pyyntimiehistöille Suomenlahdella. Se on erinomainen esimerkki todennäköisesti neoliittisesta ja sitäkin vanhemmasta pyyntikulttuurin suhtautumistavasta pyyntikohteeseen: saaliseläintä eikä pyyntivälineitä saanut koskaan mainita oikeilla nimillä, jotta eläin ei kuulisi sitä pyydetävän. Pyyntimiehistöä saatettiin erottaa vielä 1930-luvulla, jos mies erehtyi nimittämään eläintä tai pyyntivälineitä niiden oikeilla nimillä.³⁴

Animistinen *jääkieli* eli sanatabu näyttää olleen tyypillinen suomalaisten, virolaisten ja liiviläisten hylkeenpyynnille. Hyvin dokumentoiduissa tanskalaisissa, norjalaisissa, ruotsalaisissa, Suomen tai Viron ruotsinkielisissä pyyntiyhteisöissä tapa näyttää olleen lähes tuntematon: ainoa tieto sanakiellosta on Gotlannista 1800-luvulta, jossa verkkokarsinapyynnin aikana kirjohyljettä saatiin nimittää vain kalaksi (*fisk*).³⁵ Esimerkiksi Viron ruotsalaisten saarten³⁶ tai Suomen ruotsinkielisen väestön keskuudesta tästä animistisesta suhtautumistavasta pyyntieläimeen ei ole tietoa, vaikka ympäröiviltä ”taikauskoisilta” suomalaisilta ja virolaisilta lainautuivat useat pyyntivälineet, tekniikat ja terminologia. Tällainen animismiin liittyvä kulttuuriero näyttää vallinneen Itämeren hylkeenpyynnissä viime vuosisatoina.

Suomalaisia pidettiin myös pyyntionneen liittyvien taikakeinojen osajina, ”noitina”, sekä Pohjanlahdella että Suomenlahdella 1800-luvulla.³⁷ Suomen Pohjanmaan pyytäjien taikakeinoja kitkettiin toimitaasti kirkon toimesta ainakin 1600-luvulta lähtien.³⁸ Pyyntiyhteisön vanhat ”taikakeinot” säilyivät pisimpään käytössä Suomenlahden saarilla.

Todennäköisesti suomensukuiset pyyntiyhteisöt säilyttivät pitempään tärkeän elinkeinokulttuuriinsa liittyvät tavat huolimatta kirkon toimesta tahtuneesta ”taikauskon” kitkemisestä. Skandinaavis-germaanisten yhteis-

³³ Jirlow 1930; Nyström 1988, 1989 ja suull.ilm.

³⁴ Nirvi 1944:191–193; Hannula 1947; Jääkävijät –dokumenttifilmin haastattelut.

³⁵ Säve 1867:164.

³⁶ mm. Klein 1924.

³⁷ Allardt 1889:88; Brännström 1934.

³⁸ Wijkar 1707.

söjen elinkeinot ovat perustuneet viimeistään metallikausilta lähtien enemmän karja- ja maatalouteen eikä metsästyselinkeinoihin, jolloin pyynti-
onneen liittyvät taidat ym. ovat jääneet helpommin pois käytöstä. Tämä selittäisi sen, miksi skandinaavis-germaanisen kulttuurin alueella juuri Gotlannin Fårössä voitiin dokumentoida animistinen suhtautuminen saaliseläimeen vielä 1800-luvulla: Ruotsissa ja Tanskassa saari tunnettiin hylkeenpyyntiin erikoistuneimpana yhteisönä, eräänlaisena jäänteinä, reliktinä, muinaisista ajoista.

Sen sijaan jääpyyntiin liittyvä tekninen ja menetelmällinen ero suomalaisten ja ruotsalaisten välillä näyttää hävinneen esimerkiksi Pohjanlahdella noin 1600-luvulla, jolloin ruotsalaiset siirtyivät –1000-luvun jälkeen Merenkurkuun ja Pohjanmaalle muuttaneen ruotsinkielisen väestön välityksellä – harjoittamaan myös jääpyynnin kaukomatkoja.³⁹

Suomen kieliryhmiltään heterogeeninen rannikkoväestö näyttää olleen historiallisella ajalla Euroopan monipuolisin hylkeenpyynnin harjoittaja, kun mukaan ei lasketa Jäämeren ja Vienanmeren grönlanninhylkeen joukkoteurastuksia ja mittana pidetään esimerkiksi hylkeenpyyntimenetelmien monipuolisuutta. Myös saalismääriltään Suomen hylkeenpyynti oli yhä 1900-luvulla Itämeren maiden mittavinta: 1920-luvulla pitäjittäin laskettuna eniten hylkeitä metsästettiin Raippaluodosta ja yleensä Merenkurkusta käsin, mutta myös Tytär- ja Suursaaresta, Jaakkimasta ja Sortavalasta Laatokan rannoilta.⁴⁰

Kulttuuriekologiassa suomalaisella kulttuurialueella on määritelty olleen kolme suurta *ympäristösystemiä*: eränkävijöiden, kaskiviljelijöiden ja agraaristen talonpoikien kulttuurit.⁴¹ Määritelmä sopii kaskiviljelijöitä lukuunottamatta myös muihin Itämeren rannikkokulttuureihin. Tämä *tutkimus osoittaa Itämeren hylkeenpyyntiyhteisöjen kuuluneen selvästi eränkävijöiden ympäristösystemiin*, joka oli osa pohjoista *hylkeenpyynti-kalastuskulttuuria*. Vanhana kulttuurijärjestelmänä se säilyi sirpaleisena mm. Itäisen Suomenlahden saarilla ja Laatokalla toiseen maailmansotaan saakka ja muualla Suomen rannikoilla, lähinnä Pohjanlahdella viimeisenä Euroopassa. Hylkeenpyynti on ollut Suomessa siis ominta, ikivanhaa kansallista kulttuuriperintöä, joka poikkesi oleellisesti valtamerien hylkeiden massateurastuksista. Ne eivät pohjautuneet ikivanhaan eränkäyntikulttuuriin vaan olivat imperialistisesti suuntauneen Länsi-Euroopan ja sen öljytuotteiden kysynnän aikaansaama, teollismittakaavainen luonnonvarojen käyttöön otto 1700-luvulta lähtien.

³⁹ Kvist 1987,1990. Merenkurkussa tämä johti kukoistavaan ns. fäla –kaukopyyntikulttuuriin ja mm. omiin venetyyppeihin.

⁴⁰ esim. Gottberg 1927.

⁴¹ Sarmela 1994:14,20–35.

Kulttuuritaustaltaan Itämeren hylkeenpyynti ei ole verrattavissa Atlantin tai Jäämeren hylkeenpyyntiin, vaan lähinnä muiden pohjoisten kansojen eräkulttuuriin. Tässä tutkimuksessa jäljitetyt vanhat pohjoismaiset tapaoikeudelliset ja kyläyhteisölliset säännöt metsästyksessä ovat hyvin lähellä ns. alkuperäiskansojen käsitystä kollektiivisesta omistusoikeudesta luonnon antimisiin. Nyky-Euroopassa eräkulttuuriin pohjautuva hylkeenpyynti on vain suomalaista, ruotsalaista ja virolaista katoavaa kulttuuriperintöä. Täällä asuneet yhteisöt ovat olleet hylkeenpyynnin suhteen ”alkuperäiskansoja” aina 1900-luvulle saakka vanhakantaisine menetelmineen verrattuna Länsi-Euroopasta ja Norjasta harjoitettuun valtamerien teollismittakaavaiseen, nuoreen hylkeenpyyntiin.

Itämeren alueen edellä kuvatut hylkeen jääpyyntitekniikat olivat lukuisimmat kuin esimerkiksi Grönlannin tai Kanadan inuitien vastaavat.⁴² Syynä lienee Itämeren monipuolisemmat kulttuuriolot ja materiaalien saanti, harmaahylkeen esiintyminen myös talvella metsästyskohteena sekä vaikutteet mantereisista metsästystavoista. Ylipäätään tämän tutkimuksen perusteella *Itämerellä on esiintynyt mitä moninaisinkin hylkeenpyyntimenetelmien kirjo, mitä muualta maailmasta ei löytyne.*

Syynä Itämeren pohjoisosien pyyntitekniikoiden moninaisuudelle on jo Vollan (1985) esittänyt mm. jään puutteen muualta Länsi-Euroopasta. Hänen mukaansa Itämeren alueen (östnordisk) ”rannikkopyyntitekniikat” olivat paljon monimuotoisemmat, tehokkaammat ja ammattimaisemmat jo historiallisen ajan alkuvaiheista lähtien verrattuna esimerkiksi Norjan rannikon (vestnordisk) yksinkertaisiin menetelmiin verrattuna. Myös muista Atlantin hylkeenpyyntiä koskevista lähteistä⁴³ voi päätyä samaan arvioon.

Ihmisten vaikutus hylkeisiin

Ihminen on vaikuttanut viimeisten tuhansien vuosien aikana dramaattisesti Itämeren ja sen järvien hylkeisiin. Ihmisen saalistus oli todennäköisesti osasyynä grönlanninhylkeen sukupuuttoon Itämerellä, samoin Suomen eräiden järvien (kuten Päijänne) norppakantojen häviämiseen (ks. esihistorian katsaus). Historiallisena aikana vasta tuliasilla tapahtunut hylkeenpyynti aiheutti Itämerellä sen muiden hyljelajien taantumisen, mikä oli tosiasia jo 1800-luvun puolivälissä Itämeren eteläosissa. Itämeren pohjoisilla suurlahdilla eli hylkeenpyynnin pääalueilla taantuminen tapahtui vasta 1900-luvulla kiväärien ja tapporahan käyttöönoton aiheuttamana ylipyyntinä.

⁴² vrt. esim. Kapel 1975:469–470.

⁴³ esim. Färsaarilta: Jirlow 1931, Johannesen 1976; Norjasta: Dahl 1916, 1917, Gutorm 1955a, 1955b, Iversen 1938.

Itämerellä hylkeet ja ihminen ovat olleet saalistaja-saalis -suhteessa niin kauan, että hylkeet ovat tiettävasti aina pelänneet ihmistä eikä Antarktiselta seudulta tai esim. Tyynenmeren pohjoisosista kuvattuja helppoja aikuisten hylkeiden massateurastuksia ole tapahtunut. Sikäläisittäin helpoimmat tavat teurastaa hylkeitä oli esimerkiksi ajaa ”herrasmiesmäisesti kävellen” hyljelauma vesirajasta suoraan teurastuskentälle kuten kotieläinlaumalle tehdään.⁴⁴ Arktisen Tyynenmeren ja eteläisen Antarktisten merien hyljesaarille olikin tyypillistä, että kesyt ja ihmisiin tottumattomat hyljekannat romahtivat nopeasti. Tosin myös suojelutoimiin herättiin monesti aikaisemmin kuin Itämerellä, jossa vuosituhansien ja -satojen kuluessa ihmistä välttämään oppineet hyljekannat eivät uhanalaistuneet kovasta pyyntipaineesta huolimatta ennen 1900-lukua (grönlanninhyljettä lukuunottamatta).

Hylkeiden lajityypillinen poikimispaikka on muovautunut petojen aiheuttaman saalistuspaineen ja siitä aiheutuvan luonnonvalinnan seurauksena. *Itämerellä harmaahylkeen kuuttimisympäristö (ajojäät) on sopeutuma myös ihmistä vastaan.* Ei ole selvää, milloin osa Itämeren harmaahyljekannasta siirtyi kuuttimaan ajojaille.⁴⁵ Alkuperäinen, Atlantilta tullut ja meren eteläosiin levinnyt kanta todennäköisesti kuutti myöhään syksyisin maalle, kuten Atlantin kantakin. Ihmisen merkittävä kannan saalistus neoliittisella ajalla mm. Tanskan salmissa ja Litorinameren pääaltaalla (mm. Gotlannissa) saattaisi selittää sen, että osa kannasta siirtyi vähitellen kuuttimaan menestyksekkäämmin pohjoiseen ajojaille ja näin luonnonvalinta muotoutti Itämerelle muutamassa vuosituhannessa kuuttimiskäyttäytymiseltään ja -ajaltaan poikkeavan osapopulaation.⁴⁶ Itämeren nykyisen harmaahyljekannan kuuttimiskäyttäytyminen olisi siten vaste saalistuspaineeseen, sillä siihen liittyy myös Itämeren kuuttimisjäillä usein havaittu harvassa, pareittain tapahtuva harmaahylkeiden esiintyminen, mikä on poikkeavaa Atlantin kantaan verrattuna. Itämeren altaalla ei ole ollut muita merkittäviä harmaahylkeen predaattoreita kuin ihminen.

Se että ihmisellä voi olla lyhyelläkin aikavälillä vaikutusta hylkeiden lisääntymisajan toimintoihin, on osoitettu Atlantilta. Esimerkiksi harmaahylkeen poikasajan pituus ”kuivalla” alustalla ja kuuttien uintikyky ilmentää myös suhdetta saalistukseen, sillä Brittein saarten populaatiosta on osoitettu, että saalistuspaineen alaisena olevissa populaatioissa poikaset lähtevät

⁴⁴ esim. Busch 1985:112-113,165-166.

⁴⁵ toistaiseksi on mm. toistettu hypoteesia, että Itämeren harmaahyljepopulaation olisi jäänyt ”vangiksi” Ancyclusjärveen, jolloin se olisi sopeutunut jääoloihin. Ancyclusjärviäältä ei ole kuitenkaan voitu osoittaa lajin luulöytöjä, vrt. Davies 1957; Forsten & Alhonen 1975; Lepiksaar 1986:55; Ukkonen 1993.

⁴⁶ jälle kuuttimista on suosinut myös pienempi poikaskuolleisuus tauteihin, mikä on todettu mm. Baltian osakannassa.

aikaisemmin uimaan ja pois syntymispaikaltaan.⁴⁷ Vastaava saalistuspaine lienee ollut aina myös kirjohylkeelle tyypillinen: lajin kuuttiminen yksittäin tai harvassa lienee juuri petojen välttämiseen liittyvä. Myös kuuttimisajan häiriöistä (ihminen, myrskyt tms.) johtuvat orpojen poikasten vaellukset ovat yleisesti tunnettuja. Esim. Tanskan ja Saksan vesillä tälle ilmiölle on vanha tausta, ja se on yhteydessä suoraan ihmistoimintaan kuuttimisalueilla. Tällaisille poikasille tunnetaan vanhastaan sikäläinen nimi *heulere*.⁴⁸

Sen sijaan ihmisen vaikutusta norpan lisääntymiskäyttäytymiseen ei voitane tunnistaa. Lajin poikimistapa lumiluolaan ja kuuttien varhainen uintikyky liittyvät lajin pääpedon eli jääkarhun välttämiseen. Jääkarhu ja toisaalta ihminen (mm. Itämerellä Itäisen Suomenlahden pyytäjät ja Kanadassa inuitit) ovat aina norpan pesiä etsiessään seuranneet jäämurtumia, joiden kupeesta norpan pesän usein löytää. Tämän saalistuksen vaikutus norpan käyttäytymiseen on jäänyt epäselväksi, vaikka norpalle olisi tällaisen saalistuspaineen alla edullisempaa valita pesäpaikka muualta jäälakeudelta. Nähtävästi tällaiselle paikalle kertyvällä lumikerroksen paksuudella on niin suuri poikasen elinmahdollisuuksia (mm. sen lämpötaloutta) parantava vaikutus, että valintapaine on jäämurrokkoja pesimäpaikkana suosiva eikä norpalle ole kehittynyt tästä poikkeavaa pesimäkäyttäytymistä. Viime aikaiset tutkimukset⁴⁹ Kanadassa sekä jääkarhujen että inuitien saalistuksesta tukevat tällaista näkemystä.

Eri pyyntimenetelmien käyttö lienee myös vaikuttanut hylkeiden käyttäytymiseen. Esimerkiksi 1900-luvun alusta 1990-luvulle saakka kalastajien ja hylkeenpyytäjien mukaan Satakunnan rannikolla hylkeet eivät tulleet niin lähelle rannikkoa kuten aikaisemmin, jolloin ne saattoivat käydä jopa sisälahdissa.⁵⁰ Vastaavan muutoksen vahvistavat myös muut Pohjanlahden pyytäjät.⁵¹ Käyttäytymisen muutos johtui todennäköisesti ihmisen saalistuksesta, alituisesta uhasta tulla ammutuksi kiväärillä, mikä oli uusi, voimakas hylkeitä asuuilta rannoilta ja luodoilta karkoittava tekijä 1900-luvun alusta lähtien. Vasta viimeisen vuosikymmenen aikana uudelleen elpyvät hyljekannat ovat alkaneet näkyä säännöllisesti esim. Pohjanlahden rantavesissä, jopa jokisuissa. Esimerkiksi Kemijokisuun lohipadolla, joka on lajissaan Euroopan viimeinen, hylkeet ovat vierailleet kaloja ryöstämässä 1920-luvun jälkeen vasta vuodesta 1993 alkaen, mutta nyt vuosittain.⁵²

⁴⁷ mm. Lockley 1954:137–139.

⁴⁸ Söndergaard ym. 1976:70.

⁴⁹ Furgal et al. 1996:871–872.

⁵⁰ Wahlroos 1995:82.

⁵¹ esim. Granlund 1975:66–67; Sandström Bo haast.

⁵² Dunder Pauli ja Stark Antti haast., useat lehtileikkeet Pohjolan Sanomista v. 1994–99.

Tämä lienee seurausta siitä, että hylkeitä ei enää ammuta heti niiden näytetyessä kuten ennen.

Se, miksi Laatokan (ja osittain myös Viron rannikolla) nykyiset norpat ovat selvästi muun Itämeren norppia sosiaalisempia ja esiintyvät jopa laumoissa, saattaa olla seurausta saalistuksen vähäisyydestä. Laatokalla norppia ei ole saanut ampua enää vuosikymmeniin.

Grönlanninhylje oli tärkeä saalislaji Litorinameressä ainakin neoliittiselta kaudelta pronssikauden loppuun, ja sen häviäminen alueelta saattaa liittyä osaksi ihmisen saalistukseen. Tähän ja lajin lisääntymiseen Itämeressä liittyy yhä epäselvyyksiä. Lajin lisääntymistä Litorina- ja Itämeressä ovat eteläisen Itämeren alueella työskennelleet arkeologit, etnologit ja paleontologit epäilleet, sillä Itämeren etelä- ja keskiosista ei ole löytynyt muinaisia poikasten luita. Myös nuorten eläinten luulöydöt on tulkittu Jäämereltä vaeltaneiden nuorten laumoiksi: heidän mukaansa grönlanninhylkeet vaelsivat keväisin Atlantilta tai Jäämereltä Itämereen ja poistuivat vastaavasti syksyisin.⁵³

Tämä grönlanninhylkeen esiintyminen Itämeren altaalla vain kesävaelluksilla ei ole kuitenkaan biologian näkemyksestä uskottava. *Seuraavat argumentit puoltaisivat teoriaa lajin oman Itämeren osakannan olemassaolosta:*

1. Närpiön grönlanninhylkeen luulöytö⁵⁴ osoittaa esiaikaisten hylkeiden kiistatta oleskelleen myös kevättalvisin Pohjanlahden jäällä (missä eläimiä on harppuunoitu). Ajatus että ko. hylje n. 3000 vuotta eaa. olisi harppuunoitu avovesikaudella n. 20 km silloiselta rannikolta, on käytännössä mahdoton. Toisaalta ei voida osoittaa sellaista lisääntymisikäistä nisäkäslajia, joka parittelu- ja lisääntymisaikaan pidäytyisi näistä toiminnoista vain sen takia, että olisi pääkannan lisääntymisalueelta syrjässä mutta muuten kohtuullisissa olosuhteissa.
2. Lajin kesävaellusten suunta on koko esiintymisalueella etelästä pohjoiseen eikä päinvastoin, kuten eräiden arkeologioiden hypoteeseissa esitetään (laji hakeutuu kesäisin kohti pohjoista ajojääoloihin). Mm. Litorinamerta muistuttavalta Vienanmereltä siellä poikiva grönlanninhyljekanta vaelttaa kesäksi pohjoiseen Jäämerelle.⁵⁵ Vaellusväitteen esittäjät ovatkin sekoittaneet satunnaisesti mm. ravintotilanteen takia tapahtuvat ”pakovaellukset” normaalin esiintymisalueen ulkopuolelle säännöllisiin vuodenaikaisvaelluksiin.
3. On myös vastoin yleistä merinisäkästietoutta, että Pohjois-Atlantin muinainen grönlanninhyljekanta olisi vaeltanut kesä- ja syyskauden

⁵³ Lepiksaar 1986:62; Ericson 1989:59–61; Aaris-Sörensen 1990:187; Storå 1994:41–42. He eivät näytä olevan tietoisia esimerkiksi jo aikoinaan Ekmanin (1912), Munthen (1929) tai Korvenkontion (1936) perusteellisista, toisenlaisista tulkinnoista.

⁵⁴ Korvenkontio 1936; Sauramo 1936.

⁵⁵ esim. Ognev 1962:499; Lavigne 1979:76.

Kuva 88. Nuoria grönlanninhylkeitä Jäämerellä (tanskalainen piirustus v. 1864).

syönnökselle (kesäiselle lihomiskuurille) sikäläisiä oloja vaatimattomampiin ravinto-oloihin. Litorina- tai Itämerta ei voida pitää Atlanttia parempana biomassaltaan, perustuotannoltaan tai ravintovaroiltaan.

4. Grönlanninhylkeen runsas esiintyminen asuinpaikkojen luujätteissä osoittaa intensiivistä tähän lajiin kohdistuvaa metsästystä,⁵⁶ minkä luulöytöjen runsauden mukaan on täytynyt olla säännöllistä kuten hylkeiden esiintyminenkin. Sen sijaan grönlanninhylkeen vaellukset Jäämereltä etelään ovat historiallisena aikana olleet varsin epäsäännöllisiä ja harvinaisia.
5. Ahvenanmaalta analysoidut luuaineistot⁵⁷ tukevat käsitystä, että lajin yksilöitä pyydystettiin nimenomaan syksyisin ja talvisin – ei kesäisin.
6. Lajin Itämeren yksilöiden Jäämerta pienempi keskikoko viittaa erilliseen osapopulaatioon.⁵⁸

Edellä mainittu ei sulje pois mahdollisuutta, että lajilla olisi ollut vaelluksia Tanskan salmien kautta ja vaihteleva geneettinen yhteys Jäämeren populaatioon. Teorioita lajin esiintymisen selittämiseksi Litorina- ja Itämerellä on viimeksi käsitellyt Lõugas (1998), joka on päätenyt hypoteesiin, että

⁵⁶ Ericson 1989:58–61; Lõugas 1997, 1998.

⁵⁷ Storå 1994:41–42.

⁵⁸ tosin aikaisemmat kokovertailut on Lõugas (1998) kyseenalaistanut.

Itämerellä esiintyneet grönlanninhylkeet olisivat olleet osa nykyistä Jan Mayenin luona lisääntyvää Keski-Atlantin kantaa, josta erityisesti nuorten ja naaraiden ikäluokka vaelsi syksyllä Itämerelle poistuen talvella tai keväällä. Jo aikaisemmat tutkimukset ovat painottaneet,⁵⁹ että Itämerelle mahdollisesti vaeltanut grönlanninhyljekanta ei voinut olla Vienenmeren kantaa, sillä Norjan rannikolta ei juurikaan tunneta grönlanninhylkeen vanhoja luulöytöjä.

Lõugasin (1998) ja useiden aikaisempien tutkijoiden lähtökohta on ollut, että kiistattomia grönlanninhylkeen poikasten (alle 2 kk ikäisten) luita ei ole Itämeren asuinpaikoilta tunnistettu. Hän tulkitsee myös, että Närpiön kuten muutkin Pohjanlahden em. luulöydöt perustuvat avovesikaudella (Närpiön tapauksessa avomerellä n. 20 km rannikosta) harppuunoi-tuihin yksilöihin. Grönlanninhylkeen asuinpaikkalöydösten painottuminen Baltiaan ja eteläiselle Itämerelle ja toisaalta niiden vähäinen määrä mm. Pohjanlahden luulöydöissä antaa helposti kuvan, että lajin esiintymisen painopiste on ollut myös Itämerellä eteläinen ja näin vuotuisvaellukset Atlantilta olisivat esiintymiskuvan selittävä tekijä.

Kuitenkin teoria grönlanninhylkeen omasta Litorina- ja Itämeren osakannasta on edelleen varteenotettava. Mm. Lõugasin (1998) ja häntä ennen vaellusteoriaa esittäneiden eräs lähtökohta on ollut käsitys, että grönlanninhylkeen poikimisalue olisi pitänyt sijaita Itämeren keskiosissa, ja näin ollen poikasten luulöydöt olisivat todennäköisiä mm. Baltiasta ja eteläisestä Skandinaviasta. Kuitenkin edellä käsitelty esihistoriallisen katsauksen tiedot myöhäisen neoliittisen ja pronssikauden Pohjanlahden hylkeenpyynnistä tukevat käsitystä, että nimenomaan Pohjanlahdella vallitsi kevät-talvisin ajojääolot, jotka olivat mm. harmaa- ja grönlanninhylkeen poikimiselle suotuisat. Mm. pronssikauden aikaisesta Itämeren jäätymisestä ei ole tarkempaa tietoa, ja päätelmät on tehtävä epäsuorien fossiili- ja subfossiiliaineistojen perusteella. Jos Pohjanlahti on ollut Itämeren osakannan poikimispaikka, poikasten luulöytöjen puuttuminen voi selittyä myös määritysteknisillä, kulttuurisilla tai pyyntitaloudellisella tekijöillä.

Lajin poikasten luulöytöjen puuttuminen voi selittyä silläkin, että esihistoriallisia kuuttien luita on hyvin vaikea tunnistaa lajilleen.⁶⁰ Toinen syy saattaa olla se, että laji poiki – kuten nykyisin – uloimpana ajojääillä, josta ruhoja ei ehkä raahattu rantaan, kuten historialliselta ajalta on muualta tiedossa. Lajin metsästys poikimisaikaan on aina edellyttänyt venettä, kun sen sijaan norppaa, kirjohyljettä ja harmaahyljettä on voitu saalistaa jalkaisin jäältä tai rannoilta kuuttimisaikaan. Veneen käyttö on tällöin myös rajoittanut ruhojen mukaanottoa. Jos mm. Pohjanlahden pyyntikulttuurissa kes-

⁵⁹ mm. Forstén & Alhonen 1975, ks. Lõugas 1998.

⁶⁰ Ukkonen 1993:260.

kityttiin myöhäisestä neoliittisesta kaudesta lähtien yhä selvemmin traaniöljytalouteen kuten tässä tutkimuksessa on esitetty, ei ruhojen mukaan ottaminen kaukaa ajojailta ollut perusteltua.

Mainittujen seikkojen perusteella teoriaa Litorinameren omasta grönlanninhylkeen osakannasta ei voida sulkea pois. Laji on saattanut poikia ainakin Pohjanlahden ajojaililla, missä jäätyminen oli lajille suotuisaa. Sen sijaan Itämeren pääaltaalla tai Ahvenanmaan saaristossa lajin nuoria ja esiaikuisia yksilöitä on kiistatta pyydetty syksyisin ja talvisin.⁶¹ Ahvenanmaa kuten Itämeren eteläosatkin olisivat näin muodostaneet osapopulaation talvehtimisseudun. Geenivaihto Atlantin suuntaan on silti ollut mahdollista.

Pitkään pidettiin ilmeisenä, että grönlanninhylje katosi Itämereltä jo 3800–2500 vuotta sitten ilmastomuutosten takia⁶² tai se metsästettiin sukupuuttoon⁶³. Samoin lajin sopeutumattomuutta vähäsuolaiseen veteen on arveltu syyksi häviämiseen Itämereltä.⁶⁴ Luonnontieteellisessä tutkimuksessa väite lajin häviämisestä Itämereltä kivi- tai pronssikaudella toistuu yhä.⁶⁵ Kuitenkin lajia esiintyi vielä ajanlaskun alun jälkeen mm. Pohjanlahdella. Esimerkiksi vuonna 1983 löytyi Perämeren itärannalta Kempeleen Linnakankaan hautarauniosta grönlanninhylkeen kallo, joka oli pantu hautantimeksi. Haudan ajoituksen perusteella voidaan todeta, että grönlanninhylkeitä metsästettiin Perämerellä vielä ainakin ajanlaskumme alun ensimmäisinä vuosisatoina.⁶⁶

Grönlanninhylkeen Itämeren kannan rippeet ehkä pyydettiin sukupuuttoon viimeistään keskiajalla, mutta pyynti – mikäli se tappoi lajin viimeiset yksilöt Itämereltä – oli todennäköisesti vain osatekijä. Lajin kanta oli Itämerellä todennäköisesti luonnollisesti taantunut Litorinameren suolaisista ja kalarikkaista ajoista, eikä poissuljettua ole sekään, että laji olisi kärsinyt isomman harmaahylkeen kilpailusta⁶⁷ kriittiseen poikasaikaan. Harmaahyljekantahan näyttää voimistuneen subfossiili- ja arkeologisten aineistojen valossa samaan aikaan, kun grönlanninhylkeet taantuivat. Laumasieluiset nuoret grönlanninhylkeet syksyisillä lepäilyluodoillaan olivat ehkä avovesiajan helpointa hyljesaalista,⁶⁸ joten metsästyshypoteesikin on kannan häviämisessä varteenotettava. Ilmastomuutos atlanttisen lämpökauden tai ajanlaskun alun jälkeen ei selitä grönlanninhylkeen katoamista, sillä ilmasto

⁶¹ Storå 1994:41–42, joka on toistaiseksi ainoa yksityiskohtainen grönlanninhyljelöytöjien iälleen tapahtunut määrittäminen ja pyyntiajankohdan vuodenaikainen määrittäminen.

⁶² mm. Helle 1983:24; Forsten & Alhonen 1975:150–151; Nunez 1990b:33.

⁶³ Korvenkontio 1936:34–35; Luho 1948:117.

⁶⁴ Vollen 1985:27.

⁶⁵ esim. Helle & Stenman 1990:9; Löugas 1998.

⁶⁶ Mäki vuosi 1986:25–30.

⁶⁷ mm. Sergeant 1991:72 olettaa harmaahylkeen olevan merkittävä kilpailija lajille.

⁶⁸ tähän viittaa lajin ylivoimaisuus Viron myöhäisen neoliittisen ja pronssikauden asuinpaikoilla, vrt. Storå 1994, Löugas 1997,

viileni ja tuli suotuisammaksi arktisille hylkeille (norppa, grönlanninhylje) kasvattaen juuri lisääntymisen ja ihmisen saalistuksen välttämisen kannalta tärkeän resurssin eli jään osuutta meressä (meri jäätyni entistä laajemmin).

Luonnollisten ekosysteemimuutosten heikentämän (suolaisen Litorina-meren muuttuessa kalavaroiltaan köyhemmäksi) ja ehkä harmaahylkeen kilpailusta kärsivän grönlanninhyljekannan taantuminen jatkuvan ihmisen saalistuksen kohteena olisi näin ymmärrettävissä. Lopulta pienen erillispopulaation kohtaloksi on saattanut tulla myös sisäsiitos. Lopullista vastaus- ta grönlanninhylkeen häviämisen viimeiseen syyhyn ei saada koskaan, mutta kannan heikkeneminen voi selittyä em. tekijöillä.

Itämeren altaan luonnollisten muutosten ohella ihminen on ollut eniten hyljekantoihin vaikuttava tekijä. Ihminen on tuhonnut muualla metsästä- mällä lukuisia hylje- ja nisäkäslajeja saarekemaisissa erillispopulaatio-olois- sa,⁶⁹ koska metsästystä ei ole ajoissa ymmärretty säädellä. Näin oli vähällä käydä Itämerellä ja Saimaallakin.

Teollisen kehityksen tuloksena *ympäristömyrkyt* vaikuttivat 1950-luvun jälkeen myös Itämeren hyljelajien terveydentilaan ja lisääntymiseen. *Itäme- ren hyljekannat olivat uhatuimpia ja pienimmillään 1970- ja 1980-luvuilla.* Sa- moin voi päätellä, että joko Neuvostoliiton tutkijoiden 1970- ja 1980-lu- vuilla antamat hylkeiden kannanarviot olivat Itämeren osalta liian suuria tai 1980-luvun lopulle tultaessa Baltian hylkeiden kannat olivat kärsineet vielä yhden dramaattisen kannan vähenemisen rauhoituksista huolimatta. Todennäköisesti väärät arviot Suomenlahden ja Riianlahden norppakan- nan suuruudesta vaikuttivat siihen, että vielä 1970-luvulla ei ymmärretty norppakannan todellista tilaa ja huomio kiinnittyi harmaahylkeen suoje- luun.⁷⁰ Ympäristönsuojelutoimet kuitenkin vaikuttivat pahimpiin päästöi- hin niin, että kaikkien hyljelajien terveydentila oli kohentunut 1990-lu- vulla. Kannat olivat kääntyneet selvään kasvuun.

Itämeren nykyiset, rauhoitusten jälkeen kasvuun lähteneet hyljekannat ovat hyvä esimerkki onnistuneesta hyljekantojen säätelystä. Ihminen onkin ottanut nykyisen tieteellisteknisen kehityksen ja ympäristö- ja luonnon- suojeluajattelun ansiosta ”hallintaansa” Itämeren hyljekannat ja niihin vai- kuttamisen.

⁶⁹ Järvinen ja Miettinen 1987:50–73,145.

⁷⁰ vrt. Anon. 1978a; Tormosov & Esipenko 1986.

Hylkeet ihmisen ympäristösuhteen kuvaajana

Hylkeiden ollessa ennen ihmisen käyttämä tärkeä resurssi suhtautuminen eläimiin vaihteli eri ajanjaksoina johtuen lähinnä kulttuurivaikutteista ja toisaalta ihmisen yleisen luontosuhteen muuttuessa teknistaloudellisen, aatteellisen ja uskonnollisen kehityksen seurauksena.

Riistaeläiminä hylkeisiin suhtauduttiin Itämeren pohjoisissa pyyntikulttuureissa, eränkävijöiden ympäristösystemissä perinteisesti siten, että

- hylkeitä pidettiin viisaina, ihmisen vertaisina luonnon osina (*animismi*), ja
- niitä pyrittiin saalistamaan paljon, mutta myös hyljeresurssin turvaamista esiintyi mm. tapaoikeuden mukaisina poikimisaikaisina liikkumiskieltoina ja metsästyksen ajallisina rajoituksina.

Pohjoisissa alkuperäiskulttuureissa, joksi hylkeenpyynnin osalta ainakin Itämeren pohjoisten rannikkojen yhteisöt voidaan lukea, tietoisuus luonnonvarojen ja hylkeiden rajallisuudesta on ollut todennäköistä.

Viime vuosisatoina maanviljelyn, kristinuskon ym. kulttuuri-ilmiöiden muuttaessa ihmisen näkökulmaa luontoon, erityisesti ns. *hyödyn ja valistuksen ajan jälkeinen teknis-taloudellinen ja tieteellinen ajattelu hävittivät vähitellen vanhan pyyntikulttuurien suhtautumistavan hylkeisiin*. Näin yleisty

- hylkeen näkeminen ihmisen vihollisena, kilpailijana ja jopa luontoon kuulumattomana petona, joka piti hävittää sukupuuttoon. Tämän näkemys huipentuma oli 1800-luvun loppuvuosista alkanut ja aina 1970-luvulle (Suomessa) jatkunut hylkeiden *tapporahakausi*, jolloin yhteiskunta tuki taloudellisesti hylkeiden hävittämistä aiheuttaen hyljekantojen taantumisen. Näkemystä voidaan pitää tyypillisenä *luonnonvarojen ryöstötalouden*⁷¹ ilmentymänä.

Tämä *kilpailija-vihollinen* -näkemys oli vallitseva Itämeren eteläosissa toiseen maailmansotaan ja pohjoisosissa 1970-luvun alkuun saakka,⁷² jolloin puolestaan *luonnonsuojelu- ja eläinsuojeluliikkeet* muuttivat yleisen näkemyksen hylkeistä. Osaksi tämä tapahtui Itämeren alueesta riippumattomien, lähinnä Atlantin grönlannihylkeen vastaisten kampanjojen seurauksena. Asenteen muutos voidaan pitää yhtenä seurauksena 1960-luvun yleisestä reformistisesta kaudesta länsimaissa, joka synnytti myös ns. *ympäristöliikkeet*:⁷³ hylkeenpyynnin vastustus voidaan nähdä yhtenä esimerkkinä reformismista.

⁷¹ käsitteestä tarkemmin Massa 1994.

⁷² tosin Suomen metsästyslaista vahinkoeläinten luokkaa poistettiin vasta vuoden 1993 metsästyslain (615/93) yhteydessä.

⁷³ tarkemmin esim. Buttell 1992, Konttinen 1994.

Viimeisen parin vuosikymmenen leimallinen suhtautuminen (kalastajaväestöä ja viimeisiä hylkeenpyytäjiä lukuunottamatta) on ollut nähdä hylkeet

- vaalittavina erikoisuuksina ja uhanalaisina luonnonsuojelun ja eläinsuojelun keulakuvina.

Taustalla viimeisimmälle kehitykselle oli se, että *hylkeet ja niiden metsästys muuttui kalastaja-, metsästäjä- ja rannikkoväestön yksinomaisesta intressistä koko väestön intressiksi*, osaksi yhteiskunnan instituutioiden ”pehmeää” suhteiden kenttää. Kun käsityksillä ja arvoilla on historiallisesti muuttuva luonne, muuttaa kunkin aikakauden kulttuuri-ilmastokin ihmisen ja eläinten välisiä suhteita. Hylkeiden ja muiden ihmisen kanssa samasta resurssista kilpaillevien eläinlajien näkeminen petoina ja vain saaliskohteina oli osa aikaisempaa vallitsevaa ihmiskeskeistä kulttuuri-ilmastoa, ”ajanhenkeä” (*Zeitgeist*).⁷⁴ Pohjois-Euroopassa tämä hylkeiden kannalta kohtalokas näkemys korostui kristillisen (so. Lähi-idän kulttuurien alistavan) luontosuhteen yhdistyessä paikalliseen ammattitaitoiseen ja rationaaliseen luonnonvarojen hyödyntämiseen. Kehityksen käyttövoimaksi tuli jatkuvasti kasvavan väestön tarpeet. Vasta eräiden hyljekantojen romahtaminen aina sukupuuttoon uhkaan saakka ja yleinen huoli liiallisesta luonnon hyödyntämisestä ja saastuttamisesta muutti tämän asenneilmaston.

Hylkeiden ja ihmisen suhteen kehittyminen Itämerellä saalistuksesta ja vainosta suojelukohteeksi ja kasvavan eläinkannan tilanteessa kalastuksen ongelmaksi ei ole ainutlaatuinen. Samanlainen kehitys on ollut paikoin Pohjois-Amerikan rannikolla ja saarilla. Esimerkiksi Aleuttien kuululla Pribilofin saarella kuuttiva turkishyljekanta (*Callorhinus ursinus*) oli aikoinaan miljoonia yksilöitä, mutta vuonna 1911 enää noin 300 000 ja hylkeenpyyntiä alettiin tuolloin tarkoin säädellä. Tämän jälkeen kanta kasvoi niin, että jo 1940-luvulta lähtien sitä on suositusten mukaisesti rajoitettu pyynnillä, ja 1960-luvulta lähtien myös hyljekannan ja ihmisen kilpailu kalaresursseista on ollut arkipäivää.⁷⁵ Kanta on kasvanut edelleen, sillä turkishylkeiden taloudellinen merkitys romahti 1980-luvulla Yhdysvaltojen ja Euroopan hyljetuotekieltojen seurauksena.

Itämeren hylkeenpyynnissä ei ollut koskaan kansainvälisen kilpailun luonnetta, joka valtamerien hyljekannoista on ajoittain käyty. *Itämerellä hylkeenpyynti ei ollut teollisuusmittakaavaista* missään vaiheessa päin vastoin kuin grönlandinhylkeen pyynti Atlantilla ja Vienanmerellä. Sikäläinen hylkeenpyynti muuttui 1900-luvun kuluessa teolliseksi kuuttien teurastukseksi

⁷⁴ aiheesta Suomessa metsästyksen kannalta mm. Alaraudanjoki 1997.

⁷⁵ Busch 1985:224–227.

pakastelaivoineen ja turkinsäilytykseen käytettävine kemikaaleineen. Tämän kehityksen edelläkävijöitä ja levittäjiä olivat norjalaiset ammattilaiset.⁷⁶ *Silti Itämeren samoin kuin valtamerien hylkeenpyyntiä voidaan nimittää* parin viimeisen vuosisadan osalta (1960-luvulle saakka) *tyypilliseksi luonnonvarojen ryöstötaloudeksi*⁷⁷ ja liittää siihen tälle käsitteelle ominaisia piirteitä. Mm. Itämerellä pyyntiä ennen säädelleet kulttuurilliset normit ja rajoitukset hävisivät hylkeenpyynnin muuttuessa sivuelinkeinoksi.

Tässä tutkimuksessa ”löydetty” vanhat yhteisölliset normit ja rajoitukset hylkeenpyynnin optimoimiseksi eivät ole ainutlaatuisia. *Pohjoismaiset vanhat tapaoikeudelliset ja kyläyhteisölliset säännöt hylkeenpyynnissä ovat hyvin lähellä ns. alkuperäiskansojen käsitystä kollektiivisesta omistusoikeudesta luonnon antiin.* Esimerkiksi inuitien maitovalaiden (*Delphinapterus leucas*) metsästyksen on liittynyt identtisiä metsästystä edeltäneitä rauhoituksia⁷⁸ kuin mitä tässä tutkimuksessa on harmaahylkeiden osalta kuvattu. Alkuperäiskansat eivät hyödyntäneet merinisäkkäitä ”vapaasti ja rajattomasti” kuten on väitetty,⁷⁹ vaan tarkkojen sosiaalisten ja moraalisten sääntöjen alaisuudessa. Metsästysalueen hallintaoikeus on ollut yhteisöllistä ja pohjoismaiseen kyläyhteisön hallinta- ja omistusoikeuksiin verrattavaa. Vanhoja pohjoismaisia hylkeiden metsästysnormeja tarkastellen tšekäläiset kansat ovat myös ”alkuperäiskansoja” verrattuna muuhun Eurooppaan.

Tämän tutkimuksen osan I (Ihminen-hylje -suhde ja hylkeenpyynnin menneisyys) eräänä yhteenvetona voidaan *hylkeiden asema ihmisen ympäristösuhteessa* jakaa vaiheisiin, joiden aikana myös *hylkeenpyyntijä-metsästäjän rooli* muuttui seuraavasti (jaottelu on tehty Itämeren tärkeimpien hylkeenpyyntialueiden eli Pohjanlahden, Suomenlahden ja Itämeren pääaltaan pohjoisosien tilannetta kuvaten):

1. Hylje oli elintärkeä rannikkoväestön resurssina ja ”tasavertaisena” ihmisen kanssa osana luontoa (esihistoriasta keskiajan loppuun) – *hylkeenpyyntijä oli osa luonnon dynamiikkaa.*
2. Hylje oli tärkeä rannikkoväestön toimeentulon takaajana, mutta selvemmin alistettuna saaliskohteena ja ihmistä haittaavana petona (uuden ajan alusta 1520-luvulta n. vuoteen 1850) – *hylkeenpyyntijä oli elintason turvaaja.*
3. Hylje oli kaikin keinoin hävitettävä peto, mutta tärkeä pyyntikohde vain osalle rannikkoväestöä (v. 1850–1920) – *hylkeenpyyntijä oli sankari.*

⁷⁶ Sergeant 1991:97.

⁷⁷ tarkemmin Massa 1994.

⁷⁸ Morseth 1997:245.

⁷⁹ vrt. Bonner 1975b:13–14.

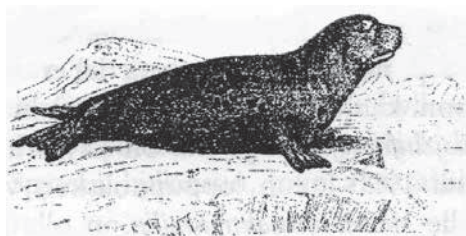
Kuva 89. Itämeren hylkeenpyynti ei ollut missään vaiheessa teollisuusmittakaavaista ja turkisten tuottamiseen suuntautunutta kuten valtamerien hylkeenpyynti. Suomen saaristo-alueilla hylkeenpyynti oli pitkälle 1900-luvulle tärkeä kalastuksen täydentäjä sekä ruokataloudessa että vaihdantatuotteiden (traaniöljy, nahka) hankinnassa. Kuvassa kuuttiin teurastusta Suursaaressa. Kuutti voidaan käyttää hyödyksi ruokatarpeiksi lähes kokonaisuudessaan (Museoviraston kuva-arkisto, valokuvaaja Sakari Pälsi 1924).

4. Hylje oli kalastusta haittaava riistaeläin, jolla oli taloudellista merkitystä vain pula-aikoina (1920–1970) – hylkeenpyyntiä oli tapporahoin kannustettu eläinkannan kontrolloijia.
5. Hylje oli uhanalaiseksi harvinaistunut ja suojeltava eläin (1970–1996) – hylkeenpyyntiä oli eläinten uhka ja tappaja.
6. Hylje on uhanalaisuuden sivuuttanut, jälleen kalastukselle tuhoja tekevä, mutta luontoon kuuluva eläin (1997–) – lisensoitu hylkeenmetsästäjä on kiistelty luonnonhoitaja, joka saa erilaisia arvolataumia eri ihmisryhmistä katsoen.

Mainitut aikarajat olivat yleensä sitä myöhäisempiä, mitä kauemmaksi taloudellisille marginaalialueille (esim. ulkosaaristo) mentiin. Itämeren eteläosissa kehitys oli aikaisempi ja yksinkertaisempi, ja sikäläiset hyljekannat ovat edelleen uhanalaisia. Samoin Laatokan ja Saimaan norppakantoihin jaottelu ei sovellu kuin alkuosiltaan. Jaottelu ja aikajaksot poikkeavat jonkin verran siitä, mitä esim. suomalaisen metsästyksen vaiheista⁸⁰ on esitetty.

⁸⁰ Alaraudanjoki 1997:8.

Kuva 90. Kirjohylje 1700-luvun tanskalaisen piirroksen mukaan.

Viimeisintä muutosta kehittyneiden maiden metsästyspolitiikassa kuvataan riistanhoidon (engl. *game management*) laajemista luonnonhoidoksi (*wildlife management*).⁸¹ Itämeren hylkeiden osalta tämä muutos on kulkenut lajien täysrauhoituksista aiheutuneen katkon takia muuta metsästyspolitiikkaa myöhäisemmässä: luonnonhoitokausi voidaan tulkita alkaneen vuonna 1997, jolloin Suomessa ja Ruotsissa sallittiin ensi kerran rauhoitus päätösten jälkeen harmaahylkeiden määrällisesti vaatimaton koemetsästys kalastusvahinkovaikutusten tutkimiseksi ja torjumiseksi. Tosin yleisesti hyväksyttyä tämä ei vielä ollut.

Myös useista muista aiemmin vainottujen petoeläinten ja -lintujen esimerkeistä on hahmotettavissa vastaava ihmisen ympäristösuhde. Suhtautuminen suuriin maapetonisäkkäisiin kuten karhuun ja suteen ja toisaalta suurimpiin petolintuihin ja näiden kannanmuutokset Pohjoismaissa ovat kulkeneet lähes samaan tahtiin hylkeiden kanssa. Myös muiden kuin petonisäkkäiden kantoja rajoitetaan Pohjoismaissa aktiivisesti metsästämisellä taloudellisten ja muulle luonnolle aiheutuvien vahinkojen vähentämiseksi (esimerkiksi hirvi, majava, piisami, metsäkauris, Suomenselällä myös metsäpeura), joten hylkeiden kantojen rajoittaminen ei ole mitenkään erikoista nykyisessä ihmisen pohjoismaisessa luontosuhteessa. Muista maanosista vastaavia esimerkkilajeja on satoja.

Myös hylkeitten lailla kalaresurssista ihmisen kanssa kilpailevien eläinten joukosta löytyy vastaavia tapauksia. Valtamerillä mm. pyöriäiset aiheuttavat jatkuvasti tappioita kalastukselle ja ne nähdään kalastajien kilpailijoina.⁸² Linnuista aiemmin Euroopan rannikoilla voimakkaasti vainottu merimetso (*Phalacrocorax carbo*) on ollut pari vuosikymmentä Euroopan unionin uhanalaiseksi luokittelema ja suojelukohde. Länsi-Euroopassa sen kannat ovat nyttemmin kasvaneet parikymmenkertaisiksi 1980-luvun alun tilanteesta aiheuttaen merkittävän ristiriidan kalastuselinkeinon harjoittamisen ja lajin suojelun välille. Vaatimukset lajin suojelustatuksen muuttamiseksi ja kannan systemaattiseksi vähentämiseksi ovat voimistuneet.⁸³

⁸¹ Suomessa aiheesta mm. Nummi 1995:50–65.

⁸² mm. Anon. 1994a:49.

⁸³ Euroopan unioni, alueiden komitea 1997; esim. syksyllä 1996 40 000 kalastajaa osoitti Ranskassa mieltään EU:n merimetsojen suojelupäätöksiä vastaan. Pienemmässä mittakaavassa kas-

Suomessa käyty yhteiskunnallinen keskustelu hylkeistä on ollut viimeiset parikymmentä vuotta lähes yksipuolisesti luonnonsuojeluseikkoihin (mm. kantojen uhanalaisuuteen) liittyvää. Sitä voidaan luonnehtia *luonnonsuojelufilosofiseksi* ja sitä on käyty luonnontieteellisin argumentein. Tyypillistä 1990-luvun loppupuoliskon voimakkaasti esiin nousseelle uudenslaiselle *eläinsuojeluaktivismille* on ollut, että hylkeitä tai muita riistaeläimiä ei suomalaisessa keskustelussa ole keskeisesti mainittu.⁸⁴ Eläinsuojelu- ja eläinetiikkakeskuselu olisi oma tutkimusalaansa, jos sen sovellutuksia ja käytäntöjä hylkeisiin tai riistaeläimiin halutaan analysoida.

Itämeren erilaiset hylkeenpyyntialueet

Alueellisesti Itämereltä voidaan erotella erilaisia *hylkeenpyyntialueita* tai *-pyyntikulttuureja*. Tässä tutkimuksessa on selostettu, että eri tyyppiset, erityisesti vielä 1800-luvulla erillisinä tunnetut hylkeenpyyntimatkat selittyvät pitkälti eri hyljelajien kuuttimisaikaan tai muuhun esiintymiseen liittyvinä *ihmisen saalistussopeutumina*. Tätä ei esimerkiksi kansatieteellisessä kirjallisuudessa ole todettu, vaan on puhuttu eri väestöryhmien ”kauko- tai lähipyyntikulttuurista”. Tietyn pyyntikulttuurin taustalla on kuitenkin välitön sopeutuma saalistuskohteen tavoitettavuuteen, ei ihmisyyhteisön sisäisiin toimintoihin liittyvä ominaisuus. Teknologian ja materiaalien kehittyessä tietyt saalistussopeutumat (tekniikat, välineet, tavat) ovat kehittyneet, ja voidaan puhua *pyyntikulttuureista* (kuten Pohjanlahden kaukopyyntikulttuurista).

Tämän tutkimuksen mukaan näyttää ilmeiseltä, että kesäajan harmaahylkeen pyyntitavat kehittyivät ja olivat monipuolisimmat Itämeren pääaltaan länsirannikolla (mm. Itägotanmaa, Gotlanti), Saaristomerén ja Ahvenanmaan sekä Tanskan salmien alueilla. Tämä selittyy myös lajin esiintymisellä, sillä näillä alueilla harmaahylkeet ovat perinteisesti viettäneet kesänsä suurissa laumoissa. Nämä pyyntitavat olivat idempänä ja pohjoisempaa mm. Pohjanlahdella tuntemattomia tai kannattamattomia. Niinpä Suomenlahden, Riianlahden, Merenkurkun ja Perämerén harmaahylkeen pyynti oli useimmiten norpanpyynnin ohella tapahtuvaa jääpyyntiä.

---

vanut isokoskelokanta nähdään Lapissa ja Pohjanlahdella arvokalakantojen uhkana, Tuikkala Alpo haast.; kirjoittajan omat kokemukset.

⁸⁴ vrt. esim. Vilka 1996. Riistaeläinten hyötykäytön tai metsästyksen järjestelyt ja etiikan ongelmat on sivuutettu 1990-luvun eläinsuojelukeskustelussa verrattuna turkistarhaukseen tai koe-eläinten hyväksikäyttöön. Tällaista etiikkakeskustelua on käyty lähinnä vain sudesta, karhusta ja vesilintujen kevätmetsästyksestä (kirjoittajan lehtileikekokoelmat luonto-, eläinsuojelu- ja metsästyslehdistä). Oma lukunsa ovat yleisluontoiset, keskieuropalais- tai brittiläistyyppiset ilmaukset metsästyksen kuulumattomuudesta ihmisen kulttuuriin tai nykyajan yhteiskuntaan. Näille kirjoituksille on tyypillistä ehdottomuus sekä ihmisen kulttuurin (sisältäen usein kuitenkin lemmikki- ja kotieläimet) ja toisaalta luonnon näkeminen toisistaan erillisinä tai eristettävänä systeeminä.

Hylkeiden liikehdintä Pohjanlahdella syksyisin ja alkutalvesta kohti pohjoista ja ensijäitä, mahdollistivat vaeltavien norppien pyyntiin perustuvan muusta Itämeren alueesta poikkeavan, myös ulapalla harjoitetun hylkeen verkkopyyntikulttuurin. Muualla Itämerellä hylkeiden verkkopyynti kohdistui enemmän luodoilla tai kivillä yöpyviin hylkeisiin, joko yksittäisiin tai laumoihin.

Esihistoriallisista ajoista lähtien Itämeren suurlahtien perukat olivat erityisesti norpan jääpyyntialuetta: norppa on poikunut historiallisenakin aikana eniten esimerkiksi Suomenlahdella kiintojäähän jäätyvän perukan alueella.⁸⁵ Pohjanlahdella Merenkurkkua, Selkämeren ja Ahvenanmeren on pidetty harmaahylkeen pyyntialueena, Perämeren ja osin Merenkurkkua norpanpyyntialueena.⁸⁶ Yleistys pitää paikkansa nykyilmaston aikana kevään jääpyyntiä tarkastellen. Kuitenkin pyyntialueet olivat aina limittäiset ja vaihtelivat: alueelliset jakaumat selittyvät jääoloista johtuvina.

Se, miksi Perämerellä keväisin vuosisatojen ajan suuntauduttiin norpanpyyntiin Suomen puolelta erityisesti kohti Ruotsin rannikkoa ja merialueen keskustaa, selittynee sekä jäättekijöillä että viimeaikaisissa tutkimuksissa todetuissa norpan mieltymyksestä tietyn syvyyseen veteen. Jää- ja ilmastotekijät selittävät ns. rannikkorailon (*leikkauksen*) avautumisen kevättalvisin ensin Ruotsin puolelle sekä yleensä paremmat kuuttimisjää. Norpan jääpyynti oli Suomen puoleisella Perämeren jäälakeudella ja erityisesti sen koillisosissa vähäistä, koska ko. rannikko on matala norpille: norpat näyttävät suosivat erityisesti yli 50 metrin syvyydessä vedessä olevia vanhan jään kenttiä.⁸⁷ Tällaisia syvyyksiä on enemmän vasta Perämeren keskiosissa ja Ruotsin rannikolla.

Aktiiviset pyyntimenetelmät ja niiden muutokset

Useaa tässä tutkimuksessa esiteltyä pyyntitekniikkaa aikaisemmat koosteet Itämeren alueen hylkeenpyynnistä eivät ole tunteneet. Kuvatut aktiivisen metsästyksen tekniikat osoittavat, että jo esihistoriallisena aikana ilman tuliaseita hylkeenpyynti saattoi olla tehokasta.

Norpan ja koirien luiden esiintyminen samoilla Suomen- ja Pohjanlahden esihistoriallisilla asuinpaikoilla viittaa siihen, että norpan poikasajan talvipyynti tapahtui koirien hajuaistin avulla kuten Suomenlahdella vielä 1930-luvulla. Itäisessä ja eteläisessä Baltiassa neoliittisen ajalla koirat olivat harvinaisuuksia, mutta Suomenlahden rannalla Kundan kulttuurin asuin-

⁸⁵ esim. Jäänkävijät –dokumenttifilmin hylkeenpyyntäjien haastattelut.

⁸⁶ Tuomi-Nikula 1982:239.

⁸⁷ Härkönen & Lunneryd 1992:501,503.

paikoilla yleisiä,⁸⁸ missä Baltiassa myös metsästettiin eniten hylkeitä.⁸⁹ Tämä seikka näyttäisi viittaavan merkittävään norppakoiran käyttöön Suomenlahdella jo mesoliittisella ajalla. Koirien käyttö näyttäisi olleen sekä Kundan kulttuurin ja neoliittisella ajalla Itämeren pohjoisten suurlahtien (kampa- ja asbestikeraamisen kulttuurin rannikoiden) ilmiö. Norppakoira näyttäisi siten olevan ”rotuna” Itämerellä todennäköisesti hyvin vanhan.

Se, että koiria ei käytetty Laatokalla norpan pyynnissä 1800- ja 1900-luvuilla ei sulje pois sellaisen mahdollisuutta aikaisemmin. Mahdollisesti kehitys norppakoiran käytössä oli sama kuin Pohjanlahdella eli yksipuolinen pyssypyyntiin siirtyminen syrjäytti (Suomenlahtea aikaisemmin) norpan koira- eli poikapyynnin Laatokalta. Olisi outoa, että Virossa ja Suomessa yleinen norppakoiran käyttö ja myös Vienanmerellä aikoinaan suomensukuisten pyyntimiesten käyttämä norppakoira⁹⁰ olisi ollut näiden ”väli-maastoon” jäävällä Laatokalla tuntematonta. Tähän ja muuhunkin Laatokan hylkeenpyynnin vähäisiin historiallisiin tietoihin voivat antaa lisätietoa vain arkeologiset tutkimukset.

Hyljeverkolla ja nuijalla tapahtunut hylkeiden ylläkköpyynti on epäilemättä esihistoriallista pyyntiperinnettä Itämerellä. Tätä pyyntistrategiaa on käytetty erityisesti harmaahylkeille ja todennäköisesti myös grönlannin- ja kirjohylkeelle. Porin myöhäiskivikautinen, ns. Kiukaisten kulttuurin aikainen mittava hyljeverkkolöytö (jopa kymmenet niiniverkot, muutamat hylkeen luut ja yhteensä 2000 kpl verkkokohoja) kielii todennäköisesti samalla paikalla toistuvasti harjoitetusta hylkeen verkkopyynnistä.⁹¹ Tiedot Tuorsniemen topografiasta sopisivat hyvin hyljelauman ylläkköpyyntiin ja sulkemiseen verkolla muinaiseen lahteen. Löytöpaikka oli n. 1700–1600 eaa. (eli 200–300 vuotta kaarnakohojen radiohiiliajoituksen antamaa aikaa myöhemmin) otollinen paikka kuvatun kaltaiseen hyljelauman sulkemisyntiin. Kaarnakohot on tehty kuolleesta solukosta, joten niiden käyttö hyljeverkkokohoina on tapahtunut em. verran niiden kasvua myöhemmin, jolloin myös löytöpaikan topografia on ollut toinen kuin aiemmin on esitetty. Koska verkkojen määrä ilmentää organisoidun miesjoukon työpanosta, on vaikea päätyä muuhun otaksumaan kuin että paikalla on harjoitettu mm. Gotlannissa 1800-luvulla kuvatun kaltaista⁹² hyljelauman sulkemista tuolloiseen ulkosaariston luodolla sijaitsevaan lahteen.

Hylkeen verkkopyynnillä on Itämerellä esihistorialliset perinteet. Yhtä vanhoja tietoja hyljeverkoista ei ole muualta maailmasta. Muualtakin Euraasiasta on

⁸⁸ V.I. Bibikova/ Gurina 1967:161; Paaver 1965:438; Timofeev 1994:164.

⁸⁹ Piläts 1998.

⁹⁰ Bojko, käsikirj.

⁹¹ Luho 1954; Kauhanen 1974; Alhonen 1974. Ks. myös kappale Hyljelauman pyynti nuijalla ja verkolla.

⁹² tarkemmin Säve 1867:148–157.

tiedossa vanhaa hylkeen verkkopyyntitraditiota.⁹³ Myös maailman vanhimpana kalaverkkona pidetty ns. Antrean Korpilahden verkko⁹⁴ kahdeksannelta vuosituhannelta eaa. sopisi teoriassa rakenteeltaan ja painojensa (18 kaarnakohoa, 31 nyrkinkokoista painokiveä, pajun kuorikuiduista kaksisäikeisenä punottu, ns. ryssänsolmulla tehty verkkohavas) takia myös hylkeiden aktiivisessa metsästyksessä käytetyksi sulkuverkoksi, mitä ei ole aiemmin osattu epäillä.⁹⁵

Avovesikauden joukkopyyntitekniikat olivat sopeutumia laumahylkeiden hyödyntämiseen. Tällaisen pyyntitapahtuman ajoittuminen juuri hämärään keskiyöhön oli myös saalistuksen optimointia: satelliitti- ja videoseurannat Pohjanlahdella ja Ahvenanmerellä ovat viime vuosina vahvistaneet, että harmaahylkeillä on selvä taipumus tulla nimenomaan keskiyöksi luodolle lepäämään, vaikka ne viettävät toistuvasti myös öitensä vedessä.⁹⁶ Tämä Itämeren harmaahyljekannan vuorokausirytmni poikkeaa Atlantin kannan rytmistä, ja se on ehkä sopeutuma pääsaalisajin (silakan) rytmiin. Pyyntitapahtuman ajoittaminen yöhön takasi sekä näkösuojaa että optimaalisen joukon hylkeitä luodolle.

Kesäisistä avovesiajan hylkeenpyyntitavoista on vähän tietoa hylkeiden pyyntiä koskevista julkaisuista. Tämä johtunee siitä, että 1900-luvulla kesäaika oli ”tuntematonta” pyyntiaikaa. Kuitenkin kuvatut harmaahylkeiden ylläkköpyynnit ovat kannattaneet loppukesällä: hylkeiden määrä on korvannut laadun (vielä kasvussa olevan rasvakerroksen).

Harmaahylkeen kesäisen ylläkköpyynnin tuntemattomuus näyttää johtaneen eräissä tutkimuksissa virhepäätelmiin. Esimerkiksi pronssi- ja rautakautisella tärkeällä harmaahylkeen hyödyntämispaikalla Ahvenanmaan kaakkoispuolisessa Kökarissa on sesonkiyhteisön arveltu tulleen nykyisen Puolan alueelta koko talvi- ja kevätkaudeksi yksinäisille kalliosaarille odottamaan keväistä hyljesesonkia.⁹⁷ Tutkimus on lähtenyt käsityksestä, että harmaahylkeiden laajamittainen saalistus olisi ollut Itämerellä mahdollista vain kuuttiaikana kevättalvella. Tämä virheellinen lähtökohta kyseenalaistaa eräät, muuten ansiokkaan väitöskirjan päätelmät. Kesäinen miesvoimin tehty nuija-ylläkkö, mahdollisesti verkkoja tai harppuunoita apuna käyttäen on kuitenkin ollut tuottoisin tapa saalistaa harmaahylkeitä, kuten tässä tutkimuksessa on Gotlannin ja Harstenan hyljeluotojen esimerkeistä todet-

⁹³ Shumkin 1994:149; Nordmann 1862:341.

⁹⁴ Kujala 1948; Sauramo 1951; vrt. Pennanen 1987:224.

⁹⁵ ks. kappale Yksittäisen hylkeen sulkuverkot. Antrean verkko soveltuisi myös laumahylkeiden saarrostusverkoksi matalassa vedessä, vrt. laumahylkeiden aktiivisen verkkopyynnin muodot. Rakenteensa perusteella Antrean verkko lienee joko kalojen tai hylkeiden saarrostusverkko matalassa vedessä.

⁹⁶ Sjöberg 1999:20–21; myös Helle & Stenman 1990:28–33.

⁹⁷ Gustavsson 1997:117–120,132.

tu. Kökarin tapauksessa todennäköisempää onkin, että pyyntiväestö tuli luodoille kesäkaudeksi lyhyeksi ajaksi veneillään (esinelöytöjen mukaan ehkä Puolan suunnalta, mikä on tällöin täytynyt tapahtua pitkin Baltian rannikkoa ja matkalla ehkä ylläkköjä muillekin harmaahyljeluodoille tehdessä). Topografian perusteella Kökarin luodot muodostivat pronssi- ja rautakaudella oivallisen kallioluotojen ryhmän, jolle on saattanut kokoontua kesäisin – Harstenan esimerkin mukaisesti – jopa tuhansia harmaahylkeitä.

Hylkeiden joukkopyynnin kokemuksia on epäilemättä käytetty hyväksi muidenkin merinisäkkäiden pyynnissä kuten pyöriäisen (*Phocaena phocaena*) ja pienten valaidenkin pyynnissä (joita ennen tavattiin Itämerelläkin)⁹⁸. Vähä-Beltin salmi Tanskassa oli ennen pyöriäispyynneistä kuuluisa: salmen sulkevilla verkoilla ja venehaoilla varustetut venemiehistöt saattoivat pyydystää syksyissä noin 3000 Atlantille palaavaa eläintä.⁹⁹ Myös hylkeenpyyntitekniikat ovat saaneet vaikutteita näistä 1800-luvun lopulle jatkuneista joukkopyynneistä (ks. esim. *Harppuuna*).

Hylkeenpyynnin hiivintä-, houkuttelu- ja hämäämistekniikat ovat olleet Itämerellä varsin samankaltaiset kuin muualla sirkumpolaarisella alueella. Esimerkiksi ennen Grönlannin ja Kanadan inuitit lähestyivät norppaa kevätiäillä matkien sen ääntä ja liikkeitä hylkeennahkapuvuissaan ja samalla työnsivät pitkää harppuunaa edellään (usein pienellä kelkalla) hiljalleen kohti saaliseläintä. Menetelmää pidettiin vielä 50 vuotta sitten parempana kuin valkean näkösuojan takana lähestymistä: hämäten saattoi taitava pyytäjä päästä hyljettä aivan pistoetäisyydelle.¹⁰⁰ Yhä vieläkin nykyaikainen inuitimetsästäjä matkii norpan ääntä tai raaputtaa jäätä (kuten hylje) halutessaan hylkeen hyvin ampumaetäisyydelle tai suotuisaan asentoon ampumista ajatellen.¹⁰¹ Menetelmät ovat identtisiä Itämerellä norpalle ja harmaahylkeelle käytettyjen hämäysten kanssa.

Itämeren jääpyynnin katsottu läpikäyneen viime vuosisatoina kolme kehitysvaihetta: *maanittelu*, *hämääminen* ja *hiipiminen*.¹⁰² Kuten edellä houkuttelu- ja hämäystekniikoiden yhteydessä on todettu, näiden käsitteiden käyttö on ollut epämääräistä. Hylkeen *houkuttelu* (eli maanittelu) ja hämääminen olivat usein samanaikaisesti käytettyjä ikivanhoja lähestymistekniikoita eikä niiden iällistä erivaiheisuutta voida todistaa. Hiipiminen, jolla tarkoitettiin esim. ajopuupyyntiä valkeaksi naamioituneena, oli sen sijaan yleisin jääpyyntitapa 1900-luvulla ja siten viimeisin ”kehitysvaihe”.

⁹⁸ tarkemmin esim. Aagaard 1933; Dahl 1962; Johnsen 1962; Klinowska & Cooke 1991.

⁹⁹ Volla 1985:77, 108.

¹⁰⁰ Manning 1944:142–143; Volla 1985:135; Hertz 1995:112–113.

¹⁰¹ mm. Volla 1985:117; Smith 1973:121.

¹⁰² Tuomi-Nikula 1982:245–246.

Kuva 91. Aikoinaan Itämerellä kesäisin käyneiden pyöriäisten vaellus takaisin Atlantille oli Tanskan salmissa keskitalvella tärkeätä pyyntiaikaa. Tässä "Illustrert Tidenden" (1882) piirroskuva pyyntitapahtumasta Gamborgfjordilta, jossa eläimistä otettiin talteen lähinnä rasvakerros vielä käytössä olleiden traanilamppujen polttoaineeksi

Valkeaksi naamioituminen jääpyynnissä ei silti välttämättä ole sopeutuma vasta ampumispyyntiin, sillä se saattoi olla vanha tapa mm. Beringin salmen pyytäjillä. Tosin valkea näkösuoja jääpyynnissä on mm. Grönlannissa nuori keksintö (sitä käytettiin eräänlaisessa hyljekelkassa) ja liittyy ampumispyynnin kehittymiseen, sillä sitä ei mainita 1700-luvulta kuvattujen hylkeenpyyntitapojen ja -välineiden joukossa.¹⁰³ Itämerellä ja Grönlannissakin valkea hiivintäsuoja näyttää yleistyneen yhdessä pyssypyynnin kehittymisen kanssa: tämä hylkeen lähestymistapa syrjäytti kummallakin alueella hylkeen lähestymisen eläintä hämäten (ns. *mustana ryömimisen*).

Hylkeenpyyntikirjallisuudessa ei ole ollut tietoa Euroopassa historiallisena aikana harjoitetuista norpan *avantopyyntitekniikoista* suomalaisia ja virolaisia teoksia ja Kleinin (1924) Ruhnun kuvausta lukuunottamatta. *Itäiseltä Suomenlahdelta* kuvatut norpan *avanto-, piiritys- ja ryöstöpyynnin tekniikat* tunnetaan hämmästyttävän samankaltaisina *Pohjois-Amerikan ja Grönlannin inuitien parista*.¹⁰⁴ Norpan piirityspyynneillä lienee ollut myös sosiaalista merkitystä pyyntiyhteisölle työhön tarvittavan osallistujamäärän takia. Piiritys-

¹⁰³ Vollan 1985:123,134-137; vrt. Manning 1944:139,142.

¹⁰⁴ Boas 1964; Manning 1944:140-142; Freuchen 1958:50-51; Balicki 1968:80-81; Kankaanpää 1996:276.

pyyntiin oli hyvät edellytykset mm. Litorinameren pohjoisilla lahdilla (ks. esihistorian katsaus: *Hylkeenpyynnin sosiaalinen ja taloudellinen merkitys*). Myös inuitien tapa panna joskus norpanpoikanen uimaan köydenpään, jotta emo saadaan avannolle, on identtinen Itämereltä kuvattuun *kuutin uittamiseen* verrattuna. Sen sijaan ns. *kuutinraudan* käytöstä ei ole todisteita muualta maailmasta Suomen- ja Pohjanlahden (ja suomalaisilta opittuna Riianlahden) ulkopuolelta.

Avantopyyntitekniikat säilyivät käytössä Itäisellä Suomenlahdella, Viron saarilla ja Riianlahdella toiseen maailmansotaan saakka (eli asukkaiden pakkosiirtoihin ja alueluovutuksiin saakka). Se, että norpan avantopyynti harppuunalla oli hävinnyt Pohjanlahdelta käytännössä viimeistään 1800-luvulla pyssypyyntitekniikoiden tieltä, ei ole ihme: avantopyynti oli harjaantunutta miesjoukkoa vaativaa eikä kuitenkaan kovin tuottoisaa. On hyvä muistaa, että Pohjanlahti oli ammattimaisimman ja kaupallisimman hylkeenpyynnin keskus Itämerellä, jossa pyynnin tehokkuuteen näytetään kiinnitetyn aina suurta huomiota. Tämä seikka selittää Pohjanlahdella myös eräiden muiden pyyntitekniikoiden vaihtumisen tehokkaampiin muuta Itämerta nopeamman.

Myös Itämeren jääpyynnissä käytetyt *harppuunan heittäminen*, em. hylkeen *houkuttelu* yhdessä pitkävartisen harppuunan kanssa sekä railojen äärellä *vahtiminen* ovat kuvattut Grönlannista 1700-luvulla tanskalaisen lähetysaarnaja Hans Egeden kertomuksessa ja piirroksessa.¹⁰⁵ Jääkelkan ja siihen laitettavan valkean näkösuojan käyttö oli samankaltaista sekä Itämerellä, arktisilla alueilla että Baikaljärvelläkin.¹⁰⁶ Jäälle nousseen norpan (nimenä Grönlannin inuiteilla *uuttoq*) ampumispyynti ja toisaalta kiintojään reunan hyödyntäminen kevättalvella ovat nykyaikaisessa inuitien hylkeenpyynnissä tuottoisimmat metsästysmuodot. Keväällä jäälle nousseen norpan pyynti tapahtuu edelleen kuten ajopuulla Itämerellä: ajopuu on inuiteilla korvattu pienellä, ampujan edellään työntämällä kelkalla, joka kannattaa näkösuojaa ja jonka läpi kiväärin piippu pistää. Nykyisin kiintojään reunapyyntiin hankkiudutaan moottorikelkoin tai koirarekien kanssa pienvene tms. mukana ja hylkeitä ammutaan jäältä veteen.¹⁰⁷

Myös inuitien *harppuuna-jääpiikki* -yhdistelmä on toiminnallisesti identtinen Itämeren yhdistelmävälineelle. Kanadan luoteisosissa ja Grönlannissa talvella käytetty jääpyyntiharppuuna oli kevyt ja lyhytvartinen, kun avovedessä kajakkipyynnissä käytettiin myös pitkävartisempia ja raskaampia harppuunoita. Jääpiikin yhdistäminen harppuunaan oli sielläkin tyypillistä eikä hyljenaarakaan poikennut ainakaan 1900-luvulla Itämerellä käytetyistä.¹⁰⁸

¹⁰⁵ tarkemmin Vollen 1985:134–136.

¹⁰⁶ Baikal; mm. Ognev 1962:478.

¹⁰⁷ Smith 1973:121–122; Hertz 1995:109–118.

¹⁰⁸ tarkemmin Kankaanpää 1996:285–290; Manning 1944:138–139.

Tämän tutkimuksen yhteydessä ei ole löytynyt todisteita kansatieteellisessä tutkimuksessa toistetulle käsitykselle, että Itämerellä tai Laatokalla olisi ollut käytössä pistopyyntiin käytetty väkäsetön *hyljekeihäs*. Historiallisen ajan aineiston perusteella kirjallisuuden ”hyljekeihäs” oli toiminnallisesti *jääpiikki* -yleisväline kuten inuitienkin vastaava harppuuna-jääpiikki -yhdistelmä. Harppuunan tai muun pistoaseen kuvaaminen yksinkertaistaen *keihäs* -termillä on harhaanjohtavaa nimenomaan merinisäkkäiden pyynnin osalta. Terminologia on muuallakin aiheuttanut epäselvyyksiä vanhoja pyyntitapoja jäljitettäessä.¹⁰⁹

Ruotsalainen tutkimus on ajoittanut Pohjanlahden *hyljepyssyn* käyttöön tulon tässä esitettyä myöhemmäksi eli 1700-luvulle perustuen kuitenkin väärin käännettyyn ruotsinnokseen latinankielisestä kuvauksesta.¹¹⁰ Myöskään päätelmä, että hyljepyssyjen yleistyminen alkoi Ruotsin puolelta, jossa oli asetehtaita,¹¹¹ ei välttämättä pidä paikkaansa. Pyssyjen valmistusta ja kehittämistä tapahtui mm. Merenkurkun saarilla ja Suomen rannikoilla, missä nimenomaan kylien pyssysepat valmistivat hyljepyssyt.

Itämeren ja Laatokan hylkeenpyynnissä käytetyt lähestymisvälineet kuten *jääkelkat*, *ajopuut*, *pienveneet* ovat vaihdelleet muodoiltaan ja osin käyttötavoiltaanakin ajallisesti ja paikallisesti. Pynnin apuvälineiden variointi on tyypillistä muuallakin pyyntikulttuureissa käyttöympäristön ja käyttötapojen mukaan.¹¹²

Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu lähemmin ainutlaatuisen hylkeenpyynnin apuvälineen *ajopuun* taustaa, josta on aiemmin esitetty toisistaan poikkeavia käsityksiä. Ajopuu on osoittautunut alkuperältään mitä ilmeisimmin esihistorialliseksi ja juuri hylkeen lähestymiseen kehitetyksi hiivintäjalakseksi. Muita hypoteeseja välineen taustasta ei voitu vahvistaa. Päätelmää tukee sekin, että mm. Luoteis-Kanadan inuitien tapa lähestyä myöhään keväällä jäällä makaavaa eläintä toista hyljettä esittäen (matkien ja liikkeitä ja koko vartalonpituuden näyttäen) on hyvin samankaltainen kuin 1500–1700-lukujen tiedot Pohjanlahdelta. Juuri tässä pyyntitavassa lieinee avain ajopuun käyttöön ja kehittymiseen, sillä inuititkin ovat toisinaan käyttäneet tässä jääpyyntitavassa itsensä alla pientä hiivintäjalasta tai -kelkaa, joka oli tähän tarkoitukseen tehty.¹¹³

¹⁰⁹ mm. Morseth 1997:245.

¹¹⁰ Två 1700-tals avhandlingar om säljakt, översatta från latinet av Algot Hellbom. Miscellaneous Publications Nr. 1 (1987), Center for Arctic Cultural Research, Umeå University. Tässä käännökssä Wijkarin (1707) ja Tengströmin (1747) mainitsema jääpyynnin pääase on käännettypäinvastoin kuin Hannuksen (1989) ja Borgströmin (1964) käännoksissä (ja Tegengrenin (1943) referaatissa) harppuunaksi eikä pyssyksi. Kaikki käännökset ovat syntyneet toisistaan riippumatta ja ainoa suuri pyyntitekniinen ristiriita niissä on erilainen tulkinta jääpyynnin pääaseesta. Tässä tutkimuksessa on pitäydytty suomalaisen ja suomenruotsalaisen tutkimuksen tulkinnassa, sillä mitään syytä uudelleenarviointeihin ei ole (vrt. Hannus 1989).

¹¹¹ Lehtonen 1974a.

¹¹² tämä on hyvin havaittavissa mm. inuitien kajakeista, vrt. Kankaanpää 1989:73–78, 89–116.

¹¹³ vrt. Manning 1944:143.

Uusien ja *motorisoitujen apuneuvojen* käyttö on ollut tyypillistä kaikille hylkeenpyyntialueille maailmassa 1900-luvulla. Suuret laivat tulivat Newfoundlandin hylkeenpyyntiin jo 1790-luvulla, ja ne muodostuivat nopeasti teollisen mittakaavan teurastuksessa tuki- ja varastoaluksiksi kaikilla grönlandinhylkeen pyyntialueilla. Itämerellä lentokone tuli vasta 1960- ja 70-luvulla satunnaisesti hylkeiden etsinnän apuvälineeksi, mikä johtuu sen käytön kalleudesta suhteessa odotettavan saaliin arvoon. Toisin oli Länsi-Atlantilla, jossa jo vuonna 1923 otettiin käyttöön lentotiedustelu grönlandinhylkeen kuuttimisalueen paikallistamisessa ja jossa v. 1962 myös aloitettiin helikopterien säännöllinen käyttö samassa tehtävässä sekä hylkeenpyyntimiehistöjen vaihdossa.¹¹⁴ Pisimmälle tämä kallis pyyntitapa vietiin Vienanmerellä neuvostoliittolaisten pyyntikolhoosissa: grönlandinhylkeen kuutit lennätettiin elävinä helikopterilla ajojailta rannikolle ja teurastettiin vasta siellä kontrolloiduissa olosuhteissa ja näin taattiin haluttu laatu nahalle.¹¹⁵

Itämeren hylkeenpyyntiveneistä on tietoa, tutkimuksia ja museoissa säilyneitä kappaleita vain keväällä käytetyistä jääpyyntiveneistä (ns. *fälbåt* tai ”pohjoinen malli” sekä pikkujullat).¹¹⁶ Itämeren kansanomaisia veneitä esiteltäessä on virheellisesti usein mainittu *fälbåt* ainoaksi hylkeenpyyntiin kehitetyksi venemalliksi.¹¹⁷ Vastaavia isoja, mastollisia, keväiseen jäälautojen seassa tapahtuvaan hylkeenpyyntiin kehitettyjä puuveneitä (*shallops*) käytettiin Newfoundlandissa 1700- ja 1800-luvuilla.¹¹⁸ Tässä tutkimuksessa mainituista pohjanlahtelaisista hylkiverkkoveneistä tai laatokkalaisista hylkeenpyynnin pikkuveneistä ei kansanomaisia veneitä esitelleillä tutkijoilla ole ollut tietoa. Niitä ei myöskään voitane enää yksityiskohtaisesti kuvata.

Avovesiajan hylkeenpyynti muuttui Itämerellä viimeisinä vuosikymmeninä harrastusmaiseksi ja painottui kalastuksen suojaamiseen. Tällöin moottoriveneestä ampuminen oli yleistä. Osittain tämä vastaa kehitystä myös arktisilla alueilla: kesäajan yleisimmäksi hylkeiden pyyntitavaksi on Kanadan ja Grönlandin vesillä tullut hylkeiden ajo- ja ampumispyynti moottoriveneistä. Jo aiempi ampumismetsästyksen yleistymisen Kanadan rannikoilla muistutti kehitystä Itämerellä: pyssyjen tultua käyttöön 1700-luvun puolivälissä intiaaneista kehittyi paikoin tehokkaita hylkeenampujia.¹¹⁹

Maailmalta on luonnollisesti tiedossa myös hylkeiden pyyntimenetelmiä, joista Itämeren alueelta ei ole tietoa. Esimerkiksi Amur -joelta kuvatut menetelmät¹²⁰ tappaa houkutustukille noussut hylje jousella ja nuolella tai

¹¹⁴ Busch 1985:219,242-243,248; Candow 1989:78-86.

¹¹⁵ Sergeant 1991:92-93,133; Bojko käsikirj.

¹¹⁶ esim. Ylimaunu 1996:189; Ahlbäck & Bonns 1987.

¹¹⁷ esim. Itkonen 1926, 1976; Zacke & Hägg 1973; Vuorela 1975.

¹¹⁸ Candow 1989:27.

¹¹⁹ Sergeant 1991:94.

¹²⁰ Nordmann 1861:16-17.

erittäin pitkän, moniosaisen ”seiväsharppuunan” avulla ovat erikoisia, eikä tällaisia pyyntitapoja tunneta muualta. Jousi ja nuoli eivät yleensä olleet käyttökelpoisia hylkeenmetsästyksessä. Amurillakin niiden käyttö rajoittui-kin ennalta suunniteltuun väijytystilanteeseen, lähietäisyyteen ja paikkaan, missä hylje saatiin heti osuman jälkeen kiinni. Samoin Grönlannista tiedetään muutamia, Itämerellä tuntemattomia tai satunnaisia pyyntitapoja. Tällaisia ovat mm. hylkeiden houkuttelukeinot harppuunan tai airon avulla, pitkävartisen harppuunan ja avannosta veteen työnnettävän peilin käyttö norpan avantopyynnissä, norpan ampuminen avantoon sekä ns. ”lumetoman jään norpanpyynti” karvanahkaisia, erillisiä kengän alle laitettavia ja askelten ääniä vaimentavia nahkasuikaleita apuna käyttäen.¹²¹ Myöskään Itämereltä ei tunneta inuitien harppuunan heitossa käyttämää, lisävoimaa antavaa vipuvartta.

Olosuhteet ovat muovanneet mm. hylkeiden ampumispyynnissä pyyntitavat ja välineet toisistaan eristyksissä olevilla alueilla samankaltaisiksi: esimerkiksi Laatokalla, Itämerellä ja Grönlannissa kivisten *ampumissuojien* käyttö niemien kärjissä ja mm. *hylkeenajo veneellä* kehittyivät samankaltaisiksi välineistön ja teknologian niin salliessa. Myös mm. Pohjanlahdella jääpiikistä kehittyneelle *vekarille* on löydettävissä toiminnallinen vastineensa Grönlannin hylkeiden pyssy- ja jääpyynnistä.¹²²

Samanlaiset pyyntiolosuhteet ja samat saalisajit ovatkin muovanneet pyytäjyhteisön pyyntitekniikat samanlaisiksi toisistaan riippumattomilla alueilla. Tämä tukee kulttuuriekologisen teorian keskeistä näkemystä ekologisen ympäristön tärkeydestä ihmisen elinkeinokulttuurin ja tekniikoiden muovaajana.

Passiivisten pyyntimenetelmien alueet ja muutokset

Hyljeverkkojen käyttötapoja ei ole yleensä aikaisemmissa tutkimuksissa¹²³ osattu erottaa toisistaan. Passiivisten hyljeverkkojen vuotuinen käyttöaika painottui aina syksyyn ja syystalveen, kun aktiivisen metsästyksen verkkoja käytettiin kesälläkin. Passiivisten verkkojen käyttöaikaa kuvaa hyvin tilasto Suomesta vuosilta 1909–1918, jonka mukaan pääosa saaliista saatiin lokajoulukuussa.¹²⁴

Hyljeverkot aktiivisessa metsästyksessä lienevät Itämerellä tuhansia vuosia vanhoja, mutta passiivisinä pyydyksinä niiden ikää on mahdotonta mää-

¹²¹ esim. Smith 1973:119–120; Hertz 1995:78,97–112.

¹²² vrt. Hertz 1995:78–81,98.

¹²³ esim. Lehtonen 1971; Vollar 1985.

¹²⁴ Gottberg 1925:11.

Kuva 92. Hyljeverkkoa pystykohoineen, keskellä omistajan puumerkillä varustettu päätykoho (Kymenlaakson maakuntamuseon kokoelmat).

rittää. Todennäköisesti ne ovat kuitenkin nuoremmat, ehkä yleistyneet vasta rautakauden ja keskiajan välillä hampunviljelyn ja passiivisten lohiverkkojen yleistymisen yhteydessä. Näyttää ilmeiseltä, että hylkeiden verkopyynti tavalla tai toisella oli käytössä keskiajalla ja uuden ajan alussa kaikkialla Itämerellä, mutta taantui tämän jälkeen. Eteläisellä Itämerellä, jossa hylkeenpyynti kohdistui etupäässä harmaahylkeeseen (ja esihistoriallisena aikana grönlandinhylkeeseen),¹²⁵ käytettiin verkkoja etupäässä aktiivisessa metsästyksessä yhdessä nuijan ja harppuunan kanssa.

Passiivisten hyljeverkkojen maantieteellistä leviämistä pohjoisessa Euraasiassa on vaikea selvittää. Vaikutteet ovat ehkä levinneet Itämereltä Vianan ja Jäämerelle, jossa passiivisia hyljeverkkoja yhä käytetään. Länsi-Euroopasta Atlantin rannikolta vanhat ja niukat tiedot hyljeverkoista viittaavat vain aktiivisiin metsästysmenetelmiin kuten kirjo- ja harmaahylkeen ylläkköpyyntiin nuijilla ja verkoilla sekä *hylkikiviverkoon*.¹²⁶ Varmoja tietoja passiivisista hyljeverkoista on vain Pohjois-Norjasta ja Islannista, jossa niiden merkitys oli vähäinen: esimerkiksi Islannissa on käytetty passiivista hylkeen ”rantaverkkoa”, jolla saatiin vain nuoria hylkeitä. Pyynti oli kaikesta päätellen pienimuotoista sata vuotta sitten, mutta 1700-luvulla nähtävästi suurempaa.¹²⁷

Perusteita kansatieteessä esitetylle arvelulle, että Norjan rannikko olisi ollut hylkeen verkkopyynnin keskus Pohjolassa ja sieltä hyljeverkot olisivat levinneet Itämerelle,¹²⁸ ei ole. Ylipäätään hyljeverkkotiedot Norjasta ovat hyvin vähäisiä ja pyyntitapa on ollut lähes merkityksetön verrattuna Itämereen.¹²⁹ Tiedot hylkeen verkkopyynnistä Norjassa viittaavat pikemmin-

¹²⁵ esim. Joensen 1976:3–5; Ericson 1989:58–61.

¹²⁶ mm. Vollen 1985; Frank 1962:38; myös Anon. 1913.

¹²⁷ Saemundsson 1913; Orrelius 1776:140 väittää Islannissa saatavan verkoilla jopa ”60–100 hyljettä päivässä”, mutta tieto ei ole alkuperäistä ja kirjassa on lukuisia muitakin epämääräisyyksiä.

¹²⁸ Lehtonen 1971:195.

¹²⁹ mm. Nordgård 1903, jonka mukaan hyljeverkkojen käytön tunsivat Pohjois-Norjassa 1800-luvulla lähinnä vain muutamat saamelaiset (ja kveenit eli suomalaiset); tästä tietoja myös Wollebaek 1907, Gjessing 1955a, Vollen 1985.

kin vaikutukseen Itämeren suunnalta. Ennen 1800-lukua norjalaiset eivät juurikaan pyytäneet hylkeitä vaan tämä oli ”saamelaisten ja muiden kansallisuuksien” elinkeino.¹³⁰ Esimerkiksi 1700- ja 1800-luvulla saamelaiset näyttävät olleen Pohjois-Norjassa ainoita hylkeen verkkopyynnin harjoittajia.¹³¹

Viime vuosisatoina pyynti passiivisilla hyljeverkoilla oli Itämerellä erityisesti Pohjanlahden, Ahvenanmaan ja Saaristomeren, Viron rannikon sekä Tanskan Lollandin ja Falsterin vesialueilla harjoitettua. Myös Bornholmilla ja muualla Tanskan salmissa tiedetään pyydystetyn hylkeitä verkoilla,¹³² mutta niukat maininnat eivät kuvaa verkkotyyppejä. Lähteet mainitsevat usein vain hyljeverkon (*sälvät* tms.). Esimerkiksi vanhaa skandinaavista jaoteltua *garn* (passiivinen verkkohavaspyydys) tai *not* (aktiivisen metsästystavan sulku- tai nuottaverkko tms.) -pyydyksiin ei ole hyljeverkoista kerrottaessa käytetty paria poikkeusta lukuunottamatta.

Laatokalta ei ole hylkeen verkkopyynnistä tietoa kuin aktiivimetsästyksessä käytetystä ns. *verkkokarsinasta*. Itäisen Suomenlahden saarilla sekä Virolahdella hyljeverkko oli käytössä vain kokeilumielessä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, todennäköisesti Suomen Kalastuslehden kirjoitusten (esim. Montell 1892) ja kalastusviranomaisten innoittamana. Tytär-saareissa pyyntitapa saatiin Pohjanlahden rannikolta, ja verkoissa käytettiin samanlaisia kohoja ja viritystapaa kuin Pohjanlahdella.¹³³ Kuitenkin ruotsinkielisellä Uudellamaalla Porvoon ja Inkoon saaristossa¹³⁴ passiivinen verkkopyynti pohjautui todennäköisesti vanhaan traditioon, mutta on jäänyt huomiotta ja tarkemmin dokumentoimatta. Hyljeverkon käytön taustaa Suomenlahdella ei pystytäne tarkemmin selvittämään, sillä tiettävästi siitä ei löydy vanhoja asiakirjamainintoja.

Viron rannikon verkkopyynti oli erityisesti Viron ruotsalaissaarten perinne, sillä ainakin Mannisen (1931:79–80) mukaan pyyntitapa opittiin Saaren- ja Hiidenmaalle ruotsinkielisiltä Vormsin saarelaisilta. Myöhemmin Viron länsirannikolla hylkeiden verkkopyynti koki Neuvostoliiton aikana uuden tulemisen osana kalastuskolhoosin toimintaa ja uusien *pohjaverkkojen* avulla (ks. *pohjaverkot*).

Suomalaisessa kansatieteessä esitetty näkemys, että Itämerellä hylkeiden verkkopyynti oli eteläisten ja jäätyväntömiä rannikoiden pyyntitapa ja ettei sitä voitu harjoittaa jäätyvillä alueilla,¹³⁵ on väärä. *Passiivisten verkkojen käyttö Itämerellä painottui historiallisella ajalla nimenomaan Merenkurkkuun ja Perämerelle ja säilyi siellä pisimpään norpan pyynnissä. Saaristomerellä ja*

¹³⁰ Gjessing 1955a.

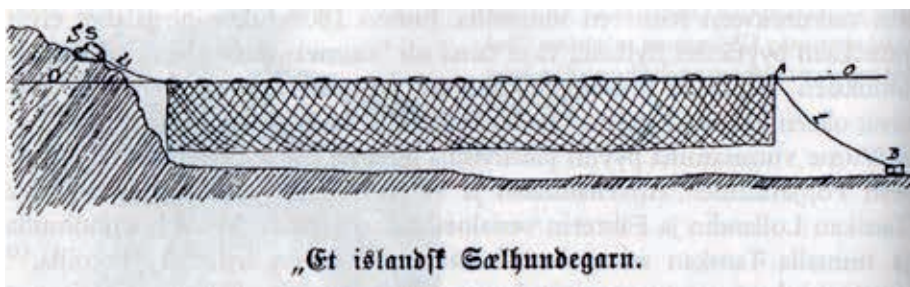
¹³¹ mm. Vollen 1985:91. Alkuperäislähteistä käy ilmi, että saamelaisten ohella saatettiin tarkoittaa verkkopyytäjinä myös Perämeren rannikolta muuttaneita suomalaisia.

¹³² Söndergaard ym. 1976:14–34.

¹³³ Erä-Esko 1949:76–77,81; Aalberg 1963:96–97; Rechardt käsikirj.

¹³⁴ esim. Allardt 1925, Andersson 1936.

¹³⁵ Lehtonen 1971:195.

Kuva 93. Pohjois-Atlantin harvoja yksityiskohtaisia tietoja passiivisista hyljeverkoista edustaa Saemudssonin (1913) kuvaama islantilainen "rantaverkko". Samaa tapaan tiedetään hylkeelle viritetyn rantaverkkoja Itämerelläkin.

Ahvenanmaalla säilyi rippeitä vanhakantaisemmista verkkotekniikoista (ranta- ja talviverkot) Pohjanlahtea pidempään, ehkä johtuen verkkopyynnin vähäisestä merkityksestä verrattuna Pohjanlahden rannikkoon. Marginaalisilla alueilla vanhat tavat säilyvät yleensä taloudellisen toiminnan keskusalueita pidempään.

Passiivisten hyljeverkkojen kohojen muodot (erityisesti *pystylaudukset*) kuvastivat hyvin pyyntiteknikan sopeutumista ympäristöolojen (jäätymisvaaran) vaatimuksiin.¹³⁶ Samantapaisten pystylaudusten käyttö esim. talvissa, jään alta tapahtuvassa kalojen verkkopyynnissä lienee hyvin vanha tapa, jota tavataan yhä mm. Euraasian pohjoisosissa. Sen sijaan pitkittäiskohojen (*puukosten*) muodolla ja terävillä päillä ei pyytäjien¹³⁷ mukaan ollut mitään tekemistä sen kanssa, että ne olisivat edesauttaneet hylkeen sotkeutumista verkkoon, kuten on teoretisoitu.¹³⁸

Venäläisten tutkijoiden mukaan Kuolan niemimaalta olisi todisteita jo neoliittiselta ajalta hyljeverkkojen käytöstä lahdissa ja jokisuissa.¹³⁹ Norppaa, partahyljettä ja grönlanninhyljettä on pyydetty Vienanmerellä ja Jäämerellä historiallisella ajalla verkoilla: mm. norpan erilaisia *talviverkkoja* viriteltiin kulkuavantojen viereen (Itämeren tapaan). Yleisin hylkeiden verkotustyyppi oli 1900-luvulle asti yksinkertaiset rannasta ulapalle ankkuroidut *pohjaverkot*. Nämä ovat yhä käytössä Jäämerellä ainakin nenetseillä.¹⁴⁰ Tämä verkkopyyntitapa siis levisi Perämerellekin Petsamon siirtolaisien avulla ja se on yhä Simossa osattu hylkeenpyyntitapa.¹⁴¹

¹³⁶ esim. J.Santanen käsikirj. mainitsee Ahlaisten pystykohoisista verkoista myös, että kun jäitä kulki verkon yli, oli saalis varma; Santasen kuva julkaistu: Hämäläinen 1930:23 kuva 12.

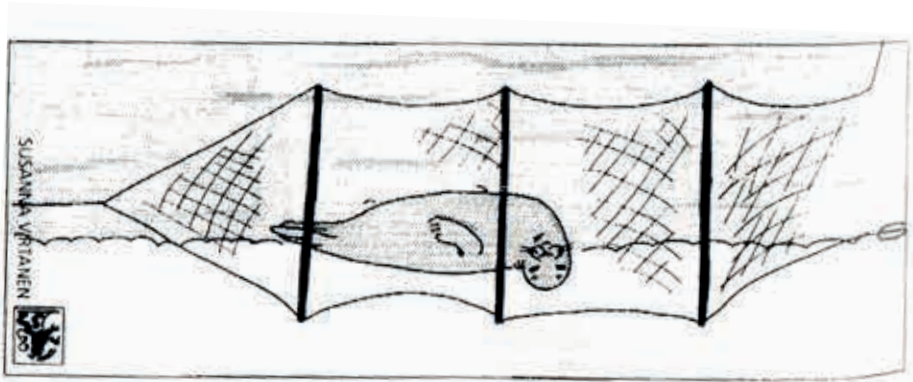
¹³⁷ Miettunen Esko haast.; Hepola Antti ja Paavo haast.

¹³⁸ Andersson 1945.

¹³⁹ Shumkin 1994:149, mutta väitteelle ei esitetä tarkempia perusteluja.

¹⁴⁰ Bojko, käsikirj.; Durkin 1998:45.

¹⁴¹ Hepola, Antti ja Paavo, haast.

Kuva 94. Eräs näkemys hyljeystävällisestä siikarysästä, jota on kehitellyt kalastaja Tapani Pirkola Kalajoella (Soikkeli 1996, Helsingin Sanomat 25.7.1996).

Amerikan itärannikon alkuperäisten asukkaiden (intiaanien ja inuitien) hylkeenpyyntitapoihin ei tiedetä kuuluneen hyljeverkkoja, Alaskassa kylläkin.¹⁴² Kanadassa Newfoundlandin rannikolla kehittyivät eurooppalaisten siirtolaisten perustamana hylkeen verkkopyynnin menetelmät 1750–1840-luvuilla. Muualla Amerikassa Kanadan ja Alaskan inuitialueita lukuunottamatta hylkeiden verkkopyyntiä ei ole myöhemminkään harjoitettu. Siellä passiivisista pohjaverkoista muodostettiin myös *aita-pyyntiverkko* -yhdistelmiä rannikolle ja salmiin. Aluksi pyynti oli aktiivista (miehien läsnäoloa vaativaa) perustuen ”ylösvedettäviin” verkoista muodostettuihin ”karsinoihin”, mutta myöhemmin passiivisilla, pohjaan ankkuroiduilla ”väli-veden” verkoilla tapahtuvaa. Myös pintaan tai rantaan *rantaverkon* mukaisesti tiedetään verkkoja viritetyn. Sikäläinen verkkopyynti lähes hävisi 1800-luvun puolivälin jälkeen massateurastukseksi muodostuneen grönlandinhylkeen kuuttiajan pyynnin syrjäyttämänä. Viimeisen sadan vuoden aikana Pohjois-Amerikassa hylkeitä pyydystettiin verkoilla lähes yksinomaan Newfoundlandin vesillä, mutta 1940-luvun jälkeen enää vähäisessä määrin ja osin tutkimustarkoituksissa.¹⁴³

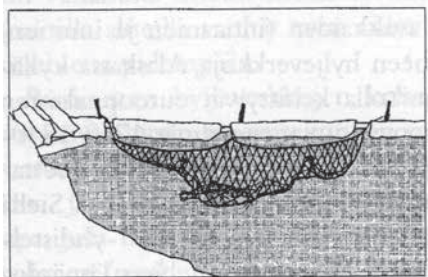
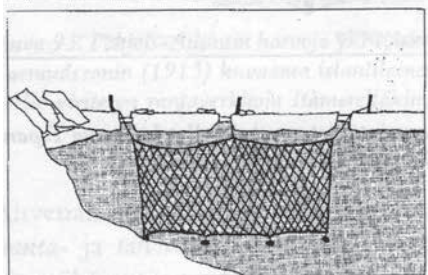
Verkkopyynti oli pieni kuriositeetti Pohjois-Amerikan massiivisessa hylkeenpyynnissä. Newfoundlandin hylkeen verkkopyynnin alkuvaiheista ja yhteyksistä Eurooppaan ei tiedetä tarkemmin, mutta pyyntitavat viittaavat vaikutteisiin Jäämereltä (Pohjois-Norjasta) tai Viananmereltä, josta myös tanskalaisten ja norjalaisten Grönlandiin 1700-luvulla tuoma verkko-

¹⁴² mm. Morseth 1997:247.

¹⁴³ Manning 1944:145; Hunter 1956; Mansfield & McLaren 1961; Smith 1973; Busch 1985:47–50; Candow 1989:19–27; Beck 1965 / Sergeant 1991:94.

Kuva 95. Norpan talviverkon virittäminen ja pyyntiperiaatteita nykypäivän Grönlannista (Hertz 1995).

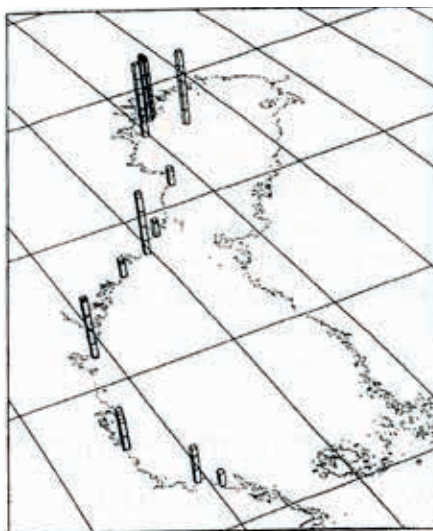
pyynti oli todennäköisesti peräisin. Passiivisten hyljeverkkojen leviäminen Pohjois-Atlantille, erityisesti Grönlantiin norpan jään alta tapahtuvaan pyyntiin, oli tanskalais-norjalaisten turkis- ja traanikauppiaiden aikaansaama innovaatio 1760-luvulta lähtien, joka on dokumentoitu.¹⁴⁴ Tuolloin Grönlannin inuitit eivät tunteneet tapaa pyydystää hylkeitä verkoilla. Grönlannissa oli ehkä pyydetty hylkeitä nahkaverkoin esihistoriallisena aikana, mutta pyyntitapa oli unohtunut eurooppalaisten tullessa saarelle. Grönlannissa verkkopyyntimenetelmät kehittyivät kahteen tarkoitukseen: jään alta tapahtuvaan norpan pyydystämiseen ja avovedessä grönlannihylkeen pyyntiin, jota harjoitetaan lyhyen aikaa kesäisin. Nämä pyyntitavat ovat yhä tärkeitä: nykyinen grönlantilainen nailonlankainen norpan talviverkko virittämistapoineen poikkeaa vain vähän Itämereltä mm. Ahvenanmaalta kuvatusta norpan *talviverkosta*.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Volla 1985:136-137; Hertz 1995:99.

¹⁴⁵ Kapel 1975:469-470; Hertz 1995:94,99-104.

Kuva 96. Pohjanlahdella Ruotsin rannikolla vuonna 1996 tehty kontrolloidut kalanpyydysdyskokeilut osoittivat, että hylkeiden aiheuttamat tuhot kalanpyydyksille (pylvään korkeus) olivat keskimäärin suurimmat Perämerellä (Lunneryd & Westerberg 1997). Itämeren alueella kiinteiden kalanpyydysten merkitys kalastuksessa on suhteellisesti suurin Perämerellä, mikä on epäilemättä yhdessä suurten hyljevahinkojen kanssa ollut myös syynä aikoinaan sille, että kalanpyydysten suojaksi kehitettiin nimenomaan Perämeren ja Merenkurkun alueella erilaisia passiivisia hylkeenpyydyksiä kuten kraaselimerta, hyljehäkki, hylkiraudat ja hyljersyä.

Siperian pyyntiyhteisöjen hyljeverkkojen käyttöä, tapoja ja levinneisyyttä ei liene tarkemmin tutkittu. Esimerkiksi Baikaljärvellä ja Kaspianmerellä hyljeverkkoja on käytetty ja Kaspianmerellä ne mainitaan vanhastaan hevosenjouhista punotuiksi. Baikalinhyljettä (*Phoca sibirica*) on pyydystetty myös samaan tapaan kuin Itämeren norppaa *talviverkoilla* sen hengitysavantojen vierestä. Kaspianmerellä hyljeverkkojen käyttö loppui v. 1940, vaikka muu kaspianhylkeen (*Phoca caspica*) metsästys on jatkunut.¹⁴⁶ Inuitien Beringinsalmen seuduilla tunnettua nahkaisista punoksista tehdyn hyljeverkon käyttöä on epäilty Euraasian pohjoisilta kansoilta opituksi,¹⁴⁷ mutta yhtä hyvin se voi olla kauas esihistoriaan palautuvaa.

Muista passiivisista hylkeenpyydyksistä *hylkeenkoukut* ovat ehkä vanhimmat, mihin viittaa niiden laajahko länsieurooppalainen levintä. Lehtosen (1971:195) arvelu, että hylkeenkoukkuja ei olisi käytetty Itämeren pohjoisimmissa osissa jääolojen takia, on väärä. Hylkeenkoukut lienevät hyvin vanha kivikautinen pyyntitapa, jonka esiintyminen ei ollut riippuvaista jääoloista: se oli tyypillistä avovesikauden pyyntiä.

Perämeren alueelle tyypillisten rannikon kiinteiden lohipydysten (*mukkaverkot*, *katiskot*, *isorysät* ym.) alttius hyljevahingoille lienee ollut pääsyy siihen, että tällä alueella kehittyi useita passiivisia hylkeenpyydyksiä. Näiden tehtävänä oli erityisesti kalanpyydyksille tulevien hylkeiden pyydystäminen. *Hylkiraudat*, *kraaselimerta* ja *hyljehäkit* myös kehittyivät sitä mukaa kun muita tämän tapaisia pyydyksiä tuli metsästys- tai kalastuskäyttöön

¹⁴⁶ Ognev 1962:466,478; Krylov 1990:34–35.

¹⁴⁷ Gjessing 1955:45; Levin & Potapov 1964:839; Lehtonen 1971:194.

(sudenraudat, erilaiset lohirsät ja -merrat) eli ne lienevät sekundäärisiä sovel-
luksia hylkeenpyyntiin alunperin maaeläinten tai lohien pyydyksistä. Näi-
den passiivisten pyydysten tuotto suhteessa pyyntiponnistukseen oli heikko.

Kun hylkeet nähtiin ihmisen kilpailijoina ja tarpeettomina petoina,
yleistyivät niiden myrkyttäminen ja erilaiset karkotuskeinot 1900-luvun
alussa. Esimerkiksi Tyynellä merellä ihmisen ja merinisäkkäiden kilpailu
kalavaroista näyttää kärjistyneen merkittävästi. Siellä käytettiin myös Itä-
merelle tuntemattomia tapoja kilpailijoiden hävittämisessä: mm. meri-
leijonien hävittämiseksi kalastusalukset saattoivat käyttää huomattavia mää-
riä dynamiittia vuosittain.¹⁴⁸

Hylkeenpyynnin muutosten taustatekijöistä ja pyyntitehokkuuksista

*Itämeren hylkeenpyynti on ollut eräs ihmisen ekologinen sopeutuma ympäristöön-
sä. Esimerkkeinä tästä ovat mm. pyyntitekniikat, niiden kehittyminen ja met-
sästäjäryhmien organisoitumisen muodot. Pyyntimenetelmien ja siihen liittyvän
teknisen kehityksen keskeinen motiivi on aina tarve. Saalistettaessa tarve
on ollut pyydystä saaliseläimiä tehokkaasti ja varmasti – mitä enemmän
niitä saatiin, sen enemmän metsästys tuotti ylijäämää, jolla voitiin turvata
omaa ja yhteisön elämistä.*

Hylkeenpyynnin muutoksiin ovat vaikuttaneet elinkeinotoiminnan
lainalaisuudet, mitkä olivat tyypillisiä muillekin pyynti- ja alkutuotannon
elinkeinoille. Pyyntitavat ja tekniikat korvautuivat toisilla, yleensä tehok-
kaammilla ja taloudellisemmilla. Erityisesti tämä korostui hylkeenpyynnin
ollessa kaupallista, jolloin pyynnin tuotoksella piti saada vaihdettua mah-
dollisimman paljon muita tuotteita. Materiaalitalouden ja valtameripurjeh-
duksen kehittyessä hyljetuotteiden suhteellinen hinta laski, mikä pakotti
Itämeren ammattimaisen hylkeenpyynnin jatkuvaan tuoton kohottami-
seen: *1700-luvulta lähtien hylkeenpyynti oli jatkuvaa kilpajuoksua taloudellisen
kannattavuuden kanssa huolimatta mm. uusista aseista ja apuneuvoista.* Tästä ai-
heutui myös lukuisten vähemmän tehokkaiden pyyntimenetelmien hyl-
kääminen ja uusien kokeilu. Vanhat *menetelmät säilyivät yleensä ns. perifeeri-
sillä tai elinkeinon kannalta marginaalisilla alueilla, missä niiden käyttö oli
usein kotitarvepyyntiä.*

Koska pyynnin yksikkö- eli mieskohtaiseen tuoton nostamiseen oli jat-
kuvaa tarvetta, *vaikuttivat monet yksittäiset pienet keksinnöt pyyntistrategian ja
menetelmienkin muuntumiseen.* Esimerkiksi Suomen ja Ruotsin rannikoilla

¹⁴⁸ Howard 1913; Bonner 1982b:120.

priimuskeittimen yleistyminen 1900-luvun alussa mahdollisti nopeasti jääpyynnin venekunnan miesmäärän ja veneen koon pienentämisen: ennen vaivalloinen ja 1–2 miestä työllistänyt polttopuunhankinta ja ruoanlaitto helpottuivat oleellisesti. Samoin *ajopuun pohjan pellittäminen* mahdollisti ampujan toimimisen jääpyynnissä yksin ilman apumiestä ja aikaisempaa laajemmalla säteellä,¹⁴⁹ jolloin jokainen venekunnan mies (venevahtia lukuunottamatta) saattoi toimia ampujana (ennen ampuja ja apumies toimivat työparina). Näin pyynnin taloudellinen tehokkuus parani eli pyyntiponnistuksen ja saalismäärän välinen suhde pysyi tyydyttävänä huolimatta hyljesaaliin reaaliarvon pitkän aikavälin laskusta ja vähenevistä hyljekannoista. *Hylkeenpyynnin kannattavuus oli siis monen sosioekonomisen ja teknologisen tekijän summa.*

Esimerkkeinä eräiden pyyntimenetelmien tehokkuuksista käyvät seuraavat seikat:

- *kuutinrauta*: menetelmä oli tuottoon nähden vaivalloinen: toisinaan piti pyytää kymmenenkin kuuttia ilman että raudalla ja kuutilla saatiin kiinni yhtään emää.¹⁵⁰ Menetelmä syrjäytyi heikkotuottoisena ja aikaa vaativana jo varhain Pohjanlahdelta, missä pyynnin elinkeinollinen tuotto oli tärkeä,
- *vanhat suustaladattavat hyljepysy*: luodin tehokas kantomatka eli tappava vaikutus oli yleensä alle 100 metriä, mutta tämäkin oli huikea edistysaskele verrattuna vielä 1500-luvun alussa yleiseen hiivintä-, hämäys- ja harppuunapyyntiin (jonka siis pyssypyynti syrjäytti). Silti näillä pyssyillä metsästettäessä laskettiin Merenkurkussa, että keskimäärin kaksi kolmesta laukauksesta ei tuottanut saalista (osa meni ohi, ja osa osuneistakin aiheutti vain eläimen haavoittumisen ja painumisen ”alle”),¹⁵¹
- *sotilaskiväärit*: näillä aseilla kantomatka piteni jopa kolminkertaiseksi suustaladattaviin pyssyihin verrattuna, ja aseiden keveys, säädettävä etäisyystähtäin ja latauksen helppous tehostivat pyyntitapahtumaa, mutta edelleenkin ohilaukausten määrä saattoi olla suuri riippuen käytetystä ampumaetäisyydestä ja ampujan taitavuudesta,
- *kiikaritähtäin yhdistettynä hylkeenpyyntiin kehitettyyn raskaspiippuiseen metsästyskivääriin*: esim. tällaisella himankalaisen Jalmari Lukkarilan 1960-luvun alussa teetetyllä aseella (7,62 x 53R –kivääri) ammuttiin noin 350 hyljettä ja vain kolme ohilaukausta,¹⁵² mikä kertoo nykyisen asetekniikan tehokkuudesta ja pyytäjän varmuudesta.

¹⁴⁹ Sjöberg 1895.

¹⁵⁰ Wikman 1842:74.

¹⁵¹ Sjöberg 1926:91.

¹⁵² Lukkarila, Jalmari haast. Ase on Suomen metsästysmuseon vakionäyttelyssä.

Vaikka Itämeren hylkeenpyyntimäärät on kohtuullisen hyvin arvioitu villallisista saalistilastoista 1900-luvun osalta, on syytä tarkastella eräitä hylkeiden tappomääriin vaikuttaneita seikkoja. Nimenomaan muuttuneita *pyyntimenetelmiä hyljekantojen taantumisen ja ylimetsästyksen syinä* ei ole aiemmin juurikaan tuotu esille eikä *kuolettavasti haavoitettujen eläinten lukua* ole pystytty luotettavasti arvioimaan. Tämä on oleellista metsästyspainetta ja vanhoja hyljekantojen kokoja arvioitaessa.

Hylkeenpyyntimenetelmissä tapahtui 1880-luvun jälkeen huomattava teknologinen tehostuminen takaaladattavien kiväärien yleistyessä. Suora seuraus tästä oli pyyntikunta- ja mieskohtaisten saaliiden kasvu: esimerkiksi Merenkurkussa tämä tapahtui 1900-luvun ensimmäisellä kymmenvuotisjaksolla, jolloin pyyntikunta-kohtainen kevätsaalis kaksin-kolminkertaistui kiväärien käyttöönoton seurauksena.¹⁵³ On huomattavaa, että saalismäärä kohosi siis jo ennen tapporahakautta siellä, missä uusia kiväärejä ehdittiin käyttää. Ampumispyynti pääsi Suomessa täyteen mittaan vasta 1920-luvulla, kun kivääreitä oli metsästykseseen saatavilla. Ampumispyynti alkoi myös syrjäyttää perinteistä harmaahylkeen nuijapyyntiä sekä Suomenlahdella vielä käytettyjä avantopyyntitekniikoita. Myös ampumistekniikat parantuivat ja saaliit kasvoivat entisestään.¹⁵⁴

Uusien kiväärien käyttöönotto, tapporahojen maksu ja ensimmäisen maailmansodan aikainen pula traanista ja elintarpeista saivat aikaan mittavan hylkeenmetsästyksen Itämerellä, erityisesti Suomen ja Ruotsin rannikoilla. Tämän täytyi tuntua hyljekannoissakin, vaikka niiden suuruutta tai taantumista ei ole voitu kunnolla dokumentoida. Kuitenkin pyytäjien kirjatut muistelukset antavat tästä yhtäpitävän kuvan: esim. 1930-luvun alussa vanhat pyytäjät kautta Pohjanlahden muistelivat kaiholla 1900-luvun alkuvuosien suuria hyljelaumoja, joita ei enää pariinkymmeneen vuoteen oltu nähty. Ennen ”jäillä näki hylkeitä niin paljon kuin halusi” ja saaliiksi saatiin aina vain pieni osa nähdyistä. Tuolloin esimerkiksi Perämeren pyytäjät pitivät keskimääräisenä saaliina keväisin 70–80 hyljettä venekuntaa kohti, Merenkurkun ja Västerbottenin pyytäjät isommalla veneellä liikkuessa ja pitempiä matkoja tehden 150–200 hyljettä keväässä.¹⁵⁵ Uudet aseet nähtiinkin pyyntimiesten keskuudessa 1930-luvulla hyljekantojen pienentäjinä ja suurimpana kantoihin vaikuttavana tekijänä, vaikka muitakin syitä arvailtiin.¹⁵⁶

Myöhemmin 1940–60 -luvuilla hylkeenpyynti tehostui entisestään kii-
karitähäimen, moottoriveneen ja keinokuitumateriaalien yleistymisen sekä uusien kulkuvälineiden kuten moottorikelkan käyttöönoton seuraukse-

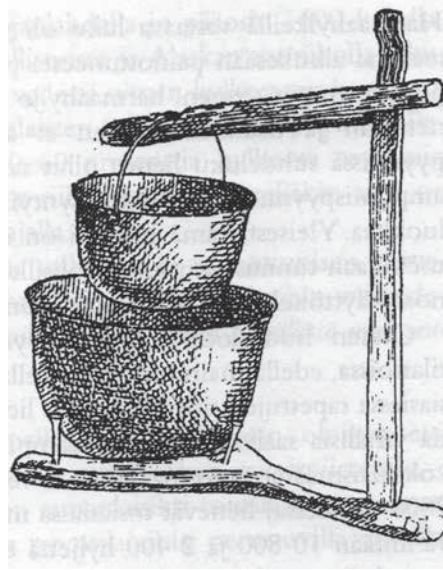
¹⁵³ mm. Sjöberg 1906, 1908.

¹⁵⁴ vrt. Gottberg 1930.

¹⁵⁵ Anon. 1895:23; Masalin 1933.

¹⁵⁶ esim. Leskinen 1931:91; Masalin 1933:10, 63.

Kuva 97. Hylkeenpyynnin jäämatkoilla keittovälineet olivat satojen vuosien ajan rautapadat, joissa alemmassa poltettiin puut ja ylemmässä keitettiin vesi ja ruoka (Schvindt 1905). Priimusekkeittimen yleistymisen 1900-luvun alkupuolella merkitsi vaivalloisen polttopuuhuollon helpottumista ja pyyntikunnan miesmäärän pienenemistä, minkä seurauksena myös matkaveneen kokoa voitiin pienentää. Tällaiset teknologiset uudistukset yhdessä kiväärin käyttöönoton kanssa tehostivat mieskohtaista pyynnin tuottoa alenevista hyljekannoista huolimatta.

na. Pohjan- ja Suomenlahdella tämä helpotti mieskohtaisen saalismäärän pysymistä yhä siedettävänä taantuneista hyljekannoista huolimatta.

Kuolettavasti haavoitettujen eläinten osuutta ei ole pystytty aikaisemmin yksityiskohtaisesti määrittelemään eivätkä nämä näy saalistilastoissa, jotka ovat pohjana hyljekantojen ja metsästyspaineen arvioinneissa. Esimerkiksi Pohjanlahden pyytäjien käsitys oli, että todellisuudessa tapettujen hylkeiden määrä oli 50 prosenttia saalistilastoja suurempi haavoitettujen ja heti uponneiden takia.¹⁵⁷ Jo Ödman (1782:281) arvioi Roslagenin rannikolla, että veneestä avoveteen ammutuista hylkeistä kaksi kolmasosaa uppoaa kuolettavasti haavoitettuna ennen kuin niitä ehditään saada ylös. Huonommilla ampujilla tämäkään suhdeluku ei riittänyt: pahimpia päiviä saattoi olla, kun yhtä saaliiksi saatua kohti 6 ammuttiin tai haavoitettiin kuoliaaksi, mutta ne ehtivät luisua ”alle” eli avantoon. *Kiikaritähtäimen* käyttöönotto paransi tätä osumistarkkuutta ja saantoa.¹⁵⁸

Fageruddin (1996) pyyntipäiväkirjasta v. 1945–1951 laskettuna kuolleeksi haavoitettujen ja mereen hukkaantuneiden hylkeiden osuus oli norppien (pääpyyntikohde) osalta 20 prosenttia koko saaliista (n=161).¹⁵⁹

¹⁵⁷ Granlund 1975:61.

¹⁵⁸ esim. Masalin 1933; Saarela Kalervo käsikirj.; Sandström Bo haast.; Mattila Matti haast.

¹⁵⁹ luvut laskettu pyyntipäiväkirjan henkilökohtaisista luvuista, jotka ovat riippuvaisia myös henkilökohtaisista ampujan kyvyistä. Päiväkirjan mukaan Fagerudd oli pyyntikuntansa toiseksi paras tai paras ”pyytäjä”: muilla ohi ammutut ja kuolettavasti haavoitettujen luvut olivat todennäköisesti vieläkin suuremmat. Myös Saarelan päiväkirjan (käsikirj.) merkintöjen mukaan 20–30 prosenttia saalistuvasta hukkaantui kuolleen mereen. Myös haastattelut vahvistavat tämän suhdeluvun olevan oikean (Mattila Matti, Sandström Bo).

Harmaahylkeillä vastaava luku oli yli 50 prosenttia johtuen loppukevääseen tai alkukesään painottuneesta pyynnistä, jossa hylkeitä jouduttiin ampumaan myös veteen: harmaahylje ei tällöin kellu ja paikalle kiiruhdaminenkaan ja naaraaminenkaan ei aina auta saamaan hyljettä ylös. Jääpyynnissä suhdeluku lienee ollut samaa luokkaa kuin norpalla. Muissakin ampumispyynneissä hävikkiä syntyi, joskaan ei ehkä kevät- ja jääpyynnin luokkaa. Yleisesti tämä hävikki on ollut vaikea myös pyytäjille: sitä ei ole useinkaan tunnustettu ulkopuolisille, minkä takia sen selville saamisessa ai-
noat käyttökelpoiset lähteet ovat tunnollisesti pidetyt pyyntipäiväkirjat

Ottaen huomioon ampumispyynnin osuuden koko Itämeren saalistilastoissa, edellä mainitun perusteella voidaan arvioida, että esimerkiksi tosiasiassa tapettujen norppien luku lienee ollut 1900-luvulla 20–30 prosenttia virallisia saalistilastoja korkeampi. Näin Itämerellä tapettujen norppien kokonaismäärät (vuosina 1900–1940 keskimäärin n. 9000 ja 1941–1970 n. 2000 vuodessa) lienevät tosiasiassa minimissään viidenneksen suurempia eli vähintään 10 800 ja 2 400 hyljettä em. ajanjaksoilla. Arvio sopii myös kokemuksiin muilta meriltä: mm. Grönlannissa pyytäjät itse arvioivat avovesikautena 10–30 prosenttia hylkeistä uppoavan kuolettavasti haavoitettui-
na,¹⁶⁰ vaikka sikäläinen suolaisempi vesi kelluttaa eläimiä Itämerta paremmin.

Historiallisesti todennäköisesti kaikkein tuhlailevinta ja ”ammattitaidottominta” aikuisten hylkeiden ampumispyynti oli 1800-luvulla Newfoundlandin edustalla, missä laskettiin vain joka 20. ammutun hylkeen saatavan saaliiksi. Aikuisten hylkeiden ampumispyynti kiellettiinkin tämän jälkeen nopeasti ja pyynti keskitettiin nuijittaviin kuutteihin. Muidenkin merinisäkkäiden kuten mursujen kivääripyynnissä kuolettavasti uponneiden eläinten osuus on merkittävä eli keskimäärin yli 40 prosenttia.¹⁶¹

Hylkeiden verkkopyynnillä ei liene ollut juurikaan merkitystä hyljekannoille ainakaan ennen 1920-lukua, jolloin pyynti tehostui uusien verkkomateriaalien ja tapporahan ansiosta. Verkkopyynnin tilastointi on ollut suhteellisen luotettavaa. Esimerkiksi ”tilastoista piilossa olevaa” kannan hävittämistä ei verkkopyynnissä esiintynyt, sillä hylje ei vahingoittunut verkosta irti päästyään.

Myös muilla pohjoisilla hylkeenpyyntialueilla tapahtui samanlaista kehitystä kuin Itämerellä ja mm. pyssypyyntitekniikat syrjäyttivät muut pyyntikeinot. Esimerkiksi inuitien ennen yleinen harppuuna on korvautunut nykyisin lähes täysin kiväärillä, mikä on tarkoittanut myös pyyntiajan ja kohteiden muuttumista.¹⁶² Kehitys on ollut sama, mikä on tässä tutkimuksessa

¹⁶⁰ Hertz 1995:80–81. Grönlannissa on tunnettua, että ammuttu hylje ei yleensä kellu vuonoissa, joissa merivesi on pinnaltaan korvautunut makealla vedellä.

¹⁶¹ Candow 1989:36,47; Fay et al. 1994.

¹⁶² Anon. 1995b:14.

osoitettu tapahtuneen esimerkiksi Pohjanlahdella jo pääosin 1600-luvulla. Samoin esimerkiksi Tyynenmeren koillisosissa ja Alaskan rannikolla alkuperäiskansojen tapa heittää harppuuna vedessä uivaan hylkeeseen korvautui nopeasti muilla menetelmillä eurooppalaisten tullessa hylkeenpyyntiin. Perinteisessä harppuunanheittämisessä 50–60 prosenttia hylkeistä arvioitiin hukkaantuvan,¹⁶³ mikä lienee myös syy siihen, että Itämerelläkin tapa on ollut hyvin harvinainen historiallisella ajalla.

Itämeren hylkeenpyyntimenetelmien vaihtelun ja muuntumisen perusteella sekä vertailtaessa niitä muiden alueiden pyyntitekniikoihin voi todeta, että *metsästäjäyhteisöjen pyyntistrategioille näyttää olevan tyypillistä mm. seuraavat seikat:*

- 1) teknologian sopeutuminen sekä paikallisiin ekologisiin oloihin että pyyntikohteen (-lajin) käyttäytymisen ja esiintymisen erityispiirteisiin,
- 2) pyyntistrategioiden muotoutuminen samanlaisiksi toisistaan riippumattomilla, mutta samoihin oloihin ja pyyntilajeihin perustuvilla alueilla, minkä takia mm.
- 3) metsästäjäyhteisön vuotuiskierto ja pyyntimenetelmien vuodenaikainen vaihtelu näyttää muotoutuneen myös samankaltaiseksi maantieteellisesti toisistaan erillään olevilla alueilla,
- 4) vaihtoehtoisten pyyntistrategioiden ja -taktiikoiden olemassaolo (esim. saalislajin totutun käyttäytymisen tai esiintymisen tilapäisesti muuttuessa), sillä metsästyksessä ei pysyviä olosuhteita ole koskaan ennustettavissa ja nopeat vaihtoehtoiset päätökset ovat monesti tarpeellisia,
- 5) metsästäjäryhmän muuntuminen ajallisesti ja paikallisesti olosuhteiden ja optimaalisen metsästyspanos/tuotos -suhteen saavuttamiseksi.

Vielä 1900-luvun alussa sadoiksi tuhansiksi arvioidut Itämeren hyljekannat romahtivat noin 10 000 yksilöön 1980-luvun alussa pääasiassa rajoittamattoman ja tapporahoin kannustetun metsästyksen seurauksena.¹⁶⁴ Myös muualla (Kanada, Brittein saaret) tapporahoin kannustettu hylkeenpyynti johti 1900-luvulla hyljekantojen alenemisiin,¹⁶⁵ mutta Itämerellä kiväärien käyttöntulon ja tapporahojen vaikutus lienee ollut dramaattisin. Se, että Itämeren hylkeenmetsästys ylipäätään muodostui 1900-luvulla niin tehokkaaksi, perustui myös Suomen ja Ruotsin vuosisataista hylkeenpyyntikoke-musta omaavaan rannikkoväestöön.

¹⁶³ Busch 1985:131–134.

¹⁶⁴ mm. Helle & Stenman 1990:13; Stenman & Blomqvist 1999.

¹⁶⁵ Bonner 1982b:121–122.

11. Ihminen–hylje –suhteen tulevaisuudesta

Ihmisten nykyinen suhtautuminen hylkeisiin

Kulttuuriympäristöstä riippuvia luonnon- ja eläinsuojelun, eläinten hyödyntämisen ja metsästyksen reunaehdoja säätelevät lähinnä taloudelliset, lailliset, sosiaaliset ja moraaliset tekijät.¹ Nykypäivän yhteiskunnalliselle ilmapiirille on tyypillistä moniarvoisuus, joka näkyy luonto- ja ympäristöarvoihin liitettyjen merkitysten ja symbolien moninaisuutena. Tästä syystä luonto myös eläinlajien suhteen saa hyvin erilaisia painoarvoja eri ihmisten näkökulmasta. Näin ihmisyhteisön ja eläinlajin väliset suhteen reunaehdot ovat yhteiskunnallisen monitasoisen vuorovaikutuksen tulosta ja riippuvaisia ajasta, paikasta ja vallitsevasta kulttuurista. Kulttuurien sisäiset ja kulttuurien väliset erimielisyydet luonnon käytössä pohjautuvat erilaisiin tapoihin ymmärtää ja hyväksyä ihmisen ja luonnon suhde:² yhtä oikeaa ja legitimiä ihminen-eläinlaji –suhdetta ei ole.

Ihmisen hyljesuhteen reuna- ja vaihtoehtoja on seuraavassa lähestytty Itämeren pohjoisimpien osien ja erityisesti Suomen näkökulmasta, jossa tässä suhteessa esiintyy ristiriitoja mutta myös vaihtoehtojen mahdollisuuksia. Itämeren eteläosissa (kirjo- ja harmaahylkeen esiintymisalueella), Saimaalla sekä Laatokallakin norpan alalajien yhä jatkuva uhanalaisuus ei anna kuin teoreettisia mahdollisuuksia pohtia muita kuin hylkeiden aktiivista tai passiivista suojelua.

Ihminen–hylje –suhteen vaihtoehtoja voidaan lähestyä kartoittamalla nykyiset ihmisten asenteet hylkeitä kohtaan. Suomalaisesta yhteiskunnallisesta keskustelusta³ ja tämän tutkimuksen teon (erityisesti haastattelujen ja tutkijakontaktien) yhteydessä esiin tulleista näkemyksistä voidaan erottaa lähtökohtaisesti erilaisia suhtautumistapoja hylkeisiin. Nämä siis 1990-luvun lopulla Suomessa esiintyvät näkemykset voidaan luokitella⁴ seuraavasti (suluissa subjektiivinen, tämän tutkimuksen teon ja keskustelujen yhteydessä muotoutunut arvio näiden käsitysten yleisyydestä):

¹ näistä tekijöistä ja arvoista sovellettuna luonnonsuojeluun esim. Häyry & Häyry 1997:284–287.

² suomeksi aiheesta esim. Rannikko 1995; Alaraudanjoki 1997.

³ mm. kirjoittajan lehtileikkeet aiheesta v. 1995–1999.

⁴ luokittelu pyrkii erittelemään näkemykset nimenomaan tässä erityiskysymyksessä eikä se noudata perinteisiä ihmis- ja luontokeskeisten näkemysten jaottelua.

1. *Ihmiskeskeinen, muuta luontoa hallinnoiva näkemys, jossa hylkeet ovat vain hävitettäviä petoja* (harvinainen, lähinnä eräiden kalastajien lähiomaisten esittämä; tyypillisesti hylkeiden aiheuttamien taloudellisten tappioiden esiintuoma)⁵.

2. *Ihmiskeskeinen, utilitaristinen näkemys, joka sallii hylkeiden hyväksikäytön ja pyynnin, mutta samalla edellyttää tämän tapahtuvan ”perinteisen” luonnon- ja eläinsuojelun ehtoja noudattaen* Tämä näkemys voidaan edelleen jakaa

2a. *perinteisen pyyntikulttuurin näkemykseen, jossa hylkeet nähdään vahinko- ja riistaeläiminä, joiden kantoja tulee ihmisen säädellä niiden pitämiseksi ”riittävän alhaisina”* (yleisin näkemys rannikkoseudun väestön ja kalastajien keskuudessa)⁶, sekä

2b. *luonnonsuojellisia ja -tieteellisiä seikkoja korostavaan näkemykseen, jonka mukaan hylkeiden pyynti on sallittavissa vain, kun varmuus niiden elpymisestä ja hyvinvoinnista on taattu* (tyypillinen hylje- ja luonnontutkijoiden sekä pohjoismaisen perinteisen luonnonsuojeluliikkeen keskuudessa)⁷.

3. *Luontokeskeinen näkemys, jonka mukaan luonnonvaraisia ”korkeampia” eläimiä kuten hylkeitä ei ihmisen tule metsästää tai pyytää kuin äärimmäisissä tapauksissa eikä ihminen saa puuttua luonnon ”järjestykseen”;* ekosysteemi hoitaa itse itsensä (harvinainen, joidenkin luonnonsuojeluaktivistien näkemys Pohjoismaissa)⁸.

4. *Eläinkeskeinen, eläinten ”oikeuksia” korostava näkemys, josta voidaan erottaa kaksi ”osakulttuuria”:*

4a. *kipua ja tuskaa tuntevien, ”tiedostavien” eläinten oikeuksia korostava ja niiden hyväksikäytön, kuten metsästyksen kieltävä näkemys.* Tämä jakaa eläimet kahden luokkaan, joista vain toista luokkaa (”tiedostamattomia eläimiä”) kuten hyönteisiä ihmisen sallitaan tappaa (yleinen ”uuden” kansainvälisen eläinsuojeluaktivismiin näkemys; nykyisin yhä yleisempi kaupunkilaisnuorison keskuudessa sekä mm. Keski-Euroopassa ympäristöaktivistien ja -järjestöjen keskuudessa)⁹ sekä

4b. *kaikkien eläinten ja elävien olentojen oikeuksia ja koskemattomuutta korostava näkemys, jonka mukaan ihmisen ei pidä käyttää eläimiä millään lailla hyväksi: metsästyks ja lihan syönti eivät ole ihmisen luonnollisia ominaisuuksia vaan seurausta kulttuurista* (harvinainen, eläinsuojelun ja kasvisvönnin äärimuodossaan omaksuneiden henkilöiden näkemys).¹⁰

5. *Välinpitämätön suhtautuminen koko kysymykseen* (marginaalinen, josta-kin syystä aiheeseen välinpitämättömästi suhtautuvien ihmisten, myös eräi-

⁵ kirjoittajan omat kokemukset Perämereltä sekä Ruotsin että Suomen rannikolta.

⁶ tyypillinen mm. haastateltujen entisten hylkeenpyytäjien näkemys.

⁷ vrt. esim. Helle & Stenman 1990, Soikkeli & Stjernberg 1996.

⁸ Suomessa tätä suuntaa edustaa lähinnä pitkäaikainen luontoaktivisti Pentti Linkola.

⁹ tunnetuin edustaja Peter Singer (1975), Suomessa esim. Vilkkä (1993, 1996) esittänyt samansuuntaisia näkemyksiä.

¹⁰ siteeratuin filosofian edustaja Tom Regan (1984, 1985), ks. myös Veatch Moriarty & Woods 1998. Suomessa lehtihaastattelujen mukaan ainakin osa nuorista äärieläinsuojelijoista ja ns. vegaaneista (kasvisvönnin elämäntapana omaksuneista) on luokiteltavissa tähän suuntaukseen.

den uskonnollisen vakaumuksen omaavien henkilöiden näkemys, joiden mukaan ihmisen suhde eläinlajeihin hoituu ”Jumalan työnä kun luodaan uusi taivas ja maa”: kysymystä ei uskovien tarvitse erikseen miettiä).¹¹

Koska eläinlajien hyödyntäminen, metsästys ja suojelu edellyttävät toteutukseen nyky-yhteiskunnassa laaja-alaista sosiaalista, moraalista ja taloudellista hyväksyntää, tulee em. näkemyksistä pyrkiä löytämään todennäköisimmin lähivuosina hyväksyntää kohtaavat näkemykset, joista konkreettisia ihmisen-hylje -suhteen ratkaisumalleja voidaan ennakoida. Seuraavassa tätä on arvioitu subjektiivisesti (perustuen myös keskusteluihin suomalaisten luonnonsuojelu- ja metsästysviranomaisten kanssa¹²).

Mainituista näkemyksistä ihmiskeskeisin (1.) on harvinaisuutensa takia kurositeetti ajatellen nykyisiä ihmisen-hylje -suhteen vaihtoehtoisia ratkaisuja. Näkemys on historiallista jatkumoa *hyödyn ja ns. petovihan aikakausten* ajattelusta edustaen myös tyypillistä luonnonvarojen *ryöstötaloutta*.

Sen sijaan *luontokeskeisiä näkemyksiä* (2a., 2b. ja 3.) ja *lievempää eläinkeskeistä näkemystä* (4a.) on niiden suhteellisen yleisyyden tai yleistymisen takia *pidettävä mahdollisina Itämeren hyljekysymysten järjestelyjen pohjana* lähinnä seuraavista syistä:

Nykyaikaisen luonnonsuojelun, erityisesti luonnon monimuotoisuuden eettinen haaste merkitsee eliölajien säilyttämistä ja uhanalaisten lajien suojelua ja palauttamista entisille elinalueilleen. Hylkeiden osalta tämä tarkoittaa pyrkimystä palauttaa eläinkannat terveiksi, hyvinvoiviksi ja riittävän suuriksi ilman pelkoa äkillisen katastrofin, sairauden tms. aiheuttamasta sukupuuttouhasta. Näitä vaatimuksia on myös tällä hetkellä pidettävä ihmisen hyljesuhteen todellisina reunaehtoina niiden yleisen tieteellisen ja yhteiskunnallisen hyväksynnän takia.¹³ Tämä näkemys (2b) ei ole periaatteessa ristiriidassa perinteisen pyyntikulttuurin näkemyksen (2a) kanssa, vaan se on monipuolisempi, modernimpi ja tieteellisempi kuin hylkeet yksipuolisesti riista- ja vahinkoeläimiksi näkevä tulkinta (2a). Sen sijaan luonnonsuojelun pyrkimys siihen, että hylkeet saisivat elää myös mahdollisimman alkuperäisessä ympäristössä, on suhteellinen. Käytännössä tämä on jo mahdotonta ihmistoiminnan laajuuden ja mm. elinympäristön kemikalisoitumisen takia.

Eläinkeskeistä ääri näkemystä (4b) on nyky-yhteiskunnassa vaikea toteuttaa, erityisesti pohjoisilla marginaalialueilla (jota osa Suomestakin on), missä ihmisen olemassaolo perustuu yhä pitkälti eläinten hyödyntämiseen ja eläinravinnon käyttöön. Tämän filosofian keskeiset, ehdottomuuden aja-

¹¹ vrt. esim. Lepistö 1997:78.

¹² kirjoittajan keskustelut useiden eri viranomaisten kanssa ministeriöistä paikallistasolle v. 1996–1999 (taltioimattomia).

¹³ periaatteet sisältyvät mm. kaikkea luonnonkäyttöä säätelevään Euroopan Unionin elinympäristödirektiiviin (92/43/ETY). Vrt. myös Havu 1995; Kokko, Lindström & Ranta 1997.

tukset on todettu myös eettisiltä perusteiltaan horjuviksi,¹⁴ ja ne kieltävät käytännössä ihmisen biologisen olemuksen mm. eläinravinnon käyttäjänä. Näiden seikkojen takia tämä eläinsuojelun äärinäkemys ei liene lähiaikoina vaihtoehto hylkeisiin sovellettavaksi.

*Eläinsuojelun lievemmän filosofian (4a) soveltaminen pohjoismaisiin olosuhteisiin on toistaiseksi epäselvää.*¹⁵ Tämän suuntaisia kannanottoja tehneet eläinaktivistiset liikkeet eivät ole yksilöineet näkemyksiään yleistä metsästyksen vastaisuutta tarkemmin pohjoismaiseen riistaeläinten hyödyntämisen periaatteisiin tai eräkulttuurin asemaan.¹⁶ Pohjoismaisen paikalliskulttuurin näkökulmasta kumpikin eläinsuojelun filosofia ja vaatimukset edustavat tyypillistä *ekomessianismia* tai ”vihreää” *kulttuuri-imperialismia*,¹⁷ joka on levinnyt meille angloamerikkalaisen ja keskieurooppalaisen kulttuurin alueelta. Filosofia tunnustaa vain osaksi ihmisen biologiset ominaisuudet eläinravinnon käyttäjänä eikä hyväksy kuin osaksi mm. pohjoisien marginaalialueiden tai eurooppalaisen maaseudun elämäntapoja. Koska kuitenkin tämän suuntaiset kannanotot ovat yleisiä mm. keskieurooppalaisen ja amerikkalaisen ympäristöaktiivismin keskuudessa,¹⁸ on se otettava varteen otettavana vaihtoehtona Itämeren hyljekysymyksiä ratkottaessa.

Sen sijaan välinpitämätön asenne (5.) ihmisen ja luonnon eliöiden välisen suhteen järjestelyihin on suhteellisen harvinaisuutensa takia epärealistinen ja yhteiskunnallisesti myös anarkiaan johtava. Tosiasiassa kyseisen näkemyksen esittäjät usein omaavat jonkin em. näkemyksistä, mutta tätä ei syystä tai toisesta haluta ilmoittaa.

Ihminen–hylje -suhteen lähitulevaisuuden vaihtoehdot

Yksinkertaisin ja samalla tärkein jako ihmisen suhteessa hylkeisiin on kysymys siitä, jatkuuko ihmisen vuosituhantinen rooli saalistajana (hyljekanto-

¹⁴ suomeksi esim. Häyry & Häyry 1997:266–268; Havu 1995:142–143.

¹⁵ sen sijaan mm. Britanniassa ja Pohjois-Amerikassa aiheesta kirjoitettu runsaasti eläinaktiivismin näkökulmasta, esim. Tom Reganin useat teokset, Cartmill (1993), mutta sikäläinen ”sport hunting” yhteiskunnallisena ja kulttuuri-ilmiönä ei ole suoraan verrattavissa pohjoismaiseen metsästyksen.

¹⁶ yksilöidympien kannanottojen löytäminen suomalaisesta yhteiskunnallisesta keskustelusta on niiden puuttuessa mahdotonta löytää. Sen sijaan esim. ilmaukset turkistarhausta tai koe-eläinten pitoa vastaan ovat tyypillisiä.

¹⁷ ympäristöaktiivismin nimissä tehtävästä, teollisuusmaiden ydinalueiden kulttuurin ja toimintamallien levittämisestä muualle ja näistä käsitteistä tarkemmin mm. Grove 1990:42–43; Gudynas 1993.

¹⁸ esim. Cartmill 1993; vrt.. Hettinger 1994 ja saksalaisten eläinsuojelijoiden keskeinen rooli jo 1960–80-lukujen hyljekampanjoissa Euroopassa, Anon. 1995b:28–29.

jen säätelijänä) Itämerellä vai ei. Näitä vaihtoehtoja on käsitelty sekä tämän tutkimuksen ja muun hyljetietouden pohjalta pyrkien konkreettiseen ympäristö- ja riistaeläintieteellisen näkökulmaan. Lisäksi on käsitelty näistä kahdesta vaihtoehdosta osin riippumatonta ihmisen epäsuoran vaikutuksen jatkumista hylkeisiin, skenaarioita koskien hyljeturismia ja kalastuksen järjestelyjä. Lisäksi on arvioitu kokemuksia hylkeenpyynnin kiistoista sekä Itämeren hylkeiden suojelun ja pyynnin päätöksentekoa. Näillä kaikilla seikoilla saattaa olla merkittävä asema ihmisen hyljesuhteessa tulevaisuudessa.

a) Ihmisen rooli Itämeren hylkeiden saalistajana ja kantojen säätelijänä jatkuu

Ihminen on ollut vuosituhansia Euroopan, Brittein saarten¹⁹ ja Itämeren hyljekantojen tärkein saalistaja ja kantojen säätelijä. *Historialliselta ja ekologiselta kannalta ihmisen roolin jatkuminen hylkeiden saalistajana olisi siten luonnollista.* Tällöin hyväksyttäisiin ihmisen rooli ekosysteemin, luonnon osana. Tämä rooli korostuu nimenomaan Itämerellä, josta luonnolliset hylkeiden pedot puuttuvat. Itämerellä ihmisen saalistus tarkoittaisi hyljekantojen rajoittamista alle ympäristön kantokyvyn hylkeenpyynnillä.

Tämä vaihtoehto toteuttaisi lähinnä em. näkemyksistä perinteisen pyyntikulttuurin (2a) ja osittain perinteisen luonnonsuojelun ja luonnontutkimuksen (2b) tulkinnan ihmisen hyljesuhteesta. Tilanne ei olisi ristiriidassa luonnon monimuotoisuuden vaatimuksen kanssa, mutta sen sijaan selkeästi uusimpien eläinsuojelun näkemysten (4a) ja eläinten hyötykäyttökiellon (4b) vastainen.

Luonnonsuojelun ja -hoidon vaatimusten mukaan ekologisesti kestävä hylkeiden metsästyksen tulisi sulautua hyljekantojen omaan populaatiodynamiikkaan ja turvata Itämerellä elinvoimaiset ja terveet hyljekannat. Tällöin hylkeiden asema Itämeren ekosysteemissä ja ihmisen ympäristösuhteessa ei poikkea juurikaan siitä, mikä Pohjois-Euroopassa maaekosysteemin pedoilla (esim. ketu, mäyrä, susi, karhu) on: nekin ovat ihmisen kilpailijoita resursseista ja elintilasta ja ”vihollisia” niin, että niiden kantojen kokoa säädellään yhteiskunnallisin päätöksin.²⁰ Ihminen rajoittaa nykyisin lähes kaikkialla omalla esiintymisalueellaan muiden suurten nisäkkäiden kantoja ennen kuin ne saavuttavat ympäristön biologisen kantokyvyn (*carrying capacity*). Näin eläinkannan kasvua säädellään määrittämällä tosiasiaassa *yhteiskunnallinen eläinlajin sietokyky (sociological carrying capacity)*.²¹

¹⁹ vrt. Bonner 1982b:141.

²⁰ vrt. esim. Lindström 1989.

²¹ Strickland et al. 1994.

Nykyisin ihmisen saalistajan roolin perusteena voi olla tavoitehakuinen ja tietoinen *luonnonhoito*, jota perusteellaan esimerkiksi a) hylkeiden kalastukselle aiheuttamalla vahingoilla ja/tai b) hylkeiden muulle luonnolle (ekosysteemille) mahdollisesti aiheuttamalla häiriötiloilla, sekä c) ihmisen perinteisen luontosuhteen ylläpitona.

Tällaisia perusteita löytyy hylkeenpyynnille myös muualta. Esimerkiksi Norjan ja Islannin rannikoiden hylkeenpyynnin päätarkoitus on pitää hyljekannat kalastuksen takia alhaisella tasolla.²² Atlantilla hylkeistä aiheutuu kalastukselle myös merkittäviä taloudellisia tappioita hyljemadon (*Pseudoterranova decipiens*) loisiessa mm. turskassa,²³ mikä nähdään yhteiskunnallisesti tärkeänä perusteena hyljekantojen rajoittamisessa. Samoin grönlandinhyljekannan rajoittamisen perusteena on pidetty kilpailua samoista resursseista: lajin kanta käyttää vuodessa saman verran turskaa, lotaa ja katkoja (noin miljoona tonnia) vuodessa kuin mitä ihminen pyytää samalta Luoteis-Atlantin alueelta.²⁴ Esimerkiksi Norjassa on vuosien rauhoitusten ja hylkeenpyyntirajoitusten jälkeen ”hiljaisuudessa” palattu 1990-luvulla aktiiviseen metsästyspolitiikkaan, myös eläinsuojelujärjestöjen kritisoimaan tuhansien hylkeenpoikasten joukkopyyntiin.²⁵

Hylkeiden muulle ekosysteemille aiheuttamista ongelmista on vähän ja osin kyseenalaista tietoa. Esim. Norjan rannikolta ja Färsearilta on raportoitu hyljepopulaation aiheuttamista muutoksista saaliskalapopulaatioissa, joka on heijastunut puolestaan muuhunkin meren ekosysteemiin ja aiheuttanut hylkeille itselleenkin nälkäkuolemia: hyljekannat ovat saavuttaneet ympäristön kantokyvyn tilanteessa, jossa saalispopulaatioita pienentää myös ihminen.²⁶ Potentiaalinen hylkeiden aiheuttama muutos voisi olla Itämerelläkin eräiden saaliskalakantojen taantuminen – ainakin tilapäisesti, jos hyljepopulaatiot muodostuvat runsaiksi.

Hylkeenpyynti voi tulla kyseeseen myös luonnon monimuotoisuuden suojelemiseksi. Esimerkiksi harmaahyljekannat saattaisivat kasvaa kuten Brittein saarilla: hylkeet aiheuttivat paikoin tuhoja muulle luonnolle kuten uhanalaiselle kasvillisuudelle ja lisäsivät saarten eroosiota niin, että luonnonsuojeluviranomaiset aloittivat kannan rajoittamisen luonnon monimuotoisuuden säilyttämiseksi.²⁷

Mahdollisen hylkeenpyynnin tulisi olla Itämerelläkin nykyajan vaatimusten mukaisesti osa ihmisen harjoittamaa luonnonhoitoa. Eläinlajin metsästyksen edellyttää nykyaikana tutkittua tietoa ja kestävää käyttöä; metsäs-

²² Bernes 1996:76,78.

²³ Bernes 1985:76.

²⁴ Vollan 1985:30.

²⁵ v. 1996 Norja palasi hylkeenpoikasten kiintiöityyn pyyntiin, joka ensimmäisenä vuonna oli 17 000 poikasta, Bernes 1996:77.

²⁶ Vollan 1985:26.

²⁷ Bonner 1975a, 1975b, 1982b.

tysoikeuteen katsotaan yleisesti kuuluvan myös velvollisuus riistanhoitoon. Hylkeiden pyynti voisi saada yhteiskunnallisen oikeutuksen sitä kautta, että se on ns. *luonnon tasapainon ylläpitämistä* (käytännössä siis hyljekantojen pitämistä ihmisen kalastuksen kannalta siedettävän alhaisina niin, että myös-kään tiheydestä riippuvat taudit tms. eivät pääse ensisijaisiksi hyljekantojen koon säätelijöiksi). Vastaava, luonnonhoidon korostaminen metsästys-politiikassa toimii omalla tavallaan metsästyksen ”eloonjäämisstrategiana”.²⁸ Metsästäjälle hylkeenpyynti olisi uhrautumista luonnonhoitoon: hylkeen-metsästys vaikeissa oloissa ja aikaa vaativana on harjoittajalleen taloudellinen uhraus.

Itämeren hylkeenpyynnille on vaikea kuvitella taloudellista kannattavuutta lähitulevaisuudessa lukuunottamatta kalastajien kärsimiä pyydysvahinkojen vähenemistä. Tosin on mahdollista, että tulevaisuudessa voisivat hyljetuotteet esimerkiksi lääkinnällisiin tarkoituksiin turvata pyynnin taloudellisuutta. Jos hylkeenpyynti ja käyttökelpoisimmat vanhat pyyntitekniikat tulisivat arvostetuksi osaksi pohjoismaista metsästyskulttuuria, voisi hylkeenpyynnin ajatella kohoavan uuteen sosiaaliseen arvoon. Tällöin pyyntiperinne voisi jatkua elävänä metsästäjä- ja rannikkoväestön keskuudessa. Taloudellinen voitto ei ollut päämotivaatio niilläkään, jotka hylkeenpyyntiä Suomessa viimeksi harjoittivat. Tärkeämpiä olivat mm. rannikkoväestön elämäntapaan liittyvä traditio eli luontoon liittyvän perinteisen harrastuksen ylläpito, metsästyskokemuksen hankkiminen ja jännitys,²⁹ kuten muussakin pohjoismaisessa metsästyksessä.

Koska hylkeille on vaikea kuvitella saaliina riittävää taloudellista arvoa, tulisi arvostus (motivaatio) pyyntitapahtumaa ja saalista kohtaan löytää em. luonnonhoidosta, ihmisen perinteisen luontosuhteen ylläpidosta ja metsästyskulttuurin sisäisestä traditiosta, unohtamatta hylkeiden statusta erikoisena ja vaikeana pyyntikohteena. Tilanne muistuttaisi tällöin osin Grönlannin nykyistä merinisäkkäiden pyyntiä: sitä ei voida perustella yksin taloudellisista lähtökohdista, vaikka se on elintärkeää paikallisyhteisöjen hyvinvoinnille. Mm. *sosiaaliset, kulttuuriset, myös fyysiset ja henkiset terveydelliset syyt sekä ihmisten luontosuhteen aktiivinen ylläpito on ymmärretty yleisemmin hylkeen- ja valaanpyynnin jatkumisen perusteiksi vasta 1990-luvulla, vaikka itse Grönlannissa ja Kanadan pohjoisosissa asia on ollut aina selvä.*³⁰

²⁸ mm. Dahles 1993; Nummi 1995; Alaraudanjoki 1997.

²⁹ mm. Antti ja Paavo Hepola haast.; Bo Sandström, haast. ja Mattila Matti haast.; myös Tuomi-Nikula 1982.

³⁰ esim. Stevenson et al. 1997; Freeman et al. 1998. Ymmärtämys pohjoisten paikallisyhteisöjen valaan- ja hylkeenpyyntiä kohtaan on ulottunut myös luonnonsuojelujärjestöihin (esim. WWF), mutta ei eläinsuojelu- ja äärisuunnan ympäristöjärjestöihin. Suurelle yleisölle Euroopassa ja Amerikassa kysymys on edelleen marginaalinen ja tuntematon; kyse on kulttuurirajasta (Dr. Terry Fenge, Inuit Circumpolar Conference, ja Joe Ohokannoak, Nunavut, Kanada, suull. ilm. 16.10.1998).

Hylkeenpyynnillä voi olla tärkeä merkitys rannikkoväestön luontosuhteen ja luonnontuntemuksen ylläpidon kannalta. Tällaiseksi on tulkittavissa muukin harrastusmetsästys ja monet luonnonharrastuksen muodot. Metsästyksen jatkuminen pohjoisilla marginaalialueilla ylläpitää paikallisia kulttuurisia arvoja, ihmisten luonnon tuntemusta sekä sosiaalista ja henkistä hyvinvointia.³¹

Mikäli hylkeiden kantaa rajoitetaan, jo pyynnin eettisistä näkökulmista on syytä pyrkiä varmistamaan saalishylkeiden hyötykäyttö joko perinteisin tai uusin tuottein. Hyljetuotteiden tai saalishylkeiden hyötykäyttö (vähintäänkin tutkimukseen) tulisi ottaa myös yhdeksi hylkeenpyynnin edellytykseksi: se voisi synnyttää metsästäjien keskuudessa ja paikallisyhteisössä uutta hyljetuotteisiin liittyvää arvostusta ja käyttöä, jotka tunnetusti voivat ylläpitää vapaaehtoista metsästysintressiä³² ja ammattitaitoa hylkeenpyyntiin.

Hyljetuotteet tulisi saada myös yleisesti hyväksytyiksi, jotta niille tulisi arvoa ja kysyntää. Euroopan Unionin alueella hylkeenpyynnin vastaisten kampanjoiden ja eläinsuojeluaktiivisuuden takia esimerkiksi hylkeennahkatuotteiden kauppa on olematonta Tanskaa lukuunottamatta, missä mm. kuningasperhe on esimerkkillään edistänyt Grönlannista tuotujen hyljeturkien kauppaa.

Yhteiskunnan huomattavasti subventoimasta hylkeenpyynnistä on kyse nykypäivän Grönlannissa, missä itsehallintoviranomaiset maksavat jokaisesta hylkeennahasta niiden todellista kaupallista arvoa suuremman summan. Grönlannin subventiomalli on ollut pohjoisille inuitiyhteisöille parempi kuin Kanadassa ja Alaskassa harjoitettu, kaupallisesta näkökulmasta lähtenyt hyljetuotteiden kysynnän edistäminen ja tuotekehitystyö, joka paikallisyhteisöjen näkökulmasta ei ole onnistunut.³³

Itämeren maista hylkeiden pyynti on todennäköisintä tulevaisuudessa Suomessa ja Ruotsissa sen takia, että hyljekannat ja -vahingot kalastukselle keskittyvät Itämeren pohjoisosiin ja näissä maissa hylkeet ovat lainsäädännöllisesti yhä riistaeläimiä. Muualla hylkeiden asema on juridisestikin erilainen. Tosin eläinten suojelustatus ei tarkoita aina ehdotonta pyyntikieltoa. Esimerkiksi Britanniassa sikäläinen hylkeiden suojelulaki mahdollistaa metsästyksen erityisluvalla esim. kalastuksen vahinkojen estämiseksi, hyljekantojen hoidon vuoksi ja hylkeiden hyötykäytön takia.

Itämeren hyljelajeilla on erilainen ekologinen strategia ympäristön resurssien käytössä ja kantojen tila vaihtelee. Kaikki Itämeren hyljekannat ovat tällä hetkellä huomattavasti alle ympäristön ns. luonnollisen kantokyvyn eli ne kasvavat, kun metsästys on kiellettyä ja ympäristömyrkkujen

³¹ tarkemmin Kerasote 1993; Anon. 1995b:25–28.

³² aiheesta laajemmin Alaraudanjoki 1997.

³³ tarkemmin Anon. 1995b.

vaikutukset vähentyneet. Useiden muidenkin pohjoisten merien hyljekantojen tila on sama. Esimerkiksi grönlandinhyljekannat ovat kasvaneet metsästyksen vähentymisen jälkeen 1980-luvulta useiden prosenttien vuosivauhtia. Niiden hyötykäyttöä rajoittaa eniten hyljetuotteiden alaiset hinnat Euroopan ja Yhdysvaltojen tuontikieltojen seurauksena.³⁴

Päätöksiä hyljekannan rajoittamisesta tehtäessä on huomioitava, että pelkästään kantojen kasvulukuihin tai arvioituun suuruuteen perustuva pyynnin suunnittelu voi johtaa ylimetsästykseen ja riskeihin (kantojen ollessa yhä suhteellisen pienet). Populaatiobiologinen tietous pyynnin kohteena olevista hyljekannoista tulee olla monipuolista. Riskianalyyysien mukaan Itämeren hylkeiden avointa metsästystä ei voitane vielä lähivuosina sallia kantoja vaarantamatta.³⁵ Eläinlajin lisääntymisnopeuden ollessa hidaskuten hylkeillä (ns. K-strategisteilla) kannan verottaminen saattaa johtaa helposti sen taantumiseen varsinkin, jos metsästys kohdistuu lisääntymisissä oleviin naaraisiin. Muutkin vaikutukset saattavat olla nopeita, jos hyljekanta on jo alttiina esim. taudeille tai ympäristömyrkyille.

Vähälukuista saimaanhyljettä eli -norppaa ei voitane tulevaisuudessakaan kuvitella pyynnin kohteeksi. Sen uhanalaiselle populaatiolle on monia uhkia, joista pienestä kannasta johtuva sisäsiirtoisuus ja mahdollinen aikuisien yksilöiden kuolleisuuden kasvu (jota metsästys nimenomaan lisääsi) ovat pahimpia.³⁶ Nykytilanne alalajin osalta on kääntynyt valoisampaan suuntaan, sillä Saimaan virkistys- ja ammattikalastajien asenne on muuttunut hylkeille suotuisaksi, pyydysvahingot ovat vähäisiä ja kalastuksen ja hylkeiden välit on saatu mm. kalastuksen aika- ja aluerajoituksin entistä toimivammiksi.³⁷ Vaikka norpat syövät esimerkiksi Pihlajavedellä vuosittain noin 50 tonnia kalaa,³⁸ ei niitä koeta enää samalla tavalla kalastajien ja paikallisväestön kilpailijoiksi kuin aikaisemmin.³⁹

Laatokanhylkeen kannan nykytilasta ei ole kovin yksityiskohtaisia tietoja olemassa, mutta myöskään sen metsästykseen ei ole tiettävästi paineita.

Hylkeenpyyntitavat ovat unohtuneet ja perinteet katkenneet lähes kaikkialla muualla Itämerellä paitsi osassa Suomen, Ruotsin ja Tanskan rannikkoja. Tästä aiheutuu käytännön ongelmia, kun kokemusta omaavia pyytäjiä ei ole opastamassa, jos hylkeenpyyntiin palataan. Tilanne on Itämerellä pyyntitradition katkeamisen suhteen samankaltainen kuin Brittein saarilla ja Färsaarilla 1980-luvulla, jonne piti tuoda ulkomailta ammattimaisia hylkeenteurastajia, joka puolestaan aiheutti mediakohun ja kannan rajoitustoimien tyrehtymisen. Pelkän ampumispyynnin (esimerkiksi ns. kalan-

³⁴ Sergeant 1991; Anon. 1995b.

³⁵ tarkemmin Kokko et al 1997.

³⁶ Anon. 1982a; Järvinen & Varvio 1985; Kokko Hanna käsikirj.

³⁷ Jurvelius et al. 1997; Jurvelius & Sihvonen 1997.

³⁸ Jurvelius käsikirj.

³⁹ vrt. Marttinen & Kilkki 1984; kirjoittajan haastattelut Saimaalla v. 1985-87.

pyydysten suojapyyntin) voi oppia suhteellisen helposti, mutta senkin tuloksellisuuden (eläimen välittömän kuolemisen) takaamiseksi tulisi pyyntitilanteet suunnitella etukäteen. Hengenvaarallisten riskien takia jääpyyntin käyttöönotto vaatisi mieluusti asianmukaisen opastuksen ja sen harjoittaminen edellyttäisi kokeneen jäälläliikkujan jatkuvaa läsnäoloa. Passiivisten pyydysten ja hylkeiden verkkopyyntin salliminen on suhteellisen riskitöntä.

Mikäli hylkeenpyynti sallitaan, tulisi sen täyttää hyljekantojen nykytilasta, ns. kestävänsä metsästyksen yhteiskunnallisista ja eettisistä näkökulmista lähtevät periaatteet. Tällaisia voisivat todennäköisesti olla seuraavat vaatimukset:

1. hyljekantaan vaikuttamisen on perustuttava tieteellisesti kestävänsä ja riippumattomaan analyysiin,
2. sääntely ei voi kohdistua uhanalaiseen kantaan vaan tieteellisesti tutkituun ja tunnettuun hyljepopulaatioon tai sen osaan, jotta sääntely tai yksilöiden poisto voi tapahtua ekologisesti kestävästi,
3. sen on tapahduttava eettisesti kestävänsä ja yleisesti hyväksyttävällä tavalla, joka tappaa eläimen nopeasti,
4. hylkeet tai niistä saatavat tuotteet on käytettävä tavalla tai toisella hyväksi, tai tapettuja eläimiä on käytettävä hyödyksi tutkimuksiin,
5. kaikki hylkeiden kuolemat ja tapot tulee ilmoittaa tutkijoiden tai viranomaisten tietoon,
6. hyljekantojen rajoittamispäätökset on julkistettava perusteluineen laajasti ja saatettava julkiseen keskusteluun.

b) Itämeren hyljekannat kehittyvät ilman ihmisen suoraa vaikutusta

Ihmisen epäsuora vaikutus hyljekantoihin jatkuu, vaikka suora vaikuttaminen (metsästyks, kalastus ja liikkuminen kuuttimisalueilla jne.) kielletäisiin. Hylkeiden täydellisen rauhoituksen jatkaminen Itämerellä ja ihmisen suoran vaikuttamisen kieltäminen hylkeisiin olisi lähinnä em. *luontokeskeisen näkemyksen* (3) ja *eläinsuojelun*, eläinten ”oikeuksien” ja ehdottoman vapauden vaatimusten (4a ja 4b) toteuttamista. Ratkaisu merkitsisi mm. nykyisen kaltaisen kalastuksen vähenemistä Itämerellä, sillä kasvavat hyljevahingot tekisivät kalastuksesta yhä kannattamattomampaa. Ratkaisu olisi siten erityisesti *kalastus-* ja *elinkeinopoliittinen*.

Tällöin on odotettavissa, että hyljekannat kasvavat nykyisestä ehkä monikymmenkertaisiksi, sillä saalistajien puuttuessa vasta muut ympäristön kantokyvyn tekijät tulisivat merkittäviksi hyljekantojen kasvua rajoitaviksi.⁴⁰ Tällaisia olisivat Itämerellä todennäköisesti ravintovarot, kuutti-

⁴⁰ vrt. esim. Lett et al. 1981.

misalueiden suotuisuus ja tarttuvat taudit. Kuitenkin jo alhaisemmissa hyljetiheyksissä – hyljelajista riippuen – saattaisi kantojen kokoa rajoittavia, osin ihmisperäisiäkin vaikutuksia ilmetä, mistä on kokemuksia muualta.

Ihminen on saaste- ja ravinnekuormituksellaan edelleen Itämeren suurin ekosysteemin muuttaja ja kalavarojen suurin käyttäjä. Kalastus vähentää kalakantoja ja vaikuttaa näin hylkeiden käytettävissä oleviin ravintovaroihin ja hyvinvointiin. Hyljekannan tiheydestä (koosta) riippuvainen kuolevuuden lisäys saattaisi johtua Itämerelläkin ihmisen ylikalastuksen aiheuttamasta elinympäristön kantokyvyn alenemisesta (kalavarojen niukuudesta). Tämä onkin todennäköinen, ihmisen epäsuora vaikutus hylkeisiin, jos hyljekannat kasvavat ilman rajoitteita. Myös kalanpyydyksiin kuolleet yksilöt muodostavat usein merkittävämmän kuolleisuustekijän kuin hylkeiden pyynti.⁴¹

Ympäristömyrkyt ja muut ekosysteemille haitalliset aineet jatkavat kiertokulkua Itämeren ravintoverkossa, ja näiden osuus hylkeiden kuolemiin tai vaikutus eläinten terveyteen on yhä epäselvä.⁴² Ihmisen liikkuminen rannoilla ja luodoilla vaikuttaa mm. kuuttimis- ja lepäilyluotojen rauhaan, laiva- ja veneliikenne häiritsevät rauhaa niin jääulapoilla kuin kesäisessä saaristossakin. Todennäköisesti merkittävä paikallinen harmaa-hylkeen ja norpan poikasten tuhoaja lienee laivaliikenne osuessaan kuuttimisjäljille: pyytäjien kokemusten mukaan hylkeet säikkyvät jäänsärkijöitä etäältäkin, sillä niiden aiheuttama jyly kantautuu yhtenäisessä jääkentässä kauas.⁴³ Vilkkaasti liikennöidyillä Suomenlahden perukan jääalueilla tämä saattaa olla yksi toistaiseksi tuntemattomaksi jäänyt tekijä Suomenlahden hyljekantojen pienenemiseen. Toistaiseksi Itämerellä ei ole keskusteltu rajoituksista jääliikennöintiin, joita on säädetty Grönlannissa,⁴⁴ ei tosin hylkeiden suojaksi, vaan hylkeenpyynnin häiriöttömän harjoittamisen turvaksi.

Eläkannan tiheys vaikuttaa hyljekantojen populaatiodynamiikkaan., mm. lisääntymisiän aleneminen alhaisissa tiheyksissä on osoitettu. Tällaisilla tekijöillä ei liene kuitenkaan lähivuosina merkittäviä vaikutuksia hyljekantoihin tai niiden tilaan mahdollisia tautiepidemioita lukuunottamatta. Esimerkiksi Brittein saarten harmaa-hyljekannan merkittävin tiheydestä riippuva ja populaatiodynamiikkaan vaikuttava tekijä näyttää olevan kuuttien kuolleisuuden kasvu. Tälläkään ei ole tasaisesti kasvavan, ympäristön kantokyvyn alapuolella olevan hyljekannan tilanteessa käytännön merkitystä, sillä merkittävämpi kannan säätelijä olisi aikuisten kuolleisuus.⁴⁵ Sikäläisissä oloissa (kuten Itämeren eteläosissakin ehkä tulevaisuudessa) harmaa-hylje-

⁴¹ esim. Bonner 1982b:143–147.

⁴² esim. Koistinen et al. 1997.

⁴³ mm. Granlund 1975:72–73; kirjoittajan kokemukset.

⁴⁴ vrt. Hertz 1995:184–186.

⁴⁵ Harwood & Prime 1978:406–410; Bonner 1982b:132–136; Kokko et. al. 1997.

kannan kokoa rajoittaa luonnostaan vasta lisääntymisluotojen tilanahtaus kuuttimisaikana ja ravintovarat. Tilanahtaus puolestaan ei tule rajoittavana tekijänä vastaan Itämeren altaan pohjois- ja keskiosissa, missä jäätä riittää sekä norpan että harmaahylkeen poikimiseen: näissä oloissa ympäristön kantokyky tulee hyljekannoilla vastaan vasta saaliskalakantojen taantumisen kautta.

Jos ympäristön kantokyvyn annetaan säädellä hyljekantojen kokoa Itämerellä, myös hyljekannan tiheydestä johtuvaa kuolleisuuden lisäystä tulisi ennen pitkää ilmenemään. Tällaista olisi odotettavissa sekä harmaa- että kirjohylkeellä Itämeren eteläosissa. Erilaiset eläinkannan tiheydestä riippuvat tautiepidemiat lisäävät kuolevuutta ainakin laumahylkeillä ja siellä, missä kuuttiminen tapahtuu kesäaikaan, jolloin tartuntatautien leviäminen on suotuisinta. Esimerkkinä taudinaiheuttajien voimakkaasta vaikutuksesta hyljekantaan olivat PDV (phocine distemper virus) -viruksen aiheuttamat kirjohylkeen joukkokuolemat v. 1988 Tanskan salmissa ja Euroopan rannikolla, jolloin noin 60 prosettia rannikoiden hylkeistä menehtyi.⁴⁶ Mikäli vielä hylkeet kärsivät ympäristömyrkköjen aiheuttamasta vastustuskyvyn alentumisesta tms. fysiologiseen tilaan vaikuttavasta seikasta, saattaa nopea hyljekannan taantuminen tapahtua myös ilman suoria ihmisen toimia. PVD-virusepidemiakin oli ihmisen välillisesti aiheuttama, kun Jäämeren ylikalastuksesta aiheutunut grönlannihyljevaellus toi kirjohylkeisiin niille kohtalokkaan viruksen.

Hyljekantojen rauhoittamiseen ihmistoiminnalta liittyy hylkeiden suojelualueiden perustaminen. Näitä on ollut Tanskassa 1960-luvulta, Ruotsissa 1970-luvulta ja Saimaalla 1980-luvulta lähtien (mm. rantojensuojeluohjelman muodossa). Suomen ehdotukseen Natura-2000 -suojelualueverkostoksi (1998) on sisällytetty useita harmaahylkeiden suojelualueita (kesäisiä lepäilyluotoja). Vaikka ihmistoiminnalta rauhoitettujen harmaahyljeluotojen tarve on Itämerellä kiistaton, on Suomen suojelualue-ehdotus kuitenkin jälkijättöinen eikä vastaa enää akuuttiin suojelutarpeeseen. Suojelualueet olisivat olleet tarpeellisimmat harmaahyljekannan tila huomioon ottaen 1970-luvulta lähtien, mutta kannan kasvaessa voimakkaasti 2000-luvulla suojelualueiden tarve voidaan myös kyseenalaistaa. Ilmiössä on kyse sosiologisessa tutkimuksessa tutusta *kulttuurin viivästymisestä* (*cultural lag*), joka tässä yhteydessä tarkoittaa yhteiskunnan suojelutoimenpiteiden laa- haamista ympäristön muutosten jäljessä.

Sen sijaan ihmistoimintojen ja hylkeiden esiintymisalueiden eriyttämi- sen kannalta suojelualueet lienevät tulevaisuudessa tarpeellisia: totuttamalla hylkeet omille perinteisille lepäilyluodoilleen, joissa niitä ei ahdistella, voi- daan niiden avovesiajan syönnösaluetta todennäköisesti keskittää näiden

⁴⁶ esim. Heide-Jørgensen et al. 1992:511–514.

luotojen ympäristöön, ja vähentää näin hylkeiden liikkumista ja kalastukselle aiheutuvia tuhoja toisaalla. Tämän suuntaisesta on myös vanhaa kokemusperäistä tietoa Perämeren kalastajilla.⁴⁷

Ihmisen epäsuoria vaikutuksia on huomattavasti edellä mainittuja enemmän. *Ihminen on rakentamalla ja käyttämällä rantoja jo käytännössä karkottanut hylkeet pääosasta Euroopan rannikkoja*. Hylkeet ovat eurooppalaisen valtakulttuurin näkökulmasta ns. marginaalialueiden (syrjäisten, ihmisen kanalta vähemmän tärkeiden rannikoiden) kuriositeetteja. Myös Itämerellä tämä näkyy: ihmistiheydeltään taajalla etelärannikolla ihmisen epäsuora vaikutus ja tahaton häirintä ovat tärkein kirjohyljekannan kasvua sikäläisillä rannoilla rajoittava (käytännössä kuuttimisen estävä) tekijä kuten Pohjanmerenkin rannoilla.⁴⁸ Pahimmin ihminen uhkaa epäsuorilla toimilla Välimeren munkkihyljettä (*Monachus monachus*) ja Havaijin munkkihyljettä (*Monachus schauinslandi*), joiden pienet kannat ovat uhattuina tautiepidemioiden, turismirakentamisen, rannoilla kävelyn ym. tahattoman häirinnän takia.⁴⁹

Hylkeiden ja kalastuksen yhteensovittamisesta

Hylkeiden kalastukselle aiheuttamien vahinkojen totaalinen eliminointi on mahdotonta ilman palaamista 1800-luvun ajatukseen hylkeiden hävittämisestä sukupuuttoon. Tämä *ryöstötalouden filosofia* ei vastaa enää yhteiskunnan arvomaailmaa. Tämän vuoksi ihmisen ja hylkeiden välinen kilpailu ja rinnakkaiselo on ratkaistava toisella tavalla.

Ottaen lähitulevaisuuden skenaarioksi tällä hetkellä todennäköisen kalastuksen ja hylkeiden kasvavan ristiriidan osassa Itämeren ja kalastuksen nimissä jatkuvat vaatimukset hyljekantojen rajoittamiseen, tulee päättäjien eteen ratkaistavaksi keinot vaikuttaa sekä hyljekantoihin että niiden aiheuttamiin tuhoihin. *Toimenpiteet hyljekantojen rajoittamiseksi tulisi olla ekologisesti ja eettisesti kritiikin kestäviä ja taloudellisesti, sosiaalisesti, juridisesti ja kulttuurillisesti sekä mahdollisia että hyväksyttäviä*. Ratkaisut tulisi todennäköisesti tehdä kalastukselle aiheutuvien vahinkojen sietorajan määrittämisellä, kalastusteknisin ja -strategisin keinoin sekä hyljekantoja säädellen.

Hylkeiden kilpailu kalavaroista ei ole enää yleisesti hyväksyttävä peruste hylkeiden vähentämiselle Itämerellä, vaikka se esim. Brittein saarilla on ollut keskeinen peruste harmaahyljekannan rajoittamiseen. Myöskään hyl-

⁴⁷ Stark Antti haast., jonka mukaan ennen lohenkalastajat pitivät pahana, jos joku kävi ampumassa hylkeitä Perämeren pohjukassa kuululla Möylyn hyljekarilla, sillä tällöin hylkeiden todettiin liikkuvan laajemmalla säteellä rannikolla ja tuhoavan pyydyksiä.

⁴⁸ esim. Reijnders et al. 1993.

⁴⁹ mm. Bonner 1982b:154–155.

keiden levittämät loiset eivät ole Itämerellä ongelma kalateollisuudelle. Sen sijaan Norjan, Brittein saarten ja Kanadan rannikoilla näistä loisista aiheutuu merkittävää kalastuksen tuoton alenemista.⁵⁰ Hylkeet nähdään nykyisin osana ekosysteemiä, ja niiden syövä kalamäärä on hyväksyttävä tämän mukaisesti. Sen sijaan hylkeistä kalastusvälineille ja kalastustapah- tumalle aiheutuva vahinko (ja sen hyväksyttävyys) on eri asia niin kauan, kun kalastus on ja pysyy ihmisen yhtenä elinkeinona. Tämä taloudellinen haitta on usein alueellisesti jakautunut ja rasittaa eräitä kalastajia raskaasti.

Kalastukselle aiheutuvien hyljevahinkojen pitäminen kohtuullisella tasolla on yhteiskuntapoliittinen kysymys (kuten maapetoeläinten tai hirvieläinten aiheuttamat vahingot alkutuotannon elinkeinoille tai liikenteelle). *Vahinkojen sietorajan* ratkaisevat asenteet ja arvostukset. Kalastajille kyse on elinkeinon turvaamisesta. Laajemmin kyse on mm. saariston ja rannikon syrjäseutujen pitämisestä elinkelpoisina ja kalastukseen liittyvän kulttuurin säilyttämisestä. Mikäli hyljevahingot katsotaan lähinnä kalastajien siedettäviksi, tämä tietää elinkeinon vaikeutumista tai loppumista, jolloin myös tähän pohjautuva kulttuuri taantuu.

Itämeren hylkeiden ja kalastuksen välisessä ristiriidassa on nähtävissä seuraavat strategiset linjavalinnat toimenpiteiksi:

- a. hyljekantojen säätely mukaan lukien kalastuspaikoille ilmaantuvien hylkeiden eliminointi,
- b. hylkeiden karkottaminen pyydyksiltä ja kalastuspaikoilta eri toimenpiteillä,
- c. hylkeitä kestävien pyydysten käyttöönotto,
- d. kalastusmenetelmien ja -aikojen kehittäminen hyljevahinkojen minimoimiseksi,
- e. hyljevahinkojen taloudellinen korvaaminen kalastajille,
- f. ristiriitaa ei pyritä ratkaisemaan ja näin suositetaan mm. teollista kalan- kasvatusta.

a) Hyljekantojen säätely ja kalastuspaikoille ilmaantuvien hylkeiden eliminointi

Itämerellä hylkeet aiheuttavat eniten vahinkoja kalastukselle Pohjanlahdella, Suomenlahdella ja Ahvenanmaan ympäristössä. Kokeellisessa seurannassa Pohjanlahdella hyljevahinkoja todettiin joka kerta kalastajan kokiessa pyydyksiään.⁵¹ Eräät Merenkurkun ja Perämeren hylkeiden pyyntimene-

⁵⁰ Bonner 1982b:111,118–119,137–141.

⁵¹ mm. Lunneryd & Westerberg 1997; Kaarto 1999.

telmät (*hylkiraudat, kraaselimerta, hyljehäkit, hyljerysät*) ovat osoituksena tämän vuosisataisen ristiriidan ratkaisuyrityksistä.

Koska hyljevahingot ja osa Itämeren hyljekannoista ovat alueellisia, tulisi hyljekantojen säätely olla mahdollista myös alueellisesti. Esimerkiksi Pohjanlahti ja Perämeri muodostavat kohtuullisen selkeän Itämeren osa-alueen, ja sen harmaahyljekanta näyttää satelliittiseurantojen mukaan muodostavan osittain erillisen, Suomenlahden ja Itämeren pääaltaan kannasta erottuvan kokonaisuuden. Kun harmaahylkeiden kesäiset oleskeluluodot näyttävät olevan myös varsin perinteisiä ja niiden ympäristöön (noin 50 km säteelle) keskittyy myös hylkeiden liikkuminen ja syönnösalueet, mahdollistanee tämä jopa paikallistason kannansäätelyn ja suojelupolitiikan.⁵²

Hylkeiden eliminointi pyydyksiltä haulikolla tms. heikkotehoisella tai haavoittumisia aiheuttavalla ampumistekniikalla ei ole nykyisten eettisten metsästys- ja eläinsuojelukäsitysten mukaista. Tämän sijaan on kokeiltu kesästä 1997 lähtien Suomessa ja Ruotsissa yksittäisten harmaahylkeiden ampumista: kokemukset tämän vaikutuksista ovat vielä epäselvät.⁵³ Suomessa tämä yksittäisten harmaahylkeiden ampuminen pyydysten läheisyydestä on ollut sidottu hylkeen metsästyslain mukaisiin pyyntiaikoihin (1.9–15.10 ja 16.4.–31.5). Näitä aikoja on pidettävä kalastuksen näkökulmasta väärinä: vahingot ovat esim. Perämerellä kalastajien mukaan suurimmillaan kesäkesällä lohen, siian ja silakan kalastuksen aikaan, toissijaisesti vasta syksyllä siian verkkopyynnin yhteydessä.⁵⁴ Kalastajien mukaan pyydyksiä ”ruokailutarjottiminaan” pitävät hylkeet tulisi poistaa pyydyksiltä heti tavattaessa eikä esimerkiksi yleiseen metsästyskauteen liittyvänä jahtina. *Tärkein kalastuskausi, hyljevahingot ja toisaalta perinteinen hylkeen metsästyskausi eivät ajallisesti ole samoja, mikä aiheuttaa ristiriitaa.*

Vaikka yksittäisten hylkeiden ampumispyynnin vaikutus hylkeiden aiheuttamien kalastusvahinkojen torjunnassa on yhä tieteellisesti epäselvä, hylkeenpyytäjien ja kalastajien kokemusten perusteella tällainen pyynti laajamittaisena vaikutti aikanaan hylkeiden käyttäytymiseen merkittävästi. Hylkeet olivat ampumispyynnin aikakaudella säikkyjä ihmisille ja kalastusveneille verrattuna viime vuosiin. Tämän takia mittavan, mutta kontrolloidun hylkeenpyynnin aloittaminen saa nykyisin kalastajien kannatuksen.⁵⁵ Hylkeiden aikaisempi arkuus perustui epäilemättä niiden tunnettuun oppivaisuuteen.⁵⁶

⁵² tarkemmin Sjöberg 1999:15–19,23–25.

⁵³ Bjurholm 1997 ja Helle E. käsikirj. (1997). Suomessa toteutettu 1.9.–15.10.1997 harmaahylkeen poistokokeilu epäonnistui, mutta Ruotsissa kesällä tehty onnistui osittain, mutta tulokset ovat keskeneräisiä.

⁵⁴ esim. Tuikkala Alpo haast.; Hepola Antti ja Paavo haast.

⁵⁵ esim. Karlsson 1996:33; Kaarto 1999; useat kalastajien haastattelut.

⁵⁶ vrt. Sjöberg 1999:17.

Aikaisemmin Pohjanlahdella ja Brittein saarilla yleinen myrkkysyöttien (strykniini) käyttö oli suhteellisen tehokas keino kiinteille pyydyksille tulevien harmaahylkeiden eliminoimisessa. Tätä tapaa ei voitane myrkkysyötin muulle luonnolle aiheutuvan vaaran ja eettisten syiden takia enää ottaa käyttöön.

Atlantilla on ajoittain käytetty vakituista, aseistettua hyljevahtia (metsästäjää) pyydyspaikoilla jokisuiden läheisyydessä.⁵⁷ Tämä ei ole kuitenkaan ratkaisu Itämeren kalastusolosuhteissa. Pyydysten vartioiminen nostaa huomattavasti kalastuksen työmäärää ja pyyntiponnistusta, minkä takia ratkaisua ei ole taloudellisesti realistinen.

b) Hylkeiden karkottaminen pyydyksiltä

Hylkeiden karkottaminen pyydyksiltä ilman niiden tappamista on osoittautunut vaikeaksi. Mm. ääni- ja räjähderekarkotteiden käyttöönotto ja testaaminen kalanpyydyksillä Itämerellä on todennäköisesti turhaa. Ruotsissa on meneillään tämänsuuntaisia kokeiluja, mutta näistä ole käytäntöön sovellettavia ratkaisuja tiedossa.⁵⁸ Karkotteet ovatkin testeissä kääntyneet ”houkuttimiksi”: älykkäinä eläiminä hylkeet oppivat nopeasti pitämään esim. kalanpyydykseen kytkettyä karkoteääntä pikemminkin ruokakellon äänenä!⁵⁹

Sen sijaan kemialliset hajukarkotteet, jotka eivät vaikuttaisi kalanpyydysten ottavuuteen, voisivat olla kehittykelpoisia. Tämäntapainen karkote oli aikoinaan Perämerellä käytetty öljyisen kankaan (*petroolitrasselin*) poltto isorysien läheisyydessä. Vastaavia ei ole toistaiseksi testattu kontrolloidusti.

c) Hylkeitä kestävien pyydysten käyttöönotto

Jo 1950-luvulla Atlantilta saatujen kokemusten mukaan kestäviin keinokuitupyydyksiin siirtyminen ei ratkaise hyljevahinkoja, mutta ne voivat pienentää niitä oleellisesti. Ruotsissa on meneillään kokeita hylkeitä kestävien pyydysten käyttöönottamiseksi. Näistä ns. *dynema*-kuitupyydykset vaikuttavat melko lupaavilta: ne kestävät hyvin harmaahylkeenkin, mutta ne eivät sinällään estä hylkeitä syömästä pyydyksistä kaloja.⁶⁰

Myös mekaanisia ”kaltereita” rysän nielussa on kokeiltu. Useasti suositeltu kiinteiden lohenpyydysten suuaukon pienentäminen niin, ettei hylje

⁵⁷ mm. Bonner 1982b:110–111,120. Kokemuksia vastaavasta on myös Kemijokisuulta 1900-luvun alusta.

⁵⁸ Westerberg & Stenström 1997; Lunneryd & Westerberg 1997; Lehtonen 1999 ja suull. ilm.

⁵⁹ esim. Bonner 1982b:120–121; Anderson & Hawkins 1978.

⁶⁰ Westerberg & Stenström 1997; Lunneryd & Westerberg 1997; Lehtonen 1999.

mahdu sisään, on lähes käyttökeltvoton idea. Näin pienestä (alle 20 cm) suuaukosta eivät myöskään lohjet mene pyydykseen, mikä on vahvistettu tutkimuksin: aukon tulee olla lohelle mahdollisimman suuri ja ”valoisa.”⁶¹

Yhtään riittävän käyttökelpoista, kalastuskäytössä yleistynyttä ”hylje-varmaa” pyydystä ei vielä ole. Jos niitä kehitetään, näitä pyydyksiä tulisi ottaa käyttöön. Yhteiskunta voisi myös tukea tätä esim. kehittämistä- tai investointiavustuksina, sillä jo nykyisten kokeiluasteen pyydysten ongelmana on mm. korkeampi hinta, huonompi kalastettavuus ja vaikeampi käsiteltävyys.

d) Kalastusmenetelmien ja -aikojen kehittäminen hyljevahinkojen minimoimiseksi

Tiedot pyydysvahingoista ilmensivät jo sata vuotta sitten kiinteiden lohi-, siika- ja silakkarysien (*isorysät*), -verkkojen (*mukkaverkot*) ja verkkokarsinoiden (*katiskot*) haavoittuvuutta hylkeiden saaliskohteena, toisaalta myös arvokkuutta kalastajille. Näitä pyydyksiä käytettiin lähinnä Perämerellä. Koska Perämerellä aktiivinen kalastuskausi on lohien ja siian vaelluksesta sekä jääoloista johtuen paljon lyhyempi kuin muualla Itämerellä, hyljevahingot aiheuttivat tuntuja menetyksiä kalastajille. Tätä ei voinut kompensoida lisäämällä myöhempää kalastuspanostusta. Muualla perinteiset kiinteät, isokokoiset pyydykset olivat harvinaisempia tai kalastus perustui lähinnä yksinkertaisempaan ”heittoverkkojen” käyttöön tai pitkäsiimapyyntiin. Viimeksi mainituista hylkeet saivat yleensä kalat pois ilman pyydysten vahingoittumista. Johtuen rannikon mataluudesta Perämerellä käytetään yhä kiinteitä kalarysiä ja -loukkuja eikä sikäläisissä oloissa voida juurikaan harjoittaa muualla yleistynyttä ajoverkko- tai troolipyyntiä.

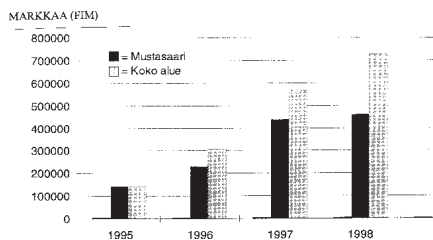
Esitys, että Itämeren kalastuksessa tulisi siirtyä hyljevahingoille alttiiden kiinteiden rannikkopyydysten (*isorysien, lohiloukkujen*) pidosta enemmän *ajoverkkokalastukseen*, on vastoin kalastuksen säätelyn yleistä kansainvälistä suuntausta. Pääomavaltaisen ajoverkkopyynnin muut, kalakannoille kielteiset vaikutukset puoltaisivat päinvastoin siirtymistä helposti kontrolloitavien, taloudellisten kiinteiden rannikkopyydysten käyttöön.⁶² Näin ollen Itämeren kalastuksen painopisteen siirtäminen avomeri- ja rannikkokalastuksen välillä ei ole helppoa ja keskusteltaessa tästä kalastuksen strategisesta suuntaamisesta hyljevahinkojen välttäminen ei ole oleellisia kysymyksiä.

Hyljeongelman ratkaisuksi on ehdotettu mm. lohienkalastuksessa paluuta ns. *mukka-* eli *pesäverkkoihin*, norjalaisen *pyörrenuotan* (*snurrevad*) käyttöä, *vuorottelukalastusta* (rysät ja aitaverkot nostettaisiin ylös määrä-

⁶¹ Bonner 1982b:109; useat kalastajien haastattelut.

⁶² esim. Ylimaunu 1995; Pulliainen & Pietilä 1997:60–68.

Kuva 98. Hylkeiden aiheuttamat pyydysvahingot v. 1995–98 Merenkurkussa ja yksinomaan Mustasaaren kunnan vesialueilla (lähde: Österbottens Fiskeriförsäkringsförening ja Kaarto 1999). Tiedot vuoden 1999 tilanteesta ennakoivat vähintään edellisvuoden tasoisia vahinkoja.

päiviksi), pohjapyyntirysien kehittelyä tai siirtymistä ammattimaiseen uisteluun Itämerellä.⁶³ Mistään näistä ideoista ei ole sovellettavaa tutkimustietoa tarpeeksi, eivätkä ne vaikuta kovin uskottavilta, ainakaan kokonaisratkaisuksi.

Kuitenkin hylkeitä kestävien pyydysten käyttöönotto ja kalastusmenetelmien muuttaminen tulevaisuudessa niin, että hylkeet pääsevät aiheuttamaan mahdollisimman vähän vahinkoja kalastukselle, ovat pitkällä aikavälillä tavoiteltava ratkaisu kalastuksen ja hylkeiden väliseen ristiriitaan Itämerellä. Tällä hetkellä toimivia ratkaisuja ei ole käytössä tai mahdolliset tekniikat ovat yksittäisiä kokeiluja. Näiden kehittäminen ja käyttöönotto ovat myös yhteiskunnallisia, taloudellisia ja poliittisia kysymyksiä. Pyyntimenetelmien muuttaminen toisiksi ei ole yksinkertaista. Tietyillä kalastustavoilla, kuten rannikon rysäpyynnillä, voi olla myös kulttuuriarvoja, mitä kalastuksen sääntelyssä ei yleensä oteta huomioon.⁶⁴

e) Hyljevahinkojen taloudellinen korvaaminen kalastajille

Hyljevahinkojen taloudellisesta korvaamisesta on Itämerellä osin luovuttu. Suomessa tällä hetkellä vahinkoja korvataan pyydysten rikkoutumisesta vapaaehtoisen kalastusvälinevakuutuksen kautta. Se ei kata kuitenkaan saaliin menetyksiä, jotka olivat 1990-luvun lopulla runsashylkeisillä alueilla arviolta 10 000 – 50 000 markkaa kalastajaa kohti. Hylkeiden aiheuttamat vahingot kalastusvälineille olivat Suomen rannikoilla yli 1,5 miljoonaa mk (yli 250 000 euroa). Paikallisesti vahingot ovat keskittyneitä: esim. vuonna 1998 pelkästään Mustasaaren kunnan alueella vahingot olivat 458 200 mk. Ammattikalastajilla on omavastuuosuus vakuutuksissaan.⁶⁵

Ammattikalastajat eivät halua pelkästään korvauksia hyljevahingoista. He näkevät mm. kontrolloidun, mutta laajamittaisen hylkeenpyynnin aloittamisen ja kalastustapojen ja -aikojen muuttamisen ensisijaisiksi keinoiksi,

⁶³ esim. Lehtonen 1999.

⁶⁴ mm. Ylimaunu 1995:41–42.

⁶⁵ Kaarto 1999:51.

sillä korvausten kohdentaminen, vahinkojen tilastointi ja raportointi on ongelmallista. Lisäksi omavastuuosuudet, hyljevahinkojen sattuessa menetetty pyyntipäivät ja pyydyksistä syödyt saaliskalat vähentävät kalastajien tuloa joka tapauksessa, vaikka korvausjärjestelmää täydennettäisiinkin. Korvausjärjestelmän kehittäminen nähtäneen myös jatkossa vain osaratkaisuna ongelmiin, mutta sellaisena se on yhteiskunnallinen välttämättömyys elinkeinonharjoittajien tasapuolisen kohtelun kannalta (vrt. esim. maapeitojen aiheuttamien vahinkojen tai metsien hirvivahinkojen korvaaminen).

Tulevaisuudessa korvausjärjestelmää voidaan kehittää myös muista lähtökohdista. Se voisi perustua myös maapetonisäkkäiden aiheuttamien vahinkojen korvausjärjestelmään. Petoeläinten määrään perustuva korvaus alueen elinkeinon harjoittajalle (esim. nykyinen kotkien porotaloudelle aiheuttamien vahinkojen korvausjärjestelmä) tuskin tulee kyseeseen paikallisten hyljekantojen määrittämisvaikeuksien takia.

f) Hylkeiden ja kalastuksen ristiriidan ratkaisematta jättäminen

Mikäli ratkaisuja kalastuksen hyljevahinkojen suhteen ei tehdä, suositetaan teollista kalankasvatusta, nykyisin erityisesti norjalaisen merilohen kassikasvatusta ja kalaelintarvikkeiden tuontia ulkomailta. Tämä tarkoittaa Itämerellä perinteisen kalastusammatin vaikeuttamista. Se on luonnollisesti eräs vaihtoehto järjestää ihmisen hyljesuhde Itämerellä. Tällöin tulisi kuitenkin arvottaa myös teollisesti kasvatetun kalan ja perinteisesti kalastetun kalan tuotantoetiikkaa, jossa taustatietona tulisi olla mm. tuotantotapojen ympäristövaikutusselvitykset. Pohjimmiltaan kyse on siis ihmisen tarvitsemien eläinproteiinien tuottamisen etiikasta, johon ihminen-hylje -suhde kuuluu yhtenä osana.

Mikäli hylkeiden ja kalastuksen välistä ristiriitaa ei ratkaista, muualta maailmasta saatujen kokemusten⁶⁶ mukaan on pelättävissä, että kalastajat tai muut hyljevahinkoihin kyllästyneet voivat jopa ryhtyä laittomaan hylkeiden tappamiseen. Tilanne olisi samankaltainen kuin ennen Saimaalla: huolimatta saimaanhylkeen virallisesta rauhoittamisesta (v. 1955) hylkeitä tapettiin yleisesti 1970-luvulle saakka.

Jos hylkeet rauhoitetaan pysyvästi ja tietoisesti niin, että kalastusvahinkojen ratkaisuun ei kiinnitetä huomiota, on tietää tämä kalastuselinkeino huomattavaa vaikeuttamista. Ennakoitavissa on kalastuksen syrjäytyminen sivuelinkeinoksi ja harrastukseksi Suomessa, ja lähinnä teollisen kalankasvatuksen tuotteiden tuonnin lisääntyminen Atlantin rannikoilta.

---

⁶⁶ mm. Shaughnessy 1976.

Hyljeturismi

Hylkeiden käyttö turistinähtävyytenä on uutta Itämerellä verrattuna muuhun maailmaan. Esimerkiksi turistien säännölliset lentokone- ja laivakuljetukset grönlandinhylkeen kuuttimisjälle Kanadan itärannikolla alkoivat 1960-luvulla, helikopterikuljetukset vuonna 1974. Sikäläinen hyljeturismi työllistää sesonkiaikana oppaita, mutta erityisesti majoitus- ja palveluyrittäjiä.⁶⁷

Veneistä tapahtuvasta harmaahylkeiden katselusta ja turistimatkojen järjestämisestä hylkeiden lepäilyluotojen läheisyyteen on kokemuksia mm. Brittein saarilta.⁶⁸ Sekä ne että omat kokemukseni Perämereltä viittaavat siihen, että harmaahyljeluodoille säännöllisesti tehty, varovaisuutta ja rauhallista käyttäytymistä edellyttävät veneretket eivät häiritse hylkeiden päivärytmiä ja elämää: hylkeet eivät välttämättä edes vaivaudu veteen saakka, vaan näyttävät oppivan tunnistamaan tällaisen ”vaarattoman” veneen (ehkä moottorin äänestä).

Hyljeturismi on Itämerellä vasta kokeiluasteella. Esim. Ruotsin Selkämeren rannikolla ja Ahvenanmaalla venekuljetuksia järjestetään harmaahyljeluodoille. Erityisesti tällaisen kehittämiseen on kiinnostusta Ruotsissa. Ruotsin länsirannikolla hyljesafareita on järjestetty turisteille jo 1970-luvulta lähtien.⁶⁹ Hyljeturismi ei sinänsä voine muodostua kokopäiväiseksi tai ympärivuotiseksi toimeentuloksi Itämerellä, mutta sivuelinkeinona ja paikallisena matkailupalvelujen täydentäjänä siitä voi muodostua tärkeä. Tämän takia hyljeturismi (myös hylkeenpyyntikulttuurin esittely) on vakavasti otettava lähivuosien toiminto Itämerellä ja sen ohjailuun ja mahdollisiin ristiriitoihin mm. suojelu- ja hyljekantojen rajoittamistavoitteiden kanssa on reagoitava ajoissa. Hyljeturismi on mm. ajallisesti erotettava mahdollisesta hylkeiden pyynnistä samoilla alueilla.

Hylkeenpyynnin mahdolliset toteuttajat

Mahdollinen hylkeenpyynti ja hyljekantojen rajoitustoimet voidaan periaatteessa toteuttaa kahdella tavalla, jotka eivät ole toisiaan poissulkevia: 1) *viranomaisten toimenpiteenä* tai 2) vanhaan tapaan ja pohjoismaiseen käytäntöön soveltuvalla *metsästysoikeuden antamisella paikalliselle väestölle* (kalastajille/metsästäjille). Näiden lisäksi tulee määriteltäväksi kysymys ns. *turisti-metsästyksestä*, mikäli laajempaan hylkeenpyyntiin palataan.

⁶⁷ Sergeant 1991:133.

⁶⁸ mm. Bonner 1982b:154–155.

⁶⁹ esim. Larsson 1978; Väster- ja Norrbottenin rannikoturismihankkeet 2000-luvulle; Suunnittelukeskus Oy:n Kemijokisuun kalastuskeskus -matkailusuunnitelma (julkaisematon, 1997).

Ensimmäisestä vaihtoehdosta on kokemuksia erityisesti Brittein saarilta ja Kanadasta. Se on ollut tehokas ja tarkoituksenmukainen nimenomaan harmaahylkeen poikimispaikoille tehdyissä kannan rajoitustoimissa, joilla on massateurastuksen luonne.⁷⁰ Tapa on kuitenkin kyseenalainen Itämeren olosuhteissa, vieras pohjoismaiselle metsästyskulttuurille ja kallis verrattuna perinteiseen erä- tai kalastustoimintaan yhdistettyyn hylkeenpyyntiin. Viranomaistoiminta saaristossa ja merellä aiheuttaa mm. suuret sivukulut verrattuna harrastuspohjaiseen, vapaaehtoiseen toimintaan.

Eräänä viranomaisjohtoisena hylkeiden kannanrajoittamisena voisi olla palaaminen osaksi palkkioluonteiseen metsästyksen eli suoritteista maksettavaan korvaukseen lisensoiduille metsästäjille. Pelkästään viranomais-toimin tehty metsästyks on vierasta pohjoismaiselle metsästyskulttuurille eikä tällainen toiminta ylläpidä perinteisiä tai Pohjoismaissa yleisesti tunnettuja pyyntikulttuurin arvoja tai intressejä.

Mahdollisen turistimetsästyksen salliminen jakaisi mielipiteitä kuten maariistaeläintenkin kyseessä ollessa. Ns. turistimetsästäjät olisivat todennäköisesti valmiita maksamaan hylkeenpyynnistä elämyksenä riippumatta siitä, saadaanko saalista vai ei. Ohjattu ”hyljesafari” metsästäjille voisi olla tiettyjen saaristo- ja rannikkoalueiden kannalta taloudellisesti ja yhteiskunnallisesti paljon merkittävämpi kuin hylkeenpyyntioikeus paikalliselle väestölle. Aluetalouden ja rannikkoseudun väestön kannalta ei olekaan mieltä siinä, että hylkeenpyynti rajoitettaisiin koskemaan vain paikallisia ihmisiä, jos siihen ylipäättään annetaan mahdollisuus. Mm. kokemukset mursunpyynnin säätelystä Alaskasta⁷¹ tukevat tällaista näkemystä.

Eläimen, eläin- tai luonnonsuojelun kannalta metsästäjän taustalla ei ole merkitystä. Kysymys on lähinnä paikallistalouteen liittyvä. Nykyinen suurten maaeläinten turistimetsästyks Pohjoismaissa on sujunut käytännössä ongelmitta ja se tapahtuu säännellysti ja kestävästi. Suurin kritiikki turistikimetsästyks kohtaan on kohdistunut sekä Suomessa että Ruotsissa valtiolliseen maanomistajaan, joka on väitteiden mukaan myynyt tai kiintiöinyt liikaa pienriistan metsästyslupia tietyille alueille.⁷² Onkin tärkeää, että mahdollinen hylkeiden turistimetsästyks tapahtuisi tarkan valvotusti ja kiintiöidysti kuten nykyinen suurten maariistaeläinten tai petoeläintenkin metsästyks.

Yhteiskunnalle edullisinta olisi, että kalastajat, metsästäjät ja rannikkoväestö hoitavat suhteensa hylkeisiin ja hyljekannan rajoittamisen mahdollisimman pitkälle omin kustannuksin ja vapaaehtoisesti. Näin hylkeenpyynti jatkuisi osana pyynti- ja kalastuskulttuuria, ja se olisi osa saaristo- ja rannikkoalueiden ympäristönhoitoa. Tämä toteuttaisi myös perinteistä pohjoismaista pyynti-

⁷⁰ tarkemmin Bonner 1982b:122–141.

⁷¹ Busch 1985:220.

⁷² esim. lehdistökeskustelu syksyinä 1996–1999 Pohjois-Ruotsin ja Suomen lehdistössä.

kulttuuria ja ihmisen hyljesuhdetta. Potentiaalisena ongelmana tässä toteutustavassa voi olla hylkeenpyynnin kontrolloimattomuus, mikäli ohjeistusta, raportointivelvollisuutta tai luvanvaraisuutta ei jostakin syystä saada toimitaan.

Hylkeenpyynnin mahdolliset tekniikat

Hylkeenpyynnin mahdollisilta tulevaisuuden tekniikoilta edellytetään yhteiskunnan eettisten ja muiden normien täyttämistä. Näitä voidaan nykypäivän näkökulmasta vajavaisesti ennakoida, mutta mahdollinen keinovalikoima ei todennäköisesti tule olemaan kovin laaja. Tähän viittaavat jo pyyntimenetelmien karsiutuminen 1900-luvulla taloudellisten ja eettisten vaatimusten takia.

Hylkeiden pääpyyntitapana tulee säilymään kivääripyynti. Kiväärillä voidaan taata melko varmasti eläimen silmänräpäyksellinen kuolema ja pyynti voidaan tehdä tarvittaessa valikoidusti ja kontrolloiduissa oloissa. Kiväärimetsästyksen erilaisia tapoja ja tekniikoita on useita. Lähes kaikki Itämeren perinteiset hylkeiden pyssypyynnin muodot voivat tulla kyseeseen sallittuina metsästystapoina tulevaisuudessakin. Tällaisia tekniikoita tai metsästystapoja ovat (perinteisiä metsästystermejä käyttäen) ainakin

- *Hylkeensoutu (sälrodd)*
- *Hylkeen vahtiminen ja ampumasuojan (paahus, sälskjul) käyttö*
- *Hylkeen talvinen ja keväinen ampumispyynti (eri jääpyynnin tekniikat)*
- *Kalastuksen suojapyynti (lähinnä ns. vahtimispyynnin muotona)*
- *Hylkeen uteliaisuuden hyväksikäyttö ja erilaiset houkuttelutekniikat*

Sen sijaan nykyisten eettisten käsitysten mukaan esimerkiksi yöllä tapahtuvaa ampumispyyntiä ei ole asiallista sallia (vrt. *norpan ampumispyynti öisin*). Myös nykyisin Grönlannissa yleisimmäksi avovesiajan hylkeenpyyntitavaksi noussut *hylkeenajo veneellä ja ampuminen* on Itämerelle (Tanskan ja Gotlannin vesialueita lukuun ottamatta) vieras pyyntimuoto, ja se on myös eettisesti arveluttava: liikkuvasta veneestä ampuminen aiheuttaa usein vain haavoittumisia.

Perinteinen ns. *hylkeensoutu (sälrodd)* on periaatteessa edelleen käyttökelpoinen pyyntitapa, mikäli siinä itse ampuminen tapahtuu vakaalta tuelta eikä liikkuvasta veneestä. Suositeltavimpia, mutta eniten harrastuneisuutta ja aikaa vaativia pyyntimuotoja ovat ns. *vahtimispyynti* ampumasuojasta (myös *kalanyöydysten suojapyyntinä*) ja talviset *jääpyyntitekniikat*, joita on useita. Näissä pyyntitavoissa eläimen todennäköisyys saada välittömästi tappava osuma on kohtuullisella todennäköisyydellä varmistettavissa. Kalas-

tuksen suojapyynti ei useinkaan onnistu ns. *vahtimisena*, mutta tällöinkin tulisi ampumiselle määritellä hyväksyttävät olosuhteet, jotta pelkät haavoittumiset minimoitaisiin.

Jääpyyntitekniikoihin ja *hylkeensoutuun* voi liittyä useiden *hiivintä-* ja *naamioitumisvälineiden* sekä hylkeiden *houkuttelu-* ja *hämäämistekniikoiden* käyttöä, joita on perinteisestikin käytetty (ks. ao. tekniikat; jääpyyntitekniikoilla ei tässä tarkoiteta norpan *avantopyyntejä*).

Metsästyksen yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen hyväksyntään vaikuttaa pyynnin onnistuminen ja tavoitteiden saavuttaminen. Tämän takia mm. pyyntitekniikoiden onnistumiseen liittyvät tekijät tulisi etukäteen harkita ja määritellä, jotta epäonnistumisilta vältyttäisiin. Koska kokemuseräinen tieto hylkeiden pyynnistä on melko harvalukuisen joukon hallussa, tulisi esimerkiksi koulutuksella varmistaa erikoisimpien pyyntitilanteiden hallinta.

Pyynnin onnistumiseen ja tavoitteiden saavuttamiseen liittyy oikea ajoitus. Esimerkiksi jos hylkeiden keväinen jääpyynti sallitaan, tulee pyynnin ajoittaminen olla sopusoinnussa eläinten keväisen esiintymisen ja pyydetävyyden kanssa. Tästä on vanha kokemuseräinen tieto hyödynnettävissä. Tällöin on huomioitava, että sekä norpan että harmaahylkeen jälle nouseminen on riippuvainen säästä ja lämpötilasta. Nykyinen suomalainen lajien pyyntiaika huhtikuun alusta (1.4.) lähtien vastaa sekä Suomen- että Pohjanlahden vanhoja jääpyyntiaikoja. Suomenlahdella tosin usein keväisen pyynnin aloitusajat näyttäivät olleen noin viikon verran varhaisempia kuin Pohjanlahdella. Suurin ero on ollut kuitenkin jääpyyntikauden loppumisessa: ennen Perämerellä se saattoi loppua vasta juhannusviikolla, kun se Suomenlahdella päättyi jo huhtikuun aikana. Tätä eroavaisuutta tulisi myös kevätmetsästyksen loppumisaikaa määritettäessä harkita.

Avovesiajan ampumispyynnin (*hylkeensoutu, vahtiminen ampumasuojissa, kalastuksen suojapyynti*) sallimisen suurin merkitys olisi todennäköisesti siinä, että sen kautta osa hylkeistä oppisi ehkä varomaan ihmisten läheisyyttä. Hyljekannan pitämiseen tietyllä tasolla sen sijaan talvikauden pyyntitavat sekä harmaahylkeen osalta kesäkaudella suoraan hyljeluodoille tehty, vanhoihin yksilöihin kohdistuneet tappopynnit olisivat todennäköisesti tehokkaimpia. Jos tavoitteena olisi vain hyljekannan koon rajoittaminen, pyynnin kohteena tulisi olla erityisesti aikuiset yksilöt, kuuttiaikaan myös poikaset.

Ampumispyynnin sallimisessa tulisi ottaa huomioon se, että touko-elokuussa hylkeen rasvakerrokset on ohuimmillaan eikä ammuttu hylje kellu vaan uppoaa hetkessä. Tuona aikana myös muualla pohjoisilla merillä ampumispyynnin uppoamishävikki on suurta, jopa 40–70 prosenttia ammutuista hylkeistä.⁷³ Harmaahyljettä on kevättalvesta syksyyn mahdotonta saa-

⁷³ Smith 1973:123; Sergeant 1991:94.

da kellumaan ammuttuna 10 sekuntia enempää laukauksen jälkeen.⁷⁴ Syys-talvella tämä saattaa onnistua hetkistä pitempään rasvakerroksen ollessa paksuimmillaan ja jos eläimen keuhkoihin on jäänyt paljon ilmaa.⁷⁵

Avovesiajan ampumispyyntiin tulisi määrätä pakollisiksi hyljenaara, vene ja merkkiankkurit kohoineen (uppoamispaikan merkintää varten) riittävän tehokkaan asean ja luodin lisäksi. Säädöksissä tulisi olla määräys tappaa hylje mahdollisimman tarkoituksenmukaisella tavalla: ampuma-aseina tulisi sallia esim. vain kiväärit kaliiberiltaan vähintään 5,6 mm ja luoteina vain ns. räjähtävät kuulat, kuten Norjassakin.⁷⁶ Muilla aseilla hylkeiden metsästäminen tulisi olla kiellettyä. Hylkeiden tapaamisesta kuolleena kalanpyydyksistä kuten muistakin saalishylkeistä tulisi olla raportointivelvollisuus viranomaiselle.

Päätös hylkeiden ampumispyynnin sallimisesta avovesiaikaan sisältää käytännössä aina tietyn uppoamishävikin hyväksymisen. Jos ampumispyynnin tavoitteena on yksinomaan kalastukselle aiheutuvien vahinkojen pitäminen kohtuullisina ja eliminoida pyydyksille vahinkoa aiheuttavat hyljeyksilöt, suuri uppoamishävikki on odotettavissa vuodenajasta riippumatta. Koska harmaahylkeen aiheuttamat vahingot kalastukselle keskittyvät joko alku- ja keskikesään (Pohjanlahdella lohen- ja silakankalastuksen sesonkiin) ja toisaalta syksyyn (siaan ja taimenen kalastukseen), tulisi kalanpyydysten suojauspyynti toteuttaa todennäköisesti näinä aikoina – eikä esimerkiksi lajin Suomessa voimassa olevana virallisena metsästysaikana.

Mahdollinen norpan avovesiajan ampumispyynti tulisi ajoittaa ”ikimuis-toiseen” norpan syysmetsästyksen aikaan eli noin syyskuun puolivälistä joulukuun puoliväliin. Tänä aikana norppa kelluu ammuttunakin kohtuul-lisen hyvin ja uppoamishävikki muodostuu pieneksi.

Mikäli harmaahylkeen pyynnin tavoite tulevaisuudessa olisi vain kannan kasvun rajoittaminen, hylkeiden pyynti ikivanhoilla *nuija-*, *ylläkkö-* ja *verk-kopyyntitekniikoilla* olisi teoriassa myös mahdollista. Nämä ovat kuitenkin nykypäivää ajatellen usein liiaksi aikaa ja vaivaa vaativia eivätkä valikoivia, minkä takia niiden salliminen on lähinnä teoreettista, ehkä lukuun otta-matta harmaahylkeen kuutti- ja kesäajan pyyntitapoja. Nykyaikana harmaa-hylkeiden tutkimukselle vanhojen ylläkkö-verkkotekniikoiden kokeilu voisi tuoda uusia mahdollisuuksia (lähinnä ns. raketiverkon käyttö, josta on kokemuksia muualta maailmasta merinisäkkäiden pyynnistä).

Samoin *passiivisten verkkopyydysten* käyttö olisi edelleen mahdollista sekä kalanpyydysten suojaamisessa että hyljekantojen kasvun ehkäisyssä. Niiden

⁷⁴ esim. Bjurholm 1997.

⁷⁵ Aalberg 1937:3–4.

⁷⁶ Volla 1985:39. Myös mm. Britanniassa on v. 1970 lähtien sallittu aikuisten hylkeiden tappamisessa vain suurikokoiset luodit ja niille riittävän suuren lähtönopeuden antavat panostukset, kuuteille on saanut käyttää myös pienikokoisia luodikoita.

käyttö nähdään yhä varteenotettavana ja tutkimisen arvoisena mahdollisuutena kalastajien keskuudessa.⁷⁷ Tutkimuskäytössä passiiviset hyljeverkot ovat käyttökelpoisia, joskin pyyntitavan taitajat ovat häviämässä. Jopa pyyntitaitojen ylläpidon takia tulisi harkita hankkeita, joiden avulla tämä Euroopassa kulttuurillisesti ainutlaatuinen tietotaito voisi säilyä. Kulttuuristen seikkojen huomioon ottaminen tulisi sisältyä yleensäkin pyyntitapoja koskevaan päätöksentekoon.

Hylkeen välittömästi hukuttavilla pyydyksillä kuten *kraaselimerralla*, *hylkirauudoilla*, *hyljerysällä* (virityssyvyydestä riippuen) ja *pohjaverkoilla* voidaan suojata kalanpyydyksiä ja siten eliminoida pyydyksille tulevia hylkeitä. Näin nämä pyydykset täyttävät tietyn asteen valikoivuuden ja kaksi ensiksi mainittua voidaan virittää myös niin, että hylkeet saadaan tarvittaessa kontrolloitua elävinä. Pyydysten haittana on kuitenkin työläys: ne korvautuivatkin jo aikoinaan kiväärillä tapahtuneella *kalanpyydysten suojapyyntillä*.

Myrkkysyöttien käyttö hylkeiden suoranaiseksi hävittämiseksi ei vastaa nykyisiä metsästys- ja luonnonsuojeluetiikan näkemyksiä, vaikka se olisi tehokas keino pyydyksille tulevien hylkeiden eliminoimiseksi. Kalastajien mukaan, jotka myrkkysyöttiä käyttivät harmaahylkeelle, väittävät hylkeiden eliminoinnin olleen näin helppoa ja muulle luonnolle haitatonta.⁷⁸ Tosiasiassa tutkimustietoa aiheesta ei ole olemassa. Vaatimukset myrkkysyöttien ja rautapyyntin käytön kieltämiseksi metsästyksessä ovat lähtöisin pääasiassa eläinsuojelullisista näkökohdista.⁷⁹

Oma arvaamaton lukunsa on eläin- ja luonnonsuojelunäkemyksen ja metsästyseettisten seikkojen kehittyminen, joilla on merkittävä vaikutus pyyntin sallimiseen ja sen toteutustapoihin. Jo nykyiset metsästyseettiset näkemykset metsästyksen luonnonhoidollisesta roolista edellyttävät monia periaatteita ja käytäntöjä metsästystapahtumassa. Tällaiset ovat tuttuja maa-eläinten (hirvi, suurpedot) metsästyksestä, mutta olivat osin vieraita mm. vuosikymmeniä sitten hylkeenpyynnissä (esim. tilastointien vaatima yksityiskohtainen saalisraportointi).

Eräs eettinen ongelma hylkeiden osalta saattaa olla ruhojen hyötykäyttö. Vaikka tapetusta hylkeestä otettaisiin nahka ja rasvakerros talteen (joille on ehkä kysyntää ennakoitavissa), jää jäljelle itse ruho, jota nykyaikana on vaikea kuvitella käytettäväksi kokonaan ravinnoksi. Poikkeustapauksissa tämä onnistuisi ehkä esim. kalankasvatusrehun valmistukseen. Useassa tapaukses-

⁷⁷ mm. Posti Mauno haast.

⁷⁸ kirjoittajan haastattelut Perämeren kalastajien keskuudessa v. 1996–99. Britanniassa strykninisyöttien käyttö hylkeiden hävittämiseen on edelleen mahdollista, mutta toiminta on tiukasti lisensoitua.

⁷⁹ vrt. ketun rauta- ja myrkkypyyntin kieltämiseen johtanut keskustelu 1980-luvulla, joka lähti pitkälti Pohjois-Amerikan eläin- ja luonnonsuojelujärjestöistä, ja jonka tuloksena EU kielsi silloisille jäsenmailleen (mutta ei Suomelle ja Ruotsille) vieraat pyyntitavat.

sa ruhosta muodostuu ongelma, joka maihin jätettynä muodostaa nykyisten jäte- ja hygieniasäädösten vastaisen tilanteen. Ruhon käsittely on määrättävä mahdollisen metsästyspäätöksen yhteydessä esimerkiksi niin, että se on joko haudattava (avomerен äärellä) mereen tai poltettava rannalla polttohautauksen tapaan (ruho rasvakerroksineen palaa kohtuullisesti, kun sen saa syttymään).

Hylkeenpyyntikiistojen kokemukset ja mahdolliset ristiriitojen aiheet Itämerellä

Koska maailmalta on erilaisia kokemuksia ihminen-hylje –suhteen ristiriidoista, on syytä tarkastella näitä taustaksi Itämeren mahdollisille tämän suhteen järjestelyille. Tulevaisuudessa on yhä todennäköisempää, että keskustelu Itämeren mahdollisesta hylkeenpyynnistä ja sen tavoista käydään Atlantin hyljesodan tavoin kansainvälisessä mediassa (vrt. kappale *Kansainvälinen "hyljesota" Atlantilla*). Grönlanninhylkeiden teurastusten vastaista kampanjaa pidetään kansainvälisesti merkittävimpänä eläinsuojelukampanjana,⁸⁰ jonka seurauksena hylkeenkuutti mielletään länsimaissa tärkeäksi eläin- ja luonnonsuojelun symboliksi.

Hylkeitä koskevaan päätöksentekoon liittyy myös *inhimillisiä tekijöitä*, jotka tulisi tiedostaa. Esimerkiksi hylkeiden olemus saa todistettavasti aikaan ihmisissä muita eläimiä ”hellyttävämpiä” tunteita.⁸¹ Länsimaiden viihdeteollisuudessa yleinen eläinten inhimillistäminen luo mielikuvaa siitä, että luonnossakin elämä tapahtuisi ihmisyyhteiskuntien moraalisten ja eettisten sääntöjen mukaisesti ja että luonto olisi ”oikeudenmukainen” tai ”hyvä”. Tällainen asioiden käsittelytapa tukee mm. eläinten ”oikeuksia” korostavia liikkeitä ja toisaalta luo vastenmielisyyttä eläinten hyödyntämistä kohtaan. Hylkeenpyynnin vastaisten kampanjoiden menestyminen perustui todennäköisesti osaksi näihin tekijöihin.

Hylkeenpyyntiä vastaan kampanjoivat järjestöt menestyivät todennäköisesti myös siksi, että kampanja kohdistui kaukana valta- ja mediakeskuksesta (Yhdysvaltojen ja Euroopan pääkaupungeista) asuvia ihmisiä vastaan, jotka elivät ns. marginaalisilla alueilla eivätkä voineet tuoda mielipiteitään esille samoin keinoin. Kampanjoiden kannattajat olivat itse kaukana kohdealueesta ja usein täysin tietämättöminä vaatimustensa sosiaalisista tai yhteiskunnallisista vaikutuksista.⁸² Marginaalisia ihmisryhmiä koskevia asioita

⁸⁰ Bonner 1982b:140–141,159.

⁸¹ Lister-Kaye 1979:103–104; myös Bonner 1982.

⁸² tarkemmin esim. Allen 1979:424; Candow 1989; Wenzel 1991; Kalland 1992, 1993.

vastaan on helpompi käydä kampanjaa kuin suurta ihmisryhmää ja sen elämäntapaan kuuluvia asioita vastaan.⁸³ Esimerkiksi urbanisoituneelle kansalaiselle etäisen hylkeenpyynnin vastustamiselle on helpompi saada kannatusta kuin suurikokoisten koirien pidon kieltämiselle kaupungeissa tai pienissä ihmisasunnoissa, mikä eläinsuojelun ja eläinten hyvinvoinnin kannalta olisi oleellista.⁸⁴

Hylkeenpyynnin vastaisessa kampanjassa oli myös virheitä ekosysteemi- ja populaatiobiologisen tiedon näkökulmasta, minkä takia mm. hyljetutkijat ja viranomaiset eivät aina suhtautuneet eläinsuojelujärjestöjen vaatimuksiin vakavasti. Tällainen oli se, että kampanjan kärki kohdistettiin miljoonapäisen, ei-uhanalaisen grönlanninhylkeen pyyntiin eikä esimerkiksi todella uhanalaisiin hyljekantoihin. Tällainen olisi ollut esimerkiksi Välimeren munkkihylje (*Monachus monachus*), jonka kanta oli uhanalainen sairauksien, turismin, saasteiden ja sotilaallisten toimintojen takia. Tämä ei ollut kuitenkaan järjestöjen kannalta poliittisesti tarkoituksenmukaista, koska munkkihylkeen suojeluvaatimukset olisivat saattaneet koskea jopa miljoonien eurooppalaisten elinkeino- ja lomanviettomahdollisuuksia.⁸⁵

Atlantin "hyljesotia" voidaan kuvata kulttuurien valtataisteluiksi. Tässä marginaalinen alue ei saanut tasapuolista mahdollisuutta vaikuttaa päätöksentekoon. Paikalliset olosuhteet ja kulttuurikysymykset sivuutettiin ja asiat ratkaistiin anonymisti valtakeskuksien ympäristöorientaation pohjalta. Kampanjat ja päätökset osoittivat, että ympäristö- ja eläinsuojelujärjestöt, hallintobyrokratia ja poliitikot eivät olleet tietoisia tai kiinnostuneita hylkeiden suojelun sosiaalisista tai yhteiskunnallisista vaikutuksista. Amerikkalainen ja eurooppalainen valtakulttuuri aiheuttivat hylkeenpyynnin romahtamisen ja mm. siitä toimeentulonsa kestäväällä tavalla hankkineen väestön (inuitien) yhteiskunnallisen ahdingon, vaikka tämä ei ollut kampanjoinnin tarkoitus.⁸⁶ Toteutunut tilanne oli mm. inuitien näkökulmasta tyypillistä *vihreää imperialismia* tai *ekomessianismia*.⁸⁷

Kanadan ja grönlantilais-tanskalaisessa hylkeenpyyntikeskustelussa 1990-luvulla inuitien tavoitteena on ollut saada "oikeutta" vääryytenä koettuihin hyljetuotteiden tuontikieltoihin. Hylkeen- ja valaanpyynti nähdään pohjoisen Kanadan ja Grönlannin alueilla selkeästi kulttuuri-identiteetin ja elämäntavan kysymyksenä, jota ilman myös sikäläinen kulttuurin perusta hajoaa. Esimerkiksi Grönlannin pohjois- ja itäosissa puolet väestöstä on yhä suoraan tai välillisesti riippuvaista pyyntielinkeinosta (erityisesti hyl-

⁸³ mm. Candow 1989:180–185.

⁸⁴ Lyngé 1992a, 1992b.

⁸⁵ esim. Johnson 1988, Lyngé 1992a; Kalland 1993:129.

⁸⁶ Lyngé 1992b:34–36; Wenzel 1991.

⁸⁷ vrt. Grove 1990:42–43; Gudynas 1993. Näiden ideologioiden myönteisenä tavoitteena voidaan pitää yritystä pysäyttää mm. luonnonvarojen ryöstötalous.

keenpyynnistä) ja sen tuotteista eikä vaihtoehtoisia toimeentulolähteitä ole näköpiirissä. Eläinten pyyntitalous nähdään alueen ainoana ja mahdollisena kestäväenä elämäntapana.⁸⁸

Atlantin hyljesota osoitti myös, että *ekosysteemi- tai populaatiotasolta lähtevä ympäristöorientaatio* (esim. perinteinen luonnonsuojelu, riistanhoito) *ei ole yhteismitallista yksilötasolta lähtevien ajattelumallien* (kuten eläinsuojelun ääri-näkemyksen) *kanssa*. Niiden yhteinen soveltaminen esim. eläinkantoihin voi johtaa epäloogisuuksiin. Esim. grönlandinhylkeen teurastusten vastainen kritiikki johti siihen, että helpoimmasta tavasta hyödyntää hyljekantaa oli vähitellen luovuttava (kuuttien nuijapyynti) ja pyynti oli tehtävä pääosin kiväärillä ja kohdistuen nuoriin, jo kuuttikarvansa vaihtaneisiin yksilöihin.⁸⁹ Tämä eläinsuojeluaktivismiin painostuksesta syntynyt tilanne oli ”käsittämätön” ekosysteemikeskeisestä eläinkannan hyödyntämisen näkökulmasta. Tällöinhän haavoittuneina uponneiden hylkeiden osuus kasvoi ja pyynti vaikeutui. Juuri näistä ”rationaalisista” syistä Newfoundlandin grönlandinhyljeaikuisten ampuminen oli kielletty jo 1900-luvun alussa ja pyynti keskitetty kuuttien nuijimiseen.⁹⁰ Uusi tilanne ei olekaan eläinsuojeluaktivistien toive, joka on edelleen kaiken hylkeenpyynnin lopettaminen, vaan pakonomainen kompromissi yksilötason ja ekosysteemitason ajattelu- ja ratkaisumalleista.

Yksilötason eläinsuojelusta lähtevä ajattelu sovellettuna kokonaisuin eläinkantoihin tai ekosysteemeihin tuottaa epäloogisuuksia sekä ristiriitoja ihmistoimintojen kanssa, jotka pohjautuvat ”perinteiseen” ekosysteemi- ja populaatiotasoon ajatteluun. Tämä lienee osasyynä myös siihen, että eläinsuojeluliike on Pohjoismaissa keskittynyt vaatimuksiin koe-eläinten hyötykäytön ja turkistarhauksen lopettamiseksi, mutta pidättynyt laajamittaisesta kampanjoinnista tärkeitä metsästyskulttuuria tai riistaeläinkantojen hyödyntämistä vastaan (vastaavasti ekosysteemitason filosofiaa tai tietoa on epäilyttävää soveltaa suoraan yksilötason ratkaisuihin). Näin ollen olisi jo lähtökohtaisesti tärkeää tunnistaa, minkä tason tai filosofian mukaisista ratkaisuista keskustellaan.

Pyyntitradition ja -kokemuksen puute saattaa vaikuttaa Itämeren hyljeratkaisuihin. Näin kävi mm. Skotlannissa ja Färsearilla, kun sikäläiset viranomaiset päättivät harmaahyljekannan pienentämisestä tuhansilla yksilöillä. Päättöksiä ei saatu toteutettua paikallisin voimin, koska asukkailla ei ollut enää kokemusta hylkeentappamisesta ja saaliin käsittelystä. Hylkeentappoon vihdoinkin tilattu norjalainen ”massateurastuslaiva” puolestaan herätti eläinsuojelijat ja ympäristöaktivistit, jotka vetoomuksillaan estivät hankkeen. Tilanne kärjisti kalastuselinkeinon, rannikon asukkaiden ja eläin- ja

⁸⁸ mm. Vestergaard 1990; Berkes et al. 1994; Anon. 1995b.

⁸⁹ mm. Sergeant 1991:133.

⁹⁰ tarkemmin Candow 1989.

ympäristönsuojeluliikkeiden välejä.⁹¹ Esim. Euroopassa hylkeen jääpyynnin taitajia on käytännössä vain Suomessa, ja sekin ikääntyvä joukko.

Vaikka Atlantin ja Itämeren hyljekysymykset eivät ole suoraan toisiinsa verrannollisia, voi Itämerelläkin syntyä kiistoja historiallisista ja kulttuurillisista syistä. Esimerkiksi *metsästys on yhä Suomessa ja pohjoisessa Skandinaviassa ns. jokamiehen harrastus ja se nauttii sosiaalista hyväksyntää*. Erityisesti maaseudulla ja rannikolla metsästys kuten kalastuskin on *osa paikallisyhteisöjen elämäntapaa*. Sen sijaan *Itämeren eteläosissa* (Keski-Euroopassa, osassa Baltiaa, myös Brittein saarilla) jo historiallisista, feodaalijärjestelmään pohjautuvista syistä *metsästys koetaan yläluokkaiseksi tai hyvin pienen joukon harjoittamaksi*, jopa yksipuoliseksi *tappamisurheiluksi, jolla ei ole yhteyksiä tavallisen kansan kokemusmaailmaan* (se nähdään sosiaalisesti tuomittavana).⁹² Tämä kulttuurillis-historiallinen erilaisuus metsästyksestä keskusteltaessa ei ole yleisesti tunnettua Euroopassa.

Atlantin hylkeenpyynnin vastaiset kampanjat tuntuvat yhä Itämeren maista todennäköisesti voimakkaimmin Saksassa: hylkeitä pidetään tiukkaa suojelua tarvitsevinä eläiminä, koska niitä ei sikäläisillä rannikoilla enää ole tai ne vähätkin kirjohylkeet kärsivät ympäristömyrkyistä. *Hylkeiden harvinaisuus yhdessä yleisen metsästyksenvastaisuuden kanssa aiheuttavat sen, että kynnys hylkeiden pyynnin ymmärtämiseen Itämerellä on erittäin korkea*. Tilanteen voi rinnastaa Pohjois-Amerikan länsirannikon ja arktisten kansojen valaanpyyntiin, jolla on kestävä paikalliskulttuurinen perusta,⁹³ mutta tradition jatkaminen on kohdannut eläin- ja ympäristöliikkeiden ja tätä kautta yleisen mielipiteen paheksunnan varsinkin Yhdysvalloissa.⁹⁴

Edellä mainittujen kokemusten perusteella on todennäköistä, että Itämerellä sen pohjoisosien kalastajien vaatimukset hyljekannan rajoittamisesta eivät saa ymmärtämystä osakseen urbaaneissa valtakeskuksissa. Myös Itämerikomission (HELCOM) eteläisten jäsenmaiden *metsästykseen liittyvä erilainen kulttuuri- ja ympäristöorientaatio verrattuna Pohjoismaihin vaikeuttaa huomattavasti "yhteismitallista" keskustelua Itämeren alueen eläinten pyynnistä*. Kulttuurisidonnaisuuksien takia Pohjoismaiden metsästysasioita ei saisi ratkoa keskieuropalaisen tai brittiläisen, historiallisesti ja yhteiskunnallisesti erilaisista kulttuureista lähtevän metsästysorientaation pohjalta. Muuten syyllistytään valtakeskuksista päin harjoitettavaan em. *kulttuuri-imperialismiin* eli sovelletaan perifeerisiin alueisiin näille oloille vierasta näkemystä ja toimintamallia. Tosin tämä on tulevaisuudessa Atlantin hyljesodan kokemusten ja ihmisten huonon alue- ja kulttuurihistorian tuntemuksen perusteella jopa todennäköistä.

⁹¹ Volla 1985:26; Bonner 1982b:130–140.

⁹² mm. Dahles 1993; Cartmill 1993.

⁹³ esim. McCartney 1995; Freeman et al. 1998.

⁹⁴ Terry Fenge ja Joe Ohokannoak, Inuit Circumpolar Conference, suull.ilm. 15.10.1998.

Hylkeitä koskevan päätöksenteon sisällöstä ja tasoista

Suhtautuminen hylkeenpyyntiin jakaa luonnontutkijoiden mielipiteitä kuten muukin eläinten tappaminen. Suhtautuminen on yleensä sitä vastustavampaa mitä kauempana maantieteellisesti tällaisesta toimintaympäristöstä (metsästyksestä) kukin tutkija elää. Kyseessä on selkeästi kulttuurikysymys, jota useinkaan ei tiedosteta tai se pyritään väistämään ottamalla kantaa ”etiikan” pohjalta. *Eettiset käsitteet ja näkökulmat ovat kuitenkin myös kulttuurisidonnaisia.* Yleensä luonnontieteilijät eivät ole innokkaita ottamaan osaa yhteiskunnalliseen arvokeskusteluun, vaikka kyse olisi heidän tutkimuskohteestaan. *Heidän tehtävänsä on kuitenkin tuoda esiin mahdolliset vaihtoehdot, niiden perustelut ja ennustettavissa olevat seuraukset hylkeille.*⁹⁵

Luonnontieteellinen tieto ei yksin riitä eläinkantojen säätely- tai suojelupäätöksissä, kun pyritään kestävän kehityksen mukaiseen, myös yhteiskunnallis-kulttuurilliset vaikutukset huomioon ottaviin päätöksiin. Kalakantojen säätelystä on todettu, että säätelysuositukset johtavat harvoin nopeaan kantojen hyödyntämisen vähenemiseen.⁹⁶ Sama taloudellisia ja yhteiskunnallisia viivetekijöitä korostava päätelmä voidaan tehdä Itämeren hyljekannoista: pyynnin aikarajoituksista huolimatta – joita annettiin 1960-luvulta lähtien – merkittävin vaikuttaja pyynnin intensiteettiin oli tapporaha (taloudellinen hyöty) ja toisaalta kulttuuriin sidoksissa oleva eräperinne, eikä pyynnin väheneminen tapahtunut rauhoitusaikojen määrittämisen seurauksena. Laki- tai asetustasoisella säätelyllä voidaan luoda vain puitteet ja reunaehdot hylkeiden suojelulle ja pyynnille. Mikäli hylkeenpyynti sallitaan, sen intensiteettiin vaikuttavat ehkä tulevaisuudessakin sekundääriseen kannattavuuteen (kuten kalastukselle aiheutuviin etuihin) ja kulttuuri- ja eräperinteeseen liittyvät tekijät.

Tieto päätösten vaikutuksista on usein rajallista. Säätely- tai suojelusuosituksia laadittaessa tulee tunnustaa tiedon puute. Tietoa on hankittava myös kokeilujen ja tutkimusten kautta: esimerkiksi vuodesta 1997 lähtien Suomessa ja Ruotsissa koeluontoisesti sallitun harmaahylkeiden kiintiöpyynnin pitäisi tuottaa harmaahylkeen ja kalastuksen suhteeseen liittyvää tietoa, sillä käyttökelpoinen tieto on aiheesta vähäistä.⁹⁷ Hylkeitä koskevat päätökset on asetettava alttiiksi demokraattiselle keskustelulle. Päätösten tieteellinen argumentointi tulee olla riippumatonta itse päätöksiä tekevän elimen näkökulmasta, jotta ne olisivat uskottavia. Samoin taustatiedoilla ja tutkimuksilla on oltava laatuetoja. Tiedon on täytettävä tieteelliset vaatimukset ja tukea julkista keskustelua ihmisen hyljesuhteen tavoitteista. Vain

⁹⁵ vrt. Scheffer 1975:10.

⁹⁶ tarkemmin Hilden 1997.

⁹⁷ Helle 1999; Lehtonen 1999.

laaja-alaisen keskustelun kautta saatu hyväksyntä tai torjunta voi johtaa yhteiskunnallisesti pitkällä aikavälillä kestäviin ratkaisuihin.

Itämeren hylkeitä koskeva päätöksenteko jäsenvaltioissa tapahtuu nykyisin Itämeren suojelukomission ja sen alatyöryhmien suositusten pohjalta. Työryhmiin osallistuvat keskeisesti asiantuntijat ja hallintovirkamiehet, joiden ympäristöorientaatio vastaa paljolti valtakeskusten yleistä kulttuuria. Näiden seikkojen takia päätöksenteko voi toteuttaa rannikkoalueille vieraista toimintatapoja, ellei paikalliskulttuurisia näkökulmia tuoda esiin tai tunnusteta oikeutta käsitellä kysymyksiä myös kansallisella ja paikallisella tasolla (*läheisyysperiaate*). Näin myös mahdollistettaisiin eri kulttuuriympäristöjen arvojen ja asenteiden analyysi: *kulttuurinäkökulman huomioiminen saattaa myös lieventää vastakkainasetteluja*. Kulttuurisidonnaisten arvojen analyysi on riistaeläimiä, varsinkin hylkeitä koskevissa asioissa tärkeää mm. eläinten symbolifunktion takia.

Läheisyysperiaate tulisi painottua luonnon suojelussa ja hyödyntämisessä, jotta eri intressitahot ja ihmiset itse toimintaympäristössä voisivat sitoutua päätöksiin. Esimerkiksi tähänastinen valtio- ja hallintokeskusjohtoinen saimaanhylkeen suojeluohjelmien laatiminen ei ole tukenut tällaista kehitystä riittävästi, ja saimaanhylkeen suojeluun on suhtauduttu itse hylkeen esiintymisalueella muuta maata kielteisemmin.⁹⁸ Tapa ratkaista saimaanhylkeen suojelukysymyksiä herättää yhä arvostelua viranomaisia kohtaan, vaikka itse asiassa ei suuria näkemyseroja olekaan.⁹⁹

Päätöksenteon lähentäminen vähentäisi myös riskiä asiantuntijoiden omien kulttuurisidonnaisten arvojen välittymisestä päätöksiksi (ns. *asiantuntijadiktatuurista*). Esim. luontoon liittyvissä päätöksissä myös yhteiskunnallisten, sosiaalisten, taloudellisten ja kulttuuristen vaikutusten arviointi pitäisi kuulua harkintaan. Tämä seikka korostui mm. Suomen 1990-luvun lopun luonnonsuojelukeskustelussa.¹⁰⁰ Vaikka ympäristövaikutusten arviointi on säädetty pakolliseksi monille toiminnoille teollisuusmaissa, on esimerkiksi luonnonsuojeluhankkeiden osalta yhä horjuvaa käytäntöä siitä, miten niiden yhteiskunnalliset vaikutukset pitäisi arvioida. Tältä osin tilanne on säädöksellisesti selkiytymätön myös Euroopan Unionissa.

Suuri yleisö tulisi olla myös yhtä tietoinen tilanteesta ja vaikuttamiskeinoista kuin päätöksen tekoon osallistuvat tahotkin. ”Atlantin hyljesodissa” oli tyypillistä asioiden polarisoiminen ilman dialogin synnyttämistä (demo- kraattista neuvottelu- tai keskusteluprosessia).¹⁰¹ Media ja ”yleinen mielipide” sanelivat poliittisten päättäjien ratkaisut välittämättä tiedeyhteisön tut-

⁹⁸ tarkemmin Moisseinen 1997.

⁹⁹ esim. Helsingin Sanomat 25.1.1999: Kalastusalueet arvostelevalle norpparajoitusten valmistelua.

¹⁰⁰ esim. Natura 2000 -keskustelu ja päätöksistä tehdyt muistutukset ympäristöhallinnolle; vrt. Lepistö 1997.

¹⁰¹ Bonner 1982b:141; Lyngne 1992a, 1992b.

kimustuloksista tai viranomaisten näkökannoista. Kokemusten perusteella tutkimusten julkistaminen tieteellisissä sarjoissa tai tutkijoiden pätevyys eivät ole oleellisia päätöksentekoon vaikuttavia asioita, jos kyse on yleistä kansalaismielipidettä kiinnostavasta arvokeskustelusta. Tällaisissa kysymyksissä tutkijoiden pitää panostaa erityisesti tiedottamiseen.

Lopuksi

Ihmisen ja hylkeiden yhteiselo on kulkenut Itämerellä kivikautisesta, tärkeästä ja tasavertoisesta saalis-saalistaja –suhteesta monen vaiheen kautta nykytilaan. *Ryöstötalouden* ja *sukupuuttoon hävittämisen* ideologiat olivat tuhota hylkeet 1900-luvulla yhdessä ympäristömyrkkujen kanssa. Nyt tilanne on viime vuosikymmeniin nähden omituinen: rannikoilla ja saaristoissa eniten uhanalaisia eivät olekaan hylkeet, vaan ammattikalastajat ja hylkeenpyyntikulttuurin taitajat, joita on harveneva joukko.

Vision nykypäivän – ehkä huomisenkin – hyljetilanteesta näki jo Göran Bergman, joka Suomen hylkeensuojelun pioneerinä kirjoitti 1960-luvulla uhanalaisiksi käyneiden hyljekantojen puolesta:

”Mutta muistakaamme myös, että hylkeetkin voivat tottua täydellisesti ihmiseen ja liikenteeseen. Rajoitetun, ihmiseen tottuneen kannan syntyminen ja säilyminen vastaisuudessa saaristossamme ei ehkä ole muutaman vuosikymmenen kuluttua täysin mahdotonta. Nykyisten metsästystapojen jatkuessa koko rannikkoalueella kanta ei kuitenkaan kesyynny. Hylkeet kuuluvat olennaisena osana rannikkovesiemme luontoon, ja ehkä niiden pyynnillekin joskus tullaan antamaan varsinaista metsästyksellistäkin arvoa. Tämä on pidettävä mielessä hyljekysymyksiä ratkaistaessa.”¹⁰²

Jokaisella eliölajilla on paikkansa ekosysteemissä. Myös ihmisellä, jos näemme ihmislajin osana luontoa. Ihmisen ja suurten petonisäkkäiden välillä on oletettavissa aina kilpailua tavalla tai toisella, kun ne esiintyvät samalla alueella. Tämän suhteen käsittelyä ei voida välttää. Kun jokainen laji on ainetlaatuksen evoluution tulos, on vaikeaa – ja väärinkin – painottaa, että joku nisäkäslaji olisi merkittävästi toista ”arvokkaampi”. Voisiko tältä ajatuspohjalta ratkaista tulevaisuudessa hylkeen ja ihmisen – kahden huippu-pedon ja kilpailijan – suhteen ongelmia Itämerellä?

Jos ihmisen katsotaan kuuluvan johonkin muualle kuin sitä ympäröivään luontoon tai ihmisen side Itämeren kalavaroihin katkeaa, ihmistä ja hylkeitä ei välttämättä tarvitse nähdä samaan ekosysteemiin kuuluvina tai kilpailijoina. Tällaista ”teknosysteemiä” tai kalastuksen lopettamista ei kuitenkaan ole näköpiirissä.

¹⁰² Bergman 1966:89.

12. Lähteet

KÄYTETYT LYHENTEET

EMM = Eesti meremuseum, Tallinna.
KHMA = Kemin historiallisen museon arkisto, Kemi.
KMA = Kymenlaakson maakuntamuseon arkisto, Kotka.
MHLA = Metsähallituksen luonnonsuojeluosaston arkisto, Vantaa.
MV kka = Museovirasto, kansatieteen toimiston käsikirjoitusarkisto, Helsinki.
MVka = Museovirasto, kansatieteen kuva-arkisto, Helsinki.
NMA = Nordiska museet, arkisto, Tukholma.
RKTL = Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki.
SKNA = Suomen kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nauhoitearkisto, Helsinki.
SKSÄ = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran äänitearkisto, Helsinki.
SKSK = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto, Helsinki.
SMMA = Suomen metsästysmuseon arkisto, Riihimäki.
SMS = Suomen murteiden sanakirjan kokoelmat, Helsinki.
SVT = Suomen virallinen tilasto.
SÖSA = Svenska Österbottens Säljägarna -yhdistyksen arkisto, Larsmo (Luoto).
TMA = Tornionlaakson maakuntamuseon arkisto, Tornio.

HAASTATTELUT JA SUULLISET TIEDOT

Autio, Mikko, s. 1935, Alatornio, haastattelu J.Ylimaunu 28.9.1997, KHMA.
Dunder, Erkki ja Aino, s. 1924 ja 1925, ent. kalastajia, Alatornio, haastattelu v. 1992 Päivi Haapasaari, MHLA.
Dunder, Pauli, s.1934 Alatornio, haastattelu v. 1996 J.Ylimaunu, KHMA.
Eerola, Viljo, s. 5.10.1909 Haapasaari, ent. hylkeenpyytäjä, haastattelu v. 1990 Saimi Rantanen, KMA.
Eskola, Väinö, s. 26.7.1908 Seiskarissa, ent. hylkeenpyytäjä, haastattelu v. 1990 Saimi Rantanen, KMA.
Hanni, Kustaa, s. 1.5.1888, Hailuoto, ent. kalastaja-hylkeenpyytäjä, haastattelu 12.7.1960, SKNA 338:2.
Heikinmatti, Otto Aleksanteri, s. 10.5.1880, Kuivaniemi, haastattelu v. 1964 Liisa Kylmänen, SKSÄ 135/1964.
Hepola, Antti, s. 1938, ent. hylkeen verkkopyytäjä, Simo, haastattelut v. 1995, Simoniemen ala-aste, Simolaista hylkeenpyyntiä -opetusvideo, Simon kunta, sekä 6.11.1997 J.Ylimaunu, KHMA ja SMMA.
Hepola, Paavo, s. 1936, ent. hylkeen verkkopyytäjä, Simo, haastattelut v. 1995, Simoniemen ala-aste, Simolaista hylkeenpyyntiä -opetusvideo, Simon kunta, sekä 6.11.1997 J.Ylimaunu, KHMA ja SMMA.
Herrala, Aarno, s. 24.3.1916 Seiskarissa, ent. hylkeenpyytäjä, haastattelu v. 1990 Saimi Rantanen, KMA.
Herva, Niilo, synt. 4.12.1897, Kuivaniemi, haastattelu v. 1964 Liisa Kylmänen, SKSÄ 127/1964.
Honkaheimo, Heikki, s. 9.3.1936, ent. jäänmurtajakapteeni, Rauma, haastattelu 17.9.1997 (taltioimaton).

- Kulju, Bror, s. 1917, ent. kalastaja, Haaparanta, Ruotsi, haastattelu 15.1.1996 J. Ylimaunu, KHMA.
- Lukkarila, Jalmari, s. 19.5.1928, Lohtaja, ent. hylkeenpyytäjä, haastattelu 17.12.1990 Jukka Peltonen, SMMA.
- Luthström, Emil, s. 1916, ent. kalastaja, Haaparanta, Ruotsi, haastattelu 15.1.1996 J. Ylimaunu, KHMA.
- Mattila, Matti, s. 1916, ent. hylkeenpyytäjä, Simo, haastattelu 23.1.1997 (ja puhelinhaast. 24.1.1997) J. Ylimaunu, KHMA ja SMMA.
- Miettunen, Esko, s. 18.1.1931, ent. hylkeen verkkopyytäjä, Kuivaniemi, haastattelu 10.1.1997 J. Ylimaunu ja Alpo Tuikkala, KHMA ja SMMA.
- Noponen, Matti, s. 1913, Alatornio, kalastaja, haastattelu n. v. 1968 Eino Punkki, TMA.
- Ollila, Erkki, s. 24.12.1924 Simo, ent. kalastaja, haastattelu v. 1996 J. Ylimaunu, KHMA, ja 13.3.1999 (taltioimaton).
- Partanen, Aarne, s. 1917, Kemi, ent. Perämeren Kalastajain Keskusliiton toiminnanjohtaja, haastattelu 9.2.1996 J. Ylimaunu, KHMA.
- Piispa, Kauko, s. 18.10.1914 Lavansaassa, haastattelu v. 1990 Saimi Rantanen, KMA.
- Porkka, Aulis, s. 28.12.1912 Suursaassa, ent. hylkeenpyytäjä, haastattelu v. 1990 Saimi Rantanen, KMA.
- Posti, Mauno, s. 1935 Simo, kalastaja, haastattelu 12.6.1998 ja 13.3.1999 (taltioimaton).
- Prykäri, Anselmi, ent. kalastaja, s. 1908 Alatornio, haastattelu v. 1992 Päivi Haapasaaari, MHLA, ja 5.1.1995 J. Ylimaunu & Riku Härkönen, KHMA.
- Raanti, Ensio, s. 27.8.1913 Suursaassa, ent. hylkeenpyytäjä, haastattelu v. 1990 Saimi Rantanen, KMA.
- Sandström, Bo, s. 19.7.1928, Larsmo (Luoto), ent. hylkeenpyytäjä, haastattelu 17.5.1996 ja 5.7.1998 (taltioimattomia).
- Stark, Antti, s. 1948 Alatorniolla, ent. kalastaja, haastattelu 5.3.1998 (taltioimaton).
- Tiiro, Erkki, s. 1923 Iissä, ent. kalastaja, haastattelu 11.2.1998 (taltioimaton).
- Tuikkala, Alpo, s. 1938 Pyhäjoella, Perämeren Kalastajain Keskusliiton toiminnanjohtaja, haastattelu 10.1.1997 (taltioimaton).
- Tuomala, Yrjö, s. 23.9.1910 Tytärsaassa, haastattelu v. 1990 Saimi Rantanen, KMA.
- Vierimaa, Jorma, s. 1926, Kalajoki, ent. hylkeenpyytäjä-kalastaja, haastattelu 4.1.2000 (taltioimaton).

PAINAMATTOMAT LÄHTEET JA KÄSIKIRJOITUKSET

- Anon. : Estonian national report. Esitys konferenssissa ”Sälär och Fiske”, Geta, Ahvenanmaa 23-25.8.1995.
- Aruste, Tiit: Eesti NSV hüljeste bioloogiast. Diplomitöö 1962. Tartu Riiklik Ülikool, Bioloogia-Geograafiateaduskond. Tartu.
- Bojko, Nadeshda S.: Svedenija o sposobah dobytsi morskikh mlekopitajustsih v Bjelom morje. Käsikirjoitus 1998, Kantalahden valtiollinen luonnonpuisto.
- Flach, E.F: En säljagt i Östergötaskären. NMA.
- Gustafsson, E.: Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7(1959). Käsikirjoitus (Björkö). MV kka.
- Heinonen, Jorma: Muistiinpanoja Suomenlahden saarien (Haapasaaari, Lavansaari, Suursaari, Tytärsaari) kulkuneuvoista, elinkeinoelämästä, rakennuksista ym. Virkamatka-raportti 1951. MV kka.
- Helle, Eero (1996): Itämeren hylkeet: hyljekannat, hylkeiden aiheuttamat kalastusvahingot, metsästyks ja suojelu. Selvitys ympäristö- ja luonnonvarainneuvostolle 19.12.1996. RKTL.

- Helle, Eero (1997): Tutkimus harmaahylkeiden poiston vaikutuksesta hylkeiden kalastukselle aiheuttamien vahinkojen estossa. Itämeren hyljetyöryhmä (WWF) 29.9. 1997, RKTL.
- Hämäläinen, J.: Hylkeenpyyntiä Laatokalla. Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus (vastaajana Erkki Lähti, Jaakkima). MV kka.
- Hänninen, Paula: Hylkeenpyyntiä Itäisellä Suomenlahdella 1890–1930-luvulla. Pro gradu-työ 1987. Helsingin yliopisto, maatalous- ja metsäeläintieteen laitos.
- Husgafvel, Konst(antin): Kuvaus kalastuksesta ja hylkeenpyynnöstä Vehkalahdella. Käsikirjoitus 1890. SKSK E 17.
- Itkonen, T.I.: Kemijoen alueen, Hailuodon ja Pyhäjoen kalastuksesta ja Simon lampaanhoidosta. Käsikirjoitus 1922 (virkamatka). MV kka.
- Jaakkola, A.: Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus (Suursaari). MV kka.
- Jurvelius, Juha: Kalastajien ja saimaannorpan yhteiselo Pihlajavedellä. Esitelmäyhennelmä 4.11.1997, Kalamiehet ry., Turku.
- Jüssi, Mart: Hallhüljeste poegimisest Eestis jäävaestel talvedel 1990–1992. Diplomitöö. Tartu Ülikool, Bioloogia – Geograafiateaduskond, Zoologia kateeder. Tartu 1992.
- Kautto, T.: Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus 1960 (Jaakkima). MV kka.
- Keto, Matti: Tietoja hylkeenpyynnistä Himangalla viime vuosisadan keskivaiheilla. Käsikirjoitus 1929, MV kka.
- Keyland, Nils: Nordiska museet, jaktafdelningen. Stockholm 1911. NMA.
- Kokko, Hanna: Saimaannorpan (*Phoca hispida saimensis*) ekstinktoriskin määrittäminen. Diplomityö. Teknillinen korkeakoulu, tietotekniikan osasto, matematiikan ja systeemianalyysin laitos. Espoo 1995.
- Kulju, Bror: Sandskär från arrende till skatte. Haparanda 1995, 29 s.
- Kähäri, (M.): Hylkeenpyynti Kurkijoella. Käsikirjoitus. SKSK E101.
- Laiho, Lauri: Tytärsaari. SKSK 3796. 1936.
- Laurila, S.: Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus (vastaajana ent. luotsi Halmesvirta, Rauma). MV kka.
- Liljefors, Johan: Kahdeksan miehen hylkimatka, haaksirikko ja pelastus vuonna 1882 keväällä. Metsästysballadi. SMMA.
- Lindström, Inge & Olofsson, Lena: Fiskelägen och tomtningar i västra Bottenvikens skärgård (1990). C-uppsats. Arkeologiska institutionen, Umeå universitet.
- Lundelin, Frans: Metsästystavat Uudenkaupungin tienoilla. Käsikirjoitus 1889. SKSK E13.
- Marttinen, Iivo: Hylkeenpyyntitavoista Laatokalla ennen ja tänään. Käsikirjoitus 1916 (lähinnä hylkeenpyyntäjä Juhana Pölläsen, Sortavala, tietojen pohjalta). MV kka.
- Melander, K.R.: Metsästyksestä Suomessa 1500– ja 1600-luvuilla. Hylkeenpyynti. 33 s. ja viiteluettelo. SMMA.
- Merenluoto, M.: Hylkeenpyyntiä Perämerellä. Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus a, (vastaajana Väinö Holma, Haukipudas). MV kka.
- Merenluoto, M.: Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus b, (vastaajana Sepan Merenluoto, Petsamo). MV kka.
- Merento, V.: Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus (Himanka). MV kka.
- Moilanen, M.: (Metsästyksestä Sortavalan seudulla). SKSK 4145. (Sortavala) 1937.
- Müntzing, R.: Svensk jaktlitteratur I–II. (1940). Käsikirjoitus, myöhemmin tehtyine lisäyksineen. NMA.
- Mäkinen, S.: Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus (Seiskari). MV kka.

- Mäki vuoti, Markku: Oulun Kaakkurin Välikankaan rautakautinen kalmisto. Lisensiaa-
tintutkimus 3.10.1996, Oulun yliopisto, historian laitos.
- Niemelä: Hylkeenpyynnistä Virolahdella. Käsikirjoitus 1889. SKSK E 4.
- Noponen, S.: Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus
(Anttola). MV kka.
- Noponen, T.: Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus
(Anttola). MV kka.
- Paananen, V.: Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus
(Seiskari). MV kka.
- Parikka, A.: Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus (Jaak-
kima). MV kka.
- Parikka, J.: Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus (Jaak-
kima). MV kka.
- Paulaharju, Samuli: Metsästyksestä Hailuodolla. Käsikirjoitus 1912, 18 s. SKSK E15.
- Porkka-Tuominen, Leena: Tytärsaarelaisten suurhaapion valmistus ja muita tietoja ve-
neistä ja niiden käytöstä Tytärsaarella. Käsikirjoitus 1965. MV kka.
- Porvali, J.: Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus (Teri-
joki). MV kka.
- Rautiainen, Pirjo: Kuivaniemen Veskankankaan myöhäismesoliittinen asuinpaikka -
luonnonresurssit ja rakennelmat. Pro gradu, Turun yliopisto, Kulttuurien tutki-
muksen laitos, suomalainen ja vertaileva arkeologia, 1995.
- Rautiainen, Sirpa (1995): Tapporahasta viiden markan kolikkoon - saimaanhylkeen
historiaa. Laudatur-seminaarityö, Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta,
talous- ja sosiaalhistorian laitos, 1995.
- Rautiainen, Sirpa (1998): Saimaannorpan vuosisata. Pro gradu. Helsingin yliopisto,
valtiotieteellinen tiedekunta, talous- ja sosiaalhistoria, 1998.
- Rechardt, Kersti: Muistiinpanoja hylkeenpyynnistä Virolahdella. Virkamatka 1953.
MV kka.
- Saarela, Kalervo: Päiväkirjamerkintöjä ja valokuvia hylkeenpyyntirekiltä Pohjan-
lahdelta 1966-70. SMMA.
- Saari, Oskari: Metsästyskertomuksia (VII): Johannes, Koivisto, Kuolemanjärvi, Uusi-
kirkko, Viipuri. Käsikirjoitus 1889. SKSK.
- Salmijärvi, Marja: Itäisen Suomenlahden saariston hylkeenpyynnistä, kalastuksesta ja
seprakaupasta. Moniste. KMA.
- Sandström, Bo & Finnäs, Alvar: Sälksjul i Larsmo skärgård. Käsikirjoitus 1990, 12 s.
SÖSA.
- Santanen, J.S.: Tietoja Ahlaisten pitäjän metsästystavoista. Hylkeenpyynti Ahlaisissa.
Käsikirjoitus 1892. SKSK E16.
- Stenros, V.: Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus (vas-
taajana Vihtori Siren, Merikarvia). MV kka.
- Schwindt, Theodor: Kansatieteellisiä matkamuistiinpanoja eri aiheista Satakunnasta
1890-luvulta (Ahlainen, Merikarvia ym.) ja Ahvenanmaalta (Åland). MV kka.
- Tikkanen, A.: Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus
(vastaajina Arvi Halli, Tytärsaari, Ilmari Rustela, Suursaari, Antto Meririnne, ent.
Mulli, Lavansaari). MV kka.
- Westerberg, Jan Olov: Säljakt i Norrbotten. B-uppsats. Etnologiska institutionen,
Umeå universitet.
- Valonen, Niilo: Muistiinpanoja Suomenlahden hylkeenpyynnistä. Käsikirjoitus 1939.
MV kka.
- Yrjönen, T.: Vastaus kansatieteellisen osaston kyselyyn no. 7 (1959). Käsikirjoitus (Ty-
tärsaari). MV kka.

JULKAISTU FILMIMATERIAALI

- Railojen reunamilta. Dokumentti Suomenlahden hylkeenpyynnistä. Julkaistu n. v. 1950. Suomen elokuva-arkiston kokoelmat SL-5866.
- Perämeren hylkeenpyytäjät. Julkaistu n. v. 1950. Suomen elokuva-arkiston kokoelmat SL-142.
- Jäänkävijät. Dokumentti Suomenlahden hylkeenpyyntikulttuurista. Ohjaus Antti Hytti. Melske Oy, 1995.

JULKAISTUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- AAGAARD, BJ. 1933: Den gamle hvalfangst. Oslo.
- AALBERG, A. F. 1937: Hylkeitten pyynti Suomenlahdella. Viipurin Läänin Merikalastajain Liitto, Julkaisuja N:o 10. (15 s.)
- 1963: Tytärsaari. Hylkeitten pyynti: 83-103. Tytärsaaren Kalastajaseura ry:n kotiseutujulkaisu. Kotka.
- 1968: Hylkeenpyyntiä Vehkalahdella. Vehkalahden pitäjäkirja I Ankkapurha (Kymenlaakson Osakunnan kotiseutujulkaisu):211-215. Myllykoski.
- AALTONEN, SEPPÖ 1984: Hyljejäillä. Oma Markka (4)26:36-39. (lehtiartikkeli).
- AARIS-SÖRENSEN, K. 1990: Danmarks forhistoriske dyreverden. Om skovlevanter, naesehorn, bisoner, urokser, mammutter og kaempehjorte. 2. udgave. København.
- AHLBÄCK, RAGNA 1940: Allmogens näringsfång och levnadssätt. Kirjassa: Den svenska folkstammen i Finland.
- 1945: Kulturgeographiska kartor över Svenskfinland. Folklivstudier I. Helsingfors.
- 1955: Kökar - näringslivet och dess organisation i en utskärsocken. Folklivsstudier IV. Helsingfors.
- 1974: Fisket ur historisk synpunkt. Fiskare och fiskemiljöer. (Toim. Bo Lönnqvist ja Ivar Nordlund). Meddelanden från Folkkultursarkivet 2. Borgå.
- AHLBÄCK, OLAV & AHLBÄCK, RAGNA (toim.) 1989: Säljakt i Bottniska viken 1700-1950. Bidrag till Malax historik II.Vasa.
- AHLBÄCK, OLAV & BONNS, BERTIL 1987: Båtar och båttyper i Kvarkens båtmuseum. Malax museiförenings publikationer Nr. 1. (Särtryck ur Västerbotten 2/1986).
- AHLMAN, FRANS FERDINAND 1878: Osoitus kuinka petoeläimiä pyydetään. Helsinki.
- AIRO, VÄINÖ 1921: Viikkokausi ajojäissä. Hylkeenpyynnistä Pohjanlahdella. Metsästys ja kalastus 1921:45-49.
- ALARAUDANJOKI, PIRJO 1995: Traditionaalinen ympäristötietoisuus syvällisen ympäristökasvatuksen mahdollisuutena. Kirjassa Jokisalo, J., Järvikoski, T. & Väyrynen, K. (toim.): Luonnonsuojeluajattelusta ympäristökasvatukseen. Ecocenter, Oulun yliopisto. Oulu. s. 109-136.
- 1996: Paaluraudoista kotkansuojeluun - metsästyksen vihertyminen. - Kirjassa Huhtala, Anni (toim.): Ympäristö - arvot? Lapin yliopiston hallintoviraston julkaisuja 35:145-160.
- 1997: Metsästyksen ja riistanhoidon muuttuva asema yhteiskunnassa. Suomen Riista 43:7-21.
- ALENIUS, P. 1989: Variations of the sea temperature around the coasts of Finland. Concerence on Climate and Water, Helsinki 1989. Vol. 1. Publications of the

- Academy of Finland 9/1998:51–62.
- ALHONEN, PENTTI 1974: Stratigraphy and palaeoecology of the net-find site at Tuorsniemi, Pori, Western Finland. *Karhunhammas* 1:8–13. Turun yliopiston arkeologian laitos.
- ALLARDT, ANDERS 1889: Lifvet i skärgården. Jakt och jaktlycka. Julkaisussa: Nyland. Samlingar utgifna af Nyländska afdelningen IV: Nyländska folkseder och bruk, vidskepelse m.m. Helsingfors. s. 80–89.
- 1923: Säljakt i Pellinge. *Budkavlen* 1923:97–101.
- 1925: Borgå sockens historia (Del I): Till Freden i Nystad. Helsingfors.
- ALLEN, J. 1979: Anti sealing as an industry. *Journal of Political Economy* 87:423–428.
- ALMKVIST, LENNART 1978: Seal stock sizes along the Swedish coasts in 1976. *Finnish Game Res.* 37:22–24.
- ALMKVIST, LENNART, OLSSON, MATS & SÖDERBERG, STAFFAN 1980: Sälär i Sverige. Svenska Naturskyddsföreningen. Stockholm.
- ANNA, de LUIGI 1992: The peoples of Finland and early medieval sources. The characterization of "alienness". *Kirjassa Julku K. (toim.): Suomen varhaishistoria. Studia Historica Septentrionalia* 21:11–22.
- ANDERSON, S.S. & HAWKINS, A.D. 1978: Scaring seals by sound. *Mammal Rev.* 8:19–24.
- ANDERSSON, SVEN 1930: Litteratur: Albert Hämäläinen, Hylkeenpyynti keskisen Pohjanlahden Suomenpuoleisella rannikolla (1930). (Kirjallisuusarviointi.) *Budkavlen* IX:89–92.
- 1931: Fångst- och jaktmetoder vid själfänge i den åländska skärgården. *Budkavlen* 1931:73–89, 105–120.
- 1932: Säljakt i Spithamn och på Rågöarna (Estland). *Budkavlen* 1932:75–77.
- 1936: Fiske, fågelskytte, äggsamling och säljakt. *Kirjassa Brenner, Alf (red.): Ingå, Fagervik, Degerby. En västnyländsk bygdekrönika. Första delen.* Helsingfors. s. 310–316.
- 1945: Åländskt skärgårdsliv. Helsinki 1945.
- ANDERSSON, AGNETA 1996: Åboländskt sälskydd i medvind. *Skärgården* 19:37–39.
- ANON. 1759: Skälfångst, Huru förrättas i Våra norra Provinser. *Hushålls- och Const-Cabinet* 1759:61–63.
- ANON. 1780: Om Skall och odjurs utödande. *Hushållningsjournal* 1780(Okt.):24–29.
- ANON. 1853: En Blick på Finska Skärgårdslifvet. *Litteraturblad* (1853), n:o 6.
- ANON. 1861: Ote Kuninkaallisesta Kalastus-Asetuksesta 14 päiwältä Marraskuuta 1766 ja sen Selityksestä 24 päiwältä Tammikuuta 1771. *Keisarillisen Senaatin kirjapaino, Helsinki.* 16 s.
- ANON. (R.S.) 1874: Hågkomster från ett besök i Ålands skärgård, II. *Svenska Jägarförbundets Nya Tidskrift* (1874):65–74.
- ANON. 1875: Om den vesterbottniska säljakten. *Svenska Jägarförbundets Nya Tidskrift* XIII:26–29.
- ANON. 1876: Hylkeenajo jäällä. Itämerestä. *Nikolainkaupunki.* (FW.Ungrenin kirjapaino. 18 s.)
- ANON. 1877: Hylkeestä ja sen pyyntikeinoista. *Kirjassa: Gummerus, K.J. (toim.): Kyläkirjasto. Lukemisia Suomen kansalaisille erinäisistä aineista V:*212–224.
- ANON. (C.J.R.) 1880: Själskytte i Kwarken. Julkaisussa: Odalmanen. *Svensk folkkalender för Finland* 1881. Helsingfors. s.150–154.
- ANON. 1895: Våra svenska skälarter, deras fångst och skadlighet för fisket. *Svensk Fiskeritidskrift* 4:13–23, 57–62.

- ANON. 1913: Garn til fangst af kobbe. Norsk Fiskeritidende 32:185-187.
- ANON. 1975a: Recommendation. Julkaisussa: Proceedings from the Symposium on the Seal in the Baltic, 1974. Statens naturvårdsverk (SNV, National Swedish Env. Protection Board) PM 591:121-122.
- ANON. 1977a: Publikationer och rapporter från salforskningsgruppen vid Naturhistoriska Riksmuseet 1967-1976. Naturhistoriska Riksmuseet. Stockholm.
- ANON. 1978a: Recommendation. Proceedings from the symposium on the conservation of the Baltic seals april 26-28, 1977, Haikko, Finland. Finnish Game Res. 37:54.
- ANON. 1979a: Mammals in the seas. Vol. II. Pinniped Species Summeries and Report on Sirenians. FAO Advisory Committee on Marine Resources Research Working Party on Marine Mammals & United Nations Environment Programme (UNEP). FAO Fisheries Series No. 5, Vol. II.
- ANON. 1982a: Saimaanhyljetoimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 1982:45. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- ANON. 1982b: Mammals in the seas. Vol. IV. Small Cetaceans, Seals, Sirenians and Otters. FAO Advisory Committee on Marine Resources Research Working Party on Marine Mammals & United Nations Environment Programme (UNEP). FAO Fisheries Series No. 5, Vol. IV.
- ANON. 1983a: Report of ICES working group on the Baltic seals, 20-22 April, 1983. ICES C.M. 1983/N:3.
- ANON. 1985a: Report of working group on the Baltic seals, Cambridge, 1-3 October 1985. ICES C.M. 1985/N:15.
- ANON. 1988a: Report of the ninth meeting of Baltic Marine Environment Protection Commission. Helsinki Comission, Helsinki, 15-19 February, 1988. Helcom 9/16:100-101.
- ANON. 1990a: Proceedings from the Symposium on the Seals in the Baltic and Eurasian Lakes, June 5-8, 1984, Savonlinna, Finland. Part 2: Seals in the Eurasian Lakes. Finnish Game Res. 47/1990.
- ANON. 1990b: Report of the joint meeting of the working group on Baltic seals and the study group on the effects of contaminants on marine mammals, Stockholm, 14-18 May 1990. ICES C.M. 1990/N:14.
- ANON. 1990c: Itämeren hylkeiden suojelun tehostaminen Suomessa. Maailman Luonnon Säätiön WWF Suomen rahaston Raportteja Nro 2.
- ANON. 1994a: Marine Mammals - Shared Nordic Marine Stocks. TemaNord 1994:520. Nordic Council of Ministers, Copenhagen.
- ANON. 1994b: Report of the Joint ICES/NAFO Working Group on Harp and Hooded Seals, Copenhagen 15-21/9. 1993. ICES C.M. 1994/Assess:5.
- ANON. 1995a: Estonian national report. Konferensen Sälär och Fiske, Åland 23-25. augusti 1995. Naturvårdverket.
- ANON. 1995b: The Arctic Sealing Industry - A Retrospective Analysis of its Collapse and Options for Sustainable Development. Part I. Inuit Circumpolar Conference & The Arctic Environmental Protection Strategy Task Force on Sustainable Development and Utilization.
- ANON. 1997a: Itämeren tila. Suomen ympäristö 113, Ympäristöministeriö. (Finnish translation of "The State of the Baltic Sea Marine Environment", Baltic Marine Environment Protection Commission, HELCOM, 1996).
- ANTTILA, RISTO 1996: Suursaari Suomenlahden helmi. Kokemäki.
- APEL, JAN-ERIK, BÄCKSTRÖM, YLVA, HALLGREN, FREDRIK, KNUTSSON, KJEL, LEKBERG, PER, OLSSON, ELISABETH, STEINEKE, MORTEN & SUNDSTRÖM, LARS 1995: Fågelbacken och trattbägarsamhället. Tor 27:47-132. Uppsala.

- ASPELIN, J. R. 1866: Kertomus Maalahden pitäjistä. Suomi II,6:115-254. Helsinki.
- AUL, J., LING, H. & PAAVER, K. 1957: Eesti NSV imetajad. Tallinn. 351 s.
- BACK, ROSE-MARIE 1996: Sälffångst med nät i Sydösterbotten under 1900-talet - näringsgren eller förströelse? Skärgården 19:43-45.
- BALIKCI, ASEN 1968: The Netsilik Eskimos: Adaptive Processes. Kirjassa Lee, R.B. & De Vore, I. (toim.) 1968: Man the Hunter. Chicago. s. 78-82.
- BARTHEL, SVEN 1933: Harstena. Stockholm (uusi painos 1972).
- BAUDOU, E. 1977: Den förhistoriska fångstkulturen i Västernorrland. Västernorrlands Förhistoria:11-152. Härnösand.
- BAY-PETERSEN, J. L. 1978: Animal exploitation in Mesolithic Denmark. Kirjassa Mellars, Paul (toim.) 1978: The Early Postglacial Settlement of Northern Europe - An Ecological Perspective. London. s.115-147.
- BECK, B. 1965: Seal net fisheries along the North Shore of the St. Lawrence River. Trade News. Dep. Fisheries Canada, (Aug.-Sept. 1965):18-19.
- BECKER, PENTTI (toim.) 1984: Saimaannorppa. Helsinki.
- BENEDIKTSSON, JAKOB 1962: Säljakt. Island. Kulturhistorisk lexikon för Nordisk medeltid XVII:699-701.
- BENNETT, JOHN W. 1976: The Ecological Transition. Cultural anthropology and human adaptation. New York.
- BERG, GÖSTA 1971: Spekk. Kulturhistorisk lexikon för Nordisk medeltid XVI:482-483.
- BERGMAN, G. 1956: Rannikoittemme hyljekannasta. Luonnon Tutkija 60 (3):81-90.
- 1958: Suomen hyljekannoista. Suomen Riista 12:110-124.
- 1966: Hylkeet. Teoksessa: Metsästys. Helsinki-Porvoo. s. 81-90.
- BERKES, F., GEORGE, P.J., PRESTON, R.J., HUGHES, A., TURNER, J. & CUMMINS, B.D. 1994: Wildlife Harvesting and Sustainable Regional Native Economy in the Hudson and James Bay Lowland, Ontario. Arctic 47:350-360.
- BERNES, CLAES 1996: Arktisk miljö i Norden - orörd, exploaterad, förorenad? Nord1996:21. Nordiska ministerråde, Köpenhamn.
- BERTVALL, CECILIA 1991: Fattenborg: enorma hyddbottnar från bronsåldern. Populär arkeologi 2/1991:17-19.
- BIGG, M.A. 1981: Harbour Seal. Kirjassa Ridgway, S.H. & Harrison, R.J. (toim.) Handbook of Marine Mammals. Seals (Vol.2) 2:1-28.
- BIRKET-SMITH, KAJ 1971: Eskimos. New York - Aalborg. (alkuper.: Eskimoerne, Köpenhamn, 1971).
- BJURHOLM, PETER 1997: Information om forskningsjakten efter gråsäl. Naturvårdsverket (Swedish Environmental Protection Agency), Information 9.9.1997.
- BJÖRGE, ARNE 1993: The Harbour Seal, *Phoca vitulina* L., in Norway and the Role of Science in Management. Dr. scient. thesis. Department of Fisheries and Marine Biology, University of Bergen.
- BLEHR, OTTO 1987: The need for ethnographical analogies in the study of prehistoric caribou/wild reindeer hunting: A case study from Sumtangen, Norway. Kirjassa Burenhult G. et al. (toim.): Theoretical Approaches to Artefacts, Settlement and Society. BAR International Series 366(ii). Oxford. s. 87-94.
- BOAS, FRANZ 1964: The Central Eskimo. Univ. of Nebraska. Lincoln (alkuperäinen: The sixth Annual Report of the Bureau of Ethnology, Smithsonian Institution, Washington, 1888:409-675).
- BONNER, W. NIGEL 1975a: Population increase of grey seals at the Farne Islands. Julkaisussa: Ronald, K. & Mansfield, A.W. (toim.), Biology of the Seal. Rapports et Procès-verbaux des Réunions, Cons. intern. Expl. Mer., Vol. 169:366-370.

- 1975b: International Legislation and the Protection of Seals. Proceedings from the Symposium on the Seal in the Baltic, 1974. Statens naturvårdsverk (SNV, National Swedish Env. Protection Board) PM 591:12-29.
- 1979a: Harbour (Common) Seal. Julkaisussa: Mammals in the seas. Vol. II. Pinniped Species Summeries and Report on Sirenians. FAO Advisory Committee on Marine Resources Research Working Party on Marine Mammals & United Nations Environment Programme (UNEP). FAO Fisheries Series No. 5, Vol. II:58-62.
- 1979b: Grey Seal. Julkaisussa: Mammals in the seas. Vol. II. Pinniped Species Summeries and Report on Sirenians. FAO Advisory Committee on Marine Resources Research Working Party on Marine Mammals & United Nations Environment Programme (UNEP). FAO Fisheries Series No. 5, Vol. II:90-94.
- 1981: Grey Seal. Kirjassa Ridgway, S.H. & Harrison, R.J. (toim.) Handbook of Marine Mammals. Seals (Vol.2) 2:111-144.
- 1982a: The Status of Seals in the United Kingdom. Julkaisussa: Mammals in the seas. Vol. IV. Small Cetaceans, Seals, Sirenians and Otters. FAO Advisory Committee on Marine Resources Research Working Party on Marine Mammals & United Nations Environment Programme (UNEP). FAO Fisheries Series No. 5, Vol. IV:253-265.
- 1982b: Seals and Man: A Study of Interactions. University of Washington, Seattle & London.
- BONNS, BERTIL 1989: Fälbåtar och fälmän. Bottnisk kontakt IV:47-57. (Maritim-historisk konferens i Skellefteå 1988) Maritimhistorisk rapport nr 2, Skellefteå Museum. Skellefteå-Mariehamn.
- BONNS, BERTIL & GUSTAFSSON, PETER 1989: Säljaktforskningens nuvarade ståndpunkt. Kirjassa: Ahlbäck, Olav & Ahlbäck, Ragna (toim.) 1989: Säljakt i Bottniska viken 1700-1950. Bidrag till Malax historik II. Vasa. s.197-222.
- BORGSTRÖM, C.A. 1964: Finlands jaktlitteratur till mitten av 1800-talet. Helsingfors.
- 1967: Finlands jaktlitteratur under kvartsseklet 1850-1874. Helsingfors.
- 1971: Jakten i Finland i landets tidningspress till och med år 1875. Helsingfors.
- 1978: Finlands jaktlitteratur under kvartsseklet 1875-1899. Esbo.
- BORRÉ, KRISTEN 1986: Dietary and nutritional significance of seal and other country foods in the diet of the Inuit of Clyde River, NWT. Technical Report no. 11, Royal Commission on Seals and Sealing in Canada. Montreal.
- 1990: Seal Blood, Inuit Blood, and Diet: a Biocultural Model of Physiology and Cultural Identity. Medical Anthropology Quarterly 1990:48-62.
- 1994: The Healing Power of the Seal: The Meaning of Inuit health Practice and Belief. Arctic Anthropology 31:1-15.
- BOUCHT, SVERRE 1945: Fälbåt och rännstång. Budkavlen 1945:45-47.
- BRUMMER, M. H. 1787: Utdrag Af alla Kongl. Förordningar, Resolutioner och Bref, Rörande Skogarnas vård och nyttjande i Riket, Samt Jagt och Diurfång. Stockholm.
- BRÄNNSTRÖM, EDVIN 1934: Med säljägare ute på botten. Svenska kulturbilder, del II. Stockholm.
- BROADBENT, NOEL 1978: Perforated Stones, Antlers and Stone Picks: Evidence for the Use of Digging Stick in Scandinavia and Finland. Tor.
- 1979: Coastal resources and settlement stability. Aun 3. Dept. of Archaeology, University of Uppsala.
- 1982: Skelleftebygdens historia. Del 3. Den förhistoriska utvecklingen under 7000 år. Uppsala.

- 1985: : Från Adam af Bremen till eskimåer - om samband mellan kustekonomi, kvinnoroll och kulturförändring i det cirkumpolära området. Meddelande XLVII: Finn forntiden. Skellefteå museum.
- 1987a: Iron age and medieval seal hunting sites. Center for Arctic Cultural Research, Umeå University. Research reports Nr. 5. Umeå.
- 1987b: Säljägarkulturer i det Bottniska området. Rapport 1:6-10. Förening för Skellefteforskning. Skellefteå.
- 1988: Järnålderns och medeltidens säljägare i övre Norrlands kustland. Arkeologi i Norr 1. Umeå universitet. Umeå.
- 1989: En kort redogörelse för nyligen erhållna 14C-dateringar från Bjuröklubb, Grundskatan, Stora Fjäderägg och Stor-Rebben i Västerbotten och Norrbotten. Bottnisk kontakt IV:21-23. (Maritimhistorisk konferens i Skellefteå 1988) Maritimhistorisk rapport nr 2, Skellefteå Museum. Skellefteå-Mariehamn.
- BRODY, HUGH 1987: *Living Arctic - Hunters of the Canadian North*. Seattle.
- BUSCH, BRITON C. 1985: *The War against the Seals. A History of the North American Seal Fishery*. McGill-Queen's University Press, Kingston & Montreal. 374 s.
- BUTTEL, F 1992: Environmentalization: Origins, Processes, and Implications for Rural Social Change. *Rural Sociology* 57:1-27.
- BYCHKOV, OLEG V. 1994: Russian Hunters in Eastern Siberia in the Seventeenth Century: Lifestyle and Economy. *Arctic Anthropology* 31:72-85.
- BYNCH, LORETZ 1801: Om sælhundefangst paa Anholt. *Iris og Hebe* (1801, 2det, 4de Hefte):1-23. Myös lyhennelmästä kirjoituksessa: Thomsen, C. Chr. (toim.) 1886: Sælhundefangst i ældre Tider. *Dansk Fiskeriselskabs Medlemsblad* 10:131-139.
- BÖCKER, C.C. 1823: Ekonomiska anteckningar om Wasa län, gjorde under en resa derstädes år 1815. Underrättelser från Kejs. Finska Hushållningssällskapet (1823) :n:o 2.
- CANDOW, JAMES E. 1989: *Of men and seals: a history of the Newfoundland seal hunt*. Studies in Archaeology, Architecture and History, National Historic Parks and Sites, Canadian Parks Service, Minister of the Environment. Ottawa.
- CARTMILL, MATT 1993: *A View to a Death in the Morning: Hunting and Nature through History*. Cambridge.
- CHAPLIN, R.E. 1971: *The Study of Animal Bones from Archaeological Sites*. London and New York.
- CHAPSKII, K.K. 1932: Ladozhskii tšulen' i vozmožnost' ego promysla. *Izvestija Ikhtiologičeskogo Instituta v Leningradi* 12 (2).
- CHRISTIANSSON, HANS 1971: *Kalixbygdens förhistoria*. Del 3. Uppsala.
- CHRISTIANSSON, HANS & BROADBENT, NOEL 1975: Prehistoric coastal settlement on the upper Bothnian coast of northern Sweden. Kirjassa Fitzhugh, W. (toim.): *Prehistoric Maritime Adaptations in the Circumpolar Zone*. The Hague, Mouton:47-55.
- CLARK, J.G.D. 1946: Seal-hunting in the Stone Age of north-western Europe: a study in economic prehistory. *Proceedings of the Prehistoric Society* NS 12:12-48. Cambridge.
- CLARKE, E.D. 1824: *Travels. Part the third Scandinavia, volume the eleventh*. London.
- CNEIFE, JOHAN DAVID 1757: *Berättelse om Skäl-Fänget i Österbotten*. Kungliga Vetenskaps Akademiens Handlingar 1757:177-194. Stockholm.
- COFFEY, DAVID J. 1977: *The Encyclopedia of Sea Mammals*. London.

- COHEN, MARK NATHAN 1980: Prehistoric Hunter-Gatherers: The Meaning of Social Complexity. Kirjassa Price, T. D. & Brown, J.A. (toim.): Prehistoric Hunter-Gatherers, The Emergence of Cultural Complexity. Orlando-London:99-122.
- COULSON, J.C. 1964: Review of "Grey seals and Fisheries". Report of the Consultative Committee on Grey Seals and Fisheries., Nature Conservancy. J. Anim. Ecology 33:214-215.
- CURRY-LINDAHL, KAI 1965: Gråsälen i Östersjön. Sveriges Natur, årsbok 56:122-132.
- 1966: Die Kegelrobbe in der Ostsee. Naturschutz (Berlin) 9:33-36.
- 1969: Conservation of mammals in Sweden. Säugetierschutz 1:39-41.
- 1975: Ecology and conservation of grey seal, common seal and ringed seal in the Baltic Sea. Julkaisussa: Ronald, K. & Mansfield, A.W. (toim.), Biology of the Seal. Rapports et Procès-verbaux des Réunions, Cons. intern. Expl. Mer. (ICES), Vol. 169:527-532.
- DAHL, M. 1916: Kobbe og kobbefangst i Ostfinmarken. Norsk Fiskeritidende 35:166-167.
- 1917: Kobbefisket i Ostfinmarken. Norsk Fiskeritidende 36:157-159.
- DAHL, SVERRI 1962: Hvalfangst. Färöerne. Kulturhistorisk lexikon för Nordisk medeltid XVII:164-168.
- DAHLES, H. 1993: Game Killing and Killing Games: An Anthropologist Looking at Hunting in a Modern Society. Society and Animals 1:169-184.
- DAVIES, BRIAN 1971: Savage Luxury: The Slaughter of the Baby Seals. New York.
- 1978: Seal Song. New York.
- DAVIES, J.L. 1957: The geography of the gray seal. J. Mammal. 38: 297-310.
- DJURBERG, DANIEL 1808: Beskrifning om Svea rike. Fjärde bandet, innefattande Finland. Stockholm.
- DRESCHER, H. EBENHARD 1978: Report on the status of the seals on the coasts of the Federal Republic of Germany. Finnish Game Res. 37:7.
- DURANT, S. & HARWOOD, J. 1986: The effects of hunting on ringed seals (*Phoca hispida*) in the Baltic. ICES C.M. 1986/N:10.
- DURKIN, ALEXANDER 1998: Management of Marine resources of Nenets Autonomous District. Julkaisussa: Marine Resource Management in Northern Forum Regions. Bodö.
- EDGREN, H. 1978: Suomen kampakeraamisen kulttuurin reikäkivet. Helsingin yliopiston arkeologian laitos. Moniste n:o 15.
- EDLUND, ANN-CATRINE 1989a: Är sälär drucknade människor? En presentation av folkliga föreställningar och folkliga sälbeteckningar. Bottnisk kontakt IV:29-31. (Maritimhistorisk konferens i Skellefteå 1988) Maritimhistorisk rapport nr 2, Skellefteå Museum. Skellefteå-Mariehamn.
- 1989b: Sjökat och svartjäder. Studier över säljägares noard för säl inom det bottniska området och Östersjöområdet. Reseach Reports No. 15. Center for Arctic Cultural Research Center. University of Umeå. Umeå.
- EEROLA, VIJO 1981: Hylkeenpyynnistä. Kirjassa: Haapasaari - menneisyys ja nyky-päivä. Myllykoski. s. 136-139.
- EHNHOLM, GUNNAR 1930: Säl-fångsten i Kvarken. Budkavlen IX:71-81.
- 1948: Säl-fångsten i våra skärgårdar. Kirjassa: Skärgårdsboken:640-663. Helsing-fors.
- 1979: Säl-fångsten i Mustasaari- och Vörå-socken år 1551-1625. Helsingfors.
- EIDLITZ, KERSTIN 1969: Food and Emergency Food in the Circumpolar Area. Studia Ethnographica Upsaliensia 32. Uppsala.

- EINARSSON, N. 1990: Of seals and souls: changes in the position of seals in the world view of Icelandic small-scale fishermen. *Maritime Anthropological Studies* 3:35–48.
- EKMAN, SVEN 1910: Norrlands jakt och fiske. Norrländskt handbibliotek IV. Uppsala.
- 1922: Djurvärldens utbredningshistoria på Skandinaviska halvön. Stockholm.
- ELENIUS, EMIL 1946: Keväisillä merenjäillä. *Metsästys ja Kalastus* 4:116–118.
- ENEBERG, ISAAC 1793: Beskrifning öfwer Töfsala socken i Åbo län. *Åbo tidningar* (1793):nr. 31,34,37,39,41,44,46–48.
- ENGELHARDT, A. P. 1899: A Russian province of the North. Transl. from the Russian by Henry Cooke. Westminster.
- ERICSON, PER G. P. 1989: Säl och säljakt i Östersjöområdet under stenåldern. University of Lund, Institute of Archaeology, Report Series 33:57–64.
- ERNGAARD, ERIK 1982: Grönland i tusinde år. Viborg.
- ERONEN, MATTI 1974: The history of the Litorina sea and associated Holocene events. *Commentationes Physico-Mathematicae* 44 (4):80–195.
- 1983: Late Weichselian and Holocene shore displacement in Finland. Kirjassa: Smith, D.E. & Dawson, A.G. (toim.), *Shorelines and Isostasy*. Inst. British Geographers, Special publ. 16, Academic Press.
- 1990: Muuttuva ilmasto. (The changing climate). *Terra* 102(4):220–238.
- ERÄ-ESKO, AARNI 1949: Tietoja seiskarilaisten hylkeenpyynnistä. *Kaukomieli* IX:71–83.
- ESKOLA, ANNELI 1992: Hyljejäillä veneen ja tankopuun varassa. Kirjassa Eskola, Anneli (toim.) *Seiskari – kotiseutukirja*. Turku. S.66–70.
- EURÉN, GUSTAF ERIK (anon.) 1854: Suomen maan pedot maalikuwilla selitetyt. Turku.
- (anon.) 1855: Suomen maan meripedot maalikuwilla selitetyt. Turku.
- EUROOPAN UNIONI, ALUEIDEN KOMITEA 1997: Lausunto aiheesta Välttämättömät välittömät toimenpiteet merimetsovahinkojen torjumiseksi Euroopan alueilla. Bryssel 13.3.1997.
- FAGERUDD, HENRY (toim. KARLSSON, GÖSTA) 1996: Säl- och storviltsjakt under ett halvt sekel. Larsmo Hembyggsförenings förlag. Jacobstad.
- FAY, FRANCIS H., BURNS, JOHN J., STOKER, SAMUEL W. & GRUNDY, SCOTT J. 1994: The Struck-and-Lost Factor in Alaskan Walrus Harvest, 1952–1972. *Arctic* 47:368–373.
- FELLMAN, JACOB (JAAKKO) 1847: Bidrag till Lappmarkens fauna. *Suomi, Tidskrift för fosterländska ämnen* (1847):213–283.
- 1906: Anteckningar under min vistelse i Lappmarken I–IV. (toim. Fellman, Isak). Helsingfors.
- FIEDLER, F.W. 1891: Saelhundefangst på Rödsand. *Dansk Fiskeritidende* 1891:73–75, 81–82, 91–93.
- FITZHUGH, W. 1975: A comparative approach to northern Maritime adaptations. Kirjassa Fitzhugh, W. (toim.): *Prehistoric Maritime Adaptations of the Circumpolar Zone*. Hague:339–387.
- FJELLSTRÖM, PHEBE 1982: Etnologiska synpunkter på maritim kultur vid Botten-viken. *Bottnisk kontakt* I:113–120. *Skrifter från Örnsköldsviks museum* nr. 1. Örnsköldsvik.
- FMU = Finlands medeltidsurkunder I–VIII. Samlade och i tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom Reinhold Hausen. Helsingfors 1910–1935.
- FORSBERG, LARS 1993: En kronologisk analys av ristningarna vid Nämforsen. Kirjassa Forsberg L. Larsson T.B. (toim.): *Ekonomi och näringsformer i Nordisk*

- bronsålder. *Studia Archaeologica Universitatis Umensis* 3. Umeå universitet.
- FORSS, AULIS 1996: Jätinkirkot – Pohjanlahden pohjoisen rannikkoalueen arvoituksellinen muinaisjäännösröymä. *Muinaistutkija* 1/1996:26–35.
- FORSSTRÖM, O.A. 1894: *Kuwia Raja-Karjalasta*. Helsinki.
- FORSTÉN, ANN 1972: The refuse fauna of the Mesolithic Suomenselän period in Finland. *Finskt Museum* 79:74–85.
- 1974: A bronze Age Refuse Fauna from Kökar, Åland. *Finskt museum* 81:56–60.
- FORSTEN, ANN & ALHONEN, PENTTI 1975: The subfossil seals of Finland and their relation to the history of the Baltic Sea. *Boreas* 4:143–155.
- 1977: Additional subfossil seals from Finland. *Commentationes Biologicae* nr. 84 (Societas Scientiarum Fennica):3–8.
- FORTELIUS, MIKAEL 1981: Johdatus arkeologiseen luuanalyyysiin. *Museovirasto, esihistorian toimiston julkaisu* no. 1. Helsinki.
- FRANK, HARRY 1962: *Das Fallenbuch*. Heide.
- FRANK, TENNEY (toim.) 1940: *An Economic Survey of Ancient Rome*, Vol. V. New York.
- FREEMAN, M.M.R., BOGOSLOVSKAYA, L., CAULFIELD, R.A., EGEDE, I., KRUPNIK, I.I. & STEVENSON, M.G. 1998: *Inuit, Whaling, and Sustainability. Contemporary Native American Communities Series*, Vol. 1.
- FREESE, CURTIS H., EWINS, PETER J. & PROKOSCH, PETER 1998: Guidelines for the Consumptive Use of Wild Species in the Arctic. *World Wide Fund For Nature, Arctic Programme. Diskussion Paper*, April 1998.
- FREUCHEN, PETER 1958: *Nuoruuteni Grönlannissa*. Porvoo. (Alkuperäisteos: *Min grönlandske ungdom*, 1936).
- FROST, K.J. & LOWRY, L.F. 1981: Ringed, Baikal and Caspian Seals. *Kirjassa* Ridgway, S.H. & Harrison, R.J. (toim.) *Handbook of marine Mammals. Seals* (Vol.2) 2:29–54.
- FROSTERUS BERNDT LEONHARD (ROUTANEN, L.) 1862: Päälleluottawa neuwo kuinka kettuja ja susia pyydetään niin kaula- eli syötti- kuin myös jalkarau-doilla. Kolmenkolmatta piirto-kuwan kanssa. L.Routaselta. Oulu.
- FRYDENDAHL, H.C. 1939: Sælfangst i fynske farvande. *Fynske Hjemstavn* 12:177–192.
- FURGAL, C.M., INNES, S. & KOVACS, K.M. 1996: Characteristics of ringed seal, *Phoca hispida*, subnivean structures and breeding habitat and their effects on predation. *Canadian Journal of Zoology* 74:858–874.
- GADOLIN, J. (J.G.) 1757: Anmärkning vid föregående Berättelse (Cneiff, J.D.: Berättelse om Skäl-Fänget i Österbotten). *Kungliga Vetenskaps Akademiens Handlingar* 1757:194–197. Stockholm.
- GARDBERG, CARL JACOB 1950: Sælfangsten på Vänö. *Budkavlen* 1950:73–85.
- GARDBERG, JOHN 1930: Primitiv sælfangst i Åboland. *Budkavlen* IX:65–71.
- 1931: Samfållda næringsfång i havsbandet. *Folkloristiska och etnografiska studier* IV:99–152. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 1931.
- GILL, JANUSZ 1978a: Occurrence, legislation and protection of Baltic seals in Poland. *Finnish Game Res.* 37:9.
- 1978b: Some remarks on the seal population in Poland's coastal waters. *Finnish Game Res.* 37:18–21.
- GJESSING, GUTORM 1936: *Nordenfjelske ristninger og malinger av den arktiske gruppe*. Oslo.
- 1955a: Litt om sjösamisk sel- og kvalfangst i gammel tid. *Sameliv* (1953–1955):21–35.
- 1955b: Veiding og sankning i förhistorisk tid i Norden. *Nordisk Kultur* XI–XII A. Oslo.

- GOTTBERG, GUNNAR 1911: Tietoja hylkeiden vahingollisuudesta. Suomen kalastuslehti (1911):90-93.
- 1921: Hyljesaalis vuosina 1909-1918. Suomen kalastuslehti (1921):11-13.
- 1925: Tilastoa hylkeensaaliista vv. 1909-1918. Suomen kalatalous 8:1-12. Helsinki.
- 1927: Hyljesaalis v. 1927. Suomen kalastuslehti (1927):173-179.
- 1930: Hyljesaalis vuonna 1929. Suomen kalastuslehti (1930):103-106.
- 1935: Hyljesaalis v. 1934. Suomen kalastuslehti (1935):125.
- 1942: Hylkeenpyynti v. 1941. Suomen kalastuslehti (1942):125.
- GRANLUND, ERIK 1975: Sälär i Bottniska viken. Österbotten, årsbok 1974: 57-74.
- GRANLUND, JOHN 1962: Säljakt. Kulturhistorisk lexikon för Nordisk medeltid XVII:694-695.
- 1963: Tran. Kulturhistorisk lexikon för Nordisk medeltid XVIII:551-554.
- GRAUDONIS, I. 1967: Latvia v Epolkhu Pozdnei i Ranneko Zheleza. Riga.
- GROVE, R. 1990: Colonial Conservation, ecological hegemony and popular resistance: towards a global synthesis. Kirjassa MacKenzie, J.M. (toim.): Imperialism and The Natural World. Manchester.
- GRÄSLUND, B. 1967: Resencion av Mesche. Fornvännen 4:272-274.
- GUDYNAS, E. 1993: The Fallacy of Ecomessianism. Kirjassa Sachs, W. (toim.): Global Ecology. London.
- GURINA, N. N. 1967: Iz istorii drevnykh plemen zapadnykh oblastei SSSR. Materialy i Issledovaniya po Arkheologii SSSR, 144:1-205.
- GUSTAFSSON, PETER 1971: Om västerbottnisk säljakt. Västerbotten 1971:66-105. Umeå.
- 1989: Sälisen och fälbåten. Bottnisk kontakt IV:38-47 (Maritimhistorisk konferens i Skellefteå 1988) Maritimhistorisk rapport nr 2, Skellefteå Museum. Skellefteå-Mariehamn.
- GUSTAVSSON, KENNETH 1987: Charred-stone cairns on Kökar. Kirjassa Burenhult G. et al. (toim.): Theoretical Approaches to Artefacts, Settlement and Society. BAR International Series 366(ii). Oxford. s. 369-377.
- 1997: Otterböte. New Light on a Bronze Age Site in the Baltic. Theses and Papers in Archaeology B:4. Stockholm University.
- HAGLUND, BERTIL 1961: Säl. Stockholm.
- HAHR, TH. 1866: Handbok för jägare och jagtvänner. Stockholm.
- 1867: Om de tillförlitligaste medlen att utrota våra skadligare rofdjur och roffoglar. Smärre Uppsatser uti Skogshushållning, Jagt och Naturkunnighet, till Läsning för Folket. Stockholm.
- 1878: Metsästys-kirja. I. Petoeläinten ja ryöstölintujen jahdista. Suomennettuja otteita Th. Hahrin ruotsinkielisestä jahti-käsikirjasta. Helsinki.
- HAILA, YRJÖ & LEVINS, RICHARD 1992: Humanity and Nature. Ecology, Science and Society. London.
- HALÉN, OVE 1991: Här bodde säljägarna för sju tusen år sedan. Populär arkeologi 2/1991:4-7.
- 1994: Sedentariness during the Stone Age of Northern Sweden in the light of the Alträsket site, c. 5000 B.C., and the Comb Ware site Lillberget, c. 3900 B.C. Acta Archaeologica Lundensia Ser. in 4 No. 20.
- HALINEN, PETRI 1997: Kaustisen Kankaan asuinpaikka ja punamultahaudat. Muinaistutkija 2/1997:18-27.
- HALLER, MARTHA A., KOVACS, KIT M. & HAMMILL, MIKE O. 1996: Maternal behaviour and energy investment by grey seals (*Halichoerus grypus*) breeding on land-fast ice. Canadian J. of Zoology 74:1531-1541.
- HALTSONEN, SULO 1936: Suomalaisista taikamerkeistä. Kansatieteellinen arkisto

II:1. Helsinki.

- HANNULA, VAALIMO 1947: Lavansaari – historian pohjalle rakentuva kertomus ”Suomenlahden selkäsaaresta”. Kotka.
- HANNUS, VIDAR 1989: Efterskrift av översättaren. Kirjassa: Ahlbäck, Olav & Ahlbäck, Ragna (toim.) 1989: Säljakt i Bottniska viken 1700–1950. Bidrag till Malax historik II. Vasa. s.44.
- HARBERG, GÖRAN 1964: Om sälarna. Jakt och Vilt (1964):49–56.
- HARDING, KARIN C. & HÄRKÖNEN, TERO 1999: Development in the Baltic Grey Seal (*Halichoerus grypus*) and Ringed Seal (*Phoca hispida*) Populations during the 20th Century. *Ambio* 28:619–627.
- HARWOOD, J. & PRIME, J.H. 1978: Some factors affecting the size of British grey seal populations. *Journal of Applied Ecology* 15:401–411.
- HAUGSTED, BERIT 1995: Meihin kaikkiin vaikuttaa manipulaatio. *Tieteen kuva-lehti* 11/1995:28–33.
- HAVU, SEPPÖ 1995: Metsästyksen asema yhteiskunnassa. Kirjassa Nummi, Petri (toim.): Metsästys, luonto, yhteiskunta. Keuruu. s.140–152.
- HEDERYD, OLOF 1992: Haparanda efter 1809. Tornedalens historia III..
- HEIDE-JÖRGENSEN, MADSPETER, HÄRKÖNEN, TERO & ÅBERG, PER 1992: Long-term Effects of Epizootic in Harbor Seals in the Kattegat-Skagerrak and Adjacent Areas. *Ambio* 21:511–516.
- HEIKKINEN, VÄINÖ 1959: Hylkeenpyyntiä Perämerellä. *Metsästys ja Kalastus* 48:187–189,200.
- HELANDER, BJÖRN 1996: Gråsälstammens utveckling i Sverige. *Skärgård* 19:10–13.
- HELANDER, BJÖRN & BIGNERT, ANDERS 1992: Harbor Seal (*Phoca vitulina*) on the Swedish Baltic Coast: Population Trends and Reproduction. *Ambio* 21:504–510.
- HELANDER, BJÖRN & SJÖÅSEN, T. 1985: Sälbestånden vid svenska syd- och östkusten 1975–1984. Sälinformation 2 av Pjoejekt Säl. Naturhistoriska Riksmuseet. Stockholm.
- HELISTÖ, MARTTI: Lautiosaarta vuosisatain takaa. *Jatuli XXIII*, Kemin museo- ja kotiseutuyhdistyksen julkaisu:120–184.
- HELLE, EERO 1979a: Structure and numbers of seal populations in the northern Baltic Sea: a study based on Finnish bounty statistics, 1956–1975. *Aquilo Ser. Zool.* 19:65–71.
- 1979b: Growth and size of the ringed seal *Phoca (Pusa) hispida* Schreber in the Bothnian Bay, Baltic. *Z. Säugetierkunde* 44:208–220.
- 1980: Reproduction, size and structure of the Baltic ringed seal population of the Bothnian Bay. *Acta Universitatis Ouluensis, Ser. A No. 106, Biol. no. 11.*
- 1983: Hylkeiden elämää. Kirjayhtymä. Vaasa.
- 1986: The decrease in the ringed seal population of the Gulf of Bothnia in 1975–84. *Finnish Game Res.* 44:28–32.
- 1990: Norppakannan kehitys Perämerellä 1980-luvulla. *Suomen Riista* 36:31–36.
- 1999: Hylkeet – ongelma vai ei? Julkaisussa: Pohjanlahden vaelluskalojen tila ja tulevaisuus – Kalantutkimuspäivät 1999. Kala- ja riistaraportteja nro 167:43–46. *Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki.*
- HELLE, E. & STENMAN, O. (toim.) 1990: Sälstammarna i Östersjön 1986–1990. *Maailman Luonnon Säätiön WWF Suomen Rahaston Raportteja Nr 3.*
- HELLE, E., STENMAN, O., OLSSON, M., HELANDER, B. & HÄRKÖNEN, T. 1990: Baltic seals: population size, reproduction and organochlorines. *Ambio*, special report 7. sept. 1990:16–17.
- HELMINEN, M., KARPPANEN, E. & KOIVISTO, J.I. 1968: Saimaannorpan

- elohopeapitoisuudesta 1967. *Finsk Vet. Tidskr.* 74:87-89.
- HELMs, PEDER 1997: Nutritional Needs Relating to Aboriginal Subsistence Whaling Among the Inuit in Greenland. Teoksessa Stevenson, Marc G., Madsen, Andrew & Maloney, Elaine L. (toim.): *The Anthropology of Community-Based Whaling in Greenland*. Canadian Circumpolar Institute, University of Alberta. s.49-54.
- HELMs, P., HERTZ, O. & KAPEL, F.O. 1997: The Greenland Aboriginal Whale Hunt. Teoksessa Stevenson, Marc G., Madsen, Andrew & Maloney, Elaine L. (toim.): *The Anthropology of Community-Based Whaling in Greenland*. Canadian Circumpolar Institute, University of Alberta. s.57-92.
- HERMANN, B. F. J. 1960: Nachrichten von den vorzüglichsten Inseln im Finnischen Meerbusen 1786. Neu herausgegeben von Sulo Haltsonen. *Kansatie-teellinen Arkisto* 14:2. Helsinki.
- HERSCOVICI, A. 1985: *Second Nature: The Animal Rights Controversy*. Toronto.
- HERTZ, OLE 1995: Ökologi og levevilkor i Arktis Uummannamiut. Skive.
- HESSLE, CHR. 1934: Die Schwedische Ostseefischerei. *Handbuch der Seefischerei Nordeuropas*, Band VIII, Heft 3b. Stuttgart. (Robbenjagd, s. 29-31).
- HETTINGER, NED 1994: Valuing Predation in Rolston's Environmental Ethics: Bambi Lovers Versus Tree Huggers. *Environmental Ethics* 16:3-20.
- HICKLING, GRACE 1964: Fisheries and the Farne Islands Grey Seals. *Oryx* Vol.VII (no. 4):172-176.
- HIEKKANEN, MARKUS 1990: A Suggested Interpretation of the Maritime Nature of Mesolithic and Early Neolithic Culture in Finland. *Iskos* 9:25-31.
- HILDÉN, MIKAEL 1997: Risk, uncertainty, indeterminacy and ignorance in fisheries management - an analysis of management advice. *Monographs of the Boreal Environment Research* 5. Helsinki. 220 s.
- HINKELMANN, K. 1886: Saelhunden og Östersöfiskeriet. *Dansk Fiskeritidende* (1886):277-279.
- HOEL, ALF HÅKON 1992: De Nordiske lands posisjoner i spørsmål rundt internasjonal forvaltning av hval. *Nordiske Seminar- og Arbejdsrapporter* 1992:584. Nordisk Ministerråd, København.
- HOLLAND, KATHRYN M. 1992: In the Wake of Prehistoric North Pacific Sea Mammal Hunters. *Arctic Anthropology* 29:63-72.
- HOLM, G. 1914: Ethnological sketch of the Angmaksalik Eskimo. *Meddelelser om Grönland XXXIX*. Köpenhamn.
- HOLM, OTTO 1921: De botteniska själarnes lefnadsvanor. *Fauna och Flora* 16:241-261.
- HOLMERS, G. 1828: Anteckningar om sättet att skjuta och fånga skälar uti Norra skärgården af Stockholms Län. Stockholm.
- HOOK, O. & JOHNELS, A.G. 1972: The breeding and distribution of the grey seal (*Halichoerus grypus* Fab.) in the Baltic Sea, with observations on other seals in the area. *Proc. Royal Soc. London* 182:37-58.
- HOWARD, R.R. 1913: Dynamiting sea lions. *Tech. World Magazine* 20:365-366.
- HUGGERT, A. 1992: Vikarefångst vid Rickleåns mynningsvik för 4500 år sedan? Ett bidrag till vår kunskap om stridsyxekultur i övre Norrland. *Arkeologi i norr* 3:83-103. Umeå.
- HULT, R. & NORDMANN, P. 1897: *Naturskildningar och folklifsbilder från Finland*. Helsingfors.
- HUNTER, J.G. 1956: The use of fish gill nets for capturing ringed seals. *Fisheries Research Board of Canada, Arctic Unit, annual rep.* no. 6.
- HUNTER, ROBERT 1979: *Warriors of the Rainbow: A Chronicle of the Greenpeace Movement*. New York.

- HVARFNER, HARALD (toim.) 1965: Hunting and fishing. Nordic Symposium on Life in a Traditional Hunting and Fishing Milieu in Prehistoric Times and up to the Present Day. Luleå.
- (toim.) 1975: Jakt och fiske. Nordiskt symposium om livet i en traditionell jägar- och fiskarmiljö från förhistorisk tid fram till våra dagar. Luleå.
- HYVÄRINEN, HEIKKI & NIEMINEN, MAURI 1990: Differentiation of the ringed seal in the Baltic Sea, Lake Ladoga and Lake Saimaa. Finnish Game Res. 47:21-27.
- HYVÄRINEN, HEIKKI, SIPILÄ, TERO & TYNI, PERTTI 1984: Saimaannorpan biologiaa. Kirjassa Becker, Pentti (toim.): Saimaannorppa. Helsinki. s.58-75.
- HYVÄRINEN, HEIKKI, SIPILÄ, TERO, KOSKELA, JOUNI & KUNNAS-RANTA MERVI 1999: Saimaannorppa. Kirjassa : Kuusisto Esko (toim.) Elävä Saimaa. Sulkava.s.126-136.
- HYYTINEN, TIMO & KETTUNEN, MATTI 1991: Erä Fennica. Suomen eräkirjat ja eräaiheet julkaisut. Suomenkielisen eräkirjallisuuden suuri haku-, tieto- ja lähdeos. Jyväskylä.
- HÄMÄLÄINEN, ALBERT 1930: Hylkeenpyynti keskisen Pohjanlahden Suomen-puoleisella rannikolla. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja XXXVII. Helsinki.
- HÄRKÖNEN, TERO 1987: Seasonal and regional variation in the feeding habits of the harbour seal, *Phoca vitulina*, in the Skagerrak and Kattegat. Journal of Zoology (London) 224:501-543.
- HÄRKÖNEN, TERO & LUNNERYD, SVEN GUNNAR 1992: Estimating Abundance of Ringed Seals in the Bothnian Bay. Ambio 21:497-503.
- HÄRKÖNEN, TERO, STENMAN, OLAVI, JÜSSI, MART, JÜSSI, IVAR, SAGITOV, ROUSTAM & VEREVKIN, MICHAIL 1998: Population size and distribution of the Baltic ringed seal (*Phoca hispida botnica*). NAMMCO (The North Atlantic Marine Mammal Commission) Scientific Publications 1:167-180.
- HÄYRY, HETA & HÄYRY, MATTI 1997: Elämän ehdot - bioetiikan, vapauden ja vastuun filosofiaa. Helsinki.
- HÖIJER, OTTO 1858: En skäljagt. Julkaisussa: Bilder ur folklivet, I. Skildringar ur Nyländska skärgården. Helsingfors. s. 26-39.
- IKONEN, ERKKI 1995: Lohen pyynnin nykyisyys. Lohen jokipyynnistä merikalastukseen. Kalastusmuseoyhdistys ry. julkaisuja 11:50-55.
- INDRELID, SVEIN 1978: Mesolithic economy and settlement pattern in Norway. Kirjassa Mellars, Paul (toim.) 1978: The Early Postglacial Settlement of Northern Europe - An Ecological Perspective. London. s.147-176.
- INGMAN, SANTERI 1890: Tutkimuksia Pohjoissuomen historiassa vuosilta 1595-1635. Akatemiallinen väitöskirja. Hki. (Hylkeenpyynti ja metsästys. s.88-90.)
- INGOLD, TIM, RICHES, DAVID & WOODBURN, JAMES (toim.) 1986: Hunters and Gatherers I-II. London.
- INKILÄ, ARVO T. 1939: Sosiaalisia erikoispiirteitä Tytärsaaren hylkeenpyytäjä-kalastajien elämästä. Ankkapurha I:84-109.
- INNIS, HAROLD A. 1930: The Fur Trade in Canada. An Introduction to Canadian Economic History. Toronto and Buffalo. (täydennetty jälkipainos 1975).
- ISACSON, GUNNAR 1993: Säljägarna - vår tids sista äventyrare. Svensk jägare 1993:272-277.
- ISAKSSON, SVEN 1992: Sältranstillverkning i Harrsjöbacken. J.Pukkila (toim.): Arktisk arkeologi. Rapport från kontaktseminariet i Säkylä, SW Finland 1992. Kontaktstencil 36. Kaarina.
- ITKONEN, TERHO 1957: Suomen kielen suksisanastoa (Finnische Skitermino-

- logie). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 254. osa. Helsinki.
- ITKONEN, T.I. 1923: Suomenlahden saarelaisten hylkeenpyynti. Suomen museo XXX:25-36.
- 1926: Suomen kansanomaiset veneet. Suomen museo 33:34-57.
- 1941: Suomen ruuhet. 1-, 2-, 3- ja monipuiset sekä lautaruuhet kivikaudesta vuoteen 1940. Kansatieteellinen arkisto 5:1.
- 1948: Suomen lappalaiset vuoteen 1945. I-II. Porvoo.
- 1976: Kansanomaiset veneet. Kirjassa: Vuorela, Toivo (toim.) 1976: Suomen kansankulttuurin kartasto 1. Helsinki. s.148-149.
- IVERSEN, I. 1938: Der norwegische Robbenfang. Handbuch der Seefischerei Nordeuropas, Band VIII, Heft 1b. Stuttgart. (s. 65-93).
- JENSEN, BIRGER 1975: Occurrence, legislation and hunting of seals in Denmark. Proceedings from the Synposium on the Seal in the Baltic, 1974. Statens naturvårdsverk (SNV, National Swedish Env. Protection Board) PM 591:34-35.
- JIRLOW, RAGNAR 1930: Västerbottnisk säljakt. Västerbotten, årsbok 1930:77-95. Umeå.
- 1931: Drag ur färöisk arbetsliv. Rig 1931.
- JOENSEN, ANDERS HOLM, SÖNDERGAARD, NIELS-OLE & HANSEN, EBBE BÖGEBJERG 1976: Occurrence of Seals and Seal Hunting in Denmark. Communication no. 133 from Vildtbiologisk station. Kalö, Rönne.
- JOENSEN, ANDERS HOLM & HANSEN, EBBE BÖGEBJERG 1978: Legislation, protection and research on seals in Denmark. Finnish Game Res. 37:6.
- JOHANNESSEN, ÓLI GROTH 1976: Kópaveiðda í Dali. Mondul 2 (1976). Tórshavn.
- JOHANNESSON, MARTIN 1983: Allmogebössor. Härnosand.
- 1992: Gamla Vapen 1600-1880 ur Läns museet-Murbergets samlingar. Härnosand.
- JOHNSEN, ARNE ODD 1962: Hvalfangst. Norge. Kulturhistorisk lexikon för Nordisk medeltid XVII:160-164.
- JOHNSON, W. 1988: The monk seal conspiracy. London.
- JURVELIUS, JUHA, SIKANEN, ASKO-PEKKA & LÖPPÖNEN, MAURI 1997: Kalastus ja saimaannorppa: Pihlajaveden pilkkikalastus 1990-luvun alussa. Kala- ja riistaraportteja nro 84, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos.
- JURVELIUS, JUHA & SIHVONEN, PETRI 1997: Kalastus ja saimaannorppa: Pihlajaveden ammattikalastus vuonna 1996. Kala- ja riistaraportteja nro 101, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos.
- JUSSILAINEN, JORMA 1953: Ruhnulaisten hylkeenpyynnistä Suomenlahdella. Ankkapurha III:97-105. Kouvola.
- JÄRVINEN, OLLI & MIETTINEN, KAARINA 1987: Sammuuko suuri suku? Helsinki.
- JÄRVINEN, OLLI & VARVIO, SIRKKA-LIISA 1985: Proneness to extinction of small populations of seals: demographic and genetic stochasticity vs. environmental stress. Finnish Game Res. 44:6-18.
- JÄÄSKELÄINEN, VIILJO 1909: Norpan "muanutuksessa" Laatokalla. Luonnon ystävä (1909):195-198. (Sama artikkeli: Suomen kalastuslehti (1920):11-15.)
- KAARTO, LEIF 1999: Hylkeet kalastajien näkökulmasta. Teoksessa: Pohjanlahden vaelluskalojen tila ja tulevaisuus – Kalantutkimuspäivät 1999. Kala- ja riistaraportteja nro 167:50-52. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki.
- KALLAND, ARNE 1992: Er dyrevern miljøvern? Om myter og symbolproduksjon i miljøbevegelsen. Julkaisussa: Hvalfangst og Etik. Nordiske Seminar- og Arbejdsrapporter 1992:537, Nordisk Ministerråd, København. s. 19-40.
- 1993: Management by Totemization: Whale Symbolism and the Anti-Whaling

- Campaign. Arctic 46:124-133.
- KANKAANPÄÄ, JARMO 1989: Kajakki. Typologis-etnohistoriallinen tutkielma. Helsingin yliopiston kansatieteen laitoksen tutkimuksia 15. Helsinki.
- 1996: Thule subsistence. Ann Arbor, Michigan. (väitöskirja)
- KAPEL, F.O. 1975: Recent research on seals and seal hunting in Greenland. Julkaisussa: Ronald, K. & Mansfield, A.W. (toim.), Biology of the Seal. Rapports et Procès-verbaux des Réunions, Cons. intern. Expl. Mer., Vol. 169:462-478.
- 1986: Trends in Catches of Harp and Hooded Seals in Greenland, 1939-83. NAFO Sci. Coun. Studies 10:57-65.
- KARJALAINEN, MATTI 1948: Meren riistaa. Helsinki. (Lettohyljettä ottamassa s. 7-16, Hyljeseikkailuja s. 37-46).
- KARLSSON, GÖSTA, ks. FAGERUDD, HENRY.
- KARLSSON, OLOF 1996: Sälén och yrkesfisket - en evig konflikt? Skärgården 19:31-36.
- KAUHANEN, ISTO 1974: Porin Tuorsniemen verkkolöytö. Karhunhammas 1:25-38. Turun yliopiston arkeologian laitos.
- KAUKONEN, TOINI-INKERI 1946: Pellavan ja hampun viljely ja muokkaus Suomessa. Kansatieteellinen tutkimus. Kansatieteellinen arkisto 7. Helsinki.
- KELLERT, S.R. 1988: Human-animal interactions: A review of American attitudes to wild and domestic animals in the twentieth century. Kirjassa: Rowan, A.N. (toim.): Animals and people sharing the world. Hanover, University of New England.
- KERASOTE, TED 1993: Bloodties: Nature, Culture, and the Hunt. New York.
- KERKKONEN, GUNVOR 1963: Tranhandel. Kulturhistorisk lexikon för Nordisk medeltid XVIII:561-562.
- KERÄNEN, SEPPÖ & SOIKKELI, MARTTI 1989: Ajojäällä syntynyt. Forssa. (på svenska 1990: Född i drivisen. Forssa.).
- KEYLAND, NILS 1914: Själnätbindning och själfångst på Harön. Fataburen 1914.
- KILKKI, VEIKKO & MARTTINEN, KAIKU 1984: Henkipatosta suojelukohteeksi - saimaannorpan ja ihmisen historiaa. Kirjassa Becker, Pentti (toim.): Saimaannorppa. Helsinki. s.98-102.
- KING, JUDITH E. 1983: Seals of the world. 2. edition, Brit. Mus. (Nat. Hist.). London.
- KINGSLEY, M.C.S. 1990: Status of the ringed seal, *Phoca hispida*, in Canada. Can. Field-Nat. 104:138-145.
- KIVIKOSKI, E. 1961: Suomen esihistoria I. Helsinki.
- KIVIKÄS, PEKKA 1997: Kalliomaalausten kuvamaailma. Jyväskylä.
- KLANG, LENNART, LINDSTRÖM, INGE, NORMAN, PETER, OLOFSSON, LENA & WESTERBERG, JAN OLOF 1991: Fornlämningar i skärgård - några resultat av riksantikvarieämbetets arkeologiska dokumentation i övre Norrland 1988 och i Norrbottens skärgård 1984-89. Arkeologi i Sverige 1991, ny följd 1:247-307.
- KLEIN, ERNST 1924: Runö. Folklivet i en gammal svensk by. Stockholm.
- 1930: Vårt äldsta näringsfång - några drag ur den svenska säljakten. Svenska kulturbilder, andra bandet, III-IV:131-152. Stockholm.
- KLEIN, ERNST & ÖSTERMAN, JAKOB (E.K-N & J.Ö-N) 1927: Runöbornas säljakt. Hävd och hembygd 1927 (II):64-75.
- KLINOWSKA, M. & COOKE, J. 1991: Dolphins, Porpoises and Whales of the World. The IUCN Red Data Book. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, U.K.
- KNUTBERG, CARL 1755: Giller, at fänga Sjö-djuret Skäl. Kongliga Svenska

- Vetenskaps Academiens Handlingar 1755:130-136.
- KOHTALA, ANNI & MÄRSYLÄ, MAIJA 1979: Himanka - kotiseutumme I. Lastuja ja sirpaleita, kuvia ja kipinöitä menneiltä ajoilta Himangalta. Vaasa.
- KOISTINEN, JAANA, STENMAN, OLAVI, HAAHTI, HANNU, SUONPERÄ, MIRJA & PAASIVIRTA, JAAKKO 1997: Polychlorinated diphenyl ethers, dibenzo-p-dioxins, dibenzofurans and biphenyls in seals and sediment from the Gulf of Finland. *Chemosphere* 35:1249-1269.
- KOIVUNEN, PENTTI 1996: Kodanpohjia ja meripihkaa Kierikistä. *Muinaistutkija* (1/1996):2-7.
- 1997: Teoria jätinkirkkojen käyttötarkoituksesta. *Muinaistutkija* (4/1997):49-52.
- KOKKO, HANNA, LINDSTRÖM, JAN & RANTA, ESA 1997: Risk Analysis of Hunting of Seal Populations in the Baltic. *Conservation Biology* 11:917-927.
- KONTTINEN, E. 1994: Syvyyttä uusien yhteiskunnallisten liikkeiden ymmärtämiseen. *Kulttuurintutkimus* 11:10-19.
- KOPONEN, PAAVO 1986: Laatokka, Karjalan meri. Keuruu.
- KORHONEN, ARVO E. 1926: Suursaaren ja Tytärsaaren hyljekoirat. Teoksessa: Korhonen, A.E., Halme, A.B., Sauramo, H. & Vartiainen, V.J. (toim.): Karjalan kennelklubi 1910-1925, juhla-julkaisu. Viipuri. s.265-269.
- KORHONEN, OLAVI 1982: Håp - vad är det för båt? Lingvistiska synpunkter. *Bottnisk kontakt I. Skrifter från Örensköldsviks museum* nr. 1:27-37.
- 1989: Älderdomliga drag i sentida sälfångst och några samiska sältermer. *Bottnisk kontakt IV*:70-80. (Maritimhistorisk konferens i Skellefteå 1988) Maritimhistorisk rapport nr 2, Skellefteå Museum. Skellefteå-Mariehamn.
- KORVENKONTIO, V.A. 1936: Närpiön ja Oulujoen kivikauden hyljelöydöt. Löytöjen eläintieteellinen merkitys. *Suomen museo* 1936:16-37.
- KOTIVUORI, HANNU 1993a: Kivikauden asumuksia Peräpohjolassa - vertailua ja rakenteellisia tulkintoja. Kirjassa: Selviytyjät. Lapin maakuntamuseon julkaisuja 7. Jyväskylä.
- 1993b: Pohjanlahden rannikon kiveliot muinaisen toiminnan tyyssijoina. Purhonen P. (toim.): Lapinraunioita ja hiidenkiukaita. Museovirasto, arkeologian osasto, julkaisuja n:o 3:17-30.
- 1996: Mietteitä alisen Kemijoen kivikauden asuinmuistoista. *Muinaistutkija* 1/1996:8-12.
- KRYLOV, VIKTOR I. 1990: Ecology of the Caspian seal. *Finnish Game Res.* 47:32-36.
- KUISMA, JUHA 1997: Tuli leivän antaa - Suomen ekohistoria. Jyväskylä.
- KUJALA, V. 1948: Antrean Korpilahden kivikautisen verkon kuituaines. *Suomen museo* 1947-48:24-27.
- KUSZ, CHR. 1817: Grundrisz einer Naturbeschreibung der Herzogthümer Schleswig und Holstein. Altona.
- KVIST, ROGER 1987: Sälångsten i Österbotten och Västerbotten 1551-1610. En översikt och problemställning. *Research reports* Nr. 3. Center for Arctic Cultural Research, Umeå University. Umeå.
- 1989: Klimathistoriska aspekter på sälfångst i Österbotten 1551-1610. *Bottnisk kontakt IV*:86-95. (Maritimhistorisk konferens i Skellefteå 1988) Maritimhistorisk rapport nr 2, Skellefteå Museum. Skellefteå-Mariehamn.
- 1990: Sälångstens roll i den lokala ekonomin, Österbotten och Västerbotten 1551-1610. *Research reports* Nr. 18. Center for Arctic Cultural Research, Umeå University. Umeå.
- LAGERCRANTZ, S. 1934: Meddelanden angående maskeringsmetoder vid jakt. *Budkavlen* 1934:33-53.

- LAHTIPERÄ, P. 1970: Metallikautinen asutus Kokemäenjoen suussa II. Luuaineiston analyysi. Vammala.
- LANDTMAN, GUNNAR 1936: Vinterfångst av säl i Pellinge. Brage Årsskrift 1931-1935:5-22. (sama artikkeli: Pellingeboken (1977), s. 107-122).
- LANGE, W. L. 1970: Wild und Jagd in Lettland. Hannover-Dohren.
- LANGDON, STEVE J. 1993: The Native People of Alaska. Anchorage.
- LAPPALAINEN, ARI 1996: Kalastusmuseoyhdistyksen kokoelmien aihepiirit. Kalastusmuseoyhdistyksen julkaisuja 12. Helsinki.
- 1998: Kalastuskulttuuri muuttuvassa yhteiskunnassa. Väitöskirja. Kalastusmuseoyhdistyksen julkaisuja 13. Vammala.
- LAPPALAINEN, ARI & NASKALI, EERO 1995: Kalastusmuseosta sanoin ja kuvin. Kalastusmuseoyhdistyksen julkaisuja 10. Vammala.
- LARSSON, TORSTEN 1978: Recent legislative changes and research concerning seals in Sweden. Finnish Game Res. 37:12-13.
- LAWSON, JOHN W., STENSON GARRY B. & MCKINNON DAVE G. 1995: Diet of harp seals (*Phoca groenlandica*) in nearshore waters of the northwest Atlantic during 1990-1993. Canadian Journal of Zoology 73:1805-1818.
- LAVIGNE, DAVID 1979: Harp Seal. Julkaisussa: Mammals in the seas. Vol. II. Pinniped Species Summeries and Report on Sirenians. FAO Advisory Committee on Marine Resources Research Working Party on Marine Mammals & United Nations Environment Programme (UNEP). FAO Fisheries Series No. 5, Vol. II:76-80.
- LAVIGNE, DAVID M. & KOVACS, KIT M. 1988: Ice-breeding seals of the North-west Atlantic. University of Waterloo.
- LEE, R. B. 1968: What hunters do for a living; or, how to make out on scarce resources. Kirjassa Lee, R.B. & De Vore, I. (toim.) 1968: Man the Hunter. Chicago. s. 30-48.
- LEHTISALO, T. V. 1915: Zur jagd bei den juraksamojeden. Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 30, osa 31:1-13.
- LEHTONEN, ESA 1999: Hylkeiden aiheuttamien pyydysvahinkojen vähentäminen pyyntiteknisin keinoin. Teoksessa: Pohjanlahden vaelluskalojen tila ja tulevaisuus – Kalantutkimuspäivät 1999. Kala- ja riistaraportteja nro 167:47-49. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki.
- LEHTONEN, JUHANI U.E. 1971: Estnisher Robbenfang – Schnittpunkt der Fangkulturen des Finnischen und Bottnischen Meerbusens. Studia Fennica XVI.
- 1972: Hyljekeihäs. Kotiseutu 4-5/1972:161-164.
- 1973a: Fångstlag vid fjärrfångst av säl. Budkavlen 52 (1973):5-27.
- 1973b: Maistui se hylkeenlihakin. Kotiseutu 6/1973:197-200.
- 1974a: Hyljepyssy. Kotiseutu 3-4/1974:79-83.
- 1974b: Laatokan hylkeenpyynti. Suomen museo 81:134-146.
- 1981: Nuoria läntisiä hylkeenpyydyksiä Suomessa. Suomen museo 88:45-50.
- 1983: Hyljeahkion vaiheilta. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 183:159-166.
- LEIS, M. 1960: Viiger-hüljest Riia lahes. Eesti Loodus 1/1960. Tartu.
- LEPIKSAAR, JOHANNES 1940: Grööni hüljesest, *Phoca groenlandica* Erxl., Läänemeres, tema uue leiu pronksiaegest asulast Asvas, Saarenmaal. Eesti Loodus 2:87-90.
- 1964: Subfossile Robbenfunde von der schwedischen Westküste. Zeitschrift für Säugetierkunde Bd. 29:257-266.
- 1986: The Holocene history of theriofauna in Fennoscandia and Baltic countries. Nordic Quaternary Biology and Ecology Striae 24:51-70.
- LEPISTÖ, JOUKO 1997: Unohtuiko ihminen? Ympäristönsuojelu paikallisseurakun-

- nan näkökulmasta. Jyväskylä.
- LEPPÄÄHO, JORMA 1936: Närpiön ja Oulujoen kivikauden hyljelöydöt. Löydöt muinaistieteelliseltä kannalta tarkasteltuina. Suomen museo 1936:1-9.
- LERVIKS, BENGT 1996: Säljägarnas utrustning i Vasa skärgård under 1800-talet. Skärgården 19:40-42.
- LESKINEN, EINO 1931: Pyhämaan luodon ja Vekaran saaren hylkeenpyynnistä. Sana-kirjasäätiön toimituksia 1:91-97.
- LETT, P.F., MOHN, R.K. & GRAY, D.F. 1981: Density dependent processes and management strategy for the Northwest Atlantic harp seal population. Julkaisussa: Fowler, C.W. & Smith, E.D. (toim.): Dynamics of large mammal populations. New York. s. 135-158.
- LEVIN, M.G. & POTAPOV, L.P. 1964: The peoples of Siberia. Chicago.
- LEVÓN, MARTTI 1964: Merenkävijöitä ja kauppaporvareita - erään pohjalaisen suvun tarina. Porvoo.
- LILJEBERG, J.F. 1886: (Själjagten). Julkaisussa: Land och folk. Geografisk läsebok för skoltid och ferier af P.Nordmann. Helsingfors. s. 51-53.
- LIMNELL, KRISTIAN 1958: Yleispiirteinen historiateos Hämeestä. Akateeminen väitöskirja vuodelta 1748 "De Tavastia". Suom. J. Suolahti. Tampere.
- LINDELL, THORD 1931: Om säljakt och ålfiske i Harstena fiskeläge. Kirjassa: Svenska landsmål ock svenskt folkliv 1930. Uppsala.
- LINDGREN, S. & NEUMAN, J. 1982: Crossing of icebound sea surfaces in history. Climatic change 4:71-97.
- LINDNER, KURT 1940: Die Jagd in frühen Mittelalter. Berlin.
- LINDQVIST, CHRISTIAN 1988: A carbonized cereal grain (*Hordeum* sp.) and faunal remains of e.g. harp seal (*Phoca groenlandica*) and herring (*Clupea harengus*), from the Kolsvidja upper stone Age habitation site on Åland. Finskt Museum 94:5-40.
- LINDSTRÖM, ERIK 1989: The role of medium-sized carnivores in the Nordic boreal forest. Finnish Game Res. 46:53-63.
- LINDSTRÖM, INGE & OLOFSSON, LENA 1990: Fiskelägen och tomtningar i västra Bottenvikens skärgård. C-uppsats, arkeologiska institutionen, Umeå universitet.
- LINNÉ, CARL (VON) 1745: Öländska och Gothländska Resa på Rikens Höglöflige Ständers Befallning förrätta Åhr 1741 med Anmärkningar uti Oeconomien, Natural-Historien, Antiquiteter &c. Stockholm & Uppsala.
- LISTER-KAYE, JOHN 1979: Seal Cull: The Grey Seal Controversy. Harmondsworth, Middlesex.
- LLOYD, L. 1854: Scandinavian Adventures, during a residence of upwards of twenty years. I-II. London.
- LOCKLEY, RONALD M. 1954: The Saga of the Grey Seal. New York.
- LÕUGAS, LEMBI 1997: Post-glacial development of vertebrate fauna in Estonian water bodies. A palaeozoological study. Dissertationes Biologicae Universitatis Tartuensis 32. Tartu.
- 1998: Postglacial Invasions of the Harp Seal (*Pagophilus groenlandicus*) into the Baltic Sea. Proceedings of the Latvian Academy of Sciences, Section B 52:63-69.
- LÕUGAS, L., LIDÉN, K. & NELSON, D.E. 1996: Resource utilization along the Estonian coast during the Stone Age. Teoksessa: Hackens et al. (toim.): Coastal Estonia: Recent Advances in Environmental and Cultural History:399-420.
- LUHO, VILLE 1948: Suomen kivikauden pääpiirteet. Helsinki.
- 1954: Porin verkkolöytö. Suomen museo 1954:5-25.
- LUNDBERG, RUDOLF 1895: Våra svenska skälarter, deras fångst och skadlighet för

- fisket. Svensk fiskeritidskrift 1895:13-23,57-62.
- LUNDIN, KERSTIN 1991: Grävde säljägarna de stora kokgropsfälten i kustlandet? Populär arkeologi 2/1991:21-22.
- 1992: Kokgropar i Norrbottens kustland. Ett försök till tolkning av kokgroparnas funktion. Arkeologi i norr: 139-174. Umeå.
- LUNNERYD, SVEN GUNNAR & WESTERBERG, HÅKAN 1997: By-catch of, and gear damages by, grey seal (*Halichoerus grypus*) in Swedish waters. ICES CM 1997/Q:11.
- LUST, PETER 1967: Last Seal Pup: The Story of Canada's Seal Hunt. Montreal.
- LUTS, ARVED 1997: Metsästys ja kalastus. Kirjassa Vesterinen, Ilmari (toim.): Viron perinnekuulttuuri. Jyväskylä. s. 43-58.
- LUUKKO, ARMAS 1954: Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin keskiaika sekä 1500-luku. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia II, Oulu.
- LYDERSEN, C. & SMITH, T.G. 1989: Avian predation on ringed seals *Phoca hispida* pups. Polar Biol. 9:489-490.
- LYNGE, FINN 1992a: Ethics of the Man-Animal Relationship - An Approach. Julkaisussa: Hvalfangst og Etik. Nordiske Seminar- og Arbejdsrapporter 1992:537, Nordisk Ministerråd, København. s.9-18.
- 1992b: Arctic Wars, Animal Rights, Endangered Peoples. University Press of New England, Hanover.
- LÖNNBERG, EINAR 1934: Sälffångsten i Sverige och Finland under år 1933. Fauna och Flora 29:269-272.
- 1937: Sälen i sjön Saimen i Finland, *Phoca hispida saimensis*. Fauna och flora 32:287-288.
- MAGNUS, OLAUS 1555: Historia de Gentibus Septentrionalium uariis conditionibus statibusque etc. (Historia om de nordiska folken. Lib. XX.).
- MANNINEN, I. 1931: Die Sachkultur Estlands I. Tartu.
- MANNINEN, PAAVO 1990: Hylje ei lopu pyytämällä. Ase & erä 3/1990:16.
- MANNING, L. 1989: Marine mammals and fisheries conflict: A philosophical dispute. Ocean & Shoreline Management 12:217-232.
- MANNING, T.H. 1944: Hunting implements and methods of the present-day eskimos of north-west Hudson Bay, Melville Peninsula, and south-west Baffin Island. Geogr. Journal 103:137-152.
- MANSFIELD, A.W. & McLAREN, I.A. 1961: The netting of sea mammals. Fisheries Research Board of Canada, Arctic Unit, annual rep. no. 9.
- MARJAKANGAS, ARTO 1996: Ihminen petona eli metsästyksen ekologiaa. Biologian laitoksen monisteita 1/1996. Oulun yliopisto. Oulu.
- MARSTEDT, GEORG 1989: (kysely sälkätte-pyydyksestä). Bottnisk kontakt IV:164-165. (Maritimhistorisk konferens i Skellefteå 1988) Maritimhistorisk rapport nr 2, Skellefteå Museum. Skellefteå-Mariehamn.
- MARTTINEN, KAIKU & KILKKI, VEIKKO 1984: Saimaannorppa ja kalastus. Kirjassa Becker, Pentti (toim.): Saimaannorppa. Helsinki. s.103-105.
- MASALIN, BIRGER 1933: I fålan. Vasa.
- 1981: Sälffångst och jakt. Kirjassa: Korsnäs historia, s. 505-536. Närpes.
- MASSA, ILMO & SAIRINEN, RAUNO (toim.) 1991: Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle. Helsinki.
- MASSA, ILMO 1994: Pohjoinen luonnonvalloitus. Suunnistus ympäristöhistoriaan Lapissa ja Suomessa. Tampere.
- MATISKAINEN, HEIKKI 1989: The paleoenvironment of Askola, Southern Finland. Mesolithic settlement and subsistence 10000-6000 BP. Iskos 8.
- McCARTNEY (toim.) 1995: Hunting the Largest Animals: Native Whaling in the

- Western Arctic and Subarctic. Canadian Circumpolar Institute, Alberta.
- McLAREN, I. A. 1958: The biology of the ringed seal in the Eastern Canadian Arctic. Fisheries Research Board of Canada Bulletin 118. Ottawa.
- MEIKLEJOHN, CHRISTOPHER 1978: Ecological aspects of population size and growth in late-glacial and early postglacial north-western Europe. Kirjassa Mellars, Paul (toim.) 1978: The Early Postglacial Settlement of Northern Europe - An Ecological Perspective. London. s.65-80.
- MEINANDER, C. F. 1950: Etelä-Pohjanmaan esihistoria. Kirjassa: Etelä-Pohjanmaan historia I. Helsinki.
- 1954: Die Bronzezeit in Finnland. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 52. Helsinki.
- MELANDER, K. R. 1928: Metsästyksestä maassamme 1500- ja 1600-luvulla. Historiallinen Aikakauskirja N:o 2, Helsinki.
- 1931: Sillin eli suurhailin kalastuksesta maassamme 1500-luvulta alkaen ynnä entisaikain kalataloudestamme. Historiallisia tutkimuksia XII. Suomen historiallinen seura. Helsinki.
- MÉLART, C. 1868: Skälskytte ”på lock”. Svenska Jägarförbundets Nya Tidskrift (1868):43-44.
- MIETTINEN, MIRJA 1982: Stenåldersboplatsen Hundbacka i Pedersöre, Österbotten. Bottnisk kontakt I. Skrifter från Örnsköldsviks museum nr. 1:14-21.
- MOHR, ERNA 1952: Die Robben der Europäischen Gewässer. Monographien der Wildsäugetiere, Band XII. Frankfurt/Main. 323 s.
- 1955: Der Seehund. Wittenberg Lutherstadt.
- MOISSEINEN, EIJA 1997: Contigent evaluation: the case of the Saimaa seal. Joensuu yliopiston yhteiskuntatiet. julkaisuja n:o 28. Joensuu. 208 s.
- MONTELL, ROB. 1892: Hylkeen pyynnistä Simon pitäjässä. Suomen kalastuslehti 1892:65-66.
- MORSETH, C. MICHELE 1997: Twentieth-Century Changes in Beluga Whale Hunting and Butchering by the Kanigmiut of Buckland, Alaska. Arctic 50:241-255.
- MORTENSEN, EV. & STRUBBERG, A.C. 1931: Die dänische Seefischerei. Handbuch der Seefischerei Nordeuropas, Band VIII, Heft 2. Stuttgart.
- MUNTHE, HENR. 1929: Ett nytt fynd av grönländssäl i östra Sverige. Geolog. för Förhist. 51:2.
- MÜLLER-WILLE, LINNA L. 1969: Biometrical comparison of four populations of *Phoca hispida* Schreb. in the Baltic and White Seas and Lakes Ladoga and Saimaa. Commentationes Biologicae (Societas Scientiarum Fennica) 31 (3):1-12.
- MÄKIVUOTI, MARKKU 1986: Kempeleen Linnakankaan löydöistä ja ajoituksesta. Faravid, Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirja IX:25-30. Jyväskylä.
- MÄNTTÄRI, MATTI 1984: Yksi norppa, tuhat hallia - Erä-lehden hyljesafari Perämerellä. Erä 6/1984:71-75.
- MÖHL, U. 1970: Fangstdyrene ved de danske strande. Den zoologiske baggrund for harpunerne. KUML, Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab (1970):297-329.
- NASKALI, EERO 1993: Näin Ennen - kalastuksesta J. Alb. Sandmanin ja T.H. Järven aikana. Vammala.
- NEGRI, FRANCESCO 1888: Viaggio settentrionale fatto e descritto. Historisk Tidskrift, anden række, sjette bind, Kristiania. Alkuper. ilm. 1701.
- NEHRING, U. 1886: Das Vorkommen der Ringelrobbe und der Kegelrobbe bei dem Ostseebad Misdron, nebst Notizen über ihre Jagd. Deutsche Jäger-Zeitung nr. 2 (1886):28-31.
- 1887: Die Seehunds-Arten der deutschen Küsten. Mittheilungen der Section für

- Küsten- und Hochseefischerei, Deutscher Fischerei Verein, nr. 4 (1887):49-56.
- NELSON, EDWARD W. 1899: *The Eskimo About Bering Strait*. Washington & London. (uusintapainos 1983).
- NESHEIM, ASBJÖRN 1951: Noen opptegnelser fra samisk kulturområde. Oslo.
- 1952: Kielellinen lisä lappalaisten hylkeenpyynnin historiaan. *Virittäjä* 56:172-175.
- 1953: Samisk seljakt og jakttabu. *Studia septentrionalia* IV. Liber saecularis in honorem J. Qvigstadii I:13-18. Oslo.
- NIEMELÄ, ESA 1973: Merialueittemme hylkeet. *Suomen Luonto* 1973:249-251.
- 1975: Itämeren hyljekantoja seurataan. *Suomen Luonto* 1975:241-246.
- NIEMELÄ, J. 1927: Suomenlahden hylkeiden elintavoista. *Suomen kalastuslehti* 1927:57-62.
- 1928: Hylkeiden piirityspyynti talvella. *Suomen kalastuslehti* 1928:213-219.
- 1934a: Suuri harmaa hylje. *Suomen kalastuslehti* 1934:50.
- 1934b: Hylkeiden talvielämästä. *Suomen kalastuslehti* 1934:33-35.
- 1934c: Hyljekoiria. *Suomen kalastuslehti* 1934:59-62.
- NIHLÉN, JOHN 1927: *Gotlands stenåldersboplatser*. Kungl. Vitterhets Historie och Akademiens Handlingar, del 36:3. Stockholm.
- NIIMI, MICHIKO 1994: Sea mammal hunting in northern Japan during the Jomon Period. *Archaeozoologia* VI/2:37-56.
- NIKANDER, GABRIEL 1922: Plägseder av rättslig betydelse vid själfångst i Österbotten. *Acta Akademiae Aboensis, Humaniora* III:1:1-24.
- 1959: Rättsedvänjor vid sälfångst. *Folklivsstudier* V. Svenska litteratursällskapet i Finland.
- NILSSON, ANN-CHRISTIN 1989: *Tomtningar från yngre järnåldern utmed övre Norrlands kust*. Center for Arctic Cultural Research, Umeå University. Research reports Nr. 13. Umeå.
- NIRVI, R. E. 1944: Sanankieltoja ja niihin liittyviä kielienilmiöitä itämeren-suomalaisissa kielissä. *SKS:n toimituksia* 233. Helsinki.
- NISSE'N, K. O. 1929: Hylkeenpyynnistä verkoilla. *Suomen kalastuslehti* 1929:129-133.
- NISSILÄ, VIILJO 1956: Perämeren Tiurasenkrunni. *Artikkeli sanomalehti Kalevassa* 4.7.1956.
- 1960: Perämeren Kallat. *Kalevalaseuran vuosikirja* 40:298-306.
- NORDGÅRD, OLE (O.N.) 1903: Om kobbefangst i det nordlige Norge for og nu. *Norsk Fiskerietidende* 1903:26-35.
- NORDLUND, B. FR. 1866: Beskrifning öfver Nerpes socken. *Suomi* II, jakso 5. Helsinki. (hylkeenpyyntiä koskeva osuus ilmestynyt myös artikkelina (B.Fr. Nordblad!) ”Säljagterna vid Korsnäs i Finland”, *Sv. Jägarförb. Nya Tidskrift* VIII (1870):193-198).
- NORDLUND, RUNE 1956: Belysning. *Kulturhistorisk lexikon för Nordisk medeltid* I:442-447.
- NORDMANN, ARTHUR 1861: *Ueber den Fischfang und die Jagd der am Amur wohnenden Giljaken*. Kaiserliche Universität, Moskau. 36 s.
- 1862: *Zoologische Beobachtungen im Amurlande*. *Archiv für wissensch. Kunde von Russland* Bd. 21. Berlin.
- NORDMANN, P. 1919: *Starka prästen*. Helsingfors.
- NORDQVIST, OSKAR 1892: Hylkeen hävittäminen Itämerestä, Laatokasta ja Saimaasta. *Suomen kalastuslehti* (huhtikuu 1892).
- 1896: Isorysät ja isorysäkalastus. *Suomen kalastuslehti* (1896):18-48 (sekä liitteet).
- (O.N.) 1897: Harmaa hylje ja lohikalastus. *Suomen kalastuslehti* (1897):148.
- (O.N.) 1904: Toimenpiteitä hylkeen hävittämiseksi. *Suomen kalastuslehti* (1904):6-7.

- NUMMI, PETRI (toim.) 1995: Metsästys, luonto, yhteiskunta. Keuruu.
- NUNEZ, MILTON 1986: Om bosättning på Ålandsöarna i stenåldern. *Åländsk Odling* 46:13-28.
- 1990a: On Subneolithic pottery and its adoption in late Mesolithic Finland. *Fennoscandia Archaeologica* 7:27-52.
- 1990b: On the Food Resources Available to Man in Stone Age Finland. *Suomen museo* 1990:24-54.
- NUNEZ, MILTON & OKKONEN, JARI 1999: Environmental background for the rise and fall of villages and megastructures in North Ostrobothnia 4000-2000 cal BC. *Iskos (painossa)*.
- NUNEZ, MILTON, OKKONEN, JARI & GUSTAVSSON KENNETH 1997: On the environmental impact of train oil production on Kökar 3500-1500 cal BP. *Muinaistutkija* (4/1997):29-36.
- NYSTRÖM, LARS 1970: Natti-sanan etymologiasta. *Virittäjä* (1970):446-447.
- 1988: Bidrag till finlandssvensk sälfångstterminologi. Redskapstermer samt termer hörande till beredning av sälskinn och sältran. *Miscellaneous publications* 5/1988. Center for Arctic and Cultural Research. Umeå University.
- 1989: Alg, lagga och natt(e). Tre sältermer och deras etymologi. *Oknytt - Tidskrift utg. av Johan Nordlander-sällskapet* 9:50-52. Umeå.
- NÄS, JAKOB 1903: Muutama sana hylkeenpyynnistä raudoilla. *Suomen kalastuslehti* 1903:6-10.
- OGNEV, S.I. 1962: Mammals of U.S.S.R. and Adjacent Countries. Vol. III Carnivora (Fissipedia and Pinnipedia). Jerusalem. (Alkuper. ilmestymisvuosi 1935).
- OKLADNIKOV, A.P. & KONOPAITSKIY, A.K. 1975: Hunters for Seal on the Baikal Lake in the Stone and Bronze Ages. *Folk* 16-17:299-308.
- OKSALA, HILKKA 1994: Alternatives for Stone Age subsistence in the basin of the Tengeliönjoki river, SW Finnish Lapland. Kirjassa Purhonen P. (toim.): *Fennougri et Slavi* 1992. Museovirasto, arkeologian osasto, julkaisu N:o 5:64-77.
- 1995: Ihmisen toimeentulomahdollisuudet ja asutuksen leviäminen kivikauden Tengeliöjokiseudulla. *Tornionlaakson vuosikirja* 1995:123-144.
- OLAUS MAGNUS (ks. MAGNUS, OLAUS)
- OLOFSSON, OSSIAN 1937: Till sälisen. Svenska turistföreningens årskrift 1937.
- OLSSON, ANETTE 1990: Sälspjutet. Beteckningar inom det bottniska området och Östersjön. Center for Arctic Cultural Research, Umeå University. Research reports Nr. 17. Umeå.
- OLSSON, INGEMAR 1979: Säl fångst och ortnamn på Fårö. Visby.
- OLSSON, MATS 1996: Säl / fiske - en gammal konflikt i Östersjön. *Skärgård* 19:5-9.
- OLSSON, MATS, KARLSSON, BÖRJE & AHNLAND, EVA 1992: Seals and Seal Protection: A Presentation of a Swedish Research Project. *Ambio* 21:494-496.
- ORRELIUS, MAGNUS 1776: Inledning til Djur-Känningen, eller Redig Beskrifning på härtils bekanta fyrfotade eller Däggande Djur. Stockholm.
- PAASI, ONNI 1966: Entisaikojen hylkeenpyyntiä. Itäviitta syyskuu 1966 (Pitkäpaasi-Seura ry:n julkaisu).
- PAASO, HANNES 1965: Kalastuksesta kuningasvallan aikana. Kemi.
- PAASO, HANNU 1996: Oolannin sota. Artikkel Meri-Lappi-lehdessä 12.1.1996.
- PAAYER, K. L. 1965: Formirovanie teriofauny i izmencivost mlekopitajusikh Pribaltiki v Golotsene. Tartu, Akademiya Nauk Estonskoi SSR. 494 s.
- PALUDAN, J. 1824: Möen. II. Kjöbenhavn.
- PARTANEN, AARNE (A..P.) 1962: Hyviä hyljesaaliita. *Suomen kalastuslehti* (1962):98.

- 1990: Hylkeen verkkopyynti. *Jatuli XXI*. Kemin museo- ja kotiseutuyhdistyksen julkaisu 21:143-152. Kemi.
- PAULAHARJU, SAMULI 1914: Kuvauksia Hailuodosta. Porvoo.
- PEHRSSON, P. 1820: Beskrifning på sättet huru rofdjur kunna utrotas. *Södermanlands hushållssällskapets Handlingar* 1820 (2):101-102.
- PEKKANEN, TUOMO 1985: Anders Bure: Pohjoismaiden kuvaus v. 1926. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 427.
- PELTOLA, SAARA 1960: Suursaari menneinä aikoina. Helsinki.
- PELTONEN, JUKKA 1995: Suomen metsästyskirjaston aarteita: Vanhin suomalainen metsästyskirja. *Jahti* 4/1995:14-15. (Referaatti Wijkarin (1707) väitöskirjasta).
- PENNANEN, JUKKA 1979: Muikkuapajilla. *Puruveden ammattimainen talvinuottakalastus 1900-luvun alusta 1970-luvun puoliväliin*. Kansatieteellinen arkisto 30. Helsinki.
- 1987: Jäänalainen kalastus maapallon pohjoisella vyöhykkeellä. *Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 81:221-240.
- PETTERSEN, WOLTER AF 1824: Försök till en beskrifning öfwer Kimito socken i Åbo län. *Underrättelser från Kejs. Finska Husshållningssällskapet* (n:o 5/1824):7-43.
- PETTERSSON, JOHAN 1953: *Den svenska Skagerakkustens fiskebebyggelse*. Lund.
- PILATS, VALDIS 1989a: Current status of seals within the Gulf of Riga and the Estonian archipelago. Influence of human activities on the Baltic ecosystem - Proceedings of the Soviet-Swedish Symposium "Effect of Toxic Substances on Dynamics of Seal Populations" in Moscow 1986:26-41. Leningrad.
- 1989: Seal distribution and seal-fishery interactions in the East Baltic. *NNA-Berichte* 2/2:107-114.
- 1998: Seals and seal hunting in the East Baltic: a historical review. *Proceedings of the Latvian Academy of Sciences, Section B* 52:10-19.
- PITKÄNEN, AARO (A.P.) 1900: Hylkeen pyyntiin Tammiossa. *Suomen kalastuslehti* 1900:41-43. (på svenska: Säl fångsten vid Stamö. *Fiskeritidskrift för Finland* 1900:41-43).
- (A.P.) 1907: Harmaahylkeet tuhoja tekemässä. *Suomen kalastuslehti* (1907):213-216.
- PONTOPPIDAN, E. 1763-81: *Den Danske Atlas*. Köpenhamn.
- POPOV, L. A. 1978: Soviet investigations of the Baltic seals and legislation to protect their stocks. *Finnish Game Res.* 37:10-11.
- 1979: Ladoga Seal. *Julkaisussa: Mammals in the seas. Vol. II. Pinniped Species Summeries and Report on Sirenians*. FAO Advisory Committee on Marine Resources Research Working Party on Marine Mammals & United Nations Environment Programme (UNEP). FAO Fisheries Series No. 5, Vol. II:70-71.
- 1982: Status of the main ice-living seals inhabiting inland waters and coastal marine areas of the USSR. *Julkaisussa: Mammals in the seas. Vol. IV. Small Cetaceans, Seals, Sirenians and Otters*. FAO Advisory Committee on Marine Resources Research Working Party on Marine Mammals & United Nations Environment Programme (UNEP). FAO Fisheries Series No. 5, Vol. IV:361-390.
- PORKKA, V. 1881: *Kuvaelmia Suursaarelta*. Valvoja I. Helsinki. Hylkeenpyyntö, s.373-376.
- PRICE, T. DOUGLAS 1985: *Affluent Foragers of Mesolithic Southern Scandinavia*. Kirjassa Price, T. D. & Brown, J.A. (toim.): *Prehistoric Hunter-Gatherers, The Emergence of Cultural Complexity*. Orlando-London:341-364.
- PULLIAINEN, ERKKI & PIETILÄ, URHO A. 1997: *Merilohi*. Helsinki.
- PÄLSI, SAKARI 1924: *Suomenlahden jäillä*. Helsinki.

- 1943: Suomenlahden hylkeenpyynnistä. Kotiseutu 1943:3-17.
- 1944: Eräelämän perinteitä. Porvoo.
- RADLOFF, FREDRIC WILHELM 1795: Beskrifning öfver Åland. Åbo 1795.
- RANNIKKO, PERTTI 1995: Ympäristötietoisuus ja ympäristöristiriidat. Kirjassa Jokinen, P., Järvikoski, T. & Rannikko, P. (toim.): Näkökulmia ympäristösosiologiaan. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:33:65-87. Turku.
- RASMUSSEN, KNUD 1927: Across Arctic America: narrative of the fifth Thule expedition by Knud Rasmussen. New York.
- RASMUSSEN, HOLGER 1962: Säljakt. Färöerne. Kulturhistorisk lexikon för Nordisk medeltid XVII:702-703.
- REGAN, TOM 1984: The Case for Animal Rights. Berkeley.
- 1985: The Case for Animal Rights. Kirjassa: Singer, P. (toim.) 1985: In Defence of Animals. Oxford.
- REIJNDERS, P.J.H. 1984: Man-induced environmental factors in relation to fertility changes in pinnipeds. Environmental Conservation 11:61-65.
- 1986: Reproductive failure in harbour seals feeding on fish from polluted coastal waters. Nature 324:456-457.
- REIJNDERS, P.J.H., BRASSEUR, J., VAN DER TOORN, J., VAN DER WOLF, P., BOYD, I., HARWOOD, J., LAVIGNE, D. & LOWRY, L. 1993: Seals, Fur Seals, Sea Lions, and Walrus. IUCN International Union for Conservation of nature and natural Resources. Gland, Switzerland.
- RELANDER, OSKAR 1903: Suomen maakunnat: Pohjois- ja Itä-Karjala.. Helsinki.
- RENOUF, M.A.P. 1989: Prehistoric Hunter-Fishers of Varangerfjord, Northeastern Norway. Reconstruction of settlement and subsistence during the Younger Stone Age. BAR International Series 487. Oxford.
- REUTER, O.M. 1893: Om Finlands fiskar och fisket i Finland. Skrifter utgivna af föreningen "Svenska folkskolans vänner" Helsingfors.
- RIEWE, R.R. & AMSDEN, C.W. 1988: Harvesting and utilization of pinnipeds by Inuit hunters in Canada's eastern high Arctic. Teoksessa: Thule Eskimo culture: an anthropological retrospective. Mercury Series, Paper No. 88, Archeological Series of Canada. Ottawa. s. 324-348.
- RONALD, K. & DOUGAN, J. L. 1982: The ice lover: biology of the harp seal (*Phoca groenlandica*). Science 215:928-933.
- RONALD, K., HANLY, L.M., HEALEY, P.J. & SELLEY, L.J. 1976: An Annotated Bibliography on the Pinnipedia. International Council for the Exploitation of the Sea (ICES). Charlottenlund, Denmark.
- RONALD, K. & HEALEY, P.J. 1981: Harp Seal. Kirjassa Ridgway, S.H. & Harrison, R.J. (toim.) Handbook of Marine Mammals. Seals (Vol.2) 2:55-88.
- RONALD, K., HEALEY, P.J., DOUGAN, J., SELLEY, L.J. & DUNN, L. 1983: An Annotated Bibliography on the Pinnipedia, Supplement 1. International Council for the Exploitation of the Sea (ICES). Copenhagen.
- ROSS, JOHN 1835: Narrative of a second voyage in search of a north-west passage, and of a residence in the Arctic regions during the years 1829, 1830, 1831, 1832, 1833. London.
- ROUSSELOT, J.-L. 1983: Die Ausrüstung zur Seejagd der Westlichen Eskimo, untersucht in ihrem kulturellen Kontext. Münchener Beiträge zur Amerikanistik, Band 11. Hohenschäftlarn.
- RUPEIKS, F. 1936: Latvijas zveri. Riga.
- RUSSWURM, C. 1855: Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehistlands und auf Runö I-II. Reval.
- RUUTTULA-VASARI, ANNE 1992: Perämeren kansallispuiston alueen lohen-

- kalastuksen vaiheita 1800-luvun lopulle – kalastussijan omistajasta valtion vuokramieheksi. *Tornionlaakson Vuosikirja* 1992:37–54.
- RÅLAMB, ÅKE 1895: Relation om Skälefiskeri här i Roslagen, huru der med procederas. *Svensk Fiskeritidskrift* 4:17–19 (alkuper. julkaisuvuosi 1702).
- RÄNK, ARVI 1995: Eesti etnograafia sõnaraamat. Tallinn.
- SAARINEN, TAHVO, LUOTSI, J. & PAJUNEN, J. 1916: Hylkeenpyynti. Kirjassa Silvennoinen, Onni (toim.) 1916: Seiskari sanoin ja kuvin: 68–73. Helsinki.
- SAEMUNDSON, BJARNI 1913: Et islandsk Saelhundegarn. *Norsk Fiskeritidende* 32:185–186.
- SALMENIUS, CHRISTIERN 1754: Historisk och oeconomisk beskrifning ofver Calajoki sockn. Turku 1754.
- SARMELA, MATTI 1993: Kirjoituksia kulttuuriantropologiasta. *Suomalainen Kirjallisuuden Seura, Tietolipas* 96. Mikkeli.
- 1994: Suomen perinneatlas. Suomen kansankulttuurin kartasto 2. Helsinki.
- SAURAMO, M. 1936: Närpiön ja Oulujoen kivikauden hyljelöydöt. Geologinen iänmäärittäminen. *Suomen museo* 1936:82–95.
- 1951: Antrean verkkolöydön uusittu paleontologinen ajoitus. *Suomen museo* 1951:96–97.
- 1958: Die Geschichte der Ostsee. *Annales Academiæ Scientiarum Fennicæ, Series A* III, 51:1–522.
- SAVINAINEN, YRJÖ 1997: Norppajahdissa. Kirjassa Peiponen, Valto A. (toim.): *Laatokaan Mantsi. Hämeenlinna*. s. 311–313.
- SCHEFFER, VICTOR B. 1958: Seals, Sea Lions and Walruses – A Review of the Pinnipedia. Stanford, California – Oxford, London.
- 1975: Seals and people. Julkaisussa: Ronald, K. & Mansfield, A.W. (toim.), *Biology of the Seal. Rapports et Procès-verbaux des Réunions, Cons. intern. Expl. Mer.*, Vol. 169: 9–11.
- SCHREEBER, TOR 1920: Svenska Jaktens Litteratur intill år 1900. Uppsala.
- SCHRENK, A.G. 1854: Reise nach dem Nordosten des Europäischen Russland II. Dorpat.
- SCHUBART, O. 1929: Die Seehunde der Ostsee und ihr Fang. *Zool. Garten* (1929):313–324.
- SCHULTZ, ALEXANDER 1875: Fischerei und Robbenfang im Weissen Meere und nördlichen Ocean. Jahresbericht des Vereins für Erdkunde zu Dresden XI–XII. Dresden.
- SCHULZ, HANS-PETER 1997: Pioneerit pohjoisessa. Suomen varhaismesoliittinen asutus arkeologisen aineiston valossa. *Suomen museo* 1997:5–33.
- SCHVINDT, THEODOR 1905: Suomalainen kansatieteellinen kuvasto. 1. Metsänkäynti ja kalastus. Helsinki.
- SDOBNIKOV, V. 1933: The net-hunting of Greenland seal at the Murman coast. *Trans. Arctic Institute (Leningrad)* 3:63–71. Translation from Russian: Department of the Secretary of State of Canada, For. Lang. Div., Bur. for Transl. no. 6761 (1954).
- SEGER, T. 1987: Refuse faunas from the Pre-Roman sites of Trofastbacken and Orrmoan in Korsnäs, S. Ostrobothnia, Finland. *Finlands museum* 94:40–44.
- SEGERSTRÅLE, S. 1957: On the Immigration of the Glacial Relics of Northern Europe, with Remarks on Their Prehistory. *Commentationes Biologicae* nr. 16 (Societas Scientiarum Fennica).
- SERGEANT, D. E. 1991: Harp Seals, Man and Ice. Canadian Special Publication of Fisheries and Aquatic Sciences 114. Ottawa.
- SHAUGHNESSY, P.D. 1976: Controversial harvest. *African Wildlife* 30(6):26–31.

- SHUMKIN, V.Y. 1994: Modes of Subsistence among the Ancient Population of the Kola Peninsula. Kirjassa Purhonen P. (toim.): Fenno-ugri et Slavi 1992. Museovierasto, arkeologian osasto, julkaisu N:o 5:146-150.
- SIIRIÄINEN, ARI 1981: On the Cultural Ecology of the Finnish Stone Age. Suomen museo 87:5-40.
- 1982: Recent studies on the Stone Age economy in Finland. Fennoscandia antiqua 1:17-26.
- SILVENNOINEN, ONNI (toim.) 1916: Seiskari sanoin ja kuvin. Helsinki.
- SINGER, PETER 1975: Animal Liberation. New York.
- SIPILÄ, TERO 1990: Lair structure and breeding habitat of the Saimaa ringed seal (*Phoca hispida saimensis* Nordq.) in Finland. Finnish Game Res. 47:11-20.
- SIPILÄ, TERO, HELLE, EERO & HYVÄRINEN, HEIKKI 1990: Distribution, population size and reproductivity of the Saimaa ringed seal (*Phoca hispida saimensis* Nordq.) in Finland, 1980-84. Finnish Game Res. 47:3-10.
- SIRELIUS, U. T. 1906-1907: Suomalaisten kalastus I-II. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 116. Helsinki.
- 1909: Kansan metsästys, hylkeenpyynti ja kalastus. Kirjassa: Oma maa IV:267-268. Porvoo.
- 1919: Suomen kansanomaista kulttuuria I-II. Helsinki.
- SIVERTSEN, E. 1941: On the Biology of the Harp-seal, *Phoca groenlandica* Erxl., Investigations carried out in the White-sea 1925-1937. Hvalrådets skrifter Nr. 26. Oslo.
- SJÖBERG, HUGO (H.S.) 1895: Hylkeenpyynti Waasan saaristossa. Suomen kalastuslehti 4(1895):139-144, 163-166. (Sama: Säljakten i Vasa skärgård. Fiskeritidskrift för Finland 1895:nrot 9-11).
- (H.S.) 1906: Hylkeenpyynnistä Raippaluodon saaristossa vuosina 1905 ja 1906 sekä tätä elinkeinonhaaraa koskevista seikoista. Suomen kalastuslehti (1906):204-208.
- (H.S.) 1908: Hylkeenpyynti Raippaluodon saaristossa keväällä 1908. Suomen kalastuslehti (1908):172-174.
- 1926: Livet bland Kvarkens söner och döttrar I-II. (Säljakt II:86-106). Vaasa.
- SJÖBERG, IRIS 1989: Tidningsnotiser om sälskyttet i Bergö 1916-1929. Kirjassa: Ahlbäck, Olav & Ahlbäck, Ragna (toim.) 1989: Säljakt i Bottniska viken 1700-1950. Bidrag till Malax historik II. Vasa. s.193-196.
- SJÖBERG, MIKAEL 1999: Behaviour and Movements of the Baltic grey Seal Implications for conservation and management. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae, Silvestria 90. Doctoral thesis, Swedish University of Agricultural Sciences, Umeå.
- SJÖBERG, M., FEDAK, M.A. & McCONNELL, B.J. 1995: Movements and behaviour patterns in a Baltic grey seal (*Halichoerus grypus*). Polar Biology 15:593-595.
- SJÖBERG, WILH. 1939: Säljar och sälfångst i Replot. Budkavlen 1939:167-172.
- SMEDS, H. 1935: Malaxbygden. Helsingfors.
- SJÖROOS, WILHELM 1997: En säljägares dagbok 1918-1922. (Toim. Ulrica Lövdahl, Svenska Österbottens Säljägareförbund). Vasa.
- SMITH, T.G. 1973: Management research on the Eskimo's ringed seal. Canadian Geographical Journal LXXXVI:118-125.
- 1976: Predation of ringed seal pups (*Phoca hispida*) by the Arctic fox (*Alopex lagopus*). Canadian Journal of Zoology 54:1610-1616.
- SMITH, T.G. & LYSERSEN, C. 1991: Availability of suitable land-fast ice and predation factors limiting ringed seal populations, *Phoca hispida*, in Svalbard. Jul-

- kaisussa Sakshaug, E., Hopkins, C.C.E. & Öritsland, N.A. (toim.): Proceedings of the Pro Mare Symposium on Polar Marine Ecology, Trondheim, 12-16 May 1990. Polar Res. 10:585-594.
- SOIKKELI, MARTTI 1996: Hyljevahinkoja voi torjua. Kirjoitus Helsingin Sanomissa 25.7.1996.
- SOIKKELI, MARTTI & STJERNBERG, TORSTEN 1996: Uppskattning av sälbestånden och skyddet av sälar i Finland. Skärgård 19:15-30.
- STEFFENSSON, JAKOB 1976: Livet på Runö. Säljakt. Borås. s. 77-89.
- STENMAN, OLAVI 1978a: Legislation, protection and research on seals in Finland. Finnish Game Res. 37:8.
- 1978b: Damage caused by seals to salmon fisheries in Finland in 1974-1976. Finnish Game Res. 37:48-53.
- 1979: Hylkeiden aiheuttamat vahingot lohenkalastukselle Suomessa vuosina 1974-76. Suomen kalastuslehti 1979 (6):128-132.
- 1995: Harmaahylje suojelukohteena sekä riista- ja vahinkoeläimenä. Metsästys ja kalastus 12:82.
- STENMAN, OLAVI & BLOMQVIST, LEIF 1999: Status of the Baltic Grey Seal *Halichoerus grypus* in Finland. Helsinki Zoo Annual Report 1997:40-49.
- STEVENSON, MARC G., MADSEN, ANDREW & MALONEY, ELAINE L. (toim.) 1997: The Anthropology of Community-Based Whaling in Greenland. Canadian Circumpolar Institute, University of Alberta.
- STIRLING, IAN & CALVERT, WENDY 1979: Ringed Seal. Julkaisussa: Mammals in the seas. Vol. II. Pinniped Species Summeries and Report on Sirenians. FAO Advisory Committee on Marine Resources Research Working Party on Marine Mammals & United Nations Environment Programme (UNEP). FAO Fisheries Series No. 5, Vol. II:66-69.
- STIERVALD, C.F. 1774: Hushålds-anmärkningar öfwer Carlö socken i Österbotten. Tidningar utgifne af et sällskap i Åbo 4:97-100.
- STJERNBERG, T., STENMAN, O. & KULVES, H. 1990: Döda och levande fångade sälar inom landskapet Åland 1986-89. Forskning för skydd av Östersjöns sälar. Mellanrapport. Arbetsgruppen för skydd av Östersjöns sälar:28-43.
- STORÅ, JAN 1994: Åldersbedömning av sälben - en relativ fusioneringssekvens för grönländssäl *Pagophilus groenlandicus* samt en analys av åldersstrukturen för benmaterialet från jettböle stenåldersboplatser på Åland. Osteologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet. 50 s.
- STORÅ, NILS 1968: Massfångst av sjöfågel i Nordeurasien. Acta Academiae Aboensis, ser. A Humaniora, Vol. 34 nr. 2.
- 1987: Russian Walrus Hunting in Spitsbergen. Études/Inuit/Studies (Quebec) 11:117-137.
- 1990: Sälrodd, bräddlöpning och långfärd. Kring fångstkulturen i Kvarkenområdet. Österbotten, årsbok (1989-1990):227-247.
- STRICKLAND, M.D., HARJU, H. J., McCAFFERY, K. R., MILLER, H. W., SMITH, L. M. & STOLL, R. J. 1994: Harvest management. Kirjassa Bookhout, T. A. (toim.): Research and management techniques for wildlife and habitats. The Wildlife Society, Bethesda, Maryland:445-473.
- STRÖMSTEN, MIKAEL 1911: Om sjöfångsten i Finska viken. Svenska folkskolans vänner, Kalender 26.
- STURK, BROR-TOMMY 1991: Saivaara och Keräsvaara: två stenåldersboplatser från kamkeramisk tid. Populär arkeologi 2/1991:14-15.
- SUHR, FRITZ 1883: Et Saelhundegarn. (Dansk) Fiskeritidende (1883):22-23.
- SUNDFELDT, JAN & JOHNSON, TORE 1964: Hylkeenpyytäjät. Helsinki. (Alku-

- teos: Färdmän från isarna. Stockholm 1964).
- SUTTLES, WAYNE 1968: Coping with Abundance: Subsistence on the Northwest Coast. Kirjassa Lee, R.B. & De Vore, I. (toim.) 1968: Man the Hunter. Chicago. s. 56-68.
- SUVANTO, SEPPO 1973: Satakunnan historia III. Keskiaika.
- SVENSSON, P. 1904: Om säljagten i Bottniska viken. Svenska Jägarförbundets nya Tidskrift 1904:42.
- SVT = SUOMEN VIRALLINEN TILASTO. Helsinki.
- SÄVE, P.A. 1867: Skjäl-jagten på Gotland. Läsning för Folket XXXIII. Stockholm 1867.
- SÖBY, REGITZE MARGRETHE 1970: The Eskimo Animal Cult. Folk (Dansk Etnografisk Tidsskrift) 11-12:43-78.
- SÖDERBERG, STAFFAN 1971: Commercial damage and feeding habits of seals in the Baltic; a preliminary report. ICES Counc. Meet., Mar. Mamm.. Comm., 1971/N:3.
- 1972a: Sälens födoval och skadegörelse på laxfisket i Östersjön. Svenska Ostkustfiskarens Centralförbund. Stockholm.
- 1972b: Gears and methods used for sealhunting in Sweden. ICES Counc. Meet., Mar. Mamm.. Comm., 1972/N:8.
- 1974: Östersjöns sälpopulationer. Statens Natursvårdsverk (SNV) PM 419:1-29.
- 1975a: Feeding Habits and Commercial Damage of Seals in the Baltic. Proceedings from the Symposium on the Seal in the Baltic, 1974. Statens naturvårdsverk (SNV, National Swedish Env. Protection Board) PM 591:66-78.
- 1975b: Sealhunting in Sweden. Proceedings from the Symposium on the Seal in the Baltic, 1974. Statens naturvårdsverk (SNV, National Swedish Env. Protection Board) PM 591:104-116.
- 1978: Falling age at sexual maturity in Baltic seals. Finnish Game Res. 37:27-31.
- SÖDERHOLM, EVERT 1989: Fälmän och hemspringare. Kirjassa: Ahlbäck, Olav & Ahlbäck, Ragna (toim.) 1989: Säljakt i Bottniska viken 1700-1950. Bidrag till Malax historik II. Vasa. s.141-187.
- SÖNDERGAARD, NIELS-OLE, JOENSEN, ANDERS HOLM & HANSEN, EBBE BÖGEBJERG 1976: Saelernes forekomst og saeljagten i Danmark. Meddelse nr. 131 fra Vildtbiologisk Station. Kalø, Rønde.
- SÖRENSEN, G.I. 1902: Har der været Kobbbevandringer i Finnmarken foer i Tiden? Norsk Fiskeritidende 1902:615-621.
- TAAVITSAINEN, J.-P. 1995: Tasapohjainen, kohopälkinen, botninen - Kittilänjärven suksella ikää viitisensataa vuotta. Artikkel i sanomalehti Pohjolan Sanomissa 23.9.1995.
- TALVE, ILMAR 1972: Piirilääkärit Suomen kansan ravinnosta 1857-1870. Kotiseutu 1972.
- 1990: Suomen kansankulttuuri. SKS:n toimituksia 514. Kolmas täydennetty painos. Mänttä.
- 1996: Hylkeenpyynti. Kirjassa: Hamari, Risto, Korhonen, Martti, Miettinen, Timo & Talve, Ilmar: Suomenlahden ulkosaaret Lavansaari, Seiskari, Suursaari, Tytärsaari. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia no. 630. Jyväskylä. s. 165-181.
- TANSKA, ESA 1974: Hylkeenpyynti ominta eräkulttuuriamme. Metsästys ja kalastus (1/1974).
- TAUBER, P. 1880: Forekomsten af Havpattedyr ved dansk Kyst. Geografisk Tidsskrift 4:91-103.
- 1882: Saelhundene. Dansk Fiskeritidende 12:89-92, 97-100, 113-116, 121-124.
- TEGENGREN, HELMER 1943: Kronoby sockens historia. (Säljakt: 191-201). Åbo.

- 1965: Hunters and Amazons. Seasonal Migrations in Older Hunting and Fishing Communities. Kirjassa Hvarfner, Harald (toim.): Hunting and fishing. Luleå.
- 1970: Fångstmän och amasoner. Säsongflyttningar inom äldre jägar- och fiskarsamhällen. Norrbotten. Norrbottens Museum årsbok 1970:95-148 (sama artikkeli kirjassa Hvarfner, Harald (toim.) 1975: Jakt och fiske. Luleå).
- TENGSTRÖM, JOHANNES 1747: De Arte Adipem Phocarum Coqvendi in Ostrobotnia. Turku. (ruotsinnokset latinasta: Hannus, Vidar 1989 kirjassa: Ahlbäck, Olav & Ahlbäck, Ragna (toim.) 1989: Säljakt i Bottniska viken 1700-1950. Bidrag till Malax historik II. Vasa; Två 1700-tals avhandlingar om säljakt, översatta från latinet av Algot Hellbom. Miscellaneous Publications Nr. 1 (1987), Center for Arctic Cultural Research, Umeå University).
- THOMSEN, C. CHR. 1886: Saelhundefangst i aeldre Tider. Dansk Fiskeriselskapebs Medlemsblad 10:129-140, 145-148.
- TILLHAGEN, CARL-HERMAN 1987: Allmogejakt i Sverige. Stockholm.
- TIMOFEEV, V.I. 1994: On Regional Differences in the Neolithic Economy of the East Baltic Area. Kirjassa Purhonen P. (toim.): Fenno-ugri et Slavi 1992. Museo-virasto, arkeologian osasto, julkaisu N:o 5:156-166.
- TOIVANEN, PEKKA & FORSS, AULIS 1990: Raahen tienoon historia I. Jyväskylä.
- TORMOSOV, D.D. & ESIPENKO, A.G. 1986: The abundance of ringed and grey seals in the Gulfs of Riga and Finland. Finnish Game Res. 44:33-36.
- TORMOSOV, D.D. & REZVOV, G.V. 1978: Information on the distribution, number and feeding habits of ringed and grey seals in the Gulf of Finland and Riga in the Baltic Sea. Finnish Game Res. 37:14-17.
- TORRENCE, R. 1983: Time budgeting and hunter-gatherer technology. Kirjassa Bailey, G. (toim.): Hunter-gatherer economy in prehistory. Cambridge:11-22.
- TUIKKALA, ALPO 1995: Perämeren kalastus tänään. Lohen jokipyynnistä merikalastukseen. Kalastusmuseoyhdistys ry. julkaisu 11:61-65.
- TUOMI-NIKULA, OUTI 1982: Keskipohjalaisen kalastajan vuosi. Keski-Pohjanmaan suomenkielisen rannikon ammattimaisen kalastuksen ja hylkeenpyynnin muuttuminen 1800- ja 1900-luvulla. Kansatieteellinen arkisto 32. Vammala.
- TUOMISTO, JUSSI 1954: Hylkeenpyynnissä Kuivaniemen edustalla. Suomen kalastuslehti 1954:49-52.
- TURESSON, G. 1960: Värmländska kulturtraditioner I. Säfte.
- UKKONEN, PIRKKO 1993: The post-glacial history of the Finnish mammalian fauna. Annales Zoologi Fennici 30:249-264. Helsinki.
- WAHLROOS, LASSE 1995: Kalastuksesta Luvialla 1450-1990, II osa/A ja B. Satakunnan museon julkaisu 10/1995.
- WALLANDER, HELEN 1994: Report on the osteological material 1991 from the Comb Ware site Lillberget, RAÄ 451, Överkalix, Norrbotten. Kirjassa Halén, Ove: Sedentariness during the Stone Age of Northern Sweden in the light of the Alttärket site, c. 5000 B.C., and the Comb Ware site Lillberget, c. 3900 B.C. Acta Archaeologica Lundensia Ser. in 4 No. 20:246-251.
- WARNER HOOKE, NINA 1964: The Seal Summer. Guildform & London.
- WARTZOK, D., ELSNER, R., STONE, H. KELLY, B.P. & DAVIS, R.W. 1992: Under-ice movements and the sensory basis of hole finding by ringed and Weddell seals. Canadian Journal of Zoology 70:1712-1722.
- WEGELIUS, K.A. 1927: Routaa ja rautaa. II. Kemin etappi. Porvoo.
- WEISMANN, C. 1931: Vildtet og Jagtens Historie i Danmark. Köpenhamn.
- WELINDER, STIG 1975: Agriculture, inland hunting and sea hunting in the western and northern region of the Baltic, 6,000-2,000 B.C. Kirjassa Fitzhugh, W. (toim.):

- Prehistoric Maritime Adaptations of the Circumpolar Zone. Hague:21-41.
- 1977: Åländsk fångststenålder. Åländsk Odling 1976:46-58.
- 1978: The concept of 'ecology' in Mesolithic research. Kirjassa Mellars, Paul (toim.) 1978: The Early Postglacial Settlement of Northern Europe - An Ecological Perspective. London. s.11-26.
- WENZEL, GEORGE 1978: The Harp-seal Controversy and the Inuit Economy. Arctic 31:3-6.
- 1991: Animal Rights, Human Rights. Ecology, Economy and Ideology in the Canadian Arctic. Toronto.
- WESTBERG, J.U. 1863: Kort anvisning att medelst hartsade saxar fånga räfvar och wargar både med bete och på tramp. Wasa.
- 1869: Säker anvisning att medelst hartsade saxar fånga räfvar, wargar, loar, gräflingar, m.fl. däggdjur, samt fåglar, både med bete och på tramp. Sundswall.
- WESTERBERG, HÅKAN & STENSTRÖM, J. 1997: Towards an efficient seal protection of salmon trap nets. ICES CM 1997/Q:12.
- WESTERBERG, JAN OLOV 1988: Säljaktens redskap - en studie av bevarade redskap från Norrbotten och Västerbotten. Research reports nr. 7, Center for arctic cultural research. Umeå University.
- WETTERHOFF, ONNI 1888: Saloilta ja vesiltä (II). Metsästys- ja pyyntiretkiä. s.44-62 : E. Dollin hylkeenpyyntiretket Liiwinmaan rannikoilla. Oulu.
- 1889: Bergön pyyntimiehet. Porvoo. Alkuperäisenä "Färdmännen från Bergö" kirjassa: Från skog och sjö (1887).
- WIEDEMANN, F. J. 1869: Estnisch-deutsches Wörterbuch. (kolmas , muuttamaton painos 1923). Leipzig.
- WIJKAR, JACOB 1707: Tractatum de Phocis in Sinu Bothnico Capi Solitis. Väitös-kirja, Turun Akatemia. (ruotsinnokset latinasta: 1) Hannus, Vidar 1989 kirjassa: Ahlbäck, Olav & Ahlbäck, Ragna (toim.) 1989: Säljakt i Bottniska viken 1700-1950. Bidrag till Malax historik II. Vasa; 2) Två 1700-tals avhandlingar om säljakt, översatta från latinet av Algot Hellbom. Miscellaneous Publications Nr. 1 (1987), Center for Arctic Cultural Research, Umeå University; 3) toisen (II) osan ruotsinnos myös Borgström C.A. 1964:20-28).
- WIKLUND, K. B. 1928: Ur skidans och snöskons historia. På skidor. Föreningens för skidlöpnings främjande i Sverige årsskrift 1928. Malmö.
- WIKMAN, K. ROB. V. 1925: Själskyttet i Replot. En skildring från 1870-talet av prosten C.J. Roos med några anmärkningar. Budkavlen 1925:97-102.
- WIKMAN, P. G. 1842: Beskrifning ofver Sjählfångsten och Sjählskytteriet i nejden af Hoogland år 1842. (kirjoituksessa: Haltsonen Sulo: P.G. Wikmans berättelse om sälfångsten i trakten av Hogland (Suursaari). Finskt museum XLIV (1937):73-75).
- WOLK, K. 1969: Factors Affecting Seal Population Levels in the Southern Baltic Sea. Säugetierkundl. Mitteil. 17:155-158.
- 1976: Baltycka foka. Przyp. Pol. 10:26-27.
- WOLLEBAEK, ALF 1907: Über die Biologie der Seehunde. Papp. Proc. Verb. Cons. Internat. Explor. Mer 3:5-82.
- WORKMAN, WILLIAM B. 1990: The Development of Sea Mammal Hunting among Prehistoric North Pacific Cultures. International Symposium on Human-Animal Relationships in the North. Abashiri, Hokkaido, s.23-42.
- VAHTOLA, JOUKO 1980: Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus. Studia Historica Septentrionalia 3. Kuusamo.
- 1992: Pohjois-Pohjanmaan rannikon asutuksen synty. Julkaisussa: Julku, Kyösti (toim.) Suomen varhaishistoria. Studia Historica Septentrionalia 21. Jyväskylä.

- VANKINA, L. V. 1970: Torfyannikovaya Stoyanka Sarnate. Riga.
- VASSAR, A. 1955: Ukrepennoye poselenie Asva na ostrove Saaremaa. Muisted Asulad ja Linnused 1:113–134.
- VEATCH MORIARTY, PAUL & WOODS, MARK 1998: Hunting (not the same as) Predation. *Environmental Ethics* 19:391–404.
- VELTRE, DOUGLAS & VELTRE, MARY J. 1987: The Northern Fur Seal: A Subsistence and Commercial Resource for Aleuts of the Aleutian and Pribilof Islands, Alaska. *Etudes/Inuit/Studies* 11:51–72.
- VENDELL, HERMAN 1884: Samlingar af ord ur nyländska allmogemålet. Helsingfors.
- VESTERGAARD, ELISABETH (toim.) 1990: Whaling communities. *North Atlantic Studies* 2, No. 1–2. Aarhus.
- VESTERINEN, ILMARI (toim.) 1997: Viron perinnekulttuuri. Jyväskylä.
- VILKKA, LEENA 1993: Ympäristöetiikka – vastuu luonnosta, eläimistä ja tulevista sukupolvista. Helsinki.
- 1996: Eläinten tietoisuus ja oikeudet. Kettutyttöfilosofiaa ja susietiikkaa. Helsinki.
- VILKUNA, KUSTAA 1935: Varsinaissuomalaisten kansanomaisesta taloudesta. *Varsinais-Suomen historia* II, 2. Porvoo.
- 1943: Isien työ. Veden ja viljan maa, arkityön kauneutta. Helsinki.
- 1962: Säljakt. *Kulturhistorisk lexikon för Nordisk medeltid* XVII:686–694.
- 1963: Tran. *Kulturhistorisk lexikon för Nordisk medeltid* XVIII:552.
- 1973: Die Gleit- und Laufschiene des Seehundfängers. Kirjassa: Fenton, A., Podolak, J. & Rasmussen, H. (toim.): *Land Transport in Europe*. *Folkelivs studier* 4. Odense. s. 457–469.
- 1974: Lohi. Kemijoen ja sen lähialueen lohenkalastuksen historia. Keuruu.
- VIRKKULA, EINO 1926: Valkoinen erämaa – metsänkävijän tarinoita. *Hylkeenpyytäjän päiväkirjasta* :157–173. Porvoo.
- VIRRANKOSKI, PENTTI 1973: Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1600-luvulla. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia III. Oulu.
- VIRTANEN, E. A. 1949: Suomalaista tapaoikeutta – metsästäjän, kalastajan ja talonpojan oikeustapoja. Tietolipas N:o 7. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- VIRTANEN, MATTI 1994: Vanhoja aseita Suomen metsästysmuseon kokoelmista. Suomen metsästysmuseon julkaisuja 6.
- VOLLAN, ODD 1963a: Tran. *Kulturhistorisk lexikon för Nordisk medeltid* XVIII:549–551.
- 1963b: Tranhandel. Allment og Norge. *Kulturhistorisk lexikon för Nordisk medeltid* XVIII:557–560.
- 1985: Selfångst i Norden, på Svaberg og fast is. Ålesund.
- VUORELA, E. 1937: Hylkeen verkkopyynnistä Perämeren rannikolla. *Suomen kalastuslehti* (1937):230–231.
- 1938: Hylkeenpyynti syksyllä Perämerellä. *Suomen kalastuslehti* (1938):216.
- VUORELA, TOIVO 1960: Paha silmä suomalaisen perinteen valossa. *Suomi* 109:1. Helsinki.
- 1975: Suomalainen kansankulttuuri. Porvoo.
- ZACHE, ALVAR & HÄGG, MAGNUS 1973: Allmogebåtar. Svenskt båtbygge under hundra år. Malmö.
- ZVELEBIL, MAREK 1978: Subsistence and settlement in the north-eastern Baltic. Kirjassa Mellars, Paul (toim.) 1978: *The Early Postglacial Settlement of Northern Europe – An Ecological Perspective*. London:205–242.
- ÅKERBLUM, BROR K. 1937: Vörs sockens historia I. (Sälångsten: 311–313). Åbo.
- ÅKERBLUM, K. 1928: Korsholms sockens historia. I. (Jakt- och sälångst: 70–73). Vasa.

- 1950: Pedersöre storsockens historia intill 1865 I. (Själffångsten:137-141). Jakobstad.
- YESNER, D. R. 1980: Maritime hunter-gatherers: ecology and prehistory. *Current Anthropology* 21:727-750.
- YLIMAUNU, JUHA 1995: Uhanalaisen lohen kalastuskulttuuri ja EU. Julkaisussa: Manninen, Kaarina, Lappalainen, Ari & Westman, Kai (toim.), Lohen jokipyynnistä merikalastukseen. Kalastusmuseoyhdistys ry., Julkaisuja 11:38-42.
- 1996: Hylkeenpyynti pohjoisella Perämerellä. *Tornionlaakson Vuosikirja* 1996: 181-211.
- 1997: Hylkeenpyynti Pohjanlahdella. *Hiidenkivi* 1/1997:10-13.
- 1998: Ajopuun historiasta ja Pohjanlahden hylkeenpyynnin eräistä kulttuuri-taustoista. *Faravid, Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirja* 20-21:25-44.
- YLIMAUNU, JUHA, YLIMAUNU, TIMO & OKKONEN, JARI 1999: Hylkeenpyynnin kehityksestä ja merkityksestä Itämerellä esihistoriallisella ajalla. *Faravid, Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirja* 22:135-162.
- YLIMAUNU, TIMO 1998: Interpreting sites: preliminary view of the Iron Age sites at the northern Bothnian Gulf. *Kontaktstensi* 40:27-42.
- YLIMAUNU, TIMO & COSTOPOULOS, ANDRE 1998: Oliko kivikausi jo varhaismetallikautta? *Hiidenkivi* 1/1998:18-20.
- YRWING, HUGO 1963: Tranhandel. *Kulturhistorisk lexikon för Nordisk medeltid* XVIII:560-561.
- ÖDMAN, SAMUEL 1782: Om Skäl-Djuret, samt dess Fångst och Nytt. *Hushållnings Journal* 1782 (Febr.):276-285.
- 1784: Anmärkningar Om Skäl-Slägtet i Öster-Sjön. *Kungliga Vetenskaps Akademiens Handlingar* (Jan. Febr. Mart.) 1784:82-87. Stockholm.
- ÖHMAN, CARL GUSTAF 1930: Ur en själjagares dagbok. *Anteckningar från Utö fyr- och lotsplats, Korpo*. (Koonnut John Gardberg) *Budkavlen* IX:81-87.

13. Lyhennelmä:

Itämeren hylkeenpyyntikulttuurit ja ihminen–hylje -suhde

Juha Ylimaunu

Tämän monitieteisen tutkimuksen tavoitteena on selvittää ihmisen ja hylkeiden välisen vuorovaikutuksen historia, hylkeenpyynnin menetelmät ja ihmisen ja hylkeiden rinnakkaiselon tulevat vaihtoehdot. Tutkimusalueena oli Itämeri, Laatokka ja Saimaa.

Tutkimus on tehty kulttuuriekologian ja ympäristöhistorian näkökulmasta käyttäen eri tieteenalojen menetelmiä. Työ koostuu kolmesta osasta, joiden pääkysymykset ovat:

- 1) Mitkä hylkeet ovat olleet ihmisen tavoitettavissa / hyödynnettävissä / kilpailijana ja miten? Miten hylkeitä on hyödynnetty esihistoriasta nykypäivään?
- 2) Mitkä olivat hylkeiden pyyntitekniikat ja välineistö ja miten ne ovat muuttuneet?
- 3) Mikä on ihmisen hyljesuhde Itämerellä? Mitkä ovat Itämeren alueen ihminen–hylje –suhteen vaihtoehdot lähitulevaisuudessa?

Hylkeet olivat ensimmäisiä Itämeren alueelle ihmisiä houkuttelevia tekijöitä. Esihistorian ajoista aina 1800-luvulle hylkeitä hyödynnettiin Itämerellä ja Laatokalla kuten arktisilla alueilla: pääsääntöisesti kaikki ruumiinosat käytettiin hyväksi. Litorinameren muodostumisen jälkeinen neoliittinen aika olivat ”hylkeenpyynnin kulta-aikaa”. Tämän mahdollisti monimuotoinen ja biologiselta tuotannoltaan runsas Litorinameren ekosysteemi, toisaalta lämmin atlanttinen ilmastovaihe, jolloin mm. talvisin jäälle kuuttavia norppia oli vähäisen jään takia helpohko pyytää. Litorinameren pohjoisosissa vallitsi norpan pyyntikulttuuri: pyynti tapahtui kevättalvisin ja opetettujen hyljekoirien avulla. Norppakoirien käyttö säilyi Suomenlahdella ja Riianlahdella toiseen maailmansotaan saakka.

Etelämpänä Litorinamerellä pyydettiin lähinnä harmaa- ja grönlanninhyljettä. Hylkeet olivat usein kevättalvella rannikon ja saariston ruokatalouden perusta, mutta karjatalouden kehittyessä niiden merkitys väheni. Myöhäisellä neoliittisella ajalla alkoi Itämerellä laajamittainen hylkeenrasvan keittäminen traaniöljyksi ja edelleen vaihto- ja kauppatavaraksi. Ilmaston viileneminen ja nykyisen Itämeren hidas syntyminen taas vaikutti kielteisesti hylkeiden pyyntimahdollisuuksiin.

Keskiajalta ja erityisesti 1500-luvulta on runsaasti kirjallista tietoa Itämeren pohjoisosien hylkeenpyynnistä. Tuolloin Suomen rannikon asukkaat tuottivat huomattavan osan Euroopassa kulutetuista öljytuotteista. Pohjanlahden hylkeenpyynti ja traaniöljyn keitto oli massiivista: venekuntien matkat kestivät kevättälvisin viikkoja ja niihin osallistui Suomen rannikolta käytännössä mies jokaisesta talosta. Joukkopyynti kevättöillä oli nähtävästi pitkään suomea tai sen sukukieliä puhuvien kulttuurien erikoisuus Itämerellä, mutta 1500-luvulta alkaen yhdessä pyssypyynnin yleistyessä tämä jääpyyntimuoto tekniikoineen välittyi mm. Ruotsin rannikoille. Skandinavia ja Itämeren etelärannikko olivat puolestaan enemmän hylkeiden verkko-pyynnin ja harmaahylkeiden ylläköpyynnin aluetta.

Pieni jääkausi vuodesta 1575 lähtien taannutti Pohjanlahden jääpyynnin. Lisääntynyt jääkenttä vaikeutti pyyntiä ja siirsi harmaahylkeiden oleskelu- ja lisääntymisalueet etelämmäksi. Tämä, Keski-Euroopan traaniöljymarkkinoiden tyydyttyminen Jäämeren valaan ja hylkeenrasvalla sekä kasvisöljyjen markkinoille tulo romahduttivat varsinkin 1700-luvulta lähtien Itämeren hylkeenpyynnin taloudellista kannattavuutta. Veneellä tehdyt, toisinaan vaaralliset keväiset pyyntimatkat jatkuivat kuitenkin Suomesta, Ruotsista ja Viron saarilta toiseen maailmansotaan saakka, Suomessa 1980-luvulle saakka. Hylkeiden pyynti oli rannikon ja saariston asukkaille tärkeää taloudellisesti, myös ravintotaloudellisesti.

Eniten hylkeitä tapettiin Itämerellä tietävästi aina Suomen rannikoilla. Myös Laatokalla suomalaisten hylkeenpyynti oli merkittävää, mutta Saimaalla hylkeenpyynti oli ennen 1900-lukua vierasta.

Tanskan, Saksan ja Puolan rannikon hylkeet tapettiin liikametsästyksellä pääosin jo 1800-luvun kuluessa. Tapporahojen käyttöönotto Ruotsissa ja Suomessa laajensi hylkeiden pyynnin 1910-luvulta lähtien hyljekantojen ylimetsästykseksi. Tämä pienensi 1900-luvun kuluessa hyljekannat uhanalaisiksi ympäristömyrkköjen vaikuttaessa kantoihin samansuuntaisesti. Hylkeet rauhoitettiin vaiheittain. Nyt Itämeren hyljekannat ovat sivuuttaneet akuutin uhanalaisuuden ja kannat kasvavat tasaisesti.

Antropologisissa ja kansatieteellisissä tutkimuksissa kartoitettiin Itämerellä käytetyt hylkeenpyyntimenetelmät. Aktiivisissa pyyntimenetelmissä osoitettiin olleen pyyntimatkajärjestelmän, joka oli sopeutuma eri hylkelajien saavutettavuuteen: mm. kevään jääpyyntimatkat voitiin jaotella neljään eri tyyppiin pyyntikohteen mukaan. Tutkimuksessa osoitetaan mm. Pohjanlahdella käytetyn myös harmaahylkeiden pyynnissä koulutettuja koiria, jotka sittemmin ovat hävinneet. Niiden olemassaoloa ei ole aikaisemmin tiedetty. Tutkimuksessa jäljitettiin 48 erilaista hylkeiden aktiivisen metsästyksen tapaa tai tekniikkaa. Näistä useat ovat esihistoriallista pyyntikulttuuria, pyssypyyntitavat puolestaan 1500-luvulta lähtien kehittyneitä. Mm. esihistorialliset norpan avantopyyntitekniikat säilyivät käytössä vuoteen 1939 saakka Suomenlahdella.

Jääpyynnissä tärkeä apuväline ajopuu osoitetaan aikaisemmista teorioista poiketen 1500-luvulla yleisesti käytetyksi, todennäköisesti esihistorialliseksi hylkeen lähestymisjalakseksi.

Jääpyyntitekniikoissa Itämerellä käytetty välineistö muistuttaa paljon mm. inuitien välineitä. Ainoastaan Itämerellä tunnettu väline oli mm. kuu-tinrauta. Hyljepyyssystä kehittyi 1600-luvulta lähtien oma asetyyppinsä pohjoisella Itämerellä. Kiväärit syrjäyttivät hyljepyyssyt 1900-luvun alussa.

Itämerellä käytettiin ainakin yhdeksää passiivista hyljeverkkotyyppiä. Myös harmaahylkeitä pyydystettiin verkoilla. Verkkopyyntiä harjoitettiin aikoinaan kaikkialla Itämerellä, mutta intensiivisimmin Pohjanlahdella 1900-luvun alussa, jossa käytettiin mm. ulapalle ankkuroituja pintaverkkoja. Tämä verkkopyyntitekniikka on muualla maailmassa tuntematonta. Syksyiseen verkkopyyntiin oli kehittynyt mm. oma venetyyppi kuten keväiseen jääpyyntiin. Hylkeiden verkkopyynti loppui Perämerellä vuonna 1975. Myös muita passiivisia hyljepyydyksiä käytettiin. Kalanpyydysten suojaksi on kehitelty Pohjanlahdella mm. hylkiraudat, hyljersät ja -merrat.

Ihmisen suhdetta hylkeisiin tarkasteltiin 1) materiaaliresurssina, 2) luonnonvarana, 3) kilpailijana samoista kalakannoista sekä 4) luonnon- ja eläin-suojelun symboleina. Itämeren hylkeitä käytettiin ennen myös ravintona ja useimpia kehon osia hyödynnettiin. Tutkimuksessa löydettiin todisteita esihistorialliseen tapaoikeuteen palautuvista hylkeiden rauhoituksista, pyyntikielloista ja hylkeenpyyntipaikkojen omistusoikeudellisista järjestelyistä. Näiden tarkoituksena oli taata pyyntialueelle optimaalinen määrä saaliseläimiä ja turvata pyyntiyhteisön toimeentulo. Osassa Itämeren suomensukuisia yhteisöjä säilyi animistinen suhtautuminen hylkeisiin pitkälle 1900-luvulle.

Viimeistään keskiajalla kaupallisen kalastuksen lisääntytyä ja kristinuskon muuttaessa ihmisten maailmankuvaa hylkeistä muodostui ihmisen kilpailijoita kalavaroista. Tämä korostui hyödyn ja valistuksen aikakaudella. Ajattelutavan seurauksena hylkeet nähtiin 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa sukupuuttoon hävitettävänä petoina. Hylkeistä maksettiin tapporahoja pääpyyntialueella eli Suomessa 1970-luvulle saakka.

Tutkimuksessa tarkasteltiin hylkeiden muodostumista luonnon- ja eläin-suojelun symboleiksi. Kehitys perustui hyljekantojen liikametsästyksestä johtuvaan populaatioiden uhanalaisuuteen, mutta siihen vaikutti myös ns. Atlantin hyljesota eli grönlanninhylkeen kuuttien teurastamista vastustava kampanjointi Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Tähän liittyvää yhteiskunnallista keskustelua ja kampanjan seurauksia on tarkasteltu pääpiirteissään.

Tutkimuksen päätelmissä on tarkasteltu hylkeenpyynnin merkitystä esihistorialliselle ihmisasutukselle Itämerellä ja sen sosiaalista merkitystä. Itämeren itä- ja pohjoisrannikoilta voidaan identifioida hylkeiden jääpyyntiin (norppaan) keskittynyt pyyntikulttuuri. Toisaalta eteläisellä

skandinaavis-germaanisella alueella voidaan osoittaa laumahylkeiden ylläköpynyntiin ja verkkopyyntiin erikoistunut pyyntikulttuuri. Saamelaisten osallistumisesta Pohjanlahden hylkeenpyyntiin on kielitieteellisiä todisteita. Itämeren hylkeenpyynnissä mm. tekniikat ja terminologia ovat välittyneet kulttuuri- ja kielialueilta toisille tuhansien vuosien ajan.

Itämeren alue oli ennen Jäämerelle suuntautuvaa purjehduskautta 1700-luvulle saakka Euroopan merkittävin merinisäkkäiden pyyntialue ja traaniöljyn tuotantoalue. Erityisesti Itämeren pohjoiset rannikot olivat hylkeenpyynti-kalastuskulttuurin aluetta, missä pyyntitekniikat olivat mm. materiaalin saannista johtuen monipuolisemmat kuin hylkeenpyynnistä eläneillä Grönlannin inuiteilla.

Ihmisen saalistus on vaikuttanut tuhansia vuosia hyljekantoihin Itämerellä. Tämän predaation ja luonnonvalinnan seurausta lienee se, että Atlantin kannasta poiketen harmaahylje poikii Itämerellä jälle. Grönlannin hylkeen katoamisessa Itämereltä on ihmisen saalistus voinut olla lopullinen syy, mutta kannan elinmahdollisuuksia todennäköisesti pienensi jo Litorinameren muuttuminen vähätuottoisemmaksi Itämereksi ja mahdollisesti harmaahylkeen kilpailu. Tutkimuksessa päädytään tukemaan jo 1930-luvulla suomalaisten tutkijoiden esittämää teoriaa, että lajilla on voinut olla oma erillinen, lisääntyvä kantansa Itämerellä. Useimmat aiheutta tutkineet arkeologit ovat päätyneet siihen, että laji oli näyttäytynyt Litorinamerellä vain kesävaelluksilla.

Hylkeiden säälimätön ylimetsästys johti myös hyljekantojen dramaattiseen pienenemiseen sukupuuton partaalle 1900-luvulla. Kehitys oli tyypillistä luonnonvarojen ryöstötaloutta. Poiketen kuitenkin valtamerillä harjoitetusta merinisäkkäiden pyynnistä, Itämerellä pyynti ei ollut koskaan suurilla laivoilla harjoitettua, teollisen mittakaavan teurastuksia tai yksipuolista turkisten tuottamista. Itämeren hylkeenpyynti on aina ollut osa rannikko- ja kalastajakulttuuria, joka erityisesti pohjoisosissa on kulttuurillisesti verrattavissa arktisten alkuperäiskansojen pyyntikulttuuriin.

Kolmella teknologisella muutoksella oli merkittävä vaikutus hyljekantoihin ideologisten muutosten lisäksi: pyssyjen käyttöön tulolla 1500-luvun lopulta lähtien, kiväärien käyttöön otolla 1900-luvun alussa ja kiikaritähntäimen yleistymisellä 1930-luvulta lähtien. Tutkimuksessa on laskettu hylkeenpyytäjien päiväkirjoihin perustuva arvio, että 1900-luvulla Itämerellä tapettujen norppien lukumäärä oli 20-30 prosenttia virallisia tilastoja suurempi johtuen kuolettavasti haavoitetuista, mutta uponneista hylkeistä. Harmaahylkeellä luku oli vähintään samaa luokkaa.

Itämeren hylkeenpyyntikulttuurit ja niiden pyyntistrategiat sopivat kulttuuriekologian yleiseen teoriaan. Yhtäläisyydet tekniikoissa mm. inuitien vastaavien kanssa todistavat, että samoihin ympäristöoloihin ja saalislajeihin erikoistuvilla, erillisillä maantieteellisillä alueilla pyyntikulttuuri on muotoutunut samankaltaiseksi. Myös metsästäjäryhmän koko ja tekniikka

muuntuu ajallisesti ja paikallisesti olosuhteiden ja optimaalisen metsästys-panos/tuotos –suhteen saavuttamiseksi, mikä lienee tärkein pyyntitekniistä kehitystä ylläpitävä tekijä.

Ihminen-hylje –suhteen tulevaisuuden vaihtoehtojen tarkastelussa on kartoitettu ihmisten näkemyksiä hylkeistä. Yleisimmät ja tällä hetkellä yhteiskunnallisesti hyväksytyimmät näkemykset ovat 1) ihmiskeskeisiä, metsästyksen sallivia tai 2) luontokeskeisiä, luonnonsuojelua vaativia. Keski-Euroopassa ja suurkaupungeissa yleistynyt eläinten oikeuksia korostava ajattelu on yhä vieras Suomen maaseudulla ja rannikoilla.

Vaihtoehdossa, jossa hylkeiden pyynti sallitaan Itämerellä, hylkeet rinnastettaisiin maaekosysteemin petoihin (karhu, susi, kettu ym.) tai muuten ihmisen taloudelle tai turvallisuudelle vahinkoa aiheuttaviin eläimiin (esim. hirvi). Tällöin pyynnin peruste olisi yhteiskunnallinen eläinlajin sietokyky. Koska hylkeenpyynnille on vaikea löytää taloudellista kannattavuutta, tässä vaihtoehdossa päädytään esittämään pyynnin järjestämistä perinteiseen pohjoismaiseen tapaan ja liittämällä se osaksi rannikko- ja kalastajaväestön elämänmuotoa. Motivaatio pyyntiin tulisi löytää mm. luonnonhoidosta ja metsästyskulttuurin sisäisestä traditiosta. Saimaalla tai Laatokalla hyljekantojen pienuuden takia pyynti ei ole vaihtoehtonaan hyväksyttävissä eikä siihen ole paineita.

Vaihtoehdossa, jossa hyljekannat kehittyvät Itämerellä ilman ihmisen suoraa säätelyä, vasta luonnon kantokyky säätelee populaatioita. Tosiasiassa ihminen kuitenkin vaikuttaa monin tavoin hyljekantoihin epäsuorasti mm. saasteiden, laivaliikenteen ja rantojen käytön kautta. Vaihtoehto tietäisi lisääntyviä vaikeuksia kalastukselle ja rannikkoyhteisöille.

Hylkeiden ja kalastuksen välisen ristiriidan ratkaisulinjoina on esitelty mm. nykyisiä tutkimussuuntia. Aikaisemmin arkoina tunnetut hylkeet ovat täydellisen rauhoituksen turvin tulleet pelottomammiksi ihmistä kohtaan. Kokeiluja lukuunottamatta toistaiseksi toimivaa, hyvää tekniikkaa tai järjestelyä ei ole otettu käyttöön. Kalastukselle aiheutuviin vahinkoihin ja hylkeiden kannansäätelykysymyksiin joudutaan eniten paneutumaan Suomessa ja Ruotsissa. Varsinkaan Itämerta eteläosissa ei tunneta hylkeistä aiheutuvia ongelmia kalastukselle.

Atlantin hylkeenpyynnin vastainen kampanjointi vaikuttaa edelleen Euroopassa. Keskustelua Itämeren hylkeenpyynnin sallimisesta vaikeuttaa myös rantavaltioissa vallitseva erilainen käsitys metsästyksestä. Tämä pohjautuu mm. Itämeren eteläosien feodaalisen ja toisaalta pohjoismaisen itenäisen kyläyhteisön järjestelmien historialliseen erilaisuuteen ja erilaisiin luonnonkäyttöoikeuksiin. Itämeren pohjoisrannikoilla metsästyks ja kalastus ovat yhä yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti hyväksyttyjä, ”jokamiehen” harrastuksia tai elinkeinoja. Keski-Euroopassa ja Baltiassa sen sijaan metsästyks mielletään yläluokkaiseksi tappamisurheiluksi. Itämeren hylkeenpyynnin erilainen, vanha kulttuuritausta verrattuna Atlantin hylkeiden massateuras-

tuksiin ja teollisuusluonteiseen turkisten tuotantoon ei ole myöskään Euroopassa tunnettua.

Hylkeenpyynti ja sen menetelmät olivat Euroopassa erityisesti suomalaisen, skandinaavisen ja virolaisen rannikkokulttuurin erikoisuus. Tietous perinteisistä pyyntimenetelmistä on katoamassa, mm. verkkopyynti- ja jääpyyntitekniikoiden taitajia ei ole enää käytännössä muualla kuin Suomessa.

14. English Summary

The sealing cultures and the human-seal relationship of the Baltic Sea

By Juha Ylimaunu

This study is a multidisciplinary analysis of the relationship between humans and seals in the Baltic Sea and the large lakes (Lake Ladoga and Lake Saimaa) of the Baltic Sea area from the prehistoric times to the modern days, as well as of the sealing cultures and techniques in this region. Similar studies have not been done before in the Baltic Sea region. In addition, this study includes a scenario of the near future alternatives in the human-seal relationship: for instance, an examination of the conservational viewpoint and alternatives in sealing and ways to prevent the seal-caused damages to the fishing industry.

The study was performed from a cultural-ecological and environmental historical viewpoint. This is emphasized in the examination of the sealing and human-seal relationship of the past, while the cultural-ecological and ethnographic viewpoint is emphasized in the mapping of the sealing methods. An attempt has been made to combine the material acquired in this fashion and the natural historical knowledge of the seals in the examination of results and in discussion of the alternatives for the future human-seal relationship, which is the current environmental scientific research problem.

The primary research problems were:

1. Which seal species are in question, and how have the humans obtained, used, or competed with them?
2. What were the sealing techniques and equipment, and how have they changed?
3. How have seals been utilized and what attitudes people have had toward them from the prehistoric times to the present?
4. What are the alternatives in the human-seal relationship in the near future?

The research material was:

1. Previously published information of the seals or sealing in different disciplines.

2. Ethnographic and other literary descriptions, such as diaries, dealing with sealing.
3. Unpublished archival material, for instance, manuscripts from Finland and Sweden.
4. Interviews of certain Finnish and Swedish fishermen and sealers used to complete the above information.
5. Written discussion of the environmental and animal ethics and how they relate to the seals.

Four seal species have occurred in the Baltic Sea since the last Ice Age: the grey seal (*Halichoerus grypus*), the ringed seal (*Phoca hispida botnica*), the common seal (*Phoca vitulina vitulina*) and the Harp seal (*Pagophilus groenlandicus*). The last mentioned one disappeared from the Baltic Sea possibly during the first few centuries A.D. In addition, the ringed seal has occurred in the lakes of the Baltic Sea region. Of these, only the Lake Saimaa ringed seal (*Phoca hispida saimensis*) and the Lake Ladoga ringed seal (*P. h. ladogensis*), both of which form an isolated population, have survived. The biology, ecology and population trends of these seal species are presented in chapter 4. Also, the terminology dealing with these species used by the Finnish- and Swedish-speaking sealers of the main sealing area, the northern parts of the Baltic Sea, is presented. The knowledge of terminology is often necessary when dealing, for example, with the sealing techniques.

In an examination of the archaeology and environmental-history (chapter 5), it is concluded that the seals were possibly the earliest and, in any event, an important factor attracting the human populations to the Baltic Sea region. There is plenty of archaeological evidence that the Neolithic period postdating the formation of the Litorina Sea was “the golden age of sealing“. Factors behind this were the greater biological diversity and productivity of the Litorina Sea’s ecosystem in comparison to the recent Baltic Sea and the warm Atlantic climatic stage, which made hunting of the ringed seals whelping on ice easier due to reduced winter ice. The foragers of the northern Litorina Sea region belonged to what could be called the ringed seal sealing culture. More southern foragers focused mainly on the grey and harp seals.

The archaeological material from the Neolithic period settlement sites of the northern Litorina Sea and the knowledge of the techniques of catching the ringed seals indicate that the ringed seal hunting occurred during late winters with the help of trained sealing dogs. This was particularly characteristic of the Gulf of Finland and the Gulf of Bothnia. The use of dogs trained to hunt the ringed seals continued in the Gulf of Finland and the Gulf of Riga until World War II.

The cooling of the climate and the slow birth of the recent Baltic Sea had negative effects on sealing possibilities. A widely spread boiling of the seal fat for oil started in the Baltic Sea at the end of the Stone Age and continued to the historical times. This is evidenced, for instance, by the burnt-stone mounds and cooking pits, which can be interpreted as indicators of mass production. On the other hand, only a few intact relics of the Iron Age sealing have survived.

In the Medieval period and especially in the 16th century, there is a plenty of literary information of the sealing in the northern parts of the Baltic Sea. At that time, the sealing and cooking seal fat to produce oil was large-scale especially in the Gulf of Bothnia: especially the inhabitants of the modern day Finnish coast produced a significant part of the (seal)oil products of the European markets. The massive sealing occurred in 5-10 men boating units in the late winter in the whelping and resting areas of seals. These trips lasted for weeks and, in the Finnish coast, practically a man from each house participated in them. The mass sealing on ice was according to the 16th century tax information a specialty of the Finnish- and related-language speaking cultures in the Baltic Sea, but starting at least in the 16th century, together with the increasingly common use of guns, this sealing method and its techniques were transmitted, for instance, to the Swedish coast. The sealing using nets was more common in Scandinavia and the southern Baltic Sea coast. Especially the Danish islands, Öland, Gotland and a part of the Swedish coast were known from use of a special surprise technique in catching the grey seals.

Starting in 1575, the Small Ice Age resulted in the decline of the blooming late winter grey seal hunting of the Gulf of Bothnia. The increased extent of sea ice made the sealing more difficult and resulted in the relocation of the grey seal's habitation and reproduction areas further south from the Gulf of Bothnia. This development, as well as the whale and seal oil from the Arctic Sea and the introduction of the vegetable oils satisfying the demand of oil in the central European markets, resulted in a collapse of the economic affordability of the Baltic Sea sealing especially starting in the 18th century. However, occasionally dangerous late winter sealing trips made by boats continued to be commonly made from Finland, Sweden, and the Estonian islands until World War II, and in the Gulf of Bothnia until the 1970s. This is because the sealing still continued to be economically important to the inhabitants of the coast and islands and also, in some areas, provided food for households.

According to the historical period information, more seals were always killed along the Finnish coast than elsewhere in the Baltic Sea. The sealing was also significant for the Finns (Karelians) in the Ladoga, but it has never been worth mentioning as subsistence in Lake Saimaa, where it was done occasionally to prevent seal-caused damage to the fishing.

Excessive sealing decimated the seal populations already during the 19th century from the Danish, German and Polish coasts. The introduction of the bounty in Sweden and Finland resulted in excessive sealing starting in the 1910s also in the northern Baltic Sea, gradually making the seal populations endangered as the 20th century went by. Also, toxic pollution of the sea resulting in reproductive problems had a similar effect. Protections of the seals by law came in use in the southern Baltic Sea after World War II, but only the complete protection by law in the significant seal areas in the northern and central Baltic Sea in the 1980s resulted in the seal population growth.

The sealing methods used in the Baltic Sea are divided in ethnographic discussion (chapters 6–8) into active and passive methods. Of the active methods, techniques to seek and locate the seals, as well as the sealing trip organization are examined first. It was possible to divide the traditional late winter sealing trips into four types according to their object. It was possible to demonstrate, for instance, that trained dogs were used in hunting grey seal groups on ice in the Baltic Sea until the beginning of the 19th century. These dogs later disappeared as a breed and earlier studies have not been able to differentiate them from dogs used to hunt the ringed seal.

The active sealing methods were also divided according to the method by which the seals were approached:

1. surprise methods without the use of a gun,
2. stalking and camouflage using techniques,
3. techniques to lure and deceive the seal,
4. techniques to catch the seal through holes in ice,
5. techniques including the use of a gun,
6. mass sealing techniques.

Based on this division, it was possible to trace 48 different active sealing methods or techniques used in the Baltic Sea. Of these many are derived from the Stone Age sealing cultures, while those involving firearms have developed since the 16th century. It is known that there are 19 different active sealing techniques where guns are not used alone. For instance, the Stone Age technique of catching the seal through holes in the ice continued to be used in the Gulf of Finland until 1939 when the Soviet occupation ended this sealing tradition.

Of the most important tools in approaching the seal, only *ajopuu* (*skredstång*, *driving tree*) is shown, contrary to some earlier theories, to have been commonly used in the 16th century, and this sledge runner is possibly a prehistoric invention developed to be used in approaching the seal. Some other sealing tools used in the Baltic Sea, such as a small boat and a seal sledge have been technically modified for other uses (jolly boat, kick sledge).

The distribution, techniques of use, and variations of the most important sealing weapons are presented in broad outline. The equipment used to catch seal on ice and through ice holes resembles markedly, for instance, Inuits' equipment. The so-called *kuutinauta* (the seal whelp/cub iron) was the only equipment known only in the Baltic Sea. The sealing guns, which come in different forms according to their use, developed in the Baltic Sea starting in the 17th century into its own traditional weapon type. They were commonly handcrafted by the gunsmith of the local parish or village. Rifles replaced them in the beginning of the 20th century.

Of the passive sealing methods (chapter 8), it was possible to trace nine different seal net types or techniques to string nets. Also the grey seal has been caught by nets, although the main object of using the nets was to catch the ringed seals and, in the southern Baltic Sea, also the common seals using rocks for resting.

Sealing with nets was at one time probably done everywhere in the Baltic Sea, although the most intensively in the Gulf of Bothnia, especially in the early 20th century. In the Gulf of Bothnia, this was because of catching seals wandering on the early ice in the autumn. In this sealing, the nets were either strung next to the seals' resting rocks or special surface nets anchored on open sea. These net-using sealing techniques differ from other net-using sealing techniques known elsewhere in the world. The net-using autumn sealing had developed its own equipment, for instance, its own boat type.

The technique to use nets in sealing known in the White Sea and in northern Norway, the bottom nets, spread as an experiment to the Baltic Sea mainly after World War II. The professional sealing using nets ended on the Finnish side of the Gulf of Bothnia in 1975.

There is information from different parts of the Baltic Sea of a probable prehistoric method to catch seals with hooks (*koukut, krokar*) attached to the resting rocks. These hooks were also attached to a log sunk in the sand. Different passive seal traps have been used in the Gulf of Bothnia mainly to protect fixed fish traps. The seal irons (*hylkiraudat, själsaxar*), as well as seal fykes and seal traps (*hyljemerrat, sälfällor*) probably developed from the fish traps, were the most important of these. The poison capsules hidden inside a fish used as bait were started to be used in the early 20th century to kill grey seals and prevent damages to fishing. This method may have been effective from the point of view of some particular fisherman, but it did not have a broader significance.

In the study (chapter 9) the seal in relation to humans are examined as

1. material resource,
2. natural resource,
3. competitor for the same fish populations,
4. symbols of nature and animal conservation.

From the prehistoric times all the way to the 19th century, the seals were utilized in the Baltic Sea and the Lake Ladoga areas as in the arctic regions: as a rule, almost all body parts were utilized. The seals were especially in the late winter often the staple of the coast and the archipelago, but with the development of practices such as cattle breeding they became less important. The seal fat apparently became an exchange and trading material already during the Late Neolithic period, which changed the nature of the sealing in the Baltic Sea already at that time.

Evidence was discovered in this study of traditions derived from the prehistoric period to protect the seals and forbid the sealing during certain periods and ownership of the sealing places. The purpose of such traditions was to guarantee an optimal number of the game in the area during the sealing season and thus safeguard the livelihood of the sealing community, for example, a village.

The Finno-Ugric cultures (the Finnish, Estonian and Liv) had a clearly animistic attitude toward the seal expressed, for instance, in word taboos and perceiving the seals as creatures, which are human-like, equal with humans and understanding speech. This attitude appears to have disappeared from the southern and western parts of the Baltic Sea earlier, but remained as part of the hunting-fishing culture especially in the Gulf of Finland until World War II. The custom is very similar to the animism known among the Inuits.

At least during the Middle Ages, when commercial and fiscal fishing increased and the Christianity changed the world view, the seals came to be seen as man's competitor over the fish resources. This kind of thinking was promoted by movements such as utilitarianism and enlightenment and by the perception of people as masters of the created things. As a result of this view, the seals were seen in the 19th and the early 20th centuries as predators that should be killed to extinction. Due to demands of the Baltic Sea fishermen and fishing officials, bounty was commonly paid to decimate the seal until World War II, and in the primary sealing and seal distribution area, in Finland and Sweden, until the 1960s and the 1970s.

This study has examined how the seal became the symbol of wild life conservation and animal rights. This development resulted from the seal populations becoming threatened as a result of excessive sealing, but also from the Atlantic seal war, the campaign in Western Europe and U.S.A. opposing the butchering of the harp seal cubs. The main issues of this social discussion in Western Europe and the Nordic countries have been brought to light.

The significance of the sealing to the expansion of the prehistoric human settlement to the Baltic Sea and its social significance to the hunting community, among others, are examined in the summary and conclusion of this study (chapter 10). The Baltic Sea was until the 18th

century, before the period sailing was directed to the Arctic Sea, Europe's most important sea mammal hunting and train-oil production area. Especially the northern coasts of the Baltic Sea was the area of the sealing and fishing culture which techniques were diverse and, for instance, due to the availability of material and different species of game, more diverse than those of Greenland's Inuits, who live by sealing.

Cultural and geographical evidence indicates that there was in the eastern and northern Baltic Sea coasts a foraging culture typical of the Finno-Ugric linguistic area, which specialized in catching especially the ringed seal on ice. On the other hand, a foraging culture specialized in catching seal herds by using surprise and nets can be identified in the Scandinavian-Germanic area. Also, there is linguistic proof of the Saami participating in sealing in the Gulf of Bothnia.

Techniques and the terminology, such as terms dealing with the sealing equipment, have been transmitted across cultural and linguistic area probably for millennia. For example, the sealing terminology of the Swedish-speaking coastal regions of Finland has influences from the Finnish, Estonian, and Saami languages, and there is a plenty of Swedish influence in the terminology of the Finnish-speaking coastal regions. The Estonian loan words used to be common among the Swedish-speaking sealers of the Estonian islands.

The human predation has affected the seal populations of the Baltic Sea for millennia. It may be a result of avoidance of this predation that the Baltic Sea grey seal whelps on ice and often alone, as a difference from the Atlantic populations.

The ultimate reason for the disappearance of the harp seals from the Baltic Sea may have been human predation, although the living conditions of the population may have already been reduced by the Litorina Sea becoming less productive Baltic Sea and possibly by competition with the grey seals.

Most archaeologists have posited that the harp seals appeared in the Baltic Sea only during the summer migrations. This study, however, supports a theory presented by the Finnish researchers in the 1930s that the species may have had its own separate population in the Baltic Sea. This is based on the following:

1. a specimen harpooned on an open sea (ice) in Närpiö during the late winter (ca. 3,000 BC),
2. the summer migrations of the species directed toward the north (not toward the south as presenters of an opposing hypothesis have presented) wherever this species occurs,
3. it is not believable that an Arctic Sea or a North Atlantic population of some sea mammal would have migrated to nutritionally poorer Baltic Sea passing, for example, the productive Norwegian coast,

4. the plentiful appearance of the harp seal in the refuge fauna of the human settlement sites in the Baltic Sea is a proof of intensive and regular sealing specialized in this species. During the historical period, migrations of the species toward the south, for example, from the Arctic Sea, have been rare,
5. analysed bone material from the Åland Islands supports the view that the species was hunted mainly during autumn and winter, not during summer,
6. the smaller body size of specimens from the Baltic Sea as compared to the Arctic Sea specimens indicates the Baltic Sea population was separate from that of the Arctic Sea,
7. the lack of bone material from pups of the species from the central Baltic Sea may result from the whelping area of the Baltic Sea population being the drift ice of the Gulf of Bothnia (e.g., the osteological find from Närpiö). The lack of whelps' skeletal remains may be a result of economic hunting decisions or cultural factors: for example, only the fat layer and skin were commonly taken from a seal on the drift ice even during the historical times.

Culturally, the human relationship with the seals in the Baltic Sea also reflects social ideals and views. As a result of Christianity and the rational utilitarian considerations, e.g., the church and the state tried to wipe out the animism from the Finnish sealers. The rational considerations resulted in perceiving the seals as competitors of humans and predators to be decimated from the nature. The merciless excessive sealing also resulted in the dramatic decline of the seal populations to the verge of extinction during the 20th century. The development was typical robbery economy/exploitation of the natural resources directed toward the sea mammal populations also elsewhere.

Differing from the sea mammal hunting in oceans, however, the hunting in the Baltic Sea was never based on large ship-using, industrial-scale butchering or just fur production. The sealing in the Baltic Sea had always been part of the coastal and fishing culture, which was especially in the northern parts of the area, in its diverse, original and small-scale exercised at most by boating parties, most closely comparable with the foraging culture of the aboriginal people of the arctic and sub-arctic coastal regions.

The change of the sealing methods is examined through examples in this study. These have also been compared with information from elsewhere in the world. The increased economic intensification resulting from some sealing techniques was followed by rapid development also in other equipment. Three technological changes may have had a significant effect of the seal populations: the introduction of firearms starting in the

late 16th century, the introduction of the rifle in the early 20th century, and the increasingly more common use of the rifle scope starting in the 1930s.

This intensification is seen, for example, in sealers' diaries and interviews used as sources. Based on these, it is estimated in this study that the number of the ringed seals killed in the Baltic Sea was 20–30% larger than that in the official statistics during the 20th century because of mortally wounded but sunken seals. This percentage for the gray seals would be at least this much.

The Baltic Sea sealing cultures and their sealing strategies are generally in concordance with the general cultural ecological theory, including the technological adaptation to local conditions. Based on the diversity and variability of the sealing methods in the Baltic Sea and comparisons of them with the sealing methods of other northern people, it can be concluded that the following is typical of the sealing strategies of the hunting societies:

1. The sealing technology adapts to both local ecological conditions as well as the special behavioral and locational features of the hunting object.
2. Numerous similarities in techniques, e.g., with those of the Inuits prove that the foraging cultures of different geographic regions with the same environmental conditions and game species have become similar. Therefore,
3. The foraging cultures' annual migrations and seasonal variations of the sealing/foraging methods also appear to have become similar in geographically distant regions.
4. The existence of alternative foraging strategies and tactics is important (for example, when the accustomed behavior and occurrence of the game species changes temporarily) because there are never permanent hunting conditions to be predicted and quick decisions are often necessary.
5. The size and technique of the foraging group change depending on time and place to achieve the optimal relationship of the hunting effort and product, and this may be the most important factor behind the development of the foraging technology.

Views people have about seals in Finland revealed during this study are outlined in an examination of the future alternatives of the human-seal relationship (chapter 11). At the moment the most common and socially most accepted views are (1) human centered ones permitting the sealing, or (2) nature-centered, conservational ones. An increasingly common Central European and metropolitan view emphasizing animal rights is still unfamiliar in rural and coastal Finland.

In an alternative where the human predation, that is sealing, continues in the Baltic Sea, the seal would be probably seen as equivalents with the predators of the dry land ecosystem (the bear, wolf, fox, etc.) or with animals causing economic and safety concerns to humans (for example, the elk). In this case, the sociological carrying capacity of a species would form the basis for hunting. Because it is difficult to find economical grounds for the Baltic Sea sealing, an alternative is presented in this study that the sealing should be organized according to the traditional Nordic way and included as part of the coastal fishing people's way of life. The motivation for sealing should be found within the wildlife management and traditions of the hunting/foraging culture.

There are no pressures for sealing in Lake Saimaa and Lake Ladoga, nor it is socially acceptable, due to small seal populations.

In an alternative where the Baltic Sea seal populations develop without direct human control, only nature's carrying capacity would control population sizes. In reality, however, humans in many ways indirectly affect the seal populations by various means such as pollution, ship traffic, and the use of shores/beaches. This alternative would also result in increased difficulties for the fishing industry and the coastal communities. Changes in the seals' behavior has been noted, for example, in respect to the use of guns in sealing: as a result of a complete protection by law, the seals known to be shy in the 20th century have become fearless toward humans.

The following strategies or their alternatives are possible to resolve the conflict between the seal and the fishing (industry/economy):

1. the seal population control including elimination of individual seal appearing in the fishing places,
2. chasing the seals away from near the fish traps,
3. the use of seal-proof fish traps,
4. the development and adjustment of the fishing methods and periods to minimize the damages caused by the seals,
5. the economic compensation of damages caused by the seals to fishermen,
6. no attempts to solve the conflict are made and, therefore, the industrial fishery (fish raising) is favored.

These alternatives are examined in this study. None of them has been adapted so far except in individual experiments. Nor is there an easy solution expected for this problem. The sealing and its methods have been in Europe a specialty of the coastal cultures of Finland, Scandinavia, and Estonia, especially. The know-how of the sealing methods is disappearing from Europe at the same time when there is discussion to restart the sealing. Questions dealing with damages to the fishing industry and the seal population control will continue, especially in Finland and Sweden.

International animal rights and environmental conservation campaigns continue to have effect in countries with Baltic Sea shorelines. Problems caused by the seals to the fishing typical for the Finnish and Swedish fishermen are not known especially in the southern Baltic Sea (Germany, Poland and the Baltic states). The fishermen's demands to reduce the seal population sizes will inevitably result in a conflict.

Different views of hunting in the Baltic shoreline states makes the discussion of the Baltic Sea sealing more difficult. This is mainly based on differences between the southern feudal organization and the independent Nordic village communities and their historically different rights to use natural resources. In the northern Baltic Sea coasts, hunting and fishing are still socially accepted everyday "everyman's" hobbies and subsistence. In Central Europe and the Baltic states, on the other hand, hunting is perceived as an upper class killing sport. The different old cultural background of the Baltic Sea sealing in comparison to the mass butchering and industrial fur acquisition of the Atlantic seal is not known in Europe, either.

15. Asiahakemisto

Ahkio	165
Ajopuu, -pyynti	164,194,197,236,239-241,244-253,381,384,404-405,407,417
Ancylusjärvi, ks. Itämeren vaiheet	
Animismi (ks. myös sanatabu)	200,350-353,380,386
Ase, hylkeenpyynti-	259-283,406-409,445
Avantopyynti	211-226,405-407
Biologia, hylkeiden	49-72
Bräddlöpning, ks. hylkijääpyynti	
Eläinsuojelu, -aktivismi	14,16,25-26,226,310,357,365-374,400,431,446,447-450
Erämatka, ks. kaukopyyntimatka	
Eräseura, ks. venekunta	
Etsintä, hylkeiden	143-169,401-402,408
Fäl, -resa, ks. kaukopyyntimatka	
Fälbåt, ks. matkavene	
Grönlanti, ks. inuitit	
Haapio, ks. matka- tai pienvene	
Harppuuna, -pyynti	76,81,83,97,101,110,142,146,164,178-179,188-196,205,211-222,260-264,269-270,404-407
Hyljekelkka, -pyynti	157,197,236,239,253-256,379,405,406,407
Hyljekoira, ks. koira	
Hyljenuija, -pyynti	77,82,145-146,157-158,169-170,173-178,181-185,188-189,197,259-260,293,309,410,418,445
Hyljeppiikki, ks. jääppiikki	
Hyljepyssy, suusta ladattava	106-109,122-124,226-242,245-246,249,251,255-258,274-280,407,417
Hyljeruoka, ks. hylkeenliha, -rasva	
Hyljeverkko (ks. verkkopyynti)	
Hyljeverkkovene	285,408
Hylkeenliha, -lihan käyttö	73-75,97,130,329-336,398
Hylkeennahka, -nahan käyttö	86,88,104,113-114,130,330,341-343,366-369,398
Hylkeenrasva (ks. myös Traaniöljy)	86,87-88,103,113,130,336-341,398
Hylkijää, -pyynti	128,144-145,146-148,156-159,259
Hylkimatka, ks. kaukopyyntimatka	
Hylkirauta, ks. harppuuna	
Inuiti (eskimo), hylkeenpyynti	22,37,65,75,89,149,162,194,200,210-212,261,331-332,351,353,369-371,375-376,387,389,404-409,412-414,420-421,448-449
Isovene, ks. matkavene	
Itämeren suojelukomissio	25,136,450
Itämeren kehitysvaiheet	45-49,74-76,77-81,92-93,94
Julla, ks. pienvene	

Jätinkirkko	90-91
Jääkieli, ks. sanatabu	
Jäämeri, hylkeenpyynti	22,32,65,70-72,75,110-111,114,175,306-308,384-385,386,387,410-414
Jääpiikki, hyljepiikki	157,166,179,196,199,264-271,406-407
Jääruuhi, ks. pienvene	
Kalastus, suhde hylkeisiin	11,16-18,22-26,28,55-56,72,110,118-120,136-137,238-239,311-325,354-362,369,372,397-399,408,413,415-416,427,430,431,434-440,453
Kantokyky, ympäristön tms.	41,127,369,431-434
Kaukopyyntimatka, -kulttuuri	98-105,108-114,117,123-125,128,131-132,141,144-145,148,162-168,256-259,380-384,400-401,408,417-419
Kelkka, ks. hyljekelkka	
Kilpailu, hylkeiden ja ihmisen	22-24,26,40,55-56,68,72,118-121,319-320,354-362,395-399,416
Kivikausi	45-48,73-91,375-376,384-385,390-393,401-403,409-410,412
Kivääri, hylje-	122-124,237-243,246,281-282,388,389-390,406,417-420,443-445
Koira, norpan pyynnissä	76-77,92,149-155,160,162,212,216-217,219-220,225,382,401-402
Koira, harmaahylkeen pyynnissä	158,160-162,167
Kulttuuriekologia	13,19-20,376,386-387,409
Liha, ks. hylkeenliha	
Liikapyynti, hylkeiden	16-17,55,65,72,84-85,118-127,130-133,171,360-362,363-364,388,418-421
Lisääntymishäiriö, ks.	
ympäristömyrkky	
Litorinameri, ks. Itämeren vaiheet	
Luonnonsuojelu, ks. Suojelu,	
Ympäristönsuojelu	
Matkavene, kaukopyynnissä	100,103,108-109,114-115,125,131,162-165,273-274,380,408
Metsästysmenetelmä, yleisesti	40,141-143,408-409
Metsästysoikeus	104,110,344-350,357-358,397
Metsästyspaine (ks. myös	
Liikapyynti)	41
Metsästysstrategia, yleisesti	40,141-142,421
Metsästystaktiikka, ks. metsästyksen menetelmä	
Motorisoitu kulkuväline	168-169,237,259,408-409,418-419
Naara, hylje-	201,203,209,233,272-273,305,406,445
Nimet, hylkeiden nimitykset	49-52,54-56,62-65,68,69,217-219,223,232
Nuija, ks. hyljenuija	
Onnettomuus, hylkeenpyynti	112-113,117,159,170,179,379
Peto, hylkeiden saalistaja	21-22,55,71,72,389
Petoeläinviha	109,355-360,395-399,423-424

Pieni jääkausi, ilmastomuutos	106-107,158,376-377
Pienvene, -pyynti	157,175,190-193,195,197-198,210,228-230,237-238,241,256-259,379,408-409
Pohjois-Amerikka, hylkeenpyynti	37,360,365-371,375,379,396-397,404,405-407,408,413-416,420-421
Pomori	33
Pronssikausi	91-94,375-376,390-393,403-404
Pulama (hylkeenkuva)	201,205-206
Pyssy, ks. hyljepyssy	
Pyydys, passiivinen	284-324,409-415
Pyyntimatkajärjestelmä, yleisesti	143-145
Pyyntioikeus, ks. metsästysoikeus	
Pyyntistrategia, ks. metsästysstrategia	
Pyöriäinen, pyynti Itämerellä	77,399,404,405
Päiväpyyntimatka, ks. hylkijäpyynti	
Rauhoitus (ajallinen, hylkeiden)	17,133-135,174,177,196,344-348,360,362-364,394,395
Rautakausi	94-98,376-377,393,403-404,410
Reikäkivi, -nuija	260
Ruuhi, ks. pienvene	
Ryöstötalous (ks. myös Liikapyynti)	360,395-397,453
Saalistaja, ks. peto	
Saame, saamelainen hylkeenpyynti	97,173,191,306,314,336,380-382,411
Sanatabu, hylkeenpyynnissä	351-352,380,384,385-386
Sisäsiitos, hyljekannan	86
Själjärn, ks. harppuuna	
Sosiaalisuus, sosiaaliset suhteet	86-89,117,344-345,377-378,405-406
Sukupuu, hyljekannan	70,85-86,355-360,366,372,388-394,396,453
Suojelu, hyljekannan	23-26,131,133-136,362-374,396-400
Säilytys (hyljesaaliin), ks. varastointi	
Taikakeino, hylkeenpyynnissä	200,279,352,386
Talvikylä, -yhteisö	88-91
Tapaoikeus, hylkeenpyynti	110,284,344-350,358,387,395-397
Tapporaha	16,26,116,118-121,124-126,129-130,134,356-360,362,388,395,418,421,451
Tehokkuus, pyyntimenetelmän	416-421
Traani, ks. hylkeenrasva	
Traaniöljy, -tuotanto, -kauppa	86-88,90-93,94,98-100,103-105,110-111,113-116,129,336-341,375-377,381,393,398,418
Tuliase ks. hyljepyssy	
Turismi, hylje-	441
Varastointi (hyljesaaliin)	90-91,408
Vekari, ks. jääpiikki	
Venekunta	98-102,108-109,112,114,116,125,128,163-166,175,179,284-285,417,419

Veriruoka, ks. hylkeenliha	
Verkkopyynti, hylkeiden	77,81,101-102,105,110,112,124-127, 131-132,135,170-172,175-187,227- 229,284-309,402-403,409-415,420,445- 446
Vienanmeri	33,89- 90,91,367,379,384,397,408,410, 412-413
Ylimetsästy, ks. liikapyynti	
Ympäristöaktivismi, -järjestöt	12,14,16-17,365-374,394-395,400,423- 425,426,447-450
Ympäristömyrkky, hylkeissä	16-17,22,25-26,134-135,361,371,394
Ympäristönsuojelu, -toimet	11-12,14,17,19-21,131-137,364-370,373- 374,396,399-400,423-453
Ympäristöorientaatio, -suhde	14,16-18,350-360,364-366,385-386,395- 400,449,450,451-452
Yöpyminen, yöpymissuoja	92,94-97,165,381